Parti alese

din

Istori'a Transilvaniei

Pe doue sute de ani din-urma.

De

Georgie Baritĭu.

Volumu III

care pre lànga descrierea evenimenteloru generale decisive dintre anii 1860 si 1883 coprinde o lunga serie de lupte politice si nationale romanesci purtate cu tendentia de a'si asigura individualitatea nationala si

Unu Suplementu cu 96 de documente si corespondentie, din care cele mai multe sunt de ale mitropolitiloru Alec. St. Sĭulutĭu si Andr. bar. de Sĭaguna.

Sibiiu, 1891.
In editiunea auctorului.
Tipografi'a W. Krafft.

D. 54554

Contimpuraniloru de Remasu-bunu.

Istorici si barbati eminenti de statu au recunoscutu, cà a voí se scria cineva decursulu evenimenteloru de curèndu trecute este multu mai greu, decàtu a se ocupa de oricare alte parti mai vechi ale istoriei. Nu vreo lipsa greu simţita de fapte complinite si adeverite, ci tocma din contra, abundanti'a loru cea mare si acelu mormanu de acte si alte documente care îsĭ dau in capete unele la altele, ingreuna alegerea critica si classificarea loru. Preste acésta patimile înca totu mai ferbu si colcaia in multi contimpurani din càti se afla in viatia; interesse de familii, aroganti'a unora, vanitatea personala si fantasi'a prea infocata a altora, eara mai vîrtosu urele personale învechite turbura judecat'a ómeniloru si nu sufere cá ei se fia drepti càtra sine si càtra altii. Înse cu tóta greutatea ce am intimpinatu la compunerea acestui volumu, scopulu meu de a sparge drumu adeverului nu l'am perdutu din vedere. Am alesu si acilea parti istorice, pe urmele carora cetitoriulu seriosu si nu orbitu de patime póte se afle fàra greutate altele o multime. Eu am promisu se dau la lumina numai Parti alese de acelea, despre care credu eu, cà cunóscerea acelora si studiarea loru va folosí publicului romanu, cu care am traitu si am inbetranitu in doue generatiuni intregi.

30 Octobre 1891.

Auctorulu.

Sumariulu.

Materiiloru coprinse in volumulu III din *Istori'a Transilvaniei* pe doue sute de ani din urma. Evenimentele tractate in acestu volumu urmédĭa din a. 1860 inainte si ajungu pàna la 1883 adeca pe 23 de ani. Cá si celelalte doue volume, este inparţitu si alu III-lea in capete si §§-i.

pag.
Introductiune . . . . 1—4

Capu I.

Absolutismulu strimtoratu cérca a se susţiné prin schimbari de persóne si unele concessiuni . . . 5
§ 1. Schimbari in ministeriu. Leo Thun lovind greu in protestanti arunca oleu pe jaraticu. Incercare de a impaca spiritele prin convocarea la Vien'a a mai multoru barbati de frunte din tóte provinciile cu titlu de senatori 5
§ 2. Desbateri meritorie in Senatu. Episcopulu br. Sĭaguna luand parte activa la desbateri in apararea confessiunei sale si a professoriloru dela Brasiovu este insultatu de càtra Mailath cá Garibaldianu. Oligarchii dau parol'a de „Individualitate istorico-politica.“ Andreiu Mocioni despre asupririle romaniloru din Banatu si proselitismulu. Carolu Maager pentru protestanti. Br. Petrino despre multele asupriri grele ale Bucovinei; risipa scandalósa in averile bisericei, adeverata rapacitate 9

Capu II.

Evenimente din Ungari'a, care au avutu cá si cele din Vien'a, influintia mare asupra spiriteloru din Transilvani'a 16
§ 3. Rebelliune de studenti in Pesta. Unulu inpuscatu. Br. Sam. Josika móre dupa prandiulu luatu la c. Stephanu Széchenyi. Acesta se inpusca. Ungurii inculpa pe gubernu. Bancrotu si revolutiune la usĭa 16
§ 4. Situatiunea in Transilvani'a. Ţinut'a Unguriloru si a Romaniloru in 1860 pàna in Octobre 23

pag.
§ 5. Petitiune pentru infiintiarea unei Societati de cultura. Comissiune literaria romana, convocata de gubernu 28
§ 6. Greutatile asecurarii gimnasiului din Brasĭovu pentru viitoriu. Romanii din Banatu asupriti greu de càtra clerulu serbescu, eara in celelalte comitate ale Ungariei inpinsi cá si astadi spre magiarizare totala. Sasii 33

Capu III.

Publicarea diplomei din 20 Octobre 1860. Cum a fost intimpinata de càtra popórale monarchiei 37
§ 7. Magnatii din ambele parti ale monarchiei plasmuitori ai nouei constitutiuni octroate 37
§ 8. Cum a fost primita diplom'a in tĭerile propriu austriace si in Veneti'a 41
§ 9. Diplom'a in Ungari'a. Brutalitati selbatice 44
§ 10. Ținut'a nationalitatiloru nemagiare dupa publicarea diplomei. Mitropolitulu Raiacici cá denuntiantu. Perfidi'a lui càtra romani. Poporulu slavacu numitu si tautu. Suferintiele si program'a lui. Rutenii. Tendentĭa càtra statu federativu 49

Capu IV.

Afacerile Transilvaniei dupa emanarea diplomei din 20 Octobre 1860 pàna la patent'a din 26 Februariu 1861 55
§ 11. Activitatea romaniloru fatĭa cu diplom'a pàna in 31 Decembre. Intórcerea episcopului Andreiu br. de Sĭaguna dela senatulu imperialu. Primirea. Consultari urgente. Numerarea romaniloru ardeleni sciutori de carte mai multa si a functionariloru romani. Neputintia de a numera si pe cei din Ungari'a spre a puté lucra in solidaritate. Mai multe proiecte de programe cá materialu pentru petitiune nationala la monarchu 55
§ 12. Conveniri dese la Sibiĭu. Se convóca sinodulu diecesanu aplacidatu de càtra monarchu. Dupa sinodu conferentia privata. Alte programe venite din afara. Dela Sibiĭu petitiune càtra monarchu inspiratóre de neincredere càtra aristocrati'a tierei. Cu tóta silinti'a romanii totu au intardiatu. Br. Fr. Kemény numitu cancelariu, com. Em. Miko gubernatoru. Mitropolitulu Alecsandru St. Sĭulutiu alérga in fruntea unei deputatiuni la Vien'a. Se alatura si din Banatieni in caus'a Banatului. Audienti'a. Se permitte convocare de conferentia nationala. Mitropolitulu vine dela Vien'a dreptu la Sibiĭu. Primirea stralucita. Simionu Popovici maltractatu de unguri in Arad. Conferenti'a Banatieniloru la Timisiór'a. Andreiu Mocioni si devotamentulu seu. Lipsa de diarie mari. Scopuri maretie, cestiuni vitale, mijlóce pitice 62

pag.

§ 13. Protocolulu adunaŕii nationale romane din Transilvania, care s'au ținutu la Sibiĭu in 1/13 pàna in 4/16 Ianuariu 1861. 70

Capu V.

Patent'a din 26 Februariu 1861 sau constitutiunea coprinsa in diplom'a din 20 Octobre modificata. Crisa generala in tóte tierile monarchiei 84

§ 14. Ministeriulu din Vien'a. Antonie cavaleru de Schmerling. Patent'a din Februariu, testulu seu. Màni'a ungurilorn. Patent'a judecata din punctu-de vedere romanescu. Ilusiuni perdute 84

§ 15. Conferenti'a nationalitatiloru transilvane ținuta la Alba-Iulia cá incercare de inpaciuire. Resultatulu negativu. Scrisóre aroganta alui Kemény càtra prelatii romani. Conflictulu mitropolitului Sĭulutiu cu episcopulu Haynald 91

§ 16. Convocare la Sibiĭu pentru compunerea statuteloru Asociatiunei literarie si de cultura. Intrarea cartiloru romanesci din Romani'a permissa abia dupa mai multu de o suta de ani. Premiile literarie ale lui Scarlat Rosetti. Producte literarie impreunate cu mari greutati. Functionarii in disponibilitate. Sĭaguna si Salmen. Sĭulutiu atacatu si de Leonhardt in numele lui Haynald. Romanii magiaroni 98

§ 17. Totu functionarii romani si starea loru nesigura. Monarchulu comitte gubernului cá se conscria pe alegatori cu censu de 8 fl. Gubernulu se opune. Comitele Miko la Brasĭovu cu prepusu de revolutiune romanésca. Secuii stau se ia arme. Deputatii romani in diet'a Ungariei aparatori valorosi. Deputatiuni romàne la Vien'a. Planu pentru congresu generalu. Planu pentru unu capitanatu romanescu alu Banatului. Conflictu intre Kemény si Sĭulutĭu. Kemény cade. Omoruri si anarchia 106

§ 18. Imperatulu convóca diet'a transilvana si denumesce cancelariu pe com. Franciscu Nádasdy totodata cá ministru de statu. Gubernulu din Clusĭu se opune la convocare. Alta deputatiune nationala la Vien'a condusa de mitropolitulu Alecsandru. Trei consiliari romani se compromitu greu la romani si la cabinetu. Cade si gubernatorulu com. Emericu Miko. Generalulu comite Folliot de Crenneville presĭedinte alu gubernului. Alte schimbari personali. Inaugurarea Asociatiunei transilvane. Prim'a societate romana de lectura in Clusĭu considerata cá unu evenimentu mare Fundatiuni si subventiuni. Dotatiune pentru clerulu gr. res. 117

Capu VI.

Dela caderea gubernului antiaustriacu pàna la deschiderea dietei transilvane in 1863 125

§ 19. Aristocrati'a transilvana si gubernulu lui Folliot de Crenneville. Denuntiarile asupra romaniloru urmédia. Acestia se apara. In-

pag.
structiuni electorale. Atrocitati. Romani omorîti. Episcopulu Andreiu br. de Sĭaguna la Vien'a in caus'a mitropoliei si a scóterii unui numeru de preste unu milionu romani de sub jugulu ierarchiei serbesci. Unu memorialu nou alu lui Andreiu Mocioni. Revelatiuni din epistolele lui N. V. Tincu si dela P. Vasici 125
§ 20. Neindestularea inteligentiei romane din caus'a scóleloru pentru poporu. Ajutórie noue si burse pentru studenti. Scóle de fete cá raritate. Reuniuni de femei. Adunarea generala din Brasĭovu cu expositiune. Informatiuni memorabile dela T. Serb 138
§ 21. Solemnitate bisericésca la Blasĭu considerata din punctu-de vedere alu culturei nationale. Cestiunea calei ferate in Transilvani'a cá arma politica si de rivalitate nationala. Episcopulu Vasilie Erdeli † fàra testamentu. Fostulu cancelariu br. Alexie Nopcea †. Patriciu Popescu † prelatu cu merite. Visuri aristocratice pentru romani. Foi periodice romane pe 1863 144

Capu VII.

A dou'a conferentia romàna ţinuta in 1863. Alegerile la dieta 154
§ 22. Concessiune pentru alta conferentia politica romanésca. Conditiunile aceleia. Functionari convocati. Sĭepte prefecti romani. Br. Ludovicu Josika cérca a impaca pe romani cu magĭariĭ. „Albina romana“ diariu nou in Vien'a si alte diarie. Modulu convocarii din partea celoru doi presidenti. Neintielegeri venite cu totulu pe neasteptate 154
§ 23. Conferenti'a din Aprile 1863 160
§ 24. Audienti'a imperatésca din 4 Maiu. Respunsulu monarchului. Sasii la curtea imperiala 163

Capu VIII.

Convocarea dietei transilvane si actele preparative . 167
§ 25. Rescriptulu convocatoriu. Regulamentu provisoriu electoralu. Regulamentu internu de afaceri 167
§ 26. Circulariele electorale indreptate de càtra cei doi archipastori càtra cleruri, in calitate totodata cá presĭedenti ai adunariloru nationale politice 172
§ 27. Resultatulu alegeriloru si alu denumiriloru la dieta. Positiunea sociala a membriloru si caracterulu loru nationalu 180
§ 28. Starea nationalitatii romane din Banatu in dilele cand se publicasera in Transilvani'a proiectele de legi pentru diet'a acesteia. Consideratiuni din punctu-de vedere absolutisticu si constitutionale. Suplica noua fórte durerósa a romaniloru din Banatu . . . 185

Capu IX.

Diet'a marelui principatu alu Transilvaniei din anii 1863 pàna in 1864 si Senatulu imperialu 190

pag.
§ 29. Consideratiuni generale 190
§ 30. Deschiderea dietei. Rescriptu imperatescu cá cuventu de tronu. Constituire. Ungurii nu intra in dieta. Episcopulu Sĭaguna propune adresa la tronu; camer'a votéza cu placere 194
§ 31. Incercari de invoire cu aristocratii unguri. Plecarea celoru mai multi din Sibiĭu. Comissiunea de 12 si referentii ei Rannicher si Baritĭu; góne asupra acestuia. Convorbire intre patru ochi la episcopulu Andreĭu. Greutatile episcopului. Denuntianti si intriganti irrita pe comissariu 201
§ 32. Adres'a la cuventulu de tronu. Inarticularea natiunei romane. Cele trei limbi ale patriei. Desbateri indelungate si animate. Inarticularea diplomei si patentei. Urgentia mare pentru mergerea la senatulu imperialu 210

Capu X.

Deputatii Transilvaniei in senatulu imperialu din Viena 221
§ 33. Ținut'a si activitatea celoru 26 deputati transilvani in senatulu imperialu 221
§ 34. Autonomi'a si centralismulu in senatulu imperialu. Conflictu intre deputatii romani si sasi. Romanii si Groisz apara interessele Ungariei si ale Croatiei cá pe ale Transilvaniei 230
§ 35. Burse si fundatiuni pentru studenti de nationalitate romana. Colonelulu David Ursu. Elena Birta. Andreiu Murasĭanu †. Destéptate romane. Moise Fulea † — Starea misteriósa a finantieloru Transilvaniei. Tiér'a tractata cá cerșitóre. In Sibiĭu sinodu bisericescu de inportantĭa mare . . . 243

Capu XI.

Diet'a Transilvaniei in sessiunea a dou'a din 1864 si eara la senatulu imperialu 250
§ 36. Deschiderea sessiunei. Absentie multe. Articlulu de lege II relativu la folosirea celoru trei limbi confirmatu. Art. I despre egal'a indreptatire a natiunei romane si a confessiuniloru ei confirmatu, sanctionatu si publicatu. I. Popasu multiamesce monarchului in numele natiunii romane. Proiectu de lege pentru curtea inalta. Desbateri infocate. O presimtire a prelatului Andreiu. Mitropolitulu Sĭulutiu strimtoratu 250
§ 37. Caus'a cea mare a desrobirei pamentului tierei si a miliónelorn de locuitori in legatura cu cestiunea libertatii personale, a culturei si a multoru cestiuni agrarie, desbatuta in dieta 264
§ 38. Alegere noua de 26 deputati la senatulu imperialu pe a. 1864/5. Prorogarea dietei in 29 Octobre. Simionu Barnutiu †. Ioanu Maiorescu †. Gimnasiile din Blasĭu si Brasĭovu in altu stadiu. Asociatiunea din Arad 271

Capu XII.

pag.

Calea càtra alte desastre 280

§ 39. Deschiderea senatului imperialu a trei'a óra. Cuventu de tronu optimistu. Desbateri pessimiste. Semne rele pentru ardeleni . . 280

§ 40. Doue resolutiuni prea inalte, in puterea carora biseric'a grecoorientala romana se desparte de cea serbésca si pentru cea romana se restaura mitropoli'a. Contributiunile Transilvaniei. Fondulu scóleloru dela Blasĭu si earasi cerere de sinodu. Deputatiunea romaniloru gr. or. la Vien'a. Lauda singulara pronuntiata de càtra monarchu asupra noului mitropolitu si asupra natiunei romane. Condamnari de conspirati 289

§ 41. Desbateri de remasu-bunu in senatulu imperialu despre afacerile Transilvaniei. Concordatulu consideratu in desbaterea parlamentara din punctu-de vedere greco-catolicu. Sinodalitatea 299

§ 42. Imperatulu-rege vine la Ungari'a. Primire stralucita, bucuria mare. Tribunalele militare desfiintiate. Schimbari accelerate ale demnitariloru tierei. Ministeriulu Rainer-Schmerling cade. Senatulu imperialu se dissólva. Ministeriu nou. Dieta in Ungaria. Mitropolitulu Andreiu si comitele sasu chĭamati la Vien'a. Sistarea constitutiunei. Diet'a democratica in Transilvani'a se dissólva. Se convóca alt'a dupa legea aristocratica din 1791 310

§ 43. Doue scrisori ale celoru doi mitropoliti. Discordi'a loru. Diariele ministeriului din Vien'a tractéza pe mitropolitulu Alecsandru cá agitatoru. Infiintiarea episcopiei dela Caransebes pentru romanii locuitori in Banatu 319

Capu XIII.

Absolutismulu restauratu duce monarchi'a pàna la marginea desfiintiarei 333

§ 44. Scrisóre a mitropolitului Sĭulutĭu despre cris'a noua. Gratificatiune de 90 mii ministrului Eszterházy. Autonomi'a transilvana devenita mijlocu de traficu prin schimbu sau prin vendiare de drepturi. Resultatele dietei din Clusĭu. Critic'a unui istoricu contimpuranu 333

§ 45. Rescripte càtra diet'a Transilvaniei. Monarchulu permitte intrarea in diet'a Ungariei. Intrare din nou in diet'a Ungariei cá si in an. 1848. Aceea se deschide in 14 Dec. Regele respinge si astadata adres'a ei 347

§ 46. Campani'a Austriei dintr'odata cu doue staturi. Causele. Emigrantii unguri ajuta pe vrasmasi. Legiunea lui Klapka. Manifeste. Custozza. Colera 361

§ 47. Campani'a din Boemi'a. La Königgraetz. Armat'a austriaca aprópe sfarmata. Prussianii se apropie de Vien'a. Lupt'a pe mare la Lissa. Imperatulu Franciei insista pentru armistitiu. Se inchĭeie pacea cu Prussi'a si cu Itali'a 370

pag.
§ 48. Unele cause ale desastreloru. Informatiuni mai alesu despre oficiri si soldati de nationalitate romana, morti, raniti, perduti, despre oficiri decorati si inaintati 381

Capu XIV.

Dualismulu 390
§ 49. Mesuri preparative, negotiatiuni. Apararea barbatésca a autonomiei croate. Restaurarea constitutiunei. Denumirea ministeriului. Alte rescripte. Archiducele Stefanu fostulu palatinu nefericitu † . 390
§ 50. Uniunea Transilvaniei consumata. Fusiunea urmédia treptatu. Comissariulu reg. c. Em. Péchy. Multe brutalitati. Pretensiuni hostile asupra principateloru romane si Carolu I 399
§ 51. Confusiune si discordia la romanii din Transilvani'a, dela inchĭeerea pacii cu Prussi'a. Ruptura totala in afaceri politice 411
§ 52. Petitiunea celoru 1493 de barbati romani din Transilvani'a substernuta Maiestatii Sale in audienti'a din 31 Decembre 1866 . . 421
§ 53. Petitiunea cum a fost judecata in diarie. Cercetare asupra subscriitoriloru de plenipotentie. Sĭulutiu si Crenneville. Ilie Macelariu cérca se cuventedie romanesce in dieta. La Arad conferentia convocata de Miron Romanul. Georgie Popa fost comite supremu † . 433

Capu XV.

Coronarea 442
§ 54. Actele de statu relative la coronare 442
§ 55. Coronarea imperatului si a imperatesei in Ungari'a 448
§ 56. Doue rescripte ale regelui din 20 Iuniu 1867; cu unulu este sanctionata uniunea Transilvaniei; cu altulu sunt cassate si anulate tóte conclusele si legile dietei din Sibiĭu, care legiferase intre anii 1863 si 1864 453
§ 57. Mórtea mitropolitului Alecsandru si incercarile de a desfiintia mitropoli'a de Alba-Iuli'a cu resĭedinti'a in Blasĭu. Aparatorii mitropoliei. Comissiune scósa contra deregatoriloru dominali. Sórtea curtii transilvane de cassatiune 461

Capu XVI.

Evenimente din Transilvani'a dupa cassarea autonomiei sale 473
§ 58. Transilvani'a representata in diet'a Ungariei. Càteva legi ale acesteia 473
§ 59. Ținut'a romaniloru dela Dualismu incóce pàna la inpacarea celoru doue partide, sau pàna la program'a si la memorandulu nationalu din 1881/2 482
§ 60. Progresu positivu in màni'a tuturoru pedeceloru 493

Suplementu.

pag.

I. Scrisórea de aparare a mitropolitului Alecsandru Sterca Sĭulutĭu contra inculpariloru ridicate asupra poporului romanu de càtra cancelariulu de curte br. Franciscu Kemény in a. 1861 505

II. Protestulu deputatiunii romane inaintatu la Maiestatea Sa in audienti'a din 31 Octobre 1861 sub conducerea mitropolitului Sĭulutĭu in contra gubernului transilvanu, carele se opunea la convocarea dietei 511

II. 22 Scrisori autografe ale mitropolitului Alecsandru Sterca Sĭulutĭu càtra Georgie Baritĭu incepend din Decembre 1860 cu precurmari pàna in Maiu 1867 514

V. Epistola aroganta a cancelariului br. Franciscu Kemény càtra mitropolitulu Alecsandru St. Sĭulutĭu, cá se nu sufere primire pompósa dela poporu. (Vedi in textu Capu V § 14) 544

V. Mitropolitulu Alecsandru càtra episcopulu Andreiu in caus'a comitetului permanentu 545

I. Mitropolitulu Alecsandru respunde la o epistola a lui Emanuelu Gosdu, in care acelu barbatu eminentu ĭĭ cere opiniunea in causele nationale cu dorintia de a lucra romanii din ambele tieri in buna intielegere si solidaritate 547

I. Mitropolitulu Alecsandru càtra consiliariulu gubernialu Paul Dunca, a càrui dorintia din tóta viati'a sa fusese infratirea romaniloru cu magĭarii 552

I. Mitropolitulu Alecsandru face lui Emanuelu Gozdu cunoscutu, cà comitetulu nationalu trimite deputatiune noua la Maiestatea Sa 556

X. Andreiu Mocioni càtra mitropolitulu Alecsandru in causa nationala (fàra datu) 557

X. Cancelariulu com. Nádasdy multiamesce mitropolitului Alecsandru pentru cerculariulu acestuia respiratoriu de pace intre locuitorii tierei 557

I. Unu protocolu scandalosu alu conferentiei episcopiloru catolici din Augustu 1850 558

I. Infruntare data de càtra nuntiulu apostolicu dela Vien'a canonicului Ioanu F. Negrutiu dela Blasĭu in urmarea denuntiatiuniloru facute asupra lui, cà ar fi catolicu reu si chĭaru adversariu alu doctrineloru latine, deci nuntiulu ĭlu si provóca, cum amu dice pe din dosulu canonicescului seu capu bisericescu, cá se se justifice. Documentu fórte instructivu pentru episcopi, chĭaru si pentru popóra 561

I. Scrisóre venita anonima dela Viena in Decembre 1860; se spunea inse, cà auctorulu ei fusese br. Salmen. Scrisórea respira o ura neinpacata, preḑice multe rele; nu ar voi se despere; dara dupa 6 ani s'au intemplatu tóte relele de càte se temuse elu. Stilu latinescu cam culinariu, cum se dice pe la noi 562

pag.

XIV. Resolutiune imperatésca data natiunei romane din 18 Octobre 1862 in urmarea petitiuniloru anterióre, trimisa prin gubernulu tierei la adres'a episcopului Andreiu br. de Sĭaguna 563

XV. 36 Scrisori dela mitropolitulu Andreiu br. de Sĭaguna cu incepere din a. 1847 si unele dela fostii sei secretari adresate lui Georgie Baritiu 564

XVI. Epistole de ale episcopului Andreiu càtra mitropolitulu Alecsandru de cand se inpacasera 589

XVII. Episcopulu Andreiu mustra pe cei trei deputati trimisi la Vien'a 593

XVIII. Incercari de inpaciuiri confessionale din a. 1861 intre cele doue Biserici ale Romaniloru. Respectivele acte originale nu le mai avemu la màna, decàtu numai urmatórele estrase, care de altmentrea coprindu essenti'a loru 598

XIX. Presĭedentele gubernului comitele Crenneville respinge din nou cererea mitropolitului Alecsandru relativa la convocarea unui congresu nationalu . . . . [illegible]

XX. Petitiune adresata comitelui Crenneville relativa la infiintiarea de trei sau patru batalióne de voluntari romani in dilele pre cand emigrantii magĭari steteau gata se sara asupra locuitoriloru romani si sasi . . . .

XXI. Cererea la comitele Crenneville cá se ne mijlocésca audientia la Mai. Sa si resolutiunea data la aceea . . . .

XXII. Intimatulu archiepiscopului mitropolitu Andreiu, cu care pune sub secvestru averea asĭa numitei biserice grecesci, de unde apoi a purcesu faimosulu procesu, care'si mai are parechi'a in celu mai próspetu dela Pesta . . . .

XXIII. Alta scrisóre alui Andreiu Mocioni càtra mitropolitulu Alecsandru, respiratóre de cele mai nobile sentimente . . . .

XXIV. Discursulu pronuntiatu de càtra br. V. L. Popu in numele deputatiunei trimise de càtra conferenti'ă de Alba-Iuli'a in Aprilie 1871 la ministrulu Pauler intru apararea bisericei greco-catolice de subjugare si desfiintiare . . . .

XXV. Fragmente din conceptulu de suplica inaintatu la Maiestatea Sa imperatés'a si regin'a Austro-Ungariei de càtra comitetulu Reuniunei femeiloru romane din Brasiovu pentru o subventiune noua

XXVI. Sĭepte scrisori ale vice-cancelariului transilvanu baron Franciscu Reichenstein . . . .

XXVII. Unu Postscriptu desperatu si totodata instructivu . . . .

Introductiune.

In partea a dou'a din acestu studiu alu nóstru curma-
mu tïesetur'a evenimenteloru cu intrarea in anulu 1860
inchïeïerea pacei dela Zürich ratificata intre Imperatulu
triei si imperatulu Franciei. Dela evenimentulu acesta
u urma cu urḑirea pensei istorice pàna la finea periodului
ptu dela inceputu, inse asïa precum urmaseramu si in
a anterióra. Vomu premitte adeca si acilea unele eveni-
te relative la monarchi'a intréga, fàra a caroru cunóscere
anevoia sau chïaru preste putintia a intielege multe în-
lari ale patriei proprie. Provinciile din care este compusa
narchia mare precum este si monarchi'a Habsburgiloru,
àtu aru ţinea ele la drepturile loru istorice si chïaru la
p'a loru independentia de odinióra, in realitate sémena
u cu satelitii cari se rotescu inpregïurulu sórelui.

In cei diece ani ai sistemei absolutistice si centraliste
ipatulu Transilvaniei si poporatiunea sa de doue milióne
sute de mii a fost gubernata si administrata de a dreptulu
Viena prin gubernatori numiti de càtra monarchu, nu
atia, ci pe timpu nesciutu, pe lànga instructiuni necu-
te locuitoriloru, prin legi absolutistice, prin decrete si
antie, care putea se fia in totu momentulu modificate,
e, anulate, dupa cum aru fi cerutu sau inpregïurarile
e ale tïerei, sau situatiunea generala a monarchiei, ori
stelatiunea politica européna cunoscuta de aprópe numai
ului centrale si la prea puçine familii din aristocrati'a
óra feudala, sau asïa numit'a oligarchia, care in
diece ani inpinsese fórte departe reactiunea in contra
riloru politice si civili proclamate in 1848. Ce e dreptu,
chii nu mai denegau popóraloru tocma tóte drepturile

omenesci, ei inse pretindeau cu taría, cá tóta activitatea cei lalte classe de locuitori se stea nemijlocitu sub tutoratulu l din causa cà precum susţineau densii, acelea classe de locui nu ar fi astadi si nu voru fi niciodata capabile de a conduce ele pe sinesi. Pentru cá tenerulu monarchu se apuce a cunósce dorintiele popóraloru, fia fost acelea juste exagerate, ori si absurde, orice corpu legislativu a fost cass oricare alte adunari inchise prin gendarmi, press'a ferecat cercuri de otĭelu, incercarile de a ajunge la tronu cu petit de natura politica amerintiate cá crime cu inchisóre grea

Pre càtu timpu au apasatu acelu jugu reactionariu cerbicea popóraloru monarchiei, acestea avura norocu c venira in ajutoriu fàra scirea si fàra meritulu loru mai m evenimente din afara, care moderau fórte multu necumpat pofta a despotismului de a se sci domnu absolutu preste ceealalta omenime. A fost adeca intre altele norocullu p raloru, cà aristocrati'a conservativa feudala din Ungaria totu periodulu reactiunei absolute se avea fórte reu cu ari crati'a feudala din tĭerile próprie austriace, sau adeca magnatii germani de nascere si de sentimente, cum s Cechĭ maĭ multu mai puçinu germanisati, la cari se al rasera càtìva inportati din Germani'a si din alte tĭeri, inaii in Austri'a la ranguri inalte de generali, consiliari de s ambasadori, unii si ministrii cá Buol-Schauenstein, Rech si altii. Cei mai multi dintre acei oligarchi germani forn unu choru valorosu intre sine, lucrau la curtea imperiala incàtu magnatii unguri nici nu se mai puteau apropi resĭedintia. Li se inputá magnatiloru unguri fórte greu fatĭa cu partid'a lui Kossuth s'au purtatu cá nisce polt eara in momentele decisive din 1848 in locu se dea p cu rebeliunea, au fugitu cá femeile fricóse in alte tieri. deodata magnatii germani mai scoteau ochii unguriloru si cu inpregiurarea, cà o multime dintre fiiĭ loru, gra baroni in etate dela 18—40 de ani indata dela inceputu Aprile 1848 au datu màn'a cu kossuthianii si au tre in partea loru cu scopu invederatu de a se rupe pentru deauna de càtra imperiu si chĭaru de càtra Cas'a domn

Càteva mii de emigranti magiari si italiani, parte aristocrati de diverse ranguri, prin necurmatele loru co ratiuni dedeau gubernului centralu fórte multu de lucru. Conspiratorii de professiune in locu de a se infrica prin sententiele de mórte executate in Transilvani'a, in Veneti'a si pe airea, ei mai vîrtosu s'au inversĭunatu si poft'a loru de resbunare a crescutu. Imperatulu Napoleon III reflectase la Villafranca pe monarchulu nostru la planurile unguresci pe care le cunoscea de aprópe si'ĭ dedese óresĭcare fire in màna; acelea descoperiri înse n'au inpedecatu intru nimicu pe emigranti in activitatea loru nici dupa pacea definitiva inchĭeĭeta la Zürich. Conspiratorii nu voiau mai puçínu decàtu spargerea si ruin'a totala a monarchiei austriace, aléga-se apoi ori si ce din provinciile coprinse intrensa; resbunare pe mórte si cu orice pretiu, apoi cei cari voru remanea in viatĭa voru vedea ce au se faca.

Cu Prussi'a vecina cabinetulu din Vien'a se avea fórte reu dela 1850 incóce de cand cu conventiunea dela Olmütz inchĭeĭeta in afacerìle Germaniei, in care aristocrati'a austriaca ingànfata vetamase de mórte pe cea prusiana, care apoi dise si ea unu »Ţine minte« si o ţinù pàna in 1866.

Màni'a Rusiei in contra Austriei era prea bine cunoscuta din anii resboiului celui mare orientalu 1853—1855 cand Austri'a provocase pe Russi'a in termini categorici, cá curmand luptele dela Dunare cu turcii se'si scótĭa tóta armat'a din tierile romanesci, pe care apoi le si ocupasera trupele austriace; eara dupa aceea totu Austri'a inchĭeĭése o conventiune separata in contra Russiei cu Angli'a si cu Franci'a. Iritatu imperatulu Nicolae si toti barbatii de statu ai sei intrebara firesce: Acésta este multiamit'a pentru ajutoriulu armatu, cerutu in 1849 si datu din partea nóstra cu tóta buna vointi'a? »Ţineţi minte«, disera si muscalii, apoi se bucurara din sufletu pentru perderile Austriei dela Montebello, Magenta si Solferino.

Din caus'a Concordatului inchĭeietu asia precum s'a vedĭutu cu Scaunulu Romei, Austri'a nu se mai bucurá nici chĭaru de simpati'a popóraloru rom.-catolice, pentrucà si acestea vedeau in acelu concordatu o umilire prea peste mesura dejositóre a suveranitatii statului fatia cu mitr'a (tiar'a) bisericésca. Calea dirépta, acea de mijlocu era parasita cu totulu. O multime de episcopi r.-catolici isĭ faceau de capu cu mesurile

loru despotice; pe tóta lumea voiau se o aiba sub tutor
loru nemijlocitu, chĭaru si pe coróna si pe tóte auctori
statului. Avuseramu chĭaru si aici in Transilvani'a exe
de ale despotismului episcopescu in purtarea episcopului
nald, carele in visitatiunea sa canonica au apucatu pe calu
franciscani de glug'a loru si scuturandu'i cá pe sno
amerintiase cu temnitĭa intunecósa pe tóta viati'a; eara
cu gubernulu tĭerei ajunsese cá se'i intórca actele nedesfa
daca vreo adressa nu ar fi sunatu intocma precum o preti
elu. Mai tardíu vomu afla, cà Haynald se incercase cá
inpuie vointi'a sa si mitropolitului greco-catolicu. Ce e d
cà ministrulu de culte com. Leo Thun, care trecea in Au
de parinte alu Concordatului, facea tóte pe voi'a episcop
celoru mai rigorosi, eara ministrulu Alexandru Bach, di
vocatu de odinióra ajunsu la rangu de baronu si pusu ala
cu familiile cele mai ilustre, acum din liberalu si deistu,
fusese cunoscutu pàna in 1848 mai tàrdiu devenise s
fórte netolerantu.

Creditulu monarchiei scapatase atàtu de tare, in
acela se putea asemena cu alu Turciei. Dupa resboiulu
Itali'a lips'a de venituri publice devenise ardietóre. Ministe
se incercase din nou a face unu asĭa numitu inprumutu
tionalu voluntariu de 200 milióne pe calea subscriptiun
in sinulu monarchiei, buna-óra cum se facuse de voi
nevoìa celu de 500 milióne in a. 1855. Acum inse
subscrisu cu mare greutate abĭa 76 milióne; adeca mi
riulu cu acelu imprumutu facù precum e dicatórea, unu fi
mare. Cu acea denegare a creditului popórale au datu in
monarchului se intielége, cà cu sistem'a absolutistica, cu
cordatulu, cu lips'a totala de controla asupra bugeteloru
tului si cu necurmatulu amestecu in afacerile altoru st
nu mai merge. Bĭetulu Bruck fostu ministru de finant
desperatiunea sa si de ruşine isĭ luase viati'a in 22 A
1860, eara lui iĭ urmà Plener.

Capu I.

Absolutismulu strimtoratu cérca a se susţiné prin schimbari de persóne si unele concessiuni.

§ 1. Schimbari in ministeriu. Leo Thun lovind greu in protestanti arunca oleu pe jaraticu. Incercare de a impaca spiritele prin convocarea la Vien'a a mai multoru barbati de frunte din tóte provinciile cu titlu de senatori.

Imperatulu cunoscuse înca din 1859 cà cu unii ministrii nu mai merge. Ministrulu de externe comitele Buol-Schauenstein fusese dimissionatu pentru grósele erori comisse fatia cu unele cabinete straine, dara loculu acestuia îlu ocupase in Maiu 1859 totu unu strainu com. Rechberg. In Augustu din acelu anu fù departatu si ministrulu de interne Alexandru Bach, care cá renegatu in politica era despretiuitu de tóta lumea. Lui Bach iĭ successe com. Goluchowski din Galiti'a; monarchulu inse n'au nimerit'o nici cu acesta. Ministru de politia se facù br. Hübner multu mai blandu decàtu fusesera pàna atunci unii generali cumpliti cá ministrii de politia. Ministru de culte a remasu totu Leo Thun cunoscutu cá omu incapaţinatu de a convertí pre toti locuitorii de alte confessiuni religióse din monarchi'a intréga la religiunea si biseric'a romano-catolica.

Se schimbau persónele, nu înse sistem'a absolutistica, care acum se compromissese cum se dice, pàna dupa urechi înca si prin descoperirea defraudariloru hotiesci de multe milióne. Hübner a propusu cabinetului intre alte mesuri mai blande, cá se mai lase din centralismulu rigorosu, eara cu Ungari'a se cerce cu atàtu mai vîrtosu o apropiere si inpaciuire, cu càtu vede bine cà ungurimea nu mai contribue la statu nimicu de buna voia, ci numai in urmarea executiunilor militarie; înse pàna cand se se scótia contributiunile publice totu numai prin companii si batalióne? Proiectele lui Hübner fiind respinse, elu dupa doue luni s'a retrasu din ministeriu.

In locu de a se mai inblanḑi dupa desastrele din Itali'a, ministrii cá si cum nu aru avea nimicu altuceva de lucru, esira in 1 Septembre 1859 cu o patenta imperatésca, care coprindea in sine regularea afaceriloru bisericesci ale protestantiloru de ambele confessiuni augustana (luterana) si helvetica (calviniana) din Ungari'a. Partea mai numerósa a poporului magĭaru curatu ţine la confessiunea calviniana cá la religiunea sa nationala, precum o si numesce asĭa, in càtu in cele mai multe casuri poporulu calvinescu intrebatu de ce religiune este, elu îtĭ respunde cà e de religiune magĭara (magyar vallás). Slavacii din contra si o parte din germani in Ungari'a superióra sunt luterani.

Cá si cum ar fi aruncatu cineva tecĭuni aprinsi pe casele protestantiloru, asĭa urmari avù acea patenta. Iritatiunea generala se manifestà indata prin proteste, in care mai alesu calvinii se provocara la resbóiele religionarie din véculu alu 17-lea si dedeau se pricépa, cà ei si acum sunt gata se'si verse sangele pentru libertatea consciintiei si autonomi'a bisericei loru. Ministeriulu respunse protestantiloru prin decrete de arestarea càtorva din barbatii cei mai eminenti ai loru in frunte cu br. Nicolae Vay, cu br. Pronai, cu Zsedéni, cari toti au declaratu cà sunt gata nu numai a sĭedé in temnitĭa, ci a si suferì mórte pentru libertatea religiunei loru. Asĭa îsĭ aparara atunci protestantii din Ungari'a libertatea si autonomi'a loru bisericésca, cu care si reuşira fórte bine. Ce vi se pare inse, cà apoi din aceĭasi protestanti mai alesu calvini ajunsi dupa dualismu in capulu afaceriloru s'au incercatu a regulamenta si ei bisericele romanesci de ambele confessiuni sub masc'a constitutionala, inse in spiritu si sub forme strictu absolutistice, alu caroru scopu este, cá exercitiulu religiunei se nu póta fi intru nimicu de ajutoriu la desvoltarea literaturei romane si la consolidarea individualitatii nationale.

Ministeriulu intregitu in modulu mai sus aratatu se incercà se faca càteva schimbari noue in ramurile administratiunei statului, înse totu numai in modu absolutisticu, adeca fàra a mai intreba càteodata si pe fruntasii popóraloru; s'au convinsu inse curend, cà nu mai merge nici asĭa. Pre lànga informatiunile inspiratóre de grija càte iĭ mergeau din diferite tierĭ ale monarchiei, ministeriulu incepù se se convinga cà va trebui se faca unu pasu inainte càtra o legislatiune si administratiune cevasi mai liberala. Pàna in acelu anu se aflá in activitate unu asĭa numitu senatu imperialu compusu din mai multi barbati de renume. Chĭamarea acelui senatu era in Austri'a cá si in alte staturi absolutistice, cá se prepare proiecte de legi, care apoi se inaintau prin ministeriu la monarchu spre ale sanctiona, daca le-ar afla bune si salutarie. Ministeriulu vení la ide'a cá se propuie monarchului mai multe persóne de frunte din tóte tierile monarchiei cu scopu cá intrunindu-se cu vechiulu senatu intr'unu singuru corpu consultativu se póta delibera asupra starei in care se aflá monarchi'a mai alesu din punctu-de vedere alu legislatiunei si alu finantieloru. Inse si acelei adunari numite acum a Senatului imperialu inmulţitu sau intaritu, i s'au pusu mai alesu doue conditiuni restrictive si anume, cà senatulu nu avea dreptu se ésa cu vreunu proiectu propriu, adeca nu putea lua initiativ'a, ci avea se desbata numai afaceri propuse de gubernu, eara publiculu nu putea intra in localulu adunarii; erau inse stenografi, dupa a caroru lucrare, apoi s'au publicatu desbaterile.

Patent'a imperiala cu care era convocata acea adunare consultativa esise din 5 Martiu 1860, eara sessiunea prima s'a deschisu in Iuniu si a duratu pàna in 29 Septembre 1860.

In acea epoca lumea din afara nepricepend adeveratulu scopu alu convocarii acelui senatu imperialu compusu din senatorii vechi salarisati si din altii voluntari invitati inadinsu de càtra Mai. Sa, s'au interessatu de activitatea lui multu mai puçinu decàtu ar fi meritatu. Ómenii s'au insĭelatu prin modulu compunerii si alu convocarii senatului. Acela nu avea atribute de corpu legislativu, totusi elu vrend nevrènd a facutu mari servitii popóraloru monarchiei, cà dupa diece ani de amuţire s'au aflatu càtiva barbati de inima, cari au avutu curagiulu se traga mai multe perdele la o parte, se smulga mai multe masce de pre fati'a fariseiloru, se'i presente monarchului intru tóta golatatea loru si se'i deschida ochii asupra calitatiloru asĭa numitului statu politienescu.

Ungurii, croatii, italienii din Veneti'a chĭamati la inceputu voiau se respinga chĭamarea, dupa aceea inse judecand mai cu sange rece càtiva au primitu invitarea, care si asĭa mersese la prea puçini si mai alesu totu la persóne din classele superiori ale societatii.

Din Ungari'a propria aflamu in catalogulu senatului pe magnatii: com. Almásy Mauritiu, c. Andrássy Georgie, c. Apponyi Georgie, c. Barkoczy Ioanu, br. Geringer Carolu de Oedenburg, cunoscutu prea bine si in Transilvani'a, episcopu Korizmits Antonie, Mailáth Georgie jun., Mocĭonyi And., c. Szécsen Antonie de Temerin, Szögyén-Marich Ladislau.

Din Transilvani'a numai armeanulu Bogdan Jakab, sasulu Maager Carolu, episcopulu romanu br. Sĭaguna Andreiu.

Dintre croati, serbi si alti slavi au participatu: Krainsky Maur. polonu, Maschĭrevics Samuil episcopu serbescu, dr. Polansky Theodor, br. Josef Sokcevic Feldml. banu alu Croatiei, episcopulu Strossmayer Josef Georgie.

Din Bucovina br. Petrino Nicolae.

Dintre italieni com. Borelli Franc., br. Salvotti Anton.

Ceilalti vreo 15 erau austriaci, galitiani si bohemi, cei mai multi magnati si alti fruntasi de rangu.

Presĭedente alu acelui senatu imperialu inmultitu fù in. sa archiducele Rainer, cunoscutu la tóta monarchi'a cá principe intieleptu si moderatu. Ceĭ mai multi ministrii participau in persóna la desbateri; numai din partea armatei pe uscatu, a marinei si a politiei statului erau representanti trimisi inadinsu barbati cari isi cunosceau perfectu resorturile loru.

Cea de anteia problema data senatului imperialu spre deslegare a fost revisiunea bugeteloru monarchiei, pre càtu de grea pre atàta si de critica. Inainte inse de a se apuca de lucru membrii chiamati din diverse tĭeri, intre cari si cei din Transilvani'a, se simtira obligati a declara, cà ei daca au primitu invitarea prea inalta si daca iau parte la lucrarile tierei, se se scia bine cà ei o facu acésta numai cá persóne private, in numele loru, din deferentia homagiala càtra Maiest. Sa pe respunderea loru si nicidecum cá mandatari sau representanti ai vreunei tieri ori natiuni, sau corporatiuni. Fórte bine si regulatu. Acelea declaratiuni inse n'au inpedecatu pe càtiva cá se nu vorbésca in interessulu respectiveloru tieri, popóra, confessiuni si societati asĭa precum cunoscusera fiacare lucrurile si precum simtiau ei necessitatea de ale descoperí.

Indata la inceputu fù compusu unu comitetu cu missiune de a studié cestiunile si a prepara proiecte. Acelu comitetu s'a desfacutu apoi in atàtea subcomitete càte erau resorturile ministeriali. Cu constituirea si inpartirea lucrariloru s'au trecutu sĭese sĭedintie, dupa aceea membrii s'au pusu pe lucru si a sĭeptea sĭedintia s'a pututu ţiné numai in 10 Septembre 1860. Proiectulu de bugetu era insoçitu de multe observatiuni. Archiducele invitase pe referentele com. Ant. Széchen, cá luand cuventulu se citésca partile singuratice ale proiecteloru un'a càte un'a si fiacare se fia data separatu in desbatere.

§ 2. Desbateri meritorie in Senatu. Episcopulu br. SĬAGUNA luand parte activa la desbateri in apararea confessiunei sale si a professoriloru dela Brasiovu este insultatu de càtra MAILATH cá Garibaldianu. Oligarchii dau parol'a de »Individualitate istorico-politica.« ANDREIU MOCIONI despre asupririle romaniloru din Banatu si proselitismulu. CAROLU MAAGER pentru protestanti. Br. PETRINO despre multele asupriri grele ale Bucovinei; risipa scandalósa in averile bisericei, adeverata rapacitate.

Precum in cele sĭese sĭedintie anterióre, asĭa din a diecea 3 inainte graiulu mai multoru membri curgea uneori cá o plóia torentiala. Ministrii mai vechi aveau se inghitia multe noduri, din toti com. Leo Thun a fost incolţitu mai reu, inse nici Goluchowski n'a fost crutiatu. Dintre unguri comitele Barkoczi a fost celu mai necrutiatoriu. Italianulu c. Borelli a spusu ministriloru verde in fatĭa, cà funtionarii, cu esceptiunea celoru dela justitia, nu se mai pórta cu poporulu cá functionari jurati si salarisati, cá servitori ai statului, ci ei se pórta cá domni, cá mici imperatusi, adesea fórte brutali, pare cá tóta lumea ar fi condamnata se fia rób'a loru; deci se se infiintiedie nemijlocitu chĭaru in cabinetulu Mai. Sale unu oficiu centralu de controla, de supraveghĭere, la care cei asupriti se póta alerga cu plansorile loru. Acea pretensiune a contelui Borelli era unu adeveratu votu de neincredere, sau cum se mai dice de blamu aruncatu mai alesu in fatĭ'a ministrului de interne, in a finantieloru si a politiei. Nimeni nu a demințitu pe Borelli, s'a decisu numai amànarea propunerii lui pe alta ocasiune. Multe alte afaceri publice s'au mai ventilatu si lamuritu cu mare folosu, pentrucá monarchulu se póta cunósce starea lucruriloru càtu se póte mai de aprópe.

Dintre romani br. Andreiu Sĭaguna totodata cá consiliariu intimu a luatu in acelu senatu de patru ori cuventulu si anume la inceputu, cand a declaratu in ce calitate venise in acea adunare, a dou'a óra cand avùse conflictulu cu Mailath, dupa aceea de doue ori in sĭedinti'a din 10 Septembre, cand aparandu'si biseric'a sa confessionala, cerù intru tóte drepturi egale cu biseric'a catolica, dupa aceea cand luà in aparare pe profesorii dela gimnasiulu romanu confessionalu din Brasĭovu, care pe atunci mai era înca numai de patru classe si profesorii sei nu aveau acelu examenu de calificatiune, care nu era obligatoriu prin nici-o lege a acestei tieri, apucase inse a fi introdusu si aici prin legile austriace, din care apoi a trecutu si in legile Ungariei fàra vreunu folosu prea mare pentru instructiunea publica, daca lipsescu alte calitati póte multu mai necessarie.[1])

Cand a vorbitu br. Sĭaguna in interessulu bisericei si alu nationalitatii romane, trufasĭulu aristocratu Georgie Mailáth îsĭ permisse cá se'i plesnésca luĭ Sĭaguna in fatĭa, cà daca vorbesce si elu despre discordii nationale, atunci si elu este unu jumetate de Garibaldianu, pentrucà in Ungari'a toti locuitorii se sciu si se simtu numai cá unguri, eara de alta nationalitate nici cà póte fi vorba. Episcopulu nu 'ia remasu lui Mailáth datoriu cu plesnitur'a; dara lectiune si mai scuturata a datu ministrulu de statu si de conferentia septugenariulu com. Hartig coconasĭului Clam-Martinitz cu alta ocasiune din aceeasi causa.

Pentrucá se intĭelégа posteritatea acelea scene din trecutu, avemu se cunóscemu unu planu secretu din acelea dile. Aristocrati'a inalta conservativa din Ungari'a si cea din Boemi'a prevediend bine, cà dupa desastrele Austriei absolutismulu personalu are se incetedie mai de totu, cum si erau familiile rudite intre sine, s'au invoitu si au conspiratu, cá se mérga la senatulu imperialu cu unu planu gata pentru restaurarea autonomiei tuturoru tieriloru monarchiei pe bas'a loru istorica si se le considere cá pe totu atâtea individualitati politice, cá si cum ai dice, cà cutare societate este compusa din unu numeru anumitu de familii vechi. Asĭa aruncara eĭ in publicu parol'a sonóra: Individualitati istorico-politice autonóme. Popórale straine nu aveau de unde se scia ce animale necunoscute in istori'a naturala se fia acelea individualitati. Popórale monarchiei s'au ameţitu apoi prin cuventulu autonomia, dela care asteptau mari usĭorari si mai anteiu de tóte functionari pentru fiacare provincia alesi ori denumiti numai dintre locuitorĭi provinciiloru respective. Aceĭasi magnati îsi mai dedesera si alta parola, care era, cá ungurii se nu sufere a se vorbi in Ungari'a de alta nationalitate decàtu numai de cea ungurésca, (-magĭara), eara cechii numai de cechi'a loru, eara germanii cari aru pretinde recunóscerea si apararea nationalitatii loru in Boemi'a, sau slavii si romanii in Ungari'a, se fia inferati cu nume de rebeli si dupa mod'a de atunci tractati cá »Garibaldiani.« Magnatii Széchen si Clam-Martinitz au insultatu in modulu acesta chĭaru in senatu de repetite-ori pe nationalitati, pàna cand isĭ audi aceeasi insulta si br. Sĭaguna.[1])

---

[1]) A se vedé acelea cuventari ale episcopului (dupa aceea a metropolitului) Andreiu br. Sĭaguna publicate inpreuna cu ale altoru membri in colectiunea „Verhandlungen des österreichischen verstärkten Reichsrathes 1860 nach stenographischen Berichten. Wien 1860, Verlag von Friedrich Manz la pag. 29, 125, 153, 164.

Asĭa preparau magnatii unguri conservativi calea pentru kossuthiani, cu cari consimtiau in mai multe cestiuni, de si nu in tóte, si dupace se impacara cu cei din Austria, cari acum le deschisera usile resĭedintiei, incepura se ridice capetele totu mai sus fatĭa cu imens'a maioritate a locuitoriloru de alte nationalitati.

Totu in sĭedinti'a din 10 Sept. mai luase cuventulu si ceilalti doi romani. A. Mocioni a observatu din partea sa, cà in Banatu si in Voivodina egalitatea de drepturi proclamata de càtra insusi Maiestatea Sa este violata in resortulu culteloru si alu instructiunei publice mai alesu in doue moduri, care sunt, cà de o parte la alte confessiuni religióse sau vorbind curatu, la Biseric'a catolica se dau regulatu ajutóre dela statu, càte 94 mii fl. pe anu, pre cand Bisericeloru gr. orientale nici in cei diece ani din urma nu li s'a intinsu nici-unu ajutoriu, de si locuitorii cari se ţinu de biseric'a orientala au numeratu in aceiasi ani spre aceleasi scopuri patru milióne fl.; anume in comitatele Arad si Biharu, in care maioritatea locuitoriloru este romanésca, pe la gimnasii nu se vede nici macar càte o catedra de limb'a romàna; de alta parte proselitismulu se face pe o scara intinsa, din care urmédĭa demoralisatiune fórte mare, poporulu perde respectulu càtra religiune prin schimbari de acelea, ba elu îlu perde si càtra Coróna, pentrucà cele mai multe abusuri se facu cu proselitismulu in numele Maiestatii Sale.

---

[1]) Vedi mai pe largu W. Rogge, Der Centralismus I. Capitel p. 59 ff.

Episcopulu serbescu Maschirevici înca luase cuventulu in aceeasi materia, precum facuse si Carolu Maager cu multa energia si de repetite-ori din punctulu seu de vedere cá protestantu. Urmarea firésca a fost, cá aceloru trei oratori se le viie respunsu dela cei doi episcopi catolici presenti Korizmics si Strossmayer, ceea ce s'a si intemplatu; au mai atinsu aceeasi cestiune ghimpósa preste mesura dintre mireni com. Széchen si alti doi, dupa care urmà ministrulu Leo Thun cu respunsulu seu destulu de limpede datu la toti.

Din toti oratorii inse càti au dissertatu despre afacerile confessionali si in parte nationali niciunulu nu a produsu in acelu senatu o inpressiune atàtu de viĭa cá discursulu baronului Petrino, adeca descrierea suferintieloru indelungate ale Bucovinei, carora nu ne putemu contení cá se le facemu puçinu locu si in acésta lucrare a nóstra cá in semnu de suvenire si recunoscintia la cele ce ni s'au facutu noue din Bucovina in 1848/9 si mai tarḑiu. Ar fi si pecatu, daca informatiunile date cu acea ocasiune de càtra br. Nicolae Petrino nu aru ajunge la cunoscinti'a tuturoru romaniloru, pentru cá se invetie din trensele, ce póte se astepte dela altii unu poporu, care se parasesce elu insusi pe sine. Credemu cà ne va fi de ajunsu, daca vomu reproduce din citatulu discursu mai multu numai cifre seci, mute si totusi fórte multu spunetóre.

Pàna la ocuparea tierei de càtra Cas'a de Habsburg biseric'a ortodocsa a romaniloru din Bucovina avuse in proprietatea sa ²/₃ parti din teritoriulu ei si totodata in Moldov'a mai multe moşiĭ. Administrarea averiloru bisericesci fu luata de càtra statu din manile bisericei. Acea mesura a fost cu atàtu mai durerósa, cu càtu era sciutu cà acelea averi le administrase nu numai clerulu, ci si mirenii. Dupa aceea unele mosii bisericesci au fost vendute fàra trebuintia urgenta; s'a promisu cà se va da socotéla despre sumele intrate, ceea ce inse nu s'a facutu nici pàna in 1860. Pàna in a. 1820 averile bisericesci au fost administrate atàtu de reu, in càtu venitulu nu ajungea nici cá se platésca salariile parochiloru. In fine dupa multe plansori si reclamatiuni inaintate din partea tierei si a clerului imperatulu Franciscu a decisu, cá veniturile din fondulu bisericescu risipite pàna atunci pentru alte scopuri nenumerate se fia reservate numai spre scopuri bisericesci si scolastice, se se dea socotéla si tóte sumele càte se luasera spre alte scopuri se se dea indaraptu la fondu. Din acea decisiune a imperatului nu s'au alesu nimicu, nici socotéla s'a datu, nici sumele rapite din fondu nu s'au mai intorsu. Asĭa sciau biurocratii se inplinésca vointi'a monarchului. Mai multu decàtu atàtu: pentrucá preotimea se nu mai strige de fóme, proprietariloru li s'a comandatu cá se dea bisericiloru càte 44 jugere (pogóne) din mosiile loru, eara poporenii se faca preotiloru càte doue dile de lucru pe anu. Numai din fonduri nu se mai luau sume si asĭa acelea se mai vindecara. La ocuparea tierei in véculu trecutu pe dominiile bisericesci se aflau in 140 de comune totu numai biserici de lemnu. Se decisese cá din venituri se se faca in fiacare anu càte o biserica de pétra; in 80 de ani înse s'au ziditu numai sĭese (6) biserici de pétra. Am ajunsu cà mai multe biserici ruinate au fost inchise prin politia. Comune cu càte 7—8000 (mii) de suflete nu au biserica. Monastirea dela Suceava fù restaurata cu subventiune data din principatele danubiane. Pàna in 1860 nu era gata nici catedral'a. In capitala erau numai doue bisericutie sarace si acelea de lemnu, dintre care una este asĭa de scunda, in càtu la intrare trebue se te pleci cá se nu dai cu capulu in pragulu de sus.

Cu scopu de a se edifica in capital'a Cernauti biserica catedrala, scóle, seminariu si resĭedintia pentru episcopu, se destinase unu dominiu mare cu venitu anualu de 150 de mii; gubernulu inse l'a luatu cu arenda numai de 60 mii fl., apoi a infiintiatu unu stabilimentu de cai, o iepària de prasila pentru armata. Acelu stabilimentu prosperédĭa fórte bine, intr'aceea bisericile si scólele romanesci se afla in starea cea mai desolata spre batjocur'a simtiului de dreptu si a pietatii pentru fundatori. Nici cu atàta nu ne fù de ajunsu, ci dupa ratificarea concordatului in 1855 se porní asupra nóstra propagand'a catolica din Galiti'a prin ruteni. In aceleasi dile 14 scóle infiintiate din fondurile nóstre bisericesci au fost declarate de scóle catolice asĭa, in càtu deací inainte toti invetiatorii dela acelea trebue se fia catolici. Patru sute de mii locuitori ai tierei de religiunea gr. orientala se nu aiba nici-o scóla, eara sĭesedieci de mii locuitori rom. catolici (germani, poloni s. a.) se le aiba pe tóte. La protestele nóstre ni s'a respunsu, cà daca voimu se avem scóle, comunele se faca din averile loru; eara daca unele comune din tóta saraci'a loru s'au incercatu se'si faca scóle, functionarii au sciutu se le arunce cele mai grele pedeci in calea loru, mai alesu cand pretindu cá fiacare comuna se produca mai anteiu càte unu fondu bine asecuratu de 4000 fl., dupa care se'si traga invetiatorii simbri'a loru.

Liceulu din Cernauti a fost edificatu cu bani luati din fondurile nóstre religionarie, dupa aceea inse a fost declaratu de liceu catolicu (cu limb'a de propunere germana). Scopulu primitivu a fost, cá in edificiulu acela se fia asĭedĭatu seminariulu gr. or. S'a datu locu facultatii theologice; mai tardiu inse luandui-se doue sale, acelea au fost transformate in capelle catolice.

Amu cercatu tóte mijlócele cá se infiintiamu o scóla reala in capitala. S'au incuviintiatu abĭa 8000 fl. din fondu pentru salariile profesoriloru, eara municipalitatea (comun'a cetatiéna) voiá se ridice edificiulu din averea sa, inse cu conditiune, cá acea scóla se fia interconfessionala numai in acelu intielesu, cá professorii se póta fi aplicati nu numai dintre catolici, ci si dintre individi de alte confessiuni religióse si anume professori gr. orientali. Atunci inse ministrulu culteloru si alu instructiunei a declaratu episcopului, cà regimulu ţine absolutu la principiulu, dupa care in Bucovina scóle medie potu se fia numai catolice.

Mai tardiu ni s'a permisu immediatu din grati'a Mai. Sale, cá se ne infiintiamu din fondurile nóstre unu gimnasiu confessionalu si nationalu in Suceava; dupa aceea inse ministrulu in locu se lase cá se ne aflamu professori prin publicare de concurse, ne chĭamà elu insusi professori din Moravi'a, totu ómeni cari nici de nume nu cunoscusera limb'a nóstra.

Din tóte acestea senatulu póte se se convinga, cà noi nu ne putemu folosi nici chiaru de fondurile nóstre spre realisarea scopuriloru pentru care sunt acelea destinate. Din acestea cause br. Petrino se alatura la opiniunea protestantului Maager si cere libertate si egalitate in exercitiulu drepturiloru confessionali.

De aici se incinse o polemia intre br. Petrino si ministrulu L. Thun, care incercà se'si apere sau încai se'si netediésca mesurile sale, care adesea erau in adeveru necalificabili.

In cei treidieci de ani din urma s'au schimbatu si in Bucovina multe lucruri mai spre bine, nicidecum inse tóte spre binele locuitoriloru romani din acea tĭerisĭóra. Suferintiele Bucovinei semena in càteva puncte cu ale nóstre si ele merita unu studiu comparativu. Un'a din tóte este mai batetóre la ochi. Oriunde Austri'a vine in contactu cu Russi'a, proselitismulu ultramontanu austriacu îsĭ dà in capete cu proselitismulu ortodoxu muscalescu, uneori pe fatĭa, mai de multe-ori pe cali ascunse subterane; nici unulu înse nu este candidu si sinceru. Nu religiositatea este adeveratulu scopu alu loru, ci scopurile sunt curatu politice de asecurarea dominatiunei proprie. Acelea scopuri nu esu nicairi asĭa bine pe fatia precum esu in Bucovin'a. Precum Russi'a lucra de ani cincidieci cu tóta energi'a cá se extermine bisericele greco-catolice (unite) ale ruteniloru din provinciile care erau odata ale Poloniei, intocma asĭa polonii galitiani lucrédia spre exterminarea bisericei gr. orientale bucovinene din vecinatatea loru. Acestea furii politice potu se mai duredie timpu indelungatu; una mesura inse pare a fi decisa mai de multu pentru orice casu de càtra ambele puteri: exterminarea elementului romanescu din Bucovina, din partea Austriei, pentrucá provinci'a se fia deplinu germanizata; din partea Russiei, cá se fia russificata.

Din 11 Septembre inainte in càteva sĭedintie càtu a mai lucratu senatulu, celu mai multu timpu 'ĭa luatu cercetarea bugeteloru, intre care alu armatei a fost supusu la critice mai dese. S'au ventilatu inse si alte cestiuni grele, precum suferintiele pressei periodice cu legea de pressa, creditulu publicu, instructiunea publica, revisiunea concordatului s. a. In 27 Septembre s'au pusu la votu mai multe puncte din operatulu comissiunei. Membrii senatului se desfacusera in maioritate si minoritate, ceea ce se póte intielege de sine, indata ce vomu reflecta la numele si la interessele persóneloru din care a fost compusu acelu senatu. Conclusele n'au obligatu pe nimeni, ele au avutu celu multu caracteru de petitiuni càtra monarchu cá domnu absolutu, si ací merita se se tiĭe minte pentru totdeauna, cà din toti membrii acelui senatu nici-unulu nu a pronuntiatu in totu cursulu desbateriloru cuventulu constitutiune, viatia constitutionala pentru monarchi'a intrégа, afara de ardeleanulu Carolu Maager, carele cá cetatianu si comerciantu fàra titluri si ranguri, le spuse verde, cà numai cu mesuri absolutistice si aristocratice nu vor mai susţinea monarchi'a. Dintre ceilalti membrii la unii le mai era înca totu frica se pronuntie acelu cuventu, eara altii, anume domnii cei mari din Boemi'a nu voiau nici se audia de constitutiune, bunaóra cum ar fi cea din Franci'a, dicènd cà asĭa ceva aru dorí in acésta monarchia numai »rosii«, »rebelii«, »Garibaldianii«. Membrii din Ungari'a voiau constitutiune, inse numai pe asĭa numit'a istorica, modificata ceva cu càteva concessiuni facute de sila de mila celorlalte classe ale locuitoriloru.

In 29 Septembre imperatulu a inchisu senatulu in persóna prin o cuventare, in care a promisu cà parerile si dorintiele descoperite de càtra membrii le va lua càtu mai curend in consideratiune petrundietóre. Din tóte acelea desbateri trecute apoi prin sita de càtra alti barbati de incredere, intre cari si unii magnati unguri, s'au alesu materialulu din care a resultatu: Diplom'a din 20 Octobre 1860.

Capu II.

Evenimente din Ungari'a care au avutu cá si cele din Vien'a, influintia mare asupra spiriteloru din Transilvani'a.

§ 3. Rebelliune de studenti in Pesta. Unulu inpuscatu. Br. Sam. Josika móre dupa prandiulu luatu la c. Stephanu Széchenyi. Acesta se inpusca. Ungurii inculpa pe gubernu. Bancrotu si revolutiune la usĭa.

Dupa catastrofele din 1859 ungurii sciura se dea aceloru mesuri nebune de natura religiósa caracteru nationalu si politicu. Indata in 1860 se inscenara demonstratiuni la mai multe locuri.

Mai anteiu la Pesta studentii conspirara, cá in 15 Martiu 1860 se mijlocésca unu Requiem (Parastasu) la mormentele celoru inpuscati sau spendiurati de càtra br. Haynau si se le copere cu flori si cununi. Politi'a mai era înca totu cea militara sau martiala, care nu sciá se crutie pe nimeni. Studentii nu se retragu; politi'a le trimite o salva si unu glontiu petrunde pe unu studentu anume Forignac in sĭoldu, de unde nu îlu potu scóte si bĭetulu fecĭoru dupa suferintie fórte grele de una luna móre. I se face o inmormentare precum nu se mai vediuse in cei 12 ani dela 1848. In acelea dile se intemplase cà archiducele Albrecht gubernatorulu de atunci alu Ungariei era in Vien'a, unde'i venise scirea despre acea demonstratiune cu adaosu, cà la aceea participasera si familiile de magnati, prin urmare cà si ele aruncasera masc'a, marturisind prin acea participare, cà aristocrati'a inalta conservativa din Ungari'a dupa diece ani apróba tóte faptele revolutionariloru kossuthiani, prin urmare si detronarea, si proscriptiunea familiei domnitóre enuntiata prin manifestulu loru din 14 Aprile 1849. Asĭa archiducele desgustatu nici nu s'a mai intorsu la functiunea de gubernatoru alu Ungariei. Magnatii iĭ legasera ochii cu frasele loru de lealitate.

Intre acestea si ministeriulu celu intregitu din Vien'a comittea erori gróse una dupa alta. Intre altele îĭ tràsnise prin capu cá se dea ordinu politiei se calce locuinti'a comitelui Stefanu Széchenyi, care precum se scie, nebunise in Septembre 1848 si de atunci famili'a sa îlu asĭediase in cas'a de sanetate dela Döbling aprópe de Vien'a, unde dupa càtiva ani isĭ venise in simtiri asĭa, cà incepuse a urmarí earasi mersulu evenimenteloru politice, mai si scriá càte ceva, eara intr'o publicatiune germana titulata »Blick« lovì greu in sistema si in ministrii, eara mai alesu in Al. Bach. In locu se'lu considere cá reconvalescentu precum era si se'lu crutie, ei se iritara cá si celu smintitu si in 3 Martiu voind se afle la elu cine scie ce manuscripte, îĭ scormonira tóte scriniile din casa. Acea scire strabatù iute in tóta Ungari'a, unde fù ca-

Ş. 57554.

lificata nu cá nebunia ministeriala, ci cá o reutate hostila si criminala. Baronulu Samuil Josika cunoscutu din istori'a tierei nóstre in calitate de cancelariu alu Transilvaniei si eminentu barbatu de statu, era unulu din amicii intimi ai comitelui nefericitu si in anii morbului consolatoriu nedespartitu. In 23 Martiu Josika prandise la Széchenyi; in aceeasi di inse Josika muri. La momentu se si dete in Ungari'a parol'a, cà Josika ar fi muritu inveninatu. Prin cine? Prin Széchenyi de siguru cà nu. Asĭa dara prin maiestri'a gubernului austriacu? Josika inse a fost totdeauna fórte bine vedĭutu la curte, precum abĭa i s'a mai intemplatu in acei ani la vreunu altu magnatu ardeleanu. Nu face nimicu, in paroxismele politice precum era si acelu din 1860 se credu orice faime absurde. Remasitiele pamentesci au fost transportate dela Vien'a la Clusĭu, de acolo la comun'a Micusĭu in comitatulu Turdei spre a fi asĭedĭate in cript'a familiara. Aici aceiasi magĭari, cari in 1848/9 l'aru fi spintecatu in bucati daca l'aru fi pututu apuca, voira se'i faca o comandare (conductu) cu tóta pomp'a, adeca demonstratiune politica. Gubernulu tierei ii inpedecà, prin urmare 'i inversĭunà si mai tare.

Abĭa trecura doue septemani dela mórtea lui Josika, cand eata ne vine scirea, cà comitele Stefanu Széchenyi s'a inpuscatu. Unde? Totu acolo in cas'a de sanetate la Döbling. In o casa a nebuniloru se se póta stracura revolvere, pulbere si plumbu fàra scirea si permissiunea directorului? Se fia cutediatu cineva in Ungari'a si Transilvani'a a se indoi in societatile unguresci cà Josika nu a fost intoxicatu si pe Széchenyi nu l'ar fi inpuscatu cineva din ordinu mai inaltu, indata ar fi fost inferatu cu titlu de spionu austriacu. Széchenyi recadĭutu dupa mórtea lui Josika in melancoli'a sa, fiindu'i permisu a esí inafara, îĭ era prea usĭoru a'si cumpara si arme de focu; in totu casulu inse mijlócele castigate spre a'si lua viati'a sunt si remanu unu misteriu.

Solemnitatea inmormentarii lui Széchenyi a decursu chĭaru si in Vien'a cu concursu de lume multa in màni'a politiei care luase tóte mesurile spre a inpedeca orice demonstratiune.

In Pesta insusi primatele cardinalulu Scitovski servi pentru Széchenyi Requiem in 30 Aprile cu pompa in totu respectulu demonstrativa, la care au participatu mai multe dieci de mii locuitori nu numai din capitala, ci si din locuri departate.

Cele doue casuri de mórte si agitatiunile pornite in urm'a loru au inbarbatatu pe protestanti cá se desvólte opositiune atàtu de inversĭunata asupra patentei octroate pe capetele lor, in càtu in fine ministeriulu din Vien'a daca nu era orbu de totu, trebuea se védĭa, cà tĭér'a este earasi pe calea revolutiunei. Protestantii erau opriti a se aduna in sinóde bisericesci orĭcand aru afla ei cu cale conformu asĭedĭaminteloru proprie, ci aveau se respecte sub grea pedépsa articlii statuteloru octroate; ei înse au declaratu cà nu recunoscu gubernului nici unu dreptu de a se amesteca in nici-unu modu si sub nici-unu cuventu in afacerile loru bisericesci si scolastice. La Dobriţinu, la Miskolcz si la alte vreo doue locuri politi'a intrase cu soldati in localele sinódeloru cá se le sparga; protestele inse au fost atàtu de amerintiatóre, in càtu comisarii n'au cutediatu a se folosí de arme, ci au remasu in sala cá ascultatori pàna la inchiderea sĭedintiei. Asĭa au sciutu protestantii se'si apere drepturile loru bisericesci in contra despotismului si anume in acea epoca in contra unui ministru nu fanaticu sinceru, ci multu mai reu decàtu asĭa, fariseu ingànfatu, capritiosu, desĭuchĭatu. Se dicea pe atunci, cà Curtea, cà unii membrii din famili'a domnitóre sau asĭa numit'a Camarilla ar fi induplecatu pe ministru la multe mesuri asupritóre si periculóse; atunci elu si oricare altulu ar fi fost datoriu se se retraga puru si simplu din ministeriu, decàtu se amarasca milióne de locuitori acatolici, se'i inpinga càtra rebelliune si spre debilitarea monarchiei.

De altmintrea chĭaru si popórale curatu catolice erau se o patĭa fórte reu, daca mai domnia sistem'a susţinuta de elu si de colegii sei, cà-ci cá se trecemu acilea preste cunoscut'a confiscare a unoru drepturi fórte pretióse ale clerului de miru, lucrurile dupa concordatu ajunsesera asĭa departe, cà de ex. in acelasi anu 1860 s'a recunoscutu scaunului Romei dreptulu de a dispune singuru asupra dotarii episcopiloru cu dominii sau cu alte venituri in acésta monarchia, cu delaturarea dreptului exercitatu pàna atunci dela 1122 adeca de 748 de ani prin suveranii tieriloru; episcopii se nu póta contrage nici datorii fàra permissiunea papii, spre care scopu s'au si formulatu unele conditiuni. Scurtu, era pusu principiulu, cà Papa Romei sau adeca scaunulu, patriarchi’a Romei este proprietariu alu tuturoru averiloru bisericesci din tóta lumea catolica. In Septembre 1860 cand papa Pius a contrasu alu doilea inprumutu de statu dupa batali’a dela Castelfidardo, era p’ací se puna hipoteca averile bisericesci din Austri’a. Acum inse s’a desteptatu o resistentia vigorósa intre catolici, chĭaru in cleruri, in càtu nici ministrii n’au maĭ cutediatu se faca pe voi’a Scaunului Romei, ei inse au lasatu cá si in 1856 se arunce contributiuni grele pe episcopi si mai alesu pe monastiri. Astadata inse s’au opusu chĭaru si calugarii catolici, mai alesu prioriĭ (egumenii) Benedictiniloru n’au suferitu pe comissarii veniti din Rom’a nici cá se faca inventariu de averi in monastirile loru, ci le-au aratatu usĭ’a; càteva monastiri inse de alti calugari au fost decimati tare in averile loru.[1] Poporulu catolicu murmurá, cà-cĭ se ducu atàtea milióne din tierile monarchiei austriace in Itali’a, unde si pàna atunci au esitu sume enorme nu numai pentru susţinerea domniei temporale a papii, ci si pentru alte scopuri mari familiarie. Marele duce de Toscana si ducii suverani din Modena si Parma inruditi fórte de aprópe cu cas’a imperatésca, precum era si cea regala neapolitana, in urmarea resboiului din 1859 au trebuitu se ésa din tierile loru inpreuna cu puçin’a óste ce avea, care acum era susţinuta din bugetulu acestei monarchii, adeca din sudórea popóraloru monarchiei. Daca din cause precum au fost acestea, popórale din tierile proprie austriace murmurau, cele din Ungari’a propria si mai vîrtosu magĭarii strigau càtu le luá gur’a dicènd, cà nu voru se se faca tributari nici la papa Romei si nici la atàti alti domnitori, intre cari se aflase pàna atunci Itali’a sfasiĭata. Acelea scóteri de milióne din monarchia pentru scopuri cu totulu straine popóraloru ei, iritau spiritele cu atàtu mai vîrtosu, cu càtu mai tare batea la pórta bancrotulu de statu, cà-ci resboiulu din 1859 costase 200 (doue sute) de milióne florini preste bugetulu normalu si deficit se urcase la sum’a spaimàntatóre de 280 milióne.

---

[1] Vedi despre acestea fapte ministeriali si iesuitice in Rogge III Buch paginele 48—51 reproduse dupa publicatiunea prepositului Reichel; unu Breve din 3 Aprile si decretu minist. din 20 Iun. 1860.

Gubernulu centralu incepuse a se convinge abĭa înca din Martiu, cà fatĭa cu spiritulu revolutionariu trebuea se se decida la un'a din doue, adeca sau se'lu calce cu armele, sau se faca Ungariei càteva concessiuni essentiali, si elu au alesu astadata calea mai blanda. Patent'a care ranise de mórte pe protestanti fù retrasa si cassata, br. Nic. Vay, Zsedéni (alias Pfannenschmidt) si alti protestanti din cei mai de frunte liberati din prinsori.

Cu patent'a din 19 Aprile imperatulu a denumitu generalu gubernatoru alu Ungariei in loculu archiducelui Albrecht pe generalulu Benedek, carele in urmarea bravuriloru sale executate la Solferino asupra piemontesiloru ajunsese a fi idolulu unguriloru, cà-ci de si Benedek era nascutu din parinti germani fiĭu alu unui medicu dela Oedenburg (ung. Sopron), îĭ placea înse a se falí la tóta ocasiunea cà si elu este magiaru (Énis magyar vagyok), ceea ce corespundea prea bine la temperamentulu magĭariloru cá se'i farmece, eara acésta convenia acum si cabinetului din Vien'a, cu alte cuvinte, se prepará terenulu pentru intórcere din calea facuta in cei diece ani trecuti.

Dupa sugrumarea revolutiunii din 1848/9 Ungari'a propria fusese prefacuta in cinci departamente cu planu precugetatu, cá mai multu nici se mai póta forma o tĭéra intrégа cá odinióra si se aiba numai unu gubernatoru generalu subordinatu regimului centralu din Vien'a. Afara de gubernamentulu din Buda se mai organizasera alte patru in Pojon, in Cassovi'a, in Oradea mare si in Sopron (Oedenburg). Preste acésta Banatulu si Voivodina, adeca Romanimea si Serbimea din comitatele inferióre rupte de càtra Ungari'a îsĭ aveau gubernulu loru separatu cu resĭedinti'a in Timisiór'a. Acum acelea patru departamente desfiintianduse s'au reunitu tóte immediatu sub gubernulu din Buda. S'a preparatu si calea pentru reincorporarea Banatului si a Voivodinei, care înca a urmatu mai tàrdiu. S'a promisu si restaurarea municipiiloru (comitateloru) vechi feudali, cu functionari alesi pe càte trei ani in loculu celoru denumiti din centru pe viatia.

Acelea concessiuni judecate cu ochii absolutismului se pareau a fi fórte mari; ele inse nici pe de parte n'au indestulatu nici chĭaru pe multi aristocrati si cu atàtu mai puçinu pe partidele antiaustriace si revolutionarie, a caroru parola era totu cea vechĭa: ori smulgere totala de càtra Austri'a, ori sange. Asĭa demonstratiunile s'au continuatu atàtu in lunile in care lucrase senatulu imperialu, càtu si dupa aceea. Atàta numai, cà Benedek acum cá gubernatoru generalu sciù se tractedie cu ungurii intocma dupa temperamentulu loru; elu iĭ lasá se sbĭere dupa poft'a inimei, mai aruncá si cum amu dice, frenele pressei pe grumazii cailoru, cá se alerge. Odata inse totu a simtitu si elu necessitatea de a mai stringe frenele. Conspiratii adeca dedesera in tiéra parol'a, cá pe 20 Augustu dio'a regelui Stefanu I fundatorulu statului se fia serbata in tóta tĭér'a, eara anume in Pesta se ia caracteru demonstrativu, prin urmare se mérga deputatiuni càtu se póte mai numeróse din tóte partile tĭerei. Intr'aceea in dilele din urma ale lui Iuliu serbatórea fù anticipata in Pesta cu revolte pe strade. Atunci Benedek a datu o proclamatiune, prin care opria conductele cu facle, ovatiunile, armarea cu baltage, cu macĭuci ţintuite sau cu gamali'a intréga de feru sau si cu càrlige s. a. Multi ómeni din comitate au venitu provediuti si cu arme de focu, eara proclamatiunea gubernatorului nu a fost respectata de locu. Atunci gubernatorulu Benedek vení la ide'a geniala, cá in acea di se comande atàtu absentarea ori carei assistentie politienesci, càtu si mai vîrtosu a trupeloru de linia dela acea solemnitate, ci daca poporulu ungurescu are mancarimea de a versa sange, se se incaiere elu intre sine pàna se va satura. Urmarea fù, cà capii conspiratiloru intielegènd stratagem'a generalului Benedek s'au reculesu iute, si cá se nu cadia asupra loru tóta cumplit'a respundere pentru capetele sparte, omorurile si jafurile càte s'aru fi intemplatu, au inprovisatu ei insii politi'a loru dintre locuitori si studenti. Totu de fric'a unei rebelliuni sangeróse venisera mai multi si dintre magnati, cari formasera in hotelulu l'Europe unu consiliu in permanentia pre càtu timpu a ţinutu demonstratiunea. Servitiulu ddiescu l'a oficiatu earasi primatele cu tóta pomp'a rituala. Ómenii cu stari cu averi cari aveau ce perde, erau cu atàtu mai ingrijati, cu càtu strabatuse si scirea despre arestarile unoru emigranti si conspirati, cari au cercatu se reintre in tĭéra cu paspórte false. Totu pe timpulu aceloru agitatiuni venise si informatiunea despre cunoscut'a confiscare a unui transportu de pusci la Galati destinate a se inainta in Transilvani'a la Secui.

§ 4. Situatiunea in Transilvani'a. Tinut'a Unguriloru si a Romaniloru in 1860 pàna in Octobre.

Precum in anii anteriori, asĭa si in totu decursulu anului 1860 ungurimea din Transilvani'a legata prin fire inmiite cu cea din Ungari'a, tragea pasu din pasu tóte informatiunile necessarie spre a lucra in buna intielegere cu fratii loru de unu sange asĭa, cà aici nu se facea nimicu ce nu ar fi convenitu celoru din Ungari'a. Se pornise si aici agitatiune mare, inse numai la ordinile primite dela Pesta. Rigórea politiei imperatesci mai era înca totu cea absolutistica, magĭarii inse sciau se o desjóce in multe moduri. Asĭa de ex. ei in cestiuni politice se folosiau fórte raru de posta, ci se aruncau mai alesu pe inserate in càte o trasura ori incalecau calulu si apucand pe carari laturale pe unde nu era calea jandarmiloru, ajungeau in capu de nópte in vreo comuna locuita de unii conspirati, de unde apoi altulu plecá in aceeasi nópte cu scirea sau instructiunea secreta, care intr'o septemana ajungea cá se fia cunoscuta la tóta ungurimea din acésta tiéra, eara noi o cunosceamu numai tàrdiu din resultate. Cand cu Requiem ţinutu pentru Széchenyi ne pomeniramu cà ne invita si pe noi cá pe buni patrioti, cá se participamu la acea demonstratiune. La unu balu datu in Brasĭovu de càtra Reuniunea femeiloru romàne acésta fù surprinsa spre mirarea tuturoru cu venirea cá óspeti neinvitati a familiiloru aristocratice din Secuimea vecina. Primisera adica ordinu dela Pesta, cá se incépa a fraterniza cu romanii si se incerce a'i castiga pentru scopurile loru, fàra cá se produca ceva formulatu gata, punctatiuni, programe sau asĭa ceva.

In casuri de acestea romanii observand bine, cum ungurii iĭ tînu atàtu de simpli si nauci, in càtu ei se dea crediementu la orice vorbe góle, in locu de a se simti onorati, mai vîrtosu se irritau in sufletele loru si îsĭ vedeau de afaceri. Numai dupa alti vreo diece ani s'au sculatu si dintre romani alta categoria de ómeni, cari au crediutu orbesce pàna ce s'au arsu si friptu tataresce. Romanii mai ţineau minte înca si unu feliu de complimentu nicidecum frumosu si mai puçinu crestinescu auditu din betrani si anume celu ungurescu, care ţine, cà »ungurulu tocma cand iubesce mai multu pe romanu, atunci se'lu spendiure.« La acela romanulu respunde cu altulu ceva mai crutiatoriu: »Cand vei iubí mai tare pe unguru, atunci se'i scoti unu ochĭu.« Acestea ḑicatori sunt caracteristice spre a judeca dupa ele gradulu de iubire dintre acestea doue popóra. Se'i mai aflati parechĭa in Europ'a.

Totu asĭa semnificativa ni se pare si o infruntare audita dela poporu din anii copilariei nóstre, pre cand ne aflam in scólele gimnasiali dela Blasĭu intre anii 1824 si 1827. In comitatulu Albei pe valea Muresĭului si a Tèrnavei sunt mai multe comune rurale locuite amestecatu de romani si de magiari, cari daca nu se afla pe acolo si curti locuite de »nemesi«, traiau in buna pace unii cu altii si cu atàtu mai neturburati, cu càtu romanii sciau din betrani, cà o parte din acei unguri inainte de a fi trecuti la confessiunea calvinésca fusesera si ei romani curati; eara pe unde se escá intre ei vreo cérta mai seriósa, audĭai pe romanu strigand adversariului seu: »Mei ungure, ce ai cautatu pe aici? Dute in Schiti'a de unde ai venitu.«

Cine si cand va fi spusu aceloru romani, cà de unde voru fi venitu ungurii?

Dintr'odata cu alte demonstratiuni se incepura si celea cu costumele nationali; barbatii in asĭa numite atile si magĭarce, nadragi (ciórecì) strimti inpestritĭati cu şinóre sau cum le dicemu pe la noi, gaetane, cisme lungi pintenate, palarii de care pórta pe pustele Ungariei oierii, porcarii si vacarii, eara palarii cilindre oriunde vedeau pe la orasĭe si cetati le infundau pe capetele purtatoriloru sau le trànteau la pamentu; dómnele scosesera la vedere de prin laḑi vechituri, de care purtasera mamele bune dupa mórtea imperatului Iosif II si in màni'a lui, eara acuma nepótele se purtau unguresce, cu rochii scurte, cu sĭurtĭa de inainte, peptarie anguste, in locu de concĭura mai moderna caitie (Csepesz, Czepsze) intocma cá jupànesele care vendu póme in piatia, tóte acestea »in màni'a nemtiloru,« cá si cum immens'a varietate de porturi moderne nu aru fi universale, adeca adoptate de càtra tóte poporale lumii care pretindu óresĭcare dreptu la civilisatiune, eara nu numai de càtra germani, pre cand si modele in partea loru cea mai mare vinu pe la noi din Franci'a si anume din Paris, de unde sunt aduse, apoi imitate si la Vien'a, eara de acilea in tóta monarchi'a; preste acésta tóte stofele si oricare parte constitutiva a portului unguresc pàna la celu mai ticalosu gaetanu, ori nasture, acŭ si atĭa de cusutu, tóte sunt cumparate cu sume de multe milióne din strainatate, dela Franci'a, Angli'a, Germani'a, Belgi'a, Elveti'a si de airea; cà-ci in Ungari'a nu se face nimicu din tóte acelea stófe, obiecte, unelte càte se ceru la costumele unguresci pentru classele mijlocii si superiori ale tĭerei, si chĭaru pe corpulu celoru mai barbari locuitori ai pusteloru vei vedea vestmente mai de serbatóre facute din tieseturi straine, cum si nasturi, curele s. a. Chĭaru si manufacturi ordinarie, dara produse aici in tĭéra sunt esite din màni de natiuni straine. Era lucru naturalu, cá nebuni'a cu porturile unguresci, care totu nu erau unguresci, se'si alerge caii numai cá demonstratiune revolutionara spre a baga in spaima pe cabinetulu din Vien'a, sau daca s'ar putea, si pe locuitorii nemagiari ai acestoru tĭeri. Pàna la ce mesura au inspiratu sau nu, grija la Vien'a demonstratiunile unguresci, se va vedea mai la vale. In càtu pentru natiunile conlocuitóre, cochetari'a cu acestea nu a duratu niciunu anu intregu. Cu esceptiunea unoru ómeni cari nu invetiasera nimicu din istori'a patriei loru, le lipsia si orice esperientia personala, toti ceilalti intimpinau complimentele si promissiunile magiare cu neincredere ghĭatĭósa. Unii earasi cu tóta neincrederea avend trebuintia de functiuni, ne fiind in stare se prevédia unde voru esí lucrurile, au socotitu se se afle bine atàtu cu Michailu archangelulu càtu si cu Belzebub.

In càtu pentru romanĭ, poporulu propriu, anume celu agricultoru indata ce a observatu acea activitate febrila si acelea demonstratiuni larmóse din 1860 s'a inplutu de grija mare, si audiai pe ómeni inprospetandu'si in memoria crudimile si totu vandalismulu din 1848/9. Se latise din nou faim'a, cà domnii feudali lucra pentru restaurarea iobagiei cu munca de 104 dile si decime din tóte productele. Acea faima isĭ luá nutrementu periculosu dintru odata dela purtarea ungurimei si dela vreo treidĭeci de mii processe urbariali gramadite si pendente pe la tribunale, la gubernu si la ministeriu intentate in mare parte sateniloru de càtra domni sub titlurile ardelene cunoscute, de ḑileri, curialisti, taxalisti, lazuri (exstirpationes) de paduri, restantie, decime din vii s. a. In mai multe parti ale tierei vedeai mergènd satenii la orasĭe spre a ruga pe càte-unu romanu carturariu »pentru unu cuventu bunu,« precum diceau ei, adeca tieranii totdeauna prepuitori, voiau se afle cam ce rele îĭ mai astépta. In alte locuri pe unde ómenii vedeau càte unu popa sau altu carturariu ţinend relatiuni amicabile cu unii magiari, se trageau la o parte superati, cà-ci cameraderii de acelea nu le placea de locu.

In càtu pentru sum'a intréga a inteligentiei române, aceea era mai totu cea scapata din focurile revolutiunei, inmultita numai cu càta mai esise pe deasupra in cei diece ani din urma, adeca tinerimea dintre 20 si 30 de ani, preste totu unu numeru prea modestu, pre cand s'ar fi cerutu, cá in mijloculu aceloru crise numerulu inteligentiei romàne superióre preste totu in Ungari'a, Transilvani'a, Bucovin'a se fia fost indĭecitu mai mare. Dara ori càta era inteligenti'a nóstra in 1860, rol'a, problem'a, chĭamarea ei nu mai putea fi cea din 1848. Partea cea mai mare a juniloru càti remasesera in viétia pe la 1860 se aflá aplicata in servitiulu statului, cu existentia asigurata, prin urmare mai toti si cu familii. Altii earasi cu Simionu Barnutiu, Aug. Tr. Laurianu, Al. I. Papiu in frunte trecuti pàna in a. 1852 mai alesu in Moldov'a, unde nu erau vediuti reu cá in Munteni'a. In cleruri se simtia lipsa mare de elevi candidati demni de a fi hirotoniti la multimea de parochii remase vacante dupa omorirea unui mare numeru de preoti prin insurgenti in 1849. Multi ómeni tineri se inrolasera si in unele regimente. Nu ne ajungeau concurenti nici pentru servitiulu statului. Chĭaru inse in timpuri normale si in tieri libere, bine regulate se cere dela oricare poporu cu aspiratiuni de libertate si de cultura, cá se aiba si unu numeru càtu mai mare de barbati in adeveru independenti atàtu din punctu de vedere alu inteligentiei superióre, alu culturei si alu rutinei politice, càtu si din alu starei materiale, scurtu, càteva dieci de mii familii, care n'au nici-odata nici-o trebuintia de vreunu salariu, subventiune, favóre, patrociniu dela nici-unu gubernu si dela nici-o legislatiune. In 1860 acestea conditiuni essentiali înca totu ne mai lipsiau, înca si mai tardiu preste 20 de ani in urma. O parte mare din poporulu tieranu apucase a se restaura in cei diece ani si a inainta binisĭoru; inteligenti'a multu mai puçinu, mai alesu care cadea in afurisit'a bóla a unui luxu demnu de cas'a nebuniloru.

In acea situatiune inteligenti'a remase càteva luni de dile in positiune de observatóre linistita la parere, eara in realitate fórte ingrijata si urmarind mersulu afaceriloru dupa putintia din diarie, adeca pre càtu permittea legea de pressa absolutistica, fórte severa, pusa la bunulu placu alu politiei in Transilvani'a cá nicairi airea, din care causa la cele doue diarie romàne Gazeta Transilvaniei cu Fói'a sa si Telegafulu romanu numerulu abonatiloru scadiuse pàna la càte 400, eara din o cifra minima cá acésta pentru aprópe trei milióne de suflete puteai combina pe siguru la cumplit'a intunecime care domnia in cele mai multe regiuni locuite de romani, pe unde nici cu ajutoriu de patru mii de abonati, buni cititori nu poti strabate nici in diece ani prin intunereculu noptii sufletesci mai alesu din punctu-de vedere alu politicei actuale militante; de aceea nicĭ se nu se mire nimeni de lips'a unei educatiuni politice sanetóse, care se simtiá cu durere in fiacare di. Ómenii se desvetiasera sub absolutismu de a conversa despre cestiuni politice, cei mai multi carturari nici nu citiau nimicu; anume functionarii romani cu puçine esceptiuni nu cutezau nici se tiĭe, de ex. Gazet'a, nu numai din causa cà la ortodoxi fusese afurisita si oprita prin circulariu episcopescu din Dec. 1855, ci si pentrucà nici gubernului austriacu nu'i placea se védĭa pe functionarii de nationalitate romana citind càte ceva romanesce, curatu asĭa precum nu place in epoc'a de fatĭa nicĭ gubernului actualu ungurescu nicĭ se audĭa de v́reo lectura romanésca. Din prea inportantele desbateri dela Senatulu imperialu inmultitu abĭa petrundea ici-colo càte o raḑĭa de lumina prin càte o epistola privata. Nici chĭaru episcopulu nu aflá de bine a se increde posteloru cu cabinetu negru. Noi nu aveamu in Vien'a cum aveau magiarii si sasii barbati unulu cá unulu independenti, asĭedĭati in capital'a imperiului, cari se ne informedie si pe noi in totu timpulu despre tóte fasele prin care trecea gubernulu si chĭaru monarchi'a intréga, cum si despre cabalele càte se tĭeseau in regiunile superiori, intre aristocratii de diverse nationalitati si de doctrine politice, magĭari, cechi, germani, italieni. Unu singuru omu era pe acelu timpu in Brasĭovu si vreo doi in Sibiĭu, cari se aflau in positiune de a primí dela Vien'a unele sciri, care apoi se si adeveriau.

§ 5. Petitiune pentru infiintiarea unei Societati de cultura. Comissiune literaria romana, convocata de gubernu.

Din tóte acestea inse totu nu urmá, cá romanii se puna mànile in sinu si se astepte cá se le cada mur'a in gura. Ei deci tocma in acelea dile de asteptare febrila se apucara de realisarea unui planu, care se invertise dela 1842 de repetite-ori fàra resultatu in capetele loru. Ei adeca pusera chiaru in acestu anu 1860 fundamentele la institutulu loru de cultura destinatu a da nutrementu consciintiei loru nationale, a le desvolta limb'a si literatur'a, a deda la lucrare seriósa si constanta, la castigare de averi spirituali si materiali sub tóte impregĭurarile, intre tóte catastrofele politice si sub tóte domniile înca si cele mai despotice si barbare.

In 10 Maiu 1860 pre cand valurile lupteloru unguresci se inaltiau totu mai sus, 176 romani in frunte cu cei doi mitropoliti subscrisera o petitiune adressata càtra gubernatorulu de atunci principele Lichtenstein, dela care se cerea permissiunea, cá romanii se se póta aduna in Sibiĭu cu scopu de a formula o programa si unu proiectu de statute pentru societatea ce planuiau densii. Petitiunea era compusa in termini atàtu de pipaiti, umiliti, respiratori de lealitate, pre càtu se puteau afla in limb'a germana bogata de espressiuni placute despotismului; cu tóte acestea gubernatorulu si referentele seu respectivu avura trebuintia de doue luni intregi, pentru cá se póta decide in causa si se inaintedie resolutiunea din piati'a cea mare pàna in strad'a macelariloru, sau la Vien'a, unde se aflá pe atunci episcopulu br. A. Sĭaguna, la senatulu imperialu. Resolutiunea pórta dat'a din 12 Iuliu si este aprópe negativa, clausulata adeca cu atàtea conditiuni scóse din o lege austriaca de reuniuni emanata in 1852 sub cea mai grea rigóre a legii martiale, in càtu se'ti viĭe a despera, la care mai adaose gubernatorulu dela sine cá conditiuni prealabile, cà elu nu va putea suferi cá reuniunea planuita se aiba caracteru esclusivu nationalu romanescu, si cu atàtu mai puçinu va putea incuviintia, cá reuniunea ceruta se se constitue dupa unele forme si se'si dea unu titlu, care se se presente in ochii nationalitatiloru din acésta tiéra cá o provocare si cá o asociatiune cu tendentie esclusivu nationale. Adeca conditiunile puse romaniloru de càtra principele Lichtenstein semená in casulu de fatĭa cu amerintiarea unoru barbati egoisti si brutali, cari observand cà femeile loru pórta in pàntece striga asupr'a loru: Se scii bine cà ai se'mi nasci fecĭoru, cà-ci de va fi fata, nu o voiu cunósce de a mea. Principele Lichtenstein nu era omu brutalu; din contra; dara gubernulu centralu tractá si pe natiunea romàna din monarchia totu cu acea neincredere si fatĭaria, cá si cum si romanii aru sta gat'a in totu momentulu a se rupe de càtra imperiu cá si magiarii, cá si italianii. La cele mai calduróse manifestari homagiale romanesci, din gura sau cu pén'a li se respundea cu oresicare complimente, in dosu inse îsĭ diceau ei intre ei: Romanii mintu, cà-ci voiescu se ne insĭele. Se nu le dàmu nici-unu crediementu, se ne folosimu numai de prostiile loru.

Se nu uitamu nici acilea, cà calea larga a regenerarii nationale, pe care apucasera principatele romanesci, mai si desele petreceri ale mai multoru emigranti revolutionari magiari erau prea acomodate, cá se irrite si mai tare pe ministrii din Viena asupra elementului romanescu preste totu.

Din acestea cause ar merita, cá lectorii de astadi se citésca de càte doue ori actele sus citate, cu care betranii au plamaditu, cá se dicemu asĭa, institutulu Asociatiunei transilvane, a carei destinatiune fórte multi romani nu o cunoscu nici pàna in dio'a de astadi, eara altii se pórta càtra densa cu indolentia condamnabila, sau aprópe cá vràsmasi.

Episcopulu Sĭaguna indata dupa primirea resolutiunei din 12 Iuliu s'au adresatu càtra unii barbati cu invitare, cá se compuie fiacare càte unu proiectu de statute, din care se se alature vreunulu la petitiunea a dou'a conformu vointiei gubernatorului, si dupace va da Ddieu cá se ni se inplinésca dorinti'a, se fia luate tóte de substratu la compunerea statuteloru definitive.

Prin pregatirea proiecteloru si prin alte inpregiurari grele luarea de mesuri ulteriore spre ajungerea scopului s'a intardiatu pàna dupa publicarea diplomei din 20 Octobre, prin care monarchi'a intrà din nou in óresĭcare viatĭa constitutionala.

Intre acestea la romanii din Transilvani'a ajunse in Septembre cu totulu pe neasteptate unu ordinu dela ministeriulu de culte si instructiune publica din Vien'a cu data fórte intàrdiata, adeca din 20 Aprile 1860 Nr. 2559/174, in care literatii romani erau provocati pe calea gubernului provincialu, cá atàtu din punctu-de vedere alu tiparirei cartiloru scolastice romàne cu litere latine, càtu si alu introducerii limbei romanesci in dicasteriele tierei se i se comunice unu metodu de ortografía càtu se póte mai inlesniciosu si mai corespundietoriu geniului limbei. Cá substratu pentru discussiune se alaturase la intimatu si unu proiectu de ortografia, din ale carui regule cunoscuramu indata pe auctorulu loru Aron Pumnul. Asĭa initiativ'a se luase dela Bucovina multu inainte de dat'a intimatului. Ce ventu batuse óre la Vien'a in favórea limbei romàne din primavar'a acelui anu, cititoriulu desteptu va gàci pe usĭoru.

Dupa conferentie confidentiali ţinute in sinulu gubernului asupra lealitatii ómeniloru, in fine comissiunea literaria romanésca fù compusa din membrii Timoteu Cipariu canonicu dela Blasĭu, Ioanu Popasu protopopu, Georgie Baritĭu, Gavriilu Munteanu directoru gimnasialu, acesti trei dela Brasĭovu; Ioanu Puscarĭu pe atunci c. r. pretoru, Andreiu Muresĭanu c. r. translatoru gub., Ioanu F. Negrutiu protopopu in Clusĭu. Antonie Vestemianu protopopu in Sibiĭu, Ioanu Codru Dragusĭanu c. r. adiunctu de pretura, cu totii 9. Dr. Paul Vasicĭu referente gubernialu, cá delegatu, cá se deschida sessiunea in numele gubernului prin citirea decretului.

Sessiunea s'a deschisu prin comisariu in 2 Octobre, cand s'a si constituitu bĭuroulu. In prim'a sĭedintĭa au participatu 7 membrii, dintre cari Cipariu fù alesu presĭedinte, Baritĭu si Puscariu secretari. Lucrarile au decursu in 6 sĭedintie pàna in 7 Octobre, cand sessiunea s'a inchisu si operatulu s'a inaintatu la gubernu.

Din tóte, sĭedinti'a V a fost mai interessanta. In aceea s'au pertractatu opiniunile cerute mai de inainte dela ordinariate sau consistórie si acum venite pe calea gubernului dela Sibiĭu, Blasiu, Gherla, eara gubernulu le-a transpusu prin representantele seu Vasici la comissiune, pentrucá acésta se le cercetedie in legatura cu problem'a sa ce'i stetea spre deslegare. In aceleasi dile venise si dela episcopulu br. Andreĭu Sĭaguna una epistola càtra comissiune cu data din Vien'a 23/11 Septembre 1860 intru care escel. sa îsĭ descoperia opiniunea, cà in nici-unu casu nu ar fi bine cá comissiunea se accepte proiectulu de ortografia trimisu de càtra ministru spre a'lu avé de substratu alu lucrariloru sale. Acésta cestiune era limpede si comissiunea o considerase indata la inceputulu lucrariloru sale intocma cá si episcopulu, cá cestiune de principiu. Atàta ne-ar fi trebuitu, cá natiunea romana se ia chĭaru si ortografi'a si gramatic'a limbei sale cá daru, cá gratia si favóre din mànile unui gubernu, ale unui ministru, cà nu ne era preste mesura destulu tutoratulu seu absolutisticu susţinutu asupra culteloru si asupra instructiunei scolastice. Pre langa acésta ţinuta fatĭa cu potestatea executiva a statului, comissiunea mai avùse in acea siedintia înca si satisfactiunea de a vedé, cà intre cele trei proiecte ortografice venite dela ordinariate si intre alu seu diferentiele erau multu mai usĭóre, decàtu se fia avutu trebuintia de a fi luate in discussiune rapitóre de timpu si greóia.

Dupace activitatea acestei comissiuni literarie ajunse la stadiulu acesta, ea aducèndu'si aminte de petitiunea celoru 176 barbati din 10 Maiu, a luatu si urmatoriulu conclusu protocolaru:

»A ruga pe in. gubernu alu Maiestatii sale c. r. apostolice, cá In. acelasi se binevoiésca a concede romàniloru formarea unei societati literarie, a carei chĭamare se fia nu numai cultur'a preste totu a limbei romane, ci si specialmente elaborarea unui dictionariu etimologicu càtu se póte mai completu, cum si a mai multoru carti scolastice, seau si supunerea celoru compuse pàna acum si aceloru càte se voru mai compune de càtra alţii in viitoriu la recensiune scientifica. Se fia adeca in. c. r. gubernu incredintiatu, cà o asemenea generósa învointĭa din partea sa va fi in stare de a da unu nou nutrementu la acea lealitate si la acelu devotamentu càtra preainalt'a Casa domnitória austriaca, de care si de altmintrea romanulu a fost pururea însufletitu.«

Membrii comissiunei se mai invoisera intre sine, cá se fia invitati din sinulu ei Tim. Cipariu si Ioanu Puscariu, acesta totodata cá urḍitoriu alu nouei incercari de a ne infiintia o societate literaria, cá se compuie si densii càte unu proiectu de statute.

In sĭedinti'a din urma dela 7 Octobre s'a statoritu comitiv'a, pe lànga care erá se fia ìnaintatu operatulu comissiunei la gubernu.

Preste puçinu s'a intorsu si episcopulu Andreiu dela Vien'a, eara la sosire fù intimpinatu de càtra romani cu solemnitate demonstrativa cá si in Septembre 1849. Pe la finea lunei vediuramu publicata si diplom'a din 20 Octobre. Acum episcopulu fù rugatu cá se astérna in numele celoru 176 o petitiune noua insoçita de unu proiectu alu viitóreloru statute in sensulu resolutiunei din 12 Iuliu. Petitiunea fù inaintata la presidiulu gubernialu in 4 Decembre. Cancelari'a vechĭa transilvana se si restaurase. Gubernatorulu trimise petitiunea de adreptulu la aceea, cá la ministeriu transilvanu, eara nu la ministeriulu centralu. Cu data din 22 Ianuariu a si ajunsu resolutiunea la gubernu, de unde in 31 Ian. a si fost comunicata episcopului. Cancelari'a a permisu cá romànii se se póta aduna spre a'si formula si vota proiectu de statute pentru »o societate literarĭa, de cultura, economica si industriala.« Astadata lucrulu merse mai iute.

Sub dat'a din 22 Februariu 1861 episcopulu convocà adunarea constituanta pe 9/22 Martiu, in care s'au votatu statutele si apoi s'au inaintatu la Vien'a pentru mijlocirea prea inaltei aprobari, care din caus'a necurmateloru intrige si schimbari de persóne in Gubernu si Cancelaria s'au traganatu pàna in Septembre.

De nu aru fi mai facutu nimicu romanii in 1860 spre desvoltarea si consolidarea vietiei loru nationale, posteritatea totu le-ar fi datóre cu recunoscintia pentru infiintiarea Asociatiunei. Cine néga acésta, este datoriu cá omu iubitoriu de adeveru se citésca tóte actele acelui institutu aparute in cei treidieci de ani ai existentiei sale si se traga consecentiele: inprumutarea de idei intre compatriotii cari vorbescu aceeasi limba materna, desvoltarea sentimenteloru humanitarie, desteptarea totu mai solidara a consciintiei nationale, ìnavuţirea, netedḍirea si purificarea limbei materne, unificarea ei, precum nu mai fusese niciodata, pentrucá se o sci cu atàtu mai multu stima si iubi, castigarea convictiunei, cà in acésta limba poti cultiva prea bine sciintiele si artele, cum si a legifera si administra o tĭéra, unu statu, in fine intrarea natiunei nóstre cu limb'a sa in concertulu popóraloru neolatine alu celoru mai civilisate din Europ'a. Existenti'a si activitatea Asociatiunii transilvane a vibratu — de si fàra multa parada si asĭa numite reclamuri — in totu corpulu natiunei din tóte tierile locuite de romani; ea a fostu unu boldu spre a se infiintia si in alte parti spre aceleasi scopuri diverse societati sau reuniuni. Cu inpartirea de burse in sume de càteva dieci de mii Asociatiunea au acceleratu inmultirea atàtu de indispensabila a inteligentiei superióre in natiune. Cu indemnarea prin ajutórie de bani la invetiare de professiuni si la comerciu s'a facutu unu pasu decisivu càtra campulu celu vastu alu industriei.

§ 6. Greutatile asecurarii gimnasiului din Brasĭovu pentru viitoriu. Romanii din Banatu asupriti greu de càtra clerulu serbescu, eara in celelalte comitate ale Ungariei inpinsi cá si astadi spre magiarizare totala. Sasii.

Intr'aceea romanii in a. 1860 simtind atmosfer'a politica prea multu ingrecata de materii esplosive, si neputend prevedé urmarile, au luatu dupa tieri si inpregĭurari înca si alte mesuri de aparare si asecurare nationala pe viitoriu, din care vomu atinge aici numai unele.

Comunitatile bisericesci din Brasĭovu venisera in grea strimtóre cu scólele. Edificiulu nou le costase preste 74 de mii, baile de aburu destinate a da unu venitu bunu pentru scóle, inghiţisera preste 40 de mii; dara unu charlatanu din Galiti'a le construise atàtu de miserabilu, càtu in locu de venitu aducea numai daune si primulu capitalu se perduse aprópe intregu. Cris'a cea mare comerciala din 1857/8 resturnase si in acea piatĭa vreo 15 case, dintre care jumatate au fost romanesci cadĭute cu passive de càte 30—70—170 pàna la 190 de mii florini mon. conv. si 100 de mii in Brasĭovu facu càte 500 de mii in Vien'a. Comerciantii romani se obligasera pe 10 ani cá se asigure salariile professoriloru dela gimnasiulu de 4 classe, cà-ci concessiunea de a'lu deschide li se dedese numai sub acea conditiune. Negutiatorii scapatati nu mai puteau contribuí. Scólele erau datóre preste 24 de mii si amerintiate. In acea situatiune betranii îsĭ adusesera aminte, cà biseric'a loru dela S. Nicolae s'ar fi bucuratu odinióra, fórte de multu, pàna inainte cu vreo 80 de ani de o subventiune dela Moldov'a si dóra de alt'a din Munteni'a, adeca de acelea, la care in sensulu legiloru isĭ perdusera dreptulu prin nefolosire in 30 sau 40 de ani, prin prescriptiune sau cum se dice in Romani'a, prin paragrafia. Cu tóta acea pedeca prevediuta, comunitatea decide si trimite la Iasi pe professorulu Vasilie Oroianu si pe negutiatoriulu G. R. Leca cá plenipotenti ai sei cu bune recomendatiuni càtra barbati de statu cunoscuti de ai lui G. Baritiu. Principatele romane pàna atunci isĭ mai avea fiacare legislatiunea separata. Camer'a Moldovei fù asĭa de generósa, in càtu ne voind a face usu de legea prescriptiunii, votà numitei biserici (respective scóleloru) o subventiune anuala de 200 galbini (ducati) de auru. Mai tardiu se induplecà si camer'a legislativa din Munteni'a la aceeasi generositate votand totu 200 galbini. Cu acestu mijlocu valorosu gimnasiulu romanescu din Brasĭovu au scapatu nu numai de pericolulu invederatu de a fi inchisu, ci a si fost pusu in stare de a puté prospera. In aceea epoca galbinulu valorá 6½ fl. inca si mai multu, prin urmare unu venitu abĭa speratu de 2400 florini v. a. era unu adeveratu daru alu provedintiei, care dedea viatĭa si putere.

Acei romani, caroru li s'ar parea cà infiintiarea unui gimnasiu romanescu de optu classe si alaturea cu elu scóle normale pentru ambele sexe nu ar fi vreo intreprindere atàtu de colosala cá se merite a o inregistra in istori'a unei tieri, se nu uite unu momentu, cà acea tiéra o chiama Transilvani'a, care fusese sangerata de unu resboiu civilu turbatu; eara cine nu voiesce se audia de nu sciu ce dificultati mari, nu are decàtu se cerce elu insusi chĭaru astadi, totu in acésta tĭéra, acum dupa 40 de ani a infiintia institute de acelea in valóre totala de edificii si fonduri stabile cá de 150—200 de mii florini adunati prin colecte, adeca bani cerşiti dela trei patru comunitati si de unde se putuse.

In Banatu clerulu superioru serbescu isĭ facea de capu cu despotismulu seu exercitatu asupra preotimei si a comunitatiloru romanesci, in càtu ţi se parea, cà daca cineva ar fi versatu milióne in pungile episcopiloru serbesci, acestia nu ar fi lucratu cu mai bunu resultatu spre a respinge si a departa dela sine pe romani, si asĭa tocma din acelu anu s'a pornitu din nou o reactiune vigorósa in contra acelui despotismu bisericescu, acum inse mai multu prin barbati mireni cu fratii Mocioni si cu Gosdu in frunte, pentrucà preotimea prea era injugata. Urmarea firésca a fost, cá apoi episcopulu br. Sĭaguna in timpu de aprópe patru luni càtu a statu la Vien'a s'a folositu de tóte ocasiunile possibili spre a pregati la curte calea pentru despartirea romaniloru gr. orientali de serbii gr. or. si concentrarea loru intru o mitropolia nationala cu totulu independenta de oricare alt'a, pentrucá asĭa alaturea cu exercitiulu religiosu se'si póta desrobi scól'a si cu ea limb'a si consciinti'a nationala de sub jugulu slavu, sub care cadĭuse fórte greu atàtu mai de inainte, càtu si mai vîrtosu in cei 150 de ani din urma.

In nici-o parte a Romanimei nu se simtiá mai tare periclitata consciinti'a nóstra nationala decàtu in regiunile inferiori ale Banatului, unde la viati'a romanismului rodea dintr'odata slavismulu si germanismulu, cela in biserica, in scóla si in viati'a sociala, acesta in scóle, in servitiulu militariu si earasi in viati'a sociala. Intocma asĭa se consumá romanismulu in comitatele din Ungari'a, in Marmati'a, Ugocea, Satmaru de doue parti, prin magiarismu si rutenismu pàna la infiintiarea diecesei gr. catolice la Gherla (Armenopole) si incorporarea comuneloru romanesci din o diecesa russa la acésta romanésca de nou infiintiata; inse si aici romanismulu in scurtulu timpu de cinci ani pàna la 1860 nu apucase nici se'si stérga ochii bine, pentru cá se védia unde se afla. Chĭaru si in unele comitate ardelene preste care se intinde acea diecesa cu poporatiune de preste 420 de mii, consciinti'a nationala mai era supusa la multe influintie destructive, orbitóre, sugrumatóre, a le caroru urme se mai simtu chĭaru si pàna in dio'a de astadi; a urmatu deci cá din anulu 1860 romanii se incépa si acolo a cugeta la mijlóce de intarire, sau mai exactu, de regenerare.

Aprópe cu nimicu mai bine stetea romanismulu in vastulu comitatu alu Bihariului. Multi romani asĭa numiti inteligenti îsĭ uitasera limb'a materna; unii preoti incepusera inainte de 1848 se tiie predice in limb'a magĭara la poporanii loru romani. Chĭaru si unii preoti vorbia fórte reu romanesce, unu jargonu infricosĭatu si gretiosu.

Romanii se folosisera de multe mesuri si legi bune ale absolutismului si cum s'a mai disu, prosperasera in respectu materialu, era inse timpulu supremu in care se li se permitta a vorbi si a se consulta intre sine asupra proprieloru interesse.

Ţinut'a poporului sasescu in acelea dîle de crisa înca merita tóta luarea-aminte a lectorului. Sunt multi ómeni in patri'a nóstra, cari reflectand la miculu numeru alu poporatiunei germane cunoscute in acésta tiéra sub nume de Sasi, strîmba din nasu cu óresicare despretiu, fàra a considera, cà au mai fost in lume popóra mici la numeru, care prin alte calitati ale loru s'au sciutu susţiné, au prosperatu, au si dominatu lungime de vécuri preste alte popóra neasemenatu mai numeróse decàtu a fost poporulu loru. Acestu poporu de orasĭeni si de sateni merita a fi studietu din diverse puncte-de vedere si a trage invetiatura din istori'a lui, din modulu cum a sciutu elu se castige favórea si protectiunea suveraniloru tierei spre a fi aparati dupa putintia de jugulu si de rapacitatea domniloru feudali.

In resboiulu civilu de inainte cu 43 de ani Sasii au urmatu cum se scie, totu politic'a loru traditionala, adeca ei s'au aruncatu cu prea puçine esceptiuni in partea dinastiei de Habsburg si au luptatu in liniile aceleia, din care causa au si trasu asupra loru ur'a de mórte a magĭariloru. Dupa desastrele monarchiei la Solferino si vediend apoi cum magĭarii îsĭ inaltia capetele loru aici cá si Ungari'a, Sasii aveau causa de ajunsu cá se se téma cu atàtu mai vîrtosu de resbunarea acelora, cu càtu fruntasii loru facusera multe si mari servitii gubernului austriacu si sistemei absolutistice in cei diece ani. Este prea adeveratu, cà si Sasii au fost pacaliti de càtra acea sistema, in càtu adeca autonomi'a loru vechĭa nationala adorata de poporulu loru fusese desfiintiata; ei inse curend au fost desdaunati pentru acea perdere in diverse moduri. Toti sasii trecuti multu puçinu prin scóle, daca au concursu la functiuni, au fost aplicati care dupa cum se aflá capabilu. Limb'a germana era si in tierile corónei unguresci introdusa cá limba a statului; din acésta causa individii sasi chĭaru cand nu ar fi voitu gubernulu, aveau in multime de casuri preferintia. Preste acésta mai multi patriciani sasi bine vediuti la curtea imperiala, avend si connexiuni fórte bune la Vien'a, unele chiaru si prin casatorii, se dedasera a prevedé pentru natiunea loru unu viitoriu multu mai stralucitu de càtu fusese celu din trecutu. Aceia se credeau intr'unu viitoriu nu prea departatu nu numai domni preste asĭa numitulu Sachsenland, ci domni preste Transilvani'a intréga in calitate nu numai de sasi ardeleni, ci de germani austriaci inmultiti cu colonii noue germane. Dupa catastrofele monarchiei acésta frumósa perspectiva din urma a sasiloru incepuse a perde multu din farmeculu ei si sub durat'a senatului imperialu inmulţitu vedeai multe frunti patriciciane increţite si posomorite pàna la publicarea diplomei.

Capu III.

Publicarea diplomei din 20 Octobre 1860. Cum a fost intimpinata de càtra popórale monarchiei.

§ 7. Magnatii din ambele parti ale monarchiei plasmuitori ai nouei constitutiuni octroate.

Stadiile prin care a trecutu conceptiunea si nascerea nouei constitutiuni austriace au remasu mai multi ani unu secretu de naintea popóraloru, le-au cunoscutu numai prea puçini din regiunile supreme ale societatii, si de nu ne insĭelamu, noi romanii amu ajunsu la cunoscinti'a aceloru secrete multu mai tardiu decàtu altii. De aici se esplica si unele confusiuni si pasi nesiguri facuti din partea nóstra.

Celu puçinu acuma dupa 31 de ani se ne uitamu si noi in dosulu velului trasu la o parte de càtra altii dela dualismu incóce.

Dupa inchiderea sessiunei senatului imperialu in 29 Septembre, aristocratii conservativi din feudalii de preste Laita ţinusera totu in Vien'a càteva conferentie secrete cu scopu de a se invoi asupra unoru principie si maxime de statu, pe care se se póta redacta o constitutiune, care se convina aristocratiei din ambele parti ale monarchiei, se se faca si unele concessiuni liberale la celelalte classe ale locuitoriloru, la propriulu poporu. Atunci nu s'au pututu invoi la nimicu, din causa cà mai vîrtosu ministrulu Agenor Goluchovski si alti càtiva se opuneau la pretensiunile dualistice ale ungureniloru.

Intre acestea monarchii se invoisera cá se se deschida unu congresu la Varsĭavi'a. Imperatulu Franciscu Josef avea se plece nesmintitu in 21 Octobre. Fatĭa cu acelu congresu era dorinti'a sa suprema si fórte legitima, cá afacerile interne ale monarchiei se remàie càtu se póte mai bine regulate si paciuite.

Cu càteva dile mai inainte fùra chĭamati dela Ungari'a la Vien'a iute, pe neasteptate grafii Georgie Apponyi fostulu cancelariu, Dessevffy, Georgie (nu Iuliu) Andrássy, baronu Sennyey, dn. G. Majlat. Gr. Széchen era pe atunci ministru imperialu. Acesta primind pe numitii aristocrati le spuse cà acum cestiunea restaurarii drepturiloru vechi a devenitu cu totulu seriósa si fórte urgenta, deci se se apuce de lucru. Oligarchii cecho-germani înca erau de fatĭa. Adoptara cu totii de voia de nevoia cá temelia a nouei constitutiuni principiulu individualitatii istorico-politice, adeca restaurarea autonomiei tuturoru tieriloru monarchiei cu drepturile politice pe care le voru fi avutu pàna in 1848 sau mai de inainte, cu esceptiunea aceloru drepturi, prin care se asigura suveranitatea unui imperiu, acestea se fia reservate unui parlamentu si unui gubernu centralu. Asĭa: atàtea diete càte tieri sau individualitati istorico-politice si unu parlamentu centralu. Lucrara dî si nópte, eara conferenti'a loru din urma ţinù de sér'a dela 9 pàna deminéti'a la 7 óre. Pre langa textulu diplomei mai compusera vreo douedieci asĭa numitė chirografe sau scrisori de màna càtra ministrii si càtra nou numitii cancelari si alti demnitari, pe care tóte monarchulu avea se le subscria inainte de plecare, precum s'a si intemplatu. Intr'aceea chĭamasera si pe br. Nicolae Vay celu prea bine cunoscutu noue din 1848 dupa aceea condamnatu si chĭaru mai de curènd scapatu din prinsóre, unde statuse din caus'a patentei religionarie. Abĭa sositu, br. Vay fù si chĭamatu prin unu adiutantu la Maiestatea Sa. »Voiesci se faci patriei dumitale unu servitiu inportantu?« »Sunt supusulu Maiestatii Tale.« — »Esci numitu cancelariu alu Ungariei.«

Audientia scurta, dara cu atàtu mai inpunetóre si semnificatóre de adeveratu triumfu pentru unguri, ceea ce insusi Maiestatea Sa a constatatu dicènd apoi càtra cardinalulu Scitovski: Ön a nyertes (dumneata ai castigatu); cà-ci adeca acelu archiepiscopu primate in anii din urma lucrase fórte multu in Vien'a si in Pest'a pentru restaurarea drepturiloru tierei.

Acésta fù nascerea diplomei si a puiloru ei, precipitata si póte tocma pentru aceea plapanda cá pruncii de 7 luni.

Presupunemu cà lectoriloru mai inaintati in ani le este cunoscutu atàtu testulu acelei constitutiuni octroate càtu si celelalte acte imperatesci, de care aceea trebuea se fia insoçita, cà-ci tóte s'au publicatu nu numai in limb'a originala germana, ci si in alte noue (9) limbi si dialecte ale monarchiei in sute de mii de esemplarie, care anume pentru Transilvani'a s'au tiparitu si sanctionatu in 300 de exemplarie cu subscriptiunea propria a Maiestatii Sale in 1863 spre a se inparti la tóte municipiile, la membrii dietei si la archivele publice alaturea si cu patent'a din 26 Februariu 1861 despre care vomu tracta mai la vale. Cu tóte acestea noi vomu adaoge si acelea doue acte mari de statu la càlcàiulu acestui volumu, cá lectorii se le aiba de indemàna, eara posteritatea se cunósca acelea drepturi, pentru care au luptatu parintii loru si se judece in cunoscintia de lucru. Acilea scótemu numai simburele diplomei.

In manifestulu imperatescu cu care se anuntia o epoca noua, adeca delaturarea sistemei absolutistice si intrarea in viati'a constitutionala, se dice, cà acum a incetatu necessitatea de a mai concentra strinsu tóte puterile statului la unu locu, precum a trebuitu se se faca in urm'a lupteloru din 1848. Deci Mai. Sa luand in consideratiune dorintiele descoperite în senatulu imperialu inmultitu, a decisu a emitte o diploma regulatóre a afaceriloru publice ale monarchiei. Dupa acestea diplom'a tîne, cà garantiele de existentia si de putere a monarchiei austriace stau numai in respectarea institutiuniloru si drepturiloru istorice avute din vechime ale tieriloru din care este compusa monarchi'a, care drepturi inse diferu multu. Acelea drepturi istorice au se tréca prin reforme cerute de timpulu modernu; deci se proclama:

Egalitatea tuturoru supusiloru (locuitoriloru) inaintea legii;

Exercitiulu liberu alu religiunei garantatu;

Calificatiunea de a se aplica in functiuni oricine, nu mai este conditionata dela positiunea sociala si dela nascere;

Datori'a tuturoru fàra nici-o esceptiune de a servi in armata si a plati inpositele statului;

Iobagi'a, adeca sĭerbitutea feudala remane desfiintiata;

Lini'a de vama dintre tierile propriu austriace si dintre Ungari'a cassata.

Asĭa cu acestea puncte ale diplomei se declara din nou desfiintiata tóta superioritatea classeloru privilegiate, feudali, aristocratice, care pàna in 1848 calcau pe cerbicea celorlalte classe.

Acestea premisse, monarchulu provocanduse la sanctiunea pragmatica cá tractatu de statu inchieietu intre Carolu VI si intre tĭerile monarchiei, trece la definitiunea si circumscrierea potestatii legislative precum urmédĭa:

I. Dreptulu de a da, a schimba sau a sterge (abroga) legi îlu va exercita monarchulu numai cu conlucrarea dieteloru si relative cu a senatului imperialu. Acestu senatu (parlamentu centralu) se va compune din membrii de ai dieteloru; numerulu loru îlu va decide monarchulu.

II. Obiectele de legislatiune, drepturi, datorintie, interesse comune tuturoru tieriloru monarchiei voru fi desbatute si legiferate in parlamentulu centralu, eara acelea au se fia:

Monetari'a si totu ce concerne creditulu statului;

Vamile si afacerile comerciali;

Principii dupa care se fia fundate si organisate bancile de creditu s. c. l.

Principii pentru infiintiarea de poste, telegrafii, cali ferate;

Regularea pe viitoriu a datorintiei de a servi in armata (lege de assentare);

Votare de inposite noue, crescerea celoru existente si mai alesu a pretiului sarii;

Contragere de inprumuturi noue, convertirea unora, vinderea, prefacerea, hipotecarea dominiiloru statului; in fine examinarea bugeteloru statului, votarea loru, control'a finantieloru si punerea in evidentia a resultateloru bugetului in fiacare anu.

III. Tóte celelalte obiecte de legislatiune càte nu sunt reservate in p. II legislatiunei centrale, voru fi de competenti'a dieteloru provinciali si anume in tierile corónei unguresci in sensulu constitutiuniloru vechi, istorice, eara in celelalte provincii conformu unoru statute, care se voru compune de aci inainte.

Asĭa pentru dietele provinciali erau se remàie cá obiecte de legislatiune: administratiunea politica cu tóte ramurile ei, justiti'a preste totu, cultele religióse si instructiunea publica cu tóte asĭediamentele de cultura nationala si religiósa, regularea de riuri, drumuri, agricultur'a cu silvicultur'a si in generalu totu ce nu era se cada in sfer'a legislativa a parlamentului centralu.

Acelu coprinsu alu diplomei din 20 Octobre ne presenta óresĭcum o icóna de tĭeri confederate pe vecía, cu unu gubernu centralu càtu se póte de bine provediutu cu mijlóce de consolidare; le remanea si tĭeriloru o sfera de activitate politica, de autonomia legislativa, care in comparatiune cu absolutismulu lasa popóraloru unu mare gradu de libertate in tierile locuite de ele, remaneau inse lipsite de atributele essentiali ale suveranitatii.

Dintr'odata cu diplom'a aparura in 21 Oct. càteva denumiri noue pe lànga a lui Vay. Generalu br. Sokceviç croatulu remase banu alu Croatiei. Br. Franc. Kemény (schĭopulu) fù numitu cancelariu alu Transilvaniei la Vien'a. Acesti trei barbati de statu luara missiunea de a restaura fiacare in tĭér'a sa, adeca in »individualitatea istorico-politica« intrég'a sistema si organismu feudalu asĭa precum existase acela pàna in 1848, prin urmare ei aveau inainte de tóte se arunce pe toti functionarii absolutismului din posturi si se asĭedie in loculu loru pe altii dintre pamentenii fiacarei tieri. Se'si faca cine póte o idea despre acelu chaos, care a urmatu. Mai multe mii de functionari ai statului, partea cea mai mare a loru casatoriti, aruncati pe strade, fàra nici-o culpa a loru si fàra cá se scia in dilele de anteiu care va fi sórtea loru si unde au se ajunga ei in celu mai de aprópe viitoriu.

§ 8. Cum a fost primita diplom'a in tĭerile propriu austriace si in Veneti'a.

Nici-unulu din popórale aceloru tieri nu a primitu acea esire din sistem'a absolutistica cu nu sciu ce bucuria mare si nici cu vreo incredere. Placea popóraloru starea noua de a se puté misca si a vorbi ceva mai fàra frica de politia, de gendarmi si de spioni, dara suvenirile din celu mai de aprópe trecutu prea erau próspete. Lumea din 1860 mai apucase constitutiuni octroate, cá cea din 1848, cá cea din 4 Martiu 1849, cassate una dupǎ alt'a; pentru ce se nu póta fi cassata si acésta chĭaru de càtra auctorii ei, sau cà adunanduse parlamentulu centralu se voiésca a o preface pe acésta, in càtu abĭa se o mai cunosci. Mai apoi vomu vedea, cà in adeveru asĭa s'a si intemplatu, precum le sĭoptise popóraloru instinctulu loru.

Dintre locuitorii germani ai Austriei se formase intre alte partide politice una cu titlu de liberala in ideile sale, inse centralista intru tóta puterea cuventului in acelu intielesu, cà pre lànga legi de altmentrea fórte liberale monarchi'a intréga in tóte provinciile sale se adópte limb'a germana cá limba a statului si tóte se ia coloritu germanu. Pre lànga acea programa a sa partidei liberale austriace nu putea nicidecum se'i placa diplom'a cu »Individualitatile sale istorico-politice,« cu reasĭediarea Ungariei, Transilvaniei, Croatiei nici in atàtea drepturi de autonomia, càta li se asigurá prin diploma. Acei austriaci liberali sunt si pàna in dio'a de astadi in contra oricarei autonomii provinciale; ei voru se cunósca numai departamente cá in Franci'a si o singura potestate legislativa centrala, generala pentru monarchi'a intréga.

Cu acea programa austriaca nu se puteau inpaca Cechii, cum se dice, nici vii nici morti; ei tocma din contra voru se aiba pentru elementulu loru incoronare de rege cá in vechime, dieta generala compusa din deputati nationali cecho-slavi alesi din Boemi'a, Moravi'a, Silesi'a, eventualu si din comitatele slovace ale Ungariei.

In Tirolu si preste totu partid'a ultramontana sau a Concordatului nu voiá se audia de libertatea religiósa a celorlalte confessiuni, nici de aplicare in patri'a loru a vreunui functionariu de alta confessiune, înca si mai puçinu de liber'a migratiune, in urmarea careia in Tirolu aru putea se locuésca si protestanti, înca si evrei. In fine in Tirolu se audira proteste si in contra conscriptiunei militare sub cuventu cà ei si asĭa sunt venatori de professiune si la trebuintia se potu arma si potu pleca. Totu in Tirolu partea italiana a locuitoriloru se cerea la Itali'a.

Locuitorii Venetiei si ai teritoriului seu remasi dupa pacea dela Zürich totu sub domni'a austriaca, colcaiau de mània si resbunare, nu voiau se audia de nici-o dispositiune venita loru din Vien'a; o singura dorintia 'i frementá, cá se'si védia teritoriulu intregu incorporatu la Itali'a.

Nici in Galiti'a nu erau spiritele mai linistite. Poporatiunea curatu polóna nu facea vreunu casu mare din diploma, éa asteptá cá totdeuna, cum astépta si astadi restaurarea Poloniei vechi, prin urmare si reincorporarea Galitiei. Numai nefericitulu poporu ruténu asteptá si dela diploma óresicare usĭorare.

Poporulu slovénu cunoscutu la istorici si sub numirile de Vendi, Vindi si Corutani, locuitoriu in grupe mari in Stiri'a, Carinthia, Carniolia, in Litoralulu adriaticu si in o parte a Ungariei, desteptatu si elu mai de înainte in consciinti'a sa si vedĭend cà tutoratulu germanu îlu inpedeca multu in desvoltarea individualitatii sale, se bucurá si elu in càtva pentru aparitiunea diplomei. Limb'a slovéna este din tóte dialectele slave cea mai apropiata de limb'a serbo-croata, precum este si patri'a loru limitrofa cu a Croatiloru; de aici apoi càteva incercari de a lucra cu croatii in modu solidariu.

Austri'a cá monarchia se mai credea înca totu mare si tare in confederatiunea germana. Incercarile anterióre ale Austriei de a intra in confederatiunea germana cu tóte tierile sale inspirau si astadata grija fórte mare la popórale negermane. Chĭaru si pàna in 1860 spiritele se simtiau iritate prin inpregiurarea, cà in cetatile renane ale Germaniei de càtra Franci'a se ţineau cá garnisóna regimente austriace cu spese grele alaturea cu cele prussiane; era si unu secretu publicu, cà Austri'a incérca prin mijlóce diverse a'si intinde radecinile afundu in Germani'a, primind oficiri din Germani'a in armat'a austriaca, insurand oficiri austriaci cu fete din Germani'a, aplicand barbati de statu de acolo in servitiulu statului, cum si prin alte mijlóce de cabinete si de confidentia. Acestea tóte aveau in mintea popóraloru intielesulu, cà Austri'a îsĭ propusese ale germaniza pe tóte, ale incorpora definitivu si apoi a proclama restaurarea marelui imperiu germanu.

§ 9. Diplom'a in Ungari'a. Brutalitati selbatice.

Modulu cum a fost primita acea constitutiune in Ungari'a este multu mai bine cunoscutu betraniloru de astadi, decàtu cá ei se aiba trebuintia de informatiune asupra celoru vediute cu ochii loru. Tonulu si parol'a se dete si acum dela Pest'a.

In sér'a din 21 Oct. desu numitele acte de statu ajunsesera la Pest'a. Tipografiile lucrara tóta nóptea spre ale reproduce si inparti la poporu. Unii urcanduse pe càte unu locu mai inaltu le citiau la grupele de ómeni adunati. Unii strigau: »Acésta este constitutiunea cea noua!« Altii respundeau: »Nu, ci ea este constitutiunea cea vechĭa,« adeca cea feudala, cà-ci acestia sciau din ce pene eşise diplom'a. In fine ómenii cei mai ageri de minte isi formulara o parola: »Nu ne trebue nici-o constitutiune octroata dela Vien'a.« Glótele se intrebau, se luminedie, sau se sparga ferestrile iluminate. A trei'a, a patr'a séra insasi politi'a comandase iluminare. Studentii si alti fanatici spargeau tóte ferestrile iluminate strigand cà pe acolo sĭedu »tradatori«, partisani austriaci, negri-galbini. Cá si in dilele cele mai blastemate a trebuitu se ésa garnisón'a spre a sparge prin multime si a o risipi. Acum ii trecuse de gluma si lui Benedek. Elu intr'aceea fù denumitu comandantu la Veneti'a; elu inse inainte de plecare chĭamand pe càtiva cetatieni de frunte le dise in manier'a sa de soldatu: »Ori se infrênati dvóstra acelea blastematii, ori daca nu, eu la cea mai de aprópe ocasiune nu voiu intreba càti au se cada.« Pàna la acésta amerintiare inse urmasera nenumerate demonstratiuni, daune si maltratari. Din ura càtra Austri'a si càtra domni'a de diece ani locuitorii germani avura se patia rele multe si mari. Tóte pajorele austriace si tóte firmele cu c. r. delaturate sau sfarmate. Se comitteau si multe nebunii; locuitorii cari îsĭ castigasera in cei 10 ani dreptu de cetatieni erau lipsiti de acela; pàlàriile cilindre ale ómeniloru infundate in capu sau tràntite si calcate in picĭóre cá in 1790/1 si in 1848/9.

Glótele, studentii si cine ar fi crediutu, jidovii, aceiasi jidovi, cari alergasera de atàteaori cu adresse de sclavi pe la generali si la auctoritati civile, n'au asteptatu cá functionarii si professorii austriaci se fia dimissionati si substituiti in tóta regul'a prin altii unguresci, ci 'iau aruncatu ei afara in modulu celu mai brutalu si barbaru; actele si mai alesu asĭa numitele carti mari de realitati (Grundbücher) au fost aruncate in strada; multe acte de processe dela tribunale rapite sau nimicite de càtra cei interessati; pentrucá se nu li se afle urm'a si se scape unii de plata, altii de temnitia; scrisori si acte care mai veniau cu adresse nemtiesci, erau reinturnate sau rupte in bucati. Unii cancelisti si diurnisti tineri de pre la bĭurouri, cari pàna eri sarutasera mànile presiedentelui sau ale directorului loru, acum intrau la acestia cu nerușinare asiatica si le aratau usĭ'a.

Acelea fapte mojicesci, brutale si barbare erau cu atàtu mai caracteristice pentru faptuitorii loru, cu càtu monarchulu prin biletele sale adresate baronului Vay luase tóte mesurile pentru reintórcerea Ungariei la starea de inaintea revolutiunei. Cardinalului primate Scitovski i se dedese ordinu cá se convóce si elu o conferentia la resĭedinti'a sa din Strigonu, spre a lua in revisiune legea electorala pentru diet'a viitóre. Asĭa dara dieta càtu mai curend. Totu asĭa se ingrijise pentru reorganisarea administratiunei si a justitiei dandu-se cancelariului ordinu, cá se restaure asĭa numitulu Tavernicatu si prin acela comitatele, cum si pe Judex Curiae si prin acela curtea inalta reg., cunoscuta in alte staturi sub nume de Curte de Cassatiune. Banului Croatiei generalului Sokceviç i s'a comisu cá se convóce si elu o conferentia din barbati de incredere, cá se prepare deschiderea dietei croate autonóme. Intocma tractà monarchulu si cu Transilvani'a cá cu tiéra autonóma, demandand cá se se ţîna si aici o conferentia preparativa pentru convocarea dietei cu ajutoriulu unei legi electorale, care nu mai putea fi cea vechĭa feudala, ci cu totulu alt'a, modificata in parti essentiale.

In càtu pentru Banatu s'a datu missiunea generalului comite Mensdorf-Pouilly, cá se mérga la Timisĭór'a in calitate de comissariu, unde convocand si elu conferentia se intrebe pe barbatii de »incredere« din Banatu si Voivodina, daca voiescu sau nu a se incorpora la Ungari'a cum au fost pàna in 1848. Gubernatoru alu aceloru teritorii era in acelea dile unu altu francesu naturalisatu in Austri'a, anume generalulu baronu Bigot de Saint-Quentin. Dupa scirile venite pe atunci dela Temisĭór'a la Gazeta Transilvaniei acea reincorporare a fost pentru Mensdorf-Pouilly o adeverata distractiune, formalitate, o mica comedia. Cand a venitu Mensdorf acolo, cameradulu seu de arme St.-Quentin îsĭ si primise revocarea din functiunea de gubernatoru alu Voivodinei si alu Banatului, cà-ci de ar fi fost intrebate chĭaru si massele poporului, precum nu s'a intemplatu, gubernulu ar fi fost mai multu cá siguru de resultatu. Preste puçinu incorporarea s'a si realisatu.

Tóte mergeau acum pe voi'a unguriloru. Se facusera si in ministeriulu centralu schimbari mari. Au cadĭutu ministrii Leo Thun, Thierry alu politiei imperiale, mai apoi si Goluchovski, a remasu inse c. Széchen si lànga elu a intratu si cancelariulu br. Vay, totodata cá ministru de statu. Prin urmare ungurii nu mai aveau nici-o trebuintia de brutalitati si de anarchia, care acum se incinsese preste tóta tiér'a, ci ei puteau se astepte in tóta linistea desvoltarea ulterióra a restaurariloru si deschiderea dietei; dara precum sunt din natur'a loru fórte aplecati spre escesse si inbuibati, apoi miriade din trensii mai erau si flamendi preste mesura dupa functiuni, îsĭ versau mani'a preste totu ce le stetea in cale; se si inbarbatau fórte multu din afara. Despre italiani sciau bine, cà pre càtu timpu nu vedu incorporata si Veneti'a, cassata si domni'a temporala a papiĭ, pace cu ei nu va fi. Totu asĭa ungurii erau informati de càtra conspiratori despre planurile poloniloru, prin urmare ei credeau intr'unu nou resboĭu civilu. Asĭa intrara ungurii in a. 1861, apoi in Aprile in diet'a loru.

Generalulu Benedek inainte de a pleca la Itali'a dete o proclamatiune, in care dice unguriloru, cà acum dorintiele tierei sunt inplinite, cà-ci Mai. Sa a restauratu starea legala. Benedek sĭ-a inchieietu proclamatiunea cu unguresculu Éljen a Király (Se traiésca regele), pre cand pàna atunci se putea dice numai: »Se traiésca imperatulu.«

La inceputulu activitatii constitutionale înca nu se putea sci, daca va mai fi sau nu restaurata demnitatea si functiunea de palatinu cá locţiitoriu alu regelui in Ungari'a, ci potestatea remase deocamdata pe timpu cu totulu nesiguru pe lànga br. Vay in calitatea sa de cancelariu si totodata óresĭcum cá mandatariu alu inaltei aristocratii conservative, care'lu recomandase la rege cá pre unulu, care in dilele lui Haynau fusese datu de trei-ori in judecata martiala si a trei'a-óra condamnatu, apoi in 1859 fù earasi inchisu din caus'a resistentiei la patent'a emanata asupra protestantiloru; prin urmare denumirea lui Vay se putea interpreta si cá satisfactiune data pentru suferintiele sale de mai inainte, precum a si fost.

In càtu pentru romanii din Ungari'a, cunosceau si ei pe Vay numai cá pe spendiuratoriulu de romani in Clusĭu, prin urmare nici ei nu asteptau vreunu bine mare dela densulu.

Trufasiulu Majlath fù numitu Tavernicus; com. G. Apponyi Judex Curiae, omu fórte rafinatu.

Romanii din Ungari'a nu puteau astepta dela acestia nici càtu s'aru fi incumetatu se astepte dela Vay. In urmarea anarchiei pe care Vay nu a fost in stare se o infrene, densulu in 18 Iuliu a cadiutu tocma pre cand diet'a plina de Kossuthiani se vedea a fi fórte aplecata a reveni la manifestulu din 14 Aprile 1849, pre cand partid'a lui Deák pretindea numai restaurarea legiloru din 1848 si incoronarea regelui, eara dreptulu de hereditate la tronu ĭlu respectá. In fine s'a deschisu si diet'a. Generalulu comite Mauritiu Pálfy unu omu aspru, fù numitu gubernatoru. Cardinalulu Scitovski care'si facuse de capu cu resistentiele sale, fù chĭamatu la monarchu, precum se dice in stilulu vechĭu oficiosu, »ad audiendum verbum regium,« şi infruntatu aspru. Intr'aceea şi barbatii din inteligenti'a Slavaciloru au mustratu destulu pe primate prin adresse scrise in limb'a loru, din causa cà elu cá slavacu curatu uitand cu totulu de nationalitatea si limb'a sa materna, lucrase totu numai pentru restaurarea si domni'a limbei magiare. In 5 Nov. 1861 s'a introdusu din nou administratiunea militara in totu coprinsulu tierei intocma cá dupa a. 1849. Monarchulu nu avea incàtràu, trebuea se recurga din nou la acea mesura drastica, sau se stea cu mànile in sinu si se privésca din Vien'a cu sange rece, cum se face carne de omu in Ungari'a cu atàtu mai usĭoru, cu càtu in càteva comitate apucasera si banditi (talchari) in functiuni de frunte, cari spoliau sau cum dice poporulu, beliau pe locuitori in modu neruşinatu.

Totu in acelea dile se incinsese intre aristocrati'a cea conservativa de una, intre cele doue partide, a lui **Franciscu Deák** si a lui **Kossuth** de alta parte o desbinare furiósa, in càtu uneori ţi se parea cà este p'aci cá se'si verse sangele unii intre altii.

Intr'unu singuru punctu se invoiau cei mai multi din tóte partidele, cá se nu platésca inpositele fàra executiune militara si la assentari de recruti se arunce tóte pedecile possibili in calea comissiuniloru. Din partea poporului s'a versatu si sange din caus'a monopolului. Anume la Kecskemét au fost inpuscati càtiva ómeni in conflictulu avutu cu finantii indata dupa publicarea diplomei pentru monopolulu de tutunu, pe care poporulu ungurescu îlu considerá cá desfiintiatu.

In Ungari'a banditii de professiune n'au lipsitu nici-odata. Sub absolutismu numerulu loru se inmultise preste mesura prin bande formate din fostii insurgenti kossuthiani, nu atàtu sateni ordinari, càtu mai vîrtosu din class'a mijlocía, nobili si orasieni. Nici-unu drumu nu era siguru; spoliatiuni si omoruri, cá si calcari de case fàra numeru. Furcile functionau cum amu dice, in permanentia, si cunoscutulu scriitoriu Mauritiu Jokai facuse in diariulu seu »Hon« descoperirea, cà in cei dĭece ani singuru in comitatulu Somogy au fost spendiurati la trei sute de banditi. Aceeasi manopera cu banditii s'a mai continuatu si dupa 1860 mai multi ani; dara despre asemenea manopere »glorióse« cu societati de hoti si de ucigasi cá Rozsa Sándor si alti multi, se caute cui îĭ place a se informa din istori'a contimpurana a Ungariei, eara noi aici numai càtu le atingemu cá de aducere-aminte de cand caletoriamu si noi preste pustele Ungariei cu deligeanulu gata in totu momentulu de a fi opriti pe locu si spoliati in drumu sau la càte o càrcĭuma (csárda) singuratica.

Dupa esirea patentei din 26 Februariu, care era earasi alta constitutiune modificata, si denumirea lui Schmerling spiritele in Ungari'a s'au infuriatu si mai multu; despre acea patenta inse mai multe la altu locu.

§ 10. Ţinut'a nationalitatiloru nemagiare dupa publicarea diplomei. Mitropolitulu Raiacici cá denuntiantu. Perfidi'a lui càtra romani. Po-

porulu slavacu numitu si tautu. Suferintiele si program'a lui. Rutenii. Tendentĭa càtra statu federativu.

In totu periodulu de lupte pentru constitutiunea ungurésca nationalitatile nemagĭare din tĭéra au suferitu rele multe si mari.

Ele au irritatu din nou pe nationalitatea magĭara indatà dela inceputu prin pretensiunile loru drepte nedrepte, moderate sau escessive, totu atàta, pentrucà magĭarii si mai alesu renegatii din partea loru nu voiau se audia de nici-unele, ci chĭaru si ei pre cand suferiau sub varg'a de feru austriaca, pretindeau dela nationalitati supunere absoluta, órba, intocma precum ar face unu mare triumfatoriu, care a trantitu pe vrasmasi la pamentu si punend genunchii pe cerbicea loru se ţine in dreptu a le striga: »Vai de cei invinsi!« Nationalitatile isĭ cunosceau pe compatriotii loru de o miie de ori mai bine decàtu iĭ cunoscea strainatatea si nu aveau nici umbra de incredere càtra magĭari, prin urmare nici promissiunile loru cele mai serbatoresci nu le crestau intru nimicu, ci cautand inpregĭuru de sine, urmarind evenimentele si barbatii loru fruntasi, incepura se tiĭe congresse si conferentie, se'si formuledie din nou dupa diece ani conditiunile pe lànga care credeau ele cà'si potu asigura pe viitoriu in acea tĭéra individualitatea loru nu numai simpla nationala cu limba si literatura propria, ci si o sfera de activitate politica. Deci eata ce ne spune publicistulu Rogge si alaturea cu acela o multime de alte informatiuni despre activitatea nationalitatiloru din acea epoca.

Serbiĭ adunati in congresulu loru nationalu la Carlovitz au decisu in 12 Aprile 1861 cà ei se invoiescu la uniunea Voivodinei cu Ungari'a numai cu conditiune, cá serbimea se'si aiba voivodulu loru, cu limba si administratiune serbésca, eara dupa o luna de dile au reuşitu cá o deputatiune aloru se fia primita la Mai. Sa. Resultatulu inse alu acelei incercari a serbiloru a fost tocma opusu la celu doritu de ei, precum se vedĭù mai in sus. Daca inse vomu cerceta mai de aprópe purtarea serbiloru càtra celelalte nationalitati conlocuitóre, vomu recunósce cà ei au meritatu acea lovitura. Puçinu adeca dupa emanarea diplomei patriarchulu si mitropolitulu Raiacici uitand cu totulu de proclamatiunea »fratiésca«

din 1848 adresata natiunei romane de càtra natiunea serbésca, avù fruntea, cà intr'o scrisóre adresata ministrului presiedente com. Rechberg la Vien'a se denuntie sĭ pe poporulu romanu din Banatu si Voivodina cá necredincĭosu si tradatoriu de patria. Raiacici mai denuntiase si pe celelalte nationalitati scriind lui Rechberg: »Experienti'a trista din 1848—49 ne-a invetiatu, cà Romanii din Banatu si Voivodina in epoc'a cea grea ori au fost indiferenti, sau vrasmasĭ fatia cu caus'a Dinastiei prea inalte. Magiarii cu toti au avutu aceleasi sentimente cá si Kossuth, toti rebeli. Nemtii din Banatu si mai alesu cei din Versĭetĭu si Biseric'a-alba intreceau pe magĭari cu crudelitatile loru. In fine Bunĭevatii (serbi rom. catolici) au fost totu asĭa de crudeli. »Dupa opiniunea mea,« adaoge Raiacici, »numai serbii au fost cari au pastratu credinti'a loru de supusi càtra cas'a imperatésca, si eu ţinu cà ar fi dreptu cá se se dea serbiloru preponderanti'a in statu preste tóte celelalte nationalitati rebele si necredincióse.« [1])

Eata, cu mijlóce cum era si acesta, voiau serbii se intre in grati'a casei domnitóre, se'si asigure nu numai Voivodina separata, ci si preponderantia in statu. Este adeveratu, cà nemtii din Banatu au ţinutu in parte mare cu insurectiunea ungurésca, precum si cà colonisti veniti in véculu mai dincóce din alte tieri in Banatu intre conditiuni fórte favorabili s'au aratatu fórte ingrati càtra cas'a domnitóre; acum înse se ingretiosĭase si monarchulu de atàti denuntianti si intriganti. Imperatulu-rege voiá reconciliare sincera intre nationalitati si intre tóte classele locuitoriloru; prin urmare Raiacici cá si bunaóra denuntiantii din Transilvani'a si ori-cari altii, au produsu la curte numai urgia, eara ómeniloru luminati s'a datu cu o proba mai multu, càtu ar fi de usĭoru a domina preste popóra semi-barbare, sau daca voiti, semi-civilisate numai asmuţind pe unulu in contra altuia, intrigand si denuntiand.

---

[1]) Acea epistola a mitropolitului Raiacicĭ se publicase in „Novina srbska", din aceea in „Presse" Nr. 1 din 1861, de unde apoi dn. Atanasie Marienescu o scósese pentru Gazeta Trans.; se afla inse reprodusa in estrasu o parte in Fóia pentru minte etc. Nr. 1 totu din 1861.

Perfidi'a lui Raiacicĭ càtra coreligionarii sei romani se esplica usĭoru înca si din caus'a prea bine cunoscuta tuturoru, adeca perseveranti'a de a se smulge de sub hierarchi'a serbésca. De altmentrea durerile episcopatului serbescu pentru perderea suprematiei preste bisericele romaniloru ne sunt cunoscute la toti din o suma de acte, care inse îsĭ au loculu in istori'a bisericei gr. orientale ortodoxe.

Natiunea Slovaciloru din Ungari'a superióra nu a remasu inapoia Serbiloru. Poporulu slovacu, numitu si Tautu (Tot) alu carui dialectu este aprópe identicu cu dialectulu cechiloru din Boemi'a, Moravi'a, Silesi'a, locuiesce aprópe singuru in 11 si in maioritate compacta in vreo 5 comitate ale Ungariei superióre, adeca de càtra Galiti'a si Moravi'a; se mai afla slovaci cu diecile de mii înca si mai inlaintru in Ungari'a, fórte multi si in capital'a tierei. Dupa confessiunile religióse slovacii sunt parte catolici parte protestanti. Cu slovacii locuesce in comitatele amestecate mai alesu in orasie multa poporatiune germana, eara magĭari fórte puçini sau nicidecum. Precum in Transilvani'a, in Banatu si in comitatulu Aradului propri'a limba comuna a masseloru poporatiunei este cea romanésca, asĭa in cele vreo 16 comitate locuite de Slovaci (Toti) este dialectulu maioritatii slave. Slovacii au avutu se sufere si eĭ atrocitati infricosĭate in 1848/9 dela insurgenti, cu cari facusera causa comuna multi renegati din sangele loru, inse din classea nemesiloru (boieriloru) slavaci, precum adeca si la alte popóra renegatii se alegu in parte mare din privilegiati, ceea ce este si usĭoru de priceputu.

Precum Serbii si Romanii, asĭa si propriulu poporu slavacu si parte mare a inteligentiei loru nu mai avea nici-o incredere in caracterulu, in dreptatea si lealitatea magĭara. Deci dupa multe sbucĭumari se adunara si Slovacii la Thurocz-Szent-Márton in 6 si 7 Iuniu 1861, adeca tocma pre cand se adunase si diet'a Ungariei acum àntei'a óra dela 1849. In acelu congresu de doue dile Slovacii fàra a perde cuvente prea multe, precum cam facemu noi romanii cand ne apuca mancarimea se imitamu in dialectica pe magĭari, au luatu urmatórele 9 (noue) concluse radicale din punctulu loru de vedere:

Formarea unui districtu (Okolja) nationale slovacu din comitatele Ungariei superióre, in care limb'a slovaca se fia singura domnitóre in biserici, in scóle, la tribunale si in administratiunea politica.

Tóte legile, prin care limb'a magĭara fusese decretata cá singura indreptatita si domnitóre in dieta, in adunari municipale, in rescriptele cancelariei, in legi se fia cassate si anulate.

In districtulu slovacu se se deschida o academia de drepturi in limb'a slovaca, o curte de apelu, unu tribunalu pentru processe cambiali, cà-ci se prea saturasera de justiti'a ungurésca.

Se li se permitta si loru a infiintia institute literarie (numite Matiça), cà nu li se permittea nicidecum, cá se nu'si póta cultiva limb'a propria, nici a se lumina in limb'a materna prin sciintie.

La universitatea din Pest'a a se infiintia catedra pentru limb'a si literatur'a slovaca.

Textulu tuturoru legiloru tierei se fia redactatu si in limb'a slovaca chĭaru prin dieta.

Din tesaurulu tierei se fia ajutate si scólele nationale slovace.

In tóte comunele slovace càte se afla situate in comitate locuite de maioritati magĭare, locuitorii slovaci se se póta folosi de limb'a loru materna in tóta libertatea.

Nationalitatea slovaca se fia representata in dieta, chĭaru si in cas'a magnatiloru prin barbati recunoscuti cá slovaci adeverati, cari ţinu la sangele si la limb'a loru.

Acea programa, acelea pretensiuni ale slovaciloru au produsu intre magĭari nu numai o iritatiune furiósa, ci si spaima, care s'a si datu pe fatĭa in brutalitati bestiale, precum le numesce Rogge, cà-ci prefectii (comites supremi) au pusu se prinda pe slovacii cari s'au intorsu dela congresu si 'iau torturatu precum se torturau sclavii in vécurile de mjilocu. Din toti doi prefecti Justh si Lipthay, ambii aristocrati slovaci renegati, tractand pe bĭetii membriĭ ai congresului cá pe tradatori de patria au pusu se'i lege in schingĭuri cotu la cotu, sau si cum se mai dicea »fedelesiu«, apoi 'iau batutu de mórte. Asĭa se practicá justiti'a in Ungari'a si din acea praxa mai vedemu urme pàna in dio'a de astadi.

Program'a slovaciloru si atrocitatile prefectiloru cá totu atàti pasĭalĭ din Turci'a ori din Persi'a, au avutu deocamdata numai acelu resultatu, cà diet'a Ungariei de si se declarase ea pe sinesi necompetenta a legifera, daca corón'a nu accepta tóte legile plasmuite de revolutiune, totusi in 12 Iuniu 1861 la propunerea baronului Oetvös s'au alesu unu comitetu cu missiunea, cá acela discutend cestiunea nationalitatiloru se redactedie unu proiectu de lege, cu care se arate càtu de multu iubescu magĭarii pe celelalte nationalitati si càtu le placu dialectele acelora. Acea comissiune a tandalitu apoi pàna in 13 Augustu, adeca tocma pre cand era se se sparga diet'a fàra nici-unu resultatu. Ce analogia curiósa acésta comparata cu casulu din Augustu 1849, cand Kossuth in cea din urma desperatiune inbiĭase pe romani cu lege de nationalitate. Nimicu din propriulu indemnu, de voia buna, totulu numai de frica, prin forti'a impregiurariloru si totdeauna cu planu reservatu de a'si calca cuventulu.

Nici nacajitulu poporu alu Ruteniloru din comitatele locuite de ei n'au voitu se remàie cu totulu passivu, ci au cerutu si ei unu districtu separatu, in care se fia administrati si judecati de càtra functionari ruteni in limb'a loru materna. Episcopii loru si alti fruntasi ţineau la limb'a magĭara; aveau si rutenii cá si slovacii, multi renegati; multimea tremurá de naintea justitiei unguresci.

Despre Romani scriitoriulu Rogge voiesce se scia cà si ei aru fi cerutu unu comitatu propriu cu unu comite in frunte. Scire tulbure a fost acésta. La altu locu vomu cunósce pe largu activitatea de atunci si de mai tàrdiu a natiunei romane atàtu din Transilvani'a càtu si din Banatu.

Numai germanii din propri'a Ungaria n'au pretinsu nici-unu teritoriu separatu. Ce'i pasá acestei poporatiuni de altu teritoriu separatu, cand ei cu industri'a, cu comerciulu loru, chĭaru si cu proprietati de pamentu au fost si mai erau domni ingraditi cu prerogative mari in cele mai multe orasĭe si cetati, limb'a loru fàra nici-unu ajutoriu alu vreunei legi dietale positive, dominá nu numai in armata, ci chĭaru si in casele magnatiloru, la universitatea din Pesta, la montanistica, la carantine, in comerciu, in totu teritoriulu celoru 14 regimente de granitia si asĭa mai departe. Las' cà la nici-unu poporu din cele civilisate nu se póte aplica cunoscut'a sententia »Ubi bene ibi patria,« cá la germani, dara preste acésta ei se sciau acasa in patri'a loru pe totu vastulu teritoriu alu monarchiei. In Buda ca la Viena, in Agram sau la Brasĭovu, in Lemberg ori la Triest ei se credeau totu acasa.

Din manifestarile celorlalte popóra precum le cunoscuramu acilea se vede curatu, cà ele prea satule de maltractarea vechia seculara si cuprinse de fiori ori cand reflectau la 1848/9, aspirau cu totadinsulu la formarea unui statu federativu compusu din nationalitati autonóme, in care se intre si nationalitatea magiara cu comitatele locuite de magiari; acelu statu federativu, sau statu de nationalitati confederate se'si aiba apoi diet'a sa centrala si gubernu centralu cá Elveti'a sau cá Republic'a staturiloru unite din Nordameric'a. Popórale nemagiare înca nu sciau se dea statului imaginatu de ele o definitiune precisa, ele aveau inse idealulu in mintile loru. In càtu pentru locuitorii Principatului Transilvaniei acestia cunoscusera unu asemenea statu federativu din însasi patri'a loru, pentrucà unirea celoru trei natiuni si patru religiuni nu a fost in cursu de vécuri altu ceva, decàtu unu statu federativu, care înse suferia de acea scadere essentiala, cà in locu de a fi asĭedĭatu cu mare grija pe patru pilastri nationali, a fost redusu numai la trei, cá si unu scaunu cu trei picĭóre, din care causa statulu Transilvaniei niciodata nu a pututu subsiste siguru pe piciórele sale fàra vreunu razimu sau proptea pusa lui din afara.

Nici in Ungari'a nu existase niciodata centralismulu genuinu asĭa precum se desvoltase elu anume in Franci'a; chĭaru comitatele Ungariei proprie (cá se tacemu de regatele Croatiei, Slavoniei, Dalmatiei si de Transilvani'a) n'au fost in viati'a loru publica altu ceva, decàtu totu atàtea republice si înca precum se dice in limb'a nóstra, adesea fórte destrabalate, anarchice, in care prea puçine familii maltractau si tiraniau pe tóta poporatiunea, eara veniturile din inposite si taxe se prefaceau in apanage, din care se ingrasĭau si inbuibau acelea. Dela 1848 incóce a casĭunatu la cei mai multi magĭari cá o bóla rea, cá se sara si preste centralismulu francesu si se'lu incórde pe acesta pàna la absurditate, se voiésca a inpinge omnipotenti'a statului pàna in sinulu familiiloru, cá si cum Ungari'a ar fi Lacedemoni'a cu vreo suta de mii locuitori golani. Magiarii s'au invoitu apoi in 1866/7 cu germanii austriaci la o centralisatiune reciproca. Germanii in 24 de ani nu au facutu nici-unu pasu inainte cu centralismulu loru, din contra ideile federalistice la popórale slave din Austri'a prindu radecini totu mai afunde pe principiulu nationalitatii. Nu potu centralisa si nivella Germanii austriaci razimati pe Germani'a intrégа, multu mai puçinu voru fi in stare magĭarii cá se'si ajunga ei cu puterile loru scopulu, cu a carui urmarire amarescu totu mai multu pe popóra. Nici chĭaru unu statu din cele mai potente in Europ'a, care ar castiga cele mai stralucite victorii si ar întĭepení genunchii pe cerbicea altui statu de alta nationalitate, nu ar mai fi in stare de a nivella si a desnationalisa nici de joi pàna mai apoi.

Din cele inpartasite pàna aici amu pututu cunósce, cà popórale Ungariei si ale tĭeriloru alaturate nici in acesti treidieci de ani din urma n'au aratatu nici cea mai puçina aplecare de a renuntia la individualitatea loru nationala, nici la limb'a si la literatur'a loru; nici-unulu nu voiesce se tréca de poporu bastardu, sau cum dice romànulu, »copilu de lele.«

Si acum lasand pe Ungari'a in acea confusiune babilonica in care ajunse dupa spargerea dietei din Augustu 1861 pàna in 1866 se ne intórcemu pe vreo cinci ani la Transilvani'a, unde ne astépta lucruri multe si fórte grele, urmate si de intrige si de neintielegeri fatale.

Capu IV.

Afacerile Transilvaniei dupa emanarea diplomei din 20 Octobre 1860 pàna la patent'a din 26 Februariu 1861.

§ 11. Activitatea romaniloru fatĭa cu diplom'a pàna in 31 Decembre. Intórcerea episcopului Andreiu br. de Sĭaguna dela senatulu imperialu. Primirea. Consultari urgente. Numerarea romaniloru ardeleni sciutori de carte mai multa si a functionariloru romani. Neputintia de a numera si pe cei din Ungari'a spre a puté lucra in solidaritate. Mai multe proiecte de programe cá materialu pentru petitiune nationala la monarchu.

Diplom'a si actele imperatesci derivate din aceeasi abĭa apucara pe manile romaniloru sciutori de carte, pre cand ele au si produsu o miscare generala in spiritele acestora, înse cu totulu din alte motive, eara nu din acelea care agitau pe conlocuitorii magĭari si nici din acelea ale sasiloru. Magĭarii sciau ce voiescu: intórcerea la legile revolutionarie din 1848; sasii la vechi'a loru constitutiune municipala cu capu nationalu, cu corporatiune judecatorésca si totodata legislativa strictu nationala cu limb'a germana pentru poporulu sasescu. Romanii înse ce restaurare puteau ei se dorésca din trecutulu celu prea durerosu pentru natiunea loru? Nimicu, decàtu numai autonomi'a tierei fatĭa cu unu absolutismu, fia acela monarchicu sau aristocraticu, totu atàta. Diplom'a deschidea natiunei romane cetatea, ea înse nu aflá în laintrulu aceleia nici atàtu spatiu neocupatu de altii, pre càtu aru incapea undeva si mobiliariulu ei. Acelu spatiu aveau romanii se'lu afle si se'lu ocupe inainte de tóte, apoi voru vedea ei ce au se faca mai departe. Cetatea vechĭa (autonomia) era tare destulu, i se cereau numai unele reparaturi; înlaintrulu ei locu largu, care trebuea nesmintitu se se inpartia din nou, pentrucá se incapa toti cu tóta comoditatea.

In cursulu verei pre càtu timpu a duratu activitatea Senatului imperialu cele trei foi periodice Gazeta si Fói'a din Brasĭovu, Telegrafulu romanu din Sibiĭu se incercasera a prepara spiritele pentru orice intemplare, inse numai pre càtu suferia politi'a ces. reg. si pre càtu permittea spatiulu àngustu càte odata pe septemana, eara alte informatiuni se trageau din scrisori private, de care înse aveamu se ne folosimu cá sub orice absolutismu, cu multa discretiune. Mai alesu confratele Vincentĭu Babesĭu, carele se aflá in functiune la inalt'a curte in Vien'a, facea causei romane servitii nepretiuite prin corespondentiele sale confidentiali. Pàna la inchiderea senatului imp. ne venisera la cunoscintia intre altele: casulu de conflictu durerosu intre br. Petrino si intre Andreiu Mocĭoni in un'a din sĭedintiele senatului, in care Petrino se invoiá cá Bucovin'a se fia incorporata din nou si definitivu la Galiti'a, eara Mocĭoni îlu combatuse cu argumente tari. Totu asĭa ne venise si cea din urma cuventare si punctatiunile comunicate in senatu ale episcopului Andreiu br. de Sĭaguna; memorialulu celu meduvósu alu lui Andr. Mocĭoni inaintatu in caus'a nationala; in fine si resolutiunea imperatésca relativa la restaurarea mitropoliei, spre care scopu se póta convoca unu sinodu bisericescu.[1]

De ací inainte cu tóta rigórea politiei c. r. care totu îsĭ mai ţinea capulu sus, incepura si romanii a ţiné conveniri mai dese. Intr'aceea pre cand comissiunea literaria descrisa mai sus (§ 5) incepuse lucrarile sale, vine in 3 Oct. nou scirea telegrafica despre plecarea episcopului dela Vien'a. Se iau indata mesuri pentru o primire càtu s'ar putea mai solemna din partea romaniloru. Scirea petrunde si la comunele de prin pregĭuru; intr'aceea episcopulu asteptatu pe 4 Oct. sér'a ajunge la resĭedinti'a sa in órele antemeridiane. Pe la 7 óre tóta inteligenti'a romàna din locu fàra distinctiune merse la archipastorĭu spre a'i multiami prin graiulu protopopului Ioanu Popasu pentru inplinirea missiunei grele, la care fusese chĭamatu de monarchu.

Episcopulu respundiend dise intre altele: »Mai multu niciunu romanu se nu'si mai privésca natiunea sa desbinata in individualitati, fia acestea de orice natura, pentrucà acuma nu sunt timpurile de a se desparti fiiĭ natiunei in individualitati.«

In trei dile una dupa alta romanii din locu plini de bucuria cà dupa atàtea neintielegeri seci de sub absolutismu ne vediuramu reconciliati, invitau mereu la mese pe amici si cunoscuti de càte ori aceia nu erau invitati la episcopu.

Pre càtu timpu stetese la Vien'a episcopulu, iĭ mersesera din diverse ţinuturi adresse care de multiamita, care cá petitiuni de natura politica, altele de altu coprinsu, precum era de ecs. a celoru 78 de familii boieresci din districtulu Fagarasĭului, o petitiune a brasĭoveniloru din 18 puncte, altele din districtele Naseud si Branu, un'a dela Clusĭu, alt'a din Bucovina etc. etc. Toti din tóte partile cereau se se descopere la senatu dorintiele si durerile loru; prin urmare si inainte de a se publica diplom'a, senatulu imperialu dedese popóraloru materia de consultari in abundantia.

Sasimea din Brasĭovu au primitu pe Carolu Maager intorsu dela senatu totu cu pompa si cu serenada. Intocma asĭa fù intimpinatu si Bogdán Jakab de càtra confratii sei armeni din Gherla si de càtra ungurimea din acelu ţinutu, de si aristocratii càti fusesera invitati din acea parte a tierei la senatu refusasera in modu bruscu, acum inse cà li s'au deschisu gurile prin lucrarea senatului, s'au bucuratu si ei pre càtu le permittea dependenti'a loru dela ungureni si pre càtu desbaterile senatului veniau in ajutoriu scopuriloru unguresci.

---

[1] A se vedé tóte acelea acte interessante reproduse in traductiune romanésca si in Gazeta Trans. din 1860 Nrii Nr. 41 pag. 166—7, Nr. 43 si 44 si in Suplementu.

Dupace ajunse si in mànile nóstre textulu acteloru imperatesci si se aruncà lumina noua preste situatiune, se apucara si romanii mai cu inima de lucru. Cei carii au fost la Sibiĭu intorsi pe la vetrele loru au sciutu se dea celoru de acasa multe informatiuni, dupa care acestia se puteau orienta. Preste puçinu s'a vedĭutu, cà romanii daca aveau si cause de a se ingrija cu privire la modulu cum voru fi esplicate si aplicate punctele diplomei, aveau inse si mari temeiuri de a se bucura, cà de astadata li s'a deschisu calea cá se'sĭ póta formula, representa si apara ei insii tóte interessele loru de orice natura ar fi acelea si a se smulge de sub tutoratulu nesuferitu alu compatriotiloru de alte limbi.

La trei dile dupa primirea desu citateloru acte in Gazeta Trans. Nr. 46 din 27 Oct. n. citiramu din Zernesci sub rubric'a, »Se ne reculegemu« intre altele: »Ce s'a intemplatu cu noi Romanii in acesti 11 ani din urma? Se marturisimu in cugetu curatu. Natiunea nóstra intréga a trebuitu se àmble necontenitu la o scóla, in care fù tractata aspru, inse spre folosulu ei in mai multe privintie nedisputabilu. — Si cu ce amu petrecutu noi acestea sĭese luni din urma? Se spunemu earasi adeverulu limpede si cu totulu pe fatĭa: le-amu petrecutu intre frica si sperantia, torturati greu de neincredere permanenta càtra compatrioti, càtra guvernulu de atunci, càtra representantii nationali si ce este mai multu, càtra noi inşine. Eara astadi, temerea nóstra disparù, speranti'a nóstra se prefacù in convictiune, eara neincrederea se inpuçinà fórte.«

»Astadi natiunea romàna este declarata de càtra suveranulu seu maiorena de odata cu tóte celelalte popóra. Astadi marele principatu Transilvani'a e declaratu in modu nerevocabilu autonomu.«

»Astadi sórtea nóstra este data in mànile nóstre. Deci, se ne reculegemu cu prudentia si cumpatu demnu de o natiune matora.«

»Se studiemu si se petrundemu intielesulu inportantu alu noului evenimentu istoricu, alu noueloru principii de dreptu publicu coprinse in diplom'a imperiala din 20 Octobre.«

»Se ne numeramu: inteligenti'a juristica si de statu, celelalte capacitati superióre si cele de mijlocu. Se ne numeramu: pe romànii de capu si de inima, cá si pe cei cari se clatina. Se imbratĭosĭamu pe cei de antei, se compatimimu pe cei din urma; se nu vatamamu cu nimicu pe puçinii renegati; póte fi cà ei înca se voru alege buni patrioti, fàra cá se mai póta fi buni romani; in totu casulu Ddieu se'i erte.«

»Se ne regulamu si pretiuimu proprietatile de pamentu si altele; se vedemu care unde ne-amu nascutu si unde amu crescutu.«

»Se computamu, càta contributiune platescu romanii.«

»Legea electorala care va se vina, este deocamdata cestiunea nóstra de viatia. Cine va fi alegatoriu, cine alesu, in comuna mica si mare, la dieta si la functiuni? Care voru fi calitatile cerute dela alegatori si care dela alegibili, càtu va fi censulu loru? Nu cumva defigerea acestora va depende numai dela cancelariu? Noi nu credemu acésta.«

»Eara limb'a desbateriloru si a oficiolateloru? Inaugurarea ei depende intru celu mai strinsu intielesu alu diplomei imperiale numai dela noi.«

»Eata cestiuni vitale, eata totu atàtea probe de maturitate pentru unu poporu. Spre a inlesni a loru deslegare sunt absolute conditiuni: strins'a remanere intre terminii legalitatii, disciplina agera, fàra care orice organisatiune ar remanea numai o amagire de sine, si eroica lapedare de oricare interesu in parte, care ar respira unu egoismu fatalu.«

Prin diploma tiér'a nóstra era cá si celelalte, adeca aruncata preste a. 1848 inapoi in constitutiunea vechĭa feudala, care inse acuma trebuea se se prefaca prin reforme radicale in constitutiune mai omenésca, eara mai omenésca nu s'ar fi pututu face fàra conlucrarea necontenita, intĭelépta si barbatésca a romaniloru. Acea specie de prologu destinatu a ne prepara pentru o programa positiva era trasa chĭaru din textulu diplomei. In cei 10 ani ai absolutismului barbatii sciutori de carte ne instrainaseramu prea multu unii de altii.

Cei cari nu se aflau in servitiulu statului conveniau fórte raru sau nicidecum cu functionari romani, din crutiare cá se nu'i compromitta, pentrucă mai alesu dupa esirea trupeloru austriace din Principate sau adeca dupa pacea dela Paris din 1856 functionariloru romani li se luá in nume de reu daca se aflá cà citescu vreunu diariu romanescu, curatu asïa precum sunt si astadi reu vediuti daca unii citescu si romanesce càte ceva si nu esclusivu numai unguresce. Nici nu mai sciamu cam càti suntemu ómeni cu carte afara de membrii clerului. Sciamu bine cà nou'a epoca venita curend dupa 1848 ne aflase earasi prea puçini, inse càti? nu ne era cunoscutu. Acésta trebueamu se o scimu inainte de tóte pe orice cale s'ar' fi pututu.

Intr'o conferentia privata de cinci insi luand in ajutoriu si schematismulu tïerei statoriramu càteva cifre aproximative cu calificatiunea loru; eara resultatulu s'a publicatu in Nr. 58 alu Gazetei. Aflaseramu cu mari cu mici, betrani cu tineri, dela consiliari pàna la cancelisti si diurnisti in tóte ramurile, judecatoresci, administrative politice si finantiali, la gubernu si in afara pe totu teritoriulu Transilvaniei inpreuna cu cele patru districte incorporate mai tardiu la Ungari'a, unu numeru de 186 romani declarati, nu renegati, aplicati in functiuni, calificati asïa, in càtu puteau se lucre celu puçinu in càte doue limbi vorbite ale patriei, eara altii si in limb'a latina. Numeru micu acesta in comparatiune cu totalitatea functionariloru de preste 1800, dara fórte respectabilu daca'lu vomu compara cu altulu de inainte de 1848, cand precum se mai observase si airea, functionari romani abïa ai fi aflatu 25 multu 30 in tóta tïér'a. Romanii inse simtiau fórte greu lips'a unui numeru neasemenatu mai mare de inteligentia superióra. Mai aflaramu in partea jumetate a tierei dela Clusïu incóce pàna sub muntii meridionali vreo doue sute de individi trecuti prin classele gimnasiali, unii si prin facultatea juridica, cari inse ori cà nu aveau lipsa de functiuni, sau desgustati de tendentiele germanisatóre îsï vedeau de afacerile loru private, cà le placea independenti'a si se aflau multu mai bine asïa.

Dupa Barnutiu, Laurianu, Papiu, Petru Suciu au mai trecutu multi altii mai alesu in Moldov'a.

La academi'a juridica din Sibiĭu frecventau relative atàti tineri romani, in càtu anume la Blasĭu in unii ani abĭa se mai aflau candidati pentru seminariu; inse chiaru si de acolo se .inpartiau burse din fondulu Romontiaiamu si din colecte intreprinse mai alesu intre canonici, unii protopopi s. a. pentru studenti la facultatea juridica din Sibiĭu si la Vien'a. In anii din urma se deschisesera si colecte mai pe departe in tiéra pentru ajutorarea juristiloru, care s'au continuatu pàna la infiintiarea fondului asociatiunei transilvane, din care s'au ajutatu intru o serie de ani multi tineri juristi, pàna cand s'a observatu, cà gubernulu dualisticu nu'i vede cu ochi buni si cà multi tineri îsĭ mai alegu si alte cariere mai sigure, precum technic'a, medicin'a, agronomi'a, silvicultura, profesura, unii si servitiu militariu, cand apoi si bursele incepura a se inparti dupa cum se schimbasera inpregiurarile.

Cu numerarea barbatiloru din cleru cultivatori si de sciintie profane nu ne-amu ocupatu cu acea ocasiune, eara acea abstinentia isĭ avuse causele ·sale bine cumpanite.

Pentru acelea dile ne interesá fórte aici in Transilvani'a, cá se mai avemu înca si alta informatiune statistica, adeca numerulu barbatiloru romani declarati, ţinetori la sangele loru din comitatele Banatului, cum si din cele din Ungari'a locuite de romani, Arad, Biharu, Satmaru, Marmati'a, Ugocea. Acestu scopu inse in urmarea greleloru inpregiurari din Ungari'a nu s'a pututu ajunge; ne consolaramu inse multu cu inpregiurarea, cà la tóte ocasiunile, in care romanii ardeleni faceau vreunu pasu inainte, o frunte de barbati din acelea comitate se puneau cum amu dice in linia, participand la deputatiuni, ţinend conferentie, inaintand memoriale, pàna cand preste puçinu deschisera in anii urmatori si càteva diarie politice si nepolitice cu mari sacrificii in limb'a romana, la Pest'a, la Vien'a si airea, precum Concordia, Albina, Federatiunea, unele foi humoristice, mai apoi Familia, care exista pàna in dilele nóstre.

Dumineca in 16/28 Oct. dupa primirea la Brasĭovu a textului diplomei si altoru 25 de acte imperatesci publicate in W. Zeitung si dupa traducerea loru tóta inteligenti'a superióra si comerciantii adunati la unu locu facènd se li se citésca si esplice in limb'a nationala cuprinsulu acteloru suverane dupa puçina discusiune adunarea decise: 1. A se vota si inainta o adresa de multiamita càtra Mai. Sa atàtu pentrucà recunoscènd si natiunei romane drepturi perfectu egale cu celelalte natiuni, acésta fù declarata matora si maiorena, càtu si cà s'au recunoscutu drepturi fundamentali ale Transilvaniei cá tiéra autonóma. Acea adresa de multiamita se fia inaintata la tronu prin senatorulu imp. episcopulu Andreiu br. de Sĭaguna. 2. Se se céra voia de a se ţiné o conferentia prealabila nationala de colóre politica, care se póta recurge la tronu in numele natiunei intregi din acestu principatu, mai vîrtosu cu scopu de a se mijloci o lege electorala drépta in loculu celei rebelle din 1848 si in alu celei feudalistice egoiste din 1791.

§ 12. Conveniri dese la Sibiĭu. Se convóca sinodulu diecesanu aplacidatu de càtra monarchu. Dupa sinodu conferentia privata. Alte programe venite din afara. Dela Sibiĭu petitiune càtra monarchu inspiratóre de neincredere càtra aristocrati'a tierei. Cu tóta silinti'a romanii totu au intardiatu. Br. Fr. Kemény numitu cancelariu, com. Em. Miko gubernatoru. Mitropolitulu Alecsandru St. Sĭulutiu alérga in fruntea unei deputatiuni la Vien'a. Se alatura si din Banatieni in caus'a Banatului. Audienti'a. Se permitte convocare de conferentia nationala. Mitropolitulu vine dela Vien'a dreptu la Sibiĭu. Primire stralucita. Simionu Popovici maltractatu de unguri in Arad. Conferenti'a Banatieniloru la Temisiór'a. Andreiu Mocioni si devotamentulu seu. Lipsa de diarie mari. Scopuri maretie, cestiuni vitale, mijlóce pitice.

In aceleasi dile convenirile romaniloru in Sibiĭu se repetiau in mesur'a in care erau frecventate si ale sasiloru.

Intr'aceea se convocase sinodulu diecesanu, pe care'lu asteptau probleme din sfer'a dreptului canonicu de inportantia suprema, pre langa care nu incapeau discusiuni de natura politica. Dupa inchiderea sinodului inse s'au intrunitu vreo 50 de barbati in conferentia privata. Din conversatiunile acelora se vedĭù intre altele, cà ómenii nostrii isolati in cei 10—12 ani de càtra lumea din afara nu avusera ocasiuni a se orienta asupra teoriiloru moderne de dreptu publicu, si nu le era indemàna se sparga asĭa usĭoru prin dreptulu publicu istoricu asupritoriu alu Transilvaniei. Conferentiarii se invoira deocamdata in doue puncte si anume: 1. Se se céra demarcarea si recunóscerea prin o lege fundamentala a unei parti din Transilvani'a de pamentu romanescu pentru nationalitatea romanésca cu votu curiatu si cu Veto, precum a fost si alu celorlalte natiuni pàna in 1848; sau: Se insistemu pe langa unu proiectu de lege electorala cu censu de 5 pàna in 20 florini de contributiune directa, din care se resulte tóta reorganisarea patriei nóstre. A dou'a cestiune grea a fost relativa la dreptulu limbiloru patriei in legislatiune, in administratiune si justitia. Pentru autonomi'a tierei in opositiune cu Uniunea prolamata càtra magiari in 1848 s'au declaratu toti membrii conferentiei.[1])

Deací incolo proiectele de programe nationale si politice resariau din diverse parti. Dupa proiectele din Sibiĭu aparù altulu redactatu la Orascia si Alba-Iuli'a. Dupa acelea se publicà altulu dela Brasĭovu, pe care'lu formulaseramu acolo in 26 de puncte, pentru cá se dea nu numai materia de discussiune publica, ci si cá se fia óresicum unu respunsu indirectu la unele proiecte sasesci si la necurmatele provocari violente càte veniau dela diariele magiare. Program'a dela Brasĭovu dupace multiamia monarchuluĭ pentru revenirea la constitutiune, provocanduse la autografulu Mai. Sale trimisu ministrului Rechberg, in care se prevedu schimbari afundu taietóre, plecá dela juramentulu din 1848 pusu la Blasiu, dela proclamarea libertatii si a independentiei nationale, declará cà voiesce se scuture jugulu legiloru feudale, cerea Juriu, libertate personala si libertate de tipariu fàra nici-o cautiune, libertate de reuniuni, despre care tóte in diploma nu era vorba; mai departe trage càteva liniamente pentru o lege electorala cu censu moderatu, inpartire noua a tierei, asecurarea usului limbei nationale in tóte afacerile publice etc.[2])

---

[1]) A se vedé Gazeta Trans. Nr. 49 din 1/13 Nov. 1860.

[2]) Publicata intréga in Gazeta Trans. Nr. 50.

S'au mai vediutu si alte programe, inse mai multu anonime esite din penele unoru functionari, caroru nu le convenia cá se le publice sub numele loru. Cea din urma a fost cea mai radicala a lui dr. Iosif Hodosĭu.[1])

Tote acelea programe si alte opiniuni care circulau prin diarie sau si numai pe cale privata, adunanduse in Sibiĭu la episcopulu A. br. Sĭaguna si la cele doue redactiuni erau conservate cá materialu pentru actiune ulterióra. Intr'aceea dela Sibiĭu apucase a se si inainta la imperatulu o suplica cu data din 7 Novembre subscrisa de episcopu si de càtiva barbati romani din locu, unde se aflá unu numeru respectabile de romani fruntasi, la cari mai veniau altii din afara cá la resĭedinti'a de atunci a gubernului. In acea petitiune scurta, inse meduvósa suplicantii acum cá totdeauna plini de neincredere càtra compatriotii loru magĭari, róga pe monarchu intre altele, cá se denumésca la curte unu cancelariu romanu declaratu, eara loculu de conferentia prealabila ordinata de càtra M. Sa spre a se ţiné intre unu numeru anumitu de romani, magĭari si sasi, nu cumva se fia destinatu Clusĭulu, ci sau Alba-Iuli'a sau Sibiĭulu, adeca mai curatu romanesce, sub apararea tunuriloru cetatii de inaintea furiei unguresci.[2])

Au intardiatu sau nu, romanii cu aceea suplica a loru, in orice casu aristocratii conservativi din Ungari'a cari acum intrau si esiau pe tóte uşile si unghiurile curţii imperatesci, au mijlocitu usĭoru, ca gubernatoru se fia numitu com. Emericu Miko, eara cancelariu br. Franciscu Kemény supranumitu de ómeni »Vulpoiu«. Mai vîrtosu denumirea lui Kemény implù de grija pe toti romanii, cari nu asteptau dela acesta nici-o dreptate. Nu cà br. Fr. Kemény ar fi fost unu vrasmasĭu atàtu de inreutatitu si neinpacatu alu natiunii romane cá celalaltu br. Stefanu Kemény, carele beuse fórte multu sange romanescu 1848/9 si care a lucratu in tóta viati'a pàna la mórte spre stricarea romaniloru, dara Franciscu Kemény si in loculu seu oricare altu aristocratu magiaru din acésta tĭéra controlatu si strimtoratu de càtra fratii sei de sange, de religiune si de principii nationale nu putea se fia dreptu càtra romani.

---

[1]) Publicata in Foia pentru minte etc. in Nrii 1 et 2 din 1861.

[2]) Petitiunea tiparita romanesce intre actele conferentiei nationale din 13—16 Ian. 1860 pp. 66—67.

Fatĭa cu acelea denumiri romanii trebueau se ia càtu mai curend mesuri de aparare vigurósa cu atàtu mai vîrtosu, cà si din Ungari'a ne veniau sciri dese despre maltractarea sangelui nostru. Deci s'a decisu cá se plece càtu mai curend o deputatiune numerósa la Vien'a sub conducerea mitropolitului conte Alecsandru Sterca Sĭulutĭu. Au plecatu barbati valorosi din càteva locuri. Dela Brasĭovu au mersu trei insi cu protopopulu Ioanu Popasu in frunte. Intre 10—12 Decembre erau preste 20 deputati romani adunati in Vien'a, intre cari si càtiva frati din Banatu. Petitiunea cu care a mersu acésta deputatiune a fost primita prea bine, dara la audientia au fost insinuati si s'au presentatu numai mitropolitulu si Popasu, din causa cà membrii deputatiunei necùnoscènd formalitatile de observatu in casuri de acestea, nu'si insinuasera inainte de plecare numele si positiunea loru sociala la gubernulu tierei, nu aveau nici plenipotentie dela comunele ori societatile respective. Intocma asĭa patise si br. Nic. Vay in primavara cu deputatiunea sa de protestanti; totusi resultatulu missiunei a fost unulu din cele mai bune. Dupa audientia la imperatulu deputatiunea s'a presentatu in corpore la Archiducele Rainer, la ministrii Rechberg, Goluchovski, Lasser, la de nou numitulu ministru de statu Schmerling si la alti barbati de statu mai eminenti, caroru li s'au datu dupa putintia informatiuni relative la patri'a nóstra, la starea si la dreptele cereri ale natiunei romane, li s'a mai observatu cu tóta cuviinti'a, cà textulu diplomei pre càtu aceea se ocupa si de Transilvani'a este interpretatu de càtra compatriotii nostrii in intielesu cu totulu diferitoriu de acela pe care'lu aflà deputatiunea in Vien'a.

Mergerea deputatiunii romàne a infuriatu multu pe adversari, ea inse facù cá se fia mai moderati in brutalitatile loru fatĭa cu romanii, se fia mai rare scenele barbare, bunaóra cá celea din Arad, unde rebelii au spartu in 18 Novembre cá din chĭaru-seninu ferestrile lui Simeon Popovici demnului presĭedente alu judecatoriei urbariale intre sbĭerate si mierloituri selbatece.[1])

---

[1]) Gazeta din 1861 Nr. 52.

Pre cand se comitteau asupra romaniloru barbariile pe la Arad, Beĭusĭ si pe airea, generalulu com. Mensdorff-Pouilly sosind la Temisiór'a in calitate de comisariu imperatescu convocase conferenti'a banatieniloru, care se si ţinù in 18 si 19 Nov.[1]) sub presidiulu episcopului diecesanu Alecsandru Dobra si cu conlucrarea in totu respectulu memorabila a senatorului Andreiu Mocĭoni. In prim'a siedintĭa comisariulu a lasatu pe conferentiari cá se'si verse foculu inimei in tóta voi'a loru; cei bine informati inse sciau cà tóta lupt'a se pórta in contra torentelui si cà convocarea conferentiei semená cu unu jocu de a mîti'a órba, cà-ci incorporarea Banatului si a Voivodinei fusese decisa si registrata la Vien'a intre conditiunile de inpacĭuire cu Aristocrati'a ungurésca (nu si cu Ungari'a). Mocĭoni in dio'a de anteiu asistase numai cá observatoriu passivu; a dou'a di inse luand cuventulu si adresanduse càtra romani, dupace se provocà mai anteiu la memorialulu seu substernutu monarchului, la activitatea sa si a membriloru familiei Mocĭoni parinte si fiĭ, precum si la brosĭur'a sa scrisa in caus'a limbei, zugravi tóta greutatea situatiunei si anume positiunea romaniloru intocma asĭa precum era ea in Banatu strimtorata din doue parti, de càtra unguri si serbi, prin urmare sperantie mari se nu se faca nici dintr'o parte, se votedie inse toti asĭa precum le spune cugetulu loru.

Postulatele conferentiei banatiene s'au formulatu in sĭese puncte: Autonomia cu teritoriu romanu, care se aiba titlu de Capitanatu. Garantarea vietiei nationale a poporului romanu. Capulu politicu alu capitanatului se fia romanu de nascere. Limb'a romàna se fia limba oficiósa a Capitanatului. Alegere libera a Capului pentru Banatu si confirmare de càtra Maiestatea Sa.[2])

Cu esceptiunea unei mici fractiuni tóta adunarea votà acelea 6 puncte.

Resultatulu este cunoscutu; acelei incercari inse trebuea se i se faca locu si in acestu studiu istoricu.

Pre càtu timpu a statu deputatiunea nóstra la Vien'a, acasa in Sibiĭu aceiasi barbati carii mijlocisera mai de inainte reconciliarea celoru doi archipastori in urmarea multoru neintielegeri semenate intre ei in 10 ani, au lucratu acum, cá mitropolitulu Alecsandru la reintórcerea sa dela Vien'a in locu de'a merge dreptu la Blasĭu, se binevoiésca a descinde mai anteĭu la Sibiĭu. Acestu pasu era împeriosu dictatu de impregiurari, de o parte spre a sterge pre càtu s'ar putea din memori'a ómeniloru frecarile provocate de càtra ministrulu Leo Thun, de càtra episcopulu Haynald, abatele consiliariu Festl si alti càtiva ómeni, cari se ţineau de concordatu cá si orbulu de gardu; de alta parte dupace inteligenti'a romàna se invoise cá se puna in frunte fatĭa cu gubernulu pe acei doi prelati totodata cá si consiliari intimi ai monarchului, asteptá cu neastemperu, se i se dea ocasiune de a se consulta si a lua mesuri ulterióre atàtu pentru apararea causei strictu nationale càtu si a bisericeloru de ambele confessiuni; cà-ci s'ar insĭela reu celu care ar crede, cà si in acea epoca numai biseric'a gr. orientala avea cause grave de a se plange si a reclama dreptate. Aveau si gr. catolicii a se plange de mari napastuiri, pe care intre altii chĭaru Tim. Cipariu le descoperise pe largu in Gazeta Tr. din 1860. Daca amicii concordatului din acestea tieri doriau si lucrasera din resputeri cá se castige catolici cu miliónele, erau inse fórte departe de a dori inmultirea romaniloru adeverati, nici cu sutele si cu atàtu mai puçinu unu cleru greco-catolicu scosu de sub tutoratulu loru; cà-ci in cei dĭece ani din punctu-de vedere confessionalu in regiunile supreme austriace se lucrase conformu unui principiu mai vechĭu aplicatu acum din nou, carele ţinea, cá precum sasiĭ asĭa si toti romanii se se faca catolici, inse catolici de nationalitate austro-germana. Diferenti'a intre politic'a religionara (cá politica) de inainte de 1860 si intre cea de astadi era, cà austriacii nici pe departe nu erau asĭa violenti in aplicarea mesuriloru destinate a smacina si a nimici consciinti'a nationala a popóraloru de alte limbi, precum sunt ungurĭi.

---

[1]) § 9.

[2]) A se vedé Gazeta Tr. Nr. 53 din 1860 mai pe largu.

Primirea mitropolitului Alecsandru la Sibiiu dumineca in 30 Decembre a fost din cele mai pompóse, inse si cordiala. Deputatiune nationala in mai multe trasuri, 30 studenti juristi calari, protosinghelulu secretariu Nicolae Popea in careta cu 4 cai îĭ esisera intru intimpinare la comun'a Christianu. Sér'a dupa sosire in Sibiĭu serenada. Luni masa stralucita la episcopulu Andreiu in onórea mitropolitului. In aceeasi di sér'a se ţinù conferentia preparativa, in care cei doi archipastori luara asupra'si missiunea, cá pe temeiulu concessiunei date dela Vien'a, gubernatorului Lichtenstein se i se faca cunoscuta dorinti'a de a se convoca o adunare nationala compusa din unu numeru anumitu dintre barbatii mai de frunte ai natiunei, ceea ce s'a intemplatu prin circulariele trimise de càtra ambii prelati sub aceeasi data din 21 Decembre st. vechĭu. Convocarea devenise fórte urgenta, cà-ci intr'aceea cancelariulu si gubernatorulu se apucasera barbatesce de reorganisari, si denumirile in functiunile mai inalte urmau neincetatu, inse cu prea puçinu respectu la asteptarile romaniloru. Pàna in 26 Dec. era denumitu consiliariu romanu la Vien'a L. B. Pop, care si pàna atunci fusese consiliariu de sectiune in ministeriulu justitiei. Dimitrie Moldovanu inaintà din prefectu de districtu totu la cancelari'a transilvana (ministeriu transilvanu) in Vien'a. La gubernu erau recomandati de càtra gubernatoru intre 16 consiliari actuali si trei romani cunoscuti la romani cá unionisti, eara intre 14 secretari alti doi romani de acelasi renume.

Lectorulu va fi observatu acilea, cà intre Decembre 1860 si pàna in Aprile 1861 ajunsese tiér'a, cá se aiba dintr'odata doue guberne, unulu in Sibiiu si altulu in Clusĭu, ceea ce urmase din trecerea dela sistem'a absolutistica la cea feudala.

In acelea dile pàna la adunare si dupa aceea, cine scie pàna cand, se cerea activitatea cea mai incordata pe calea publicitatii spre a prepara nu atàtu pe massele poporului, la care cu press'a totu nu puteai petrunde, càtu mai vîrtosu pe class'a ómeniloru sciutori de carte, din cari partea cea mai mare nu apucasera se'si faca nici-o educatiune politica. Sub absolutismu citisera mii de acte administrative si judecatoresci, eara altu ceva mai nimicu; unii din aceia lucrand diece ani mai totu nemtiesce, afundati in paragrafi, in decrete, instructiuni, cercularie germane, incepusera se'si strice limb'a materna vorbind'o reu, scriindu-o si mai reu, precum se póte convinge oricine, daca va avea patienti'a heroica de a citi numai vreo 50—100 de acte sau corespondentie romanesci din acei ani.

Intrebarea inse era, cà unde se'si apere romanii interessele loru. Gazet'a de ex. esĭa numai odata pe septemana si scapatase la 450 de abonati. Nici Telegrafulu nu stetea mai stralucitu. Atunci fù, cand protopopulu Ioanu Negrutiu, vreo trei advocati si unii proprietari esira cu unu apelu, alu carui simbure era: Gazet'a cu litere latine, in formatu mai mare, se ésa celu mai puçinu de doueori pe septemana si se se deschida colecta in tiéra spre a forma unu fondu de subventiune, precum îlu avea fiacare din cele doue diarie magĭare din Clusĭu si unulu germanu din Sibiĭu. S'au facutu abĭa si un'a si alt'a, cu incetulu. Acum numerulu lectoriloru se inmultiá successive din Novembre inainte, si se faceau cu totulu alte pretensiuni la diarie fàra a reflecta la lips'a mijlóceloru. Dupa resturnarea sistemei absolutistice si apucarea feudaliloru de asupra, functionarii pusi in disponibilitate, se intrebá fiacare ce are se se aléga din ei si din familiile loru. Multi din ei se temeau de o resbunare cumplita (vendetta) asĭa cum sciu se o faca càte unii magĭari de sange curatu. Celu puçinu din unele diarie unguresci respirá numai vendetta contra romaniloru, pentrucà totu mai ţinu la Dinasti'a de Habsburg. Se cerea aparare vigorósa. O clica conservativa ruginita din Sibiĭu înca'si facea de capu cu necurmatele loviri asupra romaniloru in »Quartalschrift« din locu, in »Augsb. (astadi Münchener) Allg. Zeitung«, apoi in anii urmatori in »Hermannst. Zeitung« redactatu de professorulu Heinrich Schmidt, carele sciá se urasca cá nimeni altulu, pàna ce dupa càtiva ani urîndui-se de sine insusi, îsĭ luase viatĭ'a.

Din cum au ajunsu si la noi Diplom'a cu celelalte acte imperatesci, in doue luni pàna la adunare s'au publicatu numai in Gazeta cu tóta saraci'a ei 18 articlii originali istorici si juridici cu scopu de a informa càtu mai iute pe modestulu publicu cititoriu, carele apoi in vreo 14 luni crescuse la 1100 de abonati. Din acei articlii trei erau dela canoniculu Tim. Cipariu, 10 dela colaboratorulu Gazetei mai toti cu data din Zernesci, 5 dela alti barbati, caroru in acelea dile nu le convenia cá se fia numiti in publicu.

Se póte cà in alte istorii ale altoru tieri si natiuni informatiuni de acestea partiali si minutióse nu au locu; in istori'a tierei nóstre se simte adesea necessitatea loru. Posteritatea trebue se afle dupa date positive, cu ce mijlóce mici, saracutie cercau betranii se ajunga scopuri mari, adesea chĭaru scopuri ideale, si cum uneori scoteau si asĭa multe la cale, eara altadata se vedeau insĭelati amaru. Eu nu pocĭu uita pe comitele Franciscu Nádasdy, carele pre cand era cancelariu de curte alu Transilvaniei si se prepará in 1863 pentru alegerile dietali, me intrebase si pe mine, daca pociu eu crede, cà romanii pre lànga censulu de 8 florini îsĭ voru concentra voturile asupra candidatiloru din natiunea loru si nu le voru vinde aristocratiloru pe bani. Am respunsu cancelarĭului cà eu nu me temu de asĭa ceva. Te insĭeli, imi replicà esc. sa observandu'mi, cà daca magnatii din Transilvani'a nu au bani, au cei din Ungari'a, intre cari unii sunt in stare se arunce o suta si doue sute de mii florini pentru scopuri electorale. »Bine Escelentia; romanii inse voru opune cumpararii de suflete crucea si praporii (steagurile) dela biserieutiele loru.« Îmĭ fusese usĭoru se vorbescu asĭa in 1863 cu cancelariulu, pentrucà pre cand plecasem eu de acasa alegerile pe alocurea se si incepusera; preotii dupace faceau rugaciuni in biserica, mergeau inainte si alegatorii cu praporii dupa ei. Toti candidatii romaniloru au fost alesi. Asĭa s'au ajunsu atunci cu mijlóce fórte mici, cu pàne, branza si cépa in traista, chĭaru si in politica unu scopu din cele mai mari. Din contra mai tàrdiu nici cu multe mii risipite de unii si de altii spre asemenea scopu nu s'a castigatu nimicu.

§ 13. Protocolulu adunarii nationale romane din Transilvani'a, care s'au ţinutu la Sibiĭu in 1/13 pàna in 4/16 Ianuariu 1861.

Din Decembre 1849 poporulu nostru nu se mai vediuse representatu prin barbati de incredere in vreo adunare, care se fia cutezatu a se ocupa cu afaceri din sfer'a politica a tierei sau a natiunei; orice manifestare de dorintie sau vointia in vreo adunare era strinsu oprita si supraveghĭata. In anii de antei ai starei esceptionale introduse in urmarea resboiului civilu, sergentii politiei imperiale aveau mai alesu pe la cetati ordinu strictu, ca daca vedu adunati la unu locu mai multu de cinci barbati, se'i provóce indata cá se'si védia de cale. Permissiunea de a se aduna din nou fù salutata cu mare bucuria si era considerata pe atunci cá o gratia esceptionala. Ministrulu Schmerling cand a permisu cá se ne adunamu observase totodata, cà elu scie bine ce se intempla in adunari de acelea: cu càtu adunarile sunt mai numeróse, cu atàtu conclusele loru depèndu mai de multeori numai dela càtiva puçini oratori; deci esc. sa nu este de parere cá se concurga cete mari de ómeni, care aru inspira numai prepusuri si temeri in ceilalti compatrioti. Cerculariile celoru doi prelati au si fost compuse intru intielesulu acesta. Au participatu la acea adunare 40 de membri din cele doue cleruri si 118 dintre mireni. Cari au fost aceia, vomu vedea mai la vale. Multi puçini càti au fost, actiunea loru a concentratu vointi'a si dorintiele celoru mai multi, cá se le cunósca cabinetulu imperialu, a facutu si pe compatrioti se intieléga, cà romanii in 1861 cugeta si simtu intocma cá si cei din 1848. Actele adunarii din 1861 se publicasera si separatu intr'o carticica, care inse a devenitu fórte rara. Cu tóta àngusţimea spatiului simtimu necessitatea de a reproduce si acilea celu puçinu protocólele siedintieloru si una parte din aclusele loru, pentrucá pe viitoriu se se afle la unu locu, eara nu respandite precum se intempla in diarie si lectorulu se aiba ocasiune a le compara pe acestea cu cele din 1848.

»Protocolulu adunarii nationale romane din Transilvani'a, care s'a ţinutu in Sibiĭu in 1/13 pàna in 4/16 Ianuariu 1861.

In urm'a litereloru convocatóre ale ambiloru archipastori romani dd. archiepiscopulu mitropolitu Alecsandru Sterca Sĭulutiu si episcopulu Andreiu br. de Sĭaguna, s'au adunatu chĭematii si trimisii romaniloru din tóte partile Transilvaniei spre a se consultá despre causele romane in momentele de fatĭa.

Literele convocatóre se achidu aci, una de dto. Sibiĭu 21 Decembrie 1861 st. v., alta cu acelasi datu Nrulu consistorialu 1100.

La 11 óre inainte de amiadi, dupa finitulu sf. liturgii s'au adunatu cu totii in casele seminariali, de unde prin doue deputatiuni s'au chĭematu la adunare dd. archipastori romani. Acestia au fost primiti de càtra adunare cu vivate entusiastice.

Archiepiscopulu Al. Sterca Sĭulutiu dupa invocarea spiritului sàntu a ţinutu o cuventare, asemenea si episcopulu Andreĭu br. de Sĭaguna, si cu acestea s'a deschisu adunarea; apoi s'a pasitu la constituirea interna a adunarei, aclamanduse ambii archipastori romani de presĭedinti ai adunarei, éra de secretari s'au alesu dd. Georgie Baritĭu, Ilie Macelariu, c. r. cons., Dimitrie Moga, c. r. cons., Ioane Puscariu, c. r. pret., Dr. Iosif Hodosĭu, advocatu, Dr. Ioane Ratĭu, adv.

Cu provocare la petitiunea natiunii romane, ce s'a asternutu Maiestatii Sale imperatorului de dto. Vien'a 10 Dec. 1860, in care a cerutu congresu nationalu, pe basa esplicatiunei date de Pr. mitrop. Al. Sterca Sĭulutiu, cà ministrulu de statu Schmerling a datu prin densulŭ natiunei romane, voia de a se putea aduna, in considerare mai incolo a dreptului de a se putea aduna orice natiune, in vîrtutea càrui dreptu presĭedintele Andreiu br. de Sĭaguna a dechiaratu in fatĭa adunarei, cà ambii dd. archipastori au incunostiintiatu pe guvernatorele provincialu despre ţinerea acestei adunari, — adunarea legalmente s'a constituatu.

Sĭedintia I.

1. Adunarea a votatu multiamita la ambii archipastori romani pentru ostenelele si pasii salutari ce au facutu in causa nationala romana.

2. Adunarea a dechiaratu cà discusiunea va fi libera.

3. La propunerea presĭedintelui Alecsandru St. Sĭulutiu, s'au cetitu doue petitiuni, una dto. Sibiĭu 7 Novembre 1860, subscrisa de ambii archipastori si de mai multi inteliginti romani; alta de dto. Vien'a 10 Decembre 1860 subscrisa de deputatiunea natiunei romane, si substernuta Maiestatii Sale imperatorului.

Ambe aceste petitiuni se achidu aci lànga acestu protocolu.

La intrebarea presĭedintelui Ales. Sterca Sĭulutiu, daca adunarea primesce aceste doue petitiuni de ale sale proprie? Adunarea cu unanimitate a dechiaratu, cà le primesce cá si cum acele aru fi resultatu din sinulu unei representatiuni constituite dupa tóte formele de legi, si primesce asupra sa solidaritatea in tóte lucrarile ambiloru archipastori, ce le-au facutu si ce le voru face in interesulu natiunii romane, si cà le va da barbati permanenti lànga densii, pàna cand natiunea romana îsĭ va castiga dreptulu seu de natiune politica.

4. Dupa acésta dechiarare serbatorésca, in urma propunerii presĭedintelui br. de Sĭaguna, natiunea romana repre-

sentata aici, se dechiara si cu acésta ocasiune de natiune politica si independenta fatĭa cu celelalte natiuni.

5. Adunarea insufletita de cuvintele presĭedintiloru, cà toti romanii fàra distinctiune de confessiune sunt frati de acelasi sànge, si cà asta distinctiune de confessiune nu'i mai póte desparti pe unii de càtra altii in caus'a nationala politica romana, a poftitu se se ia la protocolu dechiararea: cà afurisitu va fi acelu romanu, care va mai incercá a stricá asta legatura fratiésca.

6. S'a facutu unu catalogu de toti membrii ce constituescu acésta adunare nationala, si se achide lànga acestu protocolu.

7. Pentru simplificarea cursului desbateriloru, s'a denumitu o comissiune spre a prepara obiectele de discusiune. De membrii acestei comisiuni s'au alesu dd. Georgiu Baritĭu, Iacobu Bologa, Georgiu de Domsĭa, Ioane Hania, protopopu, Dimitriu Moldovanu, Mateiu Popu Grideanu, Puscariu Ioane, Dr. Iosif Hodosĭu, Dr. Ioane Ratĭu si Ioane Sipotariu.

Cu acestea fiindu timpulu la 4 óre dupa amiadi, sĭedinti'a s'a inchisu decidènduse totu odata, cà in dio'a urmatóre se va deschide la 10 óre înainte de amiédia-di.

Sĭedintia II. din 2/14 Ianuarie 1861.

Sub presidiulu ordinariu.

D. Georgiu Baritĭu a asternutu la adunare operatulu comissiunii denumite in sĭedinti'a de eri, si l'a supusu se'lu discute adunarea.

I. Daca considerandu diplom'a din 20 Oct. 1860, precum si pré înaltulu manuscrisu imperatescu din 21 Decem. 1860 càtra presĭedintele provisoriu alu cancelariei aulice transilvane br. Francisc Kemény, s'a facutu destulu prin mesurile luate de acesta drepteloru pretensiuni respicate de natiunea romana in petitiunea din 10 Dec. 1860?

II. Daca nu s'a facutu destulu, ce pasi ar mai avea a face natiunea romana, ca se'si védĭa realisate pretensiunile respicate in punctele din aceeasi petitiune?

III. Dupa ce principii doresce natiunea romana, ca se se faca o lege electorala? — Dupa desbateri si discusiuni serióse adunarea a conchisu si a dechiaratu la punct. I., cà cu mesurile luate de br. F. Kemény, nici intr'unu respectu nu s'au facutu destulu pretensiuniloru romane, de órece la reorganisare nu s'au observatu nici proportiunea ceruta de dreptate, nici cele mai neaperate lipse, ce resulta din natura servitiului publicu nu s'a respectatu, pentru-cà:

a) Indata la organisatiunea provisorie a cancelariei aulice a Transilvaniei, s'a facutu acea anomalia, cà s'a denumitu unu consiliariu romanu, si numai unu singuru secretariu romanu, incàtu cautandu la numerositatea preponderanta a poporului romanu, si la numerósele lui interese, atàtu nationali, càtu si confessionali, care cauta a fi representate si aperate, denumirea celoru doi individi nici pe departe nu póte multiamí pe natiunea romana.

Anomali'a ce s'a facutu cu denumirea de si numai transitoria a membriloru conferintiei din Belgrad, e inca si mai batètóre la ochi, de óre-ce din natiunea magiara, carea face 535 mii suflete, s'au numitu 24 membrii, din natiunea sasa, care abia face 175 de mii suflete, s'au numitu optu membrii, éra din natiunea romana, carea numera unu milionu 354,550 suflete, s'au denumitu totu numai 8, di: optu membrii.

Deci aceste anomalii, adunarea le dechiara de gravamene nationali si confessionali, si decide, cá intr'o representatiune càtra Maiestatea Sa, se se astérna càtu mai curendu, spre ale propune la cea mai de aprópe dieta transilvana, intre propositiunile regesci 1-o loco, cá se se faca o legala vindecare dupa starea si numerulu atàtu nationalu, càtu si confessionalu alu poporului romanu, denumindu pe viitoriu membrii, nu numai la cancelari'a aulica transilvana, ci si la tóte dregatoriile in Transilvani'a, cu observare stricta a numerositatii poporului romanu, atàtu in respectu nationalu càtu si in respectu confessionalu.

La punct. II. Adunarea dechiara, cà dupa ce in orice statu provedĭutu cu o constitutiune basata pe principiile de statu modernu, potestatea legislativa e impartita intre monarchu si corpulu legislativu, poporulu romanu are se purcéda cu tóta constanti'a si perseveranti'a pe ambele càli legale, si asĭa se se faca càtu mai curendu o representatiune càtra Maiestate, cá la cea mai de aprópe dieta transilvana, se indatoreze pe acésta prin o propusetiune regésca, a tracta numai despre receperea natiunei romane din Transilvani'a, cá natiune politica in sistema statului transilvanu; prin urmare la diet'a cea mai de aprópe, se decreteze si se enuncie cu tóta solenitatea, stergerea si desfiintiarea tuturoru aceloru articoli de legi aprobatali si compilatali, cum si a tuturoru articuliloru si clausuleloru de lege, cuprinse atàtu in diplom'a Leopoldina din a. 1691, càtu si in articolii dietali din a. 1743, si in cei din 1791, si in ori-care altii, càti s'au facutu si adusu vreodata in prejudetiulu si profanarea, nedreptatirea, rusinarea si nulificarea natiunei romane si a confessiunei sale religióse.

b) Aceeasi dieta se decreteze inarticularea natiunii romane, cá natiune politica si nedependenta, fatĭa cu celelalte natiuni.

c) Articolii de lege adusi si decretati in acestu intĭelesu se'i substérna Maiestatii Sale spre sanctionare.

In juramentulu constitutionalu, destinatu a se depune de càtra staturile si ordinile tĭerei, se se puna si o clausula cuprindĭetóre de asecurarea drepturiloru natiunii romane, ca natiune politica si nedependenta de celelalte natiuni.

La punct. III. Adunarea in considerare cà acestu punctu este fórte momentosu si taie chĭaru in viéti'a constitutionala a Transilvaniei, a insarcinatu pe comissiunea alésa in sĭedinti'a de eri mai inmultindu-o cu doi iuristi practici Alecsandru Bohatĭelu si Alecsandru Lazaru, ca se elaboreze unu proiectu de lege electorala.

La propunerea d-lui Acsente Severu, adunarea a dechiaratu de gravamenu si acelu pasagiu din scrisórea de cabinetu din 21 Dec. indreptata càtra br. Kemény, unde limb'a consvetudinaria pàna la a. 1848, se dechiara de limba oficiósa. Caus'a limbei e nedespartita de caus'a natiunii, deci adunarea decide, cá si in acestu respectu se se faca representatiune la Maiestate, in intĭelesulu cum s'a decretatu la punctulu I.

D. Dimitrie Moldovanu, supunendu-se deliberarei adunarii, cá se priméscа postulu de oficiu la care e chĭematu in calitate de secretariu la curtea aulica transilvana sau ba? Adunarea a declaratu, cà primirea posturiloru depinde dela convictiunea individuala a respectivului; ci daca juramentulu care e de a se pune de unu romanu chĭematu la oficiu ar fi in contra intereseloru natiunii romane, atunci adunarea ar dorí, cá romanii se nu priméscа posturi de dregatorie.

Cu acestea fiindu timpulu fórte inaintatu, si anume la 4 óre dupa amiedĭa-di, sĭedinti'a a incetatu, defigèndu'si totodata cà, in dio'a urmatóre se va deschide la 10 óre inainte de amiedĭa-di.

Sĭedintia III. din 3/15 Ianuariu 1861.

Sub presidiulu ordinariu.

Episcopulu br. de Sĭaguna deschide sĭedintia cu o cuventare, in care arata necesitatea de a primí posturi de oficiu publicu, arata apoi aceea, ce si adunarea a aprobatu, cà natiunea romana nu póte se mai primésca numirea cea vechĭe a comitateloru si scauneloru de comitate numai unguresci si de scaune numai sasesci si secuesci.

La propunerea d-lui protopopu Popasu, cà numirea scauneloru sasesci de sasesci, precum cà si acelea din statutele sasesci espresiuni dejositóre si derogatóre numelui si demnitatiei natiunii romane, inca sunt totu atàtea gravamene, adunarea dechiara cà acestea gravamene sunt in legatura cu cele dechiarate in sĭedintia de eri, asĭa se suscepù in acestu protocolu si se reléga la diet'a procsima venitóre.

Dupa-ce inca in sĭedinti'a de eri secretarii se escusara, cà patru membrii dintre densii fiindu si la comissiunea consultatóre, n'au pututu fi gata cu compilarea pertractariloru din prim'a sĭedintia, asĭa s'a cetitu in sĭedinti'a de adi protocolulu celoru doue sĭedintie precedenti, s'a coresu si s'a aprobatu.

Apoi comissiunea a asternutu punctuatiunile pentru o lege electorala, cu compilarea càroru fù insarcinata in sĭedintia de eri.

Incependu-se desbaterile despre acestu proiectu, adunarea a decisu urmatórele puncte ce ar puté serví de basa la o lege electorala mai apta pentru natiunea romana:

Art. I. Dreptulu de alegere are de fundamentu: proprietatea de pamentu, venitulu din comerciu, industrie sau capitalu, concursulu la militie, sciintia, fàra nici unu censu, asĭa:

Art. II. Alegetori sunt toti fiiĭ patriei, cari sunt in etate maiorena, precum si cari nu stau sub vre-unu tutoratu, nici in serviciulu altuia, si carii n'au fostu sau nu sunt condamnati ca calcatori de juramentu sau insielatori, furi, lotrii, ucigatori, teciunari, sau pentru orice alta crima.

Femeile si strainii n'au dreptu de alegere, si nici nu potu fi alesi. Se cere inse cá alegatorulu se aiba celu puçinu una din urmatórele calitati:

a) proprietate in pamentu sau casa, fàra nici unu respectu la pretiulu atarei proprietati;

b) meserie, negutiatorie, sau fabrica proprie;

c) venitu anualu de 50 fl. val. austr. din vre-unu capitalu propriu;

d) fàra respectulu la venitu, preotii sau adeca toti membrii clerului fàra distinctiune de confessiune, doctorii de orice facultate, oficialii de statu si dela municipalitati, advocatii, directorii de institute, profesorii, membrii vre-unei societati academice, apotecarii, inginerii, geometrii, notarii publici si comunali, invetiatorii comunali si cantaretii (lectorii).

Art. III. Toti alegetorii trecuti de ani 24, potu fi alesi fàra conditiune de a avea locuintia defipta in respectivulu cercu de alegere.

Art. IV. Alegerile sunt directe, voturile se numera.

Alegerea prin aclamatiuni e strinsu oprita, prin urmare e nula.

Art. V. Daca din verificarea alegerei s'aru adeverí, cà aceeasi s'aru fi facutu prin coruptiune de orice natura, cei vinovati se fie pedepsiti dupa tóta rigórea legiloru, si atare alegere va fi nula.

Art. VI. Deputatii avèndu instructiune, voru puté fi rechĭemati indata ce jurisdictiunea respectiva se va convinge, cà nu mai posedu si nu mai merita increderea publica. In cursulu discusiuniloru despre acesti articuli de o forma de lege electorala d. Augustinu Popu, protopopu in Alb'a-Iuli'a a propusu, cá se se primésca simplicemente legea electorala votata de diet'a transilvana in anulu 1848.

Adunarea a decisu cu tóta seriositatea, cà natiunea romàna nu póte se primésca acea lege electorala din a. 1848; pentru-cà:

a) Natiunea romana in Transilvani'a, in adunanti'a sa generala din 3/15 Maiu 1848 in Blasĭu, care s'a deschisu in forma legala prin comisarii regesci guberniali, s'a prochĭematu pe sine de »natiune de sine statatóre, si de o parte intregitóre a Transilvaniei, pe bas'a libertatii constitutionali si egalei indreptatiri,« si asĭa a pretinsu cá »se nu se faca nimica de noi fàra de noi;« ci diet'a transilvana totusi a respinsu acésta drépta cerere a natiunei romane si nu o a suferitu ca se ia parte in dieta alaturea cu celelalte natiuni conlocuitóre; asĭa acea lege precum si cele inainte de a. 48 sunt facute totu »de noi fàra noi;«

b) Acea lege electorala, despre care e vorba, s'a decretatu sau mai multu precipitatu prin celu mai cumplitu terorismu, carele ori si unde infrange valórea ori càrei legi;

c) Pentru-cà de si Maiestatea Sa imperatulu si marele principe alu Transilvaniei Ferdinand I. in torentulu si sgomotulu evenimenteloru de atunci a sanctionatu acea lege, totusi ea nu s'a publicatu niciodata, si legea nepublicata nu obléga;

d) Pentru-cà chiaru diet'a transilvana din 1848 a decretatu acea lege nu cá definitiva, ci numai provisoria, si numai pentru casulu pàna se apuce a trece cu ajutoriulu ei la Ungari'a; eara apoi ea insasi o a delaturatu cu totulu;

e) Pentru-cà Maiestatea Sa imperatulu de acum si mare principe alu Transilvaniei, prin autografulu seu din 21 Dec. 1860 càtra presĭedintele provisoriu alu cancelariei aulice transilvane, demanda in termini respicati, cá se mijlocésca in Alb'a-Iuli'a o conferintia de barbati din diferitele nationalitati, confessiuni si ranguri spre a prepara propusetiunea pentru defigerea si organisarea dietei, a càrei competintia se se ţina intre marginile diplomei din 20 Oct. 1860; apoi intre acestea margini legea electorala provisoria din 1848 facuta numai pe unu casu specialu respicatu in aceeasi, nu póte avé nicidecum locu; pentru-cà de l'ar putea avé, atunci s'ar fi pututu luá de valida in autografulu memoratu, ceeea ce inse nu s'a intemplatu.

f) In fine, pentrucà a primí legea electorala din a. 1848 aru insemná, a ignorá cu totulu autonomi'a Transilvaniei, si a calca in picĭóre diplom'a din 20 Oct. 1860.

Deci manecàndu din tóte acestea temeiuri, natiunea romana nu póte primí, ba nici nu'i este iertatu a recunósce valórea legei electorale din a. 1848.

Cu tóte acestea, adunarea nationala romana nu cugeta nicidecum, cà prin mai susu memoratele punctuatiuni de o forma de lege electorala se prejudece nici càtu mai puçinu competentiei unei potestati legislative constitutionali; ci scopulu adunarei este cá se arate, cam dupa ce principiuri ar voi natiunea romana a se face si sanctioná pe cale curatu constitutionala o lege electorala, cá se corespunda tuturoru intereseloru ce au locuitorii acestei tĭeri si in specie natiunea romana. Dupa acestea in urm'a propunerii din partea presĭedintelui Andreiu bar. de Sĭaguna, adunarea a conchisu, cá: barbatii romani cari sunt chĭemati de imperatorulu la conferinti'a regnicolara din Alb'a-Iuli'a, fii ai natiunei fiindu, se se ţina strinsu de conchisele acestei adunari nationale, si daca ei sau din interesu privatu, sau din orice alta causa s'aru abate dela aceste concluse, atunci faptele loru se dechiara anticipatimente de nule si nevalide pentru natiunea romana.

Totu la propunerea aceluiasi presĭedinte, adunarea dechiara, cà ea cu acestea punctuatiuni de lege electorala nu voiesce alta, decàtu a deschide calea cea dorita de tóta natiunea romana, pentru multiamirea reala si intelectuala a patriei, pentru realisarea drepteloru pretensiuni ale romaniloru cá natiune, si pentru ajungerea bunei intielegeri intre natiunile patriei. Deci natiunea romana dechĭara a se ţinea de credinti'a manifestata de atàtea ori càtra imperatulu si mare principe alu Transilvaniei, si de credinti'a innascuta si sigilata cu juramentu càtra sàngele si nationalitatea sa, precum si a da uitarei eterne si a nu face imputatiuni nimerui pentru credinti'a sa politica de pàna acum; acésta inse o dechiara cu acea sperantia, cà celelalte natiuni voru imbratisia cu asemenea amicitie si infratire pe natiunea romana, si cumcà nime dintre celelalte natiuni asemenea nu va face imputatiuni barbatiloru romani pentru credinti'a loru politica de pàna acum; ci cu tótele ca fiĭ de una si aceeasi patria voru conlucra la desvoltarea binelui comunu, pe calea constitutionala si pe bas'a egalitatii, fratietatii si a libertatii nationale.

Acésta e unica cale, ce duce la adeverat'a si perfect'a infratire cu celelalte natiuni conlocuitóre si la prosperarea si fericirea tuturoru. Aminu.

In urma adunarea in consecventia cu conclusulu din 1-a sĭedintia de a da archipastoriloru sei romani barbati permanenti, càroru se fie ulteriorminte concredĭuta caus'a nationala si confessionala romana, s'a dechiaratu pentru numire de atari barbati.

Acésta denumire inse s'a lasatu pentru sĭedinti'a urmatóre, éra sĭedinti'a de astadi, fiind timpulu inaintatu la 4 óre dupa amiédĭa-di, s'a inchĭeiatu, defigèndu-se deschiderea sĭedintiei de màne la 9 óre antemeridiane.

Sĭedintia IV. din 4/16 Ianuariu 1861.

Sub presidiulu ordinariu.

Fiindu terminulu defiptu pe 9 óre pentru deschiderea sĭedintiei de astadi, secretarii n'au pututu indata la inceputulu sĭedintiei presenta compilarea pertractariloru din sĭedintia precedenta, asĭa pentru castigarea timpului s'a luatu la ordinea dilei unu memorialu de dto. Sibiĭu in 4/16 Ian. 1861, care s'a alaturatu aici sub A. Acestu memorialu e subscrisu de 27 membri ai adunarei si cuprinde 8 puncte destinate nu pentru a se desbate si decide in acésta sĭedintia, ci numai a sè transpune la comissiunea permanenta, care in urm'a conclusului de eri e a se denumí astadi, si e poftita prin acelu memorialu a lucrá dupa cuprinsulu aceluiasi si in conformitate cu vointi'a membriloru cari s'au subscrisu.

Acestu memorialu s'a cetitu in fatĭ'a adunarei, eara de si membrii subscrisi in acela nu cerura pertractarea formala a puncteloru respicate acolo, totusi adunarea petrunsa de marea insemnatate a punctului alu 4, sunatoriu despre averile in capitalulu si muntii fosteloru doue regimente romanesci de frontiera, si miscata de compatimire pentru starea si conditiunea locuitoriloru din acelea, cum si in legatura cu acésta causa atàtu de momentósa considerandu si caus'a cea atàtu de faimósa si trista totudeodata a locuitoriloru din muntii apuseni ai Transilvaniei: Adunarea se dechiara a lua aceste doue cause in cea mai simpatica consideratiune si recomanda respectiviloru initianti a asterne la comissiunea permanenta genuin'a descriere a gravameneloru de natur'a acésta, si a observa intru tóte singur'a cale ce duce la revindecarea abuseloru ce s'au facutu si se mai facu inca cu drepturile reali ale locuitoriloru din ținutele memorate.

La punctulu 6, din acelu memorialu, observandu unu membru din adunare, cà astadi e de cea mai urgenta si suprema necesitate ridicarea unei facultati juridice romane, adunarea a simpatisatu in gradulu supremu cu acésta observare.

De altmintrelea tóte punctele din memorialulu mai susu atinsu, adunarea le concrede comissiunii denuminde.

Dupa acestea dechiarandu-se secretarii cà sunt gata cu compilarea protocóleloru din sĭedinti'a de eri, s'au cetitu, s'au coresu si s'au aprobatu.

Adunarea a pasitu apoi la alegerea membriloru comissiuñii permanente — propuse in sĭedinti'a de eri, si aclamandu-se de presĭedinti ai acestei comissiuni ambii dd. archipastori romani: Mitropolitulu A. Sterca Sĭulutiu si ep. An. bar. de Sĭaguna, s'au denumitu de membrii urmatorii 18 domni: Ioanu Alduleanu, c. r. cons. de apelatiune; Iacobu Bologa, c. r. cons. de apelatiune; Ilie Macelariu, cons. la trib. prov.; Pavelu Vasiciu, c. r. cons. de scóla; Antoniu Vestemeanu, parochu; Ioanu Pinciu, notariu; Georgiu Baritĭu; Ioanu Puscariu, c. r. pretoru; Ioanu Axente Severu; Mateiu Nicola, c. r. not.; Dr. Ioanu Ratĭu, advocatu; Dumitru Moldovanu, c. r. cons.; Georgiu Domsĭa, c. r. cons.; Spiridonu Fetti, ces. reg. adiunctu; Dr. Iosif Hodosĭu, advocatu; Ioanu Alecse, episcopu; Alexandru Bohatĭelu; Alexandru Lazaru, ces. reg. cons.

Cu acésta s'a inchĭeiatu sĭedinti'a la 12 óre de am.

D. presĭedinte archiepiscopulu A. Sterca Sĭulutiu a ţinutu apoi o cuventare, in care a multiamitu adunarii cà a luatu parte cu atàtu interesu la pertractarile sĭedintieloru, si a recomandatu tuturoru membriloru, cá mergĕndu acasa, se incredintiedĭe pe toti, cumcà romanii sunt ómenii cei mai pacĭuiti, si n'au nici-unu cugetu dusmanosu in contra cuiva. Cu acestea a dechiaratu adunarea nationala de inchisa pentru acum.

D. presĭed. A. bar. de Sĭaguna inca a ţinutu o cuventare, in care a recomandatu romaniloru taria de caracteru si barbatia neinfrànta, cà »daca romanulu va nega caracterulu seu nationalu romanu, atunci romanulu nu mai e romanu.«

In urma d. prep. dela Lugosĭu Stefanu Moldovanu s'a adresatu càtra dd. archipastorii romani, cu o cuventare plina de pietate, in care ambiloru archipastori a multiamitu in numele adunarei pentru prudenti'a si intĭelepciunea cu carea au condusu adunarea.

Ambii archipastori au esitu din sala intre cele mai cordiale si mai entusiastice vivate.

Intru eterna memoria a acestui actu nationale s'a subscrisu intru totu coprinsulu lui de presĭedinti, secretari si de toti membrii adunarei.

Alexandru St. Sĭulutiu, aepp. si mitrop. Albei-Iuliei.	Andreiu Bar. de Sĭaguna, eppu si presĭedente.

Georgie Domzsa de Fagarasĭu, c. r. cons., Alexandru Bohatielu, Dr. Pavelu Vasicĭu, c. r. cons. de scóle, Pavelu Dunca, c. r. cons. de appel., Ioanu Alduleanu, c. r. cons. de appel., Ioanu Branu Popu de Lemeny, cons. de appel., Georgie Baritĭu, comproprietariu si directoru de fabrica, Iacobu Bologa, c. r. cons. de apel., Dimitrie Moldovanu, cons. imper., Ioanu Puscariu, pretor, cá secret., Antoniu Vestemeanu, par. gr. or. un., Dr. Io.. Ratĭu, adv. cá secret. alu adun., Ioanu Pamfile, secret. aepp., Dr. Nicolau Stoia, Dr. Iosif Hodosĭu, secretariu, adv., I. Hannia, protop., Petru Manu, cons. de fin., cond. cu cruce de auru cu coróna., Ioanu Deacu, protop. Cutului in Sabesĭu, Gregoriu de Papp, c. r. quiescent Xtor., Simeonu Balomiri, advocatu in Sabesĭu, Ioanu Tipeiu, protop. gr. or. in Sabesĭu, Ioanu de Papp, c. r. actuar de pretura in Fagarasĭu, Ioanu Romanu, c. r, notariu publicu, Georgie P. de Fogarasi, proprietariu in Fagarasĭu, Basil Stanciu-Sandru de Vist, c. r. capitanu, I. Germaniu din Codru, adjunctu de pret., Samuilu Passerariu, c. r. directoru de cancelaria alu judecat., Gregorie Cavaleru de Botta, c. r. adjunct de pretura, Ioanu Décsei, c. r. accesistu de camara, Basiliu Maxim, paroch. Avrig. si adm. protop. alu Fagarasiului II., Elia Vlassa, protop. Turdei, Samuele Vlassa Laszlo, protop. Pocegii si gr. or. cath. parochu alu Indolului, Luca de Prunculu, subst. proc. de statu, Georgie Strîmbu, c. r. adjunctu de pretura, Ioanu Maioru, propriet., Georgie Feldrianu, propriet., Gabriilu Manu de Boerfalva, c. r. adjunctu, Danielu Gallu, poses. si not. in Szikely, Damianu Datcu, c. r. comis. cerc. de fin., Ananie Popu, parochu si protopopu alu Morlacei, Grigoriu Moisi, vicariu for. alu Rodnei, Spiridon Fetti, adjunctu pret. in Deva, Florianu Porciu, actuariu pretorialu in Rodna, Ioanu Csuts din Hatĭegu, orasĭanu si curatoru primariu, Nicolae Vladu, c. r. adj. de pretura, Ioanu Socevanu, c. r. adj. de pretura, Ladislau Butteanu, pretoru, Ioanu Popasu, prot. Brasĭovului, Gavrilu Popp, vic. for. alu Hatĭegului. Franciscu Iechimu, c. r. oficialu la trib. prov. in Sibiiu cá representantu Hatĭegului, Marcus Porescu, represent. Hatĭegului, Gregoriu Mihali, protop. rom. un. in Zlatna, I. Metianu, prot. Branului, Petru Anca, inv. prim. in S. Reginu, Mateiu Nicola, c. r. not. publicu in Alb'a-Iuli'a, Iosif Grindeanu alias Gerendi, c. r. adj. pret. din Naseud, Basiliu Popp de Harsĭanu, c. r. adjunctu de iustitia in S. Reginu, Ioanu I. Padure, negutiatoriu in Brasĭovu, Daniilu Napoieanu, cerem. eppu. in Gherl'a, Constantinu G. Ioan, propr., Eulampiu de Sevescu, c. r. c., Matheiu Pop de Grideanu, Stephan Branea, prot. gr. res. alu Gurgiului, Sava Popovici Barcianu, parochu la Resinari si as. cons., Petru Bodilla, prot. Mercurii, Ieronimu Albini, prot. in Cutu, I. M. Bosiotta din Abrudu, Ioanu Kirilla, vicar. Fagar., Florianu Mikesch de Magur'a, advocatu, Ioanu Russu, c. r. actuariu, Const. Cumanu, propr. din Abrudu, Alessandru Nemes, c. r. actuaru, Ioanu Popescu, prof. gimn. din Lapusĭu, Stefanu Russu, c. r. ascult., Moise Gusieila alias Negri, parochu gr. un. din Posort'a, Vasiliu Albini, propriet., Ioanu Antoneli, profes. in gimn. din Blasĭu, Nicolau Bergianu, propr. cetatiénu alesu si capitanu suburbanu in A. Carolina, Iosifu de Lemeny, c. r. notariu, Stefanu Moldovanu, prepos. bes. gr. cath. in Lugosĭu, Constant. Papfalvi, canonicu din Blasĭu, Alessiu Pap, conc. de advocatu., Teodoru Lupu, c. r. cancelistu in Gherl'a, Ioanu Rusu, cons. matr. si prof. gimnas., Ladislau Popp, magistru de poste in Blasiu, Ioanu Moga, parochu Tritului de sus, plenip. tractului, Iosif de Sĭulutiu, Michailu Popa Radu, c. r. capit., Bucuru Boier, c. r. locot., Nicolau Sandor de Vist., c. r. locot. si economu, Georgiu Moldovanu, presĭedintele Sat. locu de Evlavie in Transilvani'a, Simeon de Balinth, parochu gr. un. in Rosi'a de munte, Dionisiu Sterca Sĭulutiu, ces. reg. acces. de pretura si plenipot. alu tract. Palatca, Alesandru Darabantu, c. r. act., Ioanu Boeriu, tlg. abs. gr. res. unitu, Amos Francu, notariu publ., George Zaharie, parochu, Basilie Puianu, Nicolau Gaitanu, Ioanu V. Rusu, prof. gimnas. si consis. metrop., Ioanu Florianu, Theopemptu Corchesiu, Ladislau Tamás, Basiliu Ardeleanu, Ioanu Pinciu, Vasilie Axente, c. r. actuaru din partea Mediasĭului, Augustin Ladai, Servianu Popovici Barcianu, c. r.

cons. la trib. jud. din Brasĭovu, Georgie Laszlo, c. r. adjunctu de pretura, Ioanu Sipotariu, Ioanu Csergedi de Food, c. r. adjunctu la tribunalulu urbarialu din Sibiiu, Axentie Severu, proprietariu in Belgradu, Georgie Popp Fagarasi, propriet. din Órd'a de josu, Michailu Bohatĭelu.

Capu V.

Patent'a din 26 Februariu 1861 sau constitutiunea coprinsa in diplom'a din 20 Octobre modificata. Crisa generala in tóte tierile monarchiei.

§ 14. Ministeriulu din Vien'a. Antonie cavaleru de Schmerling. Patent'a din Februariu, testulu seu. Màni'a unguriloru. Patent'a judecata din punctu-de vedere romanescu. Ilusiuni perdute.

Dupa publicarea diplomei din 20 Octobre a urmatu prea firesce, cá toti ministrii austriaci absolutisti, cum si cei cari pronuntiau cuventulu constitutiune numai din fatĭaria spre a lega ochii lumei, au fost siliti a se retrage. A. Schmerling era prea bine cunoscutu nu numai cá unulu dintre cei mai renumiti barbati in sfer'a justitiei, ci si cá fost representante alu Austriei la parlamentulu Germaniei dela Francfurt in 1848/9 si ministru alu archiducelui Ioanu totu acolo, ci si cá ministru colegu alu principelui Felix Schwarzenberg, dela care inse s'a retrasu in Ianuariu 1851 indata ce a vedĭutu, cà Schwarzenberg si alti colegi ai sei au decisu se induplece pe junisĭorulu monarchu cá se cassedie si constitutiunea din 4 Mart. 1849 si mai in scurtu sugrumànd orice viatia constitutionala se domnésca curatu in modu absolutisticu. Schmerling voiá constitutiune moderata prin unu mare prestigiu alu monarchului, si totodata centralistica asĭa, cà parţile cele mai inportante ale potestatii legislative se fia tractate intr'unu singuru parlamentu centralu din Vien'a pentru tóte tierile monarchiei, eara sfer'a de activitate legislativa a acestora se remàie càtu mai marginita, prin urmare ferita si aparata de aceea ce numimu federalismu si federatiune. Lui Schmerling si celoru de aceeasi credintia politica cu densulu li s'a parutu, cà chĭaru si diplom'a din Octobre ar fĭ prea federalista, sau cum diceau unii din ei, prea destramata, unu snopu de provincii legatu reu. Schmerling supuse imperatului unu altu actu constitutionalu, care vediù lumin'a sub titlu de Patenta. Deci abĭa dupa $4\frac{1}{2}$ luni diplom'a din Octobre s'a si modificatu, inse nu asĭa cá se lovésca in essenti'a ei, decàtu o dà mai amplificata si definita prin legea fundamentala alaturata la ea. Schmerling crediuse la inceputu, cà prin acelu actu nou imperatescu in locu se irrite si mai tare, va mai inblandi pe unguri asĭa, cà dieteloru istorice din tierile Corónei unguresci le lasá o sfera de activitate multu mai mare, decàtu era cea destinata pentru tóte celelalte provincii, eara in parlamentulu centralu dela Vien'a, care avea se represente monarchi'a intréga, Ungari'a propria ar fi trimisu acolo 85 (optdĭeci si cinci) deputati, marele principatu Transilvani'a 26 (douedĭeci si sĭese), Croatia, Slavoni'a 9 (noue), Dalmati'a 5 (cinci), cu totii din tierile corónei unguresci 125; din tóte celelalte tieri 218 deputati; adeca camer'a deputatiloru era se stea dupa acea patenta din 343 membri. In cas'a de sus sau de magnati aru fi avutu locu toti archiducii maioreni, capii familiiloru de magnati, caroru imperatulu le-ar recunósce dreptu de hereditate, archiepiscopii si episcopii, caroru li se cuvine rangu de principi; in fine imperatulu isĭ reserva dreptulu de a numi membri pe viatia in Cas'a magnatiloru barbati de merite escelente pentru statu, biserica, sciintie, arte.

Inainte cu doi ani chĭaru si unii barbati unguri, precum era br. Ios. Oetves, aru fi fost recunoscatori pentru o constitutiune cá cea coprinsa in diploma si patenta cu acelu cugetu reservatu, cà apucand odata a deschide salele corpuriloru legislative si a se asĭedĭa binisĭoru in banci, cu timpu si cu intielepciune defectele se potu corege si inplini cu atàtu mai usĭoru, cà defigerea censului electoralu dependea dela dietele provinciale.

Patent'a in locu se inblandiésca pe unguri, 'ia infuriatu si mai tare. Acum le era si mai usĭoru a juca rola de infuriati. Veneti'a precum vediuramu, nu mai voiá se scia de imperiulu austriacu, ci asteptá dio'a si ór'a despartirei, prin urmare trupele din acea provincia steteau di si nópte cu armele incarcate. Polonii si Ungurii in totu momentulu gata se dea tieriloru focu. Cursulu scadiuse asĭa de tare, in càtu galbinulu nu se putea cumpara nici cu 7 florini. Restantiele de contributiuni din Ungari'a ajunsesera la cifr'a de treidĭeci milióne.

Incàtu pentru romani, aceia dintre densii, cari se sciau orienta multu puçinu in politica si in afacerile monarchiei, precum dupa diploma, asĭa si fatĭa cu patent'a, intr'unu punctu principalu conveniau mai toti, adeca a ţiné la unitatea monarchiei; diferiau inse multi, mai alesu in Ungari'a in definitiunea acelei unitati. Erau adeca si intre acestia, cari cá si ungurii voiau numai uniune personala cu Austri'a, incolo independentia deplina a Ungariei si uniunea Transilvaniei totu cu Ungari'a intocma precum se proclamase acésta prin revolutiunea din 1848. Din contra cei mai multi romani din Transilvani'a nu aveau nici-o incredere in Ungari'a independenta, precum nu o au nici in starea actuala; pentru orice casu inse lucrau cu totadinsulu, cá mai anteiu se li se asigure prin diploma speciala autonomi'a tierei loru si in acésta individualitatea politica a natiunei romane, prin urmare se fia cassate acelea legi infame cunoscute acuma tuturoru, adeca se li se deschida càtu mai curènd camer'a legislativa a tierei spre a'si regula raporturile definitivu atàtu cu Dinasti'a càtu si cu popórale conlocuitóre, eara dupa aceea erau aplicati a participa prin deputatii tierei la activitatea legislativa a parlamentului centralu in societatea celorlalte tieri si popóra cu atàtu mai vîrtosu, cà o conlucrare cá aceea ar fi pentru inteligentia totodata o buna scóla de educatiune politica, a carei lipsa era greu simtita; ne-amu si mai apropia de popórale civilisate, care in stadiile progresului nostru ne-aru fi de mare ajutoriu.

Dupace turburarile in Ungari'a se incepusera inainte de esirea patentei si se incingeau preste tóta tĭér'a, monarchulu in 16 Ian. se vediù necessitatu a emitte din nou unu manifestu contrasemnatu de br. Vay si de Zsedéni, intru care auctoritatile si adunarile comitateloru erau infruntate aspru, pentrucà votasera luarea de mai multe mesuri revolutionarie, alegeri de mai multi emigranti vrasmasi declarati ai Dinastiei de Habsburg, provocarea locuitoriloru cá se denege platirea de contributiuni, orice participare la noulu inprumutu de statu, punerea in lucrare a tuturoru legiloru din 1848. Pentru acelea si alte escesse fàra numeru imperatulu-rege amerintia cu pedepse aspre.

Amerintiarea nu a infrenatu pe nimeni. Dupa patent'a din 26 Februariu escessele s'au mai inmultitu.

Aici in Transilvani'a resultatele adunarii nationale romane din Sibiĭu asĭa moderate precum le vediuramu din acte, au scosu pe compatriotii magiari din totu cumpetulu, 'iau inpinsu la nelegiuiri, la luare de mesuri absurde, totodata 'iau si bagatu in spaima, in càtu mai multe familii aristocratice fugind dela mosiile loru îsĭ cautau securitate pe la cetati. Aristocratii concentrati la Clusĭu ţinend conferentie dese cautau totu feliulu de mijlóce, cu care se póta paralisa si nulifica orice actiune a romaniloru care tindea la emanciparea loru politica si nationala. In Clusĭu se infiintià unu nou diariu »Korunk« subventionatu de aristocratia cu scopulu principalu de a combate pe romani cu orice argumente absurde, comice, de care astadi póte cà aru rîde si ei, fàra cá se le fia si ruşine de ele. Ei mai apucara si pre càte unu bĭetu de romanu, precum a fost intre altii unu anume Macaveiu Mezei, care subscriá in diariulu magĭaru diverse misĭelii si fantasii asupra romaniloru, eara altu romànu publicá in Clusĭu totu ce poftia dela elu nevasta sa, care cá unguróica purtá o ura nebunésca asupra romaniloru.

Dupace ajunse baronulu Fr. Kemény in fruntea cancelariei la Vien'a, conformu intielegerii prealabile din Clusĭu denuntiarile curgeau cá plói'a la Vien'a. Pre cand romanii se provocau prea desu la precumpanirea loru numerica in tiéra, adversarii pre lànga ce trageau la indoiéla si acestu argumentu, nu lipsiau a esplica curtiei imperiale, cà tocma numerulu prea mare alu romaniloru ar fi fórte periculosu pentru pacea publica, inse si pentru monarchia, cà-ci eaca: unirea definitiva a principateloru romane intr'unu singuru statu este acilea, prin urmare si unu imperiu dacoromanu! Apoi nu are se decida maioritatea numerica a masseloru crude, ci pre lànga o suma considerabila preponderanta de inteligentia superióra, se mai cere cá respectivulu poporu se produca si o proprietate de pamentu, care se'i dea dreptulu la numele de fiĭu alu patriei, de patriotu, se aiba si comerciu, si industria.

La sarcasmulu acesta din urma, cà-ci sarcasmu, adeca batjocura era, curend s'a datu denuntiantiloru unu respunsu ameţitoriu: S'a probatu adeca cu estrase din sumariele strinse din catastrulu tĭerei, care se terminase pàna in acelu anu, cà in 11 comitate feudale locuite mai totu de romani si in 6 districte locuite amestecatu de romani si sasi $^{3}/_{4}$ (trei din patru parti) ale teritoriului se afla in proprietatea familiiloru romàne. Se nu ne seduca vederea càtorva proprietati mari de 500—1000 pàna celu mai multu 4000 de jugere (pogóne) campu si paduri in Transilvani'a. Locuitorii sateloru, cultivatorii tierani au proprietati mici dela càte 5, 10, 20, celu multu 100 pogóne, dara o suta de mii pàna la 250 mii de familii tieranesci totu au neasemenatu mai multu decàtu spre ex. 5 mii de familii feudale. Considerand proprietatile dupa venitulu catastralu curatu in regiuni locuite aprópe numai de romani, precum sunt comitatulu Albei, alu Hunedórei, alu Fagarasĭului, $^{9}/_{10}$ este proprietate romanésca; in Campi'a transilvana, care face aprópe $^{1}/_{4}$ ale tierei sunt multe curti domnesci si alodiature intinse, unde totusi $^{6}/_{10}$ e teritoriu romanescu, eara ungurescu sau mai exactu nobilitariu $^{4}/_{10}$, cà-ci in asĭa numit'a Campia abĭa vei afla 5—6 comune magĭare pàna in malulu dreptu alu Murasĭului spre Secuime.

In cele 6 districte, sau cum le dicu Sasii »Scaune« partea cea mai mare a proprietatii inca este in manile familiiloru romane; de ex. in Scaunulu Orasciei afara de orasĭu se mai afla numai in comun'a Romos 40 de familii sasesci; tóte celelalte comune sunt locuite numai de romani.

Poporulu romanu este in unele parti ale tierei [1] strimtoratu mai tare cu pascuatiunea si cu padurile, a caroru folosire fusese asecurata prin legi feudale in proportiuni exorbitante pentru classele privilegiate, sub pretestu cà poporulu tieranu nu ar sci sau nu ar voi se crutie padurile nici locurile de paşĭune; dara legi silvanale si de campu nu au fost cunoscute nici dupa nume in acésta tĭéra si asĭa proprietarii mari au devastatu padurile ori au suferitu cá se fia devastate adesea mai reu decàtu ale tieraniloru, cà-ci le-au vendutu spre taiare fàra nici-o regula silvanala; multi au pusu ómeni inadinsu cá se extermine padurile (exstirpatio) spre a le preface in locuri de aratura si de fenatie. Acum înse dupace legile feudali sunt cassate, cumpararea si vendĭarea libera, legi silvanale noue, bune rele exista, proportiunile de proprietate sus atinse dupa nationalitati se schimba mereu si pre càtu ajungu informatiunile nóstre, in màni'a tuturoru pedeceloru artificióse aruncate in calea progresului, pàna astadi nu in defavórea elementului romanescu.

---

[1] In acesti 30 de ani din urma multe proprietati îsĭ schimbara proprietarii trecènd acelea pe alocurea si de càte trei patru ori dela o màna la alt'a. S'au vendutu multe mosii romanesci, totu asĭa inse s'au vendutu si nobilitarie fórte multe si se vendu neincetatu.

Ur'a si poft'a de resbunare a partidei antiaustriace si antidinastice era nutrita si dela 1860 incóce prin reminiscentiele aniloru 1848/9 si mai pre sus de tóte din causa, cà atunci natiunea romana cu prea puçine esceptiuni de càtiva individi, aruncandu-se in partea Dinastiei legitime, a facutu acesteia si monarchiei servitii essentiale in momente supreme, cu risiculu invederatu de a fi defaimata, urgisita si chĭaru condamnata de càtra tóta opiniunea publica européna, care in acea epoca trecea de liberala si chĭaru de càtra romanii din Romani'a. Nici-unu magĭaru curatu nu póte uita ţinut'a romaniloru din anii revolutiunei, si poft'a de resbunare va mai colcai timpu indelungatu in pepturile loru. Romanii simtu fórte desu efectele acelei resbunari, dara nu toti o reducu la caus'a ei cea adeverata si o esplica cu iobagi'a. Eróre grosolana. In Septembre 1848 cand romanii au inceputu mai anteiu a se arma seriosu, emanciparea totala din jugulu iobagiei fusese votata prin diete, sanctionata si proclamata prin patente imperatesci cu 5—6 luni inainte in tóte tierile monarchiei si alaturea cu acelea in Transilvani'a. Nu pentru desfiintiarea iobagiei au prinsu romanii armele in contra unguriloru; nu nicidecum, ci ei mai anteiu s'au aparatu in contra recrutarii prin unguri la o armata ungurésca destinata din capulu locului a resturna monarchi'a si la unu momentu datu, a reveni apoi sau la vechi'a electiune libera si a'si alege altu rege din sinulu loru, ori a preface statulu in republica precum visau mai multi. Dupa càteva dile apoi romanii cá si alte càteva popóra remase adherente la dinasti'a Habsburg au fost provocati la arme prin manifeste si rescripte imperatesci, din care a resultatu proclamatiunea generalului plenipotentu br. Ant. Puchner din 18 Octobre 1848. Romanii ardeleni au urmatu aceloru provocari de buna voia si din convictiune remasa loru dela mosi de stramosi, cà sub o domnía curatu magiara independenta le-ar merge fàra nici-o asemenare mai reu, aru fi tractati intreitu mai tiranesce decàtu le mersese pàna atunci in 158 de ani sub Dinastia de Habsburg. Nici sub domni'a austriaca n'au dormitu romanii pe pilote ori madratie implute cu fulgi dela gàsce, eara sub domnia pura ungurésca nu le va remanea nici perina impluta cu paia, daca nu va fi pe aprópe vreo alta putere inspiratóre de respectu si opiniunea publica européna, care se mai moderedie rapacitatea.

Curatu acestea cugete, prepusuri si temeri se inverteau in capetele romaniloru si dela 1861 incóce. Poporulu nu dedea crediementu la nici-o promissiune ungurésca. Càtiva insi înse dintre noi cei crescuti cu Tatalu nostru, cu diece porunci, cu catechismulu crestinescu subtióra, la sinu portand cruciulitie date de càtra mamele nóstre cá talismanu, eramu simpli destulu cá se credemu, cà desastrele din 1849 si calamitatile suferite in cei dïece ani voru fi mai inblanditu pe classele privilegiate si le voru fi facutu mai tolerante. Amaru ne insïelaseramu. Nici pe departe nu apucaseramu a studié bine istori'a acestoru tieri, celu puçinu pe cele din urma trei sute de ani, pentru cá se fimu fost orientati de ajunsu asupra temperamenteloru la popórale conlocuitóre, asupra caracterului si a gradului de unu egoismu niciodata saturatu. Ne mai insielá si ratacit'a parere, cà daca unu poporu se numesce pe sine si pretinde cá se fia recunoscutu cá poporu in adeveru christianu in spiritulu evangeliei, apoi cu acela esci si datoriu cá se tractedi crestinesce, prin urmare se'i si dai crediementu. Multime de insi se mai insïéla si pàna astadi in punctulu acesta. A ţinutu si la mine acésta illusiune pàna la diet'a din 1863; de atunci mi s'a perdutu pentru totu restulu vietiei.

§ 15. Conferenti'a nationalitatiloru transilvane ţinuta la Alba-Iulia cá incercare de inpaciuire. Resultatulu negativu. Scrisóre aroganta alui Kemény càtra prelatii romani. Con-

flictulu mitropolitului Siulutiu cu episcopulu Haynald.

Curtea imperiala voind a merge inainte cu restaurarea vietiei constitutionale si cu scopu de a cunósce, daca popórale dupa diece ani de stare esceptionala s'au mai apropiatu unele de altele, pe lànga ce a lasatu pressei periodice frène ceva mai largi, a datu guberneloru provinciale ordinu, cá la dile anumite se convóce càte o conferentia prealabila, in care partidele si nationalitatile concertand prin representanti de ai loru, se afle daca se póte mijloci apropiere si inpaciure. In Ungari'a s'a convocatu conferentia ungurésca la Strigon, precum vediuramu la altu locu. In Croati'a la Agram (Zagrabia) pentru croati. La Carlovitĭu s'au adunatu delegati serbi sub conducerea patriarchului loru Raiacici, care pe atunci se simtiá fórte irritatu si maniosu pe tóta lumea, pentrucà pretensiunile sale drepte fusesera insoçite si de altele fórte arogante, cu care serbii aspirá la o suprematia intocma cá si magĭarii. In Transilvani'a nou denumitulu cancelariu br. Fr. Kemény primise ordinu cá se convóce conferentia din barbati de tóte trei nationalitatile.

Acea conferentia s'a convocatu pe 11 Februariu 1861, si s'a facutu cu ea unu experimentu politicu, alu carui resultatu s'a pututu prevedé din capulu locului. Curtea inse voiá se traga si pe acésta cale o informatiune autentica despre dispositiunea spiriteloru in acésta tiéra, ceea ce 'ia si succesu in mare mesura. Aristocratii adunati in Clusĭu au protestatu in contra acelei convocari. Cu o luna mai inainte agentii loru au laţitu faim'a, cà romanii s'aru fi armatu in scopu cá se lovésca in unguri.

In urmarea celoru mai neruşinate mincĭuni a lipsitu fórte puçinu cà la orasĭulu Reghinu si in satele vecine nu s'a versatu sange de romani prin secui, sub pretestu cà acestia trebuea se se apere de romani.[1] Sub acelasi pretestu cancelariulu Kemény îsĭ permissese a provocá pe ambii prelati in scrisu, cá ei in person'a loru se oprésca pe poporu, se'lu depărtedie, cá acesta cu ocasiunea caletoriei la Alba-Iuli'a se nu le ésa inainte, se nu'i felicitedie de buna venire, cà-ci asĭa ceva ar putea se aiba urmari neplacute (melynek csak kedvetlen következései lehetnének.)

---

[1] Gazeta Trans. Nr. 1 din 1861.

Acea scrisóre alui Kemény ne aduce aminte fàra voi'a nóstra corespondentiele amerintiatóre ale fostului gubernatoru com. Ios. Teleki din 1848 càtra episcopulu Ioanu Lemeni inainte de adunarile din Blasiu. Mitropolitulu Alecsandru a si scrisu omului seu la Alba-Iuli'a, cá in intielegere cu Ioanu Acsente pe atunci locuitoriu de acolo, si cu alti barbati, se faca cunoscutu, cà in urmarea denuntiariloru facute, voi'a sa hotarîta este, cá nici tinerimea nici poporulu se nu'lu intimpine si se nu'i faca nici-unu feliu de ovatiune, cu atàtu mai virtosu, cà si Kemény a opritu a i se face vreo primire solemna.[1]) De altmentrea primiri de acelea pompóse sunt obositóre chĭaru si pentru ómeni deplinu sanetosi, eara starea sanetatii mitropolitului era mai de inainte fórte debilitata, cà-ci numai in dilele din urma se mai ridicase din asternutu.

Episcopulu Andreiu plecand mai inainte dela Sibiĭu, au ajunsu sér'a in 8 Febr. pe nesciute la Alba-Iuli'a si a scapatu de orice parada.

Cà denuntiarile scornite asupra romaniloru despre ridicare in glóte au fost bine calculate din partea aristocratiei spre a baga in grija pe gubernu, s'a vediutu si din plecarea gubernatorului principe Lichtenstein dela Sibiĭu la S. Sebesĭu, adeca aprópe de Alba-Iuli'a, de unde cancelariulu Kemény merse la densulu spre a se intielege asupra unoru mesuri de asecurare in contra vreunei rebeliuni de acelea, care in mai multe comitate ale Ungariei erau la ordinea dilei, de care inse in Transilvani'a au existatu numai in fantasiile denuntiantiloru, cu singur'a esceptiune a unei parti din asĭa numit'a Secuime, unde conspiratorii Kossuthiani incepusera se inroleze recruti, caroru li se dedea inainte arvuna bunicica cu scopu de a'i scóte apoi la Galati si acolo a'i inarma, pàna cand le vení scirea despre confiscarea transportului de pusci venite pe sam'a loru dela Kossuth.

Intre impregiurari cá cele atinse acilea se adunasera membri convocati la conferenti'a politica din Alba-Iuli'a. In 10 Febr. sér'a se ţinuse numai o conferentia preparativa si óresĭcum de cunoscintia personala.

---

[1]) Scrisórea lui Acsente in Gazeta Nr. 11—12 din acelasi anu.

A doua di in 11 Februariu membrii adunati trimisera din sinulu loru conformu unei datine vechi feudale, o deputatiune de 4 membri, cá se invite pe cancelariu la sĭedintia. Acesta venind la 10 óre deminéti'a si ocupand scaunulu de presĭedente, cu provocare la diplom'a din 20 si la autografulu imper. din 21 Octobre in discursulu seu a declaratu, cà chĭamarea conferentiei ar fi numai, cá se delibereze asupra unui proiectu de lege electorala pentru diet'a viitóre a Transilvaniei, observà inse, cà voturile care se voru da in acea conferentia voru fi considerate numai cá voturi consultative, dupa aceea curtea imperiala va vedea ce are se aléga din ele.

La conferentia au fost invitati 24 magiari cei mai multi din class'a aristocratiei feudale, eara dintre romani numai 8 (di optu) si dintru sasi 8. Chĭaru din acésta compunere a conferentiei resultatulu ei putea se fia sciutu inainte cá de 2 × 2 = 4. Conferenti'a s'a ţinutu in palatulu episcopiei rom. catolice si au fost lasati se asiste si stenografi sau alti corespondenti, cari apoi au implutu diariele cu informatiunile loru. Avuse si Gazeta Transilvaniei acolo doi corespondenti.

Celu de anteiu oratoru fù dr. Ludovicu Haynald episcopu diecesanu alu bisericei rom. catolice din Transilvani'a, barbatu de mari talente, retoru si dialecticu bunu, inse si omu carui iĭ placea traiulu bunu, sciá se si inpuna cu person'a sa, inca se faca si pe despotulu. Haynald declarà, cà elu din partea sa dà mare inportantia voturiloru care voru esì din acea conferentia, cà-ci de si acelea voru fi numai opiniuni individuale, ele inse totu au se fia din partea magiariloru enuntiate in numele natiunei loru, care'si are istori'a si trecutulu seu, constitutiunea si drepturile sale sànte, care singure iĭ asigura viitoriulu ei. Adeca Haynald ţine strictu la dreptulu istoricu, eara legile revolutionarie din 1848 le considera totu cá parte constitutiva a dreptului istoricu, prin urmare si legea uniunei cu Ungari'a; deci elu pretinde cá conferenti'a se recunósca acea lege cá fundamentala, prin urmare si Transilvani'a cá contopita cu totulu in Ungari'a si se se convóce numai diet'a Ungariei, la care mergènd si deputatii alesi din Transilvani'a se ia parte la lucrarile acelea toti numai cá unguri, cà-ci dorinti'a seculara a magiariloru este acésta uniune. De celalaltu poporu alu tierei Haynald nu vrea se scia nimicu.

Imperatulu si regele restaurase autonomi'a Transilvaniei dintru odata cu a Ungariei si cu a celorlalte tieri prin diplom'a din 20 Octobre. Episcopulu Haynald numitu episcopu din gratia si favóre absoluta imperatésca fàra nici-o alegere, sare in 11 Februariu cu opiniunea sa in contra monarchului si nu vrea se scia de vointi'a Maiestatii Sale.

Uitase Kemény, ori cà iĭ convenise cá se uite a numi secretari dintre membri inainte de a da cuventulu la cineva; destulu cà dupa vorbirea lui Haynald a numitu cu titlu de protocolisti ad hoc pe I. Gál si Vér unguri, pe I. Alduleanu romanu si pe sasulu Konradsheim.

Dupa acésta luà cuventulu com. Dominicu Teleki, cunoscutu oratoru din dietele transilvane. Acesta se unesce intru tóte cu opiniunea lui Haynald, adeca se nu mai pérda nimeni timpulu cu proiecte de lege electorala transilvana, ci se'si védia fiacare de drumu si la timpulu seu cei ce voru fi alesi in camer'a deputatiloru, ori chĭamati la cas'a magnatiloru, se mérga la Pest'a.

Acuma luand cuventulu mitropolitulu Alecsandru Sterca Sĭulutĭu, dupace premitte cà basandu-se pe dreptulu naturei alu oricarui individu si alu oricarei natiuni, va vorbi in limb'a sa materna, róga pe oricare membru, cà daca nu l'ar intielege, se'i spuie, cà este gata se le esplice si in limbile loru nationale, dupa aceea continuand intru o dissertatiune intretiesuta cu date istorice le spune unguriloru, cà ar fi timpulu cá se ne intielegemu unii cu altii fratiesce, cà inse romanii sunt ingrijati vedienduse fatia in fatia numai 8 insi cu 24 de unguri; cu tóte acestea romanii voru spune adeverulu chĭaru si de ar fi tóta natiunea secuio-magĭara de fatĭa. Punctulu dela care a plecatu si pre lànga care s'a intorsu tóta oratiunea mitropolitului a fost celu cunoscutu la romani, care era, cà fàra nationalitate nu e cu putintia nici-o libertate adeverata; probédĭa mai departe, cà si natiunea romàna se bucurase odinióra de libertatea sa nationala in acésta tĭéra, inse cum si cum nu, ea se vediuse scósa dintru odata din drepturile sale, fàra de care nici viati'a nu este viatia. Romanii inse vréu acum se reintre in deplin'a folosire de libertatea loru nationala, si acésta nu insemnédia altu ceva, decàtu cà ei voiescu se recastige aceea ce au avutu. Daca magiarii si sasii au dreptu de a existe cá individualitati, cá corpuri nationale politice, apoi acelasi dreptu îlu pretindu si romanii pentru sine, adeca in sensulu vechiului federalismu transilvanu, elvetianu si altele de acestea, adeca tocma ceea ce ungurii decisesera de multu a sfarma si a spulbera in ventu, a preface popórale nemagiare in atomi, apoi in magiari.

In decursulu cuventarei mitropolitulu cere, cá se se citésca autografulu imperatescu relativu la Transilvani'a adressatu ministrului Rechberg si pe bas'a aceluia propune conferentiei unu proiectu de lege electorala transilvana compusu intocma in spiritulu conferentiei nóstre nationale dela Sibiĭu, care se citi si in conferenti'a acésta. Se mai dete citire si la causele din care romanii nu potu si nici nu le este permisu a primi legile din 1848. In fine mitropolitulu pretinse, cá tóte acelea operate ale sale se fia trecute in protocolulu conferentiei.

Póte se creada ori-care cunósce acésta tiéra, cà terminii »frate, fratietate, sora-natiune«, sunau in urechile ungurilorn cá totu atàtea ironii, intocma cá si astadi dupa treidieci de ani.

Abia terminase mitropolitulu Alecsandru cuventarea sa, pre cand se scóla consiliariulu Stefanu Horváth si irritatu precum era nu numai prin argumentele romaniloru, ci si din causa cà acelea se pronuntiasera in limb'a romana, intr'o dictiune lunga insoçita de multe digressiuni se incercà a infrange totu ce disese mitropolitulu, in fine declarà cà se alatura la propunerea lui Haynald.

Venind la cuventu sasulu Konrad Schmidt, acesta declarà cà respecta diplom'a din 20 Octobre si nu va merge la Pest'a, ci la diet'a Transilvaniei; apoi propuse una alta lege electorala, care se nu aiba a face nimicu cu numerulu poporatiunei, ci numai cu interessele diverseloru classe de locuitori, precum proprietati de pamentu, comerciu, industria, locuitori orasĭeni, altii sateni, totu separatu. Dupa proiectulu lui Schmidt aru fi avutu si romanii vreo 28 deputati cá din grati'a celorlalte nationalitati. S'a luatu si acelu proiectu la protocolu, eara in desbatere nu s'a datu.

Gál si Zeik au luptatu totu pentru propunerea lui Haynald.

Cu atàta s'a inchĭeĭetu prim'a sĭedintia.

A dou'a di din 12 Febr. primulu oratoru a fost episcopulu Andreiu br. de Sĭaguna si a cuventatu totu romanesce. Simburele discursului seu a fost: »Natiunea romana aspira la libertate si luminare. Acesta nu e productulu unui momentu, ci este eflussulu firescu alu vietiei sale practice. Natiunea romana sub libertate intĭelege: Starea cea normala a patriei, care se asigure viati'a si onórea natiunei romane. Sub cultura ea intielege folosirea de acelea mijlóce, pe cari le dà constitutiunea cu respectu la limba, nationalitate si confessiune. Acestea sunt fundate in natura si scopulu supremu alu romaniloru este, cá se ajunga la starea constitutionala, de care s'a bucuratu odata inpreuna cu celelalte natiuni. Lucru minunatu si ddiescu este acesta; cà-ci eaca tendenti'a este una, scopulu e unulu: libertate nationala; mijloculu înca e unulu, viatia constitutionala. Se nu ne miramu de diversitatea opiniuniloru; caracterulu loru nu este nici antipatrioticu, nici anticonstitutionalu, nici chĭaru condusu de ceva hostilitate, ci este curata convictiune morala. Se nu ne miramu apoi, cà toti îsĭ descopere opiniunea in limb'a loru nationala; cà daca deosebirea limbiloru este pedépsa dupa testamentulu vechiu (turnul Babel), dupa testamentulu nou ea este darulu lui Ddieu (apostolii cu limbile). Deosebirea acésta representa patri'a si nationalitatea constitutionala.«

Acestea premisse, oratorulu trece la cestiunea din desbatere si dupa terminarea discursului seu, cu respectu la proiectulu de lege electorala se unesce intru tóte cu mitropolitulu Sĭulutĭu. Tóte acestea le-a repeţitu si in limb'a magiara.

Dupa Sĭaguna luand cuventulu Lupulu Vér fostu odinióra si comite supremu, acesta intre altele dise lui Sĭulutĭu, cá in batjocura, cà proiectulu acestuia pare cà ar fi unu productu alu Conventului revolutionariu alu Franciei, eara proiectulu lui K. Schmidt pare cà l'ar fi compusu faimosulu ministru c. Goluchovski.

Unu altu membru anume Dobay a provocatu pe prelatii romani puru si simplu, cá se'si retraga totu ce au disu si ce au pretinsu.

In fine maioritatea in numeru de 27 membri votà pentru propunerea lui Haynald, ceea ce nu a mai surprinsu pe nimeni. Dintre sasi votara trei cu unguriĭ.

Toti romaniĭ au aparatu proiectulu romanescu; trei insi au cuventatu in limb'a magĭara, pentrucá se fia intielesi de aceia membri, cari cá si Haynald, nu sciau nimicu romanesce.

Dintre sasi au votatu numai 5 insi pentru proiectulu lui K. Schmidt.

Dumineca, luni si marti s'au datu mese totu la episcopulu Haynald, la care inse mitropolitulu Sĭulutĭu nu a participatu din caus'a sanetatii sale alterate. A mai fost inse si alta causa seriósa a neparticiparii mitropolitului grecocatolicu la mesele episcopului de ritu latinu. Haynald adica audind pe Sĭulutĭu cà citédia date istorice despre gónele pornite odinióra de càtra vreo doi papi asupra poporului romanu din caus'a ritului loru, a mustratu pe Sĭulutĭu si amerintiandu'i cu pap'a dela Roma a protestatu in fati'a conferentiei asupra citateloru istorice ale lui Sĭulutĭu si a pretinsu, cá daca se ia la protocolu discursulu acestuia, se se ia si protestulu lui. In alta di Haynald a mersu la locuinti'a mitropolitului si 'ia cerutu discursulu pronuntiatu in conferentia. Mitropolitulu deneganduilu 'ia observatu, cà discursulu se va publica in diuarie, de unde ĭlu póte avé si episcopulu.[1]

O purtare cá acésta noi cesti pecatosi o calificamu de impertinentia si o ţinemu fórte bine minte tóta viati'a nóstra, o transmittemu prin traditiune si la stranepoti de stranepoti.

Adeca si Haynald era inspiratu totu de urgi'a si de trufi'a antecessoriloru sei episcopi cá Mártonffi, Bajtai si altii fatia cu prelatii greco-catolici. Episcopu si denuntiantu in aceeasi persóna. Urîta insuşire. Scandalulu inse apare si mai de nesuferitu, cand unu denuntiantu te ţine aşĭa de fricosu, in càtu elu crede cà te-ai spariĭatu de amerintiarile lui. Audi acolo, se amerintie elu înca si pe la anulu Domnului 1861 cu mani'a papei cá intre anii 1250—1500, cá inainte de catastrof'a dela Varna. Adeca in politic'a tierei nóstre se voteze episcopii si mitropolitii de fric'a papei si cum ar voi acesta; se'si invetie istori'a tierei numai asĭa cum place unui episcopu latinu precum era si Haynald.

---

[1] Despre conferenti'a acésta si de peripetiile ei se potu citi mai multe in Gazeta Trans. din 1861 Nrii 8, 9, 11, 12, 13, 15, eara cuventarile oratoriloru romani se potu afla in mai multi Nr. din acelu anu ai Foiei pentru minte etc. Dunca, Branu, Moldovanu, Ladai.

La intórcere din Alb'a-Iuli'a cei doi prelati au fost primiti in resiedentiele loru cu ovatiuni pentru barbatésc'a aparare a sàntei cause nationale; dara apoi si romanii au inceputu se cugete mai departe la mijlóce nóue de aparare.

Delegatii unguri care cum au ajunsu acasa fàra a perde o di au pusu pe magĭari in miscare in Clusĭu si preste totu in tiéra, cá se alerge cu adresse la Vien'a spre a cere mai pre sus de tóte uniunea si deschiderea numai a dietei din Ungari'a.

Sasii îşĭ tineau conferentiele loru separate strictu nationale, eara la Vien'a ingrijisera se aiba o deputatiune permanenta pe totu timpulu càtu ar dura crisele politice in acestea tieri.

§ 16. Convocare la Sibiĭu pentru compunerea statuteloru Asociatiuneĭ literarie si de cultura. Intrarea cartiloru romanesci din Romani'a permissa abia dupa mai multu de o suta de ani. Premiile literarie ale lui SCARLAT ROSETTI. Producte literarie impreunate cu mari greutati. Functionarii in disponibilitate. SĬAGUNA si SALMEN. SĬULUTIU atacatu si de LEONHARDT in numele lui HAYNALD. Romani magiaroni.

Din cum s'a inchisu conferenti'a dela Alba-Iuli'a cum si confentiele totu de proba din alte tieri, discordi'a si frecarile dintre nationalitati si dintre partidele politice au esitu pe planu din tóte partile intre simptome care semenau fórte multu cu cele din 1848. Nici-unu semnu de reconciliare din nici-o parte, si asĭa s'a petrecutu anulu intregu.

Romanii din partea loru doriau din totu sufletulu cá se fia lasati in buna pace, se'si védia deocamdata numai de afacerile loru strictu nationale, de literatura, de scóle, de biserici, de afaceri economice. In Martiu s'a convocatu la Sibiĭu alta conferentia curatu literaria, care avù se votedie proiectulu de statutele Asociatiunei transilvane pentru literatur'a romana si cultur'a poporului romanu, care apoi provediute in Septembre cu aprobare prea inalta, preste puçinu au si intratu in activitate in prim'a adunare generala ţinuta totu la Sibiĭu in 4, 5 si 6 Novembre.[1]

In acelasi timpu se continuara si colectele pentru ajutorarea studentiloru de drepturi. Gazeta Transilvaniei si Fóia incepù a se tipari in parte si cu litere latine.

Dupace ajunsese Schmerling ministru de statu, s'a mijlocitu la curtea imperiala cassarea vechiei mesuri asupritóre din dilele Mariei Teresiei, inprospetate in 1851, prin care era oprita intrarea din principatele romane de carti si de oricare alte producte literarie tiparite in limbile romàna, slava si evreésca fàra censura prealabila din partea gubernului tierei. Schmerling a recunoscutu intr'unu memorialu esitu din pén'a sa, cà acea interdictiune dictata odinióra de spiritulu intolerantiei religióse, nu mai are nicĭunu scopu, face numai sange reu si compromitte in ochii lumei civilisate pe gubernulu austriacu. Dupace s'a cassatu acea mesura obsoleta, carti si diarie incepura se vie dreptu la adressele loru, cu esceptiune numai de cele revolutionarie, immorale si unele scrise cu scopuri hostile contra Austriei.

Boieriulu Scarlatu Rosetti, care purtá si titlu de comite austriacu heredìtu dela parinti din dilele imperatului Carolu VI, venia mai in fiacare anu cá si alti boieri de frunte din Munteni'a la apele minerale din Transilvani'a, sau cà in caletoriile sale in tieri straine facea la Brasĭovu, uneori si la Sibiĭu càte o statiune de 3—4 dile, pe unde culegea informatiuni despre starea romaniloru din acésta tiéra, despre biserice, scóle, progresse in literatura, despre relatiunile interconfessionale s. a. Acelu boieriu betranu facuse multe caletorii mari in viati'a sa; cunoscea totu asĭa de bine Rom'a cá si Constantinopolea si Ierusalimulu; elu sciá se traga paralele intre Resariteni si Apuseni.

Eu facusem cunoscintia cu »grafulu« Scarlat Rosetti (precum se titulá densulu) dela a. 1846/7 de cand avuse generositatea cá se cumpere in comun'a Valcele (Előpatak) locu de casa parochiala si de scóla romanésca, dupace alti crestini in frunte cu Milos Obrenovicĭ fostulu Cnézu alu Serbiei, cu Neofit mitropolitulu Ungrovlachiei, cu spatariulu (generalulu) Cost. D. Ghica, cu Alecu Filipescu, Dim. Filipescu si càteva cocóne din familii mari ridicasera biseric'a de pétra ce se vede astadi in loculu unei bisericutie de lemnu asiedĭate afara din satu pe unu dealu. Rosetti me invitase cá se'i fiu de ajutoriu la cumparare si transpunerea locului in proprietatea bisericei.

---

[1] Actele privitóre la urdirea si infiintiarea Asociatiunei etc. Sibiĭu 1862.

Cam pe la 1855 Rosetti depune la episcopia in Sibiĭu numerați una miie florini moneta conv. cu conditiune, cá acea suma si interessele se se dea ca premiu pentru cea mai buna Istoria a romanilor, care ar fi judecata de càtra barbati competenti cá demna de a fi premiata, in care casu spesele tiparirei le va purta totu densulu. In 1860 venind la Brasĭovu, a numeratu la fondulu scóleloru romane 100 fl.; eara dupace pàna atunci nu se presentase nimeni cu vreunu opu istoricu, a schimbatu premiulu in alte trei pentru traduceri de auctori vechi si anume 1000 fl. pentru Tacitus, càte 500 fl. pentru Svetonius si Iornandes. Spesele tipariului avea se le pórte totu generosulu donatoru, precum s'a si intemplatu la Svetonius.

In timpuri de pace si de liniste sufletésca póte cà s'ar fi aflatu cineva, care in 5—6 ani se se apuce si de istori'a romaniloru; asĭa inse chĭaru si aflarea de traducatori buni era fórte problematica. Ajunseseramu intr'o epoca, in care si professorii cei mai iubitori de liniste turburati si ei prin atàtea evenimente resturnatóre, nu prea cutezau se se apuce de lucrari scientifice mai grele, prin urmare nici de asemenea traductiuni. Totusi directorulu gimnasialu Gavriil Munteanu a tradusu pe Svetoniu, care s'a si tiparitu. In acestu anu 1861 inpartiramu pe Tacitu intre Munteanu si Andreiu Murasĭanu, care acum se aflá in disponibilitate cá translatoru gubernialu, si prea simtitoriu precum era elu, cadĭuse intr'o melancolia, din care noi cestĭlalti doriamu se'lu scótemu dandu'i ocasiune de a se ocupa cu ceva lucru folositoriu. A tradusu si Andreiu càte ceva din Tacitu; intr'aceea melancoli'a se prefacuse in monomania, cu care a si trecutu din viatia; eara apoi Munteanu a tradusu pe Tacitu, inse fàra se apuce a'lu tipari sub ingrijirea sa, din causa de o parte, cà trecènd ani la mijlocu Rosetti a retrasu si premiulu destinatu pentru

Tacitu, eara de alta, cà de la 1863 inainte cadiuse si Munteanu in grea melancolia insoçita de unele idei fixe, de care nimeni nu era in stare se'lu vindece. Pessimismulu ambiloru barbati prea demni de memori'a posteritatii se incuibase in spiritele loru din a. 1849 si acum se temeau cá si multi altii, se nu reviĭe aceleasĭ catastrofe preste tiéra si natiune. Dupa mórtea lui Munteanu, Tacitu a fost tiparitu cu spesele societatii academice sub ingrijirea mea.¹)

Au fost in anii absolutismului si aici in Transilvani'a barbati cari cugetasera atàtu la traducerea de auctori clasici càtu si la istori'a patriei si a natiunei. Ioanu Antonelli pe atunci professoru in Blasiu se apucase a traduce si a tipari din Liviu, care dela 1851 fusese introdusu de càtra ministeriu cá studiu in gimnasiile superióre. Ioanu V. Rusu totu profesoru (apoi protopopu in Sibiĭu) asteptase cu Istori'a Transilvaniei in manuscriptu pàna cand s'ar mai inblandi rigórea legii absolutistice de pressa, dupa care apoi la 1864 a si fost publicata si avuse unu succesu neasteptatu de bunu la modestulu nostru publicu cetitoriu.²) Despre incercarile altora pe acelea doue campuri de activitate scientifica afla cine voiesce destule urme in Fói'a pentru minte, inima si literatura dintre anii 1851—1863. Intr'aceea cá se traduci bine pe auctorii clasici latini si elini se cere nu numai cá cineva se cunósca perfectu acelea doue limbi si tóte fasele prin care trecusera, ci se fie ajunsu si limb'a materna la unu gradu alu desvoltarii si alu inavutirei sale, in care se te poti servi de ea fàra a intimpina greutati prea mari, se aibi si cetitori cari se te intieléga. In càtu pentru istoria, inainte cu 30, chĭaru si numai cu 20 de ani se mai simtia lips'a càtorva mii de documente, care abĭa de atunci incóce au vedĭutu lumin'a. Aceea lipsa o vediuse si Timoteu Ciparĭu, Eudoxiu Hormuzache, Stefanu Moldovanu si altii, cari se pusesera pe adunare de documente spre a ne avé odata istori'a, cu care se putemu esi in fati'a celorlalte natiuni si popóra. Chronic'a lui Georgie Sincai se tiparise in Iasi la 1853

---

¹) Vedi biografia lui G. Munteanu scrisa de mine publicata in Anale si in fruntea traducerii, 1870.

²) Compendiu de Istori'a Transilvaniei cu distincta privire la romani scrisu de Ioane V. Rusu etc. etc. Sibiĭu 1864.

in editiunea prima, cà-ci din editiunea inceputa de Alecsandru Gavra nu se alesese nimicu. Acea chronica servia de unu falinariu minunatu, pentrucá scrutatorii se póta strabate la lumin'a lui maĭ departe prin intunecimea vécuriloru. Istori'a la romani inainte cu 30 si cu 40 de anĭ, trebuea se fia considerata si dorita intocma cá si astadi, cá si in viitoriu nu numai din punctu de vedere secu scientificu, sau si numai cá lectura de distractiune, ci romanii dóra cá nici-unu altu poporu au se caute si se afle in istori'a patriei si a natiunei loru desteptarea deplina a consciintiei loru nationale, credinti'a religiósa in Provedintia, care a conservatu pe acestu poporu aprópe doue mii de ani prin mii de adversitati; totodata romanulu ajutatu de istori'a critica se'si faca o educatiune politica intr'unu gradu, cá se se póta mesura cu oricare altu poporu conlocuitoriu sau limitrofu.

Necessitatea imperiósa a istoriei eclesiastice care se simtia chiaru si la seminariile de clerici, a facutu cá unii barbati eminenti se publice chĭaru si sub absolutismu càte unu opu istoricu. Asĭa in 1855 au aparutu dela Cipariu Acte si fragmente pentru istori'a bisericei romane. In 1854 Istori'a bisericésca intocmita pe scurtu de Basiliu Ratĭu canonicu (321 pag.) In 1860 Istori'a bisericei ortodocse resaritene universale de Andreiu br. de Sĭaguna in doue tomuri.

In aceiasi ani natiunea preste totu suferia de o lipsa fórte simtita a cartiloru scolastice dela Abcdariu si Catechismu pàna la filosofia si la biblia; eara in acésta sfera de activitate au escelatu mai pre sus de toti Cipariu, Sĭaguna, Munteanu.

Pre cand Scarlat Rosetti anuntiase premiile sale in Transilvani'a, macedo-romanulu Evangeliu Zappa, mare proprietariu in Romani'a, oferise literatiloru romani unu premiu in suma neaudita la noi pàna atunci cá premiu, adeca de una miĭe galbini imperatesci in auru pentru compunerea unui dictionariu si a unei gramatice romane. Mai tardiu acelu premiu s'a indoitu si totusi in 6 ani nu s'au aflatu nimeni care se aiba curagĭu a intinde màn'a cu manuscriptu gata dupa unu premiu atàtu de maretiu, pe care l'ai putea numi prea bine si capitalu. In acelu periodu au aparutu càteva vocabularie, romanu-francesu si viceversa, germanu-romanu si romanu-germanu, latinescu-romanescu s. a.; inse fiacare literatu simtia greutatea problemei, a carei deslegare avea se corespundia la marimea premiului. Resultatu analogu avù si premiulu Alecsandru Ioanu Cusa destinatu pentru cele mai bune traduceri de auctori classici.

Tóte acelea premii venisera cam de timpuriu pentru literati si intr'o epoca, in care tóte popórale se simtiau agitate, eara natiunea romana rupta cum este in staturi diverse, era neasemenatu mai ingrijata de viitoriulu seu. De aici venia, cà cei mai multi profesori si alti literati seriosi abatendu-se dela professiunea ce'si alesesera, se aruncau orbesce in valurile politicei militante. Natiunea romàna càta domnia in Principatele unite nicidecum nu se simtia bine in acea stare abnormala, vasala, semisuverana, independenta si totusi pendenta. De aici necurmatele svèrcoliri, schimbari de ministrii, in fine si de domnia. Pentru cultulu museloru abĭa mai remanea dile libere.

Curatu asĭa ne mergeau noue acestoru vreo trei milióne romani din monarchi'a Habsburga. Pre cand voiamu se lucramu linistiti in de nou infiintiat'a societate de literatura si cultura, valurile politicei militante ne dedeau preste capu si ne aruncau in conferentie, in delegatiuni, deputatiuni, in adunari municipale, in diete si in neterminabile certe hostile prin diarie.

Anume in a. 1861—2 a intrevenitu si unu adeveratu peregrinagĭu de functionari de ai statului. In Transilvani'a numerulu functionariloru civili fusese de 1887 individi, dintre cari 757 adusi din alte tieri si aplicati aici printre cei 990 unguri si sasi si 140 romani afara de diurnisti. In primele septemani ale trecerii dintr'o sistema in alt'a toti erau pusi in disponibilitate pe lànga salariele pe care le avuse fiacare in gradulu seu de servitiu. Cei 757 de functionari straini inse trebuia se ésa càtu mai curend din acésta tĭéra, daca nu din alta causa, de siguru inse spre a se feri anume in orasiele unguresci de batjocuri infame, precum li se intemplase la multi in Ungari'a si unele in orasĭulu secuiescu Mures-Osĭorheiu, unde la o petrecere a loru s'a versatu prin plafondulu gauritu mai multu ardeiu (paprika) pisatu, in càtu tóta adunarea s'a departatu din caus'a stranutatului. Functionarii unguri curend au fost aplicati la gubernu si la municipii. Sasii s'au adapostitu in municipiile loru. Romanii functionari ajunsera in partea cea mai mare a loru cá viitoriulu se le dependa dela grati'a gubernatorului si a cancelariului, sau dela alegatorii municipali. Sub absolutismu nu numai functionarii dela locurile centrale, ci si cei din districte erau considerati cá stand de a dreptulu in servitiulu statului, aplicati pe viatia si cu dreptu de pensiune. Cu schimbarea sistemei s'a schimbatu si positiunea functionariloru din fundamentu. Dupa legile vechi functionarii municipali cadeau sub alegere numai pe terminu de càte trei ani; de pensiune nu putea fi vorba. Era usĭoru de prevedĭutu, cà la gubernulu din Clusĭu si la cancelari'a transilvana din Vien'a dintre romani voru intra fórte puçini, eara la ceilalti Ddieu se le aiba de scire. Cei mai multi erau casatoriti. Familii cu avere immobila multa puçina s'aru fi retrasu la mosiórele loru, dara ce era se se aléga din ceilalti cari faceau maioritatea? Le remase si acestora unu feliu de migratiune. Tóta consolatiunea multimei de functionari pusi in disponibilitate era, cà salariile li se mai platea regulatu.

In Ungari'a decurgeau alegerile la dieta intre batai si omoruri, de care suferira si romanii la Lipov'a si pe airea; inse si intre acelea atrocitati au reusitu si romanii din Ungari'a cu càtiva deputati sau cum le dicu acolo ablegati. Acea dieta fù deschisa in 6 Aprile de càtra c. Aponyi in numele regelui. Au voitu se mérga si unii magiari din Transilvani'a, au fost inse opriti dela curte.

In 23—24 Aprile gubernulu se mutà dela Sibiĭu la Clusĭu. Indata la inceputu gubernulu provóca unu scandalu din caus'a limbei romane. Intr'aceea episcopulu Andreiu vine in conflictu seriosu cu comitele sasescu Franciscu Salmen. De alta parte Franciscu Leonhardt (astadi episcopu) a silitu in numele episcopului seu Haynald pe redactorulu Iacob Murasĭanu cá se publice in contra mitropolitului Alecsandru St. Sĭulutiu o noua mustrare din caus'a cuventeloru rostite in conferenti'a din Alba-Iulia cu adaosu, cà nu numai Haynald, ci si mirénulu catolicu Gál si calvinulu Doboly au inputatu lui Sĭulutiu »ratacirea sa istorica.«

Adeca adversarii se incercau din tóte partile a descuragia si infrica pe prelatii romani, precum a'i si degrada in opiniunea publica si chĭaru in ochii natiunei romane. Si pentrucá morbosulu mitropolitu se fia mortificatu si mai amaru, se mai sculara doi romani, ambii de religiunea greco-catolica, unulu functionariu, altulu protopopu, cari alergand printre romani lucrau din resputeri cá se induplece pe fruntasii loru a face causa comuna cu magĭarii, nu numai pentru nimicirea autonomiei transilvane, ci si in contra Dinastiei, adeca a'i repedí in vultórea revolutiunei. Ambii acei romani aveau neveste magiare si se aflau in connexiuni stricte cu familii magĭare. Si cum se intempla cam de regula in timpuri agitate, de atunci se latí intre romani parol'a, cá se stea trei pasi departe de toti romanii càti ţînu neveste magĭare.[1]) Abĭa se póte crede, ce inriurintia fatala avuse si mai tàrdiu acea agitatiune a romaniloru magĭaroni asupra mersului afaceriloru politice romanesci. Puçini erau acei romani cari ţineau neveste de alte nationalitati, neincrederea inse rodea cá o gangrena in sufletele celorlalti romani; insusi mitropolitulu avù se sufere multu anume din caus'a acelui protopopu, care fusese incurcatu si intr'unu procesu fórte gretĭosu pentru averea de càteva mii a unei biserici din Alba-Iuli'a, in care timpu elu cutedià a recurge in contra Blasĭului la Strigonu înca si dupa infiintiarea mitropoliei si emanciparea deplina a bisericei greco-catolice romane de sub jurisdictiunea primatelui latinu. Càtiva ani a duratu acelu procesu nevoĭesĭu. Mitropolitulu se bolnavise asĭa de reu, in càtu nici la adunarea din Martiu, in care s'au votatu statutele nóstre nu a pututu veni. Intre alte incercari ale acelui protopopu a fost si propunerea lui publicata in »Pesti Naplo« din Aprile, cá se se deschida in Clusĭu unu diariu in doue limbi unguresu si romanescu. Dupa infiintiarea dualismului protopopulu a fost aplicatu intr'unu oficiu fórte modestu de càtra ministrulu instructiunei publice.[2])

Intr'aceea se inmultisera si in archidieces'a greco-catolica diverse lipse, scaderi, neregularitati asĭa, cà Archiepiscopulu mitropolitu se vediù necessitatu, a convoca cu Cerculariu Nr. 82

---

[1]) Despre acestea trei patru casuri din urma se potu citi mai multe in Gazeta Transilvaniei din 1861 Nrii 17, 20, 21, 32, 33 si càteva scrisori in colectiunea mea.

[2]) Vedi si Gazeta Nr. 28 din 1861.

din 12/24 Februariu de urgentia unu consistoriu plenariu pe 27 Febr. st. vechiu, a carui missiune se fia a lua mesuri si a prepara o programa pentru unu sinodu archidiecesanu, care era se se ţina in Maiu alu acelui anu. Într'aceea despre starea si inpregiurarile nicidecum placute ale archidiecesei gr.-catolice din acea epoca vomu afla mai la vale informatiuni autentice la Capu VI.

Cu finea lunei Martiu veni scirea la Blasĭu despre mórtea episcopului Ioanu Lemeni intemplata in 29 Martiu dupa care i s'au servitu parastase pentru sufletulu acelui archiereu cadiutu victima furiiloru revolutionarie si celoru reactionarie.[1])

§ 17. Totu functionarii romani si starea loru nesigura. Monarchulu comitte gubernului cá se conscria pe alegatori cu censu de 8 fl. Gubernulu se opune. Comitele Miko la Brasĭovu cu prepusu de revolutiune romanésca. Secuii stau se ia arme. Deputatii romani in diet'a Ungariei aparatori valorosi. Deputatiuni romàne la Vien'a. Planu pentru congresu generalu. Planu pentru unu capitanatu romanescu alu Banatului. Conflictu intre Kemény si Sĭulutĭu. Kemény cade. Omoruri si anarchia.

In decursulu luniloru Aprile si Maiu s'au intemplatu cele mai multe alegeri de functionari in acésta tiéra si înca tocma asĭa precum se temusera romanii cà voru esí acelea. Toti cei denumiti in gubernu au fost considerati numai cá in provisoriu, adeca conformu dorintiei magiariloru, pàna cand acésta tiéra contopinduse cu Ungari'a, unu ministeriu ungurescu va numi in functiuni pe cine va voi elu. Alegerile la municipii se faceau din càte trei candidati propusi de càtra prefecti pentru fiacare postu. Cu legile anterióre transilvane se mai mostenise si alta conditiune restrictiva, care ţinea, cà candidatii pentru fiacare municipiu au se fia, daca nu vechi locuitori, celu puçinu incetatĭeniti in acela. Dintre concurentii romani au remasu cei mai multi stersi din listele candidatiloru. Documente prea frumóse despre anii de servitiu sub austriaci, petitiuni, proteste au fost respinse si aruncate càtu colo. La Brasĭovu de ecs. erau vreo patrudieci de functiuni mari si mici pentru cetate si districtu. Din 14 concurenti romani a fost candidatu si alesu unulu. Cam asĭa s'a intemplatu si la Sibiĭu. De aici urgía mare intre sasi si romani pàna la mesura, in càtu fruntasii sasiloru incepusera a se consulta intre sine asupra unui mijlocu, prin care acestea doue elemente s'ar putea separa unulu de altulu asĭa, in càtu de si locuescu ei in comune si districte amestecati unii cu altii, se se administre fiacare poporu prin functionari din natiunea loru. In comitatele feudali, pe unde sàngele circulédĭa mai iute la romani si la unguri, dintre candidatii romani totu au mai fost alesi puçini mai vîrtosu pe unde curtea apucase a denumi càte unu prefectu romànu.

---

[1]) Necrologulu acestui episcopu in Gazeta Nr. 31 suplem. din a. 1861 éra testamentulu seu in Nr. 44 p. 188.

Dupa restaurare preotimea romana fù luata la góna; diariele magiare sumutiau asupra preotiloru in modu infamu cu scopu de a terrorisa pe romani cá se nu mai cutedie a cere nimicu in sfer'a politica dela nimeni, cu atàtu mai puçinu dela monarchu.

Bravulu functionariu romanu anume Nicolae Nemeş, fù inpuscatu talcharesce aprópe de Alba-Iulia in partea de càtra Portus.

In earna au fost batuti cumplitu unii preoti romani la comun'a Iernei.

In Ungari'a cursese sange la mai multe locuri. La Iaurin (Györ) a fost rebeliune spurcata.

Intre acestea monarchulu numise càtiva prefecti (comites supremi) romani curati atàtu in vreo trei comitate din Ungari'a, anume pe Emanuel Gosdu la Lugosĭu pentru comitatulu Carasĭu, càtu si in Transilvani'a pe patru. Toti au fost primiti de càtra romani cu o bucuria extraordinaria si solemnitate cum nu se mai vediuse la poporulu acesta.

Erau inse afara de aplicarea functionariloru cu totulu alte cause de importantia suprema, care ţîneau pe romani in neliniste febrila. Dupa primirea celoru trei opiniuni esite dela conferenti'a de Alba-Iulia, monarchulu a decisu asupra loru fórte curènd, cà-ci in locu se apróbe votulu maioritatii de 27 si se recunósca uniunea Transilvaniei cu Ungari'a, cu rescriptu din 26 Martiu Nr. Canc. 887/1861 dispune si obliga pe gubernulu tierei, cá spre a puté convoca diet'a Transilvaniei, se conscria càtu mai curènd pe toti locuitorii càti platescu contributiune directa de 8 (optu) floreni cá fonciera, sau dupa oricare altu venitu ori professiune, inse asĭa, ca in acelu inpositu se nu fia numerata si darea capului si nici asĭa numitele aruncaturi sau crescaturi. Asĭa imperatulu voise, cá 8 florini[1]) se fia censulu unicu pentru tóte classele locuitoriloru fàra nici-o esceptiune. Acelu censu era multu mai mare decàtu censulu votatu prin dieta si sanctionatu pentru Ungaria propria cá censu generalu; si totusi acela putea se conviie romaniloru cu conditiunea pusa de monarchu, cá tóte classele, adeca si nobilimea mare mica se fia supusa la acelasi; magiariloru înse nu le convenia de locu acelu censu, ci ei ţineau pe viatia pe mórte, cá toti privilegiatii, chĭaru si sĭerbii, cocierii, cerşitorii, daca se tragu din familii de »Nemes«, precum si toti secuii se fia scutiti de oricare censu, se remàie totu privilegiati, precum si sunt earasi dela dualismu incóce pàna in dio'a in care scriemu acestea, totu scutiti de oricare censu.

Gubernulu a remustratu in Aprile, apoi si in 1 Iuniu declarand rotundu, cà nu se supune la vointi'a monarchului, cà-ci si acésta este octroare; eara in contra octroarii, adeca a legislatiunii unilaterale absolutistice gubernulu se provocá la mai multe legi mai vechi si mai noue asĭa numite constitutionale, votate in dieta si apoi sanctionate de rege, eara in Transilvani'a odinióra numai de voivodulu tierei; gubernului din Clusĭu inse asĭa precum era elu restauratu pe bas'a legiloru vechi feudali in 1861 ĭi convenia fórte bine cá se tréca cu tacerea multime de alte legi emanate dela regi cu titlu de diplome si decrete, inpuse tierei fàra nici-o dieta. Chĭaru asĭa dis'a diploma de auru a regelui Andreiu II care facuse din aristocrati semidiei, a fost o simpla octroare, firesce fórte placuta, prin urmare primita cu bratĭale deschise. Si edictele imperatoriloru Romei, dintre care multe mai au prin influinti'a dreptului romanu putere de lege pàna in dio'a de astadi in tierile civilisate, ce erau acelea altuceva, decàtu aceea ce se dice acum cu terminulu frances: Octroi. Gubernulu transilvanu voise se uite, cà in viati'a staturiloru vinu unele momente mari, estraordinarie, complicatiuni fatale, unde are locu dictatur'a, cá se deslege nodulu gordianu cu o singura taietura valorósa. Curatu acestu casu era si in Transilvani'a in 1861. Ori cà ar fi recunoscutu Mai. Sa Franciscu Iosif I uniunea tierei si o ar fi trimisu immediatu la diet'a Ungariei, ori cà a voitu autonomi'a tierei cu diet'a ei, precum era prevediuta in diploma, monarchulu nu aflase cu cale a indrepta tiér'a nici la legea aristocratica din 1791 si nici la cea improvisata cu rea credintia si cu reutate prin diet'a revolutionara din 1848. Ambele acelea legi electorale sunt plasmuite asĭa, cá portile dela cas'a legislativa se remaĭe pentru poporulu romanescu inchise in veci. Classele privilegiate relative fórte numeróse in acésta tiéra, nu voiau cu nici-unu pretiu, cá se iá parte si maioritatea immensa a locuitoriloru la legislatiune prin deputati, prin barbati de incredere alesi din partea sa. Acea resistentia pismataritia irritá spiritele romaniloru preste mesura, de care ne sunt martore numerósele conferentie, desbaterile adunariloru municipali si unu mare numeru de corespondentie si polemii publicate in diariele romanesci.

---

[1]) Circa 1 napoleon d'or sau 20 franci dare directa.

Acelei iritatiuni a poporului s'a datu apoi espressiunea cea mai stralucita prin desbaterile provocate asupra causei romaniloru de càtra mai multi deputati romani in diet'a Ungariei, cand dupa mari incordari venise si cestiunea nationalitatiloru la ordinea dilei.

Este cunoscutu din istori'a contimpurana a Ungariei, cà in diet'a ungurésca cu ocasiunea furtunóseloru desbateri asupra adresei mai multi deputati marturisiti pe fatia cá romani adeverati in camer'a deputatiloru, eara Emanuel Gosdu in calitate de comite supremu cá membru alu Casei magnatiloru, au escellatu spre mirarea unguriloru si a germaniloru intru apararea curagĭósa si totodata intĭelépta a existentiei si a drepturiloru natiunei romane in tierile numite ale corónei Santului Stefanu. Se póte susţiné cu totu dreptulu, cà acea ţinuta barbatésca a aceloru romani de inainte cu 30 de ani a induplecatu pe unguri cá se faca popóraloru conlocuitóre celu puçinu concessiunile coprinse mai tàrdiu in legea de nationalitati dela 1868. In semnu de recunoscintia femeile romane din Brasĭovu au trimisu la càtiva din oratorii de atunci cununi lucrate de manile loru.

In acea dieta furtunósa din 1861 au reusitu a intra si càtiva deputati romani, cari inse necum se'si cunósca parerile loru politice si aspiratiunile din punctu-de vedere nationalu, dara cei mai multi nu se cunoscusera nici in persóna. In dilele de anteiu ale sessiunei abia se presentasera vreo 18 insi. Cea de anteia grija a loru era, cá spre a'si regula fiacare ţinut'a atàtu càtra partidele din dieta, càtu si chĭaru romanii unii càtra altii, se tiĭe conferentie càtu mai dese, ceea ce s'a si intemplatu. Vreo doisprediece insĭ din trensii au ajunsu curend la buna intielegere si anume Babesĭu V., Bogdan, Buteanu, Maniu A., Pascu, Popa Georgie, Popu Iosif, Popovici Sigismund, Popovici I., Deseanu, Aloisie Vladu, mai apoi Mihaly Gabriel, Ioanovici.

In cas'a magnatiloru avea locu cu rangu de prefecti (comites supremi). Manu Iosif din Marmatia, Gosdu Emanuel din comit. Carasĭu (Lugosĭu), Popu Sigismund in distr. Cetatii-de-pétra (Kővár) si Piposiu Ioanu din Zarand.

Intre deputati apucasera se intre si doi protopopi din comitatulu Biharu, anume Simion Bika si Ioanu Pap, pe care diariele nici nu'lu numiau pe romanesce, ci era cunoscutu numai cu numele de Pap János. Acei doi clerici pre langa ce treceau in ochii romaniloru de magĭaroni fanatici, apoi ei si vorbiau cu despretiu despre limb'a romana, eara pe poporulu tieranu îlu numiau dobitocu. Mari neplaceri au avutu romanii cu aceĭ protopopi. Pap I. mai era inculpatu si cá denuntiantu.

Bĭetulu Eftimie Murgu dupa multele suferintie ajunsese cá se nu te mai poti intielege in cestiuni politice cu densulu.

Bravulu Georgie Jura din Marmati'a necunoscènd intru nimicu pe poporulu din care esise, a fost sinceru destulu cá se renuntie pe faţĭa la nationalitatea sa.

La alti càtiva, cum Fauru, Misiciu, Manasse le-a trebuitu ceva timpu mai multu pàna ce s'au pututu informa despre natur'a cestiunei nationale romane si cu atàtu mai multu despre cestiunea transilvana, pe care abĭa acum incepura a o cunósce din mai multi articlii publicati in Gazeta si in Fóia. Acestea sunt in politica urmarile crescerii in scóle superiori straine.

Lupt'a parlamentara pentru nationalitate, limba, drepturi nationali politice si cestiunea transilvana s'a inceputu la adres'a lui Deak in 7 Iuniu cu unu emandamentu alu lui Georgie Popa, carele a pretinsu, cá in locu de a se dice in ea »Representantii natiunei magiare« se se indrepte »Representantii poporului Ungariei.« Cá si cum ar fi aruncatu cineva o bomba in sala, asĭa se involburara cei vreo 300 de membrii unguri. Lui Popa iĭ sarira in ajutoriu Buteanu si Fauru. Pentru emandamentu votara toti romanii presenti, afara de cei doi protopopi si de Murgu. De aci incolo luptele maioritatii cu minoritatea romana a duratu patru dile, intre multe scene viforóse, in care s'au distinsu Babesiu in cestiunea uniunei, A. Vladu, G. Popa, Buteanu, A. Maniu s. a.[1])

Nelinistea spiriteloru devenia totu mai intensiva prin desele faime despre apropiarea resboiului civilu. Acelea faime mai luara aripi si prin o caletoria a gubernatorului la Secui.

In 8 Iuniu c. nou gubernatorulu com. Emericu Miko venise cam pe neasteptate la Brasĭovu. Auctoritatile municipali si tóte corporatiunile ĭlu felicitara de buna venire; preotimea fù condusa de protopopulu I. Popasu, comerciantii de ómenii loru. Toti au fost prea bine primiti. Sér'a iluminare, musica cu tortie si oratiuni. In aceeasi óra inse gubernatorulu trimise la Georgie Baritiu cá se'lu chĭeme pe unu patrariu de óra. Essenti'a conversatiunei au fost, cà dupace gubernatorulu dete se se intĭelégа càtu l'a surprinsu pe escel. sa frumós'a primire din partea tutoru classeloru de locuitori fàra distinctiune, doresce se afle, care aru fi adeveratele cause ale agitatiunei si nelinistei la poporulu romanescu. Precum la cei mai multi aristocrati din acésta tĭéra, asĭa si comitelui Miko ii venia cu greu se créda, cà daca nu poporulu intregu, celu puçinu cei trecuti prin scóle din cleru si din poporu cunoscu pe acestu pamentu bunuri neasemenatu mai pretióse si mai sublime, de càtu aru fi numai cele fisice, cá pànea si cá sarea; au si romanii idea de patria, de patriotismu, de libertate si de legi, au si consciintia clara despre nationalitatea loru.

Tóte acestea nu aru inpedeca intru nimicu pentru cá se ajungemu la o buna intielegere; dara dupa informatiunile nóstre, adaose esc. sa, intre romani se ventilédia planuri despre armarea poporului cá in 1848, de unde ar urma, cá tĭér'a se fia scaldata din nou in sange.

---

[1]) Vedi informatiunile subscrise de Ioachim in Fói'a pentru minte etc. Nrii 24 et 25 din 1861.

Escelentia! faime de acestea tendentióse pe noi romanii ne doru, inse nu ne vinu de locu neasteptate. In mai multe epoce estraordinarie, precum de ecs. si in 1830 s'au inventatu asupr'a romaniloru faime de rebelliuni atàtu cu scopu de a irrita pe curtea imperiala, càtu si spre a apasa si mai greu pe romani. Eu am familia numerósa; am si ce perde; am gustatu cá multi altii si am trasu urmarile resboiului civilu; credi Esc. Ta, cà tocma eu asiu putea fi urḑitoriulu unui resboiu civilu si înca intr'unu timpu cand noi batemu neincetatu la usile monarchului?

Sciam pentru ce'i vorbescu asĭa, pentrucà'mi era cunoscute infamele denuntiari inaintate asupra mea la Clusĭu si la Vien'a.

Atunci com. Miko: Prea bine; acestea voiam se le aflu dela DTa; pentrucà fia disu acilea, eu tocma din asemenea causa plecu de aici màne in Háromszék, unde Secuiĭ nostrii earasi voiescu se mai faca o nebunia cá cea din 1848.

Dupa comentàri si esplicàri mai bine de o óra 'iam multiamitu pentru increderea aratata càtra mine si m'am intorsu acasa cufundatu in reminiscentiele tragice din 1848/9. Din acea convenire invetiasem numai atàta, cà Miko cautand se viie in atingere cu romanii si cu sasii, voiá se afle dupa putintia, daca romanii cugeta in adeveru se apuce armele; eara daca acea denuntiare ar putea fi demințita, se dea de minciuna si elu pe secui si se'i infrunte, cà sub pretestu de rebelliune romanésca le vine earasi poft'a diabolica se verse sange omenescu si mai anteiu de toti romanescu.

Pàna in acelea dile caletorisera la Vien'a càteva deputatiuni districtuale romanesci, dela Naseud, Fagarasĭu, Zarand, Timisĭóra, Arad, fiacare in afacerile loru districtuali. Venise timpulu cá si comitetulu centralu alesu in adunarea nationala din Ianuariu se mai faca unu pasu inainte.

Unulu dintre cei doi presiedinti Andreiu br. de Sĭaguna convocase pe membrii din apropiare la sĭedintia. Intre alte afaceri ale comitetului se prevediuse si necessitatea de a inainta din nou o deputatiune la Vien'a cu atàtu mai vîrtosu, cà acum sasii si magĭarii aveau acolo pe ómenii loru in permanentia. Cu conclusele luate in Sibiĭu au fost trimisi indata a dou'a ḍi Baritĭu si Bologa la Blasĭu. Acolo cestalaltu presiedente Alexandru St. Sĭulutiu a si convocatu nu numai pe barbatii càti fusesera alesi in comitetu, ci capitululu intregu. Propunerile aduse din Sibiĭu s'au adoptatu in unanimitate la Blasĭu, apoi la mese s'au ridicatu toaste de bunu auguru. A mai remasu cá se se afle barbati decisi cá se apuce calea Vienei, se si sĭédĭa acolo, pàna cand? nu era profetu care se le póta spune.

Astadi cá si inainte cu 31 de ani ar putea se intrebe cineva, care a fost scopulu acelei deputatiuni nationale trimise din nou la Vien'a, dupace prim'a deputatiune se intorsese de acolo numai in Decembre si dupace conclusele conferentiei nóstre din Ianuariu inaintate la Curte fusesera atàtu de bine primite. La o intrebare cá acésta respunsulu este coprinsu intr'o serie de corespondentie, care coprindu o parte buna din volumulu acesta. Nu numai deputatiuni efemere, ci deputatiune stabila si fórte bine provediuta cu spese indispensabile se cerea cá se aiba natiunea romana la Vien'a; unu lucru acesta, pe care in acea epoca 'lu intielegeau fórte puçini, eara la altii daca si intielegeau, lipsia increderea càtra deputatii trimisi. Cam asĭa merge de cand lumea in politica, ómenii nu se incredu nici la camasi'a ce o pórta pe corpulu loru. La multi earasi le place fórte cá se scótia din jaraticu castanele fripte cu degetele altora si asĭa, ca pre ei se nu'i coste nici-unu banu, eara dupace le voru manca, se le mai si platesci, cá odinióra crestinii la turci, o taxa órecare pentru tocitulu dintiloru pe mancarea gatita de tine.

Astadata se aflara trei barbati cari s'au decisu cá se ia asupra'si acea missiune grea si scabrósa, anume Iacob Bologa, Elia Macelariu, dr. Ioanu Ratĭu, toti trei ómeni cari se bucurau de simpatiile romaniloru cu esceptiune numai de càtiva rivali, cari le scornira la momentu, cà ei voru cauta in Vien'a numai cá se'si faca màna buna pe la ministrii spre a fi numiti in functiuni inalte, eara acestu prepusu ĭlu infiltrara si in urechile episcopului Andreiu, ceea ce apoi au si avutu urmari neplacute, precum ese invederatu din càteva corespondentie. Dara asĭa este intrig'a si calumni'a, ele inveninédĭa, uneori chĭaru omóra activitatea spirituala, cá si carboniculu organismele.

Dupace au aparutu si patent'a din Februariu si s'a inceputu organisarea noua — vinu nou in burdufe vechi — cancelari'a transilvana si gubernulu din Clusĭu au executatu din acelea acte imperatesci numai atàta càtu a placutu loru si prefectiloru de comitate. Romaniloru li s'au »aruncatu càteva óse,« intocma precum disese comitele Emericu Miko intru o conferentia privata de magnati ţinuta in Clusĭu, la care participasera din intemplare si doi romani.

Folosirea limbei romàne in afacerile publice era combatuta de càtra tóta ungurimea cu inversĭunare.

Preotimea romàna luata la góna si nesuferita a se folosí de drepturile sale civili.¹)

In locu de a lua mesuri preparative pentru deschiderea dietei transilvane asĭa precum demandase monarchulu, feudalii alegeau deputati pentru diet'a Ungariei.

In patent'a din Februariu era provediutu, cà in casu de consolidarea lucruriloru avea se participe in viitoriu si Transilvani'a cu 26 deputati in parlamentulu centrale alu monarchiei. Despre unguri se sciá din capulu locului cà ei nici nu voru se audia de acelu parlamentu. In acestu casu noi trebueamu se aflamu ce mesuri va lua Curtea imperiala spre a intregi parlamentulu cu deputati din provincii.

Nici Croatii nu voiau se mérga la Vien'a, inse nici la Pest'a. Croatii cumpaniau tare càtra o monarchia compusa din mai multe tieri autonóme confederate, o idea si unu planu acesta, carele in adeveru îsĭ are urmele sale afunde in istori'a acestei monarchii, precum a si demonstratu diet'a Croatiei in adres'a memorabila inaintata Monarchului din 24 Sept. 1861.

In acea situatiune s'au aflatu cu cale, cá în lipsa de dieta se ceremu dela monarchu prea inalt'a concessiune pentru unu congresu politicu romanescu, eara nu mai multu o simpla conferentia de ocasiune; eara in acésta privintia càtiva barbati romani fruntasi din Ungari'a, mai multi si din Transilvani'a voiau, cá congresulu planuitu se nu mai fia compusu singuru din ardeleni, ci acela se aiba caracteru de congresu generalu compusu din deputati alesi in regula dupa unu censu órecare din tóte provinciile locuite de romani, chĭaru si din

---

¹) Vedi Gazeta Nr. 45—46 din 1861.

Bucovin'a. Cu singur'a esceptiune a magiaroniloru toti ceilalti romani aru fi adoptatu cu adeverata placere acea idea a unui congresu generalu, daca cei mai bine informati si mai departe vedietori nu aru fi fost convinsi din capulu locului, cà Curtea imperiala niciodata nu ar fi permisu asemenea adunare generala, ceea ce s'a si adeveritu in curend. Chĭaru si numai concessiunea pentru unu congresu curatu ardeleanu s'a traganatu pàna in Aprile 1863.

In acelasi timpu romanii din Banatu cu tóta incorporarea loru la propri'a Ungaria, se preparau se céra pentru comitatele respective formarea loru intr'unu Capitanatu, alu carui capu gubernatoru se fia numitu de càtra monarchu si se dependa de a dreptulu dela Maiestatea Sa.

La tóte acestea si alte cestiuni politice se presupunea cà deputatiunea are se dea fatĭa nu numai cu ministrii, ci de a dreptulu cu monarchulu, càtra care se recurga cu memoriale si suplice. Audientia inse fàra biletu din partea cancelariului transilvanu sau nu se putea mijlocí nicidecum, sau numai pe alta cale laturala, prin cancelari'a privata a Maiestatii Sale, din favóre speciala, inse si atunci nu cá la deputatiune, ci numai cá la cutare persóne private, inse si in casulu acesta trebuea se fia cunoscuta positiunea sociala, caracterulu persóneloru si caus'a pentru care ceru audientia.

Prin ce mijlocu ajungeau in acelea dile deputatiunile romanesci la audientiele imperatesci, lectorii nostri potu se afle mai bine si mai pe siguru din seri'a interesanteloru corespondentie numeróse comunicate in volumulu acesta.

Totu din acelea corespondentie originale conservate pàna acuma cu mare grija, se póte cunósce tóta activitatea desu citatei deputatiuni nationale, precum si unele neintielegeri escate intre unulu dintre presiedenti si intre acei deputati, pàna cand au reusitu cá se concurga si ei la dimissiunea cancelariului br. Franciscu Kemény, care i s'a datu de càtra Maiestatea Sa in 19 Septembre 1861 pre cand resistenti'a lui fatĭa cu monarchulu si multele sale mesuri arbitrarie nu se mai putea suferí.

Numai cu 11 dile inainte de caderea sa, adeca in 8 Septembre Nr. presid. 253 acelu cancelariu Kemény trimisese mitropolitului Alexandru Sterca Sĭulutĭu unu avertisementu scrisu cu arogantia demna de unu mare viziru alu unui sultanu. In acelu actu alu seu Kemény trasese la respundere pe numitulu mitropolitu pentru protestele si resistenti'a passiva a poporului romanu opusa la mesurile arbitrarie ale gubernului acestei tieri, îĭ inputá totodata, cà din caus'a acelei ţinute a romaniloru familiile magĭare parasindu'si locuintiele loru fugu in alte parti (adeca dela sate la orasĭe, acum cá si in alte epoce).

Mitropolitulu Alecsandru cu tóta sanatatea sa sdruncinata nu a lipsitu a da cancelariului unu respunsu precum a meritatu, 'i-a inşiratu adeca pe largu multime de nelegiuiri, fapte arbitrarie si brutalitati comisse de càtra auctoritatile publice dealungulu si latulu tierei asupra romaniloru; îĭ si plesnesce in fatĭa desele denuntiari infame inaintate la monarchu asupra poporului romanescu fàra nici-o mustrare de cugetu, precum anarchia fórte periculósa, rebelliuni, tendentie dacoromane si alte blastematii, apoi ceruse dela monarchu permissiunea de a se lua earasi mesuri terroristice cá in 1848, intemnitĭari, executiuni militari, gendarmeria etc. Ungurii din Ungari'a propria pretinsera dela monarchu, cá gendarmeri'a austriaca organisata militaresce se fia scósa càtu mai curènd din tóta Ungari'a si loculu aceleia se'lu ocupe pandurii de odinióra, precum s'a si intemplatu. Tocma din contra compatriotii unguri dela noi rugasera pe monarchu, cá nu cumva se scótia gendarmeri'a austriaca din Transilvani'a, ci se o lase acilea, cá se fia cine se'i apere de romani! Acestia inse intielegènd acea apucatura maiéstra, rugara si ei pe gubernu cá se ţiĭe gendarmeri'a in tĭéra spre a infrena escessele unguresci.

Inca din lun'a lui Maiu incepusera Secuii se omóre dintre romani. Una din atrocitatile cele mai selbatice a fost cea dela Vintĭulu-de-sus (1 posta dela Turd'a), unde secuii au omorîtu numai cá din chĭaru-seninu, fàra nici-o culpa pe doi romani parinti de familii.[1]

Cu trei dile inainte de caderea lui Kemény aristocrati'a mare si mica din comitatulu Albei adunata la Aiud, inversĭunata din caus'a protesteloru romanesci, a strigatu si votatu cu Samuel Gyarmathi, cu br. Stefanu Kemény, cu unu Bocskai s. a. cá din tóte comunele române se fia aruncati in temnitia càte doi sau trei locuitori mai de frunte, spre a baga frica în poporu; adeca curatu cá in 1848, si ar fi lipsitu numai ridicarea de spendiuratori noue.

---

[1] Vedi casulu descrisu bine in Gazeta Nr. 68 pag. 280 din 1861.

In 3 Septembre se dedese focu la recolt'a protopopului Georgie Crisĭanu din comun'a Sacalu de pre Campia, unde i se facù o dauna fórte greu simțita in pretiu de 4000 (patru mii) florini v. a.

Cá urmare a unui procesu de hotaru traganatu de càtra tribunale cá inadinsu preste una suta de ani intre unele comune sasesci din districtulu Bistritiei si altele din fostulu regimentu II granitiariu, in 18 Sept. a fost o lovire formala intre romanii din Nepos si intre sasii din Pinticu, caroru li se dedesera si gendarmi cá ajutoriu. Doi romani au fost ucisi, altii raniti.

Anarchi'a se incingea preste tĭéra vediend cu ochii si cu atàtu mai repede, cu càtu crescea si resistenti'a gubernului transilvanu asupra executarei decreteloru venite dela suveranu.

§ 18. Imperatulu convóca diet'a transilvana si denumesce cancelariu pe com. Franciscu Nádasdy totodata cá ministru de statu. Gubernulu din Clusĭu se opune la convocare. Alta deputatiune nationala la Vien'a condusa de mitropolitulu Alecsandru. Trei consiliari romani se compromitu greu la romani si la cabinetu. Cade si gubernatorulu com. Emericu Miko. Generalulu comite Folliot de Crenneville presĭedinte alu gubernului. Alte schimbari personali. Inaugurarea Asociatiunei transilvane. Prim'a societate romana de lectura in Clusĭu considerata cá unu evenimentu mare. Fundatiuni si subventiuni. Dotatiune pentru clerulu gr. res.

Romanii cerusera, cá in loculu lui Kemény se fia denumitu la Vien'a unu romanu in calitate de cancelariu, adeca ministru pentru Transilvani'a, eara nu magĭaru si nici sasu. Era fórte usĭoru de prevedĭutu, cà acea rugare in nici-unu casu nu va fi ascultata, si chĭaru daca s'ar fi facutu romaniloru pe voia in punctulu acesta, nu le-ar fi folositu nimicu, sau cà tocma le-ar fi stricatu; in totu casulu ar fi cadĭutu victima prin unu mijlocu sau altulu unu barbatu dintre cei mai valorosi ai loru. Romanii au cerutu asĭa; imperatulu inse avea in vastulu seu statu destui barbati, dintre cari se aléga pe unulu aplecatu a inplini exactu vointiele Maiestatii Sale. Comitele Franciscu Nádasdy a fost descendente dintru o familia stravechĭa, ajunsu la functiuni inalte in resorturile finantieloru si justitiei, cunoscutu si in publicu cá omu dreptu, unguriloru inse nesuferitu, pentrucà elu era unulu dintre dinasticii cei mai probati. Acestu Nádasdy fù denumitu cancelariu alu acestei tieri, pe care o cunoscea prea bine din functiunele sale anterióre purtate in trens'a; apoi atàtu pentru inmultirea estraordinaria a lucrului, càtu si cà comitele suferia multu de durerea ochiloru, i s'a datu mai apoi ajutoriu cu titlu de vice-cancelariu baronulu Franciscu Reichenstein de origine dupa tata din Tirolu, inse indigenatu in Transilvani'a, eara dupa mama din Sibiĭu. Reichenstein era contimpuranu cu consiliarii romani Vas. L. Pop si Iacob Bologa, cari se intielegeau bine cu densulu cá si consiliariulu Dimitrie Moldovanu. Acum deci incepuramu se credemu cà si caus'a natiunei in legatura cu a patriei intregi va apuca pe o cale ceva mai neteda, inse numai asĭa, daca voru urma si la gubernulu din Clusiu, si in municipii schimbari de persóne.

Monarchulu defipsese prin rescriptu din 19 Sept. adeca din dio'a caderii lui Kemény deschiderea dietei transilvane pe 4 Novembre. Gubernulu in locu se prepare listele electorale respunde in 3 Octobre la acelu decretu cu unu protestu motivatu fórte pe lungu, totu cu argumentele cunoscute si repetite de nenumerate-ori. Cei trei consiliari romani Paul Dunca, Alecsandru Lazar, Ioanu Alduleanu, de altmentrea cunoscuti romaniloru cá unionisti fàra conditiuni, îsĭ dau in privinti'a dietei opiniune separata, inse asĭa, cà recunoscu tóte argumentele maioritatii gubernului produse in contra rescriptului convocatoriu, afirma cà monarchulu prin acea octroare (mai alesu a censului) a calcatu tóte legile respective mai vechi ale acestei tieri, uita inse fórte usĭoru, cà prin uniunea neconditionata cu Ungari'a tóte acelea legi se spulberau in ventu; inputa monarchului si pre cei diece ani ai absolutismului, in care ani s'au inaltiatu chĭaru si ei insii acolo, unde sub alta sistema nu aru fi ajunsu in tóta viati'a loru; in fine totusi inchĭeie, cà dupace este voi'a monarchului cá diet'a se se deschida, gubernulu se nu i se mai opuna, ci se prepare listele.[1]

Votulu separatu alu celoru trei consiliari romani a fost primitu la cabinetu cu neplacere mai mare decàtu chĭaru protestulu maioritatii gubernului provincialu. Numai unu votu cá acela nu ar fi asteptatu se ésa din pene romanesci, necum natiunea romàna, dara nici chiaru ministrii din Vien'a. Cand romaniloru le-ar fi plesnitu prin capu in acea epoca, cá se ardia legile vechi Aprobate si Compilate in piatĭa publica, ar fi fost si acela unu scandalu, inse multu mai micu decàtu votulu separatu trimisu la cabinetu. Aprobatele si Compilatele coprindea sententi'a de mórte atàtu politica càtu si morala a natiunei romane din Transilvani'a; votulu separatu se plange, cà monarchulu prin dispositiunile sale numai provisorie dà la o parte acelea legi afurisite, cá se se póta deschide portile corpului legislativu si pentru romani. Celoru trei consiliari le parù reu si de legile cele scrise si sigilate cu sange din 1848 si avura fruntea se sustiïe, cà acea octroare a imperatului, va produce cea mai mare indignatiune la tóte populatiunile patriei »fàra diferentia de limba si de nationalitate.« — Parea cà'i orbise Ddieu. Si dómne, cum se mai vediura desamagiti indata dupa dualismu.

Dintre consiliarii sasi Schreiber a votatu cu ungurii; din contra Konrad Schmidt s'a supusu intru tóte vointiei monarchului.

Opiniunile consiliariloru guberniali discordante cum erau, se inaintara la curtea imperiala.

Acei trei consiliari au fost apoi combatuti cu alte voturi separate de càtra consiliarii dela curte Vas. L. Pop si Dim. Moldovanu. Intr'aceea la curte se incuibà prepusulu, cà inteligenti'a romàna totu ar fi desbinata in doue partide multu puçinu egale, »un'a austriaca« supranumita de càtra unguri »dacoromana mascata« cu mitropolitulu Sĭulutĭu in frunte, eara de càtra »Eliad si Boliacu iesuitica;« alt'a »magiaróna« condusa de episcopulu A. br. Sĭaguna. Acésta numire din urma se latiá si prin faptele unoru functionari cá Ioanu Boer dela Abrud, care de si figurá cá nepotu alu mitropolitului Sĭulutĭu, iĭ placea înse cá se chĭeme gendarmi cu cari se arestedie pe romàni sub pretestu de turburatori (Wühler, Bujtogato) in contra sistemei si anume in contra despotismului aristocraticu.[1])

---

[1] Actele acestea s'au publicatu atunci in tóte trei limbile tierei. In Gazeta se afla in Nrii 81, 82, 83, 84 din 1861. Nemtiesce in Colectiunea sus citata in 1862 si in diariele din Sibiiu.

Dintre cei trei deputati trimisi in Iuniu, Bologa si Macelariu in urmarea neintielegerii avute cu episcopulu, inse si in interesulu famliiloru proprie se intorsesera mai de inainte dela Vien'a lasand acolo numai pe dr. Ratiu. Se se védia inse corespondentiele acestui barbatu, pentru-cá se ne facemu o idea despre greutatea sarcinei si a respunderei ce luase asupra sa. Singuru nu o mai putea duce. Asĭa s'a decisu in comitetulu permanentu cá se plece alta deputatiune condusa de unu presĭedente. Acésta plecà cu mitropolitulu Sĭulutiu. Despre activitea ei se se citésca corespondentiele mitropolitului si ale lui Ratiu din acelea dile. Daca coprinsulu aceloru scrisori l'amu inpartasi noi cá dela noi, ómenii misantropi si hipocondrii, cari vedu in tóta lumea numai insielatori si mincinosi, aru cere dela istoricu se puna juramentu pe totu ce scrie si la tóta lini'a se produca citate, pre cand ei insiĭ inșira mai multu numai fantasii si absurditati; asĭa înse lasamu in voi'a lectoriloru cá se'si formedie ei singuri dupa documente originale judecat'a loru. Amu citatu si pàna acum nenumerate documente in studiile nóstre, in acesta din urma înca vomu reproduce càte numai voru incapea.

Aici insemnamu numai pe scurtu, cà pre cand plecase si acésta a trei'a deputatiune nationala la Vien'a, urmara alte càteva denumiri prea inalte de mare inportantia. Pre cand generalulu comite Pálfy merse cá gubernatoru in Ungari'a, la noi cadiù si com. Miko. In loculu aceluia fù numitu apoi prin preain. resolutiune din 24 Nov. generalulu Ludovicu comite Folliot de Crenneville, unulu din cei doi frati indigenati odinióra, eara langa densulu venira cá vicepresiedenti Dionisie Kosma unguru si Vas. L. Popu romanu.

---

[1]) Corespondenti'a lui C. Cumanu din Gazeta Nr. 83 pag. 349 din 1861.

Inainte de acelea denumiri com. Miko si episcopulu Haynald alergasera si ei la Vien'a, unde au petrecutu càteva dile, astadata inse fàra resultatu.

Gubernulu dupa càta sila i se facuse dela curte, apucase a compune catalogulu aceloru barbati, cari aveau se faca parte din dieta in calitate de regalisti, sau cum se numescu in alte tieri senatori. Nici-o lege transilvana nu ficsá numerulu loru, ci gubernulu convocá pe càti îĭ placea lui cu calificatiune de »potior nobilitas et honoratiores.« Acelu gubernu intocmise o lista de 182 regalisti, dintre cari 134 erau magiari, 29 romani si 19 sasi. »Acum se ve placa voue valachiloru si sasiloru a mai cere in puterea bratialoru dieta in Transilvani'a pe bas'a legiloru vechi.« Vomu vedea apoi mai la vale, cà dupa unu anu cabinetulu facù acelei legi stupide si totodata reutatióse o corectura radicala, reducènd numerulu regalistiloru in legea electorala provisoria numai la 40, pe cari apoi avea se'i denumésca insusi monarchulu.

Incercarile deputatiunii a trei'a in conlucrare cu deputatii banatieni de a mijlocí celebrarea unui congresu politicu generalu au fost cu totulu desierte; i s'a promisu numai unu congresu romanescu ardeleanu, la unu timpu acomodatu.

Mitropolitulu Sĭulutiu indata dupa intórcerea sa dela Vien'a a mersu pe 6 Dec. la Clusĭu, cá se dea acolo fatia cu noulu presĭedente sau adeca gubèrnatoru com. Folliot de Crenneville.

In mijloculu aceloru alergaturi si lupte politice dete Ddieu de ne vení preainalt'a aprobare a Asociatiunei nóstre de literatura si cultura, care apoi si fù inaugurata sub presidiulu episcopului Andreiu br. de Sĭaguna in prim'a ei adunare generala ţinutà la Sibiĭu in dilele din 4 pàna in 7 Nov. cand se adunà si sumusiór'a de càteva mii floreni cá simbure alu unui fondu alu viitoriului; s'au adoptatu si o programa de lucrari pentru mai multi ani inainte.

In aceleasi dile s'a pusu in evidentia si colect'a de ajutóre pentru studentii dela academi'a de drepturi cu 2222 fl. 49 cr., din care suma li s'au si inpartitu 1824 fl. 53 cr., eara restulu s'a reservatu pe anulu urmatoriu.[1])

---

[1]) Gazeta Tr. Nr. 77 din 1861.

Totu in acelu anu s'au transpusu la Brasĭovu si fondurile testamentarie ale lui Ioanu Juga in valuta si in auru in suma totala de circa 36 mii florini, din carii 18 mii fl. pentru scólele confessionale din Brasĭovu,[1]) eara ceealalta suma pentru alte scopuri salutarie.

Intre acestea inaintéza incetisĭoru si formarea fondului Gazetei, pre cand la Clusĭu unu singuru diarĭu magĭaru »Korunk« primia càte 4000 fl. v. a. subventiune anuala dela partid'a respectiva aristocratica.

Una mare consolatiune a fost in anulu acesta prea inalt'a resolutiune de dato Laxenburg 29 Maiu 1861 pentru clerulu bisericei greco-orientale din Transilvani'a. Cu acelu actu imperatescu Maiestatea Sa asigura numitului cleru o dotatiune anuala de 24 mii florini si separatu 1000 florini pentru seminariu, in sum'a totala 25 mii fl. v. a. Cu acea dotatiune monarchulu lucrand cum se dice ex plenitudine potestatis suae cá suveranu a probatu totodata, cà din punctu-de vedere alu statului voiesce se considere pe ambele biserici egalu indreptatite. Neasemenatu mai departe tindea dorinti'a episcopului si a clerului seu; dara acelu actu imperatescu se putea considera totodata cá unu bunu prognosticu pentru ajungerea altoru scopuri.

Dela 1791 pàna la 1848 cetatea Clusĭului ajunsese in loculu Sibiĭului capitala a tierei si resiedintia a gubernului provincialu. Pre càtu timpu fusese capitala Sibiĭulu, elementulu romanu se simtiá despretiuitu si aici, unde romaniloru le lipsia orice scóla afara numai de o prea umilita si prea saraca preparandia de càte 6 septemani si unu cursu popescu de 6 luni, dara încai nu le era frica se'si vorbésca limb'a loru materna in publicu. Unu altu folosu mare au trasu romanii dela Sibiĭu din punctu-de vedere alu literaturei loru atàtu de acelei bisericesci, càtu si acelei profane. Cu totu antagonismulu nationalu, tipografii germani din Sibiĭu au publicatu o multime de carti romanesci, intre care cele destinate de lectura pentru poporu au vedĭutu mai multe editiuni, care se innoiescu pàna in dio'a de astadi. Nimicu din tóte acestea la Clusĭu. Pre cand studiau acolo romanii cei mai betrani din càti ne mai aflamu in viatia, trecènd pe strade nu cutediau se'si vorbésca limb'a loru materna in audiulu altora, cá se nu fia insultati, adeca cam asĭa precum se intempla astadi pe la Satmar, Oradea, Sighetu, Macau etc.

---

[1]) Legatulu lui Ioanu Juga tiparitu de repetite-ori la pp. III et IV.

Cu atàtu fù mai placuta surprinderea, cand in 1 Octobre 1861 inteligenti'a multa puçina càta se aflase in Clusĭu si in comunele cele mai apropiate au inauguratu o societate de lectura sub conducerea protopopului Ioanu F. Negrutiu. Acea societate in acelu municipiu trecù in ochii romaniloru de unu evenimentu înca si din causa, cà se aflase unu magnatu anume comitele Georgie Csáki, care donà tinerei societati cá fondu 1000 (una miie) florini v. a. Inainte de aceea cu doi ani acelasi comite mai facuse si altu daru generosu unei biserici romanesci din comun'a Almasĭulu mare cu mai multe jugere (pogóne) de padure frumósa (copaci). Inregistramu acestea fapte generóse ale comitelui Csáki alaturea cu alte càteva casuri esceptionale de acestea, cu atàtu mai vîrtosu, çà de alta parte in aceleasi dile cu aceeasi ocasiune vreo patru domnuleti cunoscuti la toti cá esiti din opinca romanésca, au respinsu cu despretiu invitarea protopopului de a participa si ei la infiintiarea societatii romàne de lectura. De altmentrea asemenea stupiditate (naucía) este comuna mai tuturoru renegatiloru.

Societatea de lectura din Clusĭu cunoscuta in anii mai dincóce cu numele de Iuli'a au avutu viatia pàna cand o alta stupiditate o sugrumà cá lupulu pe mĭelu.

Preste totu pre lànga ferbintile lupte politice romanii cugetau si la inmultirea mijlóceloru de cultura mai intinsa si mai solida. A coprinde la unu locu tóte acelea incercari ne-ar duce prea departe in naratiunea nóstra; voru veni altii dupa noi, caroru nu le va lipsi nici timpulu nici sume mari de bani, pentru cá concentrandule tóte la unu locu se le faca cunoscute posteritatii.

Desvoltarea evenimenteloru din a. 1861 semená multu cu a celoru din 1848, eara daca nu a spartu cá si atunci resboiulu civilu cu tóte atrocitatile sale, acésta nu se póte adscrie cá meritu partidei kossuthiane, cà-ci ea îlù voise cu atàtu mai ferbinte, cu càtu amicii loru polonii resculanduse in anulu urmatoriu din nou, se macelau barbatesce cu muscalii; deci le venise si unguriloru poft'a. O suma de documente pretióse din anulu acesta se afla adunate cu destula grija in »Fói'a pentru minte, inima si literatura«, precum:

Cuventarile delegatiloru romani, prelati si mireni dela conferenti'a din Alba-Iuli'a.

Protestulu celoru 11 comune din districtulu Campeniloru inaintatu càtra v. comitele Arányi Bela, Ioanu Boer si Apáthi János din caus'a violariloru de legi.

Protestulu romaniloru din Muntii apuseni asupr'a adunarii municipale din comitatulu Albei, inaintatu dela 11 comune de a dreptulu in contra comitelui supremu, carui i se inputa fapte nedrepte si despotice.

Mai multe alte proteste, recurse, protocóle din Transilvani'a si din Banatu in contra asuprirei feudaliloru.

Mitropolitulu Alecsandru St. Sĭulutĭu in cestiunea nationala faţĭa cu gubernulu tierei (Nrii 33—34).

Adresarea episcopului Andreiu br. de Sĭaguna càtra br. Salmen asupra diferentieloru cu Sasimea (Nr. 34).

A dou'a scrisóre a episcopului càtra Salmen in aceeasi materia (Nr. 35).

Adresa de recunoscintia a brasĭoveniloru càtra episcopulu Andreiu br. de Sĭaguna pentru apararea causei nationale (Nr. 35).

Romanii in diet'a Ungariei.

Acvisitiunile dupa lupte numeróse si grele ale fostiloru locuitori granitiari romani din Ardealu, adeca unu inceputu de regularea averiloru comune in fonduri si in teritorii (Nr. 37).

Acte memorabili dela Seini (Szinérváralja) din comitatulu Satmaru relative la infiintiarea unui gimnasiu romanescu si unu inceputu de colecte spre acelasi scopu (Nr. 36).

Adres'a din 31 Octobre a deputatiunei nationale càtra Maiest. Sa contra gubernului (40).

Mitropolitulu Al. St. Siulutĭu càtra cancelari'a transilvana (40. 41).

Opiniunea lui Simion Barnutiu asupra situatiunei (Nrii 42—43).

Cu acestea si cu alte griji nenumerate trecuramu in a. 1862.

Capu VI.

Dela caderea gubernului antiaustriacu pàna la deschiderea dietei transilvane in 1863.

§ 19. Aristocrati'a transilvana si gubernulu lui FOLLIOT de CRENNEVILLE. Denuntiarile asupra romaniloru urmédia. Acestia se apara. Instructiuni electorale. Atrocitati. Romani omorîti. Episcopulu ANDREIU br. de SĬAGUNA la Vien'a in caus'a mitropoliei si a scóterii unui numeru de preste unu milionu romani de sub jugulu ierarchiei serbesci. Unu memorialu nou alu lui ANDREIU MOCIONI. Revelatiuni din epistolele lui N. V. TINCU si dela P. VASICI.

La intrarea generalului Crenneville in Clusĭu aristocrati'a feudala s'a prefacutu cá si cum nu ar sci nimicu de venirea lui si a celoru doi vicepresĭedenti. Adeveratu cà si Crenneville omu de temperamentu rece cá o statua de pétra, nicidecum nu facuse domniloru placerea cá se intre in tiéra si in capitala cu parada si pompa, pe care aristocratii nostri erau atàtu de passionati. Pàna a dou'a di inse, adeca preste nópte »domnii nostrii« s'au reculesu binisĭoru, cà-ci îsĭ adusera aminte, cà in acésta tiéra mai sunt si alti locuitori, totu ómeni, anume romani si sasi, înca si o parte de unguri, cari nu prea erau farmecati de iubire prea ferbinte càtra densii. Asĭa domnii se aruncara in vestmente de gala si facura cortenire la gubernatorulu, dupa aceea îsĭ impartira rolele. Càtiva consiliari si prefecti îsĭ detera dimissiunile; altii remasera in functiunile loru cu risiculu de a fi tavaliti prin diarie, nu prea din convictiune, ci spre a'si masca mai bine planurile. Càtiva luara asupra'si missiunea de a se apropia de Crenneville, spre a'i puté sĭopti, denuntia si acusa. Si intru adeveru cà'lu si ameţira si pe acesta cá odinióra pe Wohlgemuth si pe Schwarzenberg la inceputu asĭa, cà escel. sa fàra a comunica cu consiliarii, in 10 Decembre 1861 dete unu circulariu presidialu fórte aspru, in care fàra a cita unu singuru casu concretu, vorbesce despre devastarile paduriloru domnesci cá si de o crima de tóte dilele, care s'ar comitte si cu scopu de rebelliune, apoi provocandu-se la legile esceptionali din 27 Maiu 1852 adeca de cand tiér'a fusese administrata militaresce, cum si la codicele penalu austriacu introdusu din Augustu 1853 amerintia cu cele mai grele pedepse, eara pentru susţinerea ordinei face respundietóre si pe preotime.

Amu cunoscutu la momentu cu totii pe acei cari au dictatu acelu fermanu in pén'a lui Crenneville, adeca totu aceia cari insielasera si pe monarchu ca se emitta de a dreptulu dela sine asemenea amerintiare, cu acelu adaosu inse, cà Maiestatea Sa obligá pe denuntianti cá se produca fapte, crime concrete si adeverite, pentrucá se póta fi pedepsite. Afland romanii cà tóte acelea incriminari suna mai multu numai la adres'a loru, s'au turburatu fórte si au cerutu din mai multe parti probe. Nu cà dóra in privinti'a devastatiuniloru aru fi toti romanii nevinovati, dara cei mai multi si mai devastatori erau acei proprietari, cari îsĭ vindeau padurile la locuitori, cum se dice de pre picióre, cá se aiba ce perde in joculu de carti si in desfrênari; eara scopulu ascunsu alu denuntiariloru era, cá se seduca pe cabinetulu Vienei si se'lu faca a crede, cà romanii in totu momentulu aru fi gata se apuce armele; deci gubernulu se tiĭe óste càtu mai multa in Transilvani'a pentru securitatea loru, eara nu in Veneti'a si in Galiti'a sau in Ungari'a pentru securitatea monarchiei. Adeca totu manoperele vechi ardelene.

In urmarea mai multoru dimissiuni de functionari magiari s'au mai inaintatu càtiva romani in functiuni mai inalte; Iacob Bologa si Al. Papp ajunsera consiliari; Vas. Buteanu se face prefectu la Doboca, Ioanu Puscariu la Cetate-de-balta, cu titlu de administratori, alti càtiva in alte functiuni de a dou'a màna. S'a publicatu si unu normativu electoralu nou pentru comune si municipii in spiritu mai modernu, cu scopu de a curma sau incai a micsĭora necurmatele certe ale partideloru.

Intre alte atrocitati din acelea dile mai aflamu una dela comun'a Dragu in comitatulu Clusĭului, unde unu baronu batènd pe mórte din ura pe unu sateanu anume Todoru Bugnaru, îĭ lasà nevast'a cu trei prunci mici pe strade.[1]

---

[1] Gazeta Tr. din 1862 Nr. 5. 16.

In 17 Ianuarie la comun'a Varolĭa (Gogány-Váralja) curatorulu bisericei calvinesci anume Nagy Palko Pista despicà capulu padurariului Sivu Rogoz, pre cand acesta se incaldiá la focu.

In Decembre cetatiénulu Schuster Fritz din Mediasĭu a inpuscatu pe unu romanu din comun'a Zagaru si dupace 'ia luatu puçinii banisĭori aflati la elu, l'au aruncatu sub unu podu, apoi cu caii si cu trasur'a mortului a mersu la Bertanu, unde a fost prinsu.

Inregistramu atrocitati de acestea inadinsu cá unu feliu de inprumutu intorsu compatriotiloru nostri ardeleni, cari pàna acum n'au incetatu a trece in publicatiunile loru mai tóte crimele càte se comitu în acésta tiéra, numai in contulu poporului romanescu.

Noi ne-amu castigatu de repeţiteori in cursulu aniloru registre de criminalii deţinuti in temnitiele statului dela Gherla, compuse dupa nationalitati si confesiuni, si amu aflatu cà cu tóte favorurile acordate criminaliloru de alte nationalitati, cá se nu ajunga in acele temnitie, totusi in proportiunea exacta a numerului locuitoriloru dupa nationalitati, romani condamnati pentru crime grele si capitale erau mai puçini. Recomandamu posteritatii cá nicĭodata se nu pérda din vedere acésta parte a statisticei; cà-ci sunt cause grave pentru acésta.

Acum se nascuse si diariulu »Concordia« la Pesta proprietate alui Sigismund Pap, si de aci inainte se puteau inregistra pentru posteritate mai multe fapte bune si rele.

Intre aparatorii cei mai valorosi ai causei nóstre nationale din tóte punctele de vedere, prin urmare si din celu politicu se inrolase in acelea dile tocma si multu moderatulu barbatu eruditu Timoteu Cipariu, si polemi'a lui susţinuta cu istoriculu publicistu Ladislau Kövári intru o serie de 12 articlii compusi cu grij'a si precisiunea propria lui Cipariu publicati in Gazeta Transilvaniei se potu numera intre studiile sale cele mai valoróse si instructive, care îsi au valórea astadi intocma cá inainte cu treidieci de ani. Asĭa sciá Cipariu se apere caus'a natiunei sale, sfarmand sofismele, infruntand minciunile istorice, demascand farisaismulu.

Totu in acelu anu maĭ esí pe planu unu altu athletu de unu temperamentu opusu la alu lui Cipariu, adeca colericu si agressivu, carele s'a irritatu si amarîtu in sufletulu seu, cà dupace monarchulu restaurase din propri'a convictiune prin ambele sale acte mari de statu autonomi'a Transilvaniei, feudalii iĭ facu opositiune obstinata. Acesta fù dr. Alexandru Papiu Ilarianu prea bine cunoscutu natiunei nóstre din anii 1848/9 si dupa aceea din multe scrieri ale sale de mare valóre. Papiu vediend dela Iasi trist'a disproportiune de puteri, cu care decurgu luptele de publicisti aici in acestea tieri intre romani si unguri, adeca patru si cei mai multi diece inpreuna cu cei din Pesta, in contra la o suta, le sarí in ajutoriu cu tractatulu seu istorico-juridicu titulatu: Independenti'a constitutionala a Transilvanieĭ, in doue parti, cu totulu 176 pag. 8°, care apoi s'a mai publicatu in alte doue limbi, italiana si francesa.

Adeca cu totu miculu numeru de barbati cu cóndeiu bine exercitatu in ale politicei, totu s'au aflatu si in acea epoca càtiva ómeni decisi a înfrunta tóta ur'a si resbunarea adversariului prin apararea valorósa a drepturiloru tierei si a natiunei loru.

Pre cand publicistii romani ardeleni erau absorbiti óresĭcum de apararea autonomiei transilvane si a nationalitatii, unu altu barbatu eminentu Andreiu Mocioni din Banatu apucà cestiunea nationala de alta tórta, adeca din punctu-de vedere alu hierarchiei bisericesci, alu suprematiei serbesci. Patriarchulu Raiacici dupace fusese inaltiatu la rangu de baronu, s'a mutatu din acésta viatia plina de vanitati si serbiloru le pasá fórte multu cá se alégа pe altulu in scaunulu dela Carlovitiu. Atunci Andreiu Mocioni arunca la mijlocu intrebarea, daca romanii din diecesele ortodoxe locuite sau preste totu, sau in imens'a loru maioritate numai de acestia, se cuvine sau nu cá se ia parte la acea alegere prin deputatii loru preoti si mireni.

Intr'unu memorialu nou cu dat'a din Temisiór'a 1 Ianuariu 1862 Mocioni îsĭ dà unu respunsu negativu categoricu, motivatu asia, încàtu acela se merite unu locu de frunte in istori'a bisericei romane orthodoxe pentru totdeauna. Chĭaru si titlulu din fruntea acelui memorialu: »Orthodocsia nóstra si Carlovitiulu. Unu cuventu nationalu càtra Romànii dreptcredinciosi din Austria« este in sinesi semnificativu. Memorialulu se incepe asĭa:

»Cred cà nu mai existe romanu dreptu credinciosu in imperati'a Austriei, càrui se nu'i fia cunoscute si simtite fatalele urmari ale necanonicei si nefirescei nóstre legaturi de Ierachi'a serbésca din Carlovitiu. Sant'a nóstra biserica dupa cuventulu Mantuitoriului, dupa invetiatur'a apostoliloru, dupa prescriptele conciliiloru ecumenice biserica populara si nationala, prin Carlovitiu devenise institutu de propaganda straina, si intru o parte mare este înca si astadi unu monopolu de interese nationale si materiale straine. »Asĭa numai póte remané.«

Deací inainte auctorulu provocanduse la multele petitiuni inaintate pàna atunci in cursu de treidieci de ani de càtra romani in acea causa vitala a loru, pre lànga ce reflectà la promissiunea ministeriului Schwarzenberg-Bach, cum si la resolutiunea imperatésca din 27 Septembre 1860, inca si la o promissiune a lui Raiacici din 1848, pe care inse nu o a ţinutu, dupa ilustrarea tesei sale cu date statistice instructive ajunge la conclusiunea, cà romanii se nu ia parte la alegerea mitropolitului pentru scaunulu dela Carlovitiu, ci intielegènduse cu coreligionarii din Transilvani'a, anume cu episcopulu, se caute a'si asigura si concentra autonomi'a bisericésca in mitropolia propria nationala.¹)

Pre cand Andreiu Mocĭoni si alaturea cu elu famili'a Mocĭoni intréga preparà pe romani in modulu aratatu pentru desrobirea loru spirituala, episcopulu Andreiu br. de Sĭaguna, care studiase acea mare cestiune aprópe fàra precurmare doisprediece ani intregi, decisu cá se mai faca unu pasu mare inainte, luase tóte mesurile cá se plece la Vien'a in fruntea unei deputatiuni respectabile. Din Transilvani'a episcopulu luase lànga sine pe protopopulu Ioanu Popasu, pe protosincelulu Nicolae Popea, secretariulu gubernialu Servianu Popoviciu-Barceanu, eara din celelalte tieri locuite de romani au mersu Ivascovici episcopulu Aradului, archimandritulu Bendela din Bucovin'a, comitele supremu Emanuel Gosdu, ambii frati Andreiu si Antoniu Mocĭoni de Foen, Eudocsiu Hormuzache istoriculu, cavalerii Buchental si Vasilco din Bucovin'a, Vincentiu Babesĭu pe atunci secretariu la curtea de cassatiune

---

¹) A se vedé memorialulu intregu publicatu si in Gazet'a Trans. Nr. 3 din 1862, precum si cele premisse in § 6.

in Vien'a, Dumitru Moldovanu cons., Filip Pascu fiscalu in Lugosĭu, Gregoriu Popoviciu notariu cambiale in Arad, Const. Udria proprietariu dela Lugosĭu.

In Martiu pre cand ajunsese deputatiunea la Vien'a imperatulu absentá la Veneti'a si in alte regiuni ale monarchiei. Intr'aceea episcopulu cu deputatiunea s'au presentatu in 15 Martiu cu petitiunea in caus'a mitropoliei la archiducele Rainer, cá la locutiitoriulu monarchului in absentia. In urmatórele dile au mersu la ministrulu Schmerling si la ceilalti ministrii cancelari, adeca c. Nádasdy alu Transilvaniei si com. Forgach alu Ungariei. Realisarea marelui scopu presupunea intre impregiurarile date nu numai invoirea cabinetului centrale, ci si mai vîrtosu a gubernului Ungariei, sub a carui jurisdictiune politica se afla maioritatea locuitoriloru romani gr. orientali; apoi mitropoli'a romaniloru greco-orientali considerata acilea numai din punctu-de vedere curatu nationalu avea prim'a si cea mai inportanta missiune a smulge, afara din dieces'a Aradului, preste sĭese sute de mii[1]) romani curati de sub jugulu episcopiiloru serbesci, anume Versĭetĭu si Temisĭóra; o problema acésta, care in nici-unu casu nu se putea deslega fàra apriat'a permissiune a potestatii statului, càrei iĭ pasa fórte raru de aceea ce voru fi ţinènd canónele celoru sĭepte sau ori-si càte concilii ecumenice, precum ne póte convinge si in epoc'a de fatĭa esperienti'a de tóte dilele. »Daca nu este permisu natiunei romane din acésta monarchia a'si representa individualitatea sa nationala in congresu politicu generalu compusu din deputati veniti din tóte provinciile respective, se tindemu a ne asigura încai pe terenulu bisericescu pàna la unu gradu possibilu comuniunea si solidaritatea nóstra nationala.«

Ratiuni de acestea au fost care au dictatu episcopului Andreiu, cá dupace mai anteiu facuse cancelariului Forgach cortenire numai singuru spre a'i aflá vointiele, mai apoi se presente deputatiunea intréga, ceea ce s'a si intemplatu in 15 Martiu cu solemnitate esceptionala, la care cancelariulu invitase cá se asiste si vice-cancelariulu cu toti consiliarii.

---

[1]) Din cea din urma numerare oficiala a poporului facuta in Ian. a. c. ese, cà in comitatele Banatului se afla 1,375.000 locuitori, din cari 675.000 sunt romani.

La oratiunea episcopului, alu carei simbure fù »Restitutio in integrum,« cancelariulu Forgach dete unu respunsu atàtu de limpede, in càtu deputatiunea s'a pututu convinge, cà celu puçinu acelu barbatu de statu îsĭ va ţinea parol'a data, va insiste pentru infiintiarea mitropoliei si smulgerea romaniloru de sub jurisdictiunea bisericésca a hierarchiei serbesci.

Dupa vreo doue septemani imperatulu se intorsese la Vien'a. In 5 Aprile Maiest. Sa primi in audientia speciala pe patru membri ai deputatiunei, adeca cei doi episcopi si doi seculari A. Mocĭoni si Hormuzache.

Cei mai multi membri ai deputatiunei au plecatu apoi pe la casele loru. Episcopulu Andreiu a statu pe locu spre a da informatiuni la mai multi barbati de statu, caroru natiunea romana nu le era cunoscuta din nici-unu punctu de vedere, eara cei cari audisera ori si citisera càte ceva despre romani, iĭ ţineau de unu poporu slavu ori slavisatu, semiselbaticu, barbaru, de o religiune cu totulu straina si alte absurditati de acestea. O, dara cine era de vina la acea ignorantia grósa a barbatiloru de statu!

Episcopulu a mai avutu alte doue audientie la monarchu; a trebuitu se mérga din nou pe la ministrii si la barbati de statu din aceia, despre cari sciá sau prepunea cà nu sunt amici ai bisericei orientale, sau cà nu au nici-o bunavointia pentru poporulu romanescu preste totu si îlu despretiuescu, oricà in casulu celu mai bunu le place se'i védia in statu cá contribuenti cu averea si cu sangele in armata, nicidecum inse si sub nici-o forma cá corpu nationalu. Cu ómeni de aceia preocupati si cá inpetriti in parerile loru discussiunea ne costa lupte grele si capacitarea de multe-ori este preste putintia; ceea ce mai cunosceau si alti romani contimpurani din propri'a esperientia. Dara pericolulu prefacerii totale in sèrbi a unui numeru de preste sĭese sute de mii romani in alti o suta de ani era multu mai invederatu si pipaitu, decàtu cá se nu merite acea desrobire o lupta pentru a fi sau a nu fi. Asĭa s'a intemplatu; cà episcopulu Andreiu s'a intorsu astadata numai dupa noue septemani pe la inceputulu lui Maiu dela Vien'a la Sibiĭu.[1])

---

[1]) A se vedé actele si respectivele informatiuni in Telegrafulu romanu si in Gazeta Transilvaniei din Aprile, primirea la Forgach

Eu din parte'mi avusem ocasiune de a studié si a cunósce raporturile romano-serbesci atàtu din unele caletorii facute prin Banatu intre anii 1839 si 1852 càtu si din multele informatiuni primite dela dr. Paul Vasici cá temisĭoreanu, dela frate-seu mai mare Andreiu Vasici advocatu, apoi si primariu in Versĭetĭu, dela Petru Cermena capitanulu cetatii Temisĭór'a, dela Nicolae Velĭa-Tincu fost profesoru de teologia la episcopi'a Versĭetiului, dupa aceea mai multi ani parochu in Secasĭu, precum si dela unii lugosieni. Mai am in colectiunea mea 41 corespondentie ale bravului barbatu Nic. V. Tincu dintre anii 1844 pàna la 1865. Din desele informatiuni confidentiale coprinse in acelea facemu locu numai la càteva pasage din epistole mai lungi. Cu dat'a Versĭetĭu 10 Aprile 1846, adeca pre cand episcopiloru serbesci in urmarea unoru vacantie la scaune le intrase din nou fric'a de unirea romaniloru cu biseric'a Romei, N. V. Tincu scriá intre altele:

»Eu nu am domnulu meu, ceva antipatia asupra Serbiloru, feresce Dómne! inse ur'a loru asupra nóstra si dorinti'a de a ţiné in càtu li se póte pe romani in negur'a nesciintiei si a prostiei spre folosulu si binele seu fiind de totu aratata si cunoscuta acum si romaniloru celoru mai puçinu destepti — afara de aceia, cari sau sunt de totu sèrbiti, sau de totu incurcati in familii cu sèrbii, sau traiescu din grati'a acestora, sau orice altu interesu au dela acestia — nu se pótea a nu le urî fatĭarnici'a si speculativ'a loru viclenia.«

»De asĭu avea timpu acum, tĭ-asĭu inşira fórte multe sate militare banatice si càteva orasĭe, care de si sunt mai multu romanesci decàtu sèrbesci, avend unu numeru fórte neinsemnatu de sèrbi, totusi in scólele loru se propunu pentru 2—3 prunci de sèrbu si celorlalti mai multi romani invetiaturile tóte, pàna si catechisulu, acelu lapte nutritoriu de sufletu si de inima — in limba straina, in cea slavico-sèrbésca, care limba le stapanesce si in biserica, si în slusbele parochiale. Asĭa este si aici in Versĭetĭu, unde intre aprópe noue mii de suflete de legea g.-neunita nu vei afla diece, cari se se marturisésca a fi romani, — toti dicu cà sunt sèrbi, bugarĭ, si este minciuna; cà-ci dupa cum

---

in Sürgöny din 16 Mart. n., petitiunea càtra monarchu in Fóia pentru minte Nr. 10 din 1862 in traductiune.

m'am incredintiatu in anulu trecutu, trei parti din Versĭetieni sunt chĭaru romàni veniti din Tiér'a-romanésca, din Ardealu si din alte parti. Marturie la acésta le sunt connumile loru si o parte a orasĭului, care se numesce Mala Cĭucuriloru[1], .pentrucà romànele mai inainte de amalgamatie purtau cĭucuri. Sciu càteva sate in eparchi'a acésta chĭaru romànesci, unde precum in scóla asĭa si in biserica stàpànesce limb'a slavico-sèrbésca, cànd si cànd in biserica si cea romanésca. Aşisderea sciu càteva sate provinciale, unde proprietarii sèrbi cá se nu aiba cumva ceva valu cu carturarii sei iobagi (romàni), au pusu scólele intru asĭa plangerósa stare, in càtu numai numele îsĭ pórta; de pilda fia intre altele »Càrnecea« unu satu in Diecesulu acesta hotarîsĭu cu Secasĭulu, loculu sócrei mele, unde numai 2—3 scolari sunt preste totu anulu, din pricin'a mai sus atinsa.«

»Vedi Domnule, in ce miserabila stare ne aflamu noi pe aici atàrnati si stàpàniti de sèrbi in lucrurile atàrnatóre de biserica si de scóla etc.«

Cunoscuta este la toti betranii gón'a inversiunata, la care era supusa odinióra scrierea limbei romàne cu litere latine din punctu-de vedere curatu religiosu confessionalu. Acea góna pornita din acelu punctu de vedere era curatu unu productu alu lenei si alu poltroneriei omenesci, cá si cum sau adeverulu sau minciun'a s'aru putea ascunde in dosulu unoru semne mórte facute din metale, in numeru de 20—25 sau 35, de forma rotunda, ovala, triunghĭata, patrata, punctata sau virgulata, scrise dela stàng'a spre drept'a cá europenii, sau dela drept'a spre stàng'a cá evreii, arabii, turcii si celelalte popóra orientale. De greci nu e mirare, cà dupa nenumeratele discordii, certe, hostilitati, resbóie càte s'au intemplatu intre natiunea gréca si clerulu grecu si intre natiunea italiana si clerulu italianu, grecii urescu si literele latine mai rotunde si mai placute la vedere. Sub masc'a dogmeloru si a unoru canóne, discordi'a aceloru doue natiuni fusese in una miie cinci sute de ani totdeauna pro dominatione. Dara popórale slave precum sunt si serbii nu au nici-o causa religiósa sau nationala de a urî semnele de scrisu usitate la alte popóra. Altu ceva aru fi ratiunile gramaticali si anume fonetice, la care inse ar fi o mare absurditate a presupune ura si urgía. Cu atàtu mai de condamnatu era fapt'a episcopiloru serbi, de càte-ori opriau ei si pe romanii coreligionari ai loru prin cercularie citite in biserici si la alte ocasiuni dela folosirea litereloru latine, ceea ce s'a intemplatu fórte desu. Nu ne-amu prea miratu de acea ura a celoru sĭepte episcopi serbesci, dupace imperatulu Franciscu Iosifu a fundatu si le-a pusu in cóste episcopi'a gr.-catolica dela Lugosĭu; ei inse si inainte de 1848 au persecutatu pe romanii gr.-orientali nu numai pentru scrierea cu litere latine, ci unii din ei nu vedeau cu ochi buni nici pe acei romani gr.-orientali, cari citiau carti romanesci cu litere ciriliane, chĭaru si cand acelea nu erau scrise de vreunu »uniatu,« ci de »Vlachi pravoslavnici,« buna-óra cum era si fericitulu dr. Paul Vasici si altii càtiva. Niculae V. Tincu comandá la Brasĭovu tóte cartile càte se anuntiau in Gazeta si in Fóia din Ardealu si din Romani'a, pentru sine si pentru alti banatieni, unele in càte 10—20 pàna la 100 de exemplarĭe, inse mai totdeauna numai la mine, in secretu si cá se i le trimitu prin case comerciale anume la Temisĭór'a, de unde elu sciá cum le primia si le impartiá. In fine totu au ajunsu si banatienii la unu momentu, intru care s'a curmatu si patienti'a loru de óie.

---

[1] Malá sau Mahalá in Romani'a, Mehalá pe la Temisĭór'a, cuventu remasu dela turci, insémna suburbe, marginea cetatiĭ sau a orasĭului; in Ardealu suntu comune cu nume de Subcetate, eara ung. Váralja, care corespundu deplinu latinescului suburbium, la noi suburbe sau subcetate.

In 15/27 Iuliu 1846 profesorulu Tincu îmi scrisese:

»Am cam prevedĭutu noi pe aici, cà sau mai timpuriu sau mai tàrdĭu se va pune pedeca acestei inceperi mari si mantuitóre de intunerecului in care zacemu cu limb'a si literatur'a nóstra, si firesce prin R. . . Dara totu credu cà va veni timpulu, cand tóta oprirea va fi desĭarta; — sau me insĭelu eu in credinti'a mea? Ce dici D-ta la acésta? Ajungevoru romanii candva acestu ferice timpu si prin ce mijlocu? Si daca voru ajunge, puteavoru remàné neturburati pentru totdeauna in starea loru inaintatóre, au va veni candva asupra loru vreunu orcanu nesperatu, care le va smulge din radecina limb'a, acea nepretiuita avere parintésca, dupa care de sine singura va pica si literatur'a nóstra si tóte celelalte?«

Tocma in acelu anu reclamase din partea Russiei si consululu generalu Daskoff la principele Georgie Bibescu pe atunci Domnu in Munteni'a, in contra lui Ioanu Eliade Radulescu, pentrucà acesta incepuse a tipari fói'a sa cea literara Curierulu de ambe sexe cu litere latine.

Dupa scrisórea lui Velia destulu de pessimista si dupa alțele, la unu anu si mai bine îmi veni alt'a din 30 Septembre 1847 in care plinu de bucuria mai insémna si acestea:

»Auḑitai ce se facù in Logoj? Protopopulu nou Marco dupa ecsemplulu altora (Lipova, Arad) scóse cartile slovene din beseric'a Logojului singuru de voi'a sa. Vedĭ miscari si in acésta diecesa, — apoi ideile comunicate de M. R. s. a. s. a. le semenamu cu di cu nópte, si se vedi c'oru inceputu a incolti, — voru resari si voru produce fructele dorite, inse nu sciu cum, in feliulu ce ḑici D-ta, sau intr'altu feliu.« [1])

Pre cand eu me aflám in 1850 tràntitu la parete, lipsitu de diariele mele si amerintiatu in totu momentulu cu arestu militariu sub gubernu militariu, acelasi N. V. Tincu intre altele îmi mai comunicase cu dat'a Versĭetiu 1850 Maiu 5/17 urmatórele:

»Ne pare reu de valurile ce te sbiciula si cu atàtu mai multu îti compatimimu, cu càtu si noi inşine — toti preotii romani mai destepti si nationalisti din ambe diecesele Banatului — suntemu parte suspensati, parte persecutati tiranesce pàn' la ori depunerea reverendei, ori Adieu tĭéra! Apoi cei mai multi nu cutéza nici a se mişca, cà-ci se temu cà nu vomu putea scapa de supremati'a serbésca si asĭa ar fi si mai vai de ei.«

Dupace scriitoriulu îsĭ pune mai multe intrebari asupra modului cum aru putea scapa romanii de supremati'a serbésca si unitii de supremati'a episcopatului rom.-catolicu ungurescu si nu afla deslegare, mai in urma se intórce earasi la starea de compatimitu a romaniloru din Banatu si cu reflecsiune la sinodulu ţinutu in acelu anu la Sibiĭu, si mai adaoge acestea:

---

[1]) Eu puneam sperantie mari pe propagarea barbatésca a productelorn literarie si scientifice in limb'a nóstra, care de si producu mai incetu reformele dorite, acelea inse sunt sigure si durabile. Devis'a 'mi era si pe atunci: Gutta cavat lapidem; altii cugetau si la mijlóce drastice, mai violente.

»Si noi banatienii ţineamu sinodu, daca capatamu pàna acum episcopu, ori pe Popescu, carele si acum se afla in ghĭarale sèrbiloru in Mànàstirea Hopovo cá administratoru. Inse dieces'a e in mànile patriarchului, eara cea Temesĭana in ale lui Jivcovici; apoi ce poti astepta dela acestia? Consistoriulu de aici e acum mai sèrbescu cá cum a fost inainte cu 50 de ani. Preotii mai destepti si nationalisti romani sunt persecutati cá si martirii in timpurile paganatatii gonitóre de crestini. Eu eram paratu a face unu pasu contra procederii mamonice si barbare a unui monopolistu, care invèrte tóte dupa capritiulu seu; inse cauta se mai asteptu. Apoi sum si singuru domnule; cei mai multi sunt cu natura de iepure; nici tremurulu si suspinulu nu si'lu facu decàtu sub mantela. De tĭ-ar fi viĭa Gazeta, ai avea de lucru etc. etc.«

Asĭu mai putea cita pasage adeveritóre de gónele serbesci intreprinse asupra romaniloru înca si dela alti barbati contimpurani, precum de ecs. din cele vreo 112 corespondentie si articlii ai lui dr. Paul Vasici; aceia inse cari nu voru da crediementu la intimele descoperiri ale blandului barbatu N. V. Tincu, nu voru da la nimeni pe pamentu. De altmentrea pe repausatulu Vasici îlu vomu chĭama se ne vorbésca din scrisorile sale la altu locu. Ci cà urmele aceloru góne si ale acelei intunecimi înca totu se mai potu observa.

O singura manopera serbésca spre a estermina sentimentulu de nationalitate romana in cleru vomu mai atinge acilea. In dieces'a Versĭetĭului se facuse óresĭcum regula, cá tinerii veniti la cursulu de teologia se fia obligati a locui preste anu la càte o familia de sèrbu si anume la familii unde erau si fete. Dupa terminarea cursului tineriloru li se spunea verde, cà hirotonirea loru depende fórte multu sau absolutu dela casatori'a cu fete de sèrbu. Restulu se intielege. De aici vine, cà in familiile multoru preoti mai betrani limb'a vorbita si cultivata nu este cea romana a barbatului, ci serbésc'a a preotesei lui; adeca intocma precum se mai intempla si in acelea comunitati din comitatele Ungariei, pe unde preotesele preotiloru romani nu cunoscu de locu limb'a romana, ci vorbescu in casa si inafara numai unguresce cu barbatii, cu pruncii, cu toti locuitorii spre cea mai mare batjocura a elementului romanescu. In Banatu numerulu preoteseloru serbe scade in puterea legiloru naturei; in Ungari'a din contra, chĭaru dupa informatiunile mai próspete preotesele magĭarisate se inmultiescu. Acolo, unde in tind'a bisericei se aude numai limb'a magiara, nu preste multu aceeasĭ limba se va audi si dela altariu si dela amvonu.

Pre cand inteligenti'a clericala si seculara din Banatu îsĭ frementá mintea planuind cum se scape de jugulu serbescu, in 1/13 Decembre 1861 móre si mitropolitulu-patriarchu br. Iosif Raiacici. De atunci la unii romani le mai trecù prin minte înca si planulu de a incerca la sinodulu serbescu, care era se se adune pentru alegerea unui nou mitropolitu, cá se mijlocésca alegerea episcopului Andreiu br. de Sĭaguna, carele traise atàti ani in acea mitropolia si facuse in aceea servitii diverse bisericesci si cá profesoru. Autorii acelei idei erau de parere, cà episcopulu Andreiu ar fi singurulu barbatu capabilu din tóte punctele de vedere de a face si romaniloru dreptate, a ţiné cumpana drépta intre romani si serbi, a'i convinge pe acestia, cà numai facènd romaniloru dreptate si incetand de a'i spolia voru fi in stare de a'i reţiné dela trecere la biseric'a unita, ba si dela perseveranti'a loru pentru o mitropolia romanésca cu resiedintia in Transilvani'a. Intre altii se aflase deputatulu Mileticĭ, care punenduse în corespondentia cu episcopulu Andreiu îĭ castigà invoirea cá se cerce vointi'a serbiloru prin articlii publicati in diariulu serbescu »Zastava.« Cá se nu spariĭe pe sèrbi, se dedese si parol'a, cá se nu mai fia vorba de »Biserica orthodoxa nationala,« ci numai de »Biserica ecumenica.« Totu pe atunci se dedese ordinu, totu spre a inblandí pe serbi, cá bisericanii romani se nu scria cu litere latine. Dupa cum cunoscea dr. P. Vasici acelu episodu din istori'a bisericésca, chĭaru si »Zastava« se invoi cá se cerce marea cu degetulu numai daca i se platea óresĭcare tacsa pentru articlii publicati spre scopulu sus atinsu. Miletici si toti amicii planului s'au convinsu curend, cà sèrbii nu voru se audia de alegerea episcopului Andreiu la scaunulu mitropoliei loru. Pentru serbi acelu episcopu din punctulu loru de vedere prea era romanu mare; elu pàna atunci inaintase literatur'a bisericésca si scolastica in limb'a romana in proportiune prea preste mesura mare traducènd si compunènd multe carti incepend dela biblia, istori'a bisericésca, dreptu canonicu si alte càteva. Apoi ceea ce nu i se putea erta lui Sĭaguna din partea serbiloru era fapt'a vedita, cà precum in a. 1848/9 asĭa si in anulu mortii lui Raiacici facuse causa comuna cu unitii, sub pretestu de apararea natiunii siedea si se ospetá cu mitropolitulu unitu, îsĭ dedea visite unulu la altulu, purtá presidiulu alaturea cu elu. Daca romano-catoliciloru nicidecum nu le placea cand vedeau pe Sĭulutiu facènd causa comuna cu Sĭaguna, cu atàtu mai vîrtosu a trebuitu se turbure pe serbi cameraderi'a lui Sĭaguna cu unitii si se arunce umbra asupra orthodoxiei lui. Concurenti la scaunulu mitropoliei serbesci erau càte degete la ambele màni; unde mai avea locu si Sĭaguna?

Din acelea dile inainte banatienii si ardelenii orthodoxi intorcènduse la planulu loru primitivu îsĭ pusera piciorulu in pragu, cá cu orice pretiu se ajunga la o mitropolia curatu romana cá centru de cultura religiósa-morala si nationala.

§ 20. Neindestularea inteligentiei ròmane din caus'a scóleloru pentru poporu. Ajutórie noue si burse pentru studenti. Scóle de fete cá raritate. Reuniuni de femei. Adunarea generala din Brasĭovu cu expositiune. Informatiuni memorabile dela T. Serb.

Cu restaurarea autonomiei tieriloru prin desu citat'a diploma s'a restauratu si autonomi'a confessiuniloru religióse relative la scólele confessionali; s'au cassatu prin urmare functiunile de inspectori sau referenti scolastici aplicati la gubernu pentru fiacare confessiune, platiti de càtra statu si obligati prin urmare de càtra gubernu a visita scólele si a da informatiuni despre starea loru. Dupa primele confusiuni ale acelui anu a urmatu óresĭcare arangementu provisoriu intre gubernu si ordinariate, cà referentii totu s'au mai sustinutu cá confessionali, au ajunsu inse intr'o stare de amfibii asĭa, cà acum activitatea loru dependea atàtu dela gubernu càtu si dela ordinariate. De aici au urmatu indata in anii 1863 pàna 1865 càteva conflicte fórte neplacute, de ecs. aici in Transilvani'a intre ordinariatulu gr.-res. cu referentele dr. Vasici, care a spartu apoi si prin diarie. Protopopii erau acum inspectori de scóle; càtiva inse din aceia sau nu voiau se védia de scóle, sau nu se pricepeau nimicu la conducerea loru. Scólele din càte apucasera a se infiintia in cei 10 ani, cadeau cu rapegiune uimitóre. Vasici in visitatiunile sale descoperia scandale revoltatóre; asïa de ecs. intru o comuna scól'a fusese inchiriata cá càrcïuma la unu jidovu; in alt'a dascalulu îsï ţinea doi vitiei in scóla; pe airea alte blastematii. Vasici vediend cà vorb'a buna nu ajuta nimicu, comunicà gubernului intr'unu memorialu tóta starea desolata a scóleloru, ceea ce suparà fórte multu pe episcopu. Aceeasi desolatiune se descoperi si la greco-catolici, acolo inse fù marturisita chïaru in biseric'a catedrala, precum se va vedea la loculu seu.

Cu tóta aspr'a judecata ce se audïá din mai multe parti asupra instructiunei publice la romani dupace eşiseramu din sistem'a absolutismului, de aici totu nu urmá cà nu s'ar fi facutu nici-unu progresu, ci acelea manifestatiuni probau numai, cà romanii incepusera a simti lips'a de progresu si aspirau la elu cu zelu mai mare decàtu odinióra. Probe invederate pentru acestea se ne fia activitatea locuitoriloru din fostele regimente de granitiari, deputatiunile trimise pentru asecurarea fonduriloru, infiintiarea de scóle noue si chïaru de gimnasiu;[1]) petitiunea comunei Reşinari, cá pre langa scól'a elementara se'si póta deschide si una scóla reala cu doue clase;[2]) mai departe deschiderea scóleloru de fete in Brasïovu, Blasïu, Sibiïu; infiintiarea scólei de patru classe in Lapusïu[3]) si altele càteva. Aici merita a reflecta si la instructiunile scolastice emanate dela episcopulu Andreiu sub Nr. scol. 45 din 17 Septembre 1862. Era inse si mai este nespusu de greu a sparge prin pamentu intielenitu, inpetritu si plinu de radecini gróse.

Intr'aceea starea trista a instructiunei la romani nimeni nu o descrisese in acea epoca in termini atàtu de plastici si petrundietori cá bravulu advocatu Teodoru Serbu pre cand era administratoru alu comitatului Carasïu, denumitu acolo dupa retragerea lui Em. Gozsdu. Gubernulu provisoriu alu Ungariei voind se traga informatiuni adeverate despre starea scóleloru confessionale din Banatu, pre langa ce se adresase din 15 Ianuariu 1862 càtra episcopiile serbesci dela Bacĭu, Versĭetiu si Temisiór'a, dedese ordinu precisu si numituluĭ administratoru alu comitatului Carasĭu, cá informanduse exactu pe orice cale va sci despre adeverat'a stare a diseloru scóle, se dea gubernului tóte informatiunile necessarie. Memorialulu lui Teodor Serb titulatu Representatiune din 26 Septembre 1862, adeca dupa cercetari minutióse, merita se fia conservatu pentru istori'a culturei poporului romanu alaturea cu documentele cele mai pretióse din timpulu acela. Informatiunile lui Serbu sunt pessimiste, acelu pessimismu inse este motivatu cu fapte pline de scandalu; de aceea densulu si cere vindecare radicala.

---

[1]) Vedi intre alte acte a patr'a petitiune inaintata la tronu de càtra 44 comune Nrii 12, 13, 14 din Fói'a pentru minte 1862.

[2]) Amiculu Scólei Nr. 20 si Fói'a Nr. 24 din 1862.

[3]) Fói'a Nr. 27.

In urmarea trecerii scóleloru de-adreptulu sub jurisdictiunea bisericésca tóte scólele romanesci cadiura sub domni'a protopopiloru, cari erau mai toti sèrbi. 14 comune romanesci din comit. Temisĭórei apucasera a protesta. Preotii romanesci inse in partea loru cea mai mare fàra alta învetĭatura, nu aveau decàtu cea castigata in scólele elementare. Unii cá acestia nu cutédiau nici a murmura. Altii tractédia pe dascali cá pe sĭerbii loru. Insusi gubernulu centralu dedese de repetite-ori ordinu, cà actele care se dau in limb'a romàna, se fia scrise cu litere latine, episcopii serbi înse au opritu scrierea cu litere latine sub grele pedepse. Comissiunea filologica convocata la Sibiĭu din ordinu ministerialu pe Octobre 1860 a regulatu si ortografi'a; dara episcopii serbi nu voru se scia de asemenea mesuri ministeriale. Ei au opritu si cartile tiparite cu litere latine in tipografi'a dela Buda.

Chĭaru si legea ung. art. XV din 1791 ţine, cá crescerea in scólele popóraloru se se faca pe principiulu nationalu. In acestu intielesu au urmatu apoi dispositiuni prea inalte dela imperatulu-rege Franciscu I cu autografu din 12 Febr. 1810 trimisu mitropolitului Stratimirovici. Scólele romàne au fost scóse de sub jurisdictiunea densului. In 1813 s'a intocmitu in Buda o deputatiune pentru scólele gr. n. u. Scólele romanesci au fost administrate prin sĭese directori romani pàna in 1849. Ele au avutu caracteru nationalu romanescu. Acum inse sub domni'a clerului serbescu preste acelea scóle crescerea si instructiunea romanésca este luata la góna. Invetiatorii din comunele Remetea si Padureni au fost dati afara din postulu loru, fàra a se arata causele alungarii loru, asĭa precum ţine in. decretu din 2 Augustu 1862 Nr. 49,170. Casuri inse de acestea arbitrarie sunt o multime. Gubernulu este rugatu cá se apere pe romani de acelea asupriri necalificabile. Numitulu administratoru arata si mijloculu prin care invetĭatoriĭ potu fi aparati si care erá, cá insusi monarchulu paşind pe urmele mosĭului seu, se smulga scólele romàne de sub jurisdictiunea episcopiloru serbesci si se restaure directiunile romane cu directori romani.[1])

Intre acestea lupte din Banatu inaintá caus'a generala a mitropoliei cu care îsĭ aflá regularea sa si caus'a scóleloru.

Pre cand curgea lupt'a pentru cultur'a nationala cu serbii in Banatu, una familia binecuventata de Ddieu, credincĭósa originei sale, doritóre a risipí dupa putintia intunecimea spiriteloru, decide a vení pe tacu-te in ajutoriulu tinerimei scolastice de nationalitate romana. Acea familia a fost si mai este Mocĭoni.

Pàna pe la a. 1862 bursele inpartite studentiloru dela famili'a Mocĭoni remaneau cu totulu necunoscute publicului romanescu; nu sciá stàng'a despre ceea ce facea drépt'a. In cursulu aniloru s'au aflatu cà unii tineri nu meritasera niciunu ajutoriu, eara altii avusera burse si din alta parte; unii dintre cei ajutorati incepusera se figuredie pe la universitati cá domnisĭori bogati, facènd pre lànga stipendiu si datorii, dupa care ajungeau si la inchisóre. Intre acestea incepuse si Reuniunea femeiloru romane dela Lugosĭu se faca colecte pentru studenti. In acelasi timpu aparura si ajutórele bravului barbatu Zsiga in comitatulu Bihar. Acum se simtí necessitatea, cá precum la Sibiĭu, asĭa si in Ungari'a se se publice bursele impartite la studenti. Vincentiu Babesĭu induplecase pe membrii familiei Mocĭoni cá se sufere asemenea publicari. Babesĭu inpliní acea missiune devenita indispensabila in diariulu Concordia, in care pre langa descoperirea causeloru publicarei a ţinutu tinerimei si un'a lectiune, de care ea avuse mare trebuintia.

---

[1]) Acea representatiune tradusa din unguresce se póte citi in Gazet'a Tr. Nrii 101—102 din 1862.

Din cifrele specificate de Babesĭu s'a vedĭutu, cà famili'a Mocĭoni inpartise de ex. in a. 1861 v. a. fl. 2550 in burse de càte 340, 200, 120, 60, 50 la 16 tineri, eara doi au fost intretinuti separatu cu tóte cele necessarie. Totu asĭa in a. 1862 au inpartitu alti 2450 fl. v. a. si cei doi intreţinuti. In anii urmatori inpartirea s'a continuatu. Multi dintre tinerii ajutorati au esitu spre bucuri'a generósei familii ómeni integrii, buni patrioti si buni romani, petrunsi de a loru datoria si recunoscatori in tóta viati'a loru. S'au alesu inse si dupa aceea unii renegati pe fatĭa, depravati, ómeni de nimicu, adeverati charlatani, sau si ómeni infumurati, pretensivi, ingrati, cari aveau fruntea cá se strige în gur'a mare, cà cei cari au stari si averi erau datori se'i ajute, cá si cum adeca din miile de studenti singuru ei aru fi meritatu cá se fia ţinuti la cursuri si la facultati. Nici-o mirare deci, cà purtarea tineriloru de panur'a acelora desgustá pe multi ómeni cu stari cu averi dela intentiunile ce avusera de a intinde tinerimei ajutóre.[1])

Reuniunea femeiloru romàne dela Brasĭovu îsĭ schimbase statutele sale din 1850 care prevedeau numai ajutorarea fetitieloru remase orfane de parinti din timpulu revolutiunei. Statutele modificate se aprobasera din nou de càtra gubernu in 2 Ianuariu 1861. Capitalulu Reuniunei se adunase in partea sa cea mai mare dela natiune; archiereii de ambele confessiuni au concursu cu sume considerabili; famili'a Mocĭoni asemenea; illustr'a familia Hormuzachi ramurita in Bucovin'a si in Moldov'a mijlocise colecte de càteva sute de galbini in auru; colectele se intinsesera preste tóta romanimea dincóce de munti. Asĭa acelu fondu este proprietate a natiunei romane, eara nu numai a unei comune. In § 17 alu Statuteloru este prevediutu si casulu, in care desfiintianduse Reuniunea, fondulu ei are se fia inpartitu dreptu in doue asĭa, cá o parte se tréca in proprietatea gimnasiului gr.-res. din Brasĭovu, eara ceealalta jumetate in proprietatea gimnasiului gr.-catolicu din Blasĭu.

In § 1 se prevede, cà dupace va inceta necessitatea ajutoriului pentru fetele remase orfane din revolutiune, Reuniunea se aiba a intemeié scóle de lucru si de invetiatura. Acésta indatorire a reuniunei se repete si in § 7 lit. f.

---

[1]) A se vedé informatiunile respective si catalogulu stipendistiloru subscrise de V. Babesĭu in Fói'a pentru minte etc. Nr. 38 din 1862.

Pàna in 17/29 Maiu fondulu Reuniunei crescuse la sum'a de 21.685 fl. 93¼ cr. Conformu §-lui 3 din statute ¼ parte din venitu se adaoge regulatu la fondu, prin care acesta crescea binisioru, cum si din càte unu balu datu in fiacare anu. Contribuirile membreloru sunt numai de càte 1 florinu v. a. pe anu; dara numerulu acestora scadiuse tare; in 1860 erau din Brasiovu abĭa 42; dara mai intrasera sume frumóse, spre ex. dela Clusĭu 42 fl., dela archimandritulu Patriciu Popescu (monastirea Gherghetegu) 120 fl., vreo 20 fl. din alte locuri.

In acea stare a fondului Reuniunea votase din venitu càte 500 fl. pe anu pentru Clas'a IV de fetitie alaturata la cele trei elementarie din Brasĭovu, asĭa aprópe ½ venitulu. A urmatu firesce, cá conformu statuteloru se se ajute din venitulu aceluiasi fondu si alte scóle de fete. S'au votatu apoi càte 200 fl. scóleloru de fete infiintiate la Blasĭu si la Sibiĭu, care s'au si numeratu intr'o serie de ani, dupa aceea s'au sistatu cu manifest'a violare a statuteloru. Intr'aceea casulu acesta merita cá se fia studietu de aprópe de càtra organele competente.

Pàna in acea epoca scóle romanesci de fete erau o adeverata raritate; puçine càte voiau se invetie ceva mai multu mergeau la scóle de alte limbi, de unde esĭau cu idei confuse si lipsite de spiritu nationalu, eara limb'a materna vorbindu-o cá in batjocura, unu jargonu rupatoriu de urechi, nesciind se scria romanesce nici o simpla epistola la parinti sau la vreo matusĭa. De aici apoi urmau scrierile mustratóre, anume asupra preoteseloru care nu sciu vorbí romanesce cu poporanele romane.

De ací incolo incepura a se mai forma ici-colo càte o reuniune mica si modesta de femei, cá si cum incepu se incoltĭésca plantele primavar'a dupa incetarea gerului de earna.

Pentru adunarea generala a dou'a celebrata de càtra Asociatiunea transilvana in acelu anu la Brasĭovu, preparativele se incepusera din earna mai alesu din causa, cà cu aceea se inpreunase si planulu unei espositiuni de manufacturi si producte esite numai dela poporulu nostru de ambe secșele. Ide'a esita din Brasĭovu comunicata comitetului a fost adoptata cu bucuria, eara de càtra archipastorii ambeloru confessiuni comunicata cu caldura la cleruri si la poporu prin Cercularie indemnatóre. Cei mai multi barbati fruntasi ai natiunei nóstre au intielesu la momentu, cà anume acea espositiune ori càtu ar fi fost se ésa ea de primitiva, avuse unu scopu nu numai simplu de cultura, ci totodata si politicu. Pre cand adeca romanii pretindeau cu totadinsulu tóte drepturile politice, adversarii loru nu incetau a denuntia la Curte, in pressa si in adunari, cà acestu poporu ignorantu, lipsitu de orice industria si de comerciu, ar umbla golu, daca nu l'aru inbraca alte popóra, de unde ar urma, cà mai multe drepturi politice pentru densulu totu nu ar avea intielesu nici valóre si cà mai potu astepta vreo suta de ani. Acea espositiune asĭedĭata in patru sale, asĭa modesta cum se presentase, a surprinsu chĭaru si pe romani, cari pàna atunci nu sciau nici ei însiĭ ce potu in acea sfera de activitate, eara fatĭa de alte popóra ea era unu respunsu uimitoriu, care apoi se mai repetí si in a. 1881 in Sibiĭu, precum vom vedea la loculu seu.

In aceeasi adunare generala s'a datu si literaturei nóstre unu aventu nou, s'a deschisu si campu largu pentru critica mai alesu in acelea casuri, despre care dicu latinii: Gramatici certant et adhuc sub judice lis est.[1])

§ 21. Solemnitate bisericésca la Blasĭu considerata din punctu-de vedere alu culturei nationale. Cestiunea calei ferate in Transilvani'a cá arma politica si de rivalitate nationala. Episcopulu Vasilie Erdeli † fàra testamentu. Fostulu cancelariu br. Alexie Nopcea †. Patriciu Popescu † prelatu cu merite. Visuri aristocratice pentru romani. Foi periodice romane pe 1863.

La trei septemani dupa adunarea generala a Asociatiunei literarie si de cultura se celebrase in biseric'a catedrala dela Blasĭu in dio'a de Schimbarea la fatĭa, una alta solemnitate de caracteru confessionalu si hierarchicu, pe care inse nici istoriculu profanu nu o póte trece cu vederea, ci este obligatu a o considera si elu din punctu-de vedere alu culturei scientifice, sau si din celu politicu. Ocasiune la acea solemnitate se dedese prin confirmarea prea inalta a càtorva canonici capitulari totodata si membri actuali ai consistoriului mitropolitanu. Ci cà instalari de acelea nu ar fi vreo raritate in acésta monarchia; se potu inse considera cá raritate pentru lectorii romani datele istorice coprinse atàtu in predic'a de instalatiune pronuntiata de càtra mitropolitulu insusi, càtu si in respunsulu canonicului prepositu Vasilie Ratiu.

---

[1]) A se vedé tóte actele Adunarii generale, cuventele presĭedentelui A. br. de Sĭaguna, protocólele sĭedintieloru, càteva dissertatiuni s. c. l. publicate de càtra comitetu la Sibiĭu in acelasi anu 1862 in 8-vo 196 pagine si catalogulu espositiunei in Gazeta dela Nr. 68 inainte.

Din cuventarea mitropolitului, carele facù istoriculu mitropoliei aflamu, cà dupa prim'a decisiune luata la Vien'a in 1850 s'au mai cerutu cinci ani, adeca pàna in 20 Octobre 1855 cá se póta fi in adeveru infiintiata respective restaurata mitropoli'a si doue episcopii noue la Gherla si la Lugosĭu, eara capitululu metropolitanu numai dupa alergari si sbucĭumari de alti 6 ani îsĭ castigase abĭa acum confirmarea si in parte denumirea prea inalta. Dupace se citira decretele sunatóre la fiacare canonicu in parte, mitropolitulu rosti din nou cuvente de multiamita ferbinte pentru Maiestatea Sa.

Canoniculu prepositu octogenariulu Vasile Ratiu (fost o lunga serie de ani profesoru de istori'a eclesiastica si de dreptulu canonicu) in respunsulu seu datu in numele confratiloru facènd istoriculu senateloru sau consistórieloru bisericesci incepe cu citate dela s. Ignatiu si dela s. Hieronimu, dupace premitte mai anteiu cà in 1862 se inplinia tocma 12 ani de cand intru o comisiune compusa din representantii clerului si din ai ministeriului se decisese in 12 Novembre 1850 dupa unu planu anumitu infiintiarea mitropoliei si a celoru doue episcopii. De aici vedemu, cà nici clerulu romaniloru greco-catolici n'au ajunsu la organizarea si la emanciparea bisericei si a hierarchiei sale, eaca asĭa, cá de placere, cá din distractiune, ci numai cu nespuse osteneli si pre lànga patientia si perseverantia de feru, despre care 'si potu face o idea justa numai prea puçini ómeni cunoscatori de labirintulu curtiloru suverane si alu vaticanului.

Ajungènd oratorulu cá se informedie pe ascultatori despre urḑirea acelui capitulu prin episcopulu Ioanu Bobu, inpartasi càteva din faptele aceluia, carele înca fusese unulu din acei binefacatori eminenti ai bisericii, natiunei si chĭaru ai statului, despre cari se póte dice cu totu dreptulu, cà rabda inputari, calumnii si impertinentie, ei înse tacu, facu si faptele loru le lasa in judecat'a viitoriului.

In urmarea deseloru rivalitati si processe escate in monastirea cu 11 calugari infiintiata sub Carolu VI in 1737, cam dela 1790 incóce se aflase cu cale, cá numerulu calugariloru se fia micsĭoratu pe cale firésca, in urmarea mortalitatii. Pàna la 1805 mai erau in viatia trei ieromonachi din cei betrani. Calugarii inse avusera missiunea nu numai de a functiona cá professori, dara a fi si episcopului de ajutoriu in administratiunea diecesei sale cu preste 1300 de parochii, intinsa preste tiér'a intréga; episcopulu prin urmare trebuea se'si védĭa de organisarea unui consistoriu regulatu, nu inse din ieromonachi vietiuitori dupa regulele s-tului Vasilie celu mare, inchisi in cenobii (kinovii), ci dupa o institutiune apusana numita capitulu de canonici, unde fratii locuescu fiacare separatu. Episcopulu inse avea se ingrijasca si de sucrescentia. Dotatiunea imperatésca, adeca asĭa numitulu dominiu alu Blasĭului, odinióra apanagiu alu consórtei principelui Michail Apafi, nici pe departe nu se póte compara in venituri cu alte dominii episcopesci, ci acolo pe lànga o prea buna economia numai cu incetulu se potu inplini unele si altele din atàtea lipse ardietóre.

In a. 1802 episcopulu Ioanu Bob elocase 14.000 florini in efecte de ale statului, apoi alte 4000 fl., cá din venitulu acelui fondu de 18 mii se fia ţinuti in 2 internate (seminarii) din Clusĭu si in alte 2 din Alba-Iuli'a si Osĭorheĭu 24 studenti, din cari cei 4 din convictulu nobililoru dela Clusĭu se fia si ei din familii nobile asĭa cum cerea spiritulu feudalismului. Dupa aceea episcopulu a mai depusu successive altu fondu de 301.200 fl. cá din venitulu aceluia se fia ajutati parochii saraci cu purtari cuvióse.

In anii belluriloru francese episcopulu Bob a numeratu mai anteiu pentru sine 37.674 fl., pentru preotime alte 20.000 fl., eara mai tardiu dete pentru armata din nou 58.000 fl. Imperatulu Franciscu in semnu de recunoscintia a decoratu pe episcopu cu ordinulu Leopoldinu; 'ia inplinitu si o rugaminte de mare valóre dand ordinu la administratiunea finantieloru tîerei, cá de ací incolo pe la locurile fiscale si salinare se se dea si parochiloru greco-catolici salarie càte 200 fl., capelaniloru càte 150 fl., care sume inainte cu 70—80 de ani aveau valóre intreitu si inpatratu mai mare decàtu au in dilele nóstre.

Dupa tóte acestea episcopulu Bob îsî concentrà tóte puterile sale pentru fundarea capitulului de canonici si ajutatu cu intieleptiune si energia de càtra Michailu Orosu romanu de sange si de sentimente, pe atunci secretariu la gubernu in Clusîu, pre cand Stefanu Costa functioná cá consiliariu, in a. 1806 a castigatu prea inalt'a permissiune de a funda unu capitulu cu 7 canonici si cu unu notariu, la inceputu cu venitu numai cu 16.579 fl. 43 cr. Acelu capitulu s'a instalatu in 1 Iuliu 1807. Prin indoit'a devalvare, adeca bancrotu de statu, au suferitu si fondurile Blasîului cá tóte celelalte 80% perderi, de unde a urmatu saracía infricosîata, potentîata apoi si cu fómetea cea mare din 1815—1816. Apoi in 1828 s'au mai adaosu la venitulu canoniciloru 3000 fl. mon. conv.

Cu ocasiunea regularii si a inmultirei membriloru capitulari pàna la 10 s'au amelioratu si veniturile loru in proportiuni respectabile, totusi departe de veniturile canoniciloru de ritulu latinu din Ungari'a.

In partea cea usîorica a publicului s'a incuibatu o parere, cá si cum acei canonici aru fi adeverati domni in intielesu feudalu, cà nu aru avea nici-unu lucru. Da, asîa ar fi se se intemple cu ómeni trecuti de 70 de ani, se'sî védîa numai de calea bisericei; se intempla inse cu totulu din contra. Noi nu cunóscemu in acésta tîéra alta corporatiune, fia aceea eclesiastica sau seculara, ai carei membri mai tineri sau mai betrani se fia incarcati cu mai multe afaceri oficióse decàtu sunt canonicii din Blasîu, pàna cand ajungu la 80 si preste 80 de ani, sau altmentrea cadu in morburi si la neputintia totala. Nu are cineva decàtu se deschida sîematismulu archidiecesei, pentru cá se se convinga.

Prepositulu Ratîu in cuventarea sa dupace multiamesce monarchului si mitropolitului, se demitte la numerarea agendeloru consistoriali, la nenumeratele lipse, inse si la gróse neregularitati si abusuri observate si remase neindreptate in acei 12 ani din urma. Triste descoperiri facù prepositulu Ratîu cu acea ocasiune, si noi suntemu datori a le reproduce, pentrucá se aflamu diferenti'a dupa treidieci de ani; cà-ci eata ce informatiuni ne lasa mostenire prepositulu capitulariu:

»De cautamu la scóle, abĭa aflamu ici-colea càte una, si acelea nici cu docenti destulu calificati, nici cu lefe de ajunsu provediute; cele mai multe comune mai nici nu visédĭa de cultur'a pruncilorn.«

»De cautamu la statulu preotiescu, acesta 'lu vedemu lipsitu si apasatu de miseria, de unde provine aceea ce cu durere aflamu, cà preotii afara de puçini, nu'si plinescu oficiulu seu de a invetia pe poporu credinti'a si datoriile càtra Ddieu si de aprópele, — nici pe aceia luandu'i afara, pentru cari se facu mari spese in seminarie . . .«

»Disciplin'a in cleru si poporu e cu totulu neglésa; cultulu ddieescu se face numai la aratare, fàra de nici-o pietate si devotiune demna de santieni'a lucrului, cà-ce si in clerulu nostru prinde a se incuiba indiferentismulu.«

»Bisericele nóstre cea mai mare parte miserabile . . . Veniturile bisericiloru in cele mai multe locuri le inghitu egoistii fàra de nici-o téma de a fi trasi la respundere, cà-ce lipsesce superinspectiunea cu totulu . . .«

»La cari se póte adaoge şi aceea, cà poporulu pretendiend a'si alege elu pe parochi, amerintia cu trecerea la alta confessiune, daca nu i se face pe voia, si asĭa de multeori e sila a li se da parochu si cu daun'a bisericei.«

Mai departe prepositulu numera urmatórele lipse: Institutu de preparandia in Blasĭu cá in centru; protopopiloru »instrŭctiune strinsu obligatória;« exactoratu archidiecesanu spre a censura veniturile bisericeloru si a curma abusurile; unu circulariu pastoralu, in care se se descopere ratacirile, escesele, prevaricatiunile, rivalitatile etc.

»Dara mai pre sus de tóte e de lipsa ţinerea unui sinodu spre a delibera despre mijlócele, prin care s'aru putea indrepta defectele si statori unu rèndu conducatoriu la scopu.«

Dupa 12 ani dela inchĭeierea revolutiunei, acestea marturisiri ale unui prepositu şunt in adeveru caracteristice si frapante.[1])

---

[1]) Vedi cuventarea intréga in Fóia pentru minte etc. Nrii 33—34 si Gazeta Nr. 64. 1862.

Constructiunea de cali ferate ajunsese si in alte tieri calu de batalia intre partide politice si consortiuri de capitalisti. In Transilvani'a calea ferata care se ceruse mai de inainte, se prefacuse unélta politica in màn'a gubernului centralu si terenu de lupta intre nationalitati. Aristocrati'a feudala alergá di si nópte cá se induplece pe gubernu a da concessiune pentru continuarea calei ferate dela Oradea mare càtra Clusĭu si de acolo in directiunea precum o vedemu in dilele nóstre, pàna la Brasĭovu. Din contra Sasimea din Sibiĭu si de prin pregĭuru luptase fórte multu pentru lini'a dela Arad, cu conditiune cá aceea se tréca dela Sibiĭu prin Turnurosĭu in Romani'a. Brasĭovenii se temeau, cá nu cumva in casulu din urma municipiulu loru se remàie cu totulu lasatu la o parte din comerciulu cu lumea mare, de aceea cetatea si comunele din districtu trimitea dintr'unu timpu intr'altulu plenipotenti, pe Carolu Maager la Vien'a, pe G. Baritĭu la Bucuresci spre a lucra pentru junctiunea liniiloru, sau pe la Buzeu, precum se planuise mai de multu, adeca la 1856, sau pe la Predealu. Gubernulu austriacu respundea la toti: Voiu da concessiune la aceia cari voru trimite deputati la senatulu imperialu. Gubernulu Romaniei respundea: Se mai asteptamu. Acelea tràgànari au duratu pàna in 1866 dupa resboiulu austro-prusianu, in urmarea caruia joculu fù castigatu de càtra feudalii dela Clusĭu pe langa o dauna de preste 20 milióne florini defraudati la constructiunea liniei insemnate mai sus.

Vasilie Erdeli fostu episcopu alu diecesei romane greco-catolice dela Oradea mare se mutase la alta viatia in 27 Martiu 1862 dupa 19 ani de pastorire si in alu 68 alu vietiei sale. Diariulu »Concordia« observase atunci indata, cà acelu episcopu murise fàra cá se fia lasatu vreunu testamentu, pre cand de alta parte era sciutu, cà dominiulu acelei diecese chĭaru fiind reu administratu, totu aruncá pàna la 60 mii florini venitu curatu preste anu. In lipsa de testamentu gubernulu Ungariei a trimisu pe consiliariulu Gabriel Mihali cá se ia inventariulu averei remase. Se aflase avere brutto 212.538 fl. 16 cr., din care scadienduse mai multe positiuni se dicea pe atunci cà ar fi remasu o substantia curata de 160 mii, care apoi ar fi fost se se desfaca in trei parti. Ómenii îsĭ facusera mari ilusiuni despre averea remasa dupa o functiune de 19 ani. De altmentrea acelu episcopu nu a cautatu, dara nici nu s'a bucuratu de vre-o popularitate la romani.[1])

In 28 Augustu au arsu in Beiusĭu preste 80 de case, mai tóte de ale romaniloru, adeveratu desastru nationalu.

In 28 Nov. 1862 a repausatu la Vien'a renumitulu barbatu de statu br. Alexie Nopcea in etate inaintata de 89 de ani, dupace servise statului in diverse functiuni inportante preste 50 ani; ajunsu mai tàrdiu la inalt'a functiune si demnitate de cancelariu alu Curtii pentru Transilvani'a, unde inainte de elu erau denumiti numai magnati, dela 1844 se retrasese in pensiune, inaltiatu si la rangu de baronu.

Din punctu-de vedere romanescu persón'a cancelariului Al. Nopcea se presenta in memori'a nóstra cá barbatu care nu'si renegase niciodata originea sa din parinti romani curati, care inse inaintatu asĭa sus in rangu numai pentru eminentele sale calitati personale prin vointi'a monarchului si preste voi'a oligarchiei, s'a feritu a'si compromitte positiunea sa prin inbratiosĭarea pe fatĭa a causei nationale romane, pentru a carei deslegare dorita credea elu cà nu'i venise timpulu. In cause particulare inse n'am auditu pe nici-unu romanu plangènduse asupr'a lui, decàtu numai cà deciderea multoru cause o traganá cu anii, ceea ce inse dependea fórte multu si dela referenti, intre cari intrigele nu mai incetau niciodata. In càtu pentru mine insumi, am avutu se multiamescu in a. 1839 cancelariului Nopcea, cà mi s'a permisu, cá Gazeta si Fói'a fundate de mine cu unu anu mai inainte, se póta intra si in provinciile propriu austriace, anume la Vien'a si in Bucovin'a cu porto de diarie, eara nu cá scrisori sigilate cu porto enormu de mare. — Cancelariulu Nopcea a fost casatoritu, inse nu fericitu, prin urmare divortiatu. Prunci n'au avutu. Rangulu de baronu si averea modesta au trecutu la frate-seu Vasilie. Remaşitiele sale pamentesci aduse dela Vien'a s'au astrucatu la comun'a Farcadinu in districtulu Hatĭegului.

Tocma pre cand venise scirea mortii lui Nopcea, diarie unguresci din Pesta si Clusĭu, cá Ország, Kol. Közlöny au pusu in circulatiune faim'a, cà la cabinetulu din Vien'a s'ar fi presentatu o rugaminte cá Maiest. Sa se binevoiésca a inaltia vreo 20 sau si 30 de romani din Transilvani'a la ranguri de grafi si de baroni; dupa una alta scire s'aru fi cerutu candidati pentru 8 grafi, 20 baroni si 40 cavaleri. Nici-o lege a Transilvaniei nu cunósce ranguri de grafi si de baroni si nici chĭaru de cavaleri (equites, Ritter), ci aici se sciá numai de nobili privilegiati, de o casta feudala privilegiata cu drepturi sau nedrepturi egali, eara diferenti'a intre ei o facea numai avuti'a materiala, inteligenti'a si superioritatea spirituala. Rangurile numite acilea au fost si mai sunt pentru acestea tieri totu atàtea plante exotice inportate din Austri'a si de airea din dilele lui Leopold I spre a invrasmasi pe familiile aristocratice si a le inpintena vanitatea loru, precum observaseramu si noi in alta parte a studiului nostru.

---

[1]) Vedi Gazeta Tr. Nr. 35 pag. 139 si Fóia ei totu Nr. 35 pag. 273 din 1862.

Nici-unu daru mai periculosu pentru natiunea nóstra din acésta tĭéra nu ne-ar fi pututu face monarchulu, decàtu aru fi fost asemenea ranguri spre a produce rivalitati, a desbina pe familii si a le neferici, precum avuseramu destule ocasiuni de a vedé la compatriotii magĭari exemple de acestea. Si acésta era se ni se faca atunci, cand rangurile dispareau mereu din mai multe constitutiuni si legislatiuni ale staturiloru europene, cand acelea erau cassate si in Romàni'a. De aceea Gazet'a protestà cu taria in contra acelui planu.[1]) Abĭa au trecutu dupa aceea vreo 12 ani, pre cand spre ex. trei comercianti din Brasĭovu destinati a se baroní, perdiendu'si tóta averea in specule nefericite, luara lumea in capu; unulu din ei a muritu in Angli'a, alti doi se mai ţînu in Romani'a.

Sciamu si noi cá tóta lumea, cà chĭaru si in comune rurale se formédĭa óresĭcum cá pe cale firésca càte o miniatura de aristocratia; eata inse ce scriámu in acestu respectu in aceleasi dile: »Daca stà undeva scrisu, cà trebue se aiba si romanii ardeleni aristocratia, apoi despretiuimu orice aristocratia fàra merite, fàra sciintia, fàra morala, si fàra avutía ce nu ar corespunde pe deplinu rangului ce va fi avènd aceea....«

»Ne infioramu de ide'a de a vedé órecand grafi si baroni romanesci deveniti obiectu alu despretiului si sarcasmului altora; pentrucà este o nemarginita diferentia de a traí in conditiune modesta de »Bürger« cu unu venitu de ajunsu in acea conditiune, inse fórte neinsemnatoriu, fórte compromitietoriu pentru rangulu unui conte sau baronu, carele ar fi chĭamatu a juca o rola intre magnatii unei monarchii mari si colo sus la curte.«

---

[1]) Vedi Gazet'a Nrii 95 et 96 din 1862.

»Nici sasii ardeleni n'au avutu atàti magnati; ei înse daca au fost favorati de legi, din conditiunea loru de simplii cetatieni si chĭaru de tierani totu au inaintatu pàna la cele mai inalte functiuni ale statului.«

»Pre cand se crę́á dintre unguri grafi si baroni, se inpartiau totodata si mosii sau domenuri, pentru cá se aiba din ce a'si susţiné rangulu si a'si asigura viitoriulu familiiloru.[1])

In aceleasi dile se aruncase romaniloru înca si alta unghitĭa din Vien'a: Unu patriarchatu romanescu! Tóte acestea cu scopu de a ne trage in Senatulu imperialu, cá si cum nu aru fi mai fost alte ratiuni sanetóse spre a ne castiga cá se ne devotamu pentru integritatea monarchiei. Ne ţineau fórte simpli si tèmpiti la capu. Dara ce se mai ascundemu mîti'a în sacu, se aflau si intre noi unii gàgàuti.

In 29 Augustu v. (10 Sept.) repausase archimandritulu Patriciu Popescu[2]) dela monastirea Ghergheteg, in etate numai de ani 53 pre cand functioná cá administratoru alu veduvitei diecese a Aradului; jalitu nu numai de trei frati ai sei, ci de toti ómenii de bine cari îlu cunoscusera mai de aprópe in persóna si din meritele lui atàtu cá demnitariu bisericescu càtu si cá romanu, carele a sciutu se inspire respectu chĭaru si hierarchiei serbesci.

Ne apropiemu de una epoca noua pentru natiunea romàna. In acésta monarchia ajungemu intr'unu corpu legislativu, in care va resuna si limb'a nóstra nationala cá limba de parlamentu. In vecin'a Romania se consumase fusiunea celoru doue principate intr'unu singuru statu si totodata se executà multu dorit'a secularisare a monastiriloru inchinate. Fatĭa cu acelea evenimente ni se inpune datorinti'a de a reflecta si la starea publicitatii nóstre din acelea dile.

---

[1]) A se vedé Nrii 95 si 96 din Gazeta Tr. 1862. Totu acilea si despre patriarchatu.

[2]) Interesant'a schitĭa biografica alui Popescu publicata in Telegrafulu romanu si in Gazeta.

Cu inceputulu anului 1863 apareau dincóce de munti: Gazeta Transilvaniei si Fóia sa; Telegrafulu romanu; »Concordia« diariu politicu fundatu de Sigismundu Pap in Pesta, »Amiculu Scólei« in Sibiĭu de V. Romanu, »Strigoiulu« fóia satirica in Pesta.

In Romani'a diarie politice apareau multe, care inse dispareau totu asĭa iute. »Romanulu« îsĭ incepuse activitatea sa in 1857, elu existe si astadi. »Nationalulu« lui Vasilie Boerescu au avutu viatia mai scurta. »Bucĭumulu« lui Cesar Boliacu s'a prefacutu in »Trompeta Carpatiloru«.

Foi literarie si scientifice erau: »Revista romana« a unei societati de tineri; »Tesauru de monumente istorice« alu lui Al. Papiu Ilarianu; »Anale statistice si economice« de Dionisie Popovici Martianu fundatorulu sectiunei de statistica, necultivata pàna la 1860 in Romani'a; »Instructiunea publica« alui A. Tr. Laurianu.

»Tieranulu romanu« de agronomulu Ioanu Ionescu diariu de economia si de literatura.

»Dreptulu« diariu juridicu si »Gazeta tribunaleloru«.

Apareau si in Iasi unele foi periodice. Preste totu foi periodice de tóte categoriile erau numai 18.[1])

Totu atàtea foi speciale, cele mai multe redactate cu mare zelu; tóte inse au avutu viatĭa relative scurta de càte puçini ani. Le lipsia unu publicu mai numerosu; se desgustau redactorii si editorii. Romani'a cá statu nefiind consolidata, politic'a militanta cu tóte svèrcolirile sale nu lasá ómeniloru timpu linistitu pentru studii si lectura seriósa. Tinerii càti se intorsesera in patri'a loru pàna la unirea definitiva a principateloru, dela universitati si alte institute superióre din Franci'a, Belgi'a, Germani'a, unii din Vien'a, altii si dela St. Petersburg si Aten'a, înca si dela Madrid; cei multi din colegiile dela Bucuresci, Iasĭ, Craiova, diferiau fórte multu in teoriile si in doctrinele loru, care dupa cum avusera ocasiune de a se instrui intr'o tĭéra sau in alt'a. Vedeai o varietate spaimantatóre in idei, in definitiuni, chĭaru si in terminologii. Altii cari sĭedĭusera càte 7—8 ani si mai multu in strainatate, îsĭ uitasera limb'a materna, sau cà o vorbiau fórte reu si amestecata mai alesu cu termini francesi, o batjocura care se face limbei nóstre chĭaru si pàna in dilele nóstre, precum a observatu si Ionescu Gion fórte bine in un'a din conferentiele sale ținute in earn'a trecuta la Ateneu in Bucuresci. Acésta este urmarea firésca a instructiunei ce se dà esclusivu in càte o limba straina cu delaturarea totala a limbei materne, care este si limb'a miliónelorn de cetatieni ai statului. Asĭa o patimu si noi aici cu un'a parte a tinerimei nóstre scolastice dusa càte 10—12 ani la scóle de alte limbi.

---

[1]) Gazeta Tr. Nr. 8 din 1863.

Pre lànga foile periodice serióse aparea in Munteni'a si un'a satirica »Nichipercia«.

Capu VII.

A dou'a conferentia romàna ținuta in 1863. Alegerile la dieta.

§ 22. Concessiune pentru alta conferentia politica romanésca. Conditiunile aceleia. Functionari convocati. Sĭepte prefecti romani. Br. Ludovicu Josika cérca a impaca pe romani cu magĭarii. »Albina romana« diariu nou in Vien'a si alte diarie. Modulu convocarii din partea celoru doi presidenti. Neintielegeri venite cu totulu pe neasteptate.

Precum amu vediutu mai in sus, dupa càteva incercari facute la Vien'a cá se se permitta poporului romanu din monarchia a se representa prin deputatii sei intr'unu congresu generalu, in fine gubernulu tĭerei notificà prea inalt'a concessiune prin urmatoriulu actu adresatu din 20 Febr. 1863 episcopului A. br. de Sĭaguna.

»In urmarea solicitarei colective a Escelentiei Tale cu archiepiscopulu gr. catolicu din Blasĭu asternuta la presidiulu gubernialu in 2 Decembre, si in urmarea comitivei gubernului reg. càtra loculu celu mai inaltu din 31 Dec. Nr. 31,172 Maiest. Sa c. reg. s'a induratu a concede prin prea inalt'a resolutiune din 17 a lunei curente, cá Esc. Ta si Esc. Sa archiepiscopulu gr. catolicu din Blasĭu cá presĭedentii conferentiei nationale romàne ținute la 1861 in lun'a lui Ianuariu se puteti conchĭama càtu mai curènd in acelasi orasĭu 120—150 dintre individii mai insemnati ai natiunei romane din acestu mare principatu la o conferentia continuativa, unde prin acea resolutiune prea inalta a Maiestatii Sale ces. reg. din 18 Oct. a. tr. se se publice cu solemnitate placerea prea inalta ce a urmatu la descoperirile homagiale asternute din conferenti'a de mai inainte a acestei natiuni si se se tractedie despre o adresa de multiamita, ce va coprinde credinti'a cea neclatita a natiunei romane din acestu mare principatu si sentimentele ei armonice cu intentiunile preaindurate ale Maiest. Sale c. reg. — Alegerea persóneloru care sunt a se conchĭama si prefigerea terminului adunarii, precum si o conducere a consultariloru asĭa, cá acelea se decurga cu seriositate si demnitate corespundietóre la problem'a conferentiei, se concrede Escel. Tale si Escel. Sale archiepiscopului gr. catol. din Blasĭu Alexandru Sterca Sĭulutĭu, cá celoru doi archipastori si respective presĭedenti.

Care in urm'a descoperirei clare din acea prea inalta resolutiune se aduce la cunoscinti'a Escelentiei Tale cu acea observatiune, cà este prea de doritu, cá conferenti'a in càtu numai va fi cu putintia, se duredie càtu mai scurtu, cá nu cumva prin indelung'a absentare a functionariloru cari voru fi conchĭamati, servitĭulu publicu se sufere vreo intardiere.«

Acestu actu gubernialu este multu instructivu. La solicitarea presĭedintiloru inaintata la Vien'a in 31 Dec., resolutiunea s'a datu in 17 Febr. adeca relative fórte curend. Apoi se cere cá conferenti'a acésta a dou'a se se convóce càtu mai curend; se presupune cà la conferentia voru fi convocati si functionari romani, precum s'a si intemplatu.

Pentruce astadata atàta graba din partea curtii imperiale? Caus'a era invederata: Resistenti'a incordata si necurmatu amerintiatóre a unguriloru, cari nu voiau se audia de unitatea monarchiei si de parlamentu comunu, eara o parte mare din ei ţînea cu cerbicia la proscriptiunea proclamata de càtra conventulu revolutionariu din 14 Aprile 1849. Cechii din partea loru cereau monarchia federativa dupa provincii si s'au retrasu din Senatulu imperialu. Croatii nu voiau se mérga nici la Pesta nici la Vien'a. In acelea strimtori romanii au fost bine veniti. Cabinetulu inse nu se incredea nici loru pe deplinu; de aceea s'a ingrijitu cá si astadata se ia parte càtu mai multi functionari la conferentia.

Pàna in acelu anu 1863 au fost aplicati in functiuni aprópe indoitu mai multi romani decàtu fusesera in cei diece ani ai absolutismului. Cá prefecti (comites supremi) romani recunoscuti functionau in Transilvani'a sĭepte insĭ, anume in comitatele Doboca Buteanu, Alba-superióra Ladai, Cetate-de Balta I. Puscariu, Hunedóra Fr. Nopcea, in Fagarasiu Branu de Lemeni, in Nasaud A. Bohatĭelu, in Mĭercurea Ilie Macelarĭu. In comitatulu Clusĭului locuitu in cea mai mare parte a sa numai de romani, functioná in acelea dile cá prefectu-administratoru br. Ludovicu Josika, alu doilea fiĭu alu fostului gubernatoru br. Ioanu Josika, frate cu fostulu cancelarĭu Samuel Josika si cu generalulu Ioanu Josika (celu mai tineru). Br. Lud. Josika dupa denumirea sa convocand adunarea municipala a comitatului compusa acum nu numai din magĭari, ci si din romani fruntasĭ, a pronuntĭatu cu acea ocasiune discursulu seu de deschidere cu atàta caldura patriotica si dorintia de a restabili pacea intre nationalitati, precum nu ne aducemu aminte se se mai fia auditu dela vreunu capu alu vreunui municipiu din acésta tiéra, din care causa cuventele acelui prefectu au si remasu in memori'a nóstra, cari dorimu inpaciuirea, fàra cá se putemu crede pàna acum întrensa. Cá documentu reproducemu acilea numai o particica din acea cuventare memorabila.

»Multe impregiurari grele apasa patri'a nóstra sermana; inse tóte acestea nu me intristéza, cà-ci vointi'a tare a Maiestatii Sale va afla modulu cum se fia usĭorate tóte greutatile, si atunci ne va surîde unu viitoriu mai fericitu.«

»Pre noi inse ne amerintia unu pericolu, dintre tóte celu mai mare, carele póte se aiba urmari pe vécuri inainte, eara acestu pericolu este discordi'a intre diferitele nationalitati ale patriei nóstre.«

»Eu, onoratu comitetu, sunt magĭaru cu sufletu si cu inim'a, pentru aceea inse nici-odata nu am nutritu in peptulu meu antipatia in contra nationalitatii romane si nu 'iasĭu putea fi inimicu (hostis) nici-odata. Date istorice ne arata, cà famili'a mea îsĭ trage originea din acésta nationalitate. Din copilari'a mea am sĭedĭutu totu la sate, intre romani; ei m'au iubitu si au fost buni càtra mine, ba si dupa incetarea relatiuniloru feudalistice, relatiunea patriarchala intre mine cu iobagii mei n'au incetatu. In viati'a mea politica si privata se póte cà am greşitu in contra unuia sau altuia — si cine nu comitte asemenea gresïala? — inse nimeni nu me póte acusa de intentiune rea si vatematóre; nu me póte, cà eu din punctu de vedere alu castei sau alu religiunei asïu fi fost nedreptu, ci me pocïu lauda, cà unde si cand s'a potutu, am ajutatu pe toti fàra distinctiune.«

»Acestea nu le diseïu cá se me laudu, ci pentrucà chïaru prin acestea credu cà sunt chïamatu cá se intrevinu acolo, unde neputend fi acusatu de partialitate, voiu fi ascultatu de càtra ambele parti.«

De aci incolo Josika descriind cu colori vii urmarile urei si ale resbunarei, le dice magïariloru, cà de si se aflá pe atunci in positiune de aparare fatïa cu romanii, despre care densulu credea cá si altii mai multi, cà cine mai scie càtu de minunatu îï ajuta curtea imperiala, niciodata se nu lase cá se fia rapiti a apara mai multu decàtu aceea ce este dreptu inaintea lui Ddieu si a ómeniloru; eara daca puterea ajutata îï va invinge, niciodata se nu nutrésca in peptulu loru resbunare, cà-ci va vení timpulu si trebue se viïe, cand si inimicii loru voru prevedea necessitatea intielegerii; deci nu este ertatu cá se le remàïe suvenire de acelea, care aru impedeca impacarea.

Dupa acestea baronulu intorcènduse càtra romani, pe cari îï numia frati ai sei, le dise cà se-'si aduca aminte, cà numai inainte cu 20 de ani »o mare parte a nationalitatiloru din patri'a nóstra si jumetate din confessiunile religióse au statu in afara de barier'a constitutionala, mai cá in sclavia, nu numai romanii au fost in starea acésta; raporturile feudali au existatu nu numai in imperiulu austriacu, ci si in cea mai mare parte a Germaniei, ba in timpuri mai de multu in Franci'a si in Angli'a etc. etc.

In privinti'a feudalismului s'a insïelatu br. Lud. Iosika, daca a crediutu cumva, cà romanii aru ţinea mania pe magiari, sau mai alesu pe feudali numai din caus'a iobagiei. Astadi dupa 27 de ani póte se cunósca tóta lumea multimea causeloru vitali, pentru care romanii nu potu intinde màn'a pàna cand acelea nu voru fi delaturate pentru totdeauna. Cu tóte acestea vointi'a sincera a baronului Ludovicu Josika merita si astadi recunoscinti'a nóstra.

In mijloculu acelei activitati a romaniloru din monarchia se nasce in Vien'a diariulu politicu Albina romanésca sub auspiciile familiei Mocioni, redactoru Vincentiu Babesĭu. Se facu incercari si in Pesta cu unu diariu beletristicu »Speranti'a«; inse numai dupa doi ani succede lui Iosif Vulcanu se infiintiedie diariulu Famili'a, a carei aniversaria de ani 25 s'a serbatu in Iuniu 1890.

Totu in a. 1863 incepura se intre la noi si carti romanesci necensurate, cà-ci acum apucase a se publica preste totu cassarea vechiei opreli din dilele Mariei Teresiei.

In Maiu s'a inauguratu si in Bucovin'a Reuniunea romana de lectura.

Dupace prea inalt'a resolutiune relativa la ţinerea congresului ajunsese la cunoscinti'a celoru doi archipastori, acestia se invoira asupra terminului pe duminec'a Tomei 7/19 Aprile, nu inse si asupra modului convocarii membriloru. Mitropolitulu Alexandru Sĭulutĭu in cerculariulu seu din 7 Mart. premitte, cà presiedentii insciintiasera pe gubernu, cà densii voiescu se convóce la conferenti'a politica pe vicepresĭedentele gubernului, pe consiliarii de curte dela Vien'a si pe cei guberniali din Clusĭu, pe secretari, pe comitii supremi, pe pronotari si asesori dela curtea de apelu si dela tribunalulu criminalu, pe judecatorii reg. si municipali, pe doi directori gimnasiali din Blasĭu si din Brasĭovu, prin urmare toti functionarii mai de frunte, eara dintre preotii de ambele confessiuni càte 25. Dupa acestea mitropolitulu Alexandru lasa in voi'a clerului si a mireniloru fruntasi, cá pre lànga conducerea protopopiloru se'si aléga representantii càti se vinu pe partea loru, adeca 25 preoti, 50 mireni.[1]

Din contra episcopulu Andreiu cá presĭedente dupace convocase in Sibiĭu pe barbati fruntasi din afara si din locu, s'au decisu pentru denumirea, eara nu pentru alegerea celoru 75 membrii càti se veniau pe partea confessiunei sale. Cine ar mai crede astadi, cà chĭaru si numai atàta divergentia de pareri se dea ocasiune de a prepara o desbinare noua si o urgia, care se duredie pe càtiva ani inainte.[1])

---

[1] Cerculariulu in Gazeta Tr. Nr. 18 din 1863.

Un'a alta causa a nouei desbinari intre cei doi archipastori s'a escatu totu in predilele conferentiei nationale din 1863 si totu numai cá din chĭaru-seninu. Atàtu mitropolitulu Alecsandru càtu si alti càtiva barbati judecand lucrulu dupa càte paţisera in alte adunari politice, se temeau cu totu dreptulu, cà in lipsa totala de orice regulamentu, fatĭa cu atàtea schimbari radicale si cu nenumeratele intrige ale feudaliloru, voru aluneca si ómenii nostri la polilogii neterminabile, fórte usitate la unguri in diete, in adunari municipale si in oricare altele, cu pericolu de a nu se alege nimicu din adunarea nóstra. Deci atàtu mitropolitulu Alecsandru càtu si alti barbati invitasera pe G. Baritĭu cá se arunce pe chartie in scurtu càtiva paragrafi de regulamentu cá proiectu, pe care apoi se'lu transmitta la cei doi presĭedenti spre revisiune si eventualu spre aprobare. Presĭedentele Alecsandru aprobase acelu regulamentu cu prea puçina modificare. Presĭedentele Andreiu din contra simtinduse ofensatu prin acea incercare cu totulu sincera de a facilita presĭedentiloru purtarea nicidecum usĭóra a presidiului, a respinsu proiectulu dicènd, cà »regulamentulu este densulu cá presĭedente.« Aceeasi scena s'a repeţitu apoi si in conferentia.

La cele dóue cause memorate mai intrevenise unu altu casu de nervositate in nóptea de inaintea conferentiei. Pe la 10 óre vicepresĭedentele B. L. Popu trimisese pe Elia Macelariu la G. Baritĭu, ca se'lu chĭeme la o convorbire intre patru ochi. Am mersu dintru o camera in alt'a, càci traseseramu totu la »Imperatulu Romaniloru.« Si care putea se fia acelu obiectu atàtu de secretu, care se póta fi discutatu numai intre patru ochi si înca cu unulu din cei doi vicepresĭedenti ai gubernului? Altu nimicu, decàtu Diplom'a si Patent'a.

Intrigantii de professiune latisera vorb'a cu càteva luni mai inainte, cá si cum asĭu lucra si eu pe sub màna, cá nici natiunea nóstra se nu adópte cele doue acte mari imperatesci. Tocma din contra, eu me bucurasem din totu sufletulu la citirea acelora, cà-ci trageam paralelle intre ceea ce nu avuseramu pàna in 1848, intre resturnaturile tiranesci din 1848/9, intre càte castigaseramu in cei diece ani ai absolutismului si vedeam enorm'a diferentia spre mai bine. Dara autonomi'a vechia leopoldina a tierei era multu angustata prin diplom'a din Octobre? Asĭa este; aceeasi autonomia inse o nimicise cu totulu diet'a din 1848 si aruncase tĭér'a la picĭórele lui Kossuth si ale partidei lui. Eu inse in 1863 nu puteam se dau crediementu nici austriaciloru; vediusem pàna atunci prea multe constitutiuni si sisteme politice inaugurate cu mare pompa si iute delaturate. Nu mai credeam la nimeni. Deci in acea nópte cand me invità Popu cá se me declaru pe fatia, in audĭulu lumei pentru actele imperatesci, pentru integritatea monarchiei si participarea Transilvaniei la senatulu imperialu cá la uniculu parlamentu centralu pentru monarchi'a intrégа, eu îi respunseiu: Coprinsulu acteloru imperatesci l'am primitu cu profunda recunoscintia homagiala. Pentru intrarea tierei nóstre in parlamentulu centralu voiu vota numai dupace tóte promissiunile facute atàtu tierei nóstre comune, càtu si anume natiunei romane voru fi regulate aici acasa, in diet'a ei, sanctionate de monarchu si coprinse in diplom'a inaugurala consacrata prin juramentu.

---

[1]) Vedi Telegrafulu rom. din 11 Mart. si Gazeta Trans. din 16 Mart. v. Nr. 21.

In acea epoca B. L. Popu, cá si Andreiu Sĭaguna, cá si Alecsandru Sĭulutĭu puneau fórte multu pondu pe promissiunile Vienei; deci ei lucrau cu totadinsulu, cá indata ce se va deschide diet'a se acceleramu votarea celoru doue acte si a mergerii la senatulu imperialu; »Se facemu intru tóte pe voi'a monarchului,« diceau densii, »se fimu apoi convinsi, cà si Mai. Sa ne va face intru multe pe voia.« Pe Popu îlu irritase tare necredinti'a mea. Dupa mĭedĭulu noptii ne despartiramu fàra a ne puté convinge unulu pe altulu, prin urmare si suparati. Eu apoi am platitu amaru cerbici'a mea in trei ani urmatori, eara acei trei barbati eminenti au platitu si mai scumpu sinceritatea loru.

§ 23. Conferenti'a din Aprile 1863.

Decursulu conferentiei nóstre nationale se afla descrisu pe largu in diariele romanesci din acea epoca, pentrucà desbaterile sale au fost stenografate, si fiindcà au fost publice, au avutu si corespondentii diarieloru germane si magĭare ocasiune de ale urmari daca au cunoscutu limb'a romana; daca nu, le-au mai publicatu si falsificate, precum s'au mai intemplatu si altadata. Desbaterile au duratu patru dile. Noi aici ne inpunemu regula de a ne margini numai la resultate; cà-ci si asĭa ne simtimu din nou fórte strimtorati in spatiu.

Membrii conferentiei au fost convocati pe duminec'a Tomei 7/19 Aprile; in acea di inse s'a servitu numai s. liturgia cu chĭamarea spiritului santu, s'a si asteptatu cá se sosésca mai multi membrii din distantie mai mari.

Luni in 8/20 doue deputatiuni de càte 6 membrii au invitatu pe ambii presĭedenti la adunare. Conferenti'a fù deschisa de càtra presiedenti cu discursuri separate.[1])

»Nici-o linia se nu ne abatemu dela politic'a nóstra ce amu avutu pàna ací, cà a fost fórte buna si bine nimerita,« dise presĭedentele Andreiu in discursulu vorbirei sale in care facea istoriculu lupteloru nóstre nationale. Da, romanii au pututu se totu remàie constanti pe calea apucata; dara abĭa trecura doi ani, cand au fost inbranciti de càtra altiĭ, dati la o parte, trantiti la parete si aprópe de perire.

Din cei 6 secretari ai conferentiei dela 1861 4 insĭ au fost proclamati din nou; in loculu altoru doi absenti s'au alesu M. Popu Grideanulu si Il. Dragusĭanulu.

Dupa publicarea actului imperatescu si ascultarea de vreo trei discurse, conferenti'a decise a se aduna a dou'a di la 9 óre, eara pàna atunci membrii se ţiie consultari private.

Problem'a data conferentiei spre deslegare era fórte simpla si clara: adresa de multiamita càtra monarchu; dara evenimentele din afara, intrigele magĭaroniloru, confusiunea de idei potentiata prin necunóscerea formeloru parlamentare produsesera o neincredere fatala intre membri. Ómenii se temeau unii de altii fàra a sci se'si dea sama de adeveratele cause.

In sĭedinti'a II din 9/21 Aprile dupa verificarea procesului verbalu presĭedentele Andreiu numerà patru principii,

---

1) Vedi cuventarea presiedentelui Alexandru si a lui V. Popu in Fóia pentru minte, inima si literatura Nrii 13 si 14, eara a presĭedentelui Andreiu in Gazeta Tr. Nr. 28 si in Telegrafulu romanu alaturea cu actele celelalte.

dupa care voiesce se fia compusa adres'a càtra monarchu; ia apoi cuventulu vicepresiedentele gubernului B. L. Popu. Cá si cum ar fi crediutu cà maioritatea conferentiei, sau dóra a natiunei intregi ar fi in contra diplomei si a patentei, cu atàta fervóre le luà Popu in aparare.

Cerend cuventulu si G. Baritĭu, abĭa dupa càteva sententie pronuntiate presĭedentele Andreiu îĭ taia vorb'a; se produce o miscare neplacuta. Oratorulu continuand se declara pentru diploma si patenta, prin urmare in contra dualismului, îsĭ reserva înse dreptulu de a reflecta in cursulu desbaterii la càteva conditiuni ale adeveratei libertati, care lipsescu din actele imperatesci.

Se alege o comissiune din 20 membri spre a compune adres'a; referentele seu Ioanu Alduleanu.

In sĭedinti'a III din 10/22 Aprile se citesce proiectulu adresei, care place adunarei, numai presĭedentele Andreiu ar fi voitu cá se fia mai bine motivatu. Baritĭu îsĭ citesce amendamentele sale relative la libertatile publice, precum libertatea personala, a cuventului, a pressei, securitatea domiciliului s. a.

Dupa o consultare prealabila se alegu 10 membri, din cari se fia compusa deputatiunea spre a fi condusa de càtra presĭedentele Andreiu la Vien'a cu adres'a. Membri alesi in deputatiune au fost: consiliariulu de curte Dimitrie Moldovanu, consil. gubernialu Paul Dunca, prefectii de comitate Augustinu Ladai, Ioanu Branu, Ioanu Puscariu, Vasilie Buteanu, referentele scol. dr. Ioanu Maioru, canoniculu prepositu Macedon Pop, protopopulu Ioanu Popasu (G. Baritĭu dupa càte i se intemplasera lui cu unii functionari inalti si cu episcopulu, nu a voitu se faca parte din acea deputatiune).

Se mai ţinù si a IV sĭedintia in 23 Aprile, in care se detera in desbatere 12 punctatiuni si respective gravamine (nepastuiri) formulate de càtra delegatii Georgie Domzsa si Ioanu Puscariu, apoi si amendamentele lui G. Baritiu.[1]

Un'a din neplacerile provocate in acésta conferintia a fost si inpregĭurarea, cà presĭedentele Andreiu in dorinti'a sa de a inainta càtu mai multu lucrarea conferentiei preparase insusi esc. sa unu bunu conceptu de adresa, pe care'lu transpusese secretariului Baritĭu in sĭedinti'a II. Mai aveau si alti vreo doi càte unu conceptu pregatitu cu acelasi scopu. Secretariulu le cere spre a se transpune la comissiunea ce era se se aléga. Unii striga se citésca conceptulu presĭedentelui, altii se nu se citésca. Atunci presĭedentele superatu îsĭ retrase conceptulu. Tóta lumea devenise nervósa. Incepuse si tinerimea din galerii se manifestedie placere si neplacere. Asĭa se intempla totdeauna si la tóte popórale, uneori chĭaru si in timpuri normale, cu atàtu mai vîrtosu in anii precum au fost 1860—1866. Au remasu din acea conferentia destui ghimpi in unele inimi; ne consolaramu inse cu totii, cà cu singur'a esceptiune de puçinii magĭaroni, toti ceilalti eramu deplinu uniti in sàntele nóstre scopuri, diferĭamu numai intru alegerea momenteloru acomodate pentru actiune, sau si a mijlóceloru ducatóre la scopu, pe care nedeprinsi cum eramu, le alegeamu fórte cu anevoia si mai multu pe nimerite. Se intielege apoi si nespusu de nimeni, cà numerosii membrii càti erau totodata functionari ai statului, se simtiau fórte genati oricand resuná in adunari càte o cuventare mai liberala si nu de totu ultraleala si ultrahomagiala.

---

[1] Vedi cele 12 puncte si in Gazeta Tr. Nr. 30 eara amendamentele in stenograme.

§ 24. Audienti'a imperatésca din 4 Maiu. Respunsulu monarchului. Sasii la curtea imperiala.

Deputatiunea nationala condusa de br. Sĭaguna (pe atunci înca episcopu) a plecatu cu adres'a la Vien'a. In 4 Maĭu deputatiunea fù primita de càtra Maiestatea Sa in audientia serbatorésca. Inainte de a se substerne adres'a, presĭedentele pronuntià alocutiunea sa scrisa, compusa cu multa grija, indoitu mai lunga decàtu era adres'a. Manecand adeca episcopulu dela resolutiunea din 18 Oct. si dela cea din 17 Februariu, in virtutea careia fusese convocata conferenti'a de 150 barbati, mai anteiu descopere monarchului, cà natiunea romàna se simte fericita, cà credinti'a si devotamentulu seu càtra tronu si patria este nu numai recunoscuta, ci si incoronata prin enuntiarea indestularii prea inalte si prin promissiunea unui viitoriu mai bunu, demnu de sacrificiile si de virtutile sale; eara acelea promissiuni acésta natiune le va conserva in memori'a sa pentru totdeauna. Deací incolo archiereulu dupace mai revine odata la resolutiunea din 18 Octobre 1862 trece la diplom'a din 20 Octobre 1860 si la patent'a din 26 Februariu 1861, face comentariulu acestora, afla coprinsulu loru fórte salutariu pentru popórale monarchiei; dupa acestea trecènd la afacerile proprie ale Transilvaniei, la positiunea si la dorintiele natiunii romane din acestu principatu, cu respectu la egalitatea de drepturi nationali si la confessiuni, dà se se intĭeléga si necessitatea unei revisiuni de asĭa numitele drepturi istorice intr'unu statu care voiesce a se intineri, a se regenera. In fine episcopulu presĭedente submitte Maiestatii Sale adres'a conferentiei subscrisa in originalu.

Respunsulu monarchului datu deputatiunei nóstre in acea audientia prin graiulu viu suna tradusu asĭa:

»Cu adeverata placere Ve primescu Eu pe Dumneavóstra, cá pe representantii braviloru Romani ai marelui principatu alu Meu Transilvani'a, cari Mĭ-ati datu Mie si Casei Mele probe repetite de credintia si devotamentu.

»In adres'a data Mie si in alocutiunea multu coprindĭetóre a demnului Dumneavóstra presĭedente, D-Vóstra ati confirmatu din nou atàtu acestea simtĭeminte, càtu si ati recunoscutu cu incredere sincera pruncésca acelea principii de statu, pe care Eu le-am proclamatu prin diplom'a Mea din 20 Octobre 1860 si prin patent'a Mea din 26 Februariu 1861 si care voru avea de resultatu transformarea salutara a intregei monarchii.

»Primind Eu cu placere si cu deplina indestulare asigurarile Dumneavóstra, care corespundu pe deplinu la grelele impregĭurari de fatĭa, totodata ve auctorisedĭu, cá se inpartasiti acestea trimitietoriloru DVóstra, càtra cari Eu remànu si de aici inainte cu bunavointia si gratia imperatésca.«

Cetitoriulu romanu se'si insemne puçinele cuvente subliniate in acésta traductiune. Ele adeca insémna, cà aceea deputatiune a natiunei romane a fost dorita si prea bine venita la Vien'a, cà-ci presenti'a ei »corespundea pe deplinu la grelele inpregiurari,« intre care se aflase in acea epoca monarchi'a. Atàtu ar fi mai trebuitu Dinastiei si la toti adeveratii amici ai intregitatii imperiului, cá se se fi mai alaturatu si natiunea romana la neimpacatii ei vrasmasi, se fia facutu causa comuna cu magiariĭ, se denege si romanii platirea de contributiuni si asentarea de recruti, se conspire cu kossuthianii in spiritulu conventului dela Dobriţinu din 1849, se dea màn'a in Transilvani'a cu Secuiĭ armanduse la unu locu cu aceia.

Scriitoriulu acestora in urmarea celoru intemplate cu densulu in conferentia la Sibiĭu, desgustatu din sufletu nu s'a pututu decide cá se faca si elu parte din acea deputatiune, si a remasu acasa la vatr'a sa; se scie inse din inpartasirile altoru membrii ai deputatiunei, cà chĭaru si poporatiunea din Vien'a intimpinase pe acea deputatiune a romaniloru nu numai cu acea curiositate propria locuitoriloru Vienei, ci si cu bucuria si cu bunavointia. Fatĭa cu creditulu greu compromisu alu monarchiei, cu starea industriei si a comerciului care se aflá in mare suferintia, instinctulu sanetosu alu poporatiunei din acea capitala îĭ sĭoptea ceea ce insemnédia pentru ea, daca popórale si provinciile ţînu sau nu, la integritatea monarchiei.

Acum gubernulu centralu din Vien'a îsĭ asecurase voturile dela natiunile transilvane Romani si Sasi. Nu a fost nici-o greutate a se asigura de acestea doue popóra. Sasiloru atàtu cá germani càtu si cá celoru mai binevediuti in Vien'a le convenia in tota privinti'a, cá se ţiie la unitatea si la integritatea monarchiei, precum observaramu si la altu locu. Romanii avend inaintea ochiloru totu trecutulu loru tragicu si chĭaru experienti'a de tóte dilele, daca 'si mai avea mintea la locu, nu puteau se dea, precum earasi s'a mai disu, nici-unu crediementu promissiuniloru unguresci.

Dinasti'a inse din partea sa avea se cerce pe tóte calile cá se induplece si pe unguri cá se recunósca unitatea monarchiei; vomu vedea apoi pentruce a trebuitu se renuntie la incercarile acelea.

Dupa càte rugaminti, representatiuni si deputatiuni inaintasera romanii din Transilvani'a de a dreptulu càtra monarchu si mijlocitu prin Cancelari'a transilvana incepend din Octobre 1860 pàna in 1862, in fine cu dat'a din 18 Octobre 1862 le vine si loru o prea inalta resolutiune de urmatoriulu coprinsu:

»Am datu ordinu, cá Natiunei romane din Transilvani'a se i se descopere indestularea Mea pentru lealitatea, credinti'a si devotamentulu aratatu càtra a Mea Casa domnitóre si càtra legile fundamentali sanctionate de Mine. Intr'aceea Cancelari'a Mea transilvana este insarcinata, cá avend ea se astérna càtu mai curend propunerile sale relative la compunerea si convocarea dietei transilvane, propunerile si rugamintile coprinse in acelea petitiuni[1]) ascultand si pe gubernulu reg. din Transilvani'a se le ia din nou in consideratiune si se Mi le astérna Mie pre lànga opiniunea sa.

Regularea legala a raporturiloru de natur'a dreptului publicu a Natiunei romane si a confessiuniloru sale, are se fia una din primele probleme ale celei mai de aprópe diete transilvane.

Parerile si dorintiele Natiunei romane relative la folosirea oficiósa a diferiteloru limbi ale tierei s'au si luatu in consideratiune in dispositiunile Cancelariei Mele transilvane facute in urmarea autografului Meu din 21 Decembre 1860, care trebue se fia observate deocamdata pàna la definitiv'a decisiune prin potestatea legislativa.«

Din aceeasi di de 18 Octobre îĭ venise si natiunei sasesci transilvane prea inalta resolutiune fórte favorabila in urmarea cereriloru ei substernute din 29 Martiu aceluĭasi anu, eara cu alta resolutiune din 4 Novembre imperatulu acordase Sasiloru dreptulu de a'si infiintia in Sibiĭu curte apelativa (Obergericht), dela care processele se póta fi inaintate dreptu la curtea c. r. de cassatiune in Vien'a. Actele acelea produsera la compatriotii nostrii sasi bucuria atàtu de mare, in càtu au fost publicate de doue ori in 11 municipii; eara in 27 Ianuariu 1863 Corpulu loru representativu (Universitas Nationis) multiamí imperatului prin adresa formulata in terminii cei mai caldurosi. Dupa aceea Sasiloru li s'a permisu, cá in loculu baronului Salmen chĭamatu mai de inainte la o alta functiune inalta, se'si aléga comite, adeca capu alu natiunei loru conformu statuteloru municipali, pe care le avusera din vechime inpreuna cu o multime de alte prerogative, privilegie si scutintie, cu care se ingradisera mai alesu spre a se apara de aristocrati'a feudala cuceritóre, inse si de poporulu romanescu, care aspirá la aceleasi prerogative si scutintie. Sasii au alesu apoi capu alu natiunei loru sau comite pe advocatulu Conrad

---

[1]) Acésta preain. resolutiune, care coprindea atàtea asigurari mari, se trece in textulu originalu la documente alaturea cu altele, din càte au mai urmatu.

Schmidt, cunoscutu si romaniloru din processele fatale dela Blasĭu, din diet'a revolutionara dela 1848 si de atunci inainte din multe alte afaceri comune loru si noue, precum si din càteva conflicte. Dara sasii din partea loru o nemerisera fórte bine cu alegerea acelui barbatu activu si energiosu.

Capu VIII.

Convocarea dietei transilvane si actele preparative.

§ 25. Rescriptulu convocatoriu. Regulamentu provisoriu electoralu. Regulamentu internu de afaceri.

Rescriptulu imperatescu din 21 Aprile 1863 prin care monarchulu convóca diet'a marelui principatu alu Transilvaniei la Sibiĭu pe 1 Iuliu alu acelui anu, merita se fia ţinutu in minte pentru totu viitoriulu si pentru oricare inpregiurari intru totu coprinsulu seu. Acela suna romanesce asĭa:

»Noi Franciscu Iosif anteiu din grati'a lui Dumnedieu imperatu alu Austriei, rege apostolicu alu Ungariei si alu Boemiei, rege alu Lombardiei si alu Venetiei, alu Galitiei, Lodomeriei si Iliriei, archiduce alu Austriei, mare principe alu Transilvaniei si comite alu Secuiloru etc. etc.

Ilustrii, Venerabili, Magnifici, Spectabili, Nobili, Onorabili, Prudenti si Intielepti, iubitii Nostrii credinciosi!

Inspiratu de dorinti'a de a vedé, dupa cum Noi neamu descoperitu de repeţite-ori scopulu Nostru, regulate càtu mai curènd intru o dieta propria afacerile interne ale marelui Nostru principatu Transilvani'a, spre indestularea tuturoru popóraloru locuitóre in acelasi, cum si decisiunile din 20 Octobre 1860 si din 26 Februariu 1861 despre raporturile de dreptu publicu ale aceluia càtra monarchi'a intréga, Ne aflamu indemnatu a convoca diet'a marelui Nostru Principatu Transilvani'a pe 1 Iuliu a. c. la Sibiĭu, si in lipsa de una alta basa legala si aplicabila a emitte alaturatulu regulamentu dietalu si de afaceri.

Noi amu dispusu totodata, cá acestei diete se i se propuna proiecte de lege relative la urmatórele afaceri:

1. Despre realisarea egalitatii de drepturi a natiunei romane si a confessiuniloru ei;

2. Folosirea celoru trei limbi ale tierei in afacerile publice oficiali;

3. Compunerea si regulamentulu dietei;

4. Regularea definitiva a modului si modalitatii de a trimite deputatii marelui Nostru Principatu alu Transilvaniei la senatulu imperialu;

5. Schimbarile necessarie relative la impartirea tierei cu scopuri de a ajunge la o administratiune si justitia regulata;

6. Regularea administratiunei publice si

7. A justitiei;

8. Organisarea autoritatiloru judecatoresci si mai alesu crearea unei curti judecatoresci de a trei'a instantia;

9. Intregirile si dilucidarile unoru decisiuni singuratice ale patentei Nóstre imperatesci din 21 Iuniu 1854 despre realisarea dessarcinarei pamentului;¹)

10. Introducerea cartiloru de mosiĭ;²)

11. Infiintiarea unei bance hipotecarie.

Pre cand Noi comittemu prin acestea Voue gubernului Nostru regescu alu tierei, cá regulamentulu dietalu provisoriu datu de Noi si alaturatu acilea se'lu publicati indata cum se cuvine, Ve si obligamu, cá pentru convocarea dietei si punerea la cale a alegeriloru de deputati la aceea se luati indata mesurile si se privighĭati pentru urmarea loru exacta.

»Caroru Noi de altmintrea remanemu cu bunavointi'a si grati'a Nóstra cesarea-regésca si de principe alu tierei nestramutatu aplecati.

»S'a datu in cetatea Nóstra capitala si de resĭedentia Vien'a, in 21 Aprile, una miĭe optu sute sĭesedĭeci si trei, in alu cincisprediecelea anu alu domniei Nóstre.

Franciscu Iosef m. pr.
Franciscu com. Nádasdy m. pr.

La propriulu mandatu preainaltu alu Maiestatiei Sale c. r. apostolice:

Franciscu baronu de Reichenstein m. pr.«

Partea cea mai mare din acestea 11 propositiuni si respective proiecte de legi transmisse de càtra monarchu dietei transil-

---

¹) Desfiintiarea iobagiei prin desdaunare platita domniloru feudali.

²) Carte mare; Carte de immobile = Grundbücher.

vane au fost de o inportantia atàtu de invederata, in càtu desbaterea, votarea si apoi sanctionarea loru se nu sufere amanare nici de o di, daca camer'a legislativa ar fi fost compusa de elemente nu numai homogene, ci si in marea loru maioritate inspirate de patriotismu curatu, destepte, prevedietóre, scutite de spurcatulu egoismu personalu, sau de celu nationalu.

Totu din acestea proiecte cunóscemu o parte buna din sfer'a de activitate, adeca de autonomia, càta era se'i remàie Transilvaniei si camerei ei legislative in urmarea celoru doue acte mari imperatesci.

Regulamentulu dietalu memoratu in rescriptu nu este altu ceva, decàtu lege electorala provisoria octroata de càtra monarchu atàtu din alte cause de natur'a dreptului publicu, càtu si mai vîrtosu in urmarea necontenitelorn cereri ale natiunei romane. Acelu monstru de lege electorala aristocratica feudala din 1791 fusese cassatu chĭaru prin aristocrati'a transilvana in diet'a revolutionara din 1848 si schimbatu cu alta lege noua, inprovisata in fug'a mare, inse asĭa, cá immens'a maioritate de 1½ milionu a locuitoriloru se fia lipsita pentru totdeauna de inportantulu dreptu electoralu. Asĭa nu remànea alta cale càtra portile casei legislative decàtu octroarea. Se citésca inse ori-cine acelu regulamentu provisoriu fàra preocupatiune si se va convinge, cà acela fusese redactatu in spiritu modernu si comparatu cu cele doue citate mai sus, in adeveru liberalu.

Regulamentulu electoralu se compunea din 75 §§-i. Partile sale mai essentiali erau acestea:

Diet'a sau camer'a legislativa a Transilvaniei se compune din 125 deputati alesi de a dreptulu si numai din 40 regalisti, sau cum se numescu in alte tieri senatori, numiti de càtra monarchu, nu inse cá odinióra, numai din class'a feudaliloru, ci din tóte classele, barbati renumiti si distinsi pentru meritele loru castigate in servitiulu tronului, alu statului, alu bisericei, alu sciintieloru si arteloru, de ori-ce religiune sau nationalitate aru fi aceia.

Membrii dietei n'au se primésca instructiuni dela nimeni, precum li se dedeau pàna in a. 1848 de càtra alegatorii feudali asĭa, cà daca nu se tîneau de acelea, erau revocati si alegerea loru se cassá. Din contra de aci inainte fiacare avea se'si dea votulu seu in dieta numai pe respunderea sa personala.

Presĭedentele si doi vicepresĭedenti ai dietei se numescu dintre 6 membri alesi si propusi de càtra dieta (§ 2).

Deputatii se alegu numai pentru acésta dieta, care apoi va avea se'si compuie ea insasi o lege electorala definitiva si se o supuna la sanctiune. (Punctu 3 propos. reg.)

Diet'a o deschide, proróga si inchide unu comisariu reg. denumitu inadinsu de càtra Mai. Sa. Pentru astadata comissariu plenipotentu fù numitu generalu comite Crenneville, acelasi care era si gubernatoru alu tierei.

Membrii dietei in locu de juramentu au se faca numai o promissiune pe onórea loru depusa in mànile presĭedentelui, cà voru fi credincĭosi, ascultatori, voru respecta regulamentulu si îsĭ voru inplini missiunea luata asupr'a loru.

Verificarea alegeriloru se face prin comissiuni cá si in alte corpuri legislative europene.

Sĭedintiele sunt publice si numai in casuri estraordinarie se tînu inchise la propunerea presĭedentelui, ori a unui numeru de 10 membrii.

Drepturile si datorintiele presidiului regulate cá si in alte corpuri legislative. In casu de vreunu conflictu cu presidiulu se póte lua recursu la comissariulu plenipotentu.

In desbaterile si consultarile dietei stà in voi'a fiacarui membru a se folosi de un'a din cele trei limbi ale tĭerei. Proiectele de legi si representatiunile (adresse, memoriale, comitive s. a.) se compunu in tóte trei limbile usitate in acésta tĭéra (§ 23).

In § 25 se regulédia in càtva vechile cercuri electorale, dara se respecta fórte multu vechile prerogative si abnormitati asĭa numite istorice, care nu convenia cá se fia delaturate si cassate prin octroare, ci se presupunea, cà dupace s'ar consolida din nou autonomi'a tierei, insasi diet'a ei va stabili cu totulu alte cercuri electorale, pentru-cá tĭér'a se nu mai fia de batjocur'a lumii din acésta causa si se nu mai figuredie nesce cuiburi si chĭaru satuletie cu nume de orasĭe, de càte una, doue, trei mii de suflete, cá Oláhfalu, Ilyefalva, Szék, Kolos, Mocĭu, Hunedór'a, Hatĭegu etc. cu rangu de municipiu electoralu alaturea cu comitate de càte 120.000 pàna la 180.000

de suflete. S'au creatu si unele cercuri electorale noue in tinuturi curatu romanesci, precum in alu Nasaudului si alu Saliscei cu Talmaciu càte 2 si dela Reşinari 1 deputatu. In comitatele feudali cercurile electorale s'a rotunḑitu asĭa, cá alegatorii de diverse nationalitati se'si póta alege daca voru vrea, deputati din sinulu natiunei loru, romani adeverati.

Dara propri'a lege electorala strînsu luata se incepe numai dela § 29 inainte.

Alegatorii activi sunt toti locuitorii càti au inplinitu 24 de ani si au platitu in anulu 1862 in contributiune directa la statu optu (8) florini valuta austiaca, care face unu napoleond'or sau 20 lei noi din Romani'a. Fàra nici-o consideratiune a censului de 8 fl. contributiune directa se recunoscea dreptulu electoralu la càteva classe de locuitori, precum: Preotii, capelanii, predicatorii, doctorii, chirurgii, advocatii, ingenierii, artistii academici, professorii, apotecarii, notarii comunali si invetiatorii sau dascalii de scóle in cercurile in care voru fi functionandu.

Dreptulu electoralu passivu îlu au, adeca potu fi alesi toti locuitorii Transilvaniei, càti se bucura de dreptulu electoralu activu si se afla in etate de treidieci de ani inpliniti.

Oficirii si alti functionari militari, cum si suboficirii si soldatii nu potu alege, sau a fi alesi pre càtu timpu se afla in activitate sau si in reserva.

Persóne militari care se afla in pensiune sau în retragere, au dreptulu electoralu activu si passivu (§ 33).

Persóne cadiute in crime sau si in concursu sunt lipsite de acelu dreptu pretiosu.

De aci inainte urmédĭa celelalte conditiuni numeróse, cunoscute si din alte legi electorale.

De si censulu de 8 florini erá si mai este multu mai mare de càtu censulu din propri'a Ungari'a, totusi romanii ardeleni pre càtu timpu se credeau ei cà sunt locuitori ai unei tieri autonóme intre marginile trase de diplom'a din 20 Octobre, nu au reclamatu in contra acelui censu, ci l'au consideratu mai multu cá indemnu si pintenu spre a osteni si alerga dupa avere si castiguri, cu ambitiune de a figura toti intre alegatorii directi. Au sbĭeratu inse atunci si mai tàrdiu in contra oricarui censu mare ori micu tóte classele privilegiate si cu atàtu mai amaru miriad'a de nemesi si de secui sarantoci, cari de saraci ce sunt abĭa platescu càte 5 fl. contributiune directa sau si mai puçinu si cari se bucurasera din vécuri de privilegii, de drepturi politice, fàra a contribui ceva la statu si la tĭéra.

Se compare oricine legea electorala din 1863 batjocorita de compatriotii unguri numai pentrucà era octroata, provisoria din necessitate absoluta, cu legea electorala inprovisata de càtra diet'a din Clusĭu in 1848, adeverata satira si urgía a unei legi electorale. Romanii ardeleni potu face usĭoru comparatiuni intre acelea doue legi, pentru-cà anume legea electorala din 1848 pre lànga ce a fost publicata mai de multeori, a si fost supusa la critica aspra, inse drépta, atàtu in anii resboiului civilu càtu si dela 1860 incóce in tóte periódele electorali de càte trei ani, in conferentie, in diarie si mai pe urma in memorialulu nationalu publicatu in patru limbi la a. 1842 de càtra conferenti'a nationala.

§ 26. Cerculariele electorale indreptate de càtra cei doi archipastori càtra cleruri, in calitate totodata cá presĭedenti ai adunariloru nationale politice.

Nu numai in tĭerile corónei unguresci, ci si in alte staturi europene potestatea civila a trasu in sfer'a sa activitatea politica a capiloru bisericei. Insusi capulu bisericei catolice fusese pàna de curend si suveranu politicu. Si cine nu cunósce inportantele role politice ale unoru archiepiscopi si cardinali cá Richelieu, Mazarin, Ximenes si altii multi. Se remanemu inse la tierile locuite de romani. In Ungari'a episcopii si archiepiscopii catolici au fost pàna in a. 1848 totodata prefecti de comitate pe viatia. Mitropolitulu serbiloru totodata capu politicu alu loru. In càtu pentru natiunea romana din acésta monarchia un'a din maximele secrete de statu, dupa care fusese ea tractata era, cá romanii se fia lipsiti preste totu de orice representatiune nationala, prin urmare si de capu nationalu, fia acela persóna civila sau eclesiastica; dara pentru casuri neprevediute, in bine sau in reu, spre ex. de conflicte grele, de vreo rebeliune, sau cand statulu ori suveranulu ar avea lipsa de ajutoriulu natiunei romane in avere materiala sau in sange, atunci se fia scosi pe planu capii loru bisericesci, investiti cu auctoritate mai mare decàtu in timpuri normale si cu o umbra de potestate civila, efemera, arbitrara, acomodata la inpregĭurari, pàna ce ar trece pericolulu, sau pàna ce s'ar ajunge oricare altu scopu, eara dupa aceea se fia pusi in scartu, precum este vorb'a jucatoriloru in carti.

In lipsa de orice alta representatiune nationala si politica era lucru prea naturalu, cá nefericitulu poporu romanu in casuri de acelea se se bucure, fia si numai de atàta, si apoi se se si dedea a vedé in Capii sei bisericesci nu numai pe urmasii Apostoliloru, ci si pe conducatorii sei politici. Acésta identificare de doue missiuni inalte niciodata nu a convenitu si nu a prinsu la romani radecina mai afunda decàtu in càte-una epoca, in care interessele si scopurile natiunei romane concordau si corespundeau la interessele Casei domnitóre si la ale monarchiei austriace. Acea fericire nespusu de rara in viati'a nóstra nationala ne ajunsese pe noi intre anii 1860 si 1864. Archipastorii nostri erau prea bine vedĭuti la Vien'a; auctoritatea loru era ţinuta sus; numele de »romanu« esise cá de moda in acea capitala.

Pàna la ce gradu de inportantia erau atunci prelatii romani petrunsi de missiunea si de respunderea loru, ne potu convinge mai bine decàtu ori-care alte documente din acea epoca cele doue cercularie, prin care ei voisera se prepare pe cleru si pe poporu pentru alegerile la diet'a Transilvaniei destinata a se deschide in Iuliu alu acelui anu. Le tĭesemu aici in textu pe amendoue, intocma in stilulu originalu usitatu in acelea dile, precum urmédĭa:

Cercularĭu Archiepiscopescu.

Onorate in Christosu frate!

In anulu 1861 din 3 Octomvrie sub Nrulu 663, cu acea firma sperantia, cá diet'a Transilvaniei, carea dupa préinaltele dispusetiuni erá in prospectu de a se ţinea in 4 Noemvrie a anului aceluia, nu amu lipsitu din ingrigirea cea parintiésca, ce de-a pururea amu purtat'o, si o purtamu intru inim'a nóstra pentru a staruí cu tóta ocasiunea efeptuirea celoru de folosu, si de lipsa spre inaintarea binelui comunu alu préamatei nóstre natiuni, prin unu circulariu càtra clerulu si poporulu nostru celu credinciosu din archidiecesa, emisu a'i da un'a inviatiune si instructiune, ce aru avé-o de urmatu cei indreptatiti la alegerea deputatiloru la dieta, dara acea dieta din unele cause sontice neputendu-se ţinea pe acelu timpu, fàra amanandu-se pàna acum, prea inaltiat'a Sa c. r. si apostolica Maiestate prin prea inaltu gratiosulu seu decretu din 21 Aprilie a. c., in carele intre propusetiunile regesci la loculu 1-iu se cuprinde: efeptuirea egalei indreptatiri a natiunei romane si a religiuniloru ei; eara la loculu al 2-lea intrebuintiarea celoru trei limbi usitate in tiéra, in comunicatiunea oficiósa publica, — care ambe propusetiuni pe natiunea nóstra o atingu, si o intereséza mai de aprópe, s'a induratu prea gratiosu a convocá diet'a Transilvaniei pe 1 Iuliu a. c. in Sibiĭu.

Dreptu aceea, acestu actu fiindu nu numai celu mai intàiu si mai momentosu, dara si celu mai solidu fundamentu, pe care are natiunea nóstra a'si intemeia, si a'si statornicí egalitatea tuturoru drepturiloru dinpreuna cu esistenti'a si fericirea sa politica nationala, care va se faca epoca noua in istori'a dulcei patrie, si a natiunei nóstre, cugetamu cà dio'a aceea, cand se voru face alegerile deputatiloru la dieta, va fi de totu romanulu apretiuita si folosita spre acestu scopu cu tóta recerut'a seriositate si intielepciune, pentrucá dupa cum îsĭ va desfasiura natiunea nóstra la alegerile deputatiloru la dieta activitatea, zelulu si nesuinti'a sa nationala, asĭa ne va consolida sau ne va ruina fericirea, esistinti'a si egalitatea nationala pe mai multe vécuri.

De unde dara amu aflatu prea cu cale a destepta tóta atentiunea, si mintea tuturoru credinciosiloru nostri fii spre dio'a cea mare si memorabila a alegerei deputatiloru la dieta, si parintiesce a le aduce aminte, mai a'i si obliga la strasnic'a implinire a detoriei celei mari si sànte, care fiacare romanu o are nu numai càtra sine si càtra fiĭ, si càtra stranepotii sei, ci si càtra intréga natiunea sa cá:

1. In totu comitatulu, districtulu sau scaunulu, poporulu romanu, cá frati, fàra deosebire de confessiune, avèndu mai inainte buna intielegere laolalta cu preotimea si inteliginti'a sa, fiacare romanu, care dupa prea inalt'a ordinatiune regésca

si dupa legi va avea dreptu de alegere de deputati la dieta, punèndu tóte alte ale sale trebi si interese private de-o parte (cà acum sau niciodata este dio'a aceea, in care se ne parasimu vetrile si lucrurile nóstre private, si se alergamu acolo unde ne chĭama binele de comunu alu patriei si alu natiunei), se nu crutĭe nici ostenéla, nici spese, ci cu inima voiósa pe dio'a, si la loculu acela, care voru fi hotarite spre alegere de deputati la dieta, fàra pregetu se alerge, si acolo totu poporulu romanu din acelu comitatu, districtu sau scaunu intr'o unanimitate cu preotimea si cu inteliginti'a sa miréna se'si dea votulu si se'si aléga deputatii sei.

2. Pe totu ce e sàntu, si va se promoveze binele de comunu alu prea-amatei nóstre natiuni si patriei, ve aducemu aminte, cá se aveti intru tóte un'a si aceeasi buna intĭelegere, pentrucà cu concordia crescu si se intarescu tóte lucrurile cele mici, eara prin discordia se risipescu si lucrurile celea mari si tari, nu cumva se ve desbinati din interese private in privinti'a persóneloru, pe care aţi voí a le alege de dedeputati la dieta.

3. Astépta cu tóta dreptatea intrég'a natiune, si deodata si crede, cà si inteliginti'a ei punèndu de un'a parte totu interesulu seu, si ţinèndu inaintea ochiloru sei singuru numai binele de comunu alu natiunei si alu patriei, se va feri cá de o ciuma de corteschedesiuri, de a formá partide, si de a'si trage pe partea sa alegerea, favórea si voturile poporului, din cari se nascu certe daunóse, ci va da campu largu poporului se'si aléga liberu de deputati pe aceia, in cari are poporulu mai mare incredere, ţinèndu brav'a inteligintia romana intre sine numai aceea nobila emulatiune, cá care de care se fia gata a concede voturile sale mai bine altui confrate inteliginte dintre ai nostri, decàtu se stîrnésca certe si partide, pentru cá se fia dóra mai bine elu alesu, decàtu altu frate alu seu; din partea inaltului regimu regescu inca s'au facutu necesariele dispusetiuni la tóte respectivele jurisdictiuni de administratiuni politice, cá se fia cu luare aminte, pentru-cá nu cumva alegerile de deputati se se stórca in favórea cuiva cu sila, sau cu insĭelaciune, ci cá acelea se fia libere, adeca cá fiacare indreptatitu se'si póta da liberu votulu seu la alegerea de deputati aceluia, pe care îlu va judeca dupa o matora

judecata, si dupa cunoscut'a aceluia conduita politico-civila si morala mai aptu, mai constiinciosu, si mai consecuente intru aperarea causei celei drepte a natiunei nóstre si a patriei, pe bas'a celoru pàna ací de natiunea intréga lucrate in conferentiele sale nationali.

Cá scopulu acesta prea fericitu se se póta ajunge si dobandí spre multiumirea nóstra, intru folosulu natiunei nóstre si alu patriei, preotimea si inteliginti'a romana miréna va avea de a studiá regulamentulu provisoriu datu de inaltulu regimu regescu pentru diet'a acum de curèndu ţinenda, si dupa tenórea lui a instruá si pe alegatori, facèndu'i atenti la urmatórele puncte din acelasi si anumitu § 29 unde sub a, b, c, se prescriu calitatile recerute in alegatori. — La § 32, in care se prescriu cualitatile pentru cei ce potu fi alesi de deputati la dieta, si la §§-i 33, 34, in cari se pune cine nu póte fi capace de a alege, la §§-i 35, 36, 37, 38, 39, 40 in cari se coprindu mesuri ce voru fi de a se luá pentru ducerea in deplinire, sau pentru manipularea, manuducerea, si indreptarea alegeriloru de deputati la dieta, cum? si cu cine? si din cine se se compuna comissiunile centrali in comitatu, districtu sau scaunu? si in fiacare cercu de alegere din càti membri se stea comissiunile, si cine se presiédĭa in ele, asĭa si mai incolo dela § 40 pàna in fine la § 75 prin cari s'au facutu necesariele dispositiuni, cá alegerile se nu afle ceva impedecare, si se mérga bine in cursulu seu liberu, si dupace totu regulamentulu susu indigitatu îlu va fi studiatu atàtu preotimea, càtu si inteliginti'a miréna va avea de a fi cu deosebita luare aminte, cá poporulu in totu loculu, si cu totu prilegiulu, si cu tóta influinti'a sa se'lu conduca dandu'i sfatu si inviatiune, cá acel'a se nu lase a se amagí cu nici unu feliu de promisiune, sau daruri — mai cu séma de cei straini, din cari unii póte se se nevoiésca, si se se incerce a seduce pe unii dintre alegatorii romani, pentru-cá caus'a si binele de comunu alu intregei natiuni se se periclitedĭe — sau Ddieu ferésca se se vendĭa; cà unulu cá acela ar face pecatulu celu mai cumplitu de ucidere a natiunei sale.

4. Inteliginti'a si poporulu romanu, facisĭu cu alte nationalitati, cu cari romanulu spre perfecta egalitate a tuturoru drepturiloru doresce a inchĭeia o pace si fratietate eterna, si

pe bas'a acesteia a se ferici si pe sine, si comun'a nóstra patrie, se padiésca in vorbe si in tóte faptele sale bun'a cuviintia, tonulu si tactulu celu omenosu, pacĭnicu si fratiescu, incungiurandu certele si totu prilegiulu, care ar puté provocá acelea certe, care si in dieta inca aru puté multu impedecá picĭnica si mai grabnica pertractatiune si hotarîre a drepteloru postulate ale natiunei nóstre, se aratamu. si cu acestu prilegiu, cá si pàna acum totdéuna, cà romanulu e aceea natiune, cu care colocuitórele natiunii potu pururea traí in cea mai adenca pace si fratietate, numai daca voru voi densele, si nu'si voru bate capulu se se urce la o suprematia sau se descurtedĭe pe natiunea romana in cadintiele sale, care le are la tóte drepturile si beneficiurile civile si politice ale patriei comune.

Incredintiandume in nobilulu caracteru alu iubitei nóstre natiuni, cà cu totii se voru nevoí din tóte puterile sale, nu numai tóte acelea de care mai susu amu facutu pomenire, da si altele de care noi dóra pomenire n'amu facutu, inse iubitii nostri fii romani voru afla cà sunt bune, si conducatórie la fericirea natiunei si a dulcei nóstre patrie, cu totu zelulu si scumpatatea voru pleni; mai incolo tuturoru preotiloru jurisdictiunei nóstre le ordinamu cá:

5. Toti preotii in tóte bisericile dupa primirea circulariului acestuia, se servésca bateru doue s. liturgii, in doue dumineci, adeca in cea mai dinainte de dio'a hotarîta pentru alegerile deputatiloru, si in duminec'a cea inainte de dio'a in care ar avea se se incépa diet'a cu acea pia intentiune, cá:

a) Atotputerniculu Dumnedieu se ţina multi si fericiti ani pe Maiestatea Sa prea induratulu nostru monarchu Franciscu Iosif I impreuna cu tóta famili'a imperatésca, si bratĭulu celu puternicu ddieescu de susu se umbredĭe de asupra lui, si se'i dea darulu si ajutoriulu seu celu cerescu, cá tóte cele propuse pentru binele si fericirea tuturoru popóraloru si intregei monarchii se le póta duce si la implinire; cá:

b) Prea induratulu Ddieu se intemeiedĭe pacea a tóta lumea, éra mai vîrtosu a dulcei nóstre patrie si a intregei monarchii austriace, se trimita in inimile tuturoru natiuniloru dulcei nóstre patrie, si se nutrésca si se intarésca spiritulu pacei si alu fratietatii si alu imprumutatei dragoste, se umple sufletele si inimile representantiloru tuturoru nationalitatiloru, cari se voru aduna in diet'a cea ţinenda a Transilvaniei, de intielepciune, de fric'a Domnului, de iubirea deaprópelui si a dreptatii, si a binelui de comunu alu patriei, cá numai acelea se faca si se hotarasca, ce voru fi spre fericirea tuturoru colocuitóreloru nationalitati si spre promovarea binelui comunu alu dulcei nóstre patrie comune, pentru binele deosebi alu fiesce-càreia natiuni si concive remanendu.

Blasĭu, 23/11 Maiu 1863.

Alu Fr. Tale addictu
Metropolitulu Alecsandru.

Cerculariu Episcopescu.

Prea cinstitiloru parinti protopopi, c. administratori protopopesci, c. preotime eparchiala si tuturoru iubitiloru nostri crestini, daru si pace dela Ddieu Tatalu si Domnulu nostru Isusu Christosu!

Diet'a tierei, dupa prea inaltulu rescriptu alu Maiestatii Sale imperatului si mare principelui nostru, s'au rènduitu a se conchiema pe 1 Iuliu a. c. cal. nou la Sibiĭu.

Diet'a tierei ne stà asĭadara la usĭa!

Diet'a acésta din multe privintie, dara cu deosebire in privinti'a nóstra, va fi fórte momentósa; cà-ci acum antàiaóra dupa trei seculi se chĭama si natiunea si religiunea nóstra ortodocsa resariténa, prin representantii sei, la diet'a tierei, la carea dupa 1-a propusetiune regésca, se va tracta despre efeptuirea egalei indreptatiri a natiunei nóstre romàne si a religiuniloru ei, cara dupa a 2-a propusetiune regésca despre intrebuintiarea oficiósa a celoru trei limbi din tiéra.

Asĭa dara trebue se ne pregatimu, cá se alegemu din partene barbati harnici si credinciosi càtra interesele Tronului imperatescu, càtra patria, si càtra natiunea si biseric'a nóstra.

Pentru aceea, in consonantia cu recuisitiunea in. presidiu alu gubernului tierei din 17-lea l. c. Nr. 456, aflu cu cale, spre orientarea tuturoru, a ve aduce la cunoscintia § 29 din regulamentulu provisoriu de dieta, cà adeca dreptu de alegere, atàtu in comunele care trimitu representanti proprii, càtu si in comitate, si in tóte scaunele si districtele au:

a) Toti locuitorii de parte barbatésca, cari au implinitu anulu alu 24-lea, si posedu intru adeveru pentru anulu administrativu 1861/2 in tóte contributiunile directe de statu laolalta celu puçinu 8 fl. val. austr.

b) Fàra privire la darea directa, ce au respunsu:

Parochii, capelanii, predicatorii, doctorii, chirurgii, advocatii, inginerii, artistii academici, professorii, apotecarii, notarii comunali si invetiatorii comunali in cerculu de alegere in care îsĭ au locuinti'a stabila.

c) Daca in vre-o comuna, care dupa § 25 A. are dreptu a tramite deputati proprii la dieta, numerulu celoru ce au dreptu de alegere nu aru ajunge celu puçinu la 40, atunci se va intregi pàna la 40 din cei ce respundu dupa densii in comun'a aceea darea cea mai mare.

Apoi ve aducu la cunoscintia si § 31 prin care se randuesce: »cà persónele morali, intre care se numera si comunele cá atari, voru esercia dreptulu loru de alegere prin aceia, cari dupa normele legali sustatóre, au dreptu a le representa pe ele in afara.«

Mai departe este de sciutu, cà de deputatu póte fi alesu fiecine, care ori unde in Transilvani'a are dreptu de alegere dupa § 29, daca au trecutu preste 30 de ani.

Din aceste pàna aci espuse se vede dara, cà legea acésta provisorie de alegere dà si crestiniloru nostri cá cetatieniloru ardeleni unu dreptu mare si frumosu.

Inse cá totu insulu, pentru care este menitu acestu dreptu folositoriu, adeca cari au platitu in anulu trecutu contributiunea de 8 fl. v. a., se se póta bucura de acestu dreptu, este de lipsa, cá fiecare alegatoriu se se pórte la alegere cá omu de omenie, si cá crestinu cu fric'a lui Dumnedieu; se se ferésca de amagiri si seduceri, si se'si dea votulu seu la unu romanu cinstitu, si cunoscutu de iubitoriu de natiunea si religiunea sa.

Dara anumitu este de lipsa:

1. Cá toti aceia, cari dupa lege voru fi indreptatiti la alegerea deputatiloru, se nu remaie afara, ci se ia nesmintitu parte la alegere si se nu se lase a se abate dela intrebuintiarea dreptului seu de alegere prin nici unu feliu de uneltire sau frica, sau si prin alte ocupatiuni de ale sale private economice etc.; cà-ci intemplanduse acésta, numerulu deputatiloru nostri va scadea, si apoi lesne se va putea intempla

cá natiunea si biseric'a nóstra se fia reu representata la dieta, de unde earasi noi vom avea paguba.

2. Cá toti alegatorii nostri, dintr'unu cercu de alegere sau si dintr'unu orasĭu, se se puna intre sine in contielegere, si se se invoiasca cu totii intr'unu singuru candidatu de deputatu, care va avea insusirile poftite prin lege, cá nu cumva inpartinduse voturile romaniloru intre mai multi candidati, se se aléga unu deputatu neromanu cu voturi relative mai puçine; dara si de altmintrea avemu destui barbati romani vrednici pentru deputati, si asĭa alegatorii aru gresí, cand n'aru alege pe deputatulu seu din natiunea si religiunea loru.

3. Se aiba alegatorii nostri de grija, cá din partea loru se se aléga pretutindenea numai astfeliu de romani, cari pe lànga insusirile ce le cere legea, se aiba totuodata si caracteru, adeca se fie nisce barbati pentru cari se scie cà au fostu totdeauna si cà voru remanea si pe viitoriu fiĭ credinciosi ai natiunei nóstre, si cà in congresele nationale si in diariele romanesci au aparatu interessele atàtu ale natiunei, càtu si ale bisericei nóstre.

Mai pe urma pentru ocolirea ori-càrei gresĭeli ve dau inca si acelu sfatu, cà atàtu preotii si invetiatorii, càtu si crestinii se se intieléga inainte de alegere cu parintele protopopu tractualu, care va avea a se intielege cu inteligentii nostri, si precum se va afla de bine la scaunulu protopopescu asĭa se dea voturile, cà-ci altmintrea facèndu-se, lesne se póte intempla, cá voturile se se nimicésca prin neintielegere, ceea ce apoi trage dupa sine desbinare si stricaciune natiunei si bisericei.

Astfeliu se ve purtati iubitiloru! cá se aveti binecuventarea cerésca.

Sibiĭu, la inaltiarea Domnului 1863.

Andreiu br. de Sĭaguna m. p.,
episcopu.

§ 27. Resultatulu alegeriloru si alu denumiriloru la dieta. Positiunea sociala a membriloru si caracterulu loru nationalu.

Alegerile facute pentru diet'a din 1863 au fost, precum erá usĭoru de prevediutu, instructive din tóte punctele-de vedere, Gubernulu centralu din Vien'a, prepuitoriu si astadata cá totdeauna si neincrediendu-se nici chĭaru in honestatea politica si in lealitatea inteligentiei romàne si cu atàtu mai puçinu in maturitatea poporului, îsĭ descoperise temerea sa, cà alegatorii de nationalitate romana sau terrorisati prin aristocrati'a magĭara, sau mai alesu mituiti cu bani, sedusi prin promissiuni de folóse materiale mari, înse mincinóse, in locu de a vota pe candidati din sangele loru, prin urmare pe persóne din partid'a gubernului, îsĭ voru da voturile la candidatii opositiunei magĭare. Nici-o mirare; cà-ci acésta era cea de anteiu scóla cum amu ḑice electorala democratica in acésta tĭéra, unde propriulu poporu abĭa apucase a cunósce dupa nume pe ómenii sei, in càtu la mai multe locuri votá pe candidatu numai pentrucà i se recomandase cá romanu. Gubernulu perduse din vedere inpregiurarea, cà atrocitatile din 1849 mai erau înca próspete in memori'a poporului, si restulu ruineloru in o multime de comune rurali provocau in suflete fiorile de odinióra. Se intielege cà si celelalte doue nationalitati ţineau strinsu la candidati din sangele loru. Incercarile unoru magnati de a castiga voturi si dela romani au fost cu totulu in desĭertu; invetiaturile coprinse in cerculariele prelatiloru cadiusera pe pamentu înca nespurcatu de càtra aceia, cari in sfer'a politica nu voru se scia de nici-o moralitate. Din mai multe comune alegatorii condusi de preoti si de alti barbati inteligenti au mersu la urna cu flamurele bisericesci. In totu coprinsulu tierei nici-o urma de vreunu escesu de acelea barbare si criminali, de care se intempla in Ungari'a.

Resultatulu alegeriloru au fost asĭa precum îlu aflamu publicatu in catalogulu din acelu anu: 46 romani, 42 unguri cu secui si cu armeni, 32 sasi. La deputati s'au alaturatu representantii chĭamati de càtra Maiestatea Sa, la inceputu din fiacare nationalitate càte 11 sau 12 cu titlu vechĭu feudalu de Regalisti.

Numele si positiunea sociala a membriloru le trecemu aici pentru memori'a posteritatii, adaogènd la cei alesi unu D(eputatu), eara cei chĭamati de càtra monarchu unu R(egalistu). Deci

La cea de anteiu dieta sau camera legislativa a Transilvaniei, in a carei incinta resunase in cursu de doi ani limb'a nóstra romana in loculu celei latine, au fost alesi si chĭamati:

Aldulianu Ioanu, consiliariu gub., D.; Angĭalu George, secretariu la curte, D.; Balaş Ioanu, D.; Balomiri Ioanu, senatoru, D.; Balomiri Simion, D.; Bánfy Albert baron, D.; Bánfy Bela comite, D.; Bánfy Daniel br., D.; Bánfy Nicolae com., R.; Baritĭu Georgie, directoru de fabrica, R.; Bedeus Iosef br., D.; Béldy George comite, escel., R.; Béldy Gregorie, D.; Berde Moses, D.; Bethlen Gabriel, com., Deputatu; Bethlen Ioanu, c., D.; Bethlen Farkas (Lupu), c., D.; Biltĭu Stefan, canon., D.; Binder Georg Paul, superintendentu evang. lut., R.; Binder Michael, consiliariu de apelatiune, D.; Birtler Fridericu, primariu (Bürgermeister), D; Bodola János, advocatu in Deva, D.; Bodola Samuel, superintendentu reform. calvinianu, R.; Boér János dela Odorheiu, D.; Bohatĭelu Alecsandru, prefectu alu district. Naseud, D.; Bohatĭelu Michailu, jude primariu alu comitat. Doboca, D.; Bologa Iacob, consiliariu gubern. D.; Branu Ioanu de Lemény, prefectu alu distr. Fagarasĭu, D.; Brantsch Carolu, rector gimnasialu, D.; Brecht Johann, senator, D.; Brennerberg Franz, secret. magistr. in Brasĭovu D.; Brukenthal Josef baron, consiliariu gub. R.; Budaker Gottlieb, parochu, D.; Bútyan Ladislaus (Vasilie Buteanu), prefectu de comitatu, D.; Cipariu Timotheus, canonicu, D.; Crenneville Folliot de Ludovicu, comite escelentĭa, generalu f. m. loc., presĭedente alu guber. si comissariu la dieta; Csiki Stefan, D.; Daniel Gábor, D.; Demian Petru, subprefectu (solgabirau), D.; Dobra Alecsandru, episcopu la Lugosĭu in Banatu, R.; Domsa Georgie, consiliariu reg., R.; Dragusĭanu Codru Ioanu, viceprefectu distr. Fagarasĭu, D.; Dunca Paul, consil. gubern., D.; Ebergényi Moses dela Abrud, D.; Eitel Fridericu, prefectu (Königsrichter), D.; Fekete Ioanu (Negrutĭu) canonicu, D.; Ferentz Georgie, D.; Feyér János, primariu in Brescu, D.; Filtsch Josef, R.; Florianu Ioanu, fiscalu primariu (procuroru), D.; Gáál János, D.; Gáál Miklos, D.; Gaitanu Nicolae, consil. la tribun. crimin., D.; Gayzago Salamon, D.; Gerlitzi Adalbert bar., R.; Getző János, D.; Groisz Gustav, consiliariu gub., R.; Gull Josef, judecatoriu in Sighisĭóra, D.; Haynald Ludovicu escel., episcopu rom. catholicu, R.; Hania Ioanu, protopopu, D.; Haupt Fridericu, consistoriu gub., D.; Herbert Edvard, vicepresiedente alu curtii de apelu, D.; Herbert Michael, directoru alu Cassei de pastrare, R.; Hodosĭu Iosef, vicecomite, D.; Ioanu Constantinu, senatoru in Brasĭovu, R.; Kálnoki Dénes, com., D.; Kálnoki Pál, com., D.; Kemény Ferencz, baron escel., (fost cancelariu) D.; Kemény Gabriel, bar., D.; Kemény István, D., (cunoscutulu vràsmasĭu neinpacatu); Kirchner Fridericu, consiliariu gub., D.; Kriza Jánós, superintendentu unitarianu, R.; Ládai August, prefectu de comitatu, D.; Lang Daniel, orator alu comunei Bistritĭa, D.; Lassel August, consiliariu la curtea de apelu, D.; Lászlofy Antal din Gherla, R.; Lázár Alecsandru, consiliariu gubern., D.; Macellariu Elia, prefectu de Mĭercurea, D.; Mager Carl, presĭed. alu camerei comerc. in Brasĭovu, D.; Maior Ioanu, consil. de scóle, D.; Man Gabriel, jude primariu, D.; Man Petru, consiliariu de finantie, R.; Mihály Gergely, D.; Mikes Benedek, com., D.; Mikes János, com., D.; Mikó Antal, D.; Miko Imre com., escel. (fost gubernatoru), D.; Moga Dimitrie, secretariu gubern., D.; Murasĭanu Ioachim, asesoru la tribunalu, D.; Munteanu Gabriel, directoru gimnas. in Brasĭovu, R.; Nagelschmidt August, primariu la Cohalm (Rupea), D.; Nagy Samuel, D.; Nemes János, com. escel., vicepresĭed. gubernialu, R.; Nicola Mateiu, fiscalu prim. D.; Obert Franz, parochu, D.; Orbonas Michael, asesoru la curtea de apelu, D.; Popu Petru, vicariu gr. cat. la Hatĭegu, D.; Popea Nicolae, protopopu gr. or., D.; Popovici Servianu, secretariu gubern., D.; Popp Constantin baronu de Böhmstetten, ces. reg. directoru de banca, R.; Popu Ladislau (Vasilie), vicepresiedente gub., D.; Popu Leontin, asesoru la tribunalu, D.; Popu Macedon Simeon, prepositu capitulariu, R.; Popasu Ioanu, protopopu gr. or., R.; Puscariu Ioanu, prefectu de comitatu, D.; Ratĭu Ioanu, protopopu gr. orient., D.; Ratĭu Ioanu dr., advocatu, D.; Reichenstein Franz baron, vice-cancelarĭu la curte, D.; Rhédei István, com., D.; Rosenfeld Ludvig de, escel., capu de sectiune in minist., R.; Roth Fridericu, subprefectu, D.; Russu Ioanu, asessoru la tribunalu, D.; Sĭaguna Andreiu, baron de, escel., episcopu gr. or., D.; Salmen Franz, baronu de, consiliariu la curte, R.; Sándor Elek, primariu la Aiud, D.; Schmidt Conrad, comite alu natiunĕi sasesci, D.; Schmidt Heinrich, profesoru de drepturi si redactoru, D.; Schneider Fridericu, oratoru alu comunei Sibiĭu, R.; Schneider Josef, primu procuroru de statu, D.; Schnell Carol, senatoru in Brasĭovu, D.; Schuller Fridericu, profesoru, D.; Schuller Michael, parochu evang. lut., D.; Schwarz Ioanu, consiliarĭu la curtea de apelu, D.; Simon Elek, oratoru alu comunei cetatĭene Clusĭu, R.; Simai Gergely, D.; Şipotaru Ioanu, asesoru la tribunalu, D.; Sĭulutĭu-Sterca Alecsandru, escel., archiepiscopu gr. cat., R.; Sĭulutĭu Dionisie, asesoru la tribunalu, D.; Sĭulutĭu Josef, jude primarĭu, D.; Sancĭalí Antonie, administratoru alu montanisticei de feru, D., dela Hunedóra; Szentkereszti Zsigmond, baron de, D.; Szilvási Miklos dela Abrud, D.; Teleki Domokos, comite, D.; Teleki Samuel, comite, R.; Teutsch Georg, parochu evang. lut., R.; Thiman, consiliariu gubern. pens., D.; Tisza Lászlo, D., dela Turda; Toldalagi Ferencz, comite, R.; Toroczkai István, comite, R.; Trausch Josef, consil. de finantie pens., R.; Trauschenfels Eugen, dr., secretariu la tribunalu, D.; Trauschenfels Franz, advocatu, D., la Brasĭovu; Tulbasĭu Ioanu, concipistu la finantie, D.; Tury Gergely, D.; Timár Károly, primariu la Salinele Sibiĭului (Vizakna, Salzburg), D.; Ugron Lázár, D.; Ugron István, R.; Vasicĭu Paul, dr., R., Vajda Ladislau, asesoru la tribunalu, D.; Wächter Josef, dr., R.; Véér Farkas, D.; Veszely Károly, directoru gimnasialu r. cat. in A.-Iulia, D.; Vlassa Elia, canonicu, D.; Wittstock Heinrich, rectoru ev.-lut., D.; Zeyk Károly, D.; Zimmermann Josef, c. r., consiliariu la Curte, Reg.

Acesta fusese catalogulu publicatu dupa primele alegeri dietali, 57 romani, 54 unguri-secui-armeni, 43 sasi-germani, deputati si regalisti la unu locu. Dupa departarea brusca a magĭariloru cu episcopulu Haynald in frunte vomu vedea apoi, cà in urmarea noueloru alegeri acésta serie de membri a suferitu mari schimbari. 52 deputati si regalisti magiari ne voind a intra in dieta au parasitu mai dintru odata Sibiĭulu, eara in loculu loru dupa incercari repetite din partea gubernului, abĭa au venitu alti vreo patru si episcopulu Fogarasi Michael, care apoi a si fost denumitu episcopu diecesanu in loculu lui Haynald.

Intru altele lectorulu intieleptu si practicu intru ale politicei va afla destula materia de meditatu mai virtosu cu respectu la multimea de deputati alesi dintre functionarii cei mai de frunte; totu atàtea suvenire ale feudalismului.

§ 28. Starea nationalitatii romane din Banatu in dilele cand se publicasera in Transilvani'a proiectele de legi pentru diet'a acesteia. Consideratiuni din punctu-de vedere absolutisticu si constitutionale. Suplica noua fórte durerósa a romaniloru din Banatu.

Inainte de a merge la dieta se mai visitamu odata pe confratii din Ungari'a, cari urmariau cu incordare pregatirile nóstre si resultatele loru.

In staturi monarchice absolute, in care adeca monarchulu este singuru legislatoru si ecsecutoru alu legiloru, acesta se si crede a fi respundietoriu pentru faptele sale numai càtra Ddieu si càtra consciinti'a sa. In staturi de acelea popórale sunt crescute si dedate asĭa, cá ele se'si astepte tóte legile si inplinirea loru totu numai dela monarchu, imperatu, rege, principe sau orice altu titlu de suveranu va fi avend.

In staturi monarchice constitutionale, de care pàna in acestu vécu alu 19-lea erau fórte puçine in Europ'a, popórale invatia dela unu timpu inainte se destinga intre potestatea monarchului, intre a corpului legislativu, precum sĭ se cunósca sfer'a de activitate a ministeriiloru.

Din acestea puncte-de vedere la noi mai domnesce in multe capete confusiune trista. Anume intre romani sunt mii de insi, carii si dupa anulu 1860 mai astépta tóte numai dela monarchu. Intocma asĭa ni se intempla si cu cestiunea cea vitala a nationalitatii, care ţine spiritele in turburare si grija necurmata mai vîrtosu de 42 de ani incóce, si daca nu ne insĭéla tóte simptomele, cestiunea acésta pàna in epoc'a de fatĭa nu a perdutu nimicu din violenti'a sa, ci din contra ea devine pe anu ce merge totu mai acuta.

Care a fost pàna in 1862 activitatea nationalitatiloru din Ungari'a si Transilvani'a, eara mai alesu a natiunei romane pentru asigurarea drepturiloru politice, s'a vedĭutu de ajunsu din cele inpartasite in §§-ii anteriori anume dela § 10 inainte. Atunci inse cá si astadi multi doriau se afle, care ar fi vointi'a monarchului relativa la inpacarea si regularea greleloru diferentie domnitóre intre nationalitati. Din coprinsulu diplomei dela 20 Octobre 1860 ne-amu informatu, cà asĭediamintele de cultura nationala si religiósa au fost lasate de càtra Mai. Sa in grij'a si sfer'a de activitate a dieteloru provinciale. Diet'a unguréscа din 1861 incercase a inbeta pe natiunile conlocuitóre cu unu proiectu de lege plinu de planuri reservate; dupace inse acea dieta ingrecata de spiritu revolutionariu a fost sparta, nici din acelu proiectu nu s'au alesu nimícu. Dupace s'a introdusu din nou starea esceptionala in Ungari'a, imperatulu-rege in dorinti'a sa constanta de a vedé natiunile monarchiei inpacate, prin autografulu seu din 27 Iuliu 1862 indreptatu càtra noulu cancelariu com. Forgach provóca pe acesta, cá se prepare unu proiectu de lege despre indreptatirea egala a nationalitatiloru. Acelu preainaltu autografu datu din propriulu indemnu suna tradusu asĭa:

»Iubite comite Forgach! Condusu de scopulu seriosu de a realisa principiulu egalei indreptaţiri a popóraloru Mele si cu respectu la nationalitatile locuitóre in Ungari'a, indatorezu pe cancelari'a Mea de curte pentru Ungari'a, cà intielegènduse mai ànteiu cu Gubernulu Ungariei se compuie si se 'Mi supuna unu proiectu de lege, prin care drepturile locuitoriloru Ungariei cari nu vorbescu limb'a magiara, relative la desvoltarea limbei si a nationalitatii loru se fia stabilite acuratu si cu precisiune.«

»Eu mĭ-am propusu, cá acelu proiecte de lege se'lu trecu intre propositiunile regesci destinate a se transmitte la diet'a cea mai de aprópe.«

Laxenburg, 27 Iuliu 1862.

Franciscu Iosif.

Din acestu autografu invetiamu, cà acum chĭaru si monarchulu incepuse a perde patienti'a din caus'a cerbiciei ungurescì, care dupa atàtea esperientie triste înca totu mai traganá recunóscerea existentiei, a drepturiloru si a desvoltarei cuvenite celorlalte natiuni locuitóre in tĭéra, prin urmare Mai. Sa decise a lua Elu insusi in màna acea cestiune, care devenise ardietóre.

In aceleasi dile regele era convinsu, cà administratiunea justitiei in Ungari'a fusese in totu trecutulu ei una din cele mai barbare si cu totu dreptulu mai defaimate in tóta Europ'a. In lipsa totala de vreo alta codificatiune mai moderna afara de cea numita alui Verböczi din a. 1514, dupa esirea diplomei din 1860 se inprovisase de càtra o conferentia de jurisconsulti unu operatu plinu de lacune si defecte, cu care tribunalele si curtile in locu de a se ajuta mai multu se incurcau. Spre a nu lasa pe locuitori prada nenumerateloru asupriri nici securitatea publica compromissa si batjocorita, regele mai indreptase din Schönbrun in 16 Augustu 1862 unu altu autografu càtra cancelariulu com. Forgach, prin cere'i comitte, cá despre o o parte se lucre pentru introducerea codicelui comercialu nou alu Germaniei in interesulu comerciului ungurescu si alu creditului publicu si privatu, pentru care nu exista nici-o lege comerciala, eara de alt'a se convóce la Pesta sub presidiulu Judelui curiei o conferentia din cei mai buni jurisconsulti, cari se prepare proiecte de legi pentru càte-unu codice sistematicu de legi civile, de legi criminale, precum si o procedura criminala; tóte acestea inse asĭa, cá principiile generali ale dreptului si dreptatii, ale egalitatii in fati'a legiloru si a judecatoriiloru se fia respectate pentru toti cetatienii statului fàra nici-o partinire. Operatele fiind gata, se fie inaintate la cancelaria curtii si de acolo pre langa unu raportu càtu mai detaliatu la Mai. Sa.

La vreo cinci septemani dupa acestea totu cancelariulu Forgach primise dela unu compatriotu magiaru, înse cu dat'a din Vien'a 21 Sept. o scrisóre pessimista, plina de mustrari, din causa cà Ungari'a cadĭuse earasi in stare esceptionala cu gubernementu militariu provisoriu. Forgach dete compatriotului seu unu respunsu meduvosu, care apoi se si publicà. Da, provisoriu, dicea c. Forgach, cá uniculu mijlocu de a infrena anarchi'a, care luand masc'a libertatii si a patriotismului era se sacrifice interessele cele mai sacre ale tierei. Cochetaria cu partidele numai avea locu, anarchi'a trebuea se fia cu orice pretiu sugrumata s. c. l.

Curatu in acestu intielesu vorbise si noulu gubernatoru alu Ungariei com. Mauritiu Pálfy in 27 Iuniu càtra corpulu functionariloru din comitatulu Borsod si mai adaose, cà legile unguresci din 1848 au adusu tiér'a pe marginea perirei si cà inainte de a da crediementu anarchistiloru, se le cercetamu de aprópe viati'a loru privata.[1] Mari adeveruri a spusu atunci c. Pálfy.

---

[1] Textulu acestoru acte se póte citi in publicatiunea, Sammlung der wichtigeren Staatsacten Oesterreich, Ungarn und Siebenbürgen betreffend. III. Heft 1863 dela pag. 1—5 et 12—14.

Autografele monarchului inpartasite la loculu acesta nu erau absolutistice, ci ele emanasera din spiritu constitutionalu. Regele comittea cancelariului si gubernatorului cá se prepare proiecte de legi cu scopu de a se da in desbaterea corpuriloru legislative. S'ar insĭela inse oricine ar crede, cà atàtu Forgach càtu si Pálfy s'ar fi simţitu obligati a da regelui ascultare mai vîrtosu in càtu concerne »indreptatirea egala a nationalitatiloru.« In punctulu acesta era si oligarchi'a ungurésca in deplinu acordu cu tóte celelalte partide: a nu face nationalitatiloru nici cea mai mica concessiune de buna voia si nici chĭaru de frica, decàtu numai cu cugete reservate de a retrage si anula orice concessiune la cea de anteia ocasiune binevenita. Noi vedĭuramu mai in sus (§ 10) ce suferisera nationalitatile din Ungari'a cu unu anu mai inainte.

Din 27 Iuliu 1862 dat'a prea inaltului mandatu trecusera numai unsprediece luni, pre cand regelui i se substernù sub dat'a din 25 Iuniu 1863 una alta suplica sau memorialu purtatoru de nenumerate subscrieri puse de càtra proprietari mai mari si mai mici, de preoti, invetiatori, primari, advocati, notari, cetatieni etc. din comitatele Banatului Temesĭu, Torontalu si Carasĭu. Mĭedĭulu sau simburele acelui memorialu compusu cu multa cunoscintia de lucru este, cà de cand s'a proclamatu din nou starea esceptionala in Ungari'a si s'a incorporatu definitivu Banatulu, asuprirea si tirani'a devení multu mai brutala preste poporatiunea romana, decàtu fusese aceea mai inainte. Cá probe convingatóre se producu fórte multe casuri concrete, pentru care suplicantii au documentele la mànile loru, eara cele mai multe nici cà sunt negate de càtra adversari. Din tóte se afle locu aici numai unele.

In 40 de comune romanesci cu preste 70 mii de locuitori limb'a romàna era cassata din afacerile comunali, cu despretiuirea autografului din 26 Iuliu 1862.

In comitatulu Temesĭu din 300 mii locuitori 175 mii erau romani curati, dara limb'a loru materna mai era suferita numai in vreo 10 comune. Functionari administativi si notari comunali li se dau totu de aceia, cari nu cunoscu nicidecum sau fórte reu limb'a poporului. Functionari de nationalitate romana abĭa erau aplicati vreo patru in posturi inferióre, pre cand 30 mii serbi au indoitu mai multi; tóte celelalte functiuni sunt date la magiari si la renegati, fàra a cauta multu la calificatiune.

Comitatulu Carasĭu (Lugosĭu) avea 232.000 locuitori mai toti romani. La inceputu i se dedesera prefecti romani (mai anteiu Gosdu, apoi Serb), acum inse li s'a datu Stefanu Ambrusi, care nu scie nimicu romanesce. La tribunalu din 10 asesori numai trei (3) sunt romani. De altmentrea limb'a romana este si in acelu comitatu luata la góna. Unii functionari falsifica dispositiunile mai inalte relative la folosirea limbei nationale.

In vecinulu comitatu alu Aradului despotismulu functionariloru este intocma acelasi cá si in Banatu. Intre altii judele din cerculu Alecheia in circulariulu seu din 9 Iuniu 1863 adresatu primariloru din comune a cutezatu se mintia cu neruşinare criminala, cà Maiestatea Sa imperatulu a dispusu, cá de acum inainte romaniloru din Ungari'a se nu li se mai permita a suplica in limb'a romàna, asemenea nici comunitatiloru se nu le mai fia ertatu a face raporturi in limb'a loru, ci chĭaru si protocólele se le pórte in limb'a magĭara.[1])

Curatu asĭa incepusera se tractedie functionarii si in comitatele Banatului pe romani, limb'a, nationalitatea si tóte afacerile acestora. Intre functionarii magĭari erau amestecati si serbi, cari renegati sau nu, càtra romani se purtau intocma cu aceeasi brutalitate cá si oricari altii, nimicu nu suná mai reu la audiulu loru cá numele de romanu, pàna cand puterea elementara a evenimenteloru au aruncatu si pe poporulu serbescu alaturea cu celu romanescu, la piciórele si la grati'a rassei magĭare.

In càtu pentru afacerile bisericesci si scolastice ale romaniloru supusi la hierarchi'a serbésca, acelea chĭaru si dupa memorialulu prefectului Serbu citatu la altu locu (Capu VI § 2) in locu de a se mai inblandí, mai vîrtosu se inasprisera, ceea ce earasi se documentà cu mai multe casuri concrete. Din acestea subscriitorii memorandului formulandu'si rugamintile loru in 5 puncte principali, in p. 4 róga pe monarchu cá se restaure càtu mai curend mitropoli'a gr.-orientala nationala romàna si se'i scape de hierarchi'a serbésca. In p. 5 suplicantii ceru cá monarchulu se scótia indata scólele poporului romanescu de sub domni'a hierarchiei serbesci, care le ruinédia mai alesu prin anarchi'a introdusa in acelea etc.

---

[1]) In originalu: „Császár Ö Felsége elrendelte, hogy ezentul Magyarországban a románoknak nem szabad román nyelven foljamodni, ugy a községeknek sem szabad többé román jelentést tenni, hanem minden jegyzökönyveketis magyar nyelven vezetni etc.“

Monarchulu dupa primirea acelui memorialu si suplica a romaniloru din Banatu dandu'i semnatur'a usitata, a binevoitu a o inainta la Cancelari'a ungurésca a curtii, adeca la Forgach in Vien'a spre a o lua in pertractare.[1]

Asĭa stetea caus'a nóstra nationala in Banatu si preste totu la romanii din Ungari'a in 1863 pre cand se deschidea diet'a in Transilvani'a, in care romanii de aici aveau se'si apere ei însiĭ interessele loru prin vreo 57 representanti; eara cestiunea pura nationala si cea confessionala, care era se fia aparata in sal'a dela Imperatulu Romaniloru in Sibiĭu, era comuna pentru toti romanii din acésta monarchia, ceea ce se si invederá prin telegrame venite dela romani fruntasi din Bucovin'a din dilele conferentiei dela Aprile, cá si prin manifestarile diarieloru romanesci dela Pesta si Vien'a. Missiune pre càtu de nobila, salvatóre si sublima, pre atàta si grea cadiuse in acea epoca pe umerii romaniloru din Transilvani'a; este apoi cu totulu alta intrebare, daca toti acestia, sau numai unii din ei au fost petrunsi de inportanti'a ei si daca au sciutu se se si folosésca intieleptĭesce de situatiunea data.

Capu IX.

Diet'a marelui principatu alu Transilvaniei din anii 1863 pàna in 1864 si Senatulu imperialu.

§ 29. Consideratiuni generale.

Inainte de a ne ocupa de actele suverane, in puterea carora s'a deschisu in 1863 si a lucratu diet'a Transilvaniei, simtimu necesitatea de a premitte unele consideratiuni generale.

Acésta dieta este dupa credinti'a nóstra epocala din tóte punctele-de vedere pentru popórale Transilvaniei si mai vîrtosu pentru poporulu romanu, care in acésta tĭéra dupa sute de ani intra mai anteiu acuma in viati'a politica, nu prin mijlocirea unei aristocratii feudale, care pentru densulu disparuse sau degenerase cu totulu, ci deadreptulu prin representantii sei si nu numai prin deputati alesi bine reu de càtra vreo casta privilegiata, sau de vreo fractiune ori clica de intriganti. In acésta dieta se vediù mai anteiu limb'a nóstra pusa alaturea cu limbile celorlalte doue popóra privilegiate; ea se audí resunand in desbaterile publice si inaltiata la rangu de limba parlamentara; ea a figuratu doi ani in protocóle si in tóte actele dietali; acum cá niciodata ajunsese natiunea romana, cá se se bucure de subscriptiuni curatu romane puse pe actele romanesci de càtra monarchulu nostru Franciscu Iosifu cu màn'a sa propria, si mie unuia nu'mi venise scen'a neasteptata atunci, cand condusu de càtra consiliariulu Dimitrie Moldovanu in Iuniu 1863 la cancelariulu comite Fr. Nádasdy, acesta îmĭ aratà vreo trei subscriptiuni romanesci ale Maiestatii Sale, asĭa cum scrie monarchulu nostru prea frumosu »Franciscu Iosifu,« eara apoi cancelariulu îmi observà dicènd: Pàna la betranetiele in care me vedi, multe am ajunsu si am paţitu, acésta un'a înse cá se vedĭu pe Maiestatea Sa subscriindu si romanesce, nu asĭu fi credĭutu.

---

[1] A se vedé memorialulu intregu publicatu romanesce in „Fóia pentru minte, inima si literatura" Nrii 28 si 29 din a. 1863 asĭa precum ni se trimisese atunci dela Temisĭór'a.

Prin càte lupte si chĭaru cu victime ajunsese natiunea nóstra pàna la acelu stadiu alu regenerarii sale din 1863, voru intielege toti cetitorii càti nu'si voru fi pregetatu a urmarí tóte momentele istorice càte am credĭutu cà trebue se le adunu in cele doue volume anterióre si in acestu alu treilea pàna aici. Lipsesce acum cá aceiasi cetitori se dea tóta atentiunea la coprinsulu prea inaltului rescriptu cu care s'a deschisu diet'a, la revelatiunile aceluia si la inportanti'a vitala a celoru 11 propositiuni si proiecte de legi, in fine la promissiunea maiestatica de a le coprinde intru o noua diploma inaugurala spre deplina asecurare a tĭerei si a popóraloru sale pentru tóte timpurile si inpregiurarile. Larga si frumósa sfera de activitate deschisese monarchulu pentru diet'a acestei tieri, dintruodata in interessulu monarchiei, alu Dinastiei, inse si in interessulu popóraloru conlocuitóre, si anume cu scopu de a emancipa pe poporulu romanu din vechĭ'a sĭerbitute, a'lu declara maiorenu, a'i increde viitoriulu propriu in mànile lui.

Cum au intielesu, sau si cum n'au voitu se intieléga popórale Transilvaniei in acea epoca pe monarchulu loru, ne invatia neasemenatu mai bine si mai exactu decàtu oricare alte scrieri tendentióse, acelea doue foliante mari remase tierei mostenire dela numit'a dieta si anume:

Diariu stenograficu alu dietei transilvane conchĭamate la Sibiĭu pe 1 Iuliu 1863 prin rescriptu prea inaltu. Formatu folio 1982 pagine. Sibiĭu 1863 et 1864. Apoi *Protocolulu dietei ardelene* conchĭamate de inaltiatulu Imperatu pe 1 Iuliu 1863 in regésc'a liber'a cetate Sibiĭu. 482 pagine, in tóte trei limbile, eara actele de statu si tóte documentele tiparite separatu si alaturate la protocolu 622 pagine.

La mormanulu acesta de materialu legislativu, omulu patriotu care se va incumeta vreodata cá se scria istori'a critica a acestei diete, va cerca se'si mai castige inca si o buna colectiune de corespondentie private confidentiale, pentru-cá se descopere pe adeveratii amici ai autonomiei acestei tieri, cá si pe tradatorii ei; totu asĭa se'i fia cunoscuti unulu càte unulu, membri si nemembri ai dietei transilvane, functionari si nefunctionari, cari au lucratu, au asudatu, si s'au facutu de ura mai alesu cu compatriotii magiari pentru existenti'a, libertatea si drepturile poporului romanu, cá natiune, cá individualitate politica cu limba si cu administratiune nationala; acelasi istoricu va cerca se traga masc'a de pre fetiele amiciloru mincinosi ai natiunei romane, càti voiau se sĭédĭa pe càte doue scaune, cochetandu cu Pest'a cá si cu Vien'a, denuntiand pe cei din sangele loru cand la unii cand la altiĭ; elu va cauta mai departe cá se distinga in cugetu curatu intre romanii cari comitteau erori politice grele, inse din convictiune, unii din grósa ignorantia si din orbie sufletésca, cà-ci si de acestia au fost pre càtu nu s'ar putea crede, daca nu amu fi vedĭutu cu ochii nostri si auditu cu urechile nóstre, precum — cá se atingemu unu singuru casu — s'a intemplatu in Augustu 1864 cand era p'ací cá vre-o cinci insi se espededie la monarchu unu telegramu, prin care voisera se acuse pe gubernatorulu Crenneville si pe v.-cancelariulu Reichenstein pentru unu procesu vechiu perdutu in a trei'a instantia. Si fapte de acestea desĭuchiate se intemplau in momente, in care tocma natiunea romana avea trebuintia mai simtita de bunavointi'a generalului Crenneville representante alu persónei monarchului, in tiéra cá gubernatoru, la dieta cá comissariu plenipotentu.

Compatriotii unguri cu episcopulu Hajnald in frunte, batèndu'si jocu de diet'a din 1863—4 o numiau »conventiculu«. Pentru poporulu romanu acea dieta asĭa cum a fost ea compusa, intrecea in organisatiunea ei pe tóte dietele aristocratice càte se ţinusera in restimpu de 150 de ani atàtu din punctu-de vedere alu adeveratei representatiuni, càtu si din alu legalitatii ei. Unu singuru defectu fórte simtitu i se póte inputa cu dreptulu acelei diete: Cà in situatiunea politica de atunci a lucratu prea preste mesura incetu; cu dispute seci si pedante, cá si cum ai voí se despici cu unu bricĭu perulu in patru, cu vanitate de a vorbí la oricare cestiune înca pre atàtu de neinsemnata spre a'si produce unii si altii art'a loru retorica, precum si prin frecarile adesea cautate cu felinariu intre romani si sasi, s'au perdutu septemani si luni cu totulu indesiertu pentru noi, inse spre marea bucuria a tradatoriloru autonomiei si a magiaroniloru càti se strecurasera in corpulu natiunei. Mai erau si de aceia cari invetiasera dela magiari si aveau mancarimea cá se voiasca a face gubernului centralu opositiune in tóte, se caute nodu in papura si se'lu irrite, se'lu respinga, se'lu faca din binevoitoriu adversariu. Scurtu, maioritatea acelei diete nu apucase a se petrunde si a intielege nici situatiunea de atunci a monarchiei, nici incordarile estraordinarie a le Casei domnitóre de a linistí si inpaca inainte de tóte pe popórale cele mai ofensive, prin urmare si mai periculóse pentru dens'a si pentru monarchia, precum erau ungurii, italienii, polonii. Tocma din 1863 inainte, dupace cabinetulu Vienei nu'si ajunse scopulu in Germani'a prin caletori'a imperatului la Francfurt si nu se mai putea razima pe unu ajutoriu eventualu si conlucrare a Germaniei in interesulu monarchiei austriace, cabinetulu era fórte aplecatu a satisface mai multe postulate ale celorlalte popóra sub conditiunea cunoscuta: Do ut des, facio ut facias, adeca: Ve asiguru autonomi'a, daca voi ţineti cu credintia la integritatea monarchiei. In situatiuni de acestea inse ómenii intielepti si prevedietori lucra repede, nu tàndalescu, nu se tocmescu cá sfàrnarii. Daca amu fi sciutu noi pretiuí situatiunea si timpulu, intr'unu anu, adeca pàna in Iuliu 1864 ne-amu fi vediutu armati cu legi fundamentale de prim'a ordine si cu diploma inaugurala, care nici in casu de a cadé monarchi'a in dualismu precum a cadiutu, nu ni se putea smulge din màna. Asĭa inse au sciutu lucra Croatii; noi nu. La noi toti càti se sbucĭumau se acceleredie activitatea dietei, erau inferati cá tradatori si cá venduti Austriei, de càtra adeveratii tradatori ai tierei si de càtra secularii vrasmasi ai gintei romane.

Acestea fiind punctele nóstre de vedere din care apretiuimu noi activitatea dietei transilvane din acei ani, nu ceremu dela cetitoriu cá se ne dea noue crediementu, dorimu numai cá se nu'si pregete a se informa elu insusi din isvórele sus citate si se'si formedie judecat'a; eara noue ne remàne numai cá se'i aplanamu puçinu calea si se'i punemu unele semne sau asĭa numite tĭarusĭe dintr'unu stadiu pàna la altulu, mai vîrtosu prin producere de documente si de unele scene caracteristice ale epocei.

§ 30. Deschiderea dietei. Rescriptu imperatescu cá cuventu de tronu. Constituire. Ungurii nu intra in dieta. Episcopulu SĬAGUNA propune adresa la tronu; camer'a votéza cu placere.

Prin rescriptulu seu din 21 Aprile 1863 comunicatu mai in susu, imperatulu cá mare principe si suveranu alu Transilvaniei decisese cá diet'a tierei se se deschida in 1 Iuliu alu acelui anu, dara lips'a de mai multe mesuri preparative, precum si alte combinatiuni ale politicei interne si esterne, cá caletori'a la Germani'a, cá revolutiunea in Poloni'a rusésca, cum si necurmatele conspiratiuni ale unguriloru si alte càteva inpregiurari au facutu pe monarchu cá earasi se mai amàne terminulu deschiderei pe doue septemani, adeca pàna in 15 Iuliu st. nou. Pàna in acea di se adunasera cei mai multi deputati alesi si regalisti denumiti in cetatea Sibiĭu. Localu pentru adunare era pregatitu in casele cetatii cunoscute tierei intregi cá ospetaria, care dela Iosifu II incóce purtá firm'a de »Imperatulu Romaniloru«.[1]) Acésta tiéra cá si alte càteva tieri nici intru o miie de ani nu ajunsese cá se'si aiba undeva pe teritoriulu seu unu palatu propriu destinatu numai pentru corpulu seu legislativu, provedĭutu cu tóte incaperile necessarie demne de tĭéra, 'ia lipsitu chĭaru si unu palatu pentru gubernulu tierei. Asĭa ţinendu-se diet'a in Sibiĭu, sal'a cea mare de baluri si concerte s'a transformatu in sala cu tronu imperatescu, cu tribunale necessarie si cu banci de doue parti pentru membrii dietei.

In 15 Iuliu deminéti'a membrii romani si sasi se adunasera in sala, lipsiau inse mai toti ungurii spre mirarea multora, înse nu a tuturoru.

La ór'a anumita presĭedentele gubernului generalulu com. Ludovicu Folliot de Crenneville intra in sala si ocupandu'si loculu invita pe consiliariulu gubernialu Gustav Groisz, cá se citésca rescriptulu prea inaltu din 15 Iuniu, prin care Maiestatea Sa denumia comissariu alu seu plenipotente r. la dieta pe acelasi presĭedente alu gubernului comitele Crenneville. Groisz citi rescriptulu in doue limbi magĭara si germana, eara Ioanu Alduleanu îlu citi in limb'a romana.

Dupa acestea escel. sa comissariulu plenipotente presentandu pe Groisz îlu recomandà dietei cá pe presiedentele ei interimalu pàna ce'si va alege ea insasi presĭedente, si mai adaose, cà astépta cá se fie informatu despre depunerea promissiunei membriloru si constituirea dietei, si cu acestea se departà intre vivate.

Consiliariulu Groisz ţinù apoi o cuventare scurta, inse frumósa, in care pre lànga ce relevà marimea problemeloru care asteptau deslegare conformu dorintieloru Maiestatii Sale si a le tierei, se recomanda membriloru, îĭ asigura totodata, cà intre marginile trase de monarchu desbaterile voru putea decurge in libertate perfecta.

Cuventarea lui Groisz pronuntiata in limb'a magiara fù reprodusa de càtra concipistulu gubernialu Tamasi in limb'a romana.

---

[1]) Acelu edificiu vechĭu de preste 330 de ani tocma se derima estimpu spre a se inaltia pe acelasi locu unu palatu pentru comand'a generala.

Se alesera secretari si anume dr. Eugen de Trauschenfels, parochulu Franc. Obert, primariu din Gherla Laszlofy, Ioanu Florianu, Ioachimu Murasĭanu.

Se citesce formul'a promissiunei (in locu de juramentu) si catalogulu alfabeticu. Fiacare membru audindu'si numele avea se pronuntia in limb'a sa cuventulu Promitu. Dintre magiari au fost de fatĭa si au pronuntiatu »Fogadom» numai grafiĭ G. Béldi si I. Nemes, cum si armeanulu Lászlofy; Groisz de si germanu curatu, cá nascutu in Clusĭu si fost acolo primariu înca trecea de unguru. Toti ceilalti unguri au lipsitu din adunare inpreuna cu episcopulu Haynald, carele celebrase in acea di Te Deum cu liturghia (missa) in biseric'a parochiala r. c.

Convenirea membriloru din acésta ḑi fù considerata cá si in alte tĭeri autonóme numai cá pregatire pentru deschiderea solemna. Spre acelu scopu se alese o deputatiune constatatóre din grafulu Béldi cá conducatoriu, consiliariu intimu Rosenfeld, presidente de tribunalu Frid. Kirchner, consiliarii gub. Haupt si P. Dunca si primariulu Lászlofy, cá se invite pe comissariulu plenipotentu c. Crenneville la deschiderea solemna. Deputatiunea se intórse preste puçinu cu respunsu, cà Escel. sa dn. comissariu reg. venind a dou'a di, joi in 16 Iuliu la 10 óre deminéti'a va deschide sessiunea dietei cu cetirea prea inaltului rescriptu in numele Maiestatii Sale.

Cu acestea sĭedinti'a se inchise la 12 óre.

In 16 Iuliu citinduse protocolulu sĭedintiei anterióre din acela se aflà cà fusesera presenti 88 membri. Intr'aceea una deputatiune merge se invite pe comissariulu plenipotente; adeca se mai observa si acum cerimoniile vécului feudalu.

Punctu la ór'a defipta generalulu Crenneville intrand in sala intre strigari de »Hoch« si »Se traiésca« merge dreptu la tronu, de asupra caruia stetea unu portretu fórte elegantu alu Maiestatii Sale, apoi luand rescriptulu, dupace a cetitu titulatur'a monarchului stànd in picióre, cand ajunse la textu, coperindu'si capulu cu chivar'a sa militara se asĭedià pe tronu si asĭa ceti pàna ajunse la inchieĭere, cand earasi se sculà. Urmà apoi cetirea aceluiasi textu unguresce de càtra Groisz, romanesce de Alduleanu, ambii stand in picĭóre, precum de sine se intielege; se ridicá inse si comissariulu la inceputulu si la finitulu ambeloru texte. Adunarea au ascultatu in picióre tóte trei lecturele.

Adunarea petrunsa de inportanti'a momentului avea o fisionomia fórte seriósa. Ungurii lipsira si astadata inpreuna cu Haynald; membrii inse din cele doue nationalitati au aplaudatu mai multe pasage ale acelui cuventu de tronu; au si avutu ce aplauda si a se bucura din punctulu loru de vedere. Dupa cetirea rescriptului comissariulu plenipotentu c. Crenneville declarà diet'a Transilvaniei deschisa, promisse depunerea pe mas'a dietei a documenteloru citate in rescriptu si apoi se departà earasi intre vivate.

Membrii se invoira cá se mérga indata in acea di la comissariulu plenipotentu in corpore spre a'i descoperi stim'a si respectulu loru. Episcopulu Sĭaguna propuse cá diet'a se dea respunsu la prea inaltulu rescriptu in forma de adresa, adeca conformu usului constitutionalu observatu in alte tieri. Rannicher, unulu dintre cei mai buni oratori, intr'unu discursu stralucitu dà espressiune inportantiei momentului, e de acordu cu propunerea episcopului, inse numai dupace voru urma verificarile membriloru si in sperantia cà dóra voru intra si magiarii in dieta.

Acelu rescriptu sau cuventu de deschidere din 1863 pentru nici-unu poporu din monarchia nu ar fi avutu atàta inportantia si nu ar fi fost pentru totu viitorulu de folosu asĭa mare cá pentru poporulu romanu. Autonomi'a tierei cá mare principatu restaurata, individualitatea nóstra nationala recunoscuta pe unu teritoriu de preste una miie de miluri □, fiacare dupa càtu putea numí din trensulu proprietate a sa; limb'a precum s'a mai disu, inaltĭata la rangulu ce i se cuvine; lege electorala ecuitabila; uniunea, sau mai exactu fusiunea cu Ungari'a denegata, adeca legea revolutionara din 1848 delaturata, si mai pre sus de tóte, càteva milióne din veniturile tierei lasate pe fiacare anu cá bugetu propriu alu ei, din care cele trei popóra ale tierei pre lànga coperirea speseloru cerute la administratiune si la justitia se'si póta infiintia ori càte institute de cultura ar fi fost cunoscute cá necessarie si folositóre, fàra a fi silite se le cersĭésca cu cacĭul'a in màna dela alta tĭéra si alta dieta. Cand de ecs. natiunea romana ar fi primitu cá parte cuvenita ei din veniturile tierei in 24 de ani numai càte o jumetate de milionu pe fiacare anu immediatu pentru infiintiare de scóle, de internate, de societati scientifice s. a., unde amu sta noi astadi?! Se mergemu la Croati'a si se vedemu cu ochii nostrii, unde au ajunsu ei cu partea loru de bugetu, care in puterea tractatului storsu dela Ungari'a i se votédia regulatu in fiacare anu.[1])

Vineri in sĭedinti'a din 17 Iuliu dupace s'a perdutu càtva timpu cu rectificari de protocolu, adunarea pasí la alegerea si compunerea de 9 comissiuni verificatóre din 91 membrii càti se presentasera pàna in acea di. Ungurii totu n'au intratu.

Cu verificarile s'au trecutu 5 dile si sĭedinti'a a patr'a s'a pututu ţiné numai in 23 Iuliu, cand earasi se mai presentara alti cinci deputati (4 romani) veniti numai acuma. Se comunicara verificarile, intre care se incinse o prea lunga discussiune asupra alegerii lui Dionisie Sĭulutĭu. Sĭedinti'a intréga se scurse aprópe numai cu dispute fàra rostu asupra acelei verificari.

In sĭedinti'a din 24 Iuliu s'au alesu fàra greutate 8 membri in comissiunea permanenta de verificare, eara apoi dela 10 pàna la $2^1/_2$ óre d. a. se perdù timpulu cu discussiuni seci asupra modului alegerii de candidati pentru functiunea de presĭedente definitivu, din care se denumésca monarchulu pe unulu. Aici adeca diet'a se inpedecà de legea cea feudala si nevoiasĭa, care ţinea, cá la alegeri se fia respectate natiunile si confessiunile, de unde urmá, cá si pentru o singura functiune precum era si aceea de presĭedente, se fia propusi totu atàti candidati, cu càte confessiuni si rituri religióse batuse Dumnedĭeu acésta tiéra. Astadata inse calvinii si unitarianii nu erau representati, din causa cà ungurii cá atari nu voisera se intre in dieta, cá se represente si pe cele doue confessiuni ale loru. Se pusese regula, cá diet'a se aléga din fiacare confessiune càte doi, cand colo, din urna esira 3 rom.-catolici, Béldi, Groisz, Nemes, 1 greco-cat. B. L. Popp, 1 greco-res. Alduleanu si numai unu sasu luteranu Conrad Schmidt. Dara § 2 din regulamentu ţinea, cá confessiunile se fia respectate. Dupace obosira toti, se invoira abĭa, cá pentru alu doilea sasu se se faca alegere separata, din care a esitu professorulu Zimmermann cu maioritate. Adeverata procedura abderitana.

---

[1]) Rescriptulu s'a reprodusu si in Memorialulu representantiloru de alegatori romani din Maiu 1881 tiparitu in 4 limbi, anume in textulu orig. romanu intre documente dela pag. 123 inainte, traducere oficiala din 1863.

Se perdeau óre intregi si cu criticarea textului protocóleloru in trei limbi. In sĭedinti'a din 25 Iuliu earasi mai vorbira sĭepte membrii la protocolulu sĭedintiei anteriróre. Se trecù apoi la alegere de candidati pentru doi vicepresĭedenti, unde se impedecara din nou in nationalitati, dara in fine trecura si preste acestea alegeri.

Pàna in acea di se aflau de fatĭa 101 membri ai dietei. Acum inse professorulu de drepturi Schuler-Libloy (sasu) provocanduse la § 13 alu regulamentului intréba pe presĭedente, daca a invitatu pe membrii absenti cá se'si ocupe scaunele in dieta. Intrebarea se reducea la numerosii unguri, cari absentau cu planu precugetatu de a paralisa orice activitate a dietei, precum vomu vedea mai tardioru. Presidiulu era bine informatu despre tóte absentiele si asĭa la finea sessiunei dà informatiuni despre fiacare membru absentu. Episcopulu Ioanu Alexi repausase. Com. Nicolae Bánffy îsĭ ceruse concediu de 15 dile. Simeon Popp dela Mocĭu renuntiase la scaunulu seu din cause necunoscute. Const. Popp dela Vien'a bolnavu. Mateiu Nicola provocatu se viie la dieta. Unu com. Toldalagi îsĭ ceruse concediu pe 6 septemani. Br. Fr. Reichenstein vice-cancelariu va veni. Toti ceilalti adeca 7 regalisti si 45 deputati au declaratu intr'unu memorialu colectivu, cà densii nu potu intra in acea dieta, deci remàne cá gubernulu se puplice alegeri noue pentru locurile devenite vacante, totodata se supuie la cunoscinti'a prea inalta casulu retragerii celoru 7 regalisti.

Din acea inpartasire presidiala s'a incinsu o desbatere din cele mai seriόse, insoçita de unele alusiuni si cotituri, alu caroru intielesu din partea sasiloru era o frica cu totulu desĭérta de nu mai sciu ce resbunare a romaniloru, daca nu voru veni si ungurii, pentrucá in casu de necessitate se'i apere de romani; acestĭa earasi cu prea puçina esceptiune aru fi doritu presenti'a si colaborarea mai alesu a membriloru aristocrati, pentru-cá se aiba ocasiune a'i convinge, cà romanii nu sunt nici draci inpelitiati, nici asĭa de mojici cá se caute cért'a cu luminarea, precum credeau multi aristocrati dintre cei mai ingânfati, caroru le placea se se esprime cà le-ar puți sĭederea pe aceleasi banci cu fostii loru iobagi. Unii sasi mai magiaroni cum era Brennerberg dela Brasĭovu, cerura cá renuntiarea unguriloru se se puna la ordinea dilei; altii totu sasi, erau cu totulu in contra. In fine fiind aprópe la 3 óre d. a. se decide cu maioritate, cá diet'a se tréca asupra retragerii unguriloru la ordinea dilei. Se intielege usĭoru, cà acelu conclusu a trebuitu se produca o rana afunda in sufletele unguriloru.

Luni in 27 Iuliu s'a ținutu a sĭeptea sĭedintia, in care inainte de purcede la alte alegeri de comissiuni destinate a functiona in sinulu unui corpu legislativu, presidiulu face camerei cunoscutu, cà, in urmarea prea inaltului decretu alu Maiestatii Sale episcopulu rom.-catolicu dr. Ludovicu Haynald este stersu din list'a regalistiloru. La audiulu acelei sciri marcante pentru situatiunea de atunci se audira in sala mai multe strigate de »Bravo!«

Preste puçinu s'au adeveritu si alta scire despre acelu episcopu, cà monarchulu îlu lipsise si de scaunulu episcopiei de Alba-Iuli'a, care apoi remase vacantu pàna la denumirea lui Michail Fogarasi in loculu lui Haynald. Unu adeveratu Memento pentru oricare altu episcopu de orice religiune, supusu la denumirea, sau si numai la confirmarea unui monarchu de càteori ar cuteza se combata politic'a acestuia si pe a gubernului seu. Lui Haynald inse 'iau ajutatu apoi la scaunu de archiepiscopu infricosĭatulu desastru dela Königgrätz din 1866 venitu preste monarchia si dinastia, dupa care esi de asupra dualismulu cu tóte consecentiele sale si cu resbunarea sa.

Dĭece dile scumpe se trecusera cu constituirea dietei. In acea di a unsprediecea se dete episcopului br. de Sĭaguna cuventulu, cá se'si motivedie propunerea sa facuta pentru votarea unei adrese cá respunsu cuvenitu a se da la rescriptulu cu care s'a deschisu corpulu legislativu alu tierei. Episcopulu dupace se provocà la o sententia a lui M. T. Cicero pronuntiata in laud'a senatului Romei, aplicand'o la diet'a acestei tieri, vorbí cu multa verva si preste totu in spiritu conciliatoru; rugand apoi pe adunare cá se nu'lu judece nici dupa nationalitatea nici dupa religiunea sa, ci dupa patri'a sa si sentimentele sale patriotice; eara dupace trecù prin istori'a celoru 15 ani din urma (1848—1863) formulà propunerea sa, pe care o numí colectiva, cà-ci acum ea era subscrisa de vreo 30 de membri in frunte cu mitropolitulu Alecsandru St. Sĭulutiu, romani si sasi la unu locu. Simburele propunerii fù cá: Adres'a se fia redactata de càtra o comissiune, carei se i se defiga terminu celu multu 7 dile; proiectulu adressei tiparitu si inpartitu la membrii, dupa alte trei dile se se dea in desbaterea dietei.

Cuventarea si propunerea fù primita cu multe aplause. Se decide urgentia si o comissiune de 12 membrii.[1])

In sĭedinti'a din 28 Iuliu presidiulu comunica camerei doue proiecte de legi transmisse dela gubernulu centralu prin comissariulu plenipotentu; celu de anteiu proiectu relativu numai la natiunea romana si la cele doue confessiuni religióse ale ei, compusu din 7 paragrafi; alu doilea proiectu relativu la cele trei limbi ale patriei formulatu in 22 §§-i. Ambele proiecte au fost cele prevediute in propositiunile regesci.

Intre acestea se alesese si comissiunea pentru adresa, in care au intratu: mitropolitul Sĭulutiu, episcopulu br. Sĭaguna, G. Baritĭu, G. Anghĭalu, Iacob Rannicher, com. G. Béldi, Rosenfeld, I. Aldulianu, Conrad Schmidt, com. Ioanu Nemes, dr. G. D. Teutsch, Zimmermann.

Din acea di inainte pàna la compunerea proiectului de adresa se ţineau numai asĭa numite conferentie nationale private, fiacare natiune in localu separatu, precum se facea in acésta tĭéra si inainte de 1848.

In comissiunea de 12 au fost alesu referente Iacob Rannicher, correferente Georgiu Baritĭu.

§ 31. Incercari de invoire cu aristocratii unguri. Plecarea celoru mai multi din Sibiĭu. Comissiunea de 12 si referintii ei Rannicher si Baritĭu; góne asupra acestuia. Convorbire intre patru ochi la episcopulu Andreĭu. Greutatile episcopului. Denuntianti si intriganti irrita pe comissariu.

---

[1]) Vedi acea cuventare si in Gazeta Tr. Nr. 59 din 1863.

Este o credintĭa vechia, laţita tare intre politicii celoru mai multe popóra europene, care ţine, cà neincrederea in politica ar fi permissa si intemeiata. Daca asĭa este, atunci urmédĭa cá se fia permissa si neincrederea in moralitatea, in honestatea, in caracterulu ómeniloru cu cari ai se te intielegi in afaceri politice. Altii mergu si mai departe dicènd, cà in politica nu ai fi datorĭu a respecta cunoscutele precepte ale moralei. Ómeni precum aru fi aceia, nu merita cá se stai de vorba cu densii, cà-ci ei sunt cei mai periculosi pentru societatea omenésca. Cu tóte acestea, anume corpurile politice legislative in nici-unu statu nu sunt scutite de adepti cá aceia ai lui Mefistofeles si nici din diet'a Transilvaniei nu lipsisera in nici-o epoca. Se póte deci considera numai cá traditiune mostenita dela alte diete, cà si in diet'a din 1863 se incuibase indata dela inceputu o neincredere ghietĭósa, care se agerise si mai multu prin participarea elementului romanu la legislatiune. Ori-càtu membrii de diverse nationalitati îsĭ faceau complimente si multi se siliau a lucra pentru increderea reciproca, acésta nu inaintá intru nimicu, ci din contra tocma cei mai sinceri veniau in prepusu cà aru voi se însĭele.

Din partea magĭariloru înainte de a se departa ei din Sibiĭu si chĭaru inainte de a se deschide diet'a, magnatii au trimisu la cei doi prelati si la Baritĭu pe Ioanu Gál (reposatu nu de multu), ruditu de aprópe cu unele familii mari, cunoscutu inse in acésta tiéra cá descendente dintru o familia de cele mai de frunte ale Munteniei. Nu am aflatu cu ce argumente se incercase Gál se traga pe archierei in partea magnatiloru, sciu numai despre càte'mi vorbise mie. Gál ne dedea multa dreptate cu privire la totu ce suferise poporulu romanu in cursu de atàtea vécuri dela cele trei natiuni confederate asupra loru, elu inse era inspiratu de neincredere absoluta càtra totu ce se promittea dela ori si cine din Vien'a, din contra ar fi statu se'si bage màn'a in focu pentru sinceritatea promissiuniloru unguresci. Dupa mai multe schimbari de idei, in fine eu me provocaiu la respunsulu pe care'lu dedesem in 1861 comitelui Samuil Vass, fostului meu conscolariu in liceulu dela Clusĭu,[1]) eara Gál se convinse cà eu indata atunci dupa prim'a cunoscintia facuta cu elu nu puteam se'mi esu din reserv'a mea si cu atàtu mai puçinu se'i vorbescu altmentrea decàtu numai pe respunderea mea personala. A trei'a di dupa acea conversatiune Gál earasi vení cá se ne invite pe unii dintre romani in numele càtorva magnati la fostulu cancelariu baronulu Franciscu Kemény (schĭopulu), cu scopu de a cauta o cale de intielegere intre romani si unguri.

---

[1]) Az erdélyi oláh nemzetröl szolló országos törvényczikkek az Unioval szeben és ezekról értekezlet egy magyar és egy oláh közt. Brassó 1861. 15 pagine 8-vo.

Merseramu in alta di eu si Al. Bohetĭelu la br. Kemény, unde se aflau cá in conferentia com. Em. Miko, c. I. Bethlen, Dionisie si Paul Kálnoki, unu Zeyk si Ioanu Gál. Discussiunile in doue óre au decursu destulu de linistitu pàna la unu momentu, in care Kálnoki si Zeyk irritati prin argumentele romaniloru incepura se vorbésca in tonu de aristocrati, ceea ce inse pe romani nu'i scóse din tactulu loru. Acei trei aristocrati ţineau una, cà romanii sunt unelte órbe ale cabinetului, ceea ce noi le aruncamu in fati'a loru dicènd, cà se nu ne judece si pre noi dupa faptele loru, cà-ci nu romanii, nu poporulu, ci aristocratii au supusu tĭér'a cand la turci cand la austriaci cu cele mai scumpe drepturi a le ei.

Mas'a la Kemény era asternuta si noue înca ne era fóme. Sculandu-ne cá se plecamu, br. Kemény ne dise: »Ve multiamimu cà ati ostenitu la noi; noue inse ne pare reu, cà tóte acestea càte le audiramu astadi dela Dvóstra, nu le-amu sciutu inainte cu doue luni. Acuma este prea tardiu.« La acestea cei doi romani le respunsera: Veniti Domniloru in sal'a legislativa si se credemu cà acolo ne vomu intielege mai bine.

Acestea se intemplasera in 17 Iuliu, adeca a dou'a di dupa deschiderea solemna a dietei.[1]

In septeman'a ce urmà, com. Miko earasi mai pofti cá se ne vorbésca. Atunci aflaramu acolo pe regalistulu Rosenfeld consiliariu intimu, cufundati ambii in conversatiune inportanta; deci nu voiramu se intramu pàna nu va esi acestu barbatu de statu. Dupa departarea lui Rosenfeld intrand noi, cele de antei cuvente cu care ne intimpinà c. Miko au fost: »Vediurati pe acestu sasu prudens et circumspectus? Sciti pentruce a venitu? Cá se ne induplece se intramu si noi in dieta, se'i aparamu de resbunarea dvóstra a romaniloru, cà-ci precum spune densulu, sasii se temu tare.«

---

[1] A se vedé si Gazeta Tr. Nrii 54 et 56 din 1863.

Excelentia, temere cu totulu desĭérta; deci cu atàtu mai vîrtosu ve rugamu si noi cá se intrati cu totii in dieta; eara apoi daca cumva unii sau altii ne-amu esí din minti, eaca garnisón'a este de indemàna, usĭoru ne va inpaca. Acesta fù respunsulu nostru relativu la fric'a compatriotiloru nostri sasi; eara apoi dupa repetitiuni de argumente pro si contra din convenirea dela Kemény, ne despartiramu earasi fàra nici-unu resultatu.

Pàna in acelea momente deputatii mai de frunte si regalistii unguri au fost multu corteniti si cacĭuliti de càtra sasi si romani. Mitropolitu si episcopu au primitu si au datu visite la Kemény, Miko, Haynald s. a. Tocma pentrucà la multi le placuse si le convenise cá se vorbésca despre »selbataci'a romaniloru,« acestia cu puçine esceptiuni de cei cari nu puteau uita terorismulu din 1848/9 se purtau cá ómeni in adeveru civilisati. Erau si intre deputatii magiari ómeni in adeveru selbatici, cari nu puteau se sufere convenirile dintre unguri si romani. Din toti episcopulu Haynald îsĭ manifestase mai multu despretĭu càtra romani.

In fine ungurii s'au departatu mai toti din Sibiĭu. Atunci mai anteiu temerile de mai inainte mi se prefacura in credintia, cà intre romani si magĭari o inpacĭuire sigura si durabila va fi preste putintia. Protestulu colectivu alu unguriloru inaintatu la presidiulu dietei si de acilea la Vien'a ne spune restulu.

Comissiunea delegata pentru compunerea adressei se invoise usĭoru asupra principiiloru, eara de aci incolo lasà pe referenti cá se lucre in pace. Ceea ce nu se intempla prea desu in viatia, acei doi referenti cá si cum 'iar fi cautatu cineva inadinsu cá se lucre in armonia, dupa consultare de una óra au fost de acordu asupra tuturoru puncteloru destinate a intra in adresa. Iacob Rannicher de si multu mai tineru de ani, inse barbatu din cei mai talentati, juristu eminentu, deprinsu fórte bine in stilulu curialu si diplomaticu, in care lucrase ani de dile la gubernu, domnu deplinu preste limb'a sa materna, in care era se fia compusu originalulu, a luatu asupra'si pregatirea conceptului destinatu a se pune la ordinea dilei. Lui Baritĭu îĭ remase, cá totu in spiritulu principiiloru adoptate de comissiune se tractedie aceeasi materia in limb'a sa si in stilulu seu, pentrucá inainte de tóte membrii romani adunanduse in conferentiele loru nationale se aiba unu substratu de consultare si discussiune.

Ambii referenti au fost curènd gata cu conceptele loru, dupa care au si cerutu se se convóce conferentiele nationali private.

In conferenti'a Sasiloru discussiunea a decursu mai netedu, cà-ci de si Rannicher nu era sasu ardeleanu, ci germanu din parinti immigrati din caus'a religiunei si nu se prea bucurá de simpatiile celoru vechi, elu inse îsĭ apará parerile sale cu argumente care taiau in carne viĭa, in càtu prea puçini aveau curagiulu de a'lu ataca fàra grele temeiuri. Din contra lui Baritĭu îĭ merse in conferentiele romanesci reu cá niciodata, in càtu elu mai pe urma se vediù silitu a si absenta dela acelea. Era o fractiune intre romani, careia nu'i placea nimicu ce esise din pén'a lui, inse fàra a formula ei insii o sententia ori o frasa combatuta de ei. Elu era tractatu cu adeverata ura chĭaru si de càtra ómeni, cari in 1861 îĭ facusera in Brasĭovu ovatiune cu tortie.

»Apoi dara pentruce l'ati alesu referente.«

»Nu scimu.« — De ce'lu urîti? Nu scimu, de càtu unii dicu cà l'au mituitu gubernulu; altii îĭ inputa cà a mersu pe la magnatii unguri cá si Bohetiel si Alduleanu; in fine s'a observatu cà in restauratiunea dela »Imperatulu Romaniloru« a pranditu odata la aceeasi masa cu br. Rosenfeld cunoscutu cá mare adversariu alu romaniloru.

Intr'o di venind la mine acasa protopopulu Ioanu Popasu irritatu si resufland greu:

»Ce e de tine? Ómenii dicu cà tu esci mituitu.«

Era de fatĭa si Const. G. Ioanu, cu care locuiam totu intr'o casa.

A lipsitu prea puçinu de n'am aratatu lui Popasu usĭ'a.

Altadata me chĭamase episcopulu Andreiu la sine din casele clerului strad'a Cisnadiei Nr. 7, unde eramu adunati si scotĭèndume pe din dosu spre strad'a Iernei, me conduse afara la gradina, cá se scape de unele visite nedorite. Episcopulu me puse lànga sine si'mi dise:

— Eu nu pricepu de ce te mai opui Dta, cá romanii se nu intre in Reichsrath.

— Oricine îțĭ va fi denuntiatu Escelentiei Tale asemenea lucru despre mine, a vorbitu neadeverulu. Eu nu mai sciu de càteori se repetu, cà eu țin din convictiune la intregitatea monarchiei, prin urmare la parlamentu centralu; totu asĭa inse dorescu ferbinte se vedĭu asecurata autonomi'a tierei prin diploma speciala promissa acuma chĭaru in cuventulu de tronu (rescriptu) alu Maiestatii Sale. Se desbatemu cele 11 propositiuni sau încai pre cele fundamentale cá parti essentiale din dreptulu publicu alu tierei, se ni se dea diplom'a si apoi se mergemu cu placere la Vien'a.

— Dara este prea multu pàna atunci, si apoi ministrulu Schmerling sĭ-a datu parol'a, cà tóte promissiunile facute tĭerei si noue, ni se voru inplini. Eu țĭn pe Schmerling si pe colegii sei ómeni multu mai corecti decàtu se voiésca a ne insĭela.

— Escelentia, renumele bunu alu ministrului Schmerling mie'mi este cunoscutu înca din 1848 pre cand Ioanu Maiorescu, pe atunci in calitate de agentu alu Romaniei la parlamentulu Germaniei in Francfurt, facuse cunoscintia de apróпе cu acelu ministru, si'mi scriá mie despre convenirile ce avea cu densulu. Dara me rogu escelentia, se nu perdemu din vedere, cà mai alesu intre inpregiurarile de fatia ministrii vinu si se ducu cu totulu pe neasteptate, si cei nou veniti nu mai voru se scia de promissiunile celoru cadĭuti.

Eu adeca ajunsesem in acelea dile nu atàtu din esperienti'a prin care trecuseramu cu totii in cei 15 ani din urma, càtu mai alesu prin unu instinctu fatalu, cá se nu mai credu in stabilitate nici de 5—6 ani; îmĭ mai adusesem aminte in aceleasi momente si de cuventele fostului consiliariu dr. Iosef Grimm, care acum departatu din Sibiĭu traiá retrasu in Vien'a, care cá germanu austriacu cum era, nu se indoi a'mi dice in confidentia acolo in Vien'a: Se nu credi la promissiunile acestora, se te feresci, se fugi de ei, cà-ci oricand este vorb'a de consolidarea puterii loru, cu nimicu nu sunt mai buni decàtu ungurii, si pe unii cá voi usĭoru îĭ arunca de victima (werden geopfert). Mare cunoscintia de ómeni avuse Grimm. Acestea inse eu nu i le-am disu episcopului, cà-cĭ me temeam se nu se prea supere.

Intr'aceea episcopulu se sculase in piciôre si cum sĭediuseramu pàna atunci afara sub streşina pe o banca, me ia si intra cu mine in chili'a in care lucrá; nu irritatu, ci mai multu intristatu îsĭ intinde bratĭale preste o masa si unu scriitoriu incarcate de acte: »Vedi acésta multime de acte? pe lànga celelalte afaceri tóte acestea si alte nenumerate sunt silitu se le citescu si se le resolvedĭu totu numai eu; asĭa înse nu o mai pocĭu duce; trebue se'mi am nesmintitu si càtu mai curend consistoriulu meu regulatu, compusu din asesori destoinici si bine salarisati; acésta inse nu se póte fàra unu fondu siguru. Am cerutu din nou dela Maiestatea Sa subventiune din tesaurulu statului; am primitu inse respunsu, cà M. Sa fiind acuma monarchu constitutionalu, fàra votulu senatului imperialu nu mi se mai póte resolvi sum'a ceruta, precum nu se mai póte resolvi nici caus'a calei ferate, nici altele.«

Sciam si eu cá si multi altii, cà in adeveru episcopulu Andreiu pre langa ce era dedatu a lucra din tineretiele sale, apoi si lucrá fórte multu; numai de cerculu celu mare alu agendeloru sale eu unulu nu aveam idea, cà nu traisem niciodata in apropiarea sa. Totusi asĭu fi mai pututu se observu acelui eminentu barbatu spre consolarea sa, cá se mai sufere numai càteva luni, pàna cand cu autonomi'a tierei consolidata vomu ajunge in positiunea placuta cá se votamu clerului seu archidiecesanu subventiune anuala de ajunsu si regulata din bugetulu Transilvaniei. Intr'aceea episcopulu observand cà'i vine unu membru din cleru, cu care nu ar voí se se vorbésca lucruri de acestea, eu dupa puçine minute me departaiu orientatu celu puçinu asupra unei cause — de altmentrea cu totulu eronate, pentru care fusesem luatu orbesce la góna; îmĭ aduseiu aminte de ceea ce numisera latinii Aura popularis si mai invatiaĭu odata se o despretĭuescu.

Preste puçinu îsĭ scóse capetele de hidra una alta simptoma a unei discordii fatale, o intriga, alu carei auctoru eu din partea mea nu l'am pututu descoperi pe siguru niciodata.

In 31 Iuliu eramu chĭamati de càtra presĭedenti pe 4 óre d. am. in conferentĭa privata. Membrii astépta dupa presĭedentele Andreiu indesĭertu; acasa nu era, si nimeni nu sciá unde se afla; in fine pe la $4^3/_4$ intrand fórte agitatu, inainte de orice alta lucrare se adresà dreptu la mine cu intrebarea, cà din ce causa m'am certatu cu Rannicher, cá se nu putemu lucra in buna intielegere cu sasii. »Éta viu dela comissariulu plenipotentu care me invitase cá se'mi spuie, cà esci denuntiatu la escel. sa cá unu adversariu neimpacatu alu sasiloru, dta si alti càtiva. Éta aici o lista de càtiva barbati, cari sunt chĭamati pe màne la 10 óre, romani si sasi la escel. sa, cu scopu cá se cerce o apropiare intre cele doue nationalitati.«

Din tóta acea denuntĭare machĭavellistica sĭoptita comissariului pl. Crenneville nici-unu cuventu nu era adeveratu. Tocma din contra referentii lucrasera in deplina intielegere si in 4 dile fusesera gat'a cu conceptele.

— Cu tóte acestea màne la 10 óre se mergemu toti cei chĭamati la comissariulu si referentii se'lu informedie exactu. Eu voiu veni dela gradina cu trasur'a; dta se me astepti pe aici, cá se te iau si se intramu dintr'odata (la palatulu Brukenthal).

In urmatórea di càtiva membri romani plecasera de s. Ilie la Miercurea, cu ei si vicepresiedentele Popp, care nu a voitu se primésca invitarea la conferentia. Eu asteptu in strada pàna dupa 10, in fine mergu la comissariulu. Usi'a din afara incuieta. Unu servitoriu îmĭ cere adres'a.

— Se ertati, aveam ordinu se te mai asteptu numai pe dta. Binevoiesce a intra.

— Dara ceilalti domni?

— Se afla adunati in sala.

Indata ce am intratu si eu, comissariulu com. Crenneville descoperi cu multa parere de reu caus'a, pentru care se vediuse necessitatu a ne invita la acea conferintia cu atàtu mai vîrtosu, cà-ci de cumva s'ar adeveri discordi'a cá existenta si intre romanii cu sasii, dupace cu ungurii este pe fatĭa, atunci inimei Maiestatii Sale s'ar causa mare durere si urmarile pentru acésta dieta ar fi necalculabile.

Cuvintele din urma ale comissariului eu nu le puteam intielege decàtu numai asĭa, cà in casu cá acela ar urma spargerea dietei fàra nici-unu resultatu. Denuntiarea diabolica asĭa precum fusese ea practicata in urechile comitelui Crenneville, nici nu a pututu se aiba altu scopu.

Pre cand era se ia referentii cuventulu si se asigure pe comissariu, cà din tóta acea denuntiare pàna in acea ḑi nimicu nu era adeveratu, episcopulu br. Sĭaguna apucase se ia cuventulu in cestiune prealabila si adressanduse deadreptulu càtra comissariulu plenipotentu, protestédia in contra acelei convocari facute de densulu in acea calitate in care se aflá, îĭ dice cà aceea ar fi o pressiune asupra libertatii de discussiune a membriloru, prin urmare densulu nici cá deputatu alu Seliscei nici in vreo alta calitate nu va lua parte la acésta conferentia inpusa de comissariu.

Comitele Crenneville palidu cum era din fire, pre lànga ce îsĭ descoperí surpris'a si strain'a sa mirare, aruncand cautatura de ostasĭu preste noi toti, cá si cum ar voí se petrunda in tóta fiinti'a nóstra, fati'a i se intunecà pentru totu decursulu conferentiei.

Eu si toti càti sciamu cà membrii romani fusesera invitati din dio'a precedenta deadreptulu de càtra episcopulu Andreiu cá presĭedentele nostru, amu statu cá incremeniti la audirea protestului escelentiei sale. Ce schimbare de pareri va fi urmatu de vineri sér'a pàna sàmbata la 10 óre in resĭedenti'a prelatului, eu nu am aflatu nici-odata; destulu inse cà din acelu protestu urmà o discussiune ferbinte, ai putea dice chĭaru cérta, mai anteiu intre betranulu Rosenfeld cu Sĭaguna, dupa aceea intre Rosenfeld si Rannicher, care se simţise greu vatamatu prin unele cuvente mustratóre, pentru romani misteriόse, pentru care inse Rannicher platí lui Rosenfeld scuturatu si indesatu cu espressiuni totu asĭa de misteriόse. Scen'a devenise acum torturatóre pentru toti càti au intielesu pe acesti doi corifei.

Acuma ni se parù si episcopulu Andreiu mai linistitu si in fine declarà, cà fàra a mai lua cuventulu, va remanea in conferentia pàna la fine.

Escelenti'a sa si tóte escelentiele au pututu se totu remàie, si in locu de a se involbura, se fia invetiatu a nu fi ómeni de prim'a informatiune, a nu crede tóte minciunile intrigantiloru. Ambii referenti adeca dupace au ajunsu si ei la cuventu au declaratu cu fatĭa senina si in consciintĭa, cà ei se afla la lucrarea loru in deplinu acordu asupra tuturoru puncteloru destinate a intra in adresa, nici in conferentiele loru private natiònali n'au òbservatu nici-o simptoma de hostilitate, decàtu numai óresicare neincredere, care nu póte se dispara asĭa curend, mai alesu la ómeni cu sànge mai negru.

Declaratiunile referentiloru linistira pe comissariu si noi ne departaramu ducènd fiacare cu sine parerile sale individuali. Mie mi se parea deocamdata cá si cum asĭu fi esitu dela o proba de representatiune teatrala. Din acea di inse am decisu in mine, cá pre càtu îmĭ va sta prin putintia, se nu mai mancu cerasĭe cu domnii mari dintr'unu castronu, nici se le mai calcu in casa fàra necessitate absoluta. Chĭaru a dou'a di au urmatu esplicatiuni destulu de violente intre episcopulu Andreiu de una, intre Rosenfeld si Salmen de alta parte. Ómenii adeca voiau se afle pe denuntiantulu, dara pipaindu prin intunerecu îsĭ dedeau in capu unulu la altulu.

Intre cabale cá cele descrise acilea s'a conceputu si redactatu proiectulu de adressa destinatu a fi unu actu publicu, lucratu in spiritu constitutionalu modernu si care se fia manifestarea vointiei generale a tierei càtra imperatulu Austriei totodata cá mare principe alu Transilvaniei. Intre acelea lupte suterane, dosite, clandestine aveau classele privilegiate se dea probe, cà sciu si au tari'a sufletésca de a renuntia la nedrepturi istorice si a se declara pe fatĭa, fàra cugete reservate pentru libertati si sarcine comune tuturoru; eara clasele pàna in 1848 asuprite, proscrise si batjocorite se convinga pe suveranu, cà ele daca nu potu uita, au inse tari'a sufletésca cá se'si calce pe patim'a resbunarii si se erte.

§ 32. Adres'a la cuventulu de tronu. Inarticularea natiunei romane. Cele trei limbi ale patriei. Desbateri indelungate si animate. Inarticularea diplomei si patentei. Urgentia mare pentru mergerea la senatulu imperialu.

Proiectulu adresei terminatu de càtra ambii referenti, cititu si emendatu in comissiunea de 12, de acolo trecutu si earasi desbatutu, precum s'au aratatu mai sus in cele doue conferentie nationale, tradusu si in limb'a magiara, transpusu apoi la presidiu, acesta in sĭedinti'a de luni 10 Augustu n. îlu dete in desbaterea camerei.

Dupa luarea unoru mesuri pentru tiparirea acteloru dietale, presĭedentele enuntia cà proiectulu de adresa tiparitu se inpartise la membrii dietei, pentrucá se'lu póta citi si studia fiacare cu 3—4 dile inainte, prin urmare acela stà astadi la ordinea dilei. Deci referentii au se'si motivedie lucrarea loru.

Rannicher si Baritĭu ocupa locu la tribuna.

Rannicher intr'unu discursu stralucitu de aprópe ½ de óra desfasĭura argumentele trase mai alesu din situatiunea in care ajunse tiér'a si locuitorii sei dela 1860 incóce, trage paralelle intre presentu si trecutu, eara dupace mai premitte cà colegului seu cu care lucrase in deplina armonia, 'ia remasu cá se motivedie partile din proiectu relative la diplom'a leopoldina sau magna charta a Transilvaniei din 1691, cere cá se i se permitta a citi insusi proiectulu, ceea ce se si intemplà asĭa, cà mai multe pasage au fost aplaudate de càtra adunare. Proiectulu purtá dat'a din 2 Augustu.

Luand apoi referentele Baritĭu cuventulu si facènd o scurta analisa a dreptului istoricu óresĭcum personificatu in diplom'a leopoldina, ĭĭ fù destulu de usĭoru a proba, cà prin acela sparsesera de multu evenimentele atotupotente, eara in urm'a acelora insusi monarchulu prin actele sale de statu care ne stau de inainte; in fine densulu crede cà scopurile sublime, pentru a caroru ajungere era convocata acésta adunare, se voru ajunge de siguru indata ce vomu sci se ne infrenamu cu totii egoismulu cu tarí a de barbati si se tindemu in cugetu curatu la inpaciuirea spiriteloru; dupa acestea cití si elu textulu adresei in limb'a romana.

Discursulu seu înca a fost primitu de càtra adunare cu placere, cà-ci si sasii cei mai multi sciau romanesce binisĭoru. Numai unii romani au aflatu cà Baritĭu fusese prea sentimentalu, cá si cum adeca ar urma neaparatu, cá indata ce ai intratu in vreunu corpu legislativu, se te si iai la cérta numai asĭa din chĭaru-seninu cu tóte partidele si fractiunile camerei, care nu voru fi simtind cá tine.

Dupace se citi textulu si in limb'a magĭara prin arménulu Lászloffi, continuarea desbaterei generale se amanà pe a dou'a di.

In acea di din 10 Augustu au fost de fatĭa 99 membrii ai dietei.

In 11 desbaterile se incepura cu o surprisa. Unulu din deputatii Brasĭovului Franciscu de Brennerberg cerend cuventulu declarà cà elu nu e invoitu cu coprinsulu adresei, cà-ci acela ar loví in legile tierei; de aceea elu era decisu a combate adres'a; este inse convinsu cà in acésta adunare nu va fi nimeni de acordu cu parerile lui; deci pentrucá opositiunea lui se nu provóce desbateri seci, elu depune mandatulu seu, apoi se si departà din sala pentru totdeauna.

Acum ia cuventulu betranulu Zimmermann, fost profesoru de drepturi, si intru o cuventare meduvósa dà sasiloru celoru magiaroni o lectiune si dascalitura, precum o meritasera si mai de multu. Intre sasii din Brasĭovu s'au aflatu si in 1848/9 patriciani cari au luptatu in castrele lui Kossuth in contra Dinastiei de Habsburg, precum au fost intre altii advocatulu Roth, Carolu de Albrichsfeld, Fridericu Wächter, acesti din urma fosti capitani, condamnati de austriaci la captivitate grea, apoi acestu din urma inaintatu de ministeriulu ungurescu la rangu de prefectu si comite alu sasiloru, Carolu Maager, Augustu Lassel, Fridericu Bömches judele, Julius Roll s. a.

Dupa acelu incidentu simptomaticu a luatu cuventulu in desbatere generala Ioanu Puscariu pe atunci administratoru alu comitatului Cetatii-de Balta (Küküllő), si intru o cuventare istorico-juridica mergènd inapoi pe unu periodu de aprópe una miie de ani, ecsaminédia relatiunile reciproce ale nationalitatiloru din Transilvani'a, eara cand ajunge la a. 1437 intra in descrierea cumpliteloru desastre càte au ajunsu apoi pe poporulu romanu in acésta tiéra, compara suferintiele nóstre de 400 de ani cu cele mai recente de 12 ani comune pentru toti, se bucura de drepturile castigate prin actele imperatesci; combate legea uniunei din 1848; presupune revisiunea diplomei leopoldine; primesce proiectulu cá basa a desbaterei si inchieie cu sententi'a: Se dàmu principelui ce este alu principelui, se dàmu inse si patriei ce este alu patriei.

Urmédia oratorii sasi Frid. Eitel dela Cincu si Budaker dela Bistritia, dintre cari mai alesu celu din urma cere càteva suplemente la adresa. Branu de Lemeni intr'o cuventare lunga primesce proiectulu.

Aug. Lassel cere uniunea cu Ungari'a si combate octroarea facuta de monarchu.

Binder susţine autonomi'a tierei fatĭa cu unionistii sau mai bine cu fusionistii.

Schuler-Libloy profesoru de drepturi, combate si elu pe Lassel si pe ceilalti magĭaroni cu argumente tari, susţine si demustra cà legile revolutionarie inprovisate la 1848 in diet'a din Clusĭu au purtatu in ele insele simburele mortii. »Nu noi parasimu acuma terenulu istoricu la care se totu provóca unionistii, ci l'au parasitu ungurii atunci, cand prin proclamarea uniunei au sfasiĭatu in bucati diplom'a leopoldina.«

Intocma cá Schuler-Libloy combate si Conrad Schmidt pe unionisti si primesce proiectulu adresei.

Episcopulu br. de Sĭaguna dupace ascultase anume pe acei oratori, cari in octroare voiau se védĭa perderea drepturiloru tierei, prin càteva ecsemple le pune in vedere rataciirea loru, precum si miserabil'a stare a securitatii publice sub feudalismu, eara spre ilustrarea acelei nesecuritati aduce spre mirarea tuturoru casulu din muntii apuseni dela Bucĭumani cu femei'a misteriósa Catarina Varga, care ajunsese cá se aiba putere mai mare decàtu gubernulu tierei si decàtu oficiolatulu cameralu intregu, de si acesta pre lànga alte prerogative se mai bucurá si de dreptulu sabiei, eara comitatulu nu a fost in stare se puna màn'a pe acea femeia; episcopulu inse o arestà fàra nici-o asistentia, dupace mai anteiu s'a intielesu cu locuitorii.

Acestea descoperiri facute de oratoru au fost ascultate cu mare interesu si cu placere, cá si unele care erau ruşinatóre pentru tiranii din timpulu feudalismului si anume pentru oficiolatulu cameralu, in care domniau mai multi tirani decàtu ómeni cu fric'a lui Ddieu. Scopulu episcopului inse fù, cá indirectu se infrunte pe aceia, cari nu mai incetau — cá si in timpulu presentu — se mintia càte verdi si uscate despre comunismulu poporului romanescu, pre cand comunisti sunt aceia, cari daca au 10.000 venitu, cheltuescu totusi càte 11.000; in fine primesce adres'a, pentrucà nu voiesce o lucrare cá cea dela Turnulu Babilonului.

Dimitrie Moga se parea cà nu intielesese pe Schuler-Libloy, cà-ci se apucase se'lu combata, pre cand Schuler tocma disese, cà de nu ar fi auditu pe unionisti, elu nici nu ar fi luatu cuventulu, ci ar fi opinatu cá proiectulu de adresa se fia votatu asĭa precum venise dela comissiunea de 12. In fine votéza si Moga pentru adresa spre mirarea multora cari îlu cunosceau de magĭaronu.

Franciscu Trauschenfels dela Brasĭovu se declara si elu pe neasteptate pentru fusiune cu Ungari'a.

Acum inse ia cuventulu baronu Franciscu Salmen fostulu comite sasescu, de presentu consiliariu la curte si intr'unu discursu ţinutu cu profunda cunoscintia de lucru, proptitu cu argumente luate chĭaru si dela adversari, infrange pe unionisti, apoi resumandu scurtu cele pronuntiate intr'o jumetate de óra, votéza pentru adresa.

Nimeni nu mai luase cuventulu. Presĭedintele enuntĭa desbaterea generala inchĭeieta, proiectulu de adresa adoptatu in principiu. La cererea lui Zimmermann desbaterea speciala se amàna pe joi in 13 Augustu, pentrucá ómenii se o póta studié si mai bine, adeca se se mai pérda o di pretiósa.

In sĭedinti'a din 11 Aug. au fost presenti 100 de membrii.

Daca va fi credĭutu cineva, cà dupace desbaterea generala ţinuse relative atàtu de scurtu, nici cea speciala nu va rapí timpu multu, s'ar fi vediutu însĭelatu, cà-ci aceea s'a intinsu din 13 pàna in 21 Augustu, cand apoi dupa nenumerate obiectiuni, amendamente, înca si critice gramaticale si ortografice, adres'a modificata numai ici-colea s'a votatu in unanimitate, apoi conformu usului vechiu a fost inaintata la comissariu pre lànga o comitiva din partea dietei cu dat'a din 24 Augustu 1863.

In 27 Iuliu se primise cu unanimitate propunerea de urgentia a episcopului pentru adres'a destinata a se inainta càtra monarchu, s'au trecutu prin urmare o luna intrégа pàna cand ajunse aceea la Maiestatea Sa. Oricare va avea vreodata patienti'a de calugaru sechastru, cá se citésca desbaterile speciali ale acelei adresse, usĭoru va descoperí causele acelei intardieri. Nu era numai scopulu fractiunei unioniste de a tragana pre càtu s'ar putea mai multu lucrarile dietei, era si mancarimea unoru oratori de a intinde discursuri càtu o di de vara asupra multoru cestiuni care nu aveau a face nimicu cu adress'a; ei vorbiau cum e proverbulu, pe feréstra afara, cá se afle lumea cà sunt oratori; imitare ridicola a oratoriloru din dietele unguresci. In acea epoca de crisa generala, cand unu minutu pretĭuiá càtu una óra si órele càtu dilele, noi ajunseseramu cá se perdemu septemani cu polilogii neterminabile.

Dupace in sĭedinti'a din 28 Iuliu se comunicasera dietei cele doue proiecte de legi venite dela curtea imperiala, adeca art. I despre drepturile natiunei romane si ale confessiuniloru ei, eara alu II-lea despre usulu celoru trei limbi ale patriei, acelea s'au datu la comissiuni spre a le studié afara din sĭedintiele publice, pre càtu timpu in acestea se intindeau desbaterile asupra adresei. Dela comissiuni paragrafii acestoru legi au trecutu precum trecuse si adres'a mai anteiu in discussiunea conferentieloru nationale private, si numai dupa aceea la dieta. Mai insemnamu acilea si impregĭurarea, cà acestea doue proiecte de legi esisera la Vien'a mai multu din penele consiliariloru si secretariloru romani si din a lui B. L. Popu, eara cancelariulu com. Nádasdy si vicecancelariulu Reichenstein se invoisera cu romanii se le formuledie, ori cum voru crede ei cà se voru simti mai asigurati pe viitoriu in drepturile loru, cà-ci essenti'a aceloru drepturi se putea respica totu numai cu o singura sententia: Drepturi perfectu egale pentru natiunea romana cá natiune politica, pentru confessiunile religióse si limb'a ei, cu drepturile celorlalte trei natiuni si patru confessiuni. Inse nu; neincrederea mai multoru membrii romani ai dietei dupa asupririle secularie era atàtu de invescuta in sangele loru, in càtu nu'si mai credeau nici ochiloru proprii. Formularile paragrafiloru din proiectu era fórte clare si sincere, dara tocma din acésta causa cei cu sange negru nu li se incredeau de locu. La articlulu de lege I referenti fusesera numiti din partea sasiloru advocatulu Franciscu Trauschenfels, unu barbatu inaltiatu cá si fratesey, preste o multime de prejudetie de ale privilegiatiloru, eara din partea romaniloru fù canoniculu Tim. Cipariu. Acestu referente intielesu cu colegulu seu si spre a linisti si pre cei mai mari pessimisti facuse unele modificari in proiectulu gubernului. »Nu este bine«, strigau unii si altii in conferentia. Se incercase si Alduleanu cu alta formulare. La càtiva nu placù nici aceea, fàra cá se fia vreunulu in stare de a propune ei insii ceva mai bunu, ci numai càtu torturau pe referenti. Intr'aceea dilele sburau, eara evenimentele din afara amerintiau la totu momentulu cu resturnari noue.

In sĭedinti'a de mĭercuri 26 Augustu presidiulu pune art. I la ordinea dilei. Ambii referenti îlu motivédia frumosu si pe largu. Trauschenfels inchieĭe dicènd cà »Din partea adunarii este numai unu actu alu dreptatii a primi pe natiunea romàna fratiesce si prin aceea cà va fi primita, voimu nu numai a sterge nedreptulu ce s'a comisu asupra ei, ci o facemu acésta si pentrucá concordi'a, iubirea fratiésca si fericirea tuturoru se fia inaintata.«

Proiectulu modificatu in comissiune fusese votatu si de càtra membrii neromani in deplinu acordu cu romanii, prin urmare in unanimitate; de aceea si oratiunea lui Cipariu cu care avea se recomende proiectulu, cu tóte reminiscentiele triste scóse din istoria, a fost sentimentala si pronuntiata cu multa doioşiĭa.

In acea di galeriile au fost inghesuite cu ascultatori de ambele sexe. Joi fiind Sta-Mari'a dupa calindariulu Iulianu, desbaterea generala se defipse pe vineri.

Acea desbatere a ţinutu apoi din acea ḑi de vineri 29 Augustu pàna in 8 Septembre. Primulu oratoru fusese comitele Béldi, care declarase cà primesce acea lege cu tóta placerea. Au urmatu ambii prelati romani cu oratiuni lungi si elocente, dupa acestia altii totu in desbatere generala si proiectulu a fost primitu a dou'a di de basa. A urmatu inse desbaterile speciale, care intr'unu timpu ajunsesera cá se nu se mai intieléga romanii cu sasii, mai apoi nici romanii ei intre ei; nu se incredeau unii la altii. Amendamente se inbuldiau unele preste altele si mai tóte cadeau. Era vai de presĭedente si de referenti. In fine dupa o septemana intréga obosira si pessimistii, nu mai cautau nodu in papura nici magĭaronii, alu caroru scopu fusese, ca din tóte lucrarile dietei se nu se aléga nimicu. Abĭa in 10 Sept. comissiunea dietala condusa de episcopulu Andreiu a fost in stare se presente comissariului art. I spre a'lu inainta la Mai. Sa. Totu pe acelu timpu mai aflase si »Concordia« dela Pesta, cà ar fi o mare virtute patriotica, cá se semene discordia cu ambele màni intre romanii din Transilvani'a.

Astadi, dupa 27 de ani aceiasi romani, carii nu se mai saturasera de amendamente, aru saruta unulu càte unulu toti §§-ii acelei legi chǐaru in formularea ei originala, precum venise ea dela cabinetulu Vienei, si totu asǐa s'aru inchina la art. II la care vomu ajunge indata.

In 12 Septembre camer'a avù si óresicare solemnitate. Voturile date pentru candidati la presidiu se substernusera regulatu la curte, denumirea înse a intardiatu din cause cunoscute gubernului. In acésta di comissariulu plenipotentu com. Crenneville venind in dieta presentà pe Gustav Groiss cá presǐedente definitivu, eara pe Ioanu Alduleanu si Fr. Kirchner cá vicepresiedenti confirmati de càtra monarchu.

Multu mai curend, adece totu pe 12 Sept. venise respunsulu fórte gratiosu alu imperatului datu la adres'a dietei. Publicanduse si acelu respunsu episcopulu Sǐaguna mergènd la tribuna intru o cuventare de multiamita homagiala face propunerea, cá diet'a se votedie o lege, in puterea carei diplom'a din 20 Octobre si patent'a din 26 Februariu se fia trecute in corpulu legiloru Transilvaniei, 'eara spre acestu scopu se aléga o comissiune. Camer'a votédia acea propunere cu esceptiune de episcopulu r. c. Michail Fogarasy si decanulu r. c. Eranosz (arménu) veniti de curend la dieta cá regalisti.

Acestu votu a insemnatu, cà aveamu se ne preparamu cu mare graba spre a intra in senatulu imperialu inainte de a vota tóte proiectele de legi anuntiate in cuventulu de tronu, si inainte de a ne vedé asǐedǐata in archivele tǐerei nou'a diploma inaugurala promissa totu dela monarchu.

Pe 14 Septembre s'a pusu la ordinea dilei art. II despre usulu celoru trei limbi ale patriei.

Acestu proiectu avù in desbaterea generala de 2 óre sórtea opusa celui de anteiu, cà-ci fù adoptatu in textu precum venise dela gubernu, eara proiectulu comissiunei fù respinsu. Dara apoi ţine-te romàne dela sǐedinti'a a 29-a din 16 Sept. inainte la desbaterile speciale, care s'au intinsu pàna in 28 Sept. in care di aceleasi devenisera atàtu de infocate, in càtu unii deputati sasi parasisera siedinti'a. In fine abǐa marti in 29 Sept., adeca dupa doue septemani proiectulu fù votatu si in a trei'a cetire cu puçine corectiuni stilistice, dupa aceea in alta di fù inaintatu la comissariu cu formalitatea de mai inainte.

Acela carele se va fi mirand astadi de noianulu atàtoru oratiuni rapitóre de timpu, va face bine daca îsĭ va pune patienti'a la proba, cá se citésca tóte desbaterile asĭa precum sunt stenografate, sau celu puçinu precum sunt reproduse in diariele din acelu anu.[1]) In totu casulu posteritatea póte se invetie multu din trensele. Regularea usului celoru trei limbi a causatu cele mai mari greutati, temeri, prepusuri si rivalitati reciproce. Nici cà exista alta cestiune atàtu de fatala in acésta tĭéra, pre càtu timpu unulu sau altulu dintre popórale ei se va incerca sau prin legi violente si prin fortia brutala, sau cu insĭelaciuni, pe cali ascunse a'si inpune limb'a sa la toti cu planu de a extermina pe celelalte rivale.

In urmatórea di 30 Septembre s'a si votatu de urgentia inarticularea diplomei si a patentei.

Pre càtu timpu membrii dietei îsĭ exèrcitau puterile de oratori, pentru-cá se nu remàie inapoia celoru din Ungari'a, gubernulu centralu îĭ trimitea de a gata proiectele de legi.

In sĭedinti'a din 1 Octobre venise dela Vien'a alu treilea proiectu de lege: Compunerea si ordinea camerei legislative, care se transpuse earasi la o comissiune noua si numerósa.

In aceeasi sĭedintia se publicà legea pentru egal'a indreptatire a natiunei romane, carea si venise aprobata de càtra monarchu cu singur'a schimbare de trei cuvinte. Cu aceleasi schimbari camer'a transpuse legea la comissiunea respectiva, cá aceea se o prepare in trei dile de urgentia, spre a o inainta din nou la Maiestatea Sa pentru sanctionare definitiva.

Totu in acea di se ceti unu prea inaltu rescriptu venitu totu prin comissariu, cu care camer'a este invitata, cá dupace densa incorporase la legile sale si cele doue acte mari imperatesci Diplom'a si Patent'a, acum cá dieta a unei provincii din imperiu se alége din sinulu seu 26 membrii, cari mergènd la Vien'a cá deputati ai tierei, se aiba a lua parte activa la lucrarile parlamentului centralu. Totu in acelu rescriptu se promitte si cale ferata pentru Transilvani'a, firesce cu conditiune, daca voru intra si deputatii ei in parlamentu.

---

[1]) Fórte pe largu in „Hermannstädter Zeitung", inse si in cele doue romanesci.

Cu acea ocasiune luand Ladislau Vaida cuventulu a cerutu si propusu, cá diet'a se róge pe Maiestatea Sa pentru amànarea trimiterei celoru 26 deputati ardeleni la senatulu imperialu, pàna ce diet'a va fi desbatutu si votatu celu puçinu 9 proiecte de legi din cele anuntiate si propuse de càtra Coróna. Au mai esitu si altii cu unele propuneri in acésta privintia. Nu erámu numai unulu sau doi, cari cereamu cá mai antèiu se ne regulamu aici acasa cele mai inportante afaceri a le tierei, apoi se mergemu; se mai aflau si altii de aceeasi parere, unii rationand, altii prin instinctulu loru, cari se temeau de acea precipitare, ci daca este cá totusi se precipitamu sau cum se mai dice, se pripimu càte ceva, acésta se ni se intemple mai bine aici acasa in afacerile propriei nóstre tieri, unde earasi totu noi ne putemu corege erorile nóstre, eara pentru afacerile monarchiei intregi sunt destui altii, cari le mai potu purta vreunu anu de dile si fàra noi. Nu noi ardelenii purtamu vin'a, cà deschiderea dietei nóstre defipta de càtra monarchu pe 4 Nov. 1862 se traganase pàna tàrdiu in 1863. Neajunsulu nostru a fost, cà in politica si in legislatiune ne aflámu in ceea ce se dice in monastiri novitiatu, nu sciamu pretiuí timpulu.

Destulu cà marea maioritate a dietei cu cei doi prelati romani in frunte a declaratu alegerea si trimiterea deputatiloru la senatulu imperialu de urgenta. O comissiune de 12 fù insarcinata a vení in 6 dile cu unu proiectu, a'lu si tiparí, pentrucá in 24 de óre se se si dea in desbatere. Este inse sciutu, cà din ratiuni fórte grave de statu, pe care este usĭoru a le cunósce, cabinetulu înca asteptá càtu mai curènd'a intrare a deputatiloru ardeleni in senatulu imperialu.

Unu singuru folosu au trasu deputatii din acea precipitare, eara aceea fù, cà toti càti au voitu au facutu o prea buna scóla parlamentara in senatu, au si petrunsu in multe misterii, a caroru cunóscere le lipsise cu totulu aici in strimtórea muntiloru tierei nóstre.

Alegerile deputatiloru la senatulu imperialu s'au intemplatu numai in sĭedinti'a a 44-a din 10 Octobre dupa unu metodu simplificatu, adeca nu de càtra insasi camer'a cu voturile tuturoru, ci cá fiacare despartiementu se aléga separatu, precum se parea, pentrucá simpatiile si antipatiile personale, nationale, confessionale si Ddieu mai scie de care, se aiba o sfera mai angusta de jocu. Cu modulu acesta au fost alesi din sinulu dietei deputati la senatulu imperialu:

Gustav Groisz; br. Franciscu Reichenstein; vice-presĭed. gub. B. L. Pop; Conrad Schmidt; Dimitrie Moldovanu; Ioanu Alduleanu; br. Eugenu Friedenfels; Iacob Rannicher; Georgie Baritĭu; Ieremias Eranosz; Iacob Bologa; Antonie Lászloffy; Alecsandru Bohetĭelu; Paul Dunca; Ioanu F. Negrutĭu; Ioanu Şipotariu; Ioanu Branu Lemeni; Nicolae Popea; Ioanu Puscariu; Timoteiu Cipariu; Iosef Zimmermann; Franciscu de Trauschenfels; Michael Schuller; Iosef Gull; Michael Binder; Frid. Schuler-Libloy.

26 membrii, eara intre aceia nici-unu magĭaru curatu, decàtu numai unu germanu Groisz, si 2 armeni Eranosz et Lászloffy magĭarisati. Magĭari nu au pututu se fia, din causa cà nu erau in dieta. Dupa esirea celoru anteiu alesi monarchulu infruntase pe magiari prin unu rescriptu, departase si pe Haynald din scaunulu episcopescu, pe care mai apoi îlu dete lui Fogarasi; mai ordinase de doue ori alegeri noue pentru locurile vacante; magĭarii inse conspirasera cá se aléga totu pe candidatii vechi, cari inse totu n'au intratu in dieta. Se facuse incercare si cu alti càtiva regalisti noi, inse si din aceia abĭa intrasera vreo patru. Acésta era adeverata resistentĭa passiva susţinuta cu tóta cerbici'a de conspiratori, cari asteptau numai momentulu oportunu cá se puna mànile pe arme.

Prelatii de tóte confessiunile au fost denumiti si chĭamati de càtra monarchu in Cas'a de sus.

In totu casulu intrarea deputatiloru ardeleni in senatulu imperialu este si remane o fapta marcanta in istori'a Transilvaniei.

Intre 1 si 10 Octobre mai venisera dela curte unele proiecte de legi, anume unulu relativu la modificari de facutu in patent'a urbariala din 21 Iuniu 1854 in legatura cu unu proiectu alu deputatului dr. Ioanu Ratĭu, in care se cereau modificari essentiale la vreo optu paragrafi. Proiectulu gubernului era compusu din 23 §§-i.

Legea electorala provisoria, acum cá proiectu spre a fi discutatu si votatu.

Altu proiectu de lege venise relativu la infiintiarea unei curti supreme de cassatiune pentru Transilvani'a.

Totu in acésta sïedintia comissariulu plenipotentu notificà dietei vointi'a imperatului, cà diet'a transilvana se fia prorogata pre totu timpulu càtu voru participa cei 26 deputati la lucrarile senatului imperialu; intr'aceea la Sibiïu comissiunile respective se aiba a studié proiectele de lege venite si care voru mai veni dela curte, pentrucá in anulu urmatoriu se póta fi date in desbaterea dietei.

In 13 Oct. diet'a s'a inchisu.

Capu X.

Deputatii Transilvaniei in senatulu imperialu din Vien'a.

§ 33. Ţinut'a si activitatea celoru 26 deputati transilvani in senatulu imperialu.

Sessiunea anuala a parlamentului austriacu pe 1863 se deschisese din 18 Iuniu si pàna la intrarea ardeleniloru inaintase multu cu lucrarile sale; s'au traganatu inse desbaterile bugetului generalu, pentru cá intrandu si ardelenii se se póta dice cà acum parlamentulu este intregitu, prin urmare se fia tractate tóte partile bugetului in numele imperiului intregu, fàra a mai astepta cá se intre si deputatii din Ungari'a, Croati'a si Veneti'a. Ni se reservasera si noue in comissiunea finantiala de 36 membrii 4 locuri. La comissiunea acésta era indreptata luarea aminte si interessulu tuturoru classeloru de cetatieni ai monarchiei si cu totu dreptulu; cà-ci precum s'a pututu vedé din cele inpartasite indata in capu I, starea finantieloru era aprópe desperata.

Datorinti'a deputatiloru ardeleni era limpede si din punctude vedere alu tierei loru, cá inainte de tóte se'si concentredie puterile loru spirituali la studiulu finantieloru monarchiei. Spre acestu scopu se cerea, cá ei indata dupace s'au asïedïatu in Vien'a si s'au orientatu in càteva dile, mai alesu aceia cari mai anteiu atunci calcasera in acea capitala, se si incépa a ţiné conferentie comune, romani, sasi si altii si se urmarésca regulatu totu ce se punea la ordinea dilei. Li se pusese la dispositiune unu localu acomodatu in palatulu cancelariei transilvane. Certati inse cum venisera romanii si sasii din patri'a loru, in locu de a se apropia unii de altii pe terenu neutralu, mai vîrtosu se parea cá si cum s'aru incungĭura unii pe altii; ei se vedeau numai in sĭedintĭe si la unele serate sau mese mari, unde erau invitati cu totii. Chĭaru si acei 13 deputati romani conveniau prea raru cu totii la unu locu. Casa deschisa era numai la Popu si la Moldovanu pentru càti îĭ iubiau pe ei. Asĭa de conferentie prealabile nu prea putea fi vorba, ci facea si vorbĭa fiacare cum îlu taiá capulu seu, sau nu facea nimicu.

Pre cand ajunsesera ardelenii la finea lui Octobre in parlamentu, se aflau inpartite preste optudieci de fasciόre tiparite cá proiecte de legi, raporturi de a le comissiuniloru, memoriale s. a. Cancelari'a transilvana pregatise proiectulu de bugetu specialu, carele cá celu de anteiu bugetu regulatu pentru acésta tĭéra in spiritulu diplomei din Octobre trebuiá se pironésca tóta atentiunea deputatiloru, cá se védia bine, pàna la ce mesura corespunde acela lipseloru Transilvaniei in sfer'a de activitate a autonomiei sale.

Intr'aceea indata in dilele de antei a le lui Novembre vení in desbaterea senatului una din cestiunile cele mai spinóse. In acelu anu venise preste o parte mare a Ungariei din caus'a secetei ne mai pomenite o fómete atàtu de infricosĭata, in càtu gubernulu acestei tĭeri se vediù necessitatu a cere dela gubernulu centralu din Vien'a unu inprumutu de 30 milióne florini, pentru cá se scape de perire sute de mii de locuitori, dintre cari multi inundasera si Transilvani'a, unde in acelu anu fusese unu bunu secerisĭu.

Se discutase bugetulu dela ministeriulu afaceriloru straine, unde oposiunea aflase intre alte spese, cà unii ambasadori dela curtile cele mai de frunte tragu venituri personale preste mesura mari, de ecs. cei din Londra, Paris, St. Petersburg, Constantinopole; nici-o cifra înse nu irrità pe parlamentu asĭa multu cá sum'a de 89 mii, care se numerá ambasadorului austriacu de lànga scaunulu patriarchului Romei. Ambasadoru era pe atunci in Rom'a br. Alecsandru Bach fost ministru in periodulu absolutismului. Acelu omu din puçinu credinciosu cum fusese in tóta viati'a sa, dupa caderea sa din ministeriu devenise atàtu de religiosu, in càtu acum cá mare ambasadoru, la o processiune in Rom'a in locu se ia parte alaturea cu persóne de rangulu seu, plecand de acasa descultiu, in acea stare se amestecase intre plebe si alaturea cu aceea merse dela o biserica la alt'a. Acelui diplomatu i se mai numerá si o subventiune anuala de càte 20.000 fl. cu titlu de presente sau daruri, eara cand ministrulu com. Rechberg fù strimtoratu cá se descopere natur'a aceloru presente, esc. sa ne informà, cà in Rom'a de càte ori unu ambasadoru era invitatu la pap'a ori la mesele unoru cardinali, sau la alte ocasiuni, are se faca presente la totu personalulu casei, spre care scopu in alta di primesce o lista de persóne dupa rangulu loru pàna josu la portari, caroru apoi le trimite càte o suma pàna la 200 florini (500 franci sau lire). Se se stérga acea suma de batjocura, strigasera mai multi înca din comissiunea finantiala, càci ea suna cá si cum s'ar da la turci in Constantinopole.

La sĭedinti'a in care s'au tractatu despre cele 30 milióne cerute pentru Ungari'a, cancelariulu Forgach in locu de a vení singuru se ocupe locu intre ministrii, a trimisu numai pe consiliariulu Pápai in comissiunea finantiala, unde inse deputatii din partid'a curatu austriaca, liberala dupa principiile de legislatiune, au incolţitu reu pe Forgach dicènd, cà daca'i trebue bani si daca ţine in adeveru la integritatea monarchiei, se se presente in persóna, se nu àmble cum se dice, cu sĭóld'a, cu doi bani in trei pungi. Altii observara cu óresicare amaraciune, cà dupa cum sunt ei informati, lips'a si fómetea in Ungari'a nici pe departe nu ar fi asĭa spaimantatóre, precum o descriu ungurii, cá se aiba trebuintia tocma de 30 milióne. Unii multu mai prepuitori (suspicaces, argwöhnisch) se temeau, cà ungurii cum voru apuca 30 de milióne, voru si ridica armele alaturea cu polonii. In fine s'au mai aflatu altii, cari susţineau cà din sum'a ce se va vota, saracimea va primí prea puçinu, eara sumele cele mai mari se voru da proprietariloru cari innotau in datorii, cá se scape de banci, de bancari si de processele intentate. O partida oferia unguriloru numai 5, altii 9 si earasi altii 15 milióne. Multi erau de parere cá se nu li se votedie unguriloru nici-unu banu, pàna nu voru accepta diplom'a si patent'a si nu voru intra deputatii loru in senatulu imperialu. Gubernulu a reuşitu abĭa cá se se votedie Ungariei 20 milióne. Deputatii romani adeca nu uitasera, cà in Ungari'a suferiau si dintre locuitorii romani càteva dieci de mii.

Gubernulu austriacu totdeauna strimtoratu in finantie, ceruse dela senatu votarea unui inprumutu de 96 milióne. Comissiunea finantiara de 36 luand de scurtu pe ministrulu de finantie indata in dio'a de anteiu îĭ stersera 16 milióne. Imputari fórte grele se audiau in sĭedintiele acelei comissiuni, nu asupra gubernului de atunci, ci asupr'a celoru anterióre si chĭaru asupr'a monarchului, cà prea a suferitu risip'a suteloru de milióne. Cumplitulu Alfred Skene dela Brünn, nu crutĭá pe nimeni, ci pre toti îĭ numia risipitori nebuni si îĭ amerintiá cu bancrotu de statu. Ce e dreptu, elu era omu bogatu, proprietariu de fabrice mari si sciá càtu are se pérda in casu de unu bancrotu alu statului.

Si totusi ce se vedi, dupa càteva dile acelasi inprumutu se votase in unanimitate! Scirea venita prin fulgeru dela Paris stórse pe »Da« din gurile tuturoru. Imperatulu Napoleon III deschisese camerele in 5 Novembre prin unu cuventu de tronu, in care dupace analisase afacerile interne ale tierei, ajungènd la evenimentele din tieri straine, dupace atinse resboiulu Franciei cu Chin'a, unde francesii acupasera capital'a Peking, trecù la resboiulu civilu din Mexico, pe care densulu voiá de pre atunci se'lu prefaca in monarchia, dupa aceea vení la revolutiunea Poloniei rusesci si oprinduse acilea, descrise situatiunea cu colori atàtu de negre, in càtu se ti se para cà preste puçinu are se sparga unu resboiu universalu. Napoleon dete atunci Poloniei dreptu pe temeiulu tractateloru; Russiei îĭ denegà dreptulu de a o tracta cá rebela. Un'a din doue: deschiderea unui congresu europeanu spre a supune tractatele la o revisiune, sau resboiu. Despre tractatele din 1815 prin care se regulasera staturile Europei pentru totdeauna, precum se crediuse, Napoleon dise memorabilele cuvinte:

»Tractatele dela 1815 au incetatu a mai exista. Puterea evenimenteloru le-a resturnatu, ori cà le-a silitu a se resturna mai preste totu. Ele s'au infrantu in Greci'a, in Belgi'a, in Franci'a, in Itali'a, precum si la Dunare.[1]) Germani'a se incérca a le modifica. Angli'a le-a modificatu cu generositate cedènd insulele Ionice (Greciei), eara Russi'a calca in picióre Varsĭavi'a (adeca pe Poloni'a). In mijloculu sfaşiĭerei successive a pactului fundamentalu europeanu (1815) patimile inflacarate se aţiţĭa preste mesura, la mĭéḑĭaḑi cá si la mĭédĭanópte interesse puternice îsĭ astépta deslegarea etc. etc.«

---

[1]) Unirea principateloru romane sub unu singuru domnu in contra conventiunei europene inchĭeĭete la Paris in Aug. 1858.

Acelu cuventu de tronu alu imperatului Napoleonu a produsu preste totu si cu atàtu mai vîrtosu in Austri'a ingrijare atàtu de intensiva, in càtu si senatulu imperialu in locu de a mai urma cu declamatiuni si inputari, curènd votà noulu inprumutu memoratu mai in sus.

Totu inpinsi de acea spaima au votatu senatorii si acelea 20 milióne pentru Ungari'a. Au voitu se inblandĭésca pe unguri; preste puçinu înse vomu vedea cà si maioritatea senatului s'a insĭelatu.

Dupa acestea s'a datu cestiunea cailoru ferate din Galiti'a in desbatere, dupa care era se urmedie si a Transilvaniei, astadata inse fàra nici-unu resultatu, din causa mai vîrtosu, cà consortiile de capitalisti cerusera in ofertele loru pretiuri de lupi flamendi. De altmentrea acelea doue cali ferate Lemberg-Iasi, Oradea-Brasĭoru totu n'au scapatu de rapacitatea ruşinósa a lupiloru straini si pamenteni, si scandalele criminale esite la lumina mai sunt in memori'a ómeniloru.

Dupace se mai dedasera ceva si ardelenii cu atmosfer'a politica din Vien'a, cam dela 15 Novembre incepura si ei a lua parte activa anume la desbaterile bugeteloru. In càtu pentru romani, care cum se presentase in camera la presĭedentele, acesta nu lipsia a inbarbata pe fiacare dicènd, cà daca nu póte cuventa bine in limb'a germana, îĭ stà in voia deplina a vorbí in limb'a sa materna, sau in care este mai deprinsu, cà-ci sunt alesi interpreti; asĭa pentru limb'a romana era cunoscutu de gubernu archimandritulu Bendela, care mai tardiu ajunsese metropolitu. Càtiva poloni si vreo doi italieni se folosisera in anulu de anteiu alu vietiei parlamentare de acea libertate frumósa de a vorbí in limb'a loru materna, dupa aceea inse au renuntiatu totu ei de buna voia la dreptulu loru, indestulati fiind cà'lu au, si apoi cuventá fiacare in limb'a maioritatii, adeca in cea germana, care cum o sciá, si nimeni nu strimbá din nasu; pentrucà germanii vedeau multu mai departe decàtu spre ecsemplu magĭarii, ei sciu se astepte. Asĭa s'a intemplatu apoi, cà numai acei romani si armeni cari nu sciau nimicu nemtiesce de acasa, au fost siliti mai bine se taca, decàtu se vorbésca prin interpreti; toti ceilalti au vorbitu care cum a sciutu, si a fost bine asĭa.

In sĭedinti'a din 17 Nov. G. Baritiu sciind cà press'a periodica romana si tóte tipariturile romanesci din tiéra si din afara mai stau înca totu sub domni'a politiei de statu si se simtu strimtorate, cu ocasiunea votarii bugetului pentru ministeriulu de politia, a cerutu dela ministrulu br. Mecséry informatiuni in forma de interpelatiune, si ministrulu a binevoitu a'i si comunica starea lucrului.

In 25 Nov. venind la desbatere fondurile urbariale, destinate a desrobí pe miliónele de iobagi din cele mai multe tieri ale monarchiei, cand au ajunsu la fondulu urbarialu pentru Transilvani'a, intre sumele din bugetu era si una de 2 milióne 375.671, care figurá cá datoria passiva, dupa care Transilvani'a platia la statu interesse. Acea cifra noue ardeleniloru ne era cu totulu necunoscuta; Baritĭu a cerutu si acilea dela ministrulu de finantie dn. Plener informatiuni, care i s'au si datu cu tóta bunavointi'a atàtu de càtra ministru, càtu si de càtra referentele Kaiserfeld, barbatu de renume mare in Austri'a; se vediù înse cà ambii mai erau înca puçinu informati anume si in acésta nefericita cestiune feudala si totodata agraria a Transilvaniei. Ministrulu Plener ţinea, cà sum'a totala a rescumpararii platita in efecte de statu la clàssele feudale in acésta tiéra fusese numai de 35 milióne, pre cand la diet'a din Sibiĭu esisera la lumina preste 53 milióne; eara deputatulu Schuler-Libloy informatu prea bine despre tóte desdaunarile misterióse si misĭelóse facute dupa a. 1854 pàna in a. 1863 punea sum'a intréga la 70 de milióne.[1]

Intr'aceea insusi gubernulu centralu descoperise, cà cu desdaunarea, adeca cu asĭa numitele obligatiuni rurali din Transilvani'a nu era lucru curatu, din care causa s'a si trimisu la Clusĭu in acea afacere de mare inportantia consiliariulu ministerialu Radda cá representante alu regimului, cu scopu cá se dea celu puçinu in urm'a insielacĭuniloru mai batetóre la ochi.

---

[1] Vedi mai la vale C. X. § 34.

In sĭedinti'a din 30 Novembre deputatii ardeleni Mich. Schuller si Ioanu Puscariu au relevatu cestiunea Salineloru si a nenumerateloru fòntani de apa sarata din acésta tĭéra, cum si dreptulu comuneloru respective de a se puté folosi de acelea fòntani fàra pedeci si scutite de pedepse nemeritate.

La bugetulu ministeriului de comercĭu Baritĭu numerand maĭ multe greutati cu care luptá comerciulu din Transilvani'a in tĭerile vecine, pe acelea formulate in càteva puncte le si depuse la presidiu, eara dupace br. Kalchberg declarase, cà gubernulu cunoscuse acelea greutati, punctele dela presidiu se transpusera la comissiune. Totu atunci ministrulu declarà, cà o cale ferata in Transilvani'a indireptata càtra mare, adeca càtra Romani'a, este in interessulu monarchiei, considerata si din partea regimului cá urgenta.

In sĭedinti'a 55 din 4 Decembre totu sub impressiunea sciriloru venite dela Paris si dela alte cabinete se pusese la ordinea ḑilei cestiunea germana a principateloru Schleswig-Holstein, din care s'a escatu indata in anulu urmatoriu resboĭulu pornitu in contra regatului Danemarcei, din care apoi s'a nascutu celu fatalu din 1866. In acésta sĭedintĭa erau de fatĭa sĭepte ministrii, Schmerling, c. Rechberg de esterne, Plener, br. Mecsery, Lasser, Burger, Hein, eara archiducele Rainer venise in logea curtii. S'au inscrisu indata dela inceputu sĭepte oratori dintre cei mai eminenti, patru contra, trei pentru propunerile date in desbatere. Noi romanii la inceputu intielegemu fórte puçinu din dissensiunea germaniloru, numai unu lucru se pricepea curatu: cà de va invinge partid'a pangermana si se va declara Danemarcei resboiu, atunci de siguru va curge earasi undeva, in vreo tiéra straina, si sange romanescu pentru vreo causa absolutu straina de interessele natiunei si ale patriei romàne, precum s'a si intemplatu in adeveru. Din desbaterile de doue dile incepuramu se invetĭamu si noi multe, se cunóscemu dissensiunile cele mari, care domniau si in Germani'a intre diversele tĭeri si tierisĭóre din care era ea compusa.

Din tóte înse sĭedintĭele din 7 si 9 Decembre 1863 au remasu pentru noi pàna in dio'a de astadi cele mai memorabile si mai instructive, pentrucà acelea ne invetiara in modu practicu se intĭelegemu ce este autonomi'a unei provincii si ce este centralismulu unei monarchii; ele ne deschisera bine ochii anume noue romaniloru, cá se cunóscemu cà amu prea grabitu cu intrarea la senatulu imperialu. Totu atunci vediuramu cumplit'a contradicere ascunsa in diploma si in patenta, in puterea carora aveamu autonomi'a, ne lipsia inse orice mijlocu de a o susţiné; aveamu cai prea buni, dara cá se'i putemu folosi, eramu siliti se cerşimu dela altii sïele, frene, hamuri, trasura si chïaru nutretiulu pentru cai, cá se nu péra de fóme. Deci unii ne-amu ruşinatu, inse nu ne-amu prea miratu, cand eu, Alduleanu si Groisz ceruseramu in comissiunea finantiala, cá se se tréca la spese si subventiunea ceruta de episcopulu Andreiu br. de Sïaguna, eara atunci deputatii colegi Alfred Skene si Alexander J. Schindler ne intrebara in tonu cam sarcasticu: »Adeca si Voi ati venitu aici cá se cerşiti?[1])

De unde acésta batjocura? Se pusesera in desbaterea camerei senatului imperialu unulu dupa altulu bugetulu regatului Ungariei, alu Croatiei cu Slavoni'a si alu Transilvaniei. Acelea bugete speciali pentru fiacare din acestea tïeri se aflau elaborate mai de inainte, tiparite si inpartite regulatu la membrii camerei. Cine a pregatitu acelea proiecte de bugete? Se intielege cà ministeriulu. A intrebatu ministeriulu pe cancelari'a fiacarei tieri? A intrebatu sau nu, dara deputatii Transilvaniei mai alesu pentru aceea venisera la senatulu imperialu, cá se afle càta suma se decerne pentru susţinerea autonomiei sale si daca aceea nu este de ajunsu, se mai céra din tesaurulu centralu alu monarchiei, cá se li se mai dea. Si fiindcà Ungari'a si Croati'a nu aveau representanti in senatulu imperialu, anume romanii ardeleni au crediutu cà este unu postulatu alu solidaritatii, cá se'si ridice vocea si in interessulu aceloru tieri.

Cum? Se céra, se cersïésca dupa pasulu greşitu? Da; cà-ci ardelenii nu au lucratu cá Croatii, cari spusesera verde imperatului: Autonomi'a tïerei definita si circumscrisa numai asïa precum se vede in actele desu citate, nu ne trebue. Asïa nu intramu nici in senatulu imperialu din Vien'a si nici in diet'a Ungariei, ci sïedemu la noi acasa pàna cand vomu sci curatu care si càte sunt acelea inposite, sarcine, contributiuni directe si indirecte, pe care le scóte monarchi'a in fiacare anu din patri'a nóstra, si pàna cand nu ni se va lasa timpu de ajunsu, cá se ne cercetamu noi in de noi tóte sumele de bani, fàra de care ne-ar fi preste putintia a ne susţiné autonomi'a nóstra, cum si a ne inmultí si a perfectiona mijlócele de cultura, biserici, scóle, societati sciintifice, universitate, institute filantropice, drumuri bune si altele multe. Nu voimu se cerşimu, ci din inpositele locuitoriloru tierei nóstre suntemu prea decisi a reţiné in fiacare anu pentru acelea scopuri una quota, càteva procente, adeca càteva milióne acasa la noi, cá drépt'a nóstra proprietate, de care diet'a si gubernulu nostru provincialu se dispuna fàra nici-unu amestecu alu parlamentului si alu regimului centralu.

---

[1]) „Ihr seid also auch zu betteln hieher gekommen?“

Pàna la regularea acestei diferentie mari Croati'a cá si Ungari'a interveniau la votarea bugeteloru in senatulu imperialu numai in modu provisoriu, de adi pe màne, prin Cancelariile loru de curte.

Intocma acestu limbagiu l'au tinutu apoi Croatii si fatĭa cu Ungurii intre tóte inpregiurarile, cu tóta perseveranti'a, pàna ce au storsu o quota respectabila si alte càteva conditiuni; eara cand ungurii s'au incercatu se le sucésca nasulu, croatii s'au sciutu apara asĭa, càtu in locu se pérda, mai vîrtosu îsĭ asigurara conditiuni si mai bune.

Mai la vale vomu vedea, cum au cercatu si ardelenii romani si sasi cá se'si apere autonomi'a tierei loru fatĭa cu Ungari'a, si intre inpregiurarile date cu càtu era mai apasatóre si chĭaru fatala starea romaniloru in comparatiune cu a croatiloru. Romanii inse dupa precipitarea dela Sibiĭu ajunsesera si la Vien'a in mare strimtóre; cà-ci adeca càtiva dintre colegii loru sasi indata ce se vediura in Vien'a s'au si aruncatu in bratĭale centralismului sub cuventu, cà Transilvani'a fiind tiéra saraca, fàra subventiuni bogate din partea monarchiei nu póte prospera intru nimicu. Daca densii ar fi disu numai: »tiéra dela natura fórte bogata, inse saracita nu numai prin resboiulu civilu, ci mai vîrtosu prin legi afurisite, prin administratiune si justitia feudala talcharésca de dĭecimi de ani,« ei aru fi spusu adeverulu, eara deputatii din alte tieri si chĭaru centralistii ne-aru fi intĭelesu indata, nu ne-aru fi consideratu cá cerşitori sau cá insĭelatori vicleni, ci numai cá pe o tĭéra bogata de isvóra, dara venita in strimtóre cá se fia necessitata a cere inprumutu, eara nu a cerşí cu ruşine. Asĭa inse deputatii nu se puteau mira destulu audind cà se ceru dela imperiu sume, care in ochii loru treceau de bagatele, si intr'o ḑi ne intrebà unulu, daca acésta tĭéra nu are celu puçinu unu fondu modestu de vreo treidieci milióne fl. v. a.; precum au càteva provincii austriace, de care dispunu ele insele cá de drépt'a loru proprietate si din interesse îsĭ copere o multime de trebuintie interne. Transilvani'a nu avuse niciodata vreunu fondu cá acelea, cà-ci la noi asemenea venituri s'au stracuratu totdeauna printre degete si asĭa numitulu fondu provincialu n'au meritatu acelu nume. Daca spuneai austriaciloru, cechiloru, moraviloru de acestea, ei cautand la tine cu prepusu cà le-ai spune lucruri inpossibile, te intrebau cà ce guberne avuseramu noi.

Destulu atàta, cà cu mergerea ardeleniloru cestiunea autonomiei s'a ventilatu in senatulu imperialu chĭaru fàra voi'a acestuia; deci pentrucá se fia si altora de invetiatura, lasamu se tréca aici o parte din respectivele desbateri, la care au participatu mai multi ardeleni, si pe care le aflamu intru o corespondentia din acelea dile.

§ 34. Autonomi'a si centralismulu in senatulu imperialu. Conflictu intre deputatii romani si sasi. Romanii si Groisz apara interessele Ungariei si ale Croatiei cá pe ale Transilvaniei.

»Siedintiele din 7 si 9 Dec. sunt nu numai pentru imperiulu intregu, ci si mai vîrtosu si mai deaprópe pentru asĭa numitele tieri ale corónei ungurescí, adeca Ungari'a, Transilvani'a, Croati'a cu Slavoni'a de o importantia atàtu de afundu taietóre in viati'a politica a aceloru tieri, pre càtu aceeasi nicidecum nu se póte dejudeca numai din scurtele estracte, care se vedĭura in jurnalele capitalei din 8 si de astadi.

In acelea doue dile îsĭ detera in capu din nou doue principii politice mari, centralismulu si autonomi'a, prin urmare doue partide formate aici din capulu locului, adeca din a. 1861; apoi totu cu acea ocasiune se dete pe fatĭa si ruptur'a politica dintre cei 26 deputati ardeleni, carea pàna ací era coperita cu unu velu cum am dice, moralu, pentrucá se nu o póta vedea lumea din afara; voiu adeca se dicu, ruptur'a intre ardelenii centralisti si ardelenii autonomisti.

Statulu cestiunii este cá: dupace prin diploma si patanta tieriloru ţinètóre de corón'a ungurésca le este garantata autonomi'a in justitia, in administratiunea politica, in instructiunea publica etc., voindu acelea tieri a se reorganisa, spesele recerute spre punerea in activitate a organismului cine se le dea? Senatulu imperialu cu imperatulu Austriei, sau respectiv'a dieta cu regele tierii?

Dupa patenta acestu dreptu alu votarii bugetului îlu are numai parlamentulu imperiului.

Daca inse parlamentulu nu va voí a vota sum'a intréga pe care o cere cutare tiéra? Atunci acésta nu'si va putea organisa justiti'a, nici administratiunea, nici celelalte dupa dorinti'a sa; prin urmare autonomi'a ei devine umbra, devine o amagire. Acestu casu s'a ivitu de nou inainte cu 4 septemani in comissiunea finantiala cu ocasiunea defigerii bugetului Croatiei, cand doi consiliari representanti ai cancelariei croate fiindu fatĭa, îsĭ aparara autonomi'a tierii cu barbatia. Din acelu momentu era de prevedĭutu, cà mai curènd sau mai tàrdiu conflictulu intre centralisti si autonomisti va sparge pe fatĭa. Unii dintre deputatii ardeleni se incercara de atunci de càteva-ori a mijlocí óresicare cointielegeri intre ai nostrii, pentrucá cand va vení la frangerea pànii, se stea toti la unu principiu. Nu a fost cu putintia, pentrucà aprópe jumetate insi se silia a esí din calea acestei cestiuni, a o evita, a tacea despre ea. Indesiertu li se dicea, cà ea ne va nabusí neprovocata de noi.

Eata cà in 7 vinu la ordinea dilei bugetele Ungariei si Transilvaniei. In acea óra Baritĭu, sciindu cà ai nostri nu au statu cá se se invoiasca la o parere órecare si dorindu a delaturá numai astadata conflictulu, vine la idea, cá se mai propuna din nou casei acea motiune a sectiunii finantiale[1]) respinsa de comissiunea finantiala in a. trecutu, cá bugetele numite se se primésca fàra desbatere, in cifrele loru totale, fàra a sterge nimicu din ele.

---

[1]) Comissiunea finantiala e impartita in cinci sectiuni, fiacare cu specialitatile sale, care apoi la timpu se aduna in pleno.

Motiunea lui B. avù in casa efectulu ce'lu are ap'a ghietiósa preste corpurile organice de sànge caldurosu. Tocma pentru acésta inse ea cadiù tràntita de toti chĭaru si de ardeleni. Ea trebuiá se cadĭa, pentrucà centralistii indata vediura in aceeasi o precautiune luata totdeodata in favórea autonomiei, si nu o putea suferí. Ati observatu inse din diarie, cà cas'a carea respinse in thesi acea motiune, indata in minutele urmatóre o primí prin fapt'a sa, cà primí bugetulu Ungariei fàra picu de desbatere.

Marti in 8 a fost serbatóre catolica, prin urmare feria; ómenii avura timpu de a se reculege. Mercuri vení la ordine bugetulu Croatiei. Acum ulcórea atinsa de luni cu lantiet'a sparse din tóte partile, eara dupa curatirea ei se vediù aprig'a contradicere ce se aflá intre doi articoli ai patentei si cari astépta complanare, coregere prin potestatile legislative impreunate. Acum si numai acum se desteptara si unii ómeni si se cunoscura mai bine unii pe altii cu privire la capacitatea politica. Autonomistii cadiura, te asiguru inse, cà de si lupt'a de altmintrea decurse fórte nobilu si intre terminii bunei cuviintie, totusi centralistii inca o simtu durerosu, pentrucà ei stravedu mai departe la consecintiele aceleia si stravedu cu atàtu mai ageru, cu càtu au intre ai sei multe capacitati eminente, care ar face onóre la orice parlamentu. De alta parte trebue se'ti spunu, cà ei de alaltaeri incóce se folosescu asupra autonomistiloru de o arma, pe care le-au dat'o insii ardelenii in màna cu ocasiunea desbaterii bugetului loru, cu aceea, cà au cerutu dela imperiu, dela statu, eara nu din cas'a tierii loru, sume de bani pentru clerurile si scólele loru, fàra a respica, daca ei le ceru acestea numai cá unu ajutoriu trecatoriu (als einmalige Unterstützung), cá si cum ar cere dela oricine o mila fàra nici o conditiune, sau cá dotatiune formala (Dotation), in care casu parlamentulu inca ar avea dreptulu de a pune conditiuni. Deci din acésta causa mai aséra se dicea in óresicare cercuri:

»Ce feliu de autonomisti sunt ardelenii? Cand s'a votatu bugetulu loru, au venitu de au cerşitu dela statu sute si mii, care firesce li se pot da sau denega; eara cand colo la bugetulu Croatiei denéga parlamentului acelasi dreptu de a vota sau a denega óresicare sume? Ce logica, ce consciintia, ce confusiune de idei este acésta etc. etc.?«

Din acestea cause mie îmĭ sémana, cà din tóte càte au cerutu episcopulu Sĭaguna si canoniculu Negrutĭu, nu voru capata nimicu, pentrucà parlamentulu sau le va pune óresicare conditiuni compromitietóre de autonomi'a bisericésca, pentru care suntemu cu atàta jalusia (Eifersucht), in càtu se nu le póta primí, sau cà îĭ va indrepta simplu la fondulu tierei nóstre, cá se céra din acela, dela diet'a ardeléna, eara acésta cu atàtu mai vîrtosu, cu càtu te pocĭu asigura, cà multu in o luna de dile se va trimite dela regimu la dieta unu bugetu formalu, nu numai pentru fondulu urbarialu, ci si pentru celu provincialu, spre cercetare si dispunere mai departe.

— Cá de inchĭeiere am a'ţi observa, cà de altmintrea deputatii nostri romani si personalminte se au bine unii cu altii, pentrucà aici invetiamu a ne respecta opiniunile politice, daca nu voimu a ne face de risulu lumii, eara nu cá in diet'a nóstra.«

Siedinti'a 57 din 7 Dec. e pentru noi memorabila, fiind cà in ea s'a propusu raportulu comit. de finantie privitoriu la cancelari'a ungara.

D. Baritĭu ia cuventu si face propunere, cá bugetulu cancelariei ungare in tóte positiunile lui se se primésca fàra nici o desbatere, (opunere in stàng'a!) spre a'sĭ intemeia propunerea se provóca la cele pertractate asupra bugetului in an. 1862. Cand face elu acésta propunere, nu o face, dice, cá si cum n'ar cuteza a se uitá dreptu in fatĭ'a asĭa numitei intrebaciuni unguresci, pentrucà elu si patriotii lui sunt dedati cu ea, si spera cà in scurtu va si vení la resolvare si acésta cu atàtu mai vîrtosu, cà elu nu vede aci alta, decàtu o rancóre dela doi frati pe jumetate. Pentrucá resolvarea se se inaintedie, poporimea Ungariei pretinde unu programu determinatu si precisu din partea resp. ministeriu responsabilu, ad. din partea cancelariei de curte. Poporulu in Ungari'a intréba tocma asĭa de bine, cum a intrebatu elu inainte de unu anu si la noi: »Mit akar Ő Felsége Kormánya?« (Ce vrea gubernulu Mai. Sale?) Daca se va face acésta, atunci si resolvarea se va efectua mai usĭoru (nu se sprijinesce pe de ajunsu).

Asĭa se pasĭesce la votare asupra positiuniloru singurite, si se primescu tóte fàra desbatere: Spesele statului cu 13 mil. 592.052 fl. si recerinti’a suplinitóre cu 31.035 fl. si acoperirea cu 519.299 fl.

Se pasiesce mai incolo la bugetulu cancelariei Ardealului; reportatoriu e bar. Ingram. Bugetulu pentru cancelari’a de curte a Ardealului in suma totala se pune la 3,799.205 fl. si anumitu pentru conducerea centrala 183.279 fl., spesele dietei 100.000 fl., administratiunea politica 1,101.487 fl., cladirea drumuriloru 587.764 fl., cultu 124.859 fl., fundatiuni pentru institute de invetiamentu 147.963 fl., administratiunea dreptatii 760.077 fl., gendarmeri’a 528.667 fl.

D. Puscariu la positiunea cladirea drumuriloru ia cuventulu si îsĭ arata parerea de reu, cà si din sum’a proiect. reg. s’a stersu sum’a de 39.461 fl., dice, cà tiéra e mai seraca de drumuri decàtu oricare alt’a din Austri’a si de aceea subtragerea acésta e cu dauna; si v.-canc. bar. Reichenstein inca vorbesce in contra stergerei de 39.461 fl. facuta de comissiune din sum’a ce se afla in proiect. reg. La tit. »fundatiuni si ajutóre pentru scopulu cultului« se scóla canoniculu Negrutiu si descriindu lips’a cea mare care domina intre preotii gr.-cat., propune a se aplacida o suma ajutatóre de 30 mii fl. pentru preotime fàra eschiderea protopopiloru, cari sunt siliti prin lucrulu màniloru si sudórea fetiei a’si ajuta la traiulu vietiei. Dep. Steffens propune, cá obiectulu acesta se se concréda comissiunei de finantie spre a’si da raportu, ceea ce se si primí.

Zimmermann susţine propusetiunea lui Negrutiu de temeinica, in principiu inse se dechiara in contra de a se face unu conclusu definitivu asupra punctului acestuia, chiaru si cand elu ar vení de pe banc’a ministeriala.

Popea descrie intocma trist’a stare a preotimei gr.-or. si cere, cá anticipatiunea de 25.000 fl. aplacidata de Mai. Sa se se ridice la 60.000 fl. Se dà asemenea la comissiune.

La tit. »Adause din partea statului la institute de crescere« propune canon. Negrutiu imbunarea salarieloru invetiatoriloru din Blasĭu (intr’unele diarie se afla, cà a cerutu numai 635 fl. pentru scól’a norm. din Blasĭu).

Groisz nu se invoiesce cu aceste propuneri din punctulu, cà ele se ţinu de competinti'a confessiuniloru si a dietei. Reichenstein espune starea fondului scóleloru normale. Zimmermann resfrànge observatiunile lui Groisz, si dice, cà comissiunea finantiala a senat. imper. e competenta in caus'a acésta. Se primesce, (centralistu).

La rubric'a »Fundatiuni si adause la scopulu instructiunei,« Popea vorbesce despre relatiunile academieloru de drepturi din Clusĭu si Sibiĭu, intonandu, cà in viéti'a constitutionala a Ardealului nationalitatea si confessiunea au o influintia predominanta; mai incolo constatédia, cà academi'a de drepturi din Sibiĭu are unu caracteru specialu germanu, eara cea din Clusĭu unu caracteru ungurescu, si fàra a face vre-o propusetiune vorbesce pentru ridicarea si a unei academii nationale romane, sau se se contopésca celelalte doue academii din Clusĭu si Sibiĭu intr'una paritetica.

C. Negrutiu mai propune, cá se se aplacideze si pentru ridicarea si susţinerea unui institutu pedagogicu in Blasĭu o suma anuala de 3000 fl.

Zimmermann earasi propune, cá se se trimita si acésta la comissiunea finantiala.

Recerinti'a pentru Ardealu de 3 mil. 799.205 si acoperirea cu 91.076 fl. dupa propunerea comissiunei se primescu.

La 3 óre se finí siedinti'a, facènduse observatiuni, cà neaflanduse nici unu ministru pe banc'a ministeriala, n'aru fi cu cale a pertracta vreunu obiectu in nefiinti'a de fatĭa a vreunui ministru.

Autonomi'a!

Siedinti'a 58 din 9 Dec. »Bugetulu cancelariei Croatiei si Slavoniei« au facutu desbaterile acestei siedintie in cas'a deputatiloru infocate si interesante din punctulu de vedere alu luptei centralistiloru cu autonomistii, si anume la postulu: »administrarea justitiei« propune dr. Taschek, cà o stergere de 52.508 fl. pusa din partea com. finant. se se susţina stérsa, si'si spijinesce propunerea, tragèndu o paralela statistica intre spesele administratiunei in Croati'a si Slavoni'a si intre celea a le celorlalte tieri din monarchia, cu deosebire a le Ardealului si Ungariei, de unde deduce, cumcà Croati'a si Slavoni'a atàtu cu privire la numerulu functionariloru, càtu si la salariele loru sunt neasemenatu de multu favorisate (propunerea se susţine de multi).

Groisz: In sensulu diplomei din Oct., negótiale justitiei in tierile de dincóce de Lait'a, se ţinu de cerculu activitatii sen. imp. àngustu, eara dincolo de Lait'a, se ţinu de cerculu activitatii dieteloru. Elu crede, cà si in remnulu Croatiei administrati'a justitiei de si numai provisoriu, totusi s'a organisatu, si fiind organisatiunea efeptuita, nu i se potu sterge spesele necesarie, cà-ci altfeliu autonomi'a negótieloru justitiare odata garantata ar trebuí se sufere. Pàna cand dara Croati'a îsĭ platesce contributiunile in cas'a statului, e si indreptatita (stang'a si centrulu: Oho!) a'si pretinde tóte sumele de lipsa impreunate cu purtarea negótieloru justitiei tierei dupa autonomi'a asigurata prin diploma si patenta, tocma asĭa dupa cum se pretindu si din partea provincieloru de dincóce de Lait'a si propune, cá se nu se stérga sum'a numita. (Bravo! in drépt'a).

Binder (ardelénu): Cá nu cumva cineva se fia de parere, cumcà opiniunile respicate de antevorbitoru sunt convingerea tuturoru deputatiloru ardeleni (bravo! in stànga), dicu, cà in celea ce vorbí deput. Groisz se respica o opiniune cu totulu singulara despre constitutiunea imperiului (fórte bine); i se pare cà definitiunea despre autonomi'a tieriloru, cum se afla ea in patent'a din Febr., nu e prea fericita. Elu inse nu e de parere, cà s'ar fi cuvenitu a da tieriloru ţinetóre de unu statu organicu unele obiecte in singur'a loru autonomia (fórte bine! in stàng'a). Elu e de parere, cá administratiunea politica si de dreptate si in tierile de dincolo de Lait'a se se defiga in principiu in sen. imp. comunu, daca vremu se devenimu la unu resultatu bunu. Parerea deputat. Groisz nu e buna nici in sensulu in care constitutiunea imperiala intielege autonomi'a. Mai anteiu ne-am putea intreba: cum? pentru-ce venimu cá se pertractamu bugetulu in senatulu imperialu. (Bravo! fórte bine!) Sum'a respectiva s'aru putea simplu pune pe calea administratiunei. Daca dep. Groisz se provóca la aceea, cà representanti'a imperiala ar avé atunci a aplacida bugetulu pentru justiti'a si administratiunea politica a tieriloru dincolo de Lait'a, atunci elu a uitatu, cumcà senatulu imperialu sterge sume si in bugetulu pentru justiti'a si administratiunea politica a acestoru tieri (fórte bine! bravo! in stànga). Senatulu intregitu e dara indreptatitu, chiematu si obligatu a esamina cifrele cari póte se ceru pentru vreunu ramu alu administratiunei unei tieri intr'o suma preste mesura, si a sterge din sume. (Bravo infocate in stàng'a).

Groisz: Daca in cas'a acésta la sumele care sunt a se intrebuintia la negótiele interne a le unei tieri, si pe calea legislatiunei tierei resp. s'au ficsatu odata, se mai póte face si alta sustragere, atunci e pace de autonomi'a tieriloru. Dupa parerea lui in tóte negótiele acelea, cari se ţinu de trebile interne ale tieriloru, e chiemata diet'a resp. a votá o lege si acésta a o asterne Mai. Sale imperatului spre sanctionare. Daca Mai. Sa a datu sanctionarea, atunci cifrele care stau in legatura cu esecutarea legei si care de Mai. Sa sunt in lege aprobate, trebue se intre in bugetulu generalu, cá se se póta ţinea in evidentia, nicidecum inse, pentru aceea, cá din cifrele acestea se se póta face vreo subtragere. Daca se subtragu mijlócele de lipsa spre a esecuta o lege sanctionata de Mai. Sa, privitóre la negótiele interne ale tierei: atunci in ce mai sustà autonomi'a data in diplom'a din Oct. precum si in patent'a din Febr.? Oratorulu dechiara, cumcà nu se ţine chĭematu a sterge nici macaru unu denariu in trebile senat. àngustu, daca cu acelea se afla impreunate spese, si daca acestea spese sunt pe calea legislatiunei asĭediate, si de Mai. Sa aplacidate. Unu dreptu cá acesta si'lu aróga densulu numai in negótiele asĭa numite comune.

Dep. Zimmermann: Dupace lauda ingrijirea de o regulata administratiune politica si judeciara dincóce de Lait'a si atinge, cà administrati'a in Croati'a in periodulu, candu nu erá form'a constitutionala in activitate, n'aru fi fostu pentru aceea mai rea, cà conducatorii comitateloru, ce erá ceea ce sunt si supremii comiti de acum, n'au fost pusi in bugetu cu càte 4—5 mii florini, trece la intrebaciunea competintiei si dice, cà diplom'a din Oct. preliminariele speseloru de statu care trebue se se pórte din finantiele generale a le imperiului, le-a pusu in competinti'a representantiei imperiale generale; apoi dóra nu vom ţinea, cà representati'a generala a imperiului are singur'a chĭemare, cá se i se cetésca cifrele inainte si resolvirea problemei sale se o intreprinda numai cu cele patru operatii de aritmetica cu nr. numite (bravo!), pentrucà, cand ar fi acésta asïa, atunci parlamentulu s'ar degrada la o camera de computuri. (Bravo!) Daca crede cineva, cà afla in diplom'a din Oct., cumcà tierile singurite au dreptulu a pretinde pe socotél'a finantieloru imperiale numai cifrele care le placu loru, atunci se póte cà venimu acolo, cá in urma sub tit. de »dotatiuni necesarie« pentru administratiunea autonoma provinciala se se pretinda din finantiele imperiului o cifra mai mare decàtu se contribue in fapta la aceleasi cu contributiunea dirépta si indirecta. Din temeiurile acestea se dechiara pentru subtragerea propusa de d. Taschek.

Dep. Alduleanu: Trebue se'mi esprimu parerea de reu, cà earasi viu in neplacut'a pusetiune de a me intórce la acea opiniune, pre care fusei asïa de liberu a o esprima la desbaterea despre consiliulu de instructiune. Dara nu potu, cá se nu iau cuventulu, spre a dovedi opiniunei publice de dincolo de Lait'a, cà nu am aceeasi opiniune despre autonomi'a tieriloru corónei unguresci, cum au definit'o onoràtii domni colegi ai mei, deputatii transilvaneni Zimmermann si Binder.

Dupa parerea mea bas'a competintiei cercului de activitate alu senatului imperialu, precum si alu dieteloru de dincolo de Lait'a este diplom'a imperiala din Octombre. In acésta diploma inse, organisarea si administrarea este espresu avisata la cerculu de activitate alu dieteloru de tiéra.

Organisarea justitiei asïa dara stà in strînsa legatura cu bugetulu statului.

Ce se intielege sub organisatiunea justitiei?

Eu credu, domnii mei, cà de vrea cineva se organiseze justiti'a, apoi nu o póte organisa fàra a defige totdeodata si statulu salarialu. Statulu salarialu este partea cea mai ponderósa a organisatiunei de justitia si dupa opiniunea mea este de a se priví cá accidenti'a lucrului principalu, adeca alu organisatiunei de justitia, si se ţine de cerculu de activitate alu aceluia, care este competentu de a decide in modu legislatoricu despre lucrulu principalu, adeca despre organisatiunea justitiei.

Ce se atinge de Croati'a, apoi nu este la indoiala, cà ea se numera intre acele tieri, care se ţinu de corón'a ungurésca.

Croatiei i s'a restituitu vechi'a ei constitutiune, dupa cum s'a demonstratu destulu de fundatu de càtra organele regimului. Dupa conceptulu meu de autonomia, in constitutiunea ei nu se póte schimba nimicu altmintrelea, de càtu pre calea legislatiunei croate.

Diet'a croata in legatura cu corón'a este chĭemata a face schimbari in acestu organismu, si cu schimbarea organismului neaparatu ar fi legata si schimbarea statului salarialu, in care casu de siguru s'ar putea face óresicari economisari.

Deci eu cugetu, cà si de aceea ar fi fost fórte cu scopu, ba inca asĭ dice, cà si prudinte, daca din partea contraria nu s'ar fi datu prilegiu la desbaterea despre bugetulu unei provincie, pe care suntemu chĭamati a o castiga pentru constitutiunea imperiului, si pre acésta avemu onóre a o representá aicea, si care nu este representata aicea din caus'a unoru eventualitati, la cari sunt de vina numai unele persóne. (Bravo in drépt'a).

Ar fi fost fórte intieleptiesce si cu scopu, o repetezu, a se tractá si cu acest bugetu asĭa, cum s'a facutu in siedinti'a de eri, cand s'a desbatutu si ficsatu bugetulu pentru regatulu Ungariei.

Deci eu cugetu, cà nu trebue se modificamu si se nu subtragemu din o parte intregitórie a administratiunei de justitia, adeca din statulu salarialu.

Afirmarile esprimate de dn. consiliariu de curte Taschek, asemanandu salariele din Transilvani'a cu cele din Croati'a, sunt drepte, si eu sunt unu partinitoriu alu sistemei de economisare, dara cugetu cà acésta n'aru trebuí pusa in lucrare cu sacrificarea principiului, pre care baséza autonomi'a tieriloru, de aceea nu aicea, ci pe calea legislatiunei constitutionale a tieriloru respective (a Transilvaniei si Croatiei).

Dara dn. consiliariu de curte concede insusi, cà representantele regimului are dreptu, cand dice, cà amploiatii cari îsĭ au dejá salariele loru, nu le-ar putea perde, decàtu pre calea vacantieloru.

Chĭaru de aceea, dupa parerea mea, ar fi cu necuviintia, ba potu dice, cu nedreptu de a micí pentru anulu 1864 salariele amploiatiloru cari fungédia.

Surogatulu propusu de dn. consiliariu de curte Taschek, cá adeca tiér'a se acopere lips'a din mijlócele ei proprii, dupa parerea mea este nebasatu, de órece administratiunea justitiei prevede servitii de statu, eara nu servitii in trebile tierei. Din aceste temeiuri asĭ recomanda inaltei case se primésca propunerile comissiunei.

Am se mai reviu numai la observatiunea d-lui consiliariu de curte Zimmermann, cà adeca senatulu imperialu ar devení o camera de computu. Despre acésta trebue se me indoiescu tare, de órece trebile comune, enumerate in diplom'a de Octombre, aceste obiecte fórte ponderóse, ad. bugetele ministerieloru de resbelu, de finantie, de esterne si de comerciu la tóta intemplarea se ţinu de cerculu de activitate alu inaltului senatu imperialu, unu atare cercu de activitate inse nu se prea afla la camere de computu.

Firesce, cà este dreptu, cà unitatea imperiului ar prosperá mai multu, daca parerea d-lui consiliariu de curte ar avea valóre, de órece atunci sub titlulu de finantie s'aru putea trage tóte trebile provinciale, cari ar privi erariulu, in cerculu de activitate alu representatiunei imperiale, prin urmare si administratiunea de justitia, dara dupa sensulu documenteloru de constitutiune si cu deosebire alu diplomei de Octombre, acésta in timpulu de fatia se póte face numai cu cea mai evidenta vatemare a principieloru depuse in acele.

Se póte afirma, cà acele doue documente de statu nu sunt destulu de chiare in privinti'a competintiei senatului imperialu, dara dupa parerea mea diplom'a cuprinde decisiuni cu totulu chiare despre autonomi'a tieriloru de dincolo de Lait'a, carora s'a restituitu vechi'a loru constitutiune, afara de acele parti, cari se ţinu de trebile imperiului, prin urmare si autonomi'a justitiei; daca din asta causa cerculu de activitate alu senatului imperialu ar fi póte mai neperfectu, elu totusi este, de si stirbitu, amesuratu constitutiunei in sensulu diplomei de Octombre.

Schuler-Libloy: Cestiunea de competintia sufere in tóta intemplarea de o contradictiune, care zace in insasi constitutiunea. Constitutiunea imperiala, trebue se marturisimu, cà are lacune esentiali; ea s'a nascutu intr'unu timpu de pripire resturnatóre, cand nu vinea omului in minte, a impacá relele ereḑite din vécurile de mai inainte cu pretensiunile spiritului timpului nou; autonomi'a tieriloru de coróne mai inainte pomenite se radima mai vîrtosu pe cercuri de jurisdictiune privilegiate, care ducea o viétia singulara separata. Fundamentele, care apará autonomi'a mai dinainte, (cerculu jurisdictiunei nobilitarie cu indreptatirea sa deosebita, si cu propria contributiune) au cadĭutu, inse creatiunea care a eşitu din acestea institutiuni a remasu. Daca se pune cineva pe acelu punctu-de vedere alu autonomiei, atunci trebue se ne reintórcemu la secolele de mai inainte, si instanti'a de atunci nu se va putea nicidecum uní cu celelalte principie ale vietiei constitutionale, daca nu cumva se va tiermurí autonomi'a singuru numai la negótiele comunale(?!) In fine spre a incunjura conflictele dà consiliu, cá gubernulu se propuna unu bugetu normalu dupa o mesura egala si tierile cu autonomia se'si capete o influintia de a o si aduce la valóre, stà pe lànga Dr. Taschek.

Zimmermann: Deput. Alduleanu erá de opiniune, cumcà spesele pentru jurisdictiune nu se ţinu de trebile tierei, pentrucà jurisdictiunea e tréb'a statului, dara nici spesele pentru jurisdictiuni nu se potu aduna prin adause provinciale, prin urmare elu constatédĭa, cà dupa cum vorbí dep. Rieger, totu ce se ţine de statu, depinde numai dela aplacidarea senatului imperialu. Incàtu privesce intocmirea jurisdictiunei mai afla cu cale a adaoge: cumcà intr'unu statu germanu federatu, adeca in Jen'a se afla unu tribunalu supr. de apelatiune, care nu e numai pentru m. d. Sachsen-Waimar-Eisenach (de 66 mile patrate) judeçiu supr. de apelatiune, ci si pentru mai multe si ad. nu numai pentru provincii autonóme, ci si pentru state suverane germane (auditi!) si fiindcà aici se pune asĭa mare pretĭu pe justitia, din vr'o 11 tieri care stau sub tribunalulu de apelatiune in Jen'a nu se afla unu astfeliu de strigatu durerosu, cum s'a auditu din tierile dincolo de Lait'a. (Bravo!) Dupa alti vreo trei vorbitori se finesce acestu discursu despre autonomi'a cu stergerea numitei sume.

Dissensiunile intre romani si sasi îsĭ mai ridicasera capulu in senatulu imperialu, anume din caus'a resboiului dela Schleswig-Holstein. Certele înse erau multu mai dese si mai iritate in comissiunile dietale dela Sibiĭu ocupate cu prepararea proiecteloru de legi pentru sessiunea care era se urmedie pe a. 1864. Romanii mai erau iritati si din causa cà perdusera processele pentru càtiva munti cunoscuti in istori'a Transilvaniei cu numele Montes revindicati, adeca rupti odinióra din corpulu Tierei romanesci, eara acum adjudecati definitivu sasiloru, dupa processe indelungate. In pericolu mare se aflau totu atunci si cele 44 de comune din districtulu Naseudului cu muntii loru.[1]) Totu rapacitatea vechĭa indreptata asupra poporului romanu.

Pàna cand curgeau certele despre Schleswig-Holstein, resboiulu se si incepuse; trupele austriace si prussiene confederate bateau cetatea Düppel, eara lumea in locu de a mai reflecta la polemiile din senatu, numerá bombele càte se aruncau asupra cetatii.

In acea situatiune imperatulu judecand cà domnii deputati si senatori dela 18 Iuniu avusera destulu timpu de a se capacita unii pe altii, in 15 Februariu 1864 a inchisu sessiunea a dou'a dela intrarea in viati'a constitutionala. Acea inchidere a decursu cu pompa mare. Au asistatu la solemnitate nu numai membrii de sexu barbatescu ai Dinastiei, adeca archiducii, ci si Mai. Sa imperates'a si regin'a cu archiducesele; corpulu diplomaticu intregu; ministrii si membrii ambeloru casė in mare ţînuta. Atàtu la intrarea monarchului, càtu si la venirea imperatesei se audira salutarile sgomotóse din tóte partile. Imperatulu in uniforma de marechal ocupand tronulu citi cuventarea cu voce sonóra intrerupta la càteva locuri cu vivate si apoi urmata de salvele ostasimei puse in fati'a palatului.

Despre Transilvani'a Mai. Sa pronuntià cu acea ocasiune urmatórele cuvente:

»Inca nu incetase bucuri'a si entusiasmulu festivitatii, cu care acea tĭéra (Tirolulu) ce stà cá o fortarétia tare la fruntariile de càtra apusu ale imperiului Meu, îsi serbà unirea sa cu coron'a Austriei, inchĭeĭeta inainte cu cinci sute de ani, pre cand din fruntari'a orientala dvóstra domnii Mei deputati ai Transilvaniei, ati intratu cu credintĭa si cu deplina bucuría pe terenulu acelei activitati comune, care léga popórale Mele cu o legaminte noua pe di ce merge mai strinsa. Eu am salutatu acésta aparitiune cu adeverata satisfactiune, cà-ci am vedĭutu in trens'a pronuntiata cointielegerea fórte salutara cu intentiunile Mele si garanti'a unui viitoriu fericitu.«

---

[1]) Vedi sumariulu de 23 documente trecutu in vol. I dela pag. 742 pàna la 746.

Reflectand Mai. Sa la Ungari'a, fàra se atinga càtu de puçinu cestiunea cea grea, a disu numai, cà lips'a cea mare, fómetea, de care suferia unele parti ale Ungariei, »îĭ inpluse inim'a de adènca intristare.«

Dupa inchiderea senatului ne intórseramu si noi ardelenii in patri'a nóstra, cá se vedemu ce ni s'a mai intemplatu in absenti'a de patru luni.

§ 35. Burse si fundatiuni pentru studenti de nationalitate romana. Colonelulu DAVID URSU. ELENA BIRTA. ANDREIU MURASĬANU †. Destéptate romane. MOISE FULEA †. — Starea misteriósa a finantieloru Transilvaniei. Tiér'a tractata cá cerşitóre. In Sibiĭu sinodu bisericescu de inportantĭa mare.

Pre càtu timpu a ţinutu activitatea parlamentara pentru Transilvani'a in Sibiĭu si la Vien'a, adeca din Iuliu 1863 pàna in Februariu 1864 au mai intrevenitu si alte lucruri, care merita a se ţiné in memori'a nóstra.

In 7 si 8 Septembre s'a ţinutu a trei'a adunare generala a Asociatiunei transilvane in Blasĭu sub conducerea v.-presĭedentelui Tim. Ciparĭu cercetata de membrii puçini si totusi multu agitata. Lucrarile din dieta care tocma in Septembre devenisera mai critice, au transplantatu nervositatea si in adunarea din Blasĭu. Timpulu era fórte reu alesu pentru lucrari linistite. Cei mai multi membrii ai comitetului fusesera si membrii ai dietei, de unde tocma in acelea dile nu puteau lipsi fàra risicu de a se vota ceva spre cea mai mare dauna a natiunei; nervosii inse strigau asĭa precum le dictá patim'a loru. Averea asociatiunii ajunsese la 20.466 fl. 77 cr. Bugetulu pe 1863/4 se votà cu 2730 fl., din cari 1600 fl. pentru studenti, mai alesu juristi; 200 la invețĭacei si sodali meseriasi; 120 fl. la gimnasiile din Blasĭu si Brasĭovu pentru museu s. a.; 2 premii pentru prasitori de fragari, 50 fl.; 120 fl. pentru manualu de economi'a rurala; 100 premiu pentru art'a stenografica, adeca totu scopuri practice etc.[1])

---

[1]) Vedi Actele asociatiunei III tiparite in Sibiĭu 1863.

Cu 1 luna mai inainte se publicasera si stipendiile familiei Mocioni in suma totala de 2760 fl. la studenti din Vien'a, Pesta si la 4 gimnasii.

Totu in acésta epoca ajunsese la cunoscinti'a publicului romanu si fundatiunea de 48,000 florini valuta austr. lasata prin testamentu sub titlu de asĭediamentulu Elenei Birta nascuta Giba, sub conditiune, cá din venitulu acelui fondu se se dea pe fiacare anu càte 12 burse de càte 200 fl. la 12 studenti romani si greci de religiune gr. orientala. Acea cocóna, adeveratu modelu de femeia, nascuta din tata grecu si mama romana, maritata cu negutiatoriulu Birta, locuise in Pest'a, unde a si reposatu in 13/25 Ian. 1864, lasase inse cu limba de mórte cá se fia astrucata la Arad. Afara din acelu fondu Elena Birta cá crestina buna si iubitóre de omenire a mai testatu si alte sume, in totalu 14.120 fl. la càteva biserici si la scóle in Arad, in Bekés, in Oradea mare, spitalului din Arad, si la 12 veduve 1200 fl. Testamentulu fericitei Elena Birta se publicase pe atunci in tóte diariele politice romane càte erau dincóce de munti si in altele de alta limba; cu tóte acestea s'a intemplatu si cu testamentulu acesta scandalulu, cà fundatiunea de 48 mii era mai cá data uitarei, pàna cand inainte cu vreo 12 ani a fost scósa la lumina si regulata in sĭedintiele sinodali. Este lucru revoltatoriu a vedé casuri, in care se afla mari patroni si fundatori de institute salutarie, religióse, scolastice, filantropice, alaturea inse esu si executori sau lenesi, sau si fàra consciintia.

Destulu cà si inainte cu 30—40 de ani resariau cá din pamentu fundatori si binefacatori pentru cultur'a nationala; era inse si ór'a a unsprediecea.

Din sinulu armatei imperiale venise scirea despre inaintarea baronului David Ursu la rangu de colonelu c. r. si comandantu de regimentu. Alte popóra mai fericite sunt dedate cu inaintari de barbati din sinulu si sangele loru la ranguri inalte mai alesu in armata; inse numai unu romanu adeveratu care cugeta si simte romanesce, póte se'si faca o idea despre bucuri'a pe care o simtiamu noi toti inainte cu 20 sau cu 30 de ani intocma cá si astadi, in casuri de acestea atàtu de rare, cá se audimu de coloneli sau si de generali de nationalitate romana.

In 12/24 Octobre 1863 se mutase la o viatia mai fericita Andreiu Muresĭanu la Brasĭovu in etate numai de 47 de ani. Schiti'a biografica pusa in fruntea editiunei a dou'a a poesiiloru lui Andreiu Muresĭanu coprinde adeveru; aceea inse este marginita si restrinsa mai multu numai la càteva momente ale vietiei, fàra cá se le apretiedie din punctu-de vedere alu artei, alu activitatii sale spirituale, alu ocasiuniloru care au inspiratu pe poetu. Scirile din Gazet'a Tr. Nrii 99, 100—101 din 1863 sunt totu asĭa de laconice. Dintre contimpuranii cu cari traise poetulu mai multi ani la unu locu in intimitate, se mai afla unulu singuru in viatia, carui póte cà 'i va succede se faca o biografia a lui Andreiu Murasĭanu celu puçinu precum sunt a lui Ioanu Maiorescu si a lui Gavriil Munteanu. Deocamdata eu îmĭ dau la loculu acesta parerea, cà daca acestu barbatu nu ar fi conceputu, scrisu si cantatu nimicu altuceva bunu in tóta viati'a sa, decàtu numai cele 11 strofe din 1848 care pórta titlulu modestu »Unu resunetu« si se incepe: Desté ptate Romàne din somnulu celu de mórte, in care tĕ-adàncira barbarii de tirani, inmortalitatea lui la natiunea nóstra dincóce de Carpati 'iar fi asecurata. Acea poesia se publicase mai anteiu in Fói'a pentru minte inima si literatura din 25 Iuniu (7 Iuliu) 1848, adeca dupa adunarea cea mare dela Blasĭu si pre cand gubernulu din Clusĭu cá si celu din Pesta, luase tóte mesurile spre a puté pune màn'a pe membrii comitetului nationalu si pe toti tinerii càti lucrau in spiritulu concluseloru din Blasĭu. Dupa munc'a dilei esĭamu amendoi aprópe regulatu pe la 5 óre la aeru curatu. Astadata Andreiu venise la mine inainte de amiédĭ cá se eşimu spre padure, cà are se'mi mai citésca ceva. Era Desteptate Romane. — Óre censur'a ce va dice? — Vomu cerca intr'unu norocu. Censorulu celu mai severu va pleca de acasa. Numai càteva dile se mai asteptamu. — Pàna atunci dóra 'i voiu afla o aria. — Prea bine; la revedere.

Intru o luna de dile dupa optu sute de ecsemplarie in càte aparea Fói'a, tinerimea scóse copii nenumerate. Ari'a inventata totu de autoru corespundea fórte bine tecxtului; ea respira durerile din trecutu, dedea si espressiune la suferintiele actuale. De aici vine, cà Desteptate nici pàna astadi nu a perdutu nimicu din actualitatea sa.

Dupa mórtea poetului s'au celebratu pentru sufletulu lui multe parastase in Transilvani'a si in Banatu. Totu atunci a esitu din Blasĭu ide'a unui monumentu, care apoi s'a realisatu la 1882 de càtra confratii brasĭoveni in modu care le face tóta onórea si le dà dreptu la recunoscinti'a natiunei.

In 14/26 Novembre aceluiasi anu a reposatu in Sibiĭu Moise Fulea, protopopu si directoru in retragere alu scóleloru romane gr. orientale din Transilvani'a, totodata asesoru consistorialu. Fulea ajunsese la mari betranetie, noi inse nu 'iam pututu afla anulu nascerii. Archivele consistoriali din Sibiĭu pre càtu acelea nu au fost stricate si arse de càtra insurgentii magĭarii in 1849 pre càtu timpu ţinusera ei Sibiĭulu, voru fi conţinend materialu de ajunsu relativu la viati'a si activitatea acelui membru alu clerului. Fulea avuse consórta pe o nepóta a episcopului Vasilie Moga. Monografulu scóleloru greco-orientale romane nu póte se'si ajunga scopulu fàra a urmari tóta activitatea lui Moise Fulea in calitatea lui de directoru intr'o lunga serie de ani. Càte scóle avusera romanii greco-orientali din Transilvani'a pàna in a. 1848? In ce stare se aflau acelea? Cine si cum le susţinea? Care era gradulu de inteligentia alu dascaliloru? La intrebari de acestea se potu afla respunsuri numai in registrele directorului, sau póte nicairi.

Dupace colegii nostrii din alte tieri in senatulu imperialu incepusera se ne considere — precum amu vedĭutu mai sus — cá pre cerşitori, interesulu tierei si reputatiunea ei pretendea dela toti fiiĭ patriei in modu imperiosu, cá se cercetamu si noi pe orice cale se va putea, càte sunt inpositele si tóte veniturile cu orice nume, care esu pe fiacare anu din acésta tiéra si se varsa in saculu fàra fundu alu monarchiei. Cu prea puçine esceptiuni de càtiva individi, anume sasi, noi toti ceilalti si mai alesu romanii ne aflámu cu privire la starea finantiala si preste totu in afaceri de economia politica a Transilvaniei in cea mai négra intunecime. Nu sciamu nici càta suma sau quota ar fi datóre se numere Transilvani'a la monarchia, cà-ci nu ne era cunoscuta nici-o chĭeie. Se platesce in proportiunea numerului locuitoriloru, sau in proportiunea teritoriului, sau cum? numai asĭa orbesce, pe intemplate, pe nemerite?

Aflaseramu o singura cifra: bugetulu venitu dela cancelari'a transilvana si cernutu in senatulu imperialu. Cine dedea acea suma, monarchi'a? Nu se póte. Voimu se aflamu càtu contribue si Transilvani'a. Inse contributiunile din acésta tĭéra au fost totdeauna, erau si acum unu adeveratu labirintu. Stare aprópe desperata Cu tóte acestea ne apucaseramu de lucru, si eata càteva cifre.

In anulu 1847 gubernulu centrale scosese din Transilvani'a contributiuni directe si indirecte (fàra cele din fiscalitati) in suma totala 2,828.759 fl. m. c. fàra cá se fia avutu dreptu a pretinde nici atàta in sensulu diplomei leopoldine.

Dupa pacificare in a. 1850 fàra a mai intreba pe tĭéra, gubernulu absolutu a scosu 3,951.253 fl. m. c.

Pàna in 1856 contributiunile fàra asĭa numite crescaturi (Zuschläge) facura 10 milióne 862.447 fl. pe anu, eara cu crescaturi 11,100.245 fl.

In 1860 tĭér'a platise la stat 13 milióne si 49.388 fl.

Acea suma mergea totu crescènd pe fiacare anu.

Din asemenea sume esite din Transilvani'a se intorcea pentru Transilvani'a celu multu $3^1/_2$ pàna la 4 milióne florini, eara aprópe 10 si mai tardiu preste 10 milióne remaneau la dispositiunea gubernului centralu, sume scóse din sudórea nóstra. De aici urmédia limpede, cà nici-unu colegu din celelalte tieri nu avea dreptu se tractedie de cerşitori pe ardeleni; ne-aru fi pututu insè dice cu alte cuvente: Nu cerşiti din sumele care sunt a le vóstre, ci ve regulati pentru ele acasa la voi. Luati si voi de scurtu pe guberne si pe tóte auctoritatile finantiale, cá se ve dea ratiocinii exacte si dela fiscalitati, dela minele cele bogate, dela padurile statului, dela vamile càte se storcu deadreptulu dupa comerciulu tierei vóstre pe la tóte trecatorile de càtra Moldov'a si Munteni'a, scurtu, din totu pamentulu tierei vóstre, si atunci veti vedea, cà din tiér'a vóstra potu se intre si preste douedĭeci de milióne pe anu in cassele centrali a le monarchiei austriace. Atunci veti invetia se ve ţineti capetele mai susu, eara nu se ve umiliti a cersí dela altii, din drépt'a vóstra avere càte o sumusĭóra de batjocura pàna la 635 fl.

Acestu limbagiu alu autonomistiloru trebuea se'lu ţina si romanii din Transilvani'a fatĭa de centralistii austriaci si dupa aceea fatĭa de centralistii magĭari, eara nu se ne totu »schilodimu« cà suntemu saraci lipiti, cà-ci nu este adeveratu, este si ruşine mare.

Eaca un'a din erorile capitali a le politicei nóstre din a. 1863, care apoi s'a trasu cá unu sĭerpe printre noi înca vreo dĭece ani si mai multu, pàna cand amu fost scuturati bine si desteptati de ajunsu prin brutalitatile cadĭute mereu asupra nóstra dela Budapesta.

Sub pretestulu saraciei pàna càtra 1860 eramu si noi romanii fórte puçinu dedati a concurge din castigurile nóstre la infiintiarea de asĭedĭamente publice folositóre natiunei intregi. Aceea ce se numesce simtĭu comunu, necum se fia fost desvoltatu, nici din nume nu era cunoscutu. Esceptiuni erau, prin care inse numai càtu se confirmá regul'a. Locuitori magĭari in Transilvani'a nu sunt nici pe $^1/_2$ càti romani, si totusi ei au concursu la infiintiarea museului din Clusĭu cu capitalu de 103.106 fl. v. a. si 220 galbini de auru aprópe in aceiasi ani, in cari au adunatu si romanii unu capitalasiu de vreo 20 mii cá fondu alu Asociatiunei transilvane.

Subventiunile venite dela guberne, din gratia, eara nu in puterea unui dreptu limpede, sunt unu patu caldu pentru inradacinarea celui mai scàrnavu servilismu umilitoriu de sufletulu unei natiuni si omoritoriu de libertatea ómeniloru.

Pàna la ce mesura erau absorbite puterile barbatiloru inteligenti ai romaniloru de luptele politice, se póte cunósce intre altele si din impregiurarea, cà de ecs. comitetulu Asociatiunei transilvane in cinci luni de dile, adeca din 6 Oct. nu a fost in stare se ţiie siedintie, si abĭa in 1 Martie n. 1864 s'au adunatu atàti membrii càti se cerea cá se se póta lua concluse legale; inse si atunci numai càtu s'au votatu burse de càte 100 fl. v. a. la 5 studenti de drepturi in Sibiĭu, la 2 in Pesta, eara càte 50 fl. la 6 gimnasisti, se mai luara spre sciintia unele notificari venite dela gubernu si starea fondului de 21.619 fl. 21 cr.

Lipsisera la senatulu imperialu presĭedentele br. de Sĭaguna, vicepresĭedentele Cipariu, secretariulu primariu si càtiva membrii din comitetu. Asĭa mergea in acelea dile; ómeni cevasi mai de valóre erau trasi in acelasi timpu in càte trei patru directiuni.

Afacerile bisericesci apasau aprópe cá si cele politice in ambele archidiecese pe umerii multoru romani. Episcopulu Andreiu convinsu de necessitatea urgenta de a convoca din nou sinodulu, spre acelu scopu a si emisu circulariu cu data 20 Fauru st. vechiu 1864 Nr. consist. 105, din care clerulu si poporulu se informà intre altele, cà dupace sinodulu din 1860 insarcinase pe archipastoriu, cá la intemplarea nefericita, cand nu ar urma nici-o resolutiune prea inalta in obiectulu restaurarii vechĭei mitropolii pàna la serbatórea s-tului Georgie 1861, atunci preas. sa in intielesulu canóneloru care prescriu ţinerea sinódeloru anuali, se convóce sinodulu pe 8 Maiu 1861, ceea ce s'a si facutu; apoi inse a trebuitu se revóce acea convocare din causele descoperite in cercularîulu din 18 Aprile 1861. Acum se aflà timpulu oportunu de a convoca sinodulu pe duminec'a a trei'a din Paresimi s. c. l.

Sessiunea acelui sinodu a fost din cele mai interessante si decisive pentru viitorĭulu bisericei greco-orientale romane. Sinodulu compusu din 150 barbati fórte zelosi, clerici si seculari, avù se studiedĭe cestiuni vitali in adeveratulu intielesu alu cuventului. Pre cand episcopulu diecesanu avea se comunice sinodului tóte informatiunile relative la sperat'a infiintiare a mitropoliei, unu prea inaltu rescriptu venitu de curènd pusese intrebarea, nu cumva clerulu si poporulu s'ar indestula numai cu infiintiarea unei mitropolii curatu ardelene. Acelu rescriptu publicatu in sĭedinti'a II din 4 Aprile a provocatu desbateri ferbinti, care n'au perdutu din a loru intensitate nici dupa scirea venita despre nou'a dotatiune de 25 mii fl. facuta diecesei de càtra Maiestatea Sa pre lànga conditiuni care se publicasera si in General Corespondenz din Vien'a si care erau, cá din acea suma 4000 fl. se se adaoge la dotatiunea episcopului, 2400 fl. pentru dotatiunea vicariului generalu, a carui denumire se fia reservata Maiestatii Sale, 4800 fl. salariu la 4 assesori consistoriali, 800 fl. la secretariu, 2300 fl. pentru cancelaria si biseric'a catedrala, 3800 fl. pentru 4 profesori de teologia, 300 fl. remuneratiune la directoru, 5000 fl. pentru 50 studenti la teologia in locu, 2000 fl. pentru 4 teologi la universitate.[1]

Sĭedintiele au ţinutu de dumineca pàna sambata. S'a compusu si votatu petitiune noua càtra monarchu. S'a datu in discussiune proiectulu de regulamentu diecesanu.

In duminec'a in care s'a deschisu sinodulu, Ioanu Popasu protopopu in Brasĭovu, care mai inainte primise cinulu calugarescu si se facuse protosingelu, fù inaintatu in hierarchi'a bisericésca la rangu de archimandritu.[2]

Capu XI.

Diet'a Transilvaniei in sessiunea a dou'a din 1864 si eara la senatulu imperialu.

§ 36. Deschiderea sessiunei. Absentie multe. Articlulu de lege II relativu la folosirea celoru trei limbi confirmatu. Art. I despre egal'a indreptatire a natiunei romane si a confessiuniloru ei confirmatu, sanctionatu si publicatu. I. Popasu multiamesce monarchului in numele natiunii romane. Proiectu de lege pentru curtea inalta. Desbateri infocate. O presimtire a prelatului Andreiu. Mitropolitulu Siulutiu strimtoratu.

A dou'a sessiune a dietei transilvane considerata cá continuare la cea din 1863 a fost deschisa fàra nicĭ-o solemnitate numai de càtra presĭedentele Gustav Groisz, prin citirea unei scrisori a gubernatorului si comissariului com. Crenneville cu data din Vien'a, unde se aflá in acelea dile. Comissariulu incunoscintiase pe presĭedente despre decisiunea Maiestatii Sale luata in 22 Aprile, cá diet'a se fia convocata pe 23 Maiu.

Presĭedentele salutand adunarea de fericita revedere, róga totodata pe membrii, »cá se se apuce de lucru cu tóte puterile, pentrucá desbaterile se aiba resultate fericitóre de patria.«

---

[1] Vedi aceleasi cifre si in Gazet'a Tr. Nr. 32 din 1864. In anii urmatori acelea sume pre càtu scimu, s'au amelioratu dupa impregiurarile schimbate.

[2] Vedi Actele sinodului din 1864. Proiectulu de Regulamentu tiparitu separatu in acelasi anu in tipografi'a diecesana, 84 pagine.

Acum absentau si puçinii magiari din sessiunea anterióra; intrase din nou numai unulu Antonie Koronka parochu unitarianu dela Trascau in calitate de regalistu; lipsiau si altii multi, anume toti trei prelatii romani, Sĭulutĭu, Sĭaguna, Dobra, pentru restaurarea sanetatii pe la apele minerale, de care dupa estraordinariile incordari ale puteriloru spirituali toti aveau mare trebuintia; dara cine'i credea? fanaticii de siguru cà nu. Superintendentele dr. Paul Binder omu de 82 de ani, îsĭ asteptá mórtea in asternutu. Com. Ioanu Nemes sub cuventu cà fusese pensionatu, remasese acasa.

In acea di se cití numai preain. rescriptu Nr. 5474 din 21 Novembre 1863 prin care Maiest. Sa confirma articlulu de lege relativu la folosirea celoru trei limbi ale Transilvaniei submisu din 29 Septembre 1863 si comitte totodata dietei, cá in sensulu regulamentului, dupa publicarea lui in tóte trei limbile se'lu submițta din nou la monarchu spre sanctionare, cà-ci dupa constitutiunea acestei tieri orice lege votata in dieta numai asĭa avea putere obligatóre, daca se preamblá de càte doue ori la curtea suveranului. Ratiunea acelei mesuri batetóre la ochi era invederata, cá legea se fia aparata de falsificarea testului prin vreo màna de tradatoriu, precum se intemplase odinióra.

In a dou'a sĭedintia din 25 Maiu in locu se se fia inmultitu membrii dietei, mai cerusera concediu alti vreo cinci, Nagelschmidt, Buteanu, Baritĭu, acestia numai pe càte 8 dile, Mateiu Nicola pe 5 septemani, decanulu arménu Eranosz pe timpu nedeterminatu. Br. Brukenthal, com. Béldi, episcopulu Fogarasi inca lipsĭau. Cererea lui Nicola si a lui Eranosz irrità spiritele mai alesu intre romani. Sĭedinti'a intréga se perdù aprópe numai cu ventilarea aceloru absentie dese. Lui Nicola i se denegà concediulu de càtra toti romanii, dara de càtra sasi i se votà. Contrastulu se intielege. Siebenb. Landtags-Correspondenz care aparea in Sibiĭu, avù maliti'a cá se intrebe a dou'a di, cà de ce se absentedie cu cei trei prelati si Baritĭu.

Cei mai rei de gura erau unii functionari bine salarisati, cari trageau totodata si diurn'a dietala de 5 fl. v. a. pe di; eara de altiĭ nu'i durea capulu cá se le cunósca causele absentiei loru.

In a trei'a sĭedintia din 30 Maiu se mai arata cá absenti br. Zenovie Popp dela Vien'a, Şipotarĭu, ambii bolnavi, Simion Balomiri, Alex. Bohatĭelu, acesta intr'o comissiune. Se mai intemplà si unu scandalu provocatu prin deputatulu Eitel, care dandu'si dimissiunea din oficiulu de notariu in dieta, avù fruntea cá se dica in fati'a dietei, »cà in earn'a trecuta îsĭ stricase ochi cu invetiarea limbei romane.« Acea scusa sarcastica si mordace alui Eitel îţĭ dete gradulu urei si alu despretiului seu càtra limb'a romana, prin urmare si càtra intrég'a natiune romana. Si o insulta cá acésta se face limbei romane tocma in dilele in care se publicase rescriptulu imperatescu relativu la drepturile celoru trei limbi.

Ei, lipsia pe atunci din Sibiĭu afara de Crenneville înca si br. Reichenstein.

In acésta sĭedintia se mai publicà si unu altu preain. rescriptu din 26 Octobre 1863, prin care acum articlulu I de lege relativu la efectuirea egalei indreptatiri a natiunei romane si a confessiuniloru ei, coprinsu in sĭepte paragrafi, confirmatu mai de inainte, este si sanctionatu de càtra Maiestatea Sa, prin urmare intratu definitivu in putere obligatóre pentru toti locuitorii acestei tieri. Acea lege sanctionata, tiparita in tóte trei textele paralelle, subscrise de càtra monarchu tóte de càte trei ori in trei limbi, de desubt totu in trei limbi de càtra cancelariulu com. Franciscu de Nádasdy si de Eugenu br. de Friedenfels; apoi aceeasi lege investita cu tóte formele autentice se inpartí la archivele tuturoru municipiiloru si la toti membrii dietei in exemplarie legate elegantu.

Dupa publicare luand cuventulu archimandritulu Ioanu Popasu îsĭ descoperi bucuri'a si multiamit'a sa intr'unu discursu óresĭcum inspiratu, de coprinsulu urmatoriu:

»Inalta Camera! Daca natiunea romana din instinctu naturalu au asteptatu màntuirea ei din vremile cele deplorabile si nefaste ale trecutulu numai din mànile gloriosiloru si iubitoriloru de dreptate imperati ai Austriei; daca romanulu condusu de religiunea sa resariténa a privitu in Domnitoriulu seu legiuitu pe unu mandatariu alu lui Ddieu pre pamentu; — apoi eu îmĭ iau voia a dice, cà acésta inclinare a inimei sale a fost prea justa, prea sanetósa; pentrucà astadi vedemu acelu instinctu, acea credintia a lui prefacuta in fapta, prefacuta in corpu. De aceea eu cá slabu organu alu scumpei mele natiuni aducu in numele ei, cu genunchii plecati, cea mai ferbinte multiamita Maiestatii Sale prea gratiosului si cavalerescului nostru Domnitoriu Franciscu Iosif I (Se traiésca! Hoch!) pentrucà a scosu natiunea romana, cea mai vechĭa ací in tĭéra — a scos'o dicu, din mórte la viaţia, a facut'o a se renasce si reinnoí; si cu tóta curatieni'a inimei promitu in ńumele natiunei mele aici in fati'a inaltei Camere, in fati'a lui Ddĭeu si a lumei intregi, cà natiunea acésta va traí si va murí pentru gloriosulu Domnitoriu alu Austriei, pentru stralucit'a Casa Habsburgico-Lotaringica (Se traiésca! Hoch!), pentru unitatea nedespartita a imperiului (Se traiésca! Hoch!). Eu promitu inalta Camera, in numele romaniloru celoru curati la inima, cà natiunea mea va fi credinciósa si cu alipire neclatita nu numai pàna cand imperiulu va fi in fericire si in pace, ci si in timpulu necasului. (Bravo! Se traiésca!) Romanulu va sta gata a'si varsa si cea din urma picatura de sange pentru unu parinte asĭa gloriosu si pentru imperiulu seu celu fundatu pe unitatea si egalitatea tuturoru natiuniloru din care este compusu. (Se traiésca! Hoch!) Si in fine promitu, cà natiunea mea îsĭ va ţinea de un'a din cele mai sànte datorii ale ei a cauta si a susţiné bun'a intielegere si cordial'a infratire intre celelalte natiuni ale patriei (Bravo. Se traiésca entusiastice. Hoch!)«

Dupa Popasu urmand prefectulu de comitatu Ioanu Puscariu, multiamesce atàtu gubernului càtu si compatriotiloru sasi, pentrucà au contribuitu cu voturile lóru la crearea acestui articlu de lege I.

Dimitrie Moga propune si diet'a votédia in unanimitate, cá multiamit'a pronuntiata de càtra Popasu in numele natiunei romane se fia adusa pe cale telegrafica la cunoscinti'a comissariului c. Crenneville cu rogare, cá se o inainteze la Maiestatea Sa.

Prin acelu art. de lege se cassara atàtea legi infame si hostili coprinse in colectiunea legiloru transilvane (Aprobatae, Compilatae etc.) in contra natiunei romane si a bisericei orientale.

Totu in acésta sĭedintia s'a publicatu si sanctiunea legii relative la inarticularea Diplomei si a Patentei, pentru cá de aci inainte se fia recunoscute cá legi fundamentale si pentru marele principatu alu Transilvaniei. Rescriptulu fù ascultatu cá si alteori in picióre. S'au cititu din nou si diplomele in trei limbi, pentrucá se le ţiie minte locuitorii prin tóte generatiunile; eara acea vecia a ţinutu, precum vomu vedea, abĭa 15 luni.

Propunerea lui C. Maager et consortes, cá diet'a se lucre cu tóta energi'a pentru infiintiarea calei ferate si in Transilvani'a, provocà o desbatere ferbinte, dupa care s'a decisu cá se se puna la ordinea dilei in alta sĭedintia.

Sĭedinti'a din 1 Iuniu s'a trecutu aprópe numai cu cestiunea calei ferate. Carolu Maager cunoscutu chĭaru si din 1848/9 cá unionistu si magĭaronu infocatu, apoi si din sessiunea dietala anterióra, astadata se aruncase cu mania asupra gubernului centralu si in discursu de aprópe doue óre se incercà se'si resbune pentru càte pecate sciute si nesciute. Conrad Schmidt respunse lui Maager dicèndu'i, cà ţinut'a lui nu va duce la scopu, va provoca inse mari imparechieri. Adunarea scapà astadata de alte atacuri a le lui Maager, cà'i votà unu comitetu de 14 membrii, care se nu ajunga niciodata la vreunu resultatu.

In 3 Iuniu s'a datu in desbaterea camerei proiectulu de lege relativu la infiintiarea unei Curti supreme de revisiune si cassatiune pentru marele principatu alu Transilvaniei.

Iuristi, judecatori, advocati din oricare tĭéra civilisata a Europei citind unu titlu cá acesta, ar putea se intrebe: Dara pàna la 1864 in decursulu suteloru de ani acea tĭéra a vóstra nu avuse instantĭa suprema cunoscuta in alte staturi cá Curte inalta de revisiune si cassatiune?

Respunsu la o intrebare cá acésta îlu póte afla ori si cine in desbaterile fórte passionate de mai multe dile in diet'a acestei tieri, in care se vede zugravita barbari'a justitiei transilvane pàna in 1849, scurtulu periodu alu justitiei austriace regulate si mai omenesci pàna la 1861, indata apoi recaderea ei si in 1864 incordarea de a o asĭedĭa pe fundamente sanetóse, înse din caus'a desperateloru rivalitati nationale, fàra nici-unu resultatu. A voí se dàmu aici o icóna intréga despre acelea rivalitati, temeri si prepusuri, ar insemna cà voimu se scriemu o carte intréga numai despre administrarea dreptatii in acésta tiéra, sau ceea ce ar fi totu una, se reproducemu acilea tóte acelea desbateri a le camerei.

Gubernu si membrii ai camerei de tóte nationalitatile erau inspirati de dorinti'a de a da tierei organisatiune judecatorésca moderna, de véculu nostru, a o separa cu totulu de administratiunea politica, cum si a asigura judecatoriloru de tóte instantiele independentia prin legi intielepte. Proiectulu gubernului asĭa cum venise multu mai de inainte la dieta, convenia in cei mai multi §§-i la tóte partidele nationali; se nascura inse unele diferentie essentiali, intre gubernu si romani, precum si intre romani si sasi.

Proiectulu gubernului pretindea, cá Curtea inalta cá instantia a treia se fia stabilita la Vien'a in nemijlocit'a apropiere a monarchului. Sasiĭ luptau barbatesce pentru realisarea vointiei gubernului centralu.

Una partida dintre sasi pretindea si mai multu: Curtea suprema a Transilvaniei nu numai se'si aiba resĭedinti'a la Vien'a, ci se fia considerata numai cá o sectiune a Curtii inalte din Vien'a, care îsĭ intinde sfer'a sa de activitate preste tóte provinciile propriu austriace cunoscute si cu numele de hereditarie si cislaitane.

Un'a alta fractiune a sasiloru cunoscuti cá pangermanisti mergea si mai departe cerènd, cá proiectulu se fia delaturatu puru si simplu, adeca se nu fia nici-o curte inalta pentru Transilvani'a, ci tóte processele in care s'ar fi cerutu recursu in revisiune sau cassatiune, se fia inaintate si din acésta tĭéra de a dreptulu la Curtea inalta din Vien'a, intocma precum se intemplase sub periodulu absolutismului pàna in 1861.

Din contra toti romanii si puçinii unguri-armeni luptau din tóte puterile in contra tuturoru pretensiuniloru sasesci, eara anume cu privire la scaunulu sau resĭedinti'a Curtii inalte totodata si in contra gubernului. Romanii voiau Curte inalta propria transilvana, independenta, cu personalulu intregu luatu numai din fiiĭ acestei patrii, organisata si asĭedĭata aici in tĭéra in localitatea unde ar fi gubernulu tĭerei si nicidecum in Vien'a.

Una alta diferentia essentiala se mai nascuse intre romani si sasi înca si din alta causa, care fù adusa in legatura strinsa cu acestu proiectu de lege. Pàna in 1848 se aflau in Transilvani'a doue curti apelative sau de a dou'a instantia, una la Murasĭu-Osĭorheĭu pentru comitatele feudali si pentru secuime, alta la Sibiĭu pentru sasime, compusa numai din sasi. Sfer'a de activitate a numiteloru curti fusese multu confusa si disputata, unu adeveratu labirintu. Gubernulu austriacu absolutu le cassase pe amendoue si in loculu acelora dupa càteva experimente infiintiase numai un'a si buna pentru tiér'a intréga in Sibiĭu, unde functioná si gubernulu tierei. Dupa 1861 sasii mijlocira, precum s'a vedĭutu mai susu, restaurarea curtii sasesci de apelu in Sibiĭu cu delaturarea celei comune. Romanii voiau o singura curte de apelu pentru tiér'a intréga, cu personalu aplicatu din tóte trei nationalitatile, eara comissiunea care preparase proiectulu curtii de cassatiune amestecase in acela si acésta cestiune. Planulu romaniloru a irritatu si mai tare pe sasi, carii in partea loru cea mai mare doriá din sufletu, cá pre càtu s'ar putea, nici-o causa si niciunu procesu sasescu se nu ajunga vreodata pe mànile vreunui consiliariu, referente, judecatoriu, de nationalitate sau romana, sau si magĭara. Pàna la ce mesura ajunsese acea frica a sasiloru de judecatori romani sau magiari, se póte cunósce mai luminatu din petitiunile si propunerile loru venite la dieta, in care se pretindea cu mare doiosiĭa, cá unele sate locuite de sasi, inse cu totulu isolate, situate adeca unulu càte unulu in mijloculu unoru ţinuturi curatu romanesci de càte 20—30 comune, se fia separate de acelea si incorporate deadreptulu preste vali si preste munti la corpulu natiunei sasesci. In casuri de acestea era greu a nu scrie si satira. Asĭa s'a intemplatu de ex. din caus'a comuneloru Sĭarcai'a din districtulu Fagarasĭului, Manaradea (Donnersmarkt) satu iobagescu lànga Blasĭu, Tĭapu (Abésdorf) ambele acestea in comit. Albei, Sĭona s. a. Scurtu, multi sasi in acea epoca nu puteau se créda, cà si intre romani s'aru afla judecatori drepti. Se intielege apoi, cà si romanii au platitu sasiloru intocma cu aceeasi moneta atàtu in sĭedintiele publice, càtu si mai alesu intre membrii comissiunei respective. Multime de scandale criminali s'au descoperitu in acelea dile din administrarea justitiei in Transilvani'a. Din cele mai monstruóse au descoperitu chiaru unii deputati sasi, precum dr. Eugeniŭ de Trauschenfels si membru alu curtii de apelu Edw. Herbert, ambii renumiti juristi, bravi barbati si, abstractiune facèndu de diversitatea opiniuniloru politice, ómeni iubitori de adeveru.

Dr. E. Trauschenfels cá referente alu partidei sasesci facuse cu acea ocasiune unu raportu, care se póte numí cu totu dreptulu monografi'a sau istori'a justitiei ardelene, incepènd din vécurile vaivodatului si din epoc'a separarei de càtra Ungari'a pàna in dilele nóstre, eara spre a o caracteriza pe aceea din punctu-de vedere alu egoismului nationalu, citédia intre altele càteva sententie dintr'unu ordinu sau decretu din 10 Mart. 1702 alu lui Georgie Banfy, care a fost primulu gubernatoru alu Transilvaniei, dupace tĭér'a fusese supusa imperatului Leopold I si dinastiei sale. Banfy adeca in calitatea sa de gubernatoru alu tierei a marturisitu in fati'a lumei, cà in acésta tĭéra dreptatea se inparte la locuitori din punctu-de vedere alu nationalitatii asĭa, cà judecatorii sunt mai multu advocati decàtu judecatori, ţinènd fiacare parte la ómenii din nationalitatea loru, secuiĭ la secui, sasiĭ la sasi, si tocma in cause in care aru fi datori se lucre cu mai mare dreptate, acolo se arata mai interessati.[1])

Mari cuvente au fost acelea eşite din pén'a unui magnatu din cei mai de frunte si gubernatoru; noi inse cutediamu a susţiné ceea ce se póte ilustra nu cu sute de ecsemple, ci cu archive intregi, cà administrarea justitiei inferate de Banfy cá egoista dupa nationalitati, remasese intocma aceeasi in tóte timpurile pàna in a. 1848, pàna la neruşinare. Dara încai processele sasesci le aparau advocatii si judecatorii sasi, pe cele unguresci-secuiesci ungurii-secui; pe cele romanesci nu le putea apara nimeni, cà-ci chĭaru de ar fi fost cine se le apere, nu era suferitu, ori cà patĭa si mai reu. Fórte multe processe se traganau pe càte doue generatiuni inainte, si in a. 1839 archivariulu îmĭ aratase la cancelari'a transilvana din Vien'a unu foliantu grosu cu acte ale comunei Santa-Mari'a, alu carei procesu durase preste 60 de ani. Erau inse altele si mai vechi. Anecdot'a cunoscuta in Ardealu despre unu advocatu, care lasase prin testamentu fiiului seu totu advocatu, unu singuru procesu cá hereditate, coprinde multu adeveru. Processulu curgea intre unele familii aristocratice mari, eara betranulu advocatu sciuse prea bine, cà daca fiiu-seu se va scí folosi de legile si de procedur'a acestei tieri, din acelasi procesu va putea se traga unu venitu frumosu pe tóta viati'a. Justiti'a austriaca curmá processe de acelea invechite celu multu in càte unu anu, eara cele mai noue oricàtu de incurcate, daca nu trebuea investigatiuni (enquette) lungi la fati'a locului, in càte doue trei luni. Este deci invederatu, cà daca sasii se temeau de judecatori romani si unguri, apoi si romanii aveau tóta dreptatea se se téma de influinti'a germana din Vien'a, daca curtea nóstra de cassatiune s'ar fi stabilitu acolo. De aici apoi resistenti'a loru obstinata. Aveau si sasii unele argumente tari in partea loru; astadi inse cetindu si comparand pe tóte fàra nici-o patima, totu vei afla multu mai meduvóse pe ale romaniloru.

---

[1]) In originalu: „Non agunt judicem in consilio et conferentia, verum procuratorem, . . . Sic officialis Siculus, tametsi consiliarius, postposita inpartialitate Siculos tuetur; vel officialis Saxo tuetur et agit causam Saxonum, ubi vel maxime judices se monstrare oporteret, ibi partium studii affectus declarant.“

Dupace au obositu in 11 dile ambele parti, in fine romanii invinsera numai cu 43 voturi in contra la 40 sasesci. Proiectulu fù inaintatu la Vien'a; curtea îlu respinse cu observarea, cà vointi'a nestramutata a Maiestatii Sale era, ca curtea inalta de revisiune si cassatiune se'si aiba scaunulu in capital'a monarchiei, cu alte cuvente, in nemijlocita apropiere, sub ochii sei.

Astadi processele ardelene mergu la curtea inalta din Budapesta in instanti'a suprema.

Intre sasi se aflasera càtiva, carii au inculpatu greu pe acea parte a gubernului provincialu, care de 2½ ani representá pe curtea inalta de cassatiune in cause curatu de justitia, susţinend cà in aceea aru precumpani romanii si aru trage jarulu la ól'a loru. Unii din ei, anume Heinrich Schmidt, care era si redactoru la »Herm. Zeitung« intrebuintiasera contra romaniloru unele cuvente mojicesci. Pe aceia îĭ puse la locu vicepresĭedentele gubernului B. L. Popu intr'o cuventare nu inflorita, inse cu atàtu mai meduvósa si obiectiva, provocandu'i seriosu si de repetite-ori, cá se produca si se numere casurile, in care acea sectiune a gubernului ar fi aparatu vreo causa a romaniloru si ar fi adusu sententie nedrepte in contra vreunui sasu; cà-ci asĭa ceva nu s'a intemplatu niciodata in acei $2^1/_2$ ani, din causa cà acelu consiliŭ era compusu din 3 magiari, 2 romani si 1 sasu, prin urmare daca acela ar fi voitu se asuprésca din punctu-de vedere nationalu, era multu mai mare probabilitate, cá 3 magĭari si 1 sasu se apese cu voturile loru pe cei 2 romani, inse nici acésta nu se intemplase nici-odata. Unu deputatu sasu uitand de sine, mersese asĭa departe, in càtu acusà pe judecatorii ardeleni de coruptiune, de unde apoi inchĭeiè, cà curtea de cassatiune se fia mutata la Vien'a. De aici ar fi urmatu, cá de fric'a mituirei se fia stramutate la Vien'a tóte tribunalele de I-a instantia inpreuna cu instanti'a II. Pretensiunea sasului trebuea se fia dusa ad absurdum, precum a si fost dusa de vicepresĭedentele gubernului.

Pre càtu timpu membrii dietei se certau asupra unui singuru proiectu de lege cu septemànile intregi, dela Vien'a mai venira alte trei proiecte inportante spre a se da in desbatare; eara acelea au fost:

1. Proiectu de lege pentru o inpartire noua a tierei in 9 districte mari si in cercuri, cu respectare dupa putintia a grupeloru mai compacte de nationalitati.
2. Organisarea judecatoriiloru de instanti'a I.
3. Organisarea administrativa a tierei incepènd dela gubernu si gubernatoru pàna la cercurile de subprefecti.

Mai de inainte se aflau inpartite la comissiuni: proiectulu de lege relativu la unele modificari in patent'a urbariala in legatura cu propunerile lui dr. I. Ratĭu si cu altele a le lui Ioanu Puscariu, precum si

Legea electorala.

Afara de atàtea proiecte de legi mai intrasera multe petitiuni, intre care stetea la loculu de frunte petitiunea proprietariloru de mine, venita in josu dela ministeriu, alt'a a celoru vreo 5 comune din districtulu Naseudului relativa la vechile loru certe sangeróse avute cu invecinatele comune sasesci. Intr'o singura sĭedintia din Iuliu intrasere 13 petitiuni din diverse parti ale tierei.

Asĭa dietei i se dedese fórte multu de lucru; o parte din membrii inse avea si in acésta sessiune mancarimea nedumerita de a rapí dile intregi cu certe seci. Cu legea electorala atàtu de clara s'a perdutu o luna intrégа. Numai asupra institutului de regalisti sasii s'au certatu patru dile cu romanii si cu episcopulu r.-catolicu Fogarassy. Sasii adeca nu voiau regalisti (senatori) in dieta, ci numai deputati alesi. Gubernulu îĭ voiá, romanii se invoiau asemenea la unu numeru de 40, eara nu cá pàna la 1848 de càte 170—190.

Pàna in Augustu au si lipsitu multi din dieta; cand era sĭedintiele mai bine cercetate, abĭa se aflau presenti càte 80 pàna 85. Romanii se temeau se nu remàie in minoritate. Prelatii romani înca totu lipsiau; numai mitropolitulu Alecsandru venise in Iuniu pe càteva dile, apoi plecà la apele minerale pe optu septemani. Asupra nevenirei lui Rosenfeld, Baritĭu si alti càtiva se audira si interpelatiuni amerintiatóre. Chĭaru si B. L. Popu plecase pe càteva dile cu famili'a la Brasĭovu si la Zernesci.

Episcopulu Andreiu facuse cura la Valcele si la Covasna pe unu timpu fórte nepriincĭosu, in càtu se vediuse silitu a o curma si a veni aprópe incognito la Brasĭovu, unde totusi avù o primire din cele mai calduróse, nu numai din partea credinciosiloru sei, ci si dela alte corporatiuni politice si dela corpulu oficiriloru din garnisóna cu colonelulu in frunte.

A dou'a di eu m'am simtitu obligatu a me presenta si cá la presĭedentele Asociatiunei transilvane, in calitatea mea de secretariu alu acesteia si a'i primí ordinile ce ar afla cu cale se'mi dea. Nu mi se intemplase cá se fiu mai vedĭutu pe acelu prelatu intr'o dispositiune sufletésca atàtu de melancolica, cum îlu aflaiu in acea óra. Intrebatu fiind eu, cà ce pregatiri se voru fi facènd pentru ţinerea adunarii generale anuntiata la Hatiegu, dupace 'iam spusu ceea ce sciam, escel. sa îmi dise cu voce óresicum durerósa cá si cu unu presimtĭu profeticu:

»Se nu lasamu dle Baritĭu cá se apuie asociatiunea nóstra, »se o susţinemu cu tóte bratiale, in càtu daca s'ar intempla »se perdemu tóte celalte drepturi la càte nazuimu, se remanemu »celu puçinu cu acestu mijlocu comunu de cultura a limbei si »a spiriteloru. Zelulu nostru pentru asociatiune se nu scada.«

Eu me incercaiu se escusu recél'a mai multoru membrii cu grelele inpregiurari politice; presĭedentele meu inse nu'mi respunse la acestea, si mie mi se parù cà escel. sa ar intielege cu totulu altuceva sub cuventele sale de mai inainte.

Am ţinutu minte pàna astadi acea scena si numai tardíu in earn'a din 1865 am inceputu se o intielegu precum vomu vedea ceva mai la vale. Situatiunea in Vien'a incepuse a se si schimba înca din 1864 in defavórea romaniloru. Episcopulu Andreiu o simtise mai curend decàtu noi cestialalti.

Intre acestea din 10 Iuliu inainte incepù se plóie dela Vien'a decoratiuni care de care mai frumóse si mai pretióse, nu numai preste persóne eminente de alte limbi din acésta tiera, ci si preste romani intr'o abundantia cá si in urmarea resboiului civilu din 1848/9. Generalulu com. Crenneville fù decoratu pentru meritele sale castigate in Transilvani'a cu ordinulu corónei de feru clasa I.

Prelatii Alecsandru St. Sĭulutĭu si Andreiu br. de Sĭaguna totu cu corón'a de feru cl. I. Episcopulu Fogarasy et B. L. Popp aceeasi de cl. II. Alduleanu, Rannicher, Puscariu, Binder si Gull cl. III.

Conrad Schmidt si Gustav Groisz luara decoratiunea de comandatori ai ordinului Leopoldinu. — Dupa aceea au mai urmatu si alte decorari.

Cine voiesce se afle insemnatatea acelora mai alesu in staturi monarchice, n'are decàtu se citésca statutele loru.

In 7 Aug. vení dela Vien'a si vicecancelariulu br. Franc. Reichenstein. Se intorsese si Crenneville dela baile austriace. Ambii se vedeau fórte desgustati pentru atàta timpu perdutu in dieta. Gubernului centralu îĭ pasá fórte, cá ardelenii se mai intre odata in senatulu imperialu totu numai ad hoc, din causa cà acésta înca nu apucase cá se aiba o lege electorala sanctionata anume pentru alegerea celoru 26 membrii. Adeca se mai incerce odata, dóra va spariia cu ardelenii pe unguri, pe italieni, pe croati. Reichenstein care era omu fórte laboriosu, cá si Crenneville si cá Popp, irritatu prin atàtea traganari, dupace se certase si cu sasii, intr'o séra cand membrii unei comissiuni îsĭ faceau de capu, luandu-ne pe vreo trei insi la o parte ne dice cu voce apasata: Pàna cand voiescu romanii se impedece pasii gubernului si se mai ţiie tĭér'a in locu? Ati intratu in prepusu, cà asteptati proclamarea Dacoromaniei in Bucuresci etc.

Tocma in anulu acesta se facuse faimosulu plebiscitu in Romani'a cu aprópe 700 mii de voturi, prin care Alecsandru Ioanu era proclamatu óresĭcum cá micu imperatoru; se inproprietarira si satenii; s'au secularisatu si monastirile numite grecesci inchinate, eara principele caletorise la Constantinopole, unde a fost primitu de càtra marele Padişach alu Osmaniloru cu pompa neasteptata. Unde trebuia ocasiune mai bine venita decàtu una cá acésta, pentrucá unu Heinrich Schmidt se proclame si in Sibiĭu o Dacoromania sanetósa!

Intre acestea se intorsese si mitropolitulu Sĭulutĭu dela cura, cum si altii dintre cei cari absentaseramu mai indelungatu dela dieta. Pre cand barbatii de statu cari se aflau in capulu gubernului inpingeau pe dieta cá se lucre mai iute, eata cà si in locuinti'a mitropolitului Alecsandru se petrece una scena frapanta, cu care nu se putea asemena cele doue anterióre singuratice dela celalaltu prelatu. Intre membrii dietei se aflau vreo 33 romani de religiunea greco-catolica. Cei ce erau presenti in Sibiĭu, preoti si mireni, se pomenira intr'o di cu o invitare pe séra la o conferentĭa privata la mitropolitulu loru. Pre càtu îmĭ aducu aminte, se adunasera numai vreo 14 membrii. Mitropolitulu dupace îsĭ descoperí dorinti'a, cá consultarile se remàie càtu mai confidentiale, voind a ne comunica si causele convocarii, pe acelea le invelí in càteva sententie destulu de misterióse, din care eu unulu am intielesu numai atàta, cà fostulu protopopu Augustin Papp dela Alba-Iuli'a in procesulu intentatu lui pentru pagubirea bisericei sale de vre-o patru mii florini luand recursu la Strigonu, alergase acolo in persóna si denuntiase greu pe mitropolitu si pe consistoriu, dupa care primatele catolicu recunoscuse ce e dreptu, cà scaunulu primatialu nu mai este competentu a primí din acésta mitropolia recurse, nici a decide in trensele; cu tóte acestea Eminenti'a Sa primatele îsĭ permitte a scrie fratiesce Escelentiei Sale mitropolitului si a'lu sfatuí, cá se curme óresĭcum processulu numitului protopopu, pentrucá din acela se nu resulte scandale si mai mari. Se mai planse mitropolitulu înca si de càteva asupriri cu care'lu nepastuise gubernulu. Canonicii cari erau de fatĭa le voru fi cunoscutu pe tóte; noi ceilalti pecatosi sciuseramu numai de o sumusĭóra de vreo optu mii florini m. c. primita dela gubernulu centralu cu ocasiunea denumirei vicariului Sĭulutĭu la scaunulu mitropoliei din Blasĭu. Acea suma fusese cam dela 1858 multu disputata; gubernulu o cerea inapoi cá suma data numai inprumutu; mitropolitulu o denegá dicènd, cà elu o primise dela imperatulu cá simpla subventiune sau gratificatiune.

Dara apoi cine se ajute mitropolitului in tóte acestea calamitati? Preotii taceau deocamdata. Ceilalti cu o singura voce diseramu: Sinodu! De ací se desfasĭurà o lunga discussiune intru intielesu cá si cum la convocarea unui sinodu bisericescu greco-catolicu s'ar lungí pedece fórte grele in cale, chĭaru si in casu cand poporulu nu ar pretinde nici-o participare la elu prin deputati seculari. Conferentiarii mireni pretindeau cu perseverantia, cá se li se numésca pe fatĭa pedecele. Atunci mitropolitulu trecènd in alta chilia se intórse cu unu fasciclu, o carte subtire latinésca, tipariu modernu, si fàra se arate titlulu cartii deschidiend la o pagina me invità pe mine cá se citescu aprópe pagin'a intréga in audiulu tuturoru, dupa aceea o puse la o parte. Astadi, dupa atàti ani eu nu mai sciu ce am cetitu in acea séra. Se mai afla càtiva in viatia din cei cari au fost de fatĭa, se póte cà unii îsĭ voru mai aduce aminte de cele cetite. Ceea ce mai ţinu eu aminte din acea séra este numai atàta, cà esind noi de acolo, acei conferentiari s'au intielesu, cá a dou'a di se se adune la unu mireanu cu scopu de a se consulta despre mijlócele prin care autonomi'a bisericei greco-catolice se fia aparata de o cadere noua sub domni'a clerului ungurescu. Dupa cinci ani temerea greco-catoliciloru din 1864 a fost justificata in modu isbitoriu prin unu altu evenimentu, precum vom vedea.

Nu a trecutu o septemana dela conferenti'a pessimista, pre cand incepuse a se propaga o faima surda cá venita din Vien'a despre unu planu alu regimului de a da mitropolitului Alecsandru unu episcopu Coadjutor, sub cuventu, cà acesta la neputintiele sale nu ar mai fi in stare se administre archidieces'a sa; deci se i se ajute prin unu episcopu cum dicu canonistii »in partibus infidelium,« cá in 1851 episcopului latinu Kovács cu Lud. Haynald, pe care îlu pusese ministeriulu Schwarzenberg-Bach in cóste.

De ací una alta calamitate. Pàna in acelea dile audiai plangèndu-se numai »Neunitii« asupra »Unitiloru«, cà acestia aru intriga la curtea imperiala, cá loru se nu li se permitta a'si infiintia mitropolia. Acum vení rendulu si la »Uniti«, cá se dea probe convingatóre, cà si ei au imaginatiune totu asĭa de poetica si sublima cá si Neunitii, cà dóra si ei sunt totu romani dotati dela natura cu bogata fantasia meridionala; deci iute se aflara càtiva si intre Uniti, cari descoperisera fàra nici-unu ajutoriu alu hipnotismului, cà numai Sĭaguna si adeptii sei ar fi lucrand la curte cá se restórne pe Sĭulutĭu. In acésta dispositiune a spiriteloru ne preparamu noi romanii pentru a dou'a mergere la senatulu imperialu, si din acésta lectorii de astadi voru putea intielege o parte din espressiunile irritate, chĭaru si personalitati care se aflá in unele corespondentie ale ambiloru mitropoliti. Cért'a loru îţĭ stringe si astadi inim'a in peptu, mai vîrtosu cand cineva e in stare se se cugete cu mintea sa in situatiunea de atunci a tierei si a natiunei; inse nu e scapare, trebue se o cunóscemu.

§ 37. Caus'a cea mare a desrobirei pamentului tierei si a miliónelor de locuitori in legatura cu cestiunea libertatii personale, a culturei si a multoru cestiuni agrarie, desbatuta in dieta.

Ómenii in acésta tĭéra s'au dedatu a dice la tóte ocasiunile, cà iobagi'a este desfiintĭata; eara press'a magĭara susţine regulatu cu frunte de feru, cà acea desrobire s'ar fi facutu cu voi'a, din grati'a si din generositatea aristocratiei feudale, sau pentrucá minciun'a se fia si mai cornurata, se susţine si mai multu, cà *natiunea* magiara ar fi desrobitu pamentulu si cu acela pe poporulu romanescu. Acésta mincĭuna se trece in istori'a tierei, pentrucá dupa dĭecimi de ani se fia credĭuta cá adeveru.

A desrobí o tĭéra, a restaura libertatea unui poporu este unu lucru fórte mare, e o fapta dumnedieésca. Cu atàtu mai vîrtosu este datori'a nóstra si a posteritatii din tóte generatiunile, cá intru o cestiune atàtu de marétia se nu suferimu a se incuiba minciun'a, ci se'i smulgemu de pe fatĭa masc'a neruşinata.

Iobagi'a in Transilvani'a nu a fost desfiintiata de buna voia nici din grati'a *nimerui*, ci numai de *frica*, prin puterea cutropitóre a evenimenteloru din 1848, care daca nu aru fi venitu preste Europ’a, in locu de minciun’a propagata pàna astadi cu atàta cerbicie, ’iar ocupa loculu numai monstruós’a lege urbariala a dietei din 1846/7.[1])

Inse chĭaru asĭa de fric’a evenimenteloru, prin care tĭér’a fusese scaldata in sange, iobagi’a s’a desfiintiatu numai in parte si pe lànga conditiuni fórte grele, clausulate, sucite, intortocate, nascatóre de processe inmiite, incàtu acuma dupa 42 de ani se póte convinge oricine, cà marea maioritate a fostiloru iobagi din acésta tiéra ar fi paţitu multu mai bine, daca ar fi venitu o putere legislativa suverana si ar fi decretatu, cà feudalismulu cu »aviticitatea« sa e desfiintiatu, oricare domnu feudalu (nobilu, aristocratu) îsĭ póte vinde mosii’a cu dreptu hereditariu la cine va voí si cu ce pretĭu îĭ va convení; de alta parte oricare locuitoriu alu tierei de orice classa si stare, nobilu, orasĭanu, saténu cá fiĭu alu patriei îsĭ póte cumpara pamentu si orice realitate in laintrulu tierei ori unde si ori dela cine, cu dreptu deplinu hereditariu, sau cum diceau juristii vechi »jure emtionis, venditionis et permutationis perpetuae.«

In Ungari’a se incepusera inainte de 1848 asemenea invoieli intre iobagi si domni feudali, cu prea bunu resultatu pentru ambele parti. Si teritoriulu Ungariei proprie este de patru ori mai mare decàtu alu Transilvaniei. O deslegare cá acésta inse in patri’a nóstra a fost totdeauna inpedecata din resputeri de càtra politic’a cea mai egoistica nationala a classeloru privilegiate, care s’au opusu totdeauna si preste totu la orice mesura, prin care aru fi ajunsu si locuitorii romani in numeru mai mare la proprietate de pamentu; tocma din contra, ori unde se putea, familiile de nationalitate romana erau spoliate si scóse din proprietatea loru, precum si mii de diplome nobilitarie romanesci nimicite, precum se aratase in vol. I alu studiului nostru.

Dupa pacificarea monarchiei prin puterea armeloru una parte din aristocrati’a cea mai potenta si mai avuta, totodata si mai violenta din Ungari’a si din Boemi’a, se incercase a indupleca pe Dinastia cá se restaure si iobagi’a, înse nu a reuşitu.

---

[1]) Vol. I, Capu XV. §§-i 103 et 104.

Sĭerbitute, adeca iobagia mai grea sau mai usĭóra a existatu pàna in 1848 nu numai in tĭerile corónei unguresci, ci si in alte 15 provincii mari si mai mici ale monarchiei austriace; anume in Bohemi'a, Moravi'a, Galiti'a sĭerbitutea poporatiunei rurale a fost grea, inse regulata bine prin legi absolutistice, pe care trebuea se le respecte domnii cá si tieranii si se li se supuie loru.

In tóte celelalte tieri a le monarchiei regularea urbarialitatiloru si desdaunarile pentru domnii feudali s'au facutu multu mai curend de càtu in Transilvani'a, unde i s'a deschisu calea abĭa la patru ani prin patent'a imperatésca din 21 Iuniu 1854 si la 1858 prin alta patenta, adeca legi absolutistice, ambele fórte favorabile pentru fostii proprietari de sclavi,[1] inse si defectuóse si in unii §§-i neintielese, din care causa apoi venise insusi monarchulu la convingere, cà anume patent'a din 21 Iuniu avea trebuintia de unele corecturi, si asĭa se trimise la dieta proiectulu de lege Nr. 9, care apoi insoçitu de propunerile celoru doi deputati I. Puscariu si dr. Ioanu Ratĭu, dupa multe greutati intimpinate in comissiune, in fine abĭa in sĭedinti'a din 3 Septembre se dete in desbatere publica.

Noi nu cunóscemu nici-o lege care se taie asĭa de afundu in viati'a fisica si spirituala a propriului poporu din acésta tiéra, precum este legea urbariala cu tóte ramificarile sale si cu tóte consecentiele de care mai sufere dĭecimi de mii de familii, in multe privintie si tiér'a intrégа. Din tóte provinciile monarchiei nu'mi veti numí nici-una, intru care legea urbariala se fia fost atàtu de asupritóre, se fia storsu si se mai stórca pàna in dio'a de astadi puterile tierei, si precum se scie din alte legi posterióre, va mai stórce înca dieci de ani meduv'a poporului. Nu noi afirmamu acésta, ci au adeverit'o in dieta chĭaru organele gubernului. Din acestea cause ne vomu oprí puçinu la acelea desbateri, pentrucá dupa aceea se trecemu cu atàtu mai iute preste alte lucrari a le dietei si se ajungemu earasi in — Senatulu imperialu, de joi pàna mai apoi.

In sĭedinti'a din 3 Septembre se citise raportulu comissiunei urbariale prin referentele Schnell, dupa aceea luase cuventulu Fridericu Thieman fostu consiliariu gubernialu sub sistem'a absolutistica, eara acum cá comissariu ministerialu de finantie in afaceri urbariale si totodata cá deputatu, carele studiese cu de-a meruntulu mai totu labirintulu urbariului ardeleanu. Comissiunea si mai alesu Thieman se simtira chĭamati a risipí dupa putintia negur'a in care se aflase pàna atunci cestiunea desrobirei pamentului si a poporului, a si corege si rectifica cifrele diverse relative la urbariu, care circulasera pàna atunci in publicu.

---

[1] Vol. II Capu X § 72 pag. 692.

Din acelea informatiuni aflaramu, cà pàna in acea di se platisera la fostii proprietari de iobagi 53,352.961 florini $26^3/_4$ cr. moneta conv., partea cea mai mare in obligatiuni rurale, inse si in numerariu aprópe 7 milióne. Acestea erau cifre autentice. Comissiunea inse cu Thieman mai prevede si alte sume mari, pentru a caroru coperire ministeriulu are se emitta mandate asĭa, in càtu sum'a totala a desdaunarii se va ridica la 75 de milióne. Totu comissiunea reflectà, cà daca diet'a s'ar fi convocatu atunci in a. 1854, tĭér'a era se faca o economia celu puçinu de vreo 30 milióne; gubernulu centralu inse pentru-cá se'si castige pe aristocratia cá se nu mai conspire, au acordatu desdaunari stralucite.

Thieman citéḑĭa apoi din acelea desdaunari si sume particulare, din care noi publicaseramu in a. 1864 serii lungi din cele mai interessante,¹) aici inse scótemu numai càteva din acelea care aparţinu la institute religióse, scolastice, filantropice, fiscale sau de ale statului, si de a le unoru familii din cele mai de frunte ale tĭerei. Asĭa pàna in a. 1864 li se numerase:

La episcopi'a rom.-catolica desdaunare pentru dĭeciueli (decime) in obligatiuni urbariale rurale m. c. fl. 217.460, in bani 161.022 cr. 24.

Celoru de confessiunea augustana (sasiloru) in obligatiuni 6 milióne 95.300, in numerariu 1,358.664 cr. $26^2/_4$.

Reformatiloru calviniani in oblig. m. c. fl. 99.350, in bani 320.974 cr. $57^1/_4$.

Fiscului pentru decime urbariale m. c. fl. 249.620, eara in numerariu numai fl. 259 cr. $19^1/_4$.

---

¹) Gazeta Transilv. din acelu anu Nr. 33 si 70.

Totu Fiscului asĭa numite c. r. cameralia (monarchului) oblig. m. c. fl. 449.710, in bani 101 cr. 31$^2/_4$.

Censulu cunoscutu sub titlu de catedraticu catolicu in oblig. 181.900, in bani 2 fl.

Totu episcopi'a rom.-catolica pentru desrobirea celoru 4358 iobagi din dominiile sale m. c. fl. 583.579.

Erariulu fiscului cameralu (imper.) pentru 5065 iobagi rescumparati m. c. fl. 757.899.

Erariulu montanisticu (mai alesu din muntii apuseni) pentru 11.094 iobagi, de unde nu i s'ar fi cuvenitu nimicu, m. c. 431.361.

Natiunei sasesci p. 4319 iobagi din distr. Fagarasĭului m. c. fl. 852.999.

Totu natiunei sasesci pentru alti 7471 iobagi ai asĭa numiteloru 7 judetie numai cá rescumparare de taxe m. c. fl. 83.173.

Comun'a cetatii Brasĭovului rescumpararea de taxe dela 10,535 locuitori din asĭa numitulu dominiu alu Branului si Sacelele m. c. fl. 144.706.

Cetatea Clusĭulu p. 428 iob. m. c. fl. 103.525.

Inca si comun'a armenésca Gherla pentru 404 iobagi m. c. fl. 134.960.

Comun'a arména Elisabetopole p. 628 iob m. c. fl. 86.039.

Intre atàtea corporatiuni sau persóne morale aflamu abĭa si doue de nationalitate romana, care au primitu si ele desdaunare si anume:

Archiepiscopi'a greco-catolica in Blasĭu pentru 1512 iobagi din dominiu m. c. fl. 214.501 adeca multu mai puçinu decàtu biseric'a greciloru din Brasĭovu pentru doue satuletie.

Seminariulu clericiloru din Blasĭu pentru 269 iobagi din comun'a Cutu m. c. fl. 38.737.

Dintre magnati au primitu:

Br. Banffy Albert p. 1590 iob. m. c. fl. 315.349.

Trei frati br. Josika p. 1197 iob. m. c. fl. 332.131 si alti 70.390.

Doi br. Vesselényi p. 858 iob. m. c. fl. 192.397.

Veduv'a comit. Jos. Kemény Nina Lang p. 551 iobagi m. c. fl. 216.104.

Clara contesa Rhédei veduva br. Radak numai p. 545 iob. m. c. fl. 110.369.

Barbara com. Haller veduva Bethlen p. 1617 iob. m. c. fl. 231.932.

C. Teleki Samuel sen. numai p. 364 iob. m. c. fl. 338.376.

C. Teleki Sam. Franciscu p. 683 iob. m. c. fl. 210.791.

C. Teleki Nicolae p. 374 iob m. c. fl. 75.835.

Bethlen Hermina contesa ved. Peiachevich p. 1049 iob. m. c. fl. 204.721.

C. Kemény Sam. p. 1574 iob. m. c. fl. 306.629.

C. Teleki Dominicu p. 661 iob. m. c. fl. 138.229.

Polixena Barcsai contesa Lazar numai p. 283 iobagi m. c. fl. 105.217.

C. Teleki Maximilianu p. 1119 iob. m. c. fl. 286.169.

Baronii Bánffi Daniel et Ioan pentru 1279 iobagi m. c. fl. 258.429.

Din miile de cifre fia de ajunsu acestea càteva cá specimine, spre a ne face o idea si despre disproportiunea cea mare, ce ese din compararea numerului iobagiloru cu sumele platite. La multe familii favórea ce li se facuse ne sare in ochi. Apoi cifrele publicate pàna in a. 1864 au si avutu valórea numai pàna cand monarchi'a cadiuse in dualismu, cà-ci dupa aceea classeloru feudale li s'au mai deschisu si alte fàntani bogate de venituri totu cu titlu de rescumparari urbariale, ceea ce se si prevediuse chĭaru in diet'a din acelu anu.

Dupa Thieman luand cuventulu profesorulu de drepturi Schuler-Libloy, desveli fàra crutiare modulu necalificabilu cu care se calculasera desdaunarile urbariale; elu denuntià lumei, cà »din tóte tierile monarchiei acésta tĭéra este cea mai asuprita si stórsa in favórea familiiloru privilegiate, dintre care càteva au primitu dispagubire indoitu si chĭaru intreitu mai mare decàtu li se cuvenise dupa dreptu si dreptate; inse asĭa a fost vointi'a gubernului centralu, dupace însasi acésta aristocratia planuise si regulase desdaunarile urbariale, care apoi la Vien'a s'au aprobatu cu mare liberalitate de fric'a unei a dou'a rebeliuni, eara gubernulu absolutu din tiéra le-a executatu. Schuler-Libloy a predisu totodata, cà totalitatea desdaunariloru urbariale inpreuna cu a dreptului de regalie (càrcĭumaritu, moraritu, venatu, pescaritu etc.) va ajunge in cele din urma pàna la 90 de milióne. Ungari'a are unu teritoriu de preste patru ori mai mare decàtu Transilvani'a, si totusi in acelu regatu sum'a desdaunarii esise numai la 100 de milióne fl., eara in Boemi'a cu aprópe 5 milióne de locuitori, cu agricultura fórte inaintata, cu industria si comerciu mare, numai 53 milióne. Nepotii si stranepotii nostrii voru geme sub acelea sarcine incarcate pe acésta tiéra cu scopu de a susţiné si asigura pe 3610 familii aristocratice prin tóte generatiunile. In fine oratorulu indémna pe camera, cá se céra usĭorare dela monarchia, cá si cum celelalte tieri ale monarchiei aru afla placere de a vota milióne in grati'a aristocratiei ardelene.

Consiliariulu gubernialu Alecsandru Lazar (alias Brustur, romanu din Turda) cá referente in cause urbariale voind a domolí cevasi iritatiunea produsa in ascultatori dise, cà precum crede densulu, sum'a totala a desdaunariloru nu va trece preste 70 de milióne; bĭetulu consiliariu inse apucase elu insusi a'si perde in acésta privintia orice ilusiune pàna cand se mai aflá in viatia. In dio'a cand scriemu acestea, nu cunóscemu intru o suma generala tóte desdaunarile urbariale càte le platesce Transilvani'a sub diverse titule; ceea ce se scie de siguru din publicatiunile oficiale este, cà in adeveru voru mai platí si nepotii la ele in interesse si amortisatiuni cu ruinarea tierei si spre ruşinea omenimei; cà-ci se nu uitamu la loculu acesta nici scandalós'a sila de inainte cu 10—12 ani, cu care s'a inpusu locuitoriloru desdaunare noua pentru vinaritu sau decim'a din vii, nici legea cea mai próspeta relativa la rescumpararea cu multe milióne a carcĭumaritului, nici nenumeratele calcari de legi la compunerea catastreloru, la comassari si segregari si la miile de processe ale asĭa numitiloru inquilini (zsellérek, ḑileri), cari sunt siliti a se rescumpara ei insii din averea loru fàra interventiunea statului. Se póte inse cà despre calamitati de acestea vomu avea ocasiune a mai atinge càte ceva la altu locu.

Din acésta informatiune de si prea scurta pentru cunóscerea unei cestiuni atàtu de inportante precum este desrobirea tierei si a poporului, totusi ne putemu convinge usĭoru, cà urmele iobagiei înca totu mai sunt greu simtite in acésta tĭera mai asuprita de càtu oricare alt'a din tóta monarchi'a.

Desbaterea cestiuniloru urbariale s'a intinsu pe 10 dile, in càtu proiectului numai in 13 Sept. s'a pututu da a trei'a lectura ceruta de regulamentu.

Pàna in acea di mai intrasera vreo doi deputati magiari alesi din nou si — Ioanu Acsente (Severu) in 15 Sept. dupa mari greutati aruncate in calea alegerii lui in comitatulu Albei. Càteva orasiele mai alesu sasesci pretindeau cá se li se acórde si loru dreptu de a'si trimite deputati proprii la dieta.

In 17 Septembre se intemplà si unu scandalu mare, din causa cà I. Acsente dupace îsĭ luase locu in bancile sasesci, apoi indata in prim'a sa vorbire îsĭ batù jocu de colegii sei romani numindu'i copii. Urgi'a fù atàtu de mare, in càtu despre aceea nici nu s'a pututu publica aici in tĭera mai multu de càtu cele trecute in Gazeta Nr. 73.

Proiectulu de lege pentru curtea suprema se intorsese pe 17 Sept. respinsu de càtra monarchu din caus'a resĭedintiei aceleia, asupra careia maioritatea dietei decisese cá se fia in tĭéra; din contra Maiestatea enuntiand cà este dreptulu seu suveranu de a defige loculu resĭedentiei, a perseveratu pre lànga Vien'a. Cestiunea fiind data din nou in desbatere, Zimmermann cere amànare si comissiune noua, ceea ce provóca discussiuni fórte lungi si ferbinti. Mitropolitulu Sĭulutĭu, care votase mai inainte pentru scaunulu curtii supreme aici in tĭéra, se vediù necessitatu fatia cu vointi'a nestramutata a suveranului a'si retrage votulu si a se declara pentru Vien'a. Certele durara pàna in 23 Sept. cand apoi legea se votà asĭa cum venise indreptata dela Vien'a.

Pàna in acestea dile mai intrasera multe petitiuni mai alesu dela comune; tóte indesĭertu.

§ 38. Alegere noua de 26 deputati la senatulu imperialu pe a. 1864/5. Prorogarea dietei in 29 Octobre. SIMIONU BARNUTIU †. IOANU MAIORESCU †. Gimnasiile din Blasĭu si Brasĭovu in altu stadiu. Asociatiunea din Arad.

Astadata alegerea noua pentru senatulu imperialu totu nu era se se mai faca numai de adi pe màne cá cea de anteia. Legea electorala votata de càtra camera inadinsu, pentru scopulu acesta venise cam pe neasteptate dela Vien'a sanctionata si remasese numai cá se se publice, precum s'a si intemplatu in sĭedinti'a dietei din 6 Octobre, cand s'a datu a trei'a cetire si legei electorale transilvane spre a se si inainta la monarchu.

In sĭedinti'a din 11 Octobre dupa terminarea altoru afaceri curente, camer'a paşí la alegerea celoru 26 deputati si au esitu alesi: Gustuv Groisz, L. B. Popp, I. Alduleanu, br. Fr. Reichenstein, Conrad Schmidt, Samuel Toth, acesta magĭaru, care intrase nu de multu in dieta. Acesti 6 alesi cu voturi date din plenulu camerei; eara dupa despartiemente sau sectiuni Lászloffi, Teutsch, br. Friedenfels, G. Baritĭu, Filtsch, I. Puscariu, D. Moga, Al. Bohetĭelu, Gavr. Manu, Vas. Buteanu, I. Branu-Lemeni, I. Popasu, D. Moldovanu, N. Popea, Obert, Zimmermann, Eug. dr. Trauschenfels, Schuler-Libloy, Gull, M. Binder.

In dio'a acestei alegeri galeriile erau ocupate preste totu de unu publicu, in care si elementulu magiaru era representatu preste asteptare, cà-ci de unde pàna unde, se latise faim'a cà diet'a va alege la senatu mai pe toti magĭarii si armenii càti se aflau in dieta; dara s'au insĭelatu mai alesu din causa, cà intre altii decanulu Koronka pre lànga ce combatea in oratiuni lungi legalitatea multoru concluse, apoi apará cu multu focu interessele aristocratiei feudale si pretindea, cá diet'a in afaceri urbariale se nu decida nimicu in absenti'a loru, adeca daca aristocratii n'au voitu se intre in dieta, acésta nici se nu faca nimicu fàra gratiós'a loru permissiune.

Celu care nu'si va pregeta se compare list'a celoru 26 de acilea cu a celoru 26 din a. 1863 va putea afla, cà 9 insi, anume 5 romani, 3 sasi si 1 popa armenescu nu au fost alesi. Din toti 4 au declaratu ei insii, cà nu mai voru se fia alesi. Ceilalti 5 au fost delaturati prin manopere usitate pe la multe camere legislative. Romanii era se o patĭa mai reu decàtu oricare alta corporatiune, adeca se nu mai fia alesi dintre densii nici pe ½ din càti fusesera in 1863/4 si acésta putea se li se intemple din lipsa totala de disciplina, la care nu erau dedati. Sasii acum cá totdeauna ţinusera conferentie preparative si invoinduse asupra candidatiloru compusera lista exacta, cá se scia care pe cine are se votedie si pe cine nu, ei se obligara intre sine pe parol'a loru de onóre. Lui Baritĭu inca'i ţinusera minte scenele din senatulu imperialu.

Asĭa si asupra lui C. Maager erau cei mai multi sasi càtraniti mai alesu pentru magĭarismulu acestuia, deci l'au si trantitu.

Din contra romanii n'au ţinutu despre acestea alegeri nici-o conferentia comuna si confidentiala si n'au compusu nici-o lista de candidati. Rodeau in inimile unora si rancune personale mai multu cá producte a le fantasiei, care se manifestau ici-colo si in scrisori private. Romanii inse de ambele confessiuni erau si absorbiti cu totulu de causele loru bisericesci inportante, care'i facea fórte prepuitori si le nutriá nervositatea. Greco-orientalii cugetau di si nópte la infiintiarea mitropoliei si a episcopiei de Caransebesĭu, de Temisĭór'a, cá la unu portu de scapare intre tóte valurile si luptele politicei militante nesigure si insĭelatóre. Greco-catolicii din partea loru îsĭ incordasera tóta luarea aminte nu numai la inplinirea scaunului vacantu alu episcopiei dela Gherla dupa bunulu episcopu Ioanu Alexi, carele reposase in 29 Iuniu 1863, ci si la inpregiurarile din archidiecesa. Episcopi'a din Gherla a remasu veduvita pàna in 5 Iuliu 1865. Despre afacerile bisericesci in archiepiscopia pàna in acea epoca se póte lua sciintia din istori'a bisericésca a aceleia. Destulu cà din cleruri nu au mai fost alesi la senatulu imperialu decàtu numai I. Popasu si N. Popea; anume dintre cei 5 canonici si vicari gr. cat. din dieta nici-unulu, precum nici protopopulu gr. or. I. Hanea. In comparatiune cu anulu trecutu romanii au si perdutu unu locu. Ei neintielesi intre sine îsĭ risipisera voturile cu atàta neprevedere, in càtu din acésta causa a trebuitu se se faca càteva asĭa numite alegeri ànguste, in care apoi îĭ ajutara sasii, cá lips'a romaniloru din senatulu imperialu se nu prea bata la ochi in regiunile superiori, cà-ci si asĭa unele diarie germane si mai vîrtosu cele magĭare, incepusera se'si bata jocu cu mare placere de discordi'a romaniloru, care apoi preste unu anu a si spartu intre densiĭ in modu intristatoriu.

Dupa nationalitati au fost alesi 12 romani, 11 sasi, 3 magiari.

Facuramu acestea descoperiri aici cá producte ale discordiei, pentru cá se le fia de invetiatura la nepoti si la stranepoti.

Cu rescriptu imperatescu din 14 Octobre diet'a acestei tĭeri a fost prorogata, adeca amànata in sĭedinti'a de sambata din 29 Octobre 1864 pe timpulu càtu va lucra senatulu imperialŭ. Asĭa s'a disu in rescriptu: vertagt werde; vomu vedea maĭ tardiu, cà acea prorogare a ţinutu aprópe unu anu.

Cu acea ocasiune se facù si ceva parada de cuvente. Presĭedentele promisse cà terminulu redeschiderii si alu continuarii sĭedintieloru se va face cunoscutu la timpulu seu, dupa aceea multiamesce membriloru pentru increderea aratata. Cas'a 'i respunse cu unu vivatu, precum si meritase pentru intielepciunea si tactulu seu impreunatu si cu energia, cand a cerutu trebuinti'a.

Parochulu luteranu Obert, cá bunu oratoru, respunde presĭedentelui intr'unu discursu parte pessimistu parte plinu de illusiuni. Dupa Obert sarcinele publice erau nesuportabile cá si sub domni'a de odinióra a turciloru; afla inse totu elu, cà acésta patria innóta intru o pace de auru si in libertate cá nicĭodata; tĭer'a se facù membru alu unui statu mare, dela care crede cà va avea ajutoriu la lipsele ei; deci se cautamu numai la Vien'a, la imperatulu nostru si se ţinemu in minte pe ministrulu Schmerling, carele disese ardeleniloru: »Transilvani'a va afla si se va convinge despre ceea ce insemnédia a ţiné la imperiu.«

Dim. Moga multiamí imperatului pentrucà dedese tierei dieta. Salmen facù laude comissariului Crenneville; se subscrise celu din urma protocolu si apoi membrii plecara in corpore la comissariu spre a'si lua dela escel. sa »Remasubunu,« pàna cand?

Pàna la inchiderea acestei sessiuni dietale se mai tractasera intrensa pe lànga proiectele de legi venite dela Vien'a, inca si altele introduse in desbatere de càtra mai multi membrii ai dietei, precum au fost propunerea lui Obert et consortes, cá servitiulu militariu se fia redusu la ani mai puçini decum era in acelea timpuri; a episcopului Andreiu, cá monarchulu se fia rugatu a daruí preotimei confessiuniloru recepte (recunoscute, indigenate) celei lipsite de mijlócele vietiuirei interessele fondului dela fiscalitati; a lui Ioanu Puscariu, cá cu ocasiunea regulariloru urbariale (rurale) se se faca dotatiuni pentru preoti si invetiatori in portiuni de pamentu pentru cultivare; a lui Gabriel Manu unu proiectu motivatu pe largu pentru regularea inpositeloru si stergerea capitatiei (darea capului), care cá mostenire dela turci pe lànga ce era infamanta, ruşinatóre, apoi asupriá fórte greu pe classele sarace, si alte càteva, din care totu nu s'au alesu niciodata legi obligatóre.

Si acum pàna a nu trece la senatulu imperialu, se aruncamu o cautatura inapoi preste alte intemplari nepolitice din cele 6 luni din urma.

Simionu Barnutĭu, acea figura istorica pentru natiunea romana intru intielesu genuinu alu cuventului, renuntiandu la catedr'a de profesoru din Iasi, cu sanetatea sa fisica multu mai debilitata de càtu fusese la intrarea sa in Moldov'a, abatutu si cu spiritulu din caus'a lupteloru estraordinarie si a multoru ilusiuni perdute, se intorsese in patri'a sa si la loculu nascerei sale la Bocşĭa romana in comitatulu Selagiului, pentru-cá pre cand angerulu mortii ĭlu va chĭama, remaşitiele sale pamentesci se afle repausu in sinulu acelei tieri si intre acei fii ai natiunei romane, pentru cari elu muncise si suferise atàtu de greu in viati'a sa. Simionu Barnutĭu a fost inmormentatu in dio'a de Constantinu si Elena 1864. Vicariulu de atunci Demetriu Coroianu din Şimleu ingrijise pentru executarea unei solemnitati funebrale, precum abĭa se mai vediuse vreodata pe locurile acelea. Vicariulu actualu Alimpiu Barboloviciu cu preotimea si cu fruntasii mireni pre càtu de piosi, pre atàta si generosi au ingrijitu pentru ridicarea unui monumentu in Augustu 1878.

Abĭa acuma va fi sositu timpulu, pentru-cá cineva din generatiunea a dou'a bine armatu cu spiritu obiectivu si aflandu-se in proprietatea multoru documente autentice necunoscute pàna acum, se descria pe Barnutĭu intocma asĭa precum a fost elu intre tóte inpregiurarile vietiei lui. Unu lucru ĭlu sciu si eu: biografulu va afla in cursulu vietiei lui Barnutĭu, cá si la oricare altu omu pamenténu, pre lànga virtuti sublime, si unele opiniuni erronate, inse de buna credintia; puritatea caracterului seu va esí curata cá diamantulu; iubirea sa càtra natiunea si patri'a ei va semena cu a martiriloru, cari au cadĭutu victime credintiei loru, ceea ce Laurianu si Al. Papiu ĭĭ denegasera in memorialulu loru din 1859, din care causa au si fost asprii si nedrepti càtra densulu.

In tóte localitatile mai de frunte cu poporatiune romana de ambele confessiuni din Transilvani'a si Banatu, s'au servitu parastase pentru sufletulu fericitului reposatu.

In 5 Septembre (24 Augustu) ne venise scirea telegrafica dela Bucuresci despre mórtea celuilaltu luptatatoriu contimpuranu Ioanu Maiorescu, intemplata in aceeasi di.

Amicu intimu incepend din classele gimnasiale si pàna la finea vietiei lui Maiorescu, me simtisem obligatu in consciintia a'i conserva memori'a in adunarea càtorva fragmente din viati'a lui, publicate in calindarĭulu meu din 1865 apoi si in Fói'a Asociatiunei »Transilvani'a«; am tiparitu totu in acestu organu de publicitate si càteva din cele 110 corespondentie private a le amicului meu, venite parte mare cá respunsuri la corespondentie de a le mele, sau cá informatiuni de care aveamu trebuintia in timpuri de grea cumpana, altele si de interesu privatu si familiaru.

Din cele trei discursuri funebre pronuntiate la mormentulu lui Ioanu Maiorescu, unulu de càtra episcopulu Dionisie Romanu de origine din Selisce comit. Sibiĭului, alu doilea de càtra fostulu seu elevu preotulu Veniamin, alu treilea alu lui Alecsandru Papiu Ilarianu, coprinde càteva informatiuni pretióse despre activitatea cea mai necrutiatóre de sanetate a eruditului luptatoriu.[1]) Elu sciá bine cà suferia din anii prunciei sale de unu defectu organicu, se incredea inse prea multu in puterile de viatia concentrate in celelalte parti a le organismului seu, si nu se crutĭá; era si mai puçinu crutĭatu de càtra acei contimpurani ai sei din Munteni'a, cari nici dupa 28 de ani càtu au muncitu Maiorescu in Romani'a, nu ajungeau cá se petrunda in scopurile urmarite de elu fàra nici-unu interesu personalu, din care causa Papiu enuntiase curatulu adeveru dicènd, cà Maiorescu dupa servitiu de ani 28 murise totu asĭa de saracu precum fusese la inceputulu carierei sale.

Precum pentru Barnutĭu, asĭa si pentru Maiorescu s'au servitu multe parastase. Fiica-sa Emilia si fiĭu-seu Titu au pusu parintelui loru unu prea frumosu monumentu in cimiteriulu capitalei, unde nu preste multu s'au asĭedĭatu si remaşitiele pamentesci a le mamei loru.

---

[1]) In Gazet'a Trans. Nr. 72 din a. 1864.

O biografia genuina alui Ioanu Maiorescu demna de valórea, eruditiunea si de meritele lui numai fiĭu-seu e in stare se o dea romaniloru.

Din resortulu instructiunei publice merita cá se trecemu si aici unele informatiuni pentru posteritate.

In gimnasiulu de 8 classe dela Blasĭu au fost in a. 1862/3 studenti 479. Pe a. 1863/4 acelu numeru crescuse la 521, toti romani, afara de 1 magĭaru. Dintre romani 441 erau greco-catolici, 79 greco-orientali. Profesorulu care trimisese Gazetei unu conspectu tabelariu observá cu durere, cà dela revolutiune incóce, studentii si scolarii din Blasĭu înca nici pàna la 1864 nu mai primiau pàne din fundatiunea infiintĭata in dilele episcopului Grigorie Maior pentru càte 200 de tineri, si cà din tóta acea tinerime nu mai 38 insi aveau càte o bursa, de càte 10, 30, 50 pàna celu multu 80 fl., inse si din acestea 18 erau burse din fondurile dela Naseud si 8 dela Lugosĭu. 2 studenti aveau stipendii Clainiane de càte 126 fl., 1 Ramontiai de 60 fl., unii din fundatiunile lui I. Bob, 1 dela Asociatiunea transilvana.[1]) Atàta totu; din veniturile dominiiloru in 16 ani nimicu. Acésta fusese un'a din urmarile resturnaturiloru politice si revolutionarie; inse 16 ani de carentia totu a fost prea multu. Aici ne aducemu aminte de durerósele descoperiri facute de càtra prepositulu Vasilie Ratiu cu ocasiunea instalatiunei canoniciloru din Blasĭu.[2]) Vomu vedea mai tardíu càtu au inaintatu ajutóriele pentru tinerime in alti 20 de ani.

Pàna in a. 1864 din edificiulu scóleloru dela Brasĭovu era gata si folosita numai partea principala, adeca ce dicemu frontu; directorulu Gavrielu Munteanu îsĭ avea locuinti'a totu acolo. In 12 ani tinerimea se inmultise spre marea mirare a pessimistiloru asĭa de tare si classele trebuea se se inmultĭésca in aceeasi proportiune, in càtu acum nici directorulu nu mai putea locuí inlaintrulu gimnasiului. Atunci episcopulu diecesanu si cá inspectoru supremu alu scóleloru sale confessionale, vediendu cà in acea epoca comerciulu preste totu, prin urmare si in Brasĭovu mergea fórte reu si locuitorii astadata nu mai puteau sacrifica sume mai considerabile, a scosu insusi escel. sa 4000 fl. v. a. dela sine spre a se puté cumpara casele din vecinatate dela famili'a Petrovici, unde apoi s'a mutatu directorulu cu locuinti'a. Dupa càtiva ani cele doue comune bisericesci din cetate si din suburbea Schĭaĭ totu s'au vedĭutu necessitate a mai inaltia o aripa la gimnasĭu; eara in anii mai dincóce cumparara alta casa vecina cu scopu cá se o prefaca in scóla de fete, cá se nu mai mérga la scóla in edificiulu principalu. Acestea cá momentu din monografi'a scóleloru nationale romane din Brasĭovu, unde pàna la 1850 existase unu colegiu evang. sasescu, unu gimnasiu r. catolicu ungaro-nemtiescu, scóle romanesci elementare de càte 3—4 classe si o scolutia grecésca, eara anume dela dualismu incóce gubernulu ungurescu prea decisu a magiariza cu ajutoriulu secuimei vecine atàtu cetatea càtu si districtulu cu tóta poporatiunea sasésca si romanésca, varsa sute de mii la inaltiare de palaturi pentru scóle reali, si academi'a comerciala; a luatu sub protectiunea sa si gimnasiulu catolicu, acum deplinu magĭarizatu; s'au desbinatu si magĭarii luterani de sasii luterani, pentrucá nici in afaceri bisericesci se nu mai remàie urma de limb'a nemtiésca.

---

[1]) Vedi Gazeta Tr. Nr. 64 din 1864.

[2]) Capu VI § 21 si mai pre largu in Fói'a pentru minte, inima si literatura Nr. 33—34.

In Augustu monarchulu confirmase pe episcopulu serbescu Maşirevici in demnitate de mitropolitu si cu rangu de patriarchu, dedese voia Serbiloru si pentru ţinerea unui congresu bisericescu. In acelea momente caus'a mitropoliei gr. or. romàne înca nu era regulata deplinu.

Congresulu electoralu serbescu fusese convocatu pe 1 Augustu. La acela s'au alesu si deputati romani de unde s'au pututu si de unde au voitu romaniĭ, nu inse cu scopu de a participa la alegere, ci cu totulu din alta causa afundu taiatóre. Comissariu la acelu congresu era trimisu din partea monarchului generalulu br. Iosif Philipovici de Philipsburg. Deputatii romani decisi a nu participa la alegerea unui mitropolitu, cu adeveratu orthodoxu cá si densii, dara serbu intru tóta fiinti'a sa, cu tóte institutiunile sale, in locu de a merge la urna s'au presentatu la numitulu comissariu cu unu memorialu si cu o scrisóre, in care róga pe escel. sa, cá se binevoiésca a inainta memorialulu la Maiestatea Sa imperatulu si regele in numele romaniloru din trei diecese, Arad, Temisĭór'a si Versĭetĭu. Este si acelu memorialu unulu din acelea documente demne de causa si de subscriitorii sei, care facu onóre generatiunei din acea epoca. Cu vreo diece argumente valoróse deputatii romanii desfasĭura pe largu raporturile bisericesci, scolastice si culturale dintre serbi si romani, starea de batjocura si de nesuferitu la care au ajunsu acestia sub hierarchi'a serbésca, supunerea loru necanonica la aceea, legitim'a loru dorintia de a vedé càtu mai curend restaurata mitropoli'a orthodoxa nationala romana, promissa si mai de curènd prin prea inaltu autografu din 25 Iuniu 1863 adresatu cancelariului transilvanu comitelui Franc. Nádasdy.

Precum vedemu, acelu memorialu, prin care romanii denegau participarea la alegere de mitropolitu serbescu, se putea considera totodata cá ursoriu la petitiunile si deputatiunile anterióre. Memorialulu pórta dat'a din 1 Augustu 1864 si e subscrisu de 13 barbati in frunte cu trei protopopi Gruici, Marcu, Belesĭu si 1 preotu Andrievici, dintre mireni si acilea la loculu anteiu Andreiu Mocioni, V. Babesĭu, Pascu, Atanasievici, Sig. Popovici, L. Ionescu, D. Hatieganu, Aurelie Maniu.[1]

Se infiintiase si Asociatiunea aradana pentru literatur'a si cultur'a poporului romanu. In Octobre îsĭ ţinuse sub presidiulu episcopului Ivascovici a dou'a adunare generala bine cercetata, dupace in urm'a primei adunari fusese o deputatiune la monarchu spre a'i multiamí pentru aprobarea statuteloru. Incepuse a se aduna pe anu càte unu fondu de 4—5 mii. Acea asociatiune aflase cá si cea din Transilvani'a, cà inainte de tóte avemu se incepemu cu inmultirea inteligentiei superióre prin inpartirea de burse la studenti bine crescuti si din familii onorabile. Una miĭe florini fù votata si aici pentru studenti. Cu acea ocasiune famili'a Mocioni destinase unu premiu de 100 galbini in auru pentru unu opu istoricu, alu carui subiectu se fia: »Sórtea, originea, decadenti'a si reinviĭerea natiunei romane in Orientulu Europei si mai cu séma in Austri'a.« Scopulu scrierii era de a proba, cà procesulu de desvoltarea si progresulu acestei natiuni nu se mai póte ţiné in locu. Eminenta idea ventilata intre romani din nou inainte cu 25 de ani, cá si inainte cu 80 de ani, cum si cá in dilele nóstre.[1])

---

[1] Memorialulu publicatu intregu si in Gazeta Tr. Nr. 64 et 65 din 1864.

Capu XII.

Calea càtra alte desastre.

§ 39. Deschiderea senatului imperialu a trei'a óra. Cuventu de tronu optimistu. Desbateri pessimiste. Semne rele pentru ardeleni.

Plecara si deputatii ardeleni mai toti la Vien'a. Sĭedinti'a prima si preparativa in ambele Case a le senatului imperialu, acum in alu treilea anu a fost deschisa in 13 Nov. in Cas'a de sus de càtra archiducele Rainer cá ministru presĭedente insoçitu numai de ministrii Mensdorf-Pouilli, de br. Mecsery si com. Fr. Nádasdy cancelariulu transilvanu. Discursulu de buna revedere alu archiducelui a fost scurtu, inse elegantu si totusi meduvosu, precum se sĭede bine unui archiduce talentatu cá Rainer. Presĭedente alu Casei era numitu principele Carlos Auersperg, vicepresĭedente com. Kuefstein.

Camer'a deputatiloru se deschise numai la 12 óre din aceeasi di. Erau de fatĭa 7 ministrii si din partea Transilvaniei vicecancelariulu br. Reichenstein. Publicu nu prea mare in galerii. In anulu alu treilea dela inceputulu vietiei constitutionale incepuse a li se stempera curiositatea. Ministrulu de statu Schmerling presentà pe dr. Leopold Hasner de Artha cá presĭedente alu camerei deputatiloru numitu de càtra Maiestatea Sa. Acelu presĭedente ţinù apoi unu discursu stralucitu, cu care inspirà respectu si veneratiune in tóte partile. Scopulu oratiunii sale fusese a da la tóta lumea se intielégа, cà in situatiunea in care ajunsese monarchi'a in anii din urma, atàtu corpulu legislativu, càtu si gubernulu si chĭaru locuitorii se se ocupe mai multu numai cu politic'a din laîntru, cu afacerile sĭ reformele de acasa, cu consolidarea in tóte privintiele, cu desvoltarea constitutiunei. Cu acestea cuvente presĭedentele intielegea, cà este pornire rea si periculósa din partea monarchiei de a se amesteca necurmatu in afacerile altoru popóra si staturi, prin urmare a se si face de ura cu ele. Mai departe adaose presĭedentele, cà ar fi o eróre mare a se lua dupa sisteme, cà-ci geniulu timpului nu stà in sisteme; ci puterea celoru mai geniali barbati de statu o dà loru priceperea de a se scí folosí de neajunsele si erorile altora la timpu bine venitu, eara in privinti'a tractateloru inchĭeiete intre staturi se nu perdemu din vedere, cà acelea au devenitu eftine cá si alunele; eara actele de statu (constitutiunile etc.!) sunt supuse la prescriptiune (Verjährung) cá orice lucruri bagatele. Deci nu este bine a se lua cineva dupa ómeni visionari si fantasti etc.

---

[1]) Vedi Arader Zeitung, Concordia, Gazeta din Octobre 1864.

Ar putea se dica cineva, cà barbatulu eminentu Hasner, care pàna in acelea dile fusese presĭedente alu consiliului de instructiune publica in Vien'a, ar fi vorbitu in acea di din 13 Novembre cá unu profetu; elu inse nu a predisu desastrele viitóre cá profetu evrĕu din testamentulu vechĭu, ci numai cá patriotu prea bine informatu, intieleptu si condusu de logic'a neindurata, de care nu poti scapa, precum ne vomu convinge din evenimentele care au urmatu. Era prea tardíu cá invetĭatur'a lui Hasner se fia pututu prinde locu in regiunile superiori si supreme a le monarchiei. Sortile fusesera aruncate mai de inainte; monarchi'a rapeḑita pe clin'a de vale; recaderea poporului romanu înca de atunci era cá sigilata.

A dou'a di in 14 Nov. Maiestatea Sa imperatulu si regele intrand in sal'a cea mare ocupata de membrii ambeloru camere legislative, urmatu de archiduci, ministrii si alte inalte auctoritati, in presenti'a si a Augustei cu archiducesele si damele de onóre, s'au asĭedĭatu pe tronu si cu capulu acoperitu primind dela ministru cuventulu de tronu îlu cetí cu voce sonóra cá si alta data. Discursulu imperatescu dupace declarà indata la inceputu, cà acestu senatu imperialu este convocatu acum cá se represente monarchi'a intréga (adeca si pe tierile care nu voru se'si trimita deputatii loru), indata apoi adaoge dicènd:

»Totu asĭa me aflu in asteptare, cá in jumetatea de càtra Resaritu a imperiului Meu, activitatea constitutionala, care in marele Meu Principatu Transilvani'a face progresse inbucuratóre, se póta reincepe preste totu. Càtra acésta ţinta, care

Eu atàtu in interesulu aceloru regate càtu si in alu intregului imperiu dorescu cá se se ajunga càtu mai curend, se afla indreptate seriósele tendentie a le regimului Meu. Increderea si adeverat'a intielepciune Ve voru conduce càtra unu resultatu fericitoriu.«

De ací inainte discursulu de tronu atinge seri'a de evenimente càte trecusera dela sessiunea anterióra, cum resboiulu victoriosu si pacea cu Danemarc'a, inaltiarea frate-seu Ferdinand Maximilianu pe noulu tronu din Mexico, discordiile din Germani'a, revolutiunea din Poloni'a; eara dela acestea trece la afacerile finantiale si la unele reforme respective usĭorari de inposite, unu planu pentru alte tarife de vame in buna intielegere cu Germani'a, unu planu de cali ferate anume si in Transilvani'a s. c. l.

Din acelu discursu de tronu este invederatu, cà monarchulu se interessá de aprópe de starea patriei nóstre Transilvaniei. Vomu vedea cum s'a interesatu senatulu imperialu.

In sĭedinti'a a dou'a se propune in ambele case càte o adresa cá respunsu la cuventulu de tronu si se alegu comissiunile. Acilea s'a observatu indata o simptoma din càte mai aveamu se vedemu. Vreo 40 deputati din partid'a integritatii monarchiei se învoisera in conferentia privata, cá in comissiunea de 12 pentru adresa se fia alesi membrii din tóte nationalitatile, inse partid'a curatu germana si polonii au stersu pe candidatii romani si ruteni; dara partid'a ministeriala 93 contra 69 invinse cá se intre si unu romanu si unu rutènu.

In sĭedinti'a a trei'a vení ministrulu Plener cu proiectulu de bugetu preliminatu pentru ambele parti ale monanarchiei:

Venituri	518	milióne	227.000	fl. v. a.
Spese	548	»	75.000	» » »
Deficitu	30	»	477.000	» » »

O parte din deficitu era se se copere cu 18 milióne despagubire dela serman'a Danemarca pentru resboiulu perdutu.

Puseramu acestea cifre de indemàna aici, pentru-cá patriotii se póta compara cu acestea pe cele din dilele nóstre, care gruppate intru o singura suma generala din ambele parti ale monarchiei trecu preste noue sute de milióne si sunt semne, cà mai curend ori mai tardiu au se ajunga la unu miliardu.

Proiectulu de adresa alu camerei deputatiloru esitu din pén'a maiéstra a advocatului dr. Carolu Giskra dela Brünn gat'a fiind pe 24, in 26 Nov. s'a si datu de urgentia in desbaterea camerei. Pe noi astadi ne potu interessa numai doue aliniate din acea adresa si adeca aceea, in care camer'a vede cu adenca durere, cà Veneto-Lombardiei nu i se mai deschide o dieta esita din alegerile poporului, nici in Galiti'a nu se mai dà alta dieta (dupa conspiratiune); asĭa si diet'a Ungariei si a Croatiei se amàna pe ani inainte; deci se se convóce acelea diete neaparatu, pentrucá prin graiulu loru se se afle, care este voi'a si nevoi'a aceloru tieri. De altmentrea insasi camer'a deputatiloru nu va lipsí a confaptuí, cá pre lànga neclatit'a observare a principiiloru enuntiate in constitutiune, adeca in Diploma si Patenta, se se dea aceloru tieri tóte garantiile cerute pentru asecurarea autonomiei loru pre càtu aceea este definita in constitutiune.

Din acelu aliniatu s'ar parea, cà pàna in Novembre 1864 maioritatea senatului imperialu înca nu cugetá la desfiintiarea autonomiei tieriloru, adeca a nu sparge prin constitutiunea octroata.

Intr'unu altu aliniatu adres'a ajunsese si la Concordatulu religiosu inchĭeietu la 1855 intre imperatulu Austriei si intre Scaunulu Romei. Adres'a pretinde revisiunea concordatului si regularea afaceriloru bisericesci cu pap'a Romei din nou, pe cale constitutionala, adeca prin parlamentu in numele monarchiei intregi, eara nu numai in modu unilateralu prin monarchu. In realitate maioritatea tindea la desfiintiarea Concordatului, pentru care genialulu advocatu dr. Eugeniu Mühlfeld din Vien'a cu minunat'a sa dialectica preparase de ajunsu pe inteligenti'a austriaca.

Din desbaterile deschise asupra adresei unele parti au si astadi valóre pentru noi, in càtu acelea ne arata calea pe care era se apuce monarchi'a si cu ea tiér'a nóstra. In senatulu imperialu din acea epoca erau càtiva oratori eminenti si prea buni cunoscatori ai afaceriloru monarchiei. Dintre aceia unii cá austriaci sinceri, inse pessimisti, se svèrcoliau in oratiunile loru cá pescii aruncati pe uscatu. Altii totu oratori buni, dara pangermanisti pe atunci ceva mascati, vorbiau cu mai puçina durere de acésta monarchia, cá si cum adeca, daca nu va fi acésta, va fi alt'a. Se aflá si alta grupa de membrii, cari cá dinastici sinceri, tindeau la federalismu, sau in casu de strimtóre grea la dualismu.

Dupace cuventase Giskra cá referente, urmara advocatulu dr. Ioanu Nep. Berger, comitele Eugen Kinsky si Skene, toti din partea stànga, si toti cerènd garantii multu mai mari pentru existenti'a si inflorirea monarchiei, prin urmare si lege severa, care se stringa pe ministrii la respundere pentru faptele loru. Vení apoi blàndulu Leopold Mende fost consiliariu alu curtii apelative, carele fusese mai multi ani cá functionariu imperat. in Ungari'a, pe care o cunoscea bine cu tóte aspiratiunile locuitoriloru ei, pe care le si numí: acesta pretinde totodata dela gubernu, cá se ridice blastemulu de 16 ani de asupra Ungariei, se incetedie activitatea tribunaleloru militare introduse asupra poporului, press'a se nu mai stea ferecata; discussiunea se fia libera si vocea tierei ascultata, pentrucà se dica oricine càte'i va placea (alusiune la càtiva Sasi din Transilvani'a), cestiunea ungurésca exista, si numai cand acésta va fi deslegata si inpacata, va ajunge monarchi'a austriaca tare inlaintru si in afara. In fine Mende propune, cá senatulu imperialu se céra chĭaru in adresa regularea cestiunei ungóresci.

Acum veni pop'a ev. luteranu Franciscu Obert din Transilvani'a cu pangermanismulu, si dupace pretinde multe lucruri cunoscute noue din dieta dela Sibiĭu, ajunge la formare de teritorii dupa nationalitati, avend firesce inaintea ochiloru o tiéra sasésca cá idealu; in fine invita pe senatu si pe gubernu, cá se'si traga prea bine sam'a, cà acésta monarchia fàra cea mai strinsa legatura cu Germani'a prin confederatiunea germana nu póte fi sigura de existenti'a sa.

Cetitoriulu va gàci usĭoru intielesulu pe care l'au datu deputatii negermani cuventeloru din urma pronuntiate de sasulu ardelénu Obert, eara ungurii pe din afara le-au crestatu si mai bine.

Se sculase si deputatulu cechu Sadil, cá se respunda lui Obert si la alti pangermanisti, scuturatu si indesatu. Mai anteiu Sadil susţine, cà Austri'a nici cu acelea doue acte înca totu nu este monarchia constitutionala, cà-ci îĭ mai lipsescu multe drepturi mari, precum: dreptu de reuniuni (Vereinsrecht), libertatea pressei, care dupa elu este numai o ironia, juriu, publicitate si procedura verbala, responsabilitate ministeriala etc. Se se inplinésca tóte acestea prin potestatea legislativa si numai apoi se vorbimu de monarchia constitutionala.

In càtu pentru legatur'a strinsa cu Germani'a recomendata de pangermanisti, Sadil vorbind óresicum si in numele altora spune curatu, cà celelalte natiuni ale monarchiei n'au nici-o incredere intru acea legatura, ci tocma din contra, se temu de ea si presupunu cà puterile acestei monarchii se voru intrebuintia numai in interessulu si in scopurile Germaniei, nu si pentru tierile austriace. Popórale austriace voiescu se fia numai austriace, nicidecum si germane. Ce folóse au adusu Germani'a Austriei? intrebà Sadil si respunse: Nimicu, ci tierile germane au cerutu sacrificii si protectiune dela Austri'a. Tocma din contra, dorinti'a popóraloru austriace negermane este, cá Austri'a se ésa cu totulu din confederatiunea germana, cu atàtu mai vîrtosu, cà popórale germane traiescu in discordia necontenita, nu ai cu cine te intielege; numai Prussi'a îsĭ urmaresce prea bine scopurile sale.

La sententiele din urma ale cechului Sadil se audira din partea germaniloru strigate de »Oho, oho!« Cu acestea se inchise desbaterea generala. Nu trecura nici doi ani si dorinti'a lui Sadil s'a inplinitu.

Desbaterea speciala se incepuse in 1 Decembre, si ea decurse asĭa, in càtu noi ardelenii si anume noi romanii ne-amu fi pututu deschide ochii indata atunci, pentru-cá se cunóscemu limpede unde ajunseseramu si se nu ni'i mai scótemu dupa càteva luni unii la altii prin certe si ura intru nimicu justificata.

Au fost si in sessiunea senatului din 1863/4, adeca la antei'a intrare a nóstra in acela, mai multi deputati si barbati de statu, buni austriaci, inse amici ai Dualismului; aceia inse atunci au tacutu; totu ce se putea observa la acea grupa fatĭa cu ardelenii era cá si din partea poloniloru galitiani, recél'a cu care eramu intimpinati. Acelea grupe n'au voitu se védia pe ardeleni pe bancile parlamentului din Vien'a, pre cand din contra barbati cá Giskra, Mühlfeld, Berger, profesorulu dr. Herbst si mai in scurtu stàng'a se purtau cá centralisti rigurosi, caroru nu le trebueau nici chĭaru umbre de diete provinciali; ei voiau unu singuru parlamentu la unu locu, precum este alu Angliei, unde se afla incorporate trei in unulu singuru, alu Angliei, alu Scotiei si alu Irlandiei.

Mende preparase cevasi calea pentru dualismu, acum înse in desbaterea speciala luà cuventulu Mauritiu Kaiserfeld, dupa rangu alu doilea functionariu in provinci'a Stiria,[1] barbatu generosu, stimatu si de càtra adversarii sei politici pentru virtutile sale private, cá si pentru alte calitati ale sale. Intr'unu discursu decàtu oricare mai meduvosu si mai stralucitu abĭa se mai audise in parlamentulu din Vien'a, Kaiserfeld luase asupra'si missiunea pre càtu de inportanta, pre atàtu de greu isbitóre in interesse inmiite; elu adeca se declarà din tóta convictiunea sufletului seu pentru sistem'a dualistica, nu inse cu patima, ci in termini si in tonu ce insuflá respectu, cu o logica ce convingea pe toti cei nepreocupati. Dela Kaiserfeld aflara si ministrii adeverat'a programa a austriaciloru dualisti. Puneau si ei temeiu pe drepturi istorice, de ordine superióra, adeca pe contracte de statu inchĭeiete odinióra intre vreo casa domnitóre si intre o tiéra ori alt'a; ei înse aruncau in cumpana si scopurile cele mari practice fatĭa cu enormele diferentie in cultura, in temperamente, in professiuni si in mii de interesse càte se vedeau la lumin'a dilei intre popórale proprie austriace, si intre celea din tierile corónei unguresci. Chĭaru intrarea, ţinut'a si activitatea celoru 26 ardeleni, pàna atunci necunoscuta austriaciloru, inspirase acestora destula grija pentru casulu cand si deputatii Ungariei si ai Croatiei aru intra in senatulu imperialu, in care casu s'ar putea intempla usĭoru, cá spre ex. 85 ungureni, 26 ardeleni, 9 croati-serbi, din 54 boemi vreo 25 sau si mai multi, din 38 galitiani vreo 25 poloni (fàra ruteni), din 22 moravi vreo 10 sau si mai multi, lombardo-venetianii toti 20, înca si unii sloveni din Carinthia si Carniolia, se faca in cestiuni de inportantia suprema nu numai maioritate simpla, ci chĭaru si de $^2/_3$ fatia cu deputatii de nationalitate germana din propriele tieri austriace, in care si astadi, in acestu periodu alu Dualismului, vedemu pe germani luptand fórte greu si in stare de aparare fatĭa cu popórale slave. Kaiserfeld cá austriacu sinceru, care si cunoscea fórte bine pe unguri, sciá bine cà ce póte astepta monarchi'a dela ei intr'unu parlamentu comunu. Nu dupa simpatii si antipatii, ci dupa istoria, esperientia si calculu vorbise Kaiserfeld.

---

[1] Landeshauptmann, cum amu dice capitanu alu tĭerei.

In càtu pentru intrarea celoru 26 de ardeleni in senatulu imperialu, Kaiserfeld negá cà cu acestia s'ar fi intregitu acelu corpu legislativu asĭa, cá se póta representa monarchi'a intréga; acésta parere coprinsa si in cuventulu de tronu elu o numì numai fictiune, cu care îsĭ léga ochii ministrii si altii. Nu este intregitu, nu este acestu senatu parlamentu generalu si centralu fàra cei 86 ungureni, 9 croati, 20 lombardo-venetiani. Mai lipsise dela Kaiserfeld numai, cá se se intórca spre ardeleni si se'i intrebe: Voi ce cautati aici? Plecati acasa! Reu asternea Kaiserfeld anume aceloru compatrioti ai nostrii sasi, cari steteau se plece dela Vien'a si mai departe, dreptu la Francfurt.

Ministrulu de statu cavalerulu Ant. Schmerling a intielesu prea bine pe Kaiserfeld si respunse oratorului in tonu demnu de ambii adversari. Inse cá orisi-care ministru, elu fórte raru póte se spuna tóte precum face omulu din opositiune. Schmerling cunoscea stadiulu in care sa aflau negotiatiunile ce curgeau intre gubernu si intre aristocrati'a ungurésca, sémena inse fórte, cà esc. sa cunoscea puçine din intrigele care lucrau barbatesce pentru resturnarea lui.

Dupace terminase Kaiserfeld discursulu seu si disese: »Sau Austri'a constitutionala, sau nici-o Austria,« atunci multi deputati esind dela locurile loru îĭ strinsera man'a; eara intre ei se aflau si de aceia, cari in sessiunea anterióra cand cu votarea bugetului Ungariei, nu suferisera nici se se vorbésca despre autonomi'a tieriloru; inca si mai multu: totu in 1863 se sculasera 81 deputati germani in frunte cu dr. Anton Ryger, notariu si advocatu in Moravi'a, carii au pretinsu, o schimbare in diploma in acelu intielesu, cá si resortulu justitiei se se ia dela provincii, se fia si aceea centralisata. Si acum abĭa dupa unu anu aceiasi ómeni voira dualismulu.

A dou'a di dupa cele doue discursuri adeveratu parlamentarie unu publicistu germanu scrise: Acei doi oratori se potu asemena cu doue petrii de móra, intre care orice cade se sfarma si se preface sau in farina, sau in pléva, adeca dupa natur'a materiiloru.

Adres'a mai dete ocasiune la desbateri infocate înca si din caus'a Galitiei, unde se proclamase legea martiala, cà-ci acum steteau dintr'odata si din nou trei tĭeri din cele mai inportante sub legi si tribunale militarie, Ungari'a, Lombardoveneti'a si Galiti'a. In adresa adeca era unu aliniatu, in care se inputá greu gubernului, pentrucà a supusu Galiti'a la legi militari. In sĭedintia se aflau optu ministrii de fatĭa. Referentele Giskra facù teoria multa asupra legiloru esceptionale de obsidiune (Belagerung), militarie, statarie. Ministrulu de politia br. Mecsery îĭ respunse cu fapte de a le poloniloru, pe care le descoperí in audiulu lumei si care erau intre altele, cà comitetulu revolutionariu infiintiatu dela 1859 in Paris sub conducerea lui Mieroslavsky de atunci inainte formase comitetele revolutionarie nu numai in Poloni'a Rusiei, ci si in Galiti'a cu titlu de »comitete nationale polóne,« care scoteau contributiuni spre scopuri revolutionarie si dedeau porunci la poporu; juramentulu conspiratoriloru era: »Noi juramu credintia resboiului nationalu si constantia neclatita, pàna cand vomu face tóta Poloni'a libera si independenta.« Polonii îsĭ organisasera chĭaru si justiti'a, adeca tribunale separate de cele imperatesci. Veniau in Galiti'a multime de revolutionari straini cá se ajute pe poloni cu bratiale loru din momentulu in care va sparge revolutiunea. Descoperite fiind planurile poloniloru, ministeriulu s'a simtitu obligatu a ruga pe Maiest. Sa cá se'i permitta a lua si in Galiti'a mesurile esceptionale, si ministrulu crede cà cu acestea mesuri estraordinarie nu s'a violatu constitutiunea atunci, cand pacea, averea si viati'a locuitoriloru era in pericolu invederatu. Cospiratiunea polóna stetea in legatura cu tóte conspiratiunile europene, care îsĭ avea fiacare scopurile loru, anume italienii, ungurii, francesii; dara conspiratii din alte tieri se invoisera, cá versarea de sange se se încépa mai anteiu in tierile polóne, cá se dea de lucru Austriei si Russiei in laintrulu statului fiecareia.

Se intielegea de sine, cà deputatii poloni cari se aflau de fatĭa, se combata acelea mesuri a le gubernului, ceea ce au si facutu prin conductorulu loru cavalerulu Casimir Grocholski, barbatu cu multa invetiatura si polonu infocatu. Acestuia inse'i respunse aspru destulu canoniculu gr. c. ruténu Michail Kuziemski dela Leopole spunend curatu, cà poporulu ruténu tocma se bucurase la vederea tribunaleloru militarie, pentrucà dela acelea incóce a incetatu terorismulu cu care polonii infricasera tiér'a. Cu tóte acestea dorescu si rutenii cá starea esceptionala se incetedie si tribunalele militarie se se retraga; eara ei, rutenii, nu se voru sci odichniti si asigurati in contra tiraniei poloniloru, de càtu numai dupace Galiti'a cu $3^1/_2$ milióne de locuitori se va desface in doue provincii cu administratiune separata de totu, adeca una Galiti'a polóna si alt'a Galiti'a ruténa.

Cu acea ocasiune ne puteamu face si noi o idea despre gradulu de ura ce domnesce intre acelea doue popóra, amèndoue slave, precum si despre tirani'a sub care gemu rutenii sub poloni din caus'a dialectului, a ritului si a literaturei loru.

La acea desbatere au participatu si alti deputati, cá betranulu br. Pratobevera fost ministru si dr. Berger pentru poloni, ministrii Lasser si Schmerling contra aliniatului, care apoi s'a si votatu cu maioritate, fàra cá acelu votu se se urce ministriloru la capu.

Aliniatele despre finantiele statului au produsu cá totdeauna desbateri viforóse, totusi adres'a a fost votata in 6 Dec. Se mai ţînura sĭedintie pàna in 15 Dec., apoi se luara ferii de serbatori pàna in 9 Ianuariu, si noi ardelenii castigaramu timpu de meditatu asupra positiunei in care ajunseseramu.

§ 40. Doue resolutiuni prea inalte, in puterea carora biseric'a greco-orientala romana se desparte de cea serbésca si pentru cea romana se restaura mitropoli'a. Contributiunile Transilvaniei. Fondulu scóleloru dela Blasĭu si earasi cerere de sinodu. Deputatiunea romaniloru gr. or. la Vien'a. Lauda singulara pronuntiata de càtra monarchu asupra noului mitropolitu si asupra natiunei romane. Condamnari de conspirati.

Dupa asteptare si dorintia ferbinte de patru, sau mai exactu de 14 ani, in fine Monitorulu imperialu Wiener Zeitung aduse de serbatorile nascerei Domnului doue acte imperatesci, de importantia suprema mai de aprópe pentru poporulu romanu de religiunea gr. orientala, eara din punctu-de vedere nationalu si culturalu pentru natiunea romana intrégа. Le reproducemu aici asĭa cum le aflaramu traduse in romanesce din timpulu acela.

»Iubite Patriarce Maşirevici! Eu am incuviintiatu, cá pentru pertractarea afaceriloru bisericesci, scolare si fundationale, mai incolo pentru inchĭeierea unei invoieli asupra acelei parti din averea comuna a mitropoliei Carlovitiane din Ungari'a, Croati'a si Slavoni'a de inpreuna cu confiniile militare, care se cuvine cá se tréca in partea dieceseloru romane despartite de aceea, se se convóce congresu nationalu in Carlovitiu.

Deodata cu congresulu nationalu voru ţinea sĭedintie si episcopii serbesci gr.-orientali, parte pentru a se ocupa de alegerile necesarie episcopesci, parte spre a representa afacerile sus memorate a le bisericei, scóleloru si fonduriloru din punctu-de vedere bisericescu.

Dio'a, in care voru fi a se deschide ambele adunari, are a o defige comissariulu nostru general-maioru Josef br. Philipovich de Philipsberg in cointielegere cu Dumniata.

Viena in 24 Decembre 1864.

Franciscu Iosif m. pr.«

Alu doilea prea inaltu autografu suná:

»Iubite Baróne de Sĭaguna!

Spre a indestula rugamintile Romàniloru greco-orientali in Transilvani'a si in Ungari'a, conformu intentiuniloru manifestate prin resolutiunile Mele din 27 Septembre 1860 si din 25 Iuniu 1863 am incuviintiatu, cá pentru densiĭ se se ridice una mitropolia de sine statatóre, coordinata cu cea serbésca si cá Biseric'a episcopésca din Transilvani'a se fia inaltĭata la demnitate de Mitropolia.

Totdeodata aflu Eu a te denumí pe Domnia-Ta Archiepiscopu si mitropolitu alu Romaniloru in Transilvani'a si Ungari'a.

Viena 24 Decembre 1864.

Francisscu Iosif m. pr.«

Precum vede oricine, acestea doue prea inalte scrisori de màna sau cum se numescu in stilu curialu cu terminu grecescu kirografe, sunt subscrise numai de càtra Maiest. Sa, fàra contrasemnarea vreunui ministru ori altu functionariu de statu, ceea ce insémna, cà acelea au emanatu numai din propriulu indemnu si din plenitudinea potestatii — proprio motu et ex plenitudine potestatis Suae — a monarchului, dupace se convinsese in cursu de càtiva ani din propri'a experientia, cà si acesti romani intocma cá si ceilalti meritasera de multu acea bunavointia si favóre, nu numai in interesulu culturei religióse-morale, alu prosperitatii si alu individualitatii loru nationale, ci si din punctu-de vedere alu statului, alu libertatii religióse si alu egalitatii de drepturi. Numai asĭa putea se aiba intielesu si articlulu I de lege votatu in diet'a transilvana si apoi sanctionatu. Infiintiarea de nou a mitropoliei si episcopiei de Caransebesĭu era consecentie firesci ale acelei legi.

In acea epoca, pre cand se parea cà si marele principatu alu Transilvaniei era pe cale de a se regenera intru totu organismulu seu socialu, politicu si bisericescu cá tiéra autonóma, in proportiuni respectabile, una din datoriile principali a le barbatiloru sei ocupati cu afacerile tierei era, cá se traga informatiuni càtu s'ar putea mai exacte despre veniturile proprie ale ei, cá si despre spesele càte se voru fi facènd pe fiacare anu din acelea venituri in folosulu ei adeveratu, nu imaginatu. Óresicare descoperiri se facusera in sessiunea trecuta. Discussiunea parlamentara de atunci avù cá resultatu prea bine venitu, cà cancelari'a transilvana si ministeriulu centralu depusera si pentru Transilvani'a unu bugetu pe mesele senatului imperialu, precum nu ne aducemu aminte se fimu mai vediutu altulu relativu la acésta tiéra in tóta viati'a nóstra. Acum odata se aruncà lumina si preste starea finantiala, sau daca voimu, nationalu-economica a Transilvaniei, pentru-cá locuitorii se afle dupa putintia starea si averea publica a tierei pentru orice casu, sau cá un'a din provinciile monarchiei austriace, sau in casulu desfacerii ei in doue parti, cá principatu autonomu ce aparţine la asĭa numit'a coróna a Ungariei. Asĭa veniturile Transilvaniei contrase in cifre mai generali preliminate pe anulu solariu 1865 au fost:

A. Contributiuni (inposite) directe:

Darea pe pamentu sau foncier'a	v. a. fl.	1,468.883
» pe case locuite	» » »	294.467
» a capului (capitati'a)	» » »	1,305.000
» pe venit. partic. salarie, capitaluri etc.	» » »	180.000
Aruncuri sau crescaturi extraord.	» » »	317.707
Tacse de executiune la inposite	» » »	12.048
Sum'a contributiunilorn directe	v. a. fl.	3,578.105

B. Contributiuni indirecte:

Tacs'a pe fertu de vinarsu (rachiu)	v. a. fl.	1,250.000
» » vinu si mustu	» » »	140.000
» » bere	» » »	64.000
Accis'a pe carne si vite de taiatu	» » »	210.000
Glóbe si restantie	» » »	1.300
Venituri bagatele	» » »	300
Sum'a dariloru indirecte	v. a. fl.	1,665.600

C. Alte venituri:

Vamile (duanele) tierei	v. a. fl.	163.406
Monopolulu sarei	» » »	3,889.480
Monopolulu tabacului (tutun)	» » »	1,842.810
Din timbru (Stempel)	» » »	336.270
» taxe (care?)	» » »	16.805
» taxe judecatoresci	» » »	413.118
» loterie	» » »	129.576
» vamile dela drumuri si poduri	» » »	150.450
Sum'a altoru venituri	v. a. fl.	6,943.340

D. Venituri strictu fiscale:

Din dominiile administrate de statu, Desĭu, Deva, Cricau, Clusĭu-Turda	v. a. fl.	59.589
Din cele montanistice Campeni, Zalatna, Hunedór'a	» » »	290.264
Din Edificii publice (chirii)	» » »	570
» directiunea montanistica din Clusĭu	» » »	6.615
» minele de feru ale statului la Govàsdia, Sebisĭelu, Cugiru, Toplitia	» » »	563.844
Din monetari'a din Alba-Iuli'a	» » »	2,497.811
» padurile fiscale	» » »	168.650
Sum'a din fiscalitati	v. a. fl.	3,587.343

Adunand tóte sumele de sub A., B., C., D. intru o suma generala, venitulu acestei tieri se prevediuse pe a. 1865 cu 15,774.588 fl. in cuvente: Cincisprediece milióne sĭeptesute sĭeptedieci si patru mii cinci sute optudieci si optu florini v. a.

Acesta se credea la 1864/5 cà ar fi fost venitulu brutto de preste anu alu acestui principatu; eara venitulu netto era inmormentatu in bugetulu generalu adunatu din tóte provinciile monarchiei, din care se cunoscea numai sum'a ceruta la administratiunea tierei si care pe 12 luni din a. 1863 fusese preliminata de càtra cancelari'a curtii cu o economia de omu saracu in suma de 3,326.361 fl. v. a. atàta si mai multu nimicu; eara daca tiér'a ar fi mai avutu vreo trebuintia, se ia traist'a in gùtu si se plece la cerşite.

Venitulu sus aratatu pe 1865 era neasemenatu mai mare decàtu fusese acela inainte de revolutiune, era totusi multu mai micu decàtu ar fi pututu se fia, daca de ecs. fiscalitatile de orice numire nu s'aru fi ingrijitu si administratu si sub absolutismu mai totu asĭa misĭelesce cá si inainte de 1848. Asĭa de ecs. la Campeni, Zlatna, Hunedóra venitulu intregu era inghiţitu de administratiune si nici nu se ajunsese, in càtu s'au mai pusu din alte venituri preste 3 mii fl. Asĭa si dela minele de feru, abia remanea venitu curatu 40 mii fl. Dela monetari'a din Alba-Iuli'a nu mai remanea nici-unu castigu curatu, din care causa ministeriulu decisese cá se desfiintiedie acea monetaria, ceea ce s'a si intemplatu acuma in periodulu dualismului spre ruşinea tierei celei laudate de doue mii si mai multu de ani pentru enormele bogatii de auru si alte metale. Din padurile fiscale abĭa intrá venitu de 2200 fl.

Dela 1865 incóce este aprópe cu neputintia a da undeva preste veniturile specifice càte se scotu din acésta tĭéra; se crede numai dupa diverse cifre singuratice si din alte simptome, cà acelea trecu departe preste sum'a dupla din 1865, si noi amu cutedia se le pretiuimu la 35 milióne fl. v. a. (circa 87 milióne franci). Tóte inpositele vechi au crescutu, altele nóue s'au inventatu. Foncier'a (darea de pamentu) mai este totu 16%. Aruncurile s'au mai adaosu.

In acea epoca numerulu functionariloru tierei cá provincia autonóma era in suma totala 1713, din cari 35 la cancelaria in Vien'a, 112 la gubernu in Clusĭu, ceilalti la administratiunea politica in comitate si in asĭa numitele scaune, la justitia, la culte si technica. Functionari ai statului, de finantie preste totu, cu vami, saline, montanistica s. cl. 1024.

Spre a ne orienta in càtva cu privire la proportiunile in care au crescutu sarcinele tierei in cei 24 de ani din urma, insemnamu chiaru dupa informatiunile publicate estimpu in Budapesta, cà in anulu 1867 in care fù incoronatu Dualismulu si Transilvani'a se incorporase la Ungari'a, veniturile statului ungurescu intregu au fost 120 de milióne fl. v. a.; astadi inse acelea venituri au crescutu la 340 milióne si cá màne voru ajunge si mai sus, adeca la 360 milióne. Se póte deci presupune cu mare probabilitate, cà in proportiune analóga au crescutu si veniturile càte se storcu din Transilvani'a, sau aprópe intreitu mai multe de càtu erau acelea inainte cù $^1/_4$ de vécu.

In Ungari'a propria se aflau 6022 functionari autonomi si 4896 imperiali. Acestea cifre disparu pe lànga óstea de functionari civili inregistrati in sĭematismele de astadi a le statului.

In urmarea desbateriloru incinse in senatulu imperialu asupra bugeteloru si dupa atàtea rugaminti inaintate dela Blasĭu dintr'unu anu in altulu, cá se se numere desdaunarea si pentru dominiulu monastirei, adeca pentru fondulu professoriloru, abĭa in Ianuariu 1865 a fost trimisu acolo consiliariulu gubernialu Alecsandru Lazar insoçitu de unu functionariu adiunctu, cá se puna in evidentia sum'a cuvenita acelui fondu. Patent'a imperiala, prin care se regulase desdaunarea decimeloru, emanase din 15 Septembre 1858; de atunci trecusera siese ani si patru luni; nu aflamu inse nicairi cá statulu se fia numeratu acelui fondu incai vreo anticipatiune, din care causa professorii gimnasiali mai trageau înca totu numai salariu de càte 400 fl. v. a., adeca atàta càta era si simbri'a servitoriloru dela cancelariile auctoritatiloru politice si judecatoresci.

Intr'aceea dela Vien'a venise scirea, cà desdaunarea pentru monastire (fondulu professoriloru) s'ar fi defiptu in sum'a de 270 mii fl. v. a. Dupa càtiva ani s'a vedĭutu limpedita starea actuala a fonduriloru din Blasĭu. Aici trecemu numai sumele care intrasera si in bugetulu monarchiei si in celu specificu alu Transilvaniei pe a. 1865 cá subventiuni pentru culte. Asĭa aflamu subventiuni votate: Bisericei rom. catolice cá adaosu la venitulu din fondurile sale v. a. fl. 8541. Catolicii inse mai cerusera dela statu 9097 fl. Archidiecesei romane greco-catolice (Blasĭu) si episcopiei dela Gherl'a v. a. fl. 72.477 pentru o multime de trebuintie, salarii la canonici, sau adaosu la a le celoru din Blasĭu, intreţinerea de clerici in seminarii straine, si din aceeasi suma 30 mii ajutoriu preotiloru lipsiti. Archiepiscopiei gr.-resaritene romane (Sibiĭu) 50.000 fl., in care suma se coprindu si 24.000 fl. destinati cá ajutoriu pentru preoti lipsiti.[1]

Inregistramu acestea sume inadinsu la loculu acesta, pentrucá se se scia, cà acelea fusesera acordate, anume dieceseloru romanesci din periodulu absolutismului, prin urmare de-a dreptulu de càtra monarchu, dupa aceea acceptate si votate, de si intre mustrari, de càtra Senatulu imperialu si trecute definitivu in bugetu asĭa, in càtu acelea se stracurara apoi de voia de nevoia, si in bugetele guberneloru dualistice. Totu atàtea sume intrate in tesaurulu statului din sudórea crunta a poporatiunei romane de ambele confessiuni.

In aceleasi dile se ridicase dela Blasĭu o plansóre noua din caus'a neţinerei sinodului archidiecesanu, acum inse cu adaosu, cà in urmarea pasiloru facuti de càtra archiepiscopu gubernulu ar fi respunsu, cà elu nu ar fi in contra convocarii, dara nu lasa Roma.[2] Scirea din urma luata in legatura cu conferenti'a confidentiala greco-catolica din tómn'a trecuta la Sibiĭu, a indemnatu pe romanii greco-catolici dela senatulu imperialu cá se mérga dreptu la Nuntiulu apostolicu in Vien'a cu unu memorialu, intru care i se spunea Scaunului Romei, cà temerile sale erau cu totulu desĭerte si cà este fórte reu informatu despre lips'a de religiositate a poporului si chĭaru a inteligentiei romane greco-catolice. Nici-unu argumentu alu acelei deputatiuni cum amu dice voluntarie, nu a fost combatutu de càtra Nuntiu si de càtra auditorulu (secretariulu) seu, ci dupa convorbire mai indelungata deputatii esira cu respunsulu: »cà este greu a se intielege cu actualulu gubernu austriacu.« — Asĭa au patit'o greco-catolicii in 1865, înca si mai tàrdĭu cu sinodulu loru.

---

[1] Vedi acestea sume specificate si esplicate de mine dupa bugetulu statului din 1865 in Gazeta Transilvaniei Nrii 8 et 9 din acelu anu.

[2] Dupa Gazeta Tr. Nr. 21 din 1865.

Intre acestea la gr.-catolici totu cerculau mereu sciri despre convocarea sinódeloru. Ocasiune noua li se mai dedese si prin inpregiurarea, cà dupa multele ploi din a. tr. esind riurile in dominiulu Blasĭului, se facusera daune care au fost pretiuite la 14.478 fl. si acum se latise faim'a, cà in locu de a incepe odata cu inpartirea de pàne la scolari si studenti, nu se voru coperí nici alte trebuintie neaparate. Se inmultisera si criticele din caus'a relei administrari a dominiiloru prin deregatori ignoranti. Nici modulu si pretiulu de cumparare a mosiei Springu nu placea la multi, cà-ci o aflasera focu de scumpa, intocma precum se disese si despre cea dela Bucerdea, mai apoi si despre cea dela Cenade. Mai erau inse si alte cause grave din cele specificate de càtra prepositulu Vas. Ratiu, pentru care preoti si mireni strigau sinodu.

Pre cand in senatulu imperialu curgeau desbaterile asupra bugeteloru monarchiei amestecate cu multe scene violente pàna aprópe de ruptura, si cei 26 deputati ardeleni aveau se sufere multe lovituri nemeritate, nou numitulu archiepiscopu si mitropolitu Andreiu br. de Sĭaguna venise la Vien'a in fruntea unei deputatiuni frumóse compusa din 18 barbati distinsi, din Ardealu, Banatu si Arad, cu scopu de a submitte Maiestatii Sale cea mai ferbinte multiamita pentru infiintiarea mitropoliei greco-orientale romane, la care Î'lu indemnase sublim'a sa iubire de dreptate si intĭelepciune de regentu prevedĭetorĭu.

Audienti'a se dete in 6 Februariu. Mitropolitulu vorbí càtra monarchu in numele tuturoru credincĭosiloru din provinci'a mitropolitana, intr'unu discursu compusu in termini alesi si respiratori de cea mai ferbinte multiamita si supunere homagiala.

Maiestatea Sa respunse la adres'a deputatiunei romane:

»Me bucuru cà am pututu inpliní dorintiele Romaniloru din Ungari'a, Transilvani'a si Confiniile militari, prin reinfiintiarea mitropoliei. Recunoscu credinti'a si alipirea Romaniloru càtra tronu, de care densii au datu probe neindoióse intre cele mai grele inpregiurari. Si înca Me bucuru, cà pocĭu saluta de archiepiscopu si mitropolitu pe unu barbatu prea meritatu de tronu si patria, intru care Eu, precum si toti Romanii greco-orientali avemu deplina incredere.«

Acea lauda atàtu de semnificativa data de càtra Maiestatea Sa mitropolitului Andreiu in termini asĭa apodictici, se aude fórte raru din graiulu unui monarchu, de ecs. numai càtra unu belliduce eminentu, sau càtra vreunu barbatu de statu cu merite extraordinarie.

Imperatulu intorcènduse càtra membrii deputatiunii asigurà pe natiunea romana despre ulteriór'a Sa favóre si gratia, indreptà apoi càtra fiacare membru càteva cuvinte gratióse.

Esind acea deputatiune dela imperatulu, dens'a îsĭ ţinù de cea mai placuta datoria a'si face cortenirea la archiducele Rainer, de unde merse in ordine la ministrii Schmerling, Mensdorf, Mecséry, Lasser, Plener, cum si la cancelariulu Ungariei, care acum nu mai era com. Forgach, ci com. Ed. Zichy, la cancelariulu com. Fr. Nadásdy si v.-cancelariulu br. Reichenstein, cá la acei barbati de statu, cari pusesera càte unu cuventu bunu pentru inplinirea dorintiei Romaniloru gr.-orientali.

Conformu resolutiunei prea inalte din 24 Dec. 1864 mitropolitulu cu càtiva deputati avea se plece dela Vien'a la Carlovitĭu, cu scopu de a incerca invoire cu congresulu serbescu asupra inpartirei fonduriloru comune bisericesci. Dupa scirea venita dela Carlovitiu din 8 Mart. n. romanii au pretinsu atunci cá parte drépta cuvenita loru din fonduri numai 870.100 fl. v. a., eara din averi immobile patru monastiri, Hodoş, Bezdin, St. Georgie si Mesicĭ, dela Arad fondulu Putnic, dela Versĭetĭu si Temisĭór'a càte jumetate. Astadata nu s'au alesu nimicu din acelea incercari. In comissiunea insarcinata cu acea problema serbii au declaratu in manier'a loru, cà romanii n'au nici-unu dreptu se pretinda ceva dela ei, eara cá se dea vreo monastire, nu voiau nici se audia. Numai deputatii serbi veniti din graniti'a militara se invoiau cá se dea dieceseloru romàne 250.000 fl. v. a. din fonduri si altu nimicu.

In lipsa de orice resultatu mitropolitulu a plecatu in 26 Mart. n. dela Carlovitiu la Vien'a spre a intra in Cas'a de sus, eara càtra apropierea serbatoriloru invierei s'a intorsu la resĭedinti'a sa. Deputatii romani vedĭend cà cu serbii nu se potu intielege, plecasera mai de inainte. De altmintrea pentru descrierea despartirei hierarchice a romaniloru de serbi nu este nimeni mai competentu, cá Vicentiu Babesiu dintre toti betranii càti ne mai aflamu in viatia. Acea despartire inpreunata cu mari dificultati, trecuta pàna in anii din urma prin multe peripetii, considerata si din punctu-de vedere curatu nationalu, este unu evenimentu din cele mai memorabili in viati'a religiósa, nationala si de cultura a limbei si a literaturei romane.

Càteva dile dupa resolutiunea imperatésca relativa la reinfiintiarea mitropoliei gr. resaritene, aparuse si articlulu de lege II pentru folosirea celoru trei limbi in afacerile oficióse si publice sanctionatu de càtra Maiestatea Sa sub Nr. curtii 88 din 5 Ianuariu 1865 asĭa, cà acum îĭ lipsia numai publicarea in una din sĭedintiele dietei, pentrucá se aiba putere de lege definitiva. Se ţinemu minte dio'a acelei sanctiuni, si preste puçinu vomu afla caus'a trista a nepublicarei.

Pre cand deputatii germani din stàng'a si polonii strigau mai tare in camera, cá se se desfiintiedie tribunalele militari din Ungari'a, acestea tocma pe atunci publicara càteva sententie de condamnare asupra càtorva cetatieni amestecati in asĭa numit'a conspiratiune a lui Paul Almásy, mare proprietariu, cunoscutu cá celu ce fusese presiedente alu conventului revolutionariu dela Dobriţinu din a. 1849 in care fusese proscrisa famili'a domnitóre. Almásy nu incetase a conspira; elu si complicii au perseveratu pre lànga planulu vechiu înca si dupa amnestia. Acesta fù condamnatu la captivitate pe 20 de ani; advocatulu Ludovicu Gaspar pe 14 ani; Stef. Nedetzki si Emil Benitzki la furci, pardonati apoi si pedéps'a redusa la 20 de ani; Lud. Zambelli la 7 ani; Gabr. Clementis, Lud. Plachy, Lud. Lezsák la càte 14 ani, Ladislau Szelesztei la 6 ani. Alti càtiva din lips'a de probe si martori au fost achitati.

Pre cand aparusera acelea sententie in Wiener Zeitung, in Februariu magnatii unguri preparasera unu balu inchisu, la care inse au renuntiatu indata. Mai multi din ei, intre cari si Franciscu Deak, au datu visite lui Almásy spre a'lu consola. Preste càteva luni s'a cunoscutu cà ei au sciutu ce facu, si cà sententiele tribunaleloru militari voru fi retrase. Acestea s'au intemplatu in Februariu.

Preste puçinu se vediù una comissiune ungurésca ocupata in cancelari'a Ungariei cu cestiunea, cum s'ar afla unu mijlocu de a retrage tribunalele militari fàra a deschide revolutiunei portile. In acelasi timpu inse oligarchii unguri cunoscuti acum si noue din anii 1860/1, incepusera se intre si se ésa pe la resĭedinti'a imperatésca; ei deschisera in Vien'a unu diariu nou, cu care preparau terenulu pentru o apropiere si inpaciuire; unii din ei alergau pe la oligarchii germani si boemi; toti in buna intielegere sapau gróp'a ministeriului Schmerling.

Intr'aceea se intemplase si unu conflictu intre cancelariulu com. Zichy si intre generalulu comite Pálfy din caus'a limbiloru nationale. Cancelariulu Zichy trimisese conformu vointiei monarchului unu ordinu sau instructiune, prin care prefectii comitateloru erau provocati cá se respecte limbile nationalitatiloru. Pálfy nu voiá se publice acelu ordinu. Nationalitatile reclamau la curte. Zichy ia lucru in seriosu si provóca din nou pe Pálfy. Atunci la acésta escelenti'a respunde, cà ordonanti'a lui Zechy este in contra vechiloru legi a le tierei, cá si cum nu s'ar fi sciutu, cà limb'a statului in Ungari'a fusese limb'a latina, recunoscuta din vechime, nu prin lege, ci numai prin usu.

§ 41. Desbateri de remasu-bunu in senatulu imperialu despre afacerile Transilvaniei. Concordatulu consideratu in desbaterea parlamentara din punctu-de vedere greco-catolicu. Sinodalitatea.

Daca ardelenii in anulu anteiu alu intrarii loru in senatulu imperialu au fost tractati de càtra germanii din opositiune cá cerşitori, astadi dupa 27 de ani nu ne mai putemu mira, cand vedemu bine cà de ani 23 incóce tiér'a intréga e tractata si in Budapesta totu cá cerşitóre, chĭaru si aristocratii ei sau asĭa numitii magnati sunt priviti de sus in josu, numiti patrariu de magnati si magnati romanesci (oláh mágnás). Asĭa o patu, asĭa se o si patĭa toti càti îsĭ dau tĭer'a, proprietatile, veniturile si castigurile loru in administratiunea altora fàra nici-o conditiune.

Amu vedĭutu mai in sus (§ 34), ce au patitu ardelenii in anulu anteiu la desbaterea bugetului tierei loru, la alu Ungariei si alu Croatiei. Atunci de voia de nevoia totu se scóse unu votu mai netedu. In anulu alu doilea sit'a nu mai era noua, ardelenii era se fia tractati asĭa, cá se'si cunósca odata positiunea in care ajunsesera. Kaiserfeld incai le spuse verde, cà cei 26 sunt acilea numai ca fictiune, cá si cum ei aru representa integritatea monarchiei. In sĭedinti'a din 6 Februariu venise in desbatere cestiunea capitatiei. Gubernulu eşise cu unu proiectu destinatu a micsĭora multu darea capului. Comissiunea finantiala se opusese la orice micsĭorare si scotea ochii ardeleniloru cu foncier'a, care in tiér'a loru era pàna atunci numai 10%, pre cand in alte tieri era 20 si 24%. Intre altii referentele Giskra din comissiunea finantiala aflá o placere de a intĭepa pe ardeleni. In sĭedinti'a din 6 Febr. luara si ardelenii positiune de aparare. Baritĭu probédia cu cifre, cà darea capului, care in alte tieri nu se platesce, face preste 10% din fonciera, la care s'a mai adaosu de càtiva ani si unu aruncu (Zuschlag) pentru coperirea speseloru de resboiu, prin urmare cà si locuitorii Transilvaniei platescu la 22%. Elu recunósce cà din tĭér'a nóstra intrá in acei ani numai càte 15½ milióne in tesaurulu statului, dara le si probédia cà imperiulu pàna atunci nici nu facuse mai nimicu din alu seu pentru prosperitatea tĭerei, pre cand la alte tieri se varsa subventiuni cu milióne̦le, li se reguléza riuri, li se facu mereu cali ferate, li se subventionédia societatile de vapóra (Lloyd) pe Marea adriatica si pe Dunare. Nimicu din acestea pentru Transilvani'a. Si nu se cuvine se uite adversarii nici tributulu de sange si de avere platitu din Transilvani'a in 90 de ani prin cele cinci regimente granitiarie pentru securitatea monarchiei fàra picu de recunoscintia din partea acesteia, preste intregirea regimenteloru de linia.

De ací inainte se incinsera asupra aceluiasi proiectu discussiuni ferbinti intre deputatii ardeleni si austriaci. Gavriilu Manu probà prin cifre autentice monstruositatea capitatiei, care in mai multe comune ajunge nu numai la 24%, ci la càte 48, 52, 62 pàna la 71% de familia, —

adeverata barbaria si ruina. Vorbescu si dintre sasi Schuler-Libloy si Obert; apara pe ardeleni cechul Sadil si ilustrulu br. Tinti; îĭ apasa inse Brestl, si mai alesu dr. Herbst, care dascalesce aspru pe ardeleni, îĭ invatia se fia mai activi, se'si castige sciintia mai multa si moralitate, nici se astepte, cá justiti'a loru se fia platita din tesaurulu monarchiei, ci daca le trebue justitia separata, autonóma, se o si platésca din fondulu loru provincialu.

Baritĭu a ţinutu minte acea dascalitura a profesorului dela universitatea din Prag'a, pàna cand càtra finea lunei lui Martiu venise la ordinea dilei si bugetulu Transilvaniei. In acelu restimpu inse lui i se facura unele descoperiri neasteptate.

Intru o di venise la elu Carolu Maager, care se aflá in Vien'a nu cá membru alu senatului, ci cá deputatu alu Brasĭovului in afacerea calei ferate.

— Màne diminétia la 8 óre se ne vedemu la cafenéo'a A., de unde punctu la 9 se trecemu in palatulu vecinu la fratii Zichy, cà-ci suntemu invitati la o conferentia privata confidentiala asupra liniei de cale ferata, care ar fi se se intinda si preste teritoriulu Transilvaniei spre resaritu. Grafii Zichy voiescu se audia dela noi vorba curata, pentru care linia stà si lucra Brasĭovulu si districtulu, Arad-Sibiĭu-Brasĭovu, cum voiesce cancelari'a transilvana, sau Oradea-mare-Clusĭu-Brasĭovu, precum o ceru proprietarii feudali si chĭaru fratii Zichy, cari au unu dominiu mare pe lini'a din urma in comitatulu Bihariei.

Asĭa am facutu, observandu órele si chĭaru minutele, cá in Vien'a.

Ne primí in salonu fratele mai mare, eara alu doilea era retrasu in cabinetu cu unu ingenieru dela caile ferate, cu care ţinù o conferentia fórte lunga. In timpulu acesta comitele carui eu nu'i eram cunoscutu de locu, me primí totusi cá si pe Maager, pe care'lu cunoscea bine, si deschidiend conversatiunea asupra calei ferate intru intielesulu de mai sus, curend trecù la politic'a dilei, cu care aduse cestiunea càiloru ferate in legatura strinsa. Celu puçinu atàta sciam si eu mai de inainte, cà gubernulu centralu ţine in màna concessiunea calei ferate dela Oradea-mare cá unu premiu promisu ungurilor, daca voru accepta constitutiunea octroata cu tóte consecentiele ei; mai multu nu sciam decàtu atàta si mai càte audiam dela deputatii germani. Comitele Zichy ne deschise ochii preste asteptare dicèndu-ne intre altele: Eu si frate-meu nu ţinemu la partid'a antiaustriaca, ci tocma din contra; eu inse ve sfatuescu cá se grabiti si se ve declarati pentru lini'a ceruta de proprietarii unguri. Aflati dela noi in tóta confidenti'a, cà tractarile Curtii imperiale (nu a le ministeriului!) incepute din nou cu barbatii cei mai autorisati ai Ungariei au apucatu pe cale larga de apropiere si sunt prospecte mari, cà complanarea va urma in càteva luni. Veti fi observatu, cà diariele care stau mai aprópe de curtea imperiala (Hofkreise) au si schimbatu tonulu loru fatĭa cu Ungari'a. Oricum va urma complanarea, una din conditiuni stà si astadi mai pre sus de orice indoiéla, cà Transilvani'a nu va mai fi representata in senatulu imperialu; deputatii ei voru fi trimisi acasa in patri'a loru; dupa aceea va urma uniunea tierei vóstre cu Ungari'a pre lànga conditiuni precum ve veti putea invoi.

Credu cà acelea revelatiuni ale grafului Zichy se voru afla descrise nemtiesce intre chartiile lui Carol Maager, care se afla in posessiunea fiiului seu a notariului publicu din Brasĭovu.

Unu Zichy era tocma pe atunci cancelariu alu Ungariei; cum se nu fimu datu noi crediementu la celalaltu Zichy?

In fine a eşitu ingenierulu si amu intratu noi la celalaltu frate, care de si mai reservatu, totu ne indemnà si ilustritatea sa, cá se nu mai traganamu, se scriemu brasioveniloru cá se se decida odata definitivu si pe fatia pentru o linia sau alt'a.

Dupa ce eşiramu dela cei doi magnati generosi, eu incepuiu se cugetu mai seriosu asupra cuventului» fictiune« pronuntiatu de Kaiserfeld cu privintia la deputatii ardeleni, cum si la intiepaturile lui Giskra, Herbst si ceilalti deputati din opositiune; dupa aceea m'am decisu cá se nu mai suferiu nici-o infruntare nedrépta ce s'ar pronuntia asupra tierei nóstre de càtra oricine ar fi acela, eara dupa descoperirile facute se spunu verde, cà eu me mai simtiu chĭematu in senatulu imperialu inca totu numai, cá óspe sau cum se dice, deputatu ad hoc, si in fine se le mai descoperiu càteva dureri de acelea, pe care locuitorii Transilvaniei sau toti, sau parti mari dintre ei le simtu fórte greu, apoi se plecu in tiér'a mea si se nu asteptu dissolutiunea parlamentului fàra voi'a lui.

Asĭa am si facutu.

Ocasiune mi s'a si datu la càteva dile. Comissiunea finantiala lucrase in 63 de sĭedintie cu zelu mare la critic'a, si prin urmare la micsĭorarea nu numai a bugetului militariu cu mai multu de 20 milióne, ci si a celorlalte parti, chĭaru si a listei civile. Au micsĭoratu si bugetulu Ungariei, apoi in proportiune si mai multu pe alu Transilvaniei. Cancelari'a acestei tieri ceruse in proiectulu seu pe acelu anu 3,543.391 fl. Comissiunea votase numai 2,900.000 fl. in ordinariu, 250.000 fl. in extraordinariu, adeca odata pentru totdeauna, prin urmare in sum'a totala numai 3,150.000 fl. Referente la acestu bugetu specificu in comissiune era Alduleanu, care inse declarase, cà elu cu acea suma batjocorita nu are curagiulu se ésa in fati'a senatului si in fati'a tierei; a esitu inse raportorulu generalu Brestl, precum se va vedea indata.

Cancelari'a voise cá se tréca in bugetu la rubric'a culteloru pre lànga celelalte sume, inca si 300.000 (trei sute de mii) florini pentru cultulu romaniloru greco-orientali (mitropoli'a). Era usĭoru de prevedĭutu, cà se voru incinge lupte passionate.

In 27 Martie se incepuse desbaterea generala asupra bugeteloru si s'a continuatu in 28. Atunci luand si Baritĭu cuventulu, dupace au relevatu inputarile facute deunadi ardeleniloru de càtra dr. Herbst cà-ci nu votédia cu opositiunea, descrie situatiunea cea fórte grea a deputatiloru ardeleni, inpossibilitatea de a fi pututu petrunde in timpu asĭa scurtu prin tóte secretele si confusiunile bugeteloru, róga pe colegii din stàng'a cá se si mai incetedie cu mustrarile loru, se aiba patientia pàna ce se va complana si cestiunea ungara, cà-ci dica cine càte va voĭ, cestiunea acésta exista in realitate. B. mai observà, cà in senatulu imperialu sunt càteva partide politice, precum pangermanista, germana austriaca, autonomista, federalista, democrata, centralista, nu vede inse dela nici-una nici-o programa, deci nici-o partida politica bine regulata. Dupa acestea B. îsĭ inchĭeie discursulu din acea di asĭa:

»Deci cum se me fiu pututu eu alatura la vreo partida, mai vîrtosu cand eu sunt, precum am mai disu, alesu ad hoc.

Noi inca nici acuma nu scimu, cam cum va fi in anulu viitoriu. Póte fi cà alegerea nóstra este adusa in combinatiune cu prea inalt'a promissiune venita noue dela Coróna cà: dupace noi vomu fi gata cu constitutiunea nóstra transilvana, dupace o vomu fi reziditu din nou si o vomu fi curaţitu óresĭcum de ruinele mai vechi, apoi ni se va da o prea inalta diploma in loculu diplomei leopoldine, pentrucá asĭa noi in viitoriu se putemu lua parte cu atàtu mai linistiti la desbaterile inaltului senatu imperialu.«

Eu nu inpartaşisem nimicu la nici-unu colegu despre cele intemplate cu mine si cu Maager la fratii Zichy, si se vede cà nici Maager nu spusese nimicu deputatiloru sasi. De aici a urmatu, cà unde membrii austriaci cei informati despre negotiarile secrete din dosulu culisseloru me ascultara si tacura, dintre ardeleni se sculà mai anteiu dr. Teutsch, apoi Ioanu Puscariu, cari declarara sus si tare, cà cuventele mele despre venirea la senatulu imperialu ad hoc sunt pronuntiate numai in numele meu, pe respunderea mea (precum si era), cà inse ceilalti ardeleni se ţinu cá veniti definitivu, conformu regulamentului; de aceea anume Puscariu cand a statu bugetulu Transilvaniei la ordinea dilei, l'au si aparatu cu tóta barbati'a.

A dou'a di venise la mine consiliariulu Dim. Moldovanu cá se'mi spuie, cà acelu discursu alu meu a fost primitu reu la cancelari'a curtii si cà br. Friedenfels a intratu in prepusu, cà eu asĭu fi trecutu in castrele unguresci. Atunci am comunicatu amicului Moldovanu cele aflate dela grafii Zichy cu adaosu, cá barbatii de statu dela cancelari'a transilvana se aiba audĭu mai ageru, cá se afle cele ce se tĭesu in dosulu loru spre resturnarea intregului planu, pentru a carui realisare ostenescu ei di si nópte, eara deputatiloru sasi se le dea sfatulu patrioticu, cá se cochetedie mai puçinu cu puterile dela Francfurt, cà-ci prin acea provocare désa la Federatiunea germana irrita si instrainédia nu numai pe unguri, ci si pe tóte popórale negermane din acésta monarchia.

La bugetulu ministeriului de esterne oratorii mai de frunte au cerutu, cá si in anulu trecutu, mai multe reduceri de plati si subventiuni; s'au si folositu de ocasiune cá se pretinda din nou revisiunea Concordatului, eara altii chiaru cassarea lui.

Atunci crediù si Baritĭu cà trebue se traga luarea-aminte a camerei si a gubernului la càteva neintielegeri, contradiceri si pedeci, pe care le intimpina biseric'a greco-catolica din monarchia atàtu din interpretarea unoru articlii ai concordatului, càtu si din lips'a totala a altora; din cause de acestea aflà si densulu, cà revisiunea concordatului este fórte de lipsa. Elu reflectase intre altele la art. 26 in care se decide, cá parochiile gr.-catolice se fia dotate intocma cá cele rom. catolice; totu asemenea promissiune se coprinde si in art. 31; acum inse senatulu imperialu nu voiá se scia nimicu despre càte promissese imperatulu in concordatu. Prin art. 5, 6, 7, 8 din concordatu tóta educatiunea si instructiunea tinerimei catolice este data in mànile bisericei catolice; ací inse vine potestatea politica si de ecs. ori-cand episcopii au se primésca tineri din cl. VIII gimnasiala in seminariulu de clerici, sunt obligati se le céra si testimoniu despre ţinut'a loru politica dela pretorii cercuriloru administrative, cari dau testimonii daca vréu; daca nu, tinerii iau lumea in capu, ori cà trecu la vreo alta confessiune religiósa.

Afacerile casatoriiloru amestecate au devenitu prin concordatu o adeverata calamitate anume in Transilvani'a, unde sunt 6 (sĭese) confessiuni religióse. Dispensele pentru casatorii amestecate trebue se se céra dreptu dela Rom'a, unde se intàrdia cu anii; scandalele se inmultiescu, moralitatea sufere, familiile se nefericescu.

Sinódele sunt permisse prin concordatu, inse in termini elastici. Daca cineva intréba la Rom'a, de acolo se respunde, cà potestatea politica (gubernulu) nu afla de bine a se ţiné sinóde. Daca intrebi la barbatii regimului, de acolo ţi se respunde, »cà asĭa ceva se ţine de Rom'a in puterea Concordatului.«

»Deci eu îmĭ iau voia a ruga cu tóta cuviinti'a pe escel. sa dn. ministru alu afaceriloru straine, cá se binevoiésca a mijloci, pentrucá de si nu in favórea bisericei rom. catolice, ale carei afaceri eu nu le cunoscu, celu puçinu in favórea bisericei greco-catolice din Transilvani'a si Ungari'a, inainte de tóte se se dea voia a se ţiné sinóde, pentru-cá se urmedie odata regularea afaceriloru fórte sinistre ale respectivului cleru si ale poporeniloru aceluia.«

»De siguru cà prin acésta ar resulta si óresi-care usĭorare pentru tesaurulu statului. Mai este înca multu simtiementu religiosu in poporu, pe care trebue cineva numai se'lu nutrésca; eara apoi eu ţinu din tóta inim'a la acelu principiu, pe care escel. sa dn. ministru de statu îlu enuntiase odata in comissiunea finantiala, cà in cele din urma este de doritu, cá fiacare confessiune religiósa se ingrijasca ea insasi de trebuintiele bisericei sale. Asĭa ceva trebue se se inlesnésca prin ţînerea de sinóde, înca se si fia provocata ţinerea loru.«

Necessitatea de a se desvolta parerile acestea relative la afacerile bisericesci catolice in sĭedinti'a publica a senatului imperialu era recunoscuta de càtra fórte multi membrii ai sei; noue inse ne era dictata in modu imperiosu nu numai prin antecedentiele din archidieces'a de Alba-Iuli'a, ci si prin seriósele diferentie dintre Blasĭu si Oradea-mare asupra unoru cestiuni din sfer'a dreptului canonicu. Se aflau in acea epoca canonisti eşiti din asĭa numita scóla ultramontana, cari combateau cu multa passiune doctrinele scólei cunoscute sub nume de Iosefina, eara de dreptulu canonicu orientalu nu voiau se audĭa. Este cunoscutu, cà acelea doue sisteme îsĭ mai dau in capete pàna in dio'a de astadi. Nu ne-amu ocupa de ele intru o istoria politica si nationala, daca nu amu vedea, cà aceleasi nu se marginescu la cercurile persóneloru bisericesci, ci petrundu mai departe in glóte, in viati'a sociala si in multe afaceri curatu nationale, pe care le incurca si le aducu in confusiune. Scimu bine, cà astadi cum ne aflamu in acésta monarchia si anume in tierile corónei unguresci, concordatulu din 1855 nu mai este consideratu cá lege si nu mai obliga pe nimeni; este inse totu asĭa de bine sciutu, cà principiile si doctrinele coprinse in acelu concordatu mai au multi aparatori. Bine; libertatea opiniuniloru este si trebue se fia avere comuna tuturoru. Din tóte inse sinodalitatea in diecese si archidiecese intru intielesu mai largu este combatuta cu mare perseverantia, nu numai de càtra canonistii ultramontani latini, ci si de càtra greci, si cá se nu mergemu departe in Orientu, acilea in nemijlocita vecinatate, in Romani'a episcopatulu din acelu regatu nu voiesce se scia de altu sinodu, de càtu numai de acela compusu din Hierarchi, care vedemu cà se convóca in fiacare anu cu permissiunea gubernului tierei.

Am inpartasitu mai in sus, cà in caus'a sinódeloru bisericei gr. catolice mersese una deputatiune la nuntiulu apostolicu, adecu totu pre cand se discutá bugetulu in senatu. Credemu cà nu gresimu daca vomu face locu aici la argumentele pe care le-a folositu atunci deputatiunea in favórea ţinerei sinódeloru. Acelea esisera din pén'a unui preotu romànu doctoru in theologia si cunoscutu cá prea bunu canonistu in clerulu greco-catolicu; invatiatur'a sa era acésta:

Chĭaru in concordatu art. IV lit. e) stetea acésta decisiune:

»A conchĭama si a ţiné concilii provinciale si sinóde diecesane dupa norm'a sànteloru canóne si a publica actele loru.«[1])

Pentru sinóde provinciale, adeca cele compuse din episcopi sub presidiulu mitropolitiloru de càte doue-ori pe anu, suna canonulu 37 alu ss-loru Apostoli; canonulu 5 alu sinodului I ecumenicu dela Nice'a ţinutu in a. 325. Canonulu 20 alu sinod. dela Antiochi'a din a. 332. Can. 19 alu sinod. dela Calcedon din a. 351.

Mai tardíu vediendu-se cà este greu a ţiné sinóde semestrale atàtu din caus'a drumuriloru, a speseloru, a perderii de timpu s. a. S'a decretatu, cá sinódele provinciale se se ţiie càte odata pe anu, anume in canonulu 8 alu conciliului ecumenicu III dela Constantinopole din a. 680. Canon. 6 alu concil. II dela Nice'a din 783.

Conciliile sau sinódele citate pàna acilea s'au ţinutu in Orientu, la care inse au participatu si latinii, adeca biseric'a apuséna, si s'au supusu la decretele loru, se si cunoscu supusi la acelea pàna in dio'a de astadi.

Se vedemu inse ce ţinu cu privire la adunari legislative bisericesci asĭa dise sinóde, concilii si pe slavonesce Sobóra, înca unele sinóde mari curatu apusene sau latine. Conciliulu dela Basilea in sĭedinti'a XV si celu dela Tridentu (care a duratu cu precurmari 18 ani) in sied. XXIV Capu 2 de Reformatione au decretatu, cà mitropolitulu care nu va conchiama sinodu provincialu celu puçinu in trei ani odata, se fia afurisitu.

---

[1]) Convocare et celebrare ad sacrorum canonum normam Concilia provincialia et Synodos dioecesanas earumque acta divulgare.

In càtu pentru ţinerea sinódeloru diecesane, apoi cá se tacemu de vechiulu usu alu Resaritului, aceleasi doue concilii dela Basilea si Tridentu in aceleasi locuri citate au decisu, cá se se convóce pe fiacare anu celu puçinu odata. Decretele sau canónele citate pàna aici sunt ale sinódeloru ecumenice sau universale, a caroru auctoritate este mai mare decàtu a tuturoru episcopiloru, patriarchiloru si papiloru singuratici si caroru trebue se fia supusi toti fàra esceptiune. Intr'aceea chiaru si dintre acei papi cari au ţinutu la potestatea absoluta, au fost carii au recunoscutu necessitatea sinódeloru bisericesci, precum intre altii papa Alecsandru VII., care Constitutione 20 § 8 scrie despre sinóde, cà nimicu nu este mai folositoriu pentru mantuirea sufleteloru si restaurarea vechiei discipline decàtu ţinerea sinódeloru.[1]

Sinodulu provincialu dela Coloni'a in Germani'a ţinutu in a. 1549 si recunoscutu de papa Romei, ţine in titlu despre celebrarea sinódeloru la capu I, cà ne avend sinóde, bun'a ordine se destrama intocma cá si cum ai scóte nervii din corpulu omenescu.[2]

Din tóte acestea se cunósce limpede, cà nu canónele, nu asiediamentele bisericesci sunt in contra ţinerei sinódeloru, ci pedecile se punu de càtra despotismulu aceloru sisteme politice, care nu sufere biserici cu caracteru nationalu si care tindu neincetatu a extermina si din servitiulu dumnedieescu limb'a materna a credinciosiloru cu legi tirane si neruşinate, cu care voru se stinga orice lumina si desteptare. In véculu nostru se afla, precum este prea bine sciutu, multi barbati politici, cari decàtu se sufere biserici cu caracteru nationalu, le-ar placea multu mai bine se extermine nu numai orice religiune positiva si orice ritu religiosu, ci si orice sentimentu religiosu din pepturile omenesci. Astadi nici ministrii atheisti nu prea sunt vreo raritate mare.

---

[1] Nihil frequenti animarum recognitione Synodorumque celebratione populorum saluti ac veteri disciplinae constituendae accomodatius esse.

[2] Neglectis Synodis non aliter eclesiasticus ordo diffluit, quam si corpus humanum nervis solvatur.

In cursulu desbateriloru pàna la feriile de Pasci, deputatii ardeleni au mai avutu ocasiune se apere càteva interesse mari ale tierei loru, precum comerciulu, carele tocma in acei ani suferia infricosĭatu; starea fórte strimtorata a economiloru, cari îsĭ tîneau din vécuri vitele loru pe campiile tieriloru romane si in Bulgari'a, eara acum dupa expirarea tractateloru austro-turcesci, gubernulu principelui Alexandru Ioanŭ Cusa nu mai voiá se scia de nici-unu amestecu alu Portii otomane, in afacerile interne ale tierei sale. Expirase si tractatulu de Cartelu, care coprindea conditiunile de prindere si trimitere la urm'a loru a desertoriloru dela regimente si a fugariloru dela comissiunile de assentare. Deci cand vení la discussiune in 30 Mart. starea de atunci a consulateloru, Baritĭu probà cu ecsemple batetóre la ochi urmarile desfiintiarii tractatului de Cartelu. Junii incepusera se lipsésca cu miile dela assentare si »Wiener Zeitung« le publicá numele spre ruşinea tĭerei. Tocma in acelea dile se publicase anume din districtulu Fagarasĭului unu catalogu de 1113 fecĭori fugiti, despre cari se dicea cà ar fi trecutu in Romani'a. Se scosesera companii de executiune pe càteva sate; dupa aceea mai esise la lumina si alta blastematia, cà adeca càtiva subprefecti luasera sume mari dela parintii feciorilоru, cá se'i faca dositi si se trimita la gubernu catalóge mincinóse, care apoi se publicau in organele oficióse de publicitate.

Afara de Puscariu au mai aparatu interessele tierei totu cu asemenea zelu si petrundere, br. Reichenstein, Schuler-Libloy si Alduleanu, acesta cu logic'a sa calma, razimata pe calcule matematice, de care adversarii nu puteau scapa.

De ací eu in septeman'a patimiloru am plecatu acasa, la vatr'a mea, cá se'mi vedĭu de grelele daune materiale suferite in absentia din caus'a deseloru fallimente, la care pagubia mereu si fabric'a nóstra mai alesu in Bucuresci. Cei mai multi colegi ardeleni au mai remasu la senatulu imperialu pàna aprópe de inchiderea lui, si in 21 Iuliu se mai vedĭura càtiva facènd o interpelatiune in interessulu economiloru si alu comerciului; eara in acelea patru luni au avutu ocasiune a vedé cu ochii loru la fati'a locului resturnaturile rapedi, si cum îsĭ póte perde cineva ilusiunile ce'si va fi facutu in politic'a tĭerei, si cu atàtu mai curènd intru a monarchiei intregi.

§ 42. Imperatulu-rege vine la Ungari'a. Primire straluCita, bucuria mare. Tribunalele militare desfiintiate. Schimbari accelerate ale demnitariloru tierei. Ministeriulu RAINER-SCHMERLING cade. Senatulu imperialu se dissólva. Ministeriu nou. Dieta in Ungari'a. Mitropolitulu ANDREIU si comitele sasu chĭamati la Vien'a. Sistarea constitutiunei. Diet'a democratica in Transilvani'a se dissólva. Se convóca alt'a dupa legea aristocratica din 1791.

Sententiele de condamnare ale conspiratoriloru Almássy et complicii se publicasera in 6 Februariu. Atunci se parea celoru nepatiti, cá si cum toti magĭarii aru sta se apuce armele spre a scapa pe conspirati. In aceleasi dile gubernatorulu com. Pálfy, com. Herman Zichy, com. Valentin Török, Stef. de Melczer, St. Priviczer, Coloman Velle, consiliarii Pápai si Bartos ţineau conferentie cu scirea si permissiunea monarchului, cu scopu de a nemerí modulu desfiintiarei tribunaleloru militarie fàra a periclita securitatea publica. Scirea despre acea conferentia se publicase inadinsu in doue diarie din Vien'a, »Debatte« germanu si »Bécsi Hiradó,« ambe organe ale magnatiloru conservativi, cari voiau se dica cu acésta: Mai asteptati, nu precipitati.

Dupa trei luni unu comitetu alu clubului alergatoriloru de cai invita pe monarchu la Pojon (Pressburg) la acelu spectacolu. Maiestatea Sa binevoí a merge, unde îsĭ petrecù bine. Preste càteva dile monarchulu cá protectoru alu academiei de sciintie trimite acesteia unu daru in suma de 15.000 fl. v. a. Atunci academi'a decide cá se multiamésca regelui prin o deputatiune de optu membrii, intre cari se fia si Franciscu Deak. Se sciá adeca mai de inainte, cà monarchulu voiá se audĭa parerile lui Deak. Dela curte vení respunsu la cererea audientiei, cà Maiestatea Sa o va da in resĭedinti'a dela Bud'a, unde va vení preste puçinu, cà-ci a binevoitu a primí si prea umilit'a invitatiune a comitetului din B.-Pesta totu la o alergare de cai si la alte càteva productiuni. Se invoisera in Pesta, cá si comun'a (municipiulu) capitalei, care in alte timpuri se aratase atàtu de hostila Dinastiei, se trimita o deputatiune cu adresa homagiala; i s'a respunsu inse si acesteia, cà regele vine la ei.

Rolele au fost inpartite cu multa pricepere, gur'a pansei era prinsa bine.

In 6 Iuniu pe la 8 óre monarchulu ajunse in capital'a Ungariei intre bubuitulu tunuriloru si sunetulu clopoteloră. Toti demnitarii si corporatiunile se presentara spre a saluta pe regele loru de bunavenire, cărei îĭ dete espressiune primatele cardinalu Ioanu Scitovski in numele tierei. Maiestatea Sa le respunse: »Cea mai resoluta vointia a Mea este a indestula pe popórale corónei Ungariei cătu se póte mai bine. In viitoriulu celu mai de aprópe se va convoca diet'a, in care despre o parte voru veni la cunoscinti'a Mea dorintiele cele indreptatite ale locuitoriloru Ungariei, eara din alta parte si dorintiele Mele, dela care depende positiunea monarchiei cá putere, voru afla o apretiare justa, pentrucá se putemu ajunge la ţînt'a cătra care tindemu cu totii, si care de siguru va asecura binele si consolidarea monarchiei.«

Sal'a cea mare din resĭedintia era plina inghesuita de ómeni. Cand audira pe rege că pronuntia cuventele »Corón'a Ungariei« si că diet'a se va convoca cătu mai curend, prorupsera vivate precum nu se mai audisera in presenti'a monarchului necum in cei 16 ani, dara nici in dilele Mariei Teresiei.

In 7 Iuniu la 7 óre demin. o revista militara de parada, comandante principele Lichtenstein, a ţinutu puçinu din caus'a unei ploi torentiale. Pe la 11 óre au inceputu a se presenta numerósele deputatiuni de tóte rangurile si classele, fiacare cu oratorii si conducatorii loru anuntiati din dio'a precedenta. In casuri de acestea de solemnitate lumea îsĭ insémna bine respunsurile pe care le dă monarchulu. Astadata publiculu ungurescu asteptase, cá in respunsurile acelea se descopere ceva cá programa a unei sisteme noue si nici că s'a insĭelatu.

Prim'a deputatiune care s'a presentatu in sal'a cea mare a fost a aristocratiei condusa totu de primatele Scitovski, care tocma in timpulu acesta facuse o donatiune de 200 mii fl. v. a. la infiintiarea gimnasiului latinu-ungurescu din Sambata-mare (Tirnau), cá si unu respunsu simbolicu la mustrarile pe care le luase dela regele inainte cu patru ani.

Respunsulu Maiestatii Sale datu aristocratiei adunate a fost de nu se póte mai claru si mai placutu in stadiulu in care ajunsesera tóte incercarile de inpaciuire intre rege si tiéra. Maiestatea Sa le dise:

»Me bucuru cà vedĭu de inaintea Mea atàti fii distinsi ai cavalerescei natiuni. Statulu (class'a) ai carui membrii sunteti Dvóstra, s'a distinsu totdeauna prin virtuti politice eminente, prin credintia si adherentia càtra monarchu. Aceste virtuti Dvóstra le mai aveti fàra indoiala.«

»Dreptu aceea Eu asteptu de siguru dela fidelitatea si adherenti'a Dvóstra, cà veti colabora la realisarea celoru mai deaprópe mesuri ale Mele, care tindu la binele tierei.«

»Fiti convinsi despre intim'a Meà aplecare si despre sincer'a Mea incredere. Ţineti-ve asecurati despre acésta cu ocasiunea presenta cá si altadata ori cand.«

Cam in acestu intielesu mai vorbise monarchulu càtra unguri si in restimpulu scurtu pre cand fusese cancelariu br. Nic. Vay (1861); atunci inse erau multu mai involburati, decàtu se voiésca a'lu asculta.

Din acelea momente ardelenii aru fi pututu cunósce usĭoru, cà rol'a loru politica se terminase, de conlucrarea loru nu mai era nici-o trebuintia. Ei prin mergerea la senatulu imperialu ajutasera fórte multu, cá pre lànga alte mesuri luate din partea regimului centralu, ungurii se apuce pe calea inpaciuirei.

A dou'a audientia s'a datu academiei magĭare, ai carei membrii au fost condusi de càtra presĭedentele com. Aureliu Dessevffy si vicepresĭed. br. Josef Eötvös. Au mai urmatu alte 18 deputatiuni. La 4 óre alergarea de cai. La 7 óre masa regala pentru 80 de persóne, dupa care monarchulu a statu multu de vorba cu Fr. Deak. Sér'a conductu cu doue mii de tortie cu musica, in care a intratu si marsĭulu lui Rákoczi. In 8 Iunie visitarea multoru institute publice si earasi masa mare; totu asĭa si in 9, in care di apoi monarchulu plecà la Vien'a sér'a tardíu, cand îsĭ luà »Remasu bunu pàna la revedere.«

In aceeasi di din 9 monarchulu sistase prin unu biletu de màna tóta activitatea tribunaleloru militare.

Intre acestea la Sibiĭu venise scirea, cà monarchulu a si infiintiatu la Vien'a curtea suprema de casatiune pentru Transilvani'a, numindu la aceea presĭedente pe L. B. Popp, eara membrii din tóte nationalitatile, anume pe Kirchner, Aug. Roth, Papp Aloisiu (cand magĭaru cand romanu), Fekete, Iacob Bologa, Kovács si G. Angĭal (totu romanŭ).

Din acestu actu imperatescu indeplinitu intru intielesulu cunoscutului proiectu de lege, inchĭeiau multi, cà autonomi'a tĭerei totu va mai fi respectata si dupa desfacerea monarchiei in doue parti. Se póte cà acea dorintia totu s'ar fi inplinitu cumva, daca monarchi'a nu ar fi ajunsu înca si la catastrof'a dela Königgraetz si Sadova. Intr'aceea se mai avemu ceva patientia.

De aci inainte schimbarile urmara rapede in spiritulu altei sisteme politice, care fusese inaugurata in dosulu ministeriului austriacu. Ministrulu Schmerling lovise greu pe oligarchii din Ungari'a intru una din sĭedintiele publice ale senatului imperialu inculpandu'i, cà numai ei se opunu la o buna intielegere intre fruntasii popóraloru. Cand colo eata cà monarchulu denumí tocma pe Georgie Majlath cancelariu de curte pentru Ungari'a in loculu comitelui Herman Zichy. Afland ministeriulu despre acésta denumire, in consiliulu ţinutu in 26 Iun. sub presidiulu Maiestatii Sale, in urmatórea di îsĭ dete dimissiunea, eara apoi din Wiener Zeitung aflaramu, cà archiducele Rainer îsĭ ceruse concediu pe timpu nedeterminatu; c. Mensdorf ajunse ministru alu casei imperiale, provisoriu. Schmerling îsĭ ocupà functiunea sa de inainte cá presĭedente alu curtii de cassatiune. Dintre ceilalti unii au fost pensionati, altii pusi in functiuni inalte din provincii. Com. Nadásdy la neputintiele sale se ceruse mai de inainte in pensiune. Chĭaru si generalulu com. Pálfy s'a retrasu dela gubernarea Ungariei. S'a retrasu si cancelariulu Croatiei Mazuranics, eara br. Fr. Reichenstein, de si in etatea cea mai vigurósa, urmaritu de ur'a neinpacata a conservativiloru a fost constrinsu a'si cere pensionarea. Indata apoi fù denumitu betranulu generalu de cavaleria com. Franciscu Haller in calitate de cancelariu pentru Transilvani'a, inse precum s'a vediutu preste puçinu, numai in modu provisoriu si óresĭcum subordinatu la alu Ungariei.

In 27 Iuliu s'a inchisu si senatulu imperialu prin unu cuventu de tronu, care acum nu a fost cititu de càtra monarchu, ci de càtra frate-seu archiducele Ludovicu Victoru. Acelu discursu de tronu a fost astadata scurtu. S'au atinsu intrensulu in càteva sententie cestiuni nationalu-economice; s'a reflectatu la dorinti'a de a conserva pacea in intielegere cu regele Prussiei, cum si de a se convoca càtu mai curend si alte corpuri legislative.

Curend fù denumitu si noulu ministeriu. Comitele Richard Belcredi ministru de statu, presĭedente si politia; com. Larisch finantie; Komers justitie; eara cá magĭaru remase totu comitele Mauritiu Eszterházi, unulu din oligarchii cei mai trufasi, mai despotici si din toti mai nesuferitu. De aici a urmatu, cà amicii libertatii constitutionale au si datu aceloru colegi numele »ministeriu din trei grofi«, adeca Mensdorf-Pouilly, Belcredi, Eszterházi si apoi Sistirungsministerium.

Pe 17 Augustu au fost chĭamati la Vien'a càtiva magnati din Transilvani'a in frunte cu fostulu gubernatoru com. Miko si cu fostulu cancelariu br. Franciscu Kemény la o conferentia de acelea ce se ţinusera si in anii 1860—61. La acésta de acum au participatu in modu activu ministrulu presĭedente Belcredi si noulu cancelariu ungurescu Majlath. Resultatele conferentiei au fost aduse la cunoscinti'a monarchului, dara nu s'au publicatu; ele inse s'au manifestatu iute in fapte. Mai anteiu adeca venira invitari càtra comitele natiunei sasesci si càtra nou numitulu mitropolitu Andreiu, cá se plece la Vien'a, precum se dice in stilulu vechĭu alu curtii, ad audiendum verbum regium. Conrad Schmidt a si plecatu in 25 Aug., dupa aceea si mitropolitulu. Fiacare din acei demnitari ardeleni au statu càte puçinu in Vien'a. Despre audientiele pe care le avuse fiacare singuru, fàra martori, la ministrii si la monarchu s'au laţitu in tĭéra indata dupa intórcerea loru o multime de faime si variante ameţitóre. Eu din partea mea nu stau bunu nici pentru un'a, din causa cà nu am auditu nici-odata in persóna pe nici-unulu din trensii spunend ceva din càte voru fi auditu dela monarchu; apoi unele variante erau multu mai fabulóse si chĭaru absurde decàtu se le póta crede omu cu mintea intrégа. Conrad Schmidt informase exactu pe connationalii sei, inse si din aceea parte esí numai atàta, cà imperatulu 'iar fi disu, cà interessele superiori ale Monarchiei si chĭaru ale Casei Sale au cerutu in modu imperativu, cá se se abata dela calea ce apucase si se inpace pe Ungari'a; dara Sasii se fia incredintiati, cà Maiest. Sa nu va uita de ei si totdeauna îĭ va protege. La acestea C. Schmidt ar fi respunsu monarchului in tonu mustratoriu, adeca cum amu dice, pe ardelenesce, pe sasesce; atunci inse monarchulu intorcèndu'si fati'a si trecènd dincolo, îlu lasà pe acesta cu ochii inholbati. Ceea ce vediuseramu cu totii dupa intórcerea comitelui sasescu a fost, cà organulu seu »Hermannstädter Zeitung« din acea di inainte se inblandi pe deplinu fatia cu Ungurii si nu'i mai venía se mérga pe la Francfurt, de unde incepuse a bate unu ventu fórte recé asupra Austriei.

Despre audienti'a mitropolitului Andreiu eu sciu numai càtu aflu in unele corespondentie venite dela Sibiĭu la Brasĭovu, cà dupace Maiestatea Sa îí vorbise totu cá lui Conrad Schmidt si îsĭ descoperise durerea, cà-ci estraordinariele inpregiurari nu'i mai permitu cá se faca pentru natiunea romana aceea ce ar fi voitu, asigurà totodata pe acestu demnitariu bisericescu, cà nici-odata nu va lipsí a protege pe romani, si mitropolitulu din partea sa se asigure pe poporu despre bunavointi'a si favórea Mai. Sale. La acestea tóte mitropolitulu Andreiu ar fi respunsu: Vointi'a Mai. Tale este porunca pentru natiunea romana; apoi s'ar fi rugatu cá Maiest. Sa se se indure a protege pe functionarii de nationalitate romana si se nu'i lase a cadé victime resbunarii; eara monarchulu 'ia promisu inplinirea acelei rugaminti, esceptand pe unu singuru functionariu inaltu, carele trebuea se fia càtu mai curènd trimisu in pensiune. (Altii au fost pensionati dupa doi ani.)

Se latise faim'a dela Sibiĭu, cà si mitropolitulu Alecsandru ar fi fost citatu totu in acelea dile la Vien'a, ceea ce inse nu s'au intemplatu, ci din contra s'a negatu chĭaru dela Blasĭu in corespondentie venite la redactiunea Gazetei. A mersu si acestu demnitariu bisericescu dupa o luna de dile la Vien'a, inse nu chĭamatu, ci cu totulu din alte cause, precum vomu afla preste puçinu la altu locu intre inpregĭurari dureróse.

Mitropolitulu Andreiu nici nu apucase a se intórce dela Vien'a, pre cand »Wiener Zeitung« publicà denumirile noiloru prefecti sau mai exactu in mare parte reaplicarea celoru dimissionati in a. 1861, eara pentru districtulu Fagarasĭului in loculu lui Ioanu Branu de Lemeni, urmà denumirea cumnatului seu cavaleru Ioanu Puscariu. Buteanu scosu din prefectura fù numitu consiliariu la gubernu.

Intr'aceea rescriptulu prea inaltu prin care se convocá dieta noua in Transilvani'a era subscrisu de dato Laxenburg 1 Septembre 1865. In acestu actu monarchulu se provóca la diplom'a din Octobre, inse si la intim'a legatura in care stetese Transilvani'a cu Ungari'a, defige terminulu deschiderii pe 19 Novembre; alegerile se se faca pe bas'a legii electorale art. XI din 1791 adeca cea aristocratica, acum inse cu acea favóre, cá si classele neprivilegiate se póta participa la alegeri cu conditiune de 8 fl. v. a. contributiune directa, fàra capitatie si fàra aruncuri, prin urmare unu censu pe care'lu puteau avé in comunele rurale numai economii cei mai de frunte. Totu cu acestu rescriptu monarchulu dissolva diet'a pe care o convocase la Sibiĭu prin rescriptulu seu din 21 Aprile 1863, care apoi si lucrase incepend dela 15 Iuliu alu acelui anu in doue sessiuni pàna in 29 Octobre 1864, si ai carei càtiva articlii de legi fusesera confirmati, eara altii si sanctionati, precum vediuramu pe largu in cele inpartasite pàna acum.

Dietei din Novembre i s'a inpusu o singura problema: Revisiunea articl. de lege I din a. 1848 despre uniunea Transilvaniei cu Ungari'a.

Acésta dieta fù convocata la Clusĭu, nu la Sibiĭu.

Totu conformu acestui rescriptu s'au transmisu la nou instalatii prefecti instructiuni, dupa care se aiba a compune comissiunile electorale si a supraveghia alegerile. Resultatulu alegeriloru era din capulu locului sciutu si vedĭutu. Miriadele de privilegiati proletarii, cá si bogatii aveau dreptu se mérga fàra nici-unu censu la urna, precum s'a si intemplatu.

Rescriptulu fù contrasemnatu de cancelariulu »ad hoc« comitele Franciscu Haller si de consiliariulu comitele Nicolae Teleki.

In 7 Septembre fù numitu presĭedente alu dietei totu br. Franciscu Kemény, care fusese si pàna in 1848.

Pre cand capetele ómeniloru se credeau ameţite destulu, pentru-cá se nu mai scie care in ce tĭéra se afla, eata cà cu dat'a din 20 Septembre esu alte doue acte imperatesci, prin care Diplom'a din Octobre si Patent'a din Februariu sunt suspinse si orice activitate parlamentara e sistata (oprita in calea sa).

Manifestulu e adresatu càtra popórale monarchiei. Simburele seu este, cà scopulu monarchului a fost si este, cà statulu acesta se'si susţiie positiunea sa de putere mare, cum si unitatea lui prin tractarea comuna, adeca in parlamentu comunu, a tuturoru afaceriloru comune la tóte tierile din care este compusa monarchi'a. Ide'a fundamentala spre realisarea acelui scopu mare se coprinde in diplom'a din 20 Oct. 1860, eara form'a dupa care popórale aveau se exercitedĭe acelu dreptu este data in patent'a din 26 Februariu 1861. Partea cea mai mare a tieriloru adoptase acelea doue acte constitutive si îsĭ trimisesera pe representantii loru in senatulu imperialu cá corpu legislativu; altele inse n'au voitu se intre acolo. Deci, urméza manifestulu, datori'a de regentu îlu opresce a merge mai departe pe calea apucata, ci trebue se tinda la o lege fundamentala, care se conviie la tóte popórale, cà-ci Maiestatea Sa nu voiesce se sacrifice essenti'a la formele din afara, prin urmare sistéza constitutiunea pàna cand nu va ajunge la intielegere deplina cu Ungari'a si cu tierile annecse, si asĭa nici senatulu imperialu pàna atunci nu se va deschide. Îlu dóre pe Mai. Sa, cà s'a vedĭutu necessitatu a sista lucrarile constitutionale, dara natur'a organismului acestei monarchii a cerutu acésta. Deocamdata ministeriulu va ingrijí de afacerile publice, eara popóraloru li se dà voia a se consulta intre sine spre a ajunge la ţinta.

Patent'a din aceeasi ḑi e multu mai scurta si coprinde numai doue puncte cunoscute din manifestu: Sistarea pàna la intielegere cu tierile corónei unguresci si datorinti'a gubernului centralu de a lua tóte mesurele cele mai indispensabile cerute de interessele finantiale si national-economice ale monarchiei.

Stilulu ambeloru acte este chĭaru si in textulu originalu germanu totu asĭa de secu si sucitu, cum s'au mai vedĭutu si altele multe la bĭurocrati'a austriaca, înca si la cea ungurésca, eara traducerea in romanesce si mai intortocata, prin urmare si fórte grea de intielesu si rupetóre de urechile romanului; de aceea noi scóseramu aici numai intielesulu loru netedu. Cui îĭ place se aiba textulu loru intregu, acolo sunt diariele oficióse din acea epoca, le póte afla usĭoru.

Intre celelalte mesuri luate pentru deschiderea dietei aristocratice, gubernulu din Clusĭu a compusu si unu catalogu de regalisti intocma dupa usulu observatu la tóte dietele pàna inclusive in 1848 cu singur'a distinctiune, cà in contra legii din 1791 a scosu ochii locuitoriloru si cu càtiva regalisti numiti din classele nenobile, adeca esiti din »burgesime« si »mojicime.« Numerulu regalistiloru a fost astadata 189 si adeca 128 magĭari-secui, 36 romani, 25 sasi.[1])

Cu preain. rescriptu din Vien'a 17 Sept. 1865 adresatu »Càtra comitatele Ungariei,« monarchulu convóca diet'a acelei tieri pe 10 Decembre alu acelui anu. Scopulu principale alu convocarii este definitu limpede in rescriptu. Regele adeca declara, cà »indemnatu de dorinti'a sincera a inimei Sale parintesci, care tinde la fericirea popóraloru Sale, deschide diet'a, pentrucá prin inaugurarea Sa regala, prin incoronarea solemna, si prin darea diplomei inaugurale se intarésca totu mai multu acea legatura de iubire, care îlu léga de iubit'a Sa Ungari'a,« mai departe pentrucá »M. Sa se se póta consulta cu representantii tierei spre a face legi salutarie inainte de tóte relative la raporturile reciproce ale tĭeriloru care aparţinu la corón'a s-tului Stefanu gloriosului Seu antecessoru apostolicu, cum si relative la deslegarea drépta si cuviinciósa a cestiuniloru de dreptu publicu intru interesulu noueloru inpregĭurari schimbate in essenti'a loru, in fine pentrucá drepturile constitutionali ale iubitei Sale Ungariei se corespunda la constitutiunile absolutu indispensabile pentru existenti'a si positiunea de putere mare a imperiului. Deputatii se fia alesi conformu legii electorale art. V ungurescu din 1848.

Acésta este essenti'a rescriptului. Pàna in aceea di regele cunósce necessitatea de a regula raporturile tieriloru annexate (Transilvani'a si Croati'a) càtra coron'a Ungariei, adeca a vedé normate conditiunile pre lànga care acelea cá tieri autonóme voiescu se remàie unite, adeca confederate definitivu cu Ungari'a; totu asĭa Mai. Sa voise se védia bine definitu si circumscrisu raportulu sau legamentea Ungariei càtra celelalte tieri ale monarchiei. Despre nimicirea autonomiei transilvane nici-unu cuventu. Chĭaru si Dualismulu mai era invelitu in negura grósa. Publicisti cá br. Oetves, c. Nic. Bethlen, Kovács s. a. înca totu mai avusera curagiulu, cá se susţiie alte moduri de asigurare pentru integritatea monarchiei.

---

[1]) Scriitoriulu acestora fù numitu si astadata intre regalisti; acum inse elu îsĭ dete indata dimissiunea motivata cu legea din 1791 si nu a mai mersu la nici o dieta.

In septemanile pre càtu au decursu alegerile dietale in Transilvani'a, nu s'au intemplatu atrocitati. Preste totu in a. 1865 au fost spendiurati numai la Csik-Somlyo in 9 Iuniu patru secui, cari omorisera cá hoti de drumu pe cinci romani din comun'a Ibanesci, dupa cari au remasu 29 de orfani saraci.

Din contra in Ungari'a càtu au ţinutu alegerile au cursu multu sange omenescu. Candidati erau fórte multi. Partid'a numita alui Deak, pentru care lucrá si gubernulu, avea se lupte pe viatia pe mórte in contra celei kossuthiane antidinastice. Mai esisera si nationalitatile cu multi candidati de ai loru pe campulu de lupta electorala; sàngele acestora a fost acum ca si altadata mai puçinu crutĭatu. Mai erau înca multi emigranti unguri in strainatate, carii siguri de resboiulu duplu ce se prepara in tacere contra Austriei pentru anulu viitoriu, lucrau din tóte puterile prin conspiratorii din tĭéra, cá ei se aiba maioritate multu preponderanta in dieta si se inpedece orice inpaciuire cu dinasti'a pentru totdeauna. Multi dintre aceia pe cari astadi îĭ vedemu figurand cá prefecti, v.-prefecti, directori la banci sau in alte functiuni insemnate, se aflau intre anii 1860—1866 in Itali'a sub comand'a lui Garibaldi.

§ 43. Doue scrisori ale celoru doi mitropoliti. Discordi'a loru. Diariele ministeriului din Vien'a tractéza pe metropolitulu Alecsandru cá agitatoru. Infiintiarea episcopiei dela Caransebes pentru romanii locuitori in Banatu.

Mitropolitulu Andreiu se intorsese dela Vien'a la Sibiĭu. Preste càteva dile se intórce si mitropolitulu Alecsandru dela apele minerale din Secuime, eara in locu de a trece pe la Sibiĭu escel. sa apucase pe alta cale càtra Blasĭu. Ajunsu acasa betranulu archipastoriu curend fù inpresuratu de càtra inteligenti'a din locu tineri si betrani; mai veniau si altii din afara, toti cá unulu cu intrebarea in gura: Ce e de facutu? Dupa consultatiuni diverse ómenii ajunsera totu la parol'a: Conferentia sau congresu nationalu convocatu earasi din tóta tiér'a. Cà situatiunea politica in Vien'a se schimbase din fundamentu, cà in ministeriu intrasera doi despoti de calibru greu, acésta nu facea tinerimei nóstre din acei ani nici-o durere de capu; ómenii nostrii necum se scia cine era unu Richard Belcredi, nu cunosceau nici natur'a de despotu a lui Eszterházy. Acestoru barbati de statu le era nesuferite chĭaru si numele de diete, senate, parlamente, camere legislative; in ochii loru adunari de acelea treceau in categori'a adunariloru de comedianti. Resultatulu immediatu alu consultariloru din Blasĭu a fost epistol'a mitropolitului Alecsandru càtra mitropolitulu Andreiu din 22 Sept. st. nou, publicata inse in Gazeta Transilvaniei Nr. 77 din 11 Octobre (29 Septembre) 1865 de coprinsulu urmatoriu:

Epistol'a Escelentiei Sale Prea Santitului D. archiepiscopu si metropolitu Alecs. Sterca Sĭulutiu càtra Ecs. Sa metropolitulu br. Andreiu Sĭaguna in Sibiĭu.[1])

Escelentia!

In ce timpuri critice si in ce pericolu mare a devenitu nu numai autonomi'a patriei nóstre, dara si drepturile politice si civile a le natiunei nóstre, de diet'a Transilvaniei 1863—4 prin lege positiva concese si prin Maiestatea Sa sanctionate, de a fi cu totulu ignorate si dependinte cá si la 1848 dela grati'a aristocratiei magĭare, nu fàra adànca a inimei durere si consternatiune trebue cu totii se vedemu; mai cu seama din Decretulu prin care pe neasteptate se disolvédĭa fost'a nóstra dieta dela 1863—4, si se convóca noua dieta transilvana numai pentru deslegarea cestiunei Uniunei Transilvaniei cu Ungari'a pe bas'a art. XI alu legei din 1791.

In urm'a acestora intrebarea cea mare de viétia, si mai grea pentru natiunea nóstra este dara: »ce ar trebuí se facemu?«

Si in privinti'a acésta si eu dicu, cà de au fost candva de lipsa, cá natiunea se aiba cea mai strinsa si cordiala cointielegere si solidaritate, acum cu adeveratu a sositu acelu momentu!

---

[1]) Acésta epistola se trimise in urm'a consultariloru dela Blasĭu din 21 Sept., in care se recunoscù neaparat'a necessitate de ținerea unui congresu nationalu. Vedi si Nr. tr. Red. Gaz.

Eu intorcèndume dela Elöpatak — pentru nescari cause grabnice, nu am potutu vení pe la Sibiĭu, se am onóre a vorbí si a ne cointielege in privinti'a acésta cu Escelenti'a Ta.

Subseque minteni amu intielesu, cà ai fi fostu — inse mai tardiu, adeca dupace lucrurile prin noulu regimu se croisera asĭa precum le vedemu — chĭamatu si Escelenti'a Ta la Vien'a.

In tréb'a patriei? si a noueloru stramutari si ce ai ispravitu? noi nu scimu.

Din diversele vesti si din relatiunile gazeteloru, inca nu ne putemu orienta.

Atàta aflamu, cà Escelenti'a Ta nu ai zabovitu multu in Vien'a. Si din grabnic'a reintórcere presupunemu, cà nu au potutu fi placute celea de care ati avutu a Ve da opiniunea.

Inse acum »ardet Ucalegon« si cum dicu: drepturile nationalitatiei si ale limbei nóstre, cu tóta autonomi'a patriei nóstre, sunt prin convocarea nouei diete, aduse cu atàta mai tare in pericolu, sau de a fi cu totulu ignorate, sau a fi dela grati'a aristocratiei magĭare dependente, cu càtu tóta puterea si regimulu dela 1861 s'au datu earasi in mànile aristocratiei magĭare, a fö-ispaniloru din 1861 si a comiteteloru comitatense din 1848 si 1861, care voru si ordina si organisa alegerile la dieta, si ridicanduse censulu dupa legea ardeléna din 1848, romanii daca voru si voí a lua parte la diet'a cea noua dela a 19 venitoriului Noembre a. c. fàra indoiala voru remanea in cea mai mica minoritate; si apoi, de si nu vom vedea in Clusĭu pe flamurele magĭare si pe pareti scrisu ca la 1848 — »Unio vagy halál;« dara presiunea si sil'a cea grea morala si strigarile studentiloru magĭari de pre galerie fàra indoiala nu voru lipsí si Uniunea de o maioritate silnica — cá si la 1848 — se va decide si proclama.

In astfeliu de prospectu pentru noi, si pentru intrégа natiunea nóstra asĭa tristu si consternatoriu, de o parte, mai din tóte partile se manifestédĭa din partea fiiloru celoru zelosi ai natiunei nóstre flagrantele si mantuitoriulu postulatu, cá acum sau niciodata, se fimu in caus'a nationala intr'unu cugetu, inima si solidaritate; de alta parte, ne imbuldiescu tare, si de tóte partile ni se punu »intrebarile«:

Ce se facemu?

Luavomu parte la nou'a conchiamat'a dieta a Transilvaniei dela 19 Novembre a. c. sau ba?

Si de vomu luá, acolo ce vomu avé de a lucrá, si a pretinde?

Acestea intrebari de viétia sau de mórte dupa cum bine sau reu se voru resolva pentru natiune si patria, multu neodihnindu pre inteligenti'a nóstra, dupa cum din mai multe din tóte partile dela mai multi fii zelosi ai natiunei in acésta privintia mie facute-le intrebari si provocatiuni am esperiatu, si mai cu deosebire inteliginti'a nóstra de aci din locu de repetite-ori m'a rogatu, cá se le dau ocasiune de a se cointielege in presinti'a mea si asia a-si face o idea mai chiara si armonica asupra punctului atàtu de manecare, càtu si de portare si lucrare in unu obiectu si nesce impregiurari asia critice, la cari se vede a fi venitu caus'a nóstra nationale, dreptu acea urmandu provocatiunei si rogarei susu-atinse a inteligentiei i-am datu voie de a se aduná intr'o conferintia in presinti'a mea, in care conferintia cu totii pàna la unulu au fostu de acea parere, ca susu-adusele intrebari nu numai cà nu se potu deslegá, fàra numai intr'o conferintia natiunala singuru de càtra natiunea intréga, acolo prin representantii sei adunata, dar' nece cà e iertatu cui-va singuratecu dintre romani a se lasá la deslegarea acelora, fàra a fi autorisatu de natiune, si cà in casu de ar' tienta cineva cevasi asemenea, ar' comite perjuriu calcandu'si juramentulu ce l'au pusu natiunea adunata 1848 si 1861 in congresu natiunale si la a carui strinsa si solidara tienere natiunea pre fiacare fiu alu seu l'au oblegatu. — Mai incolo totu acésta inteligintia rediamandu-se totu pre conclusele congreseloru nóstre natiunali din anii acum pomeniti s'a dechiaratu, cà natiunea si-are de conducatori ai sei alesi pre noi, archiereii ambeloru confessiuni, si cà in acele congrese fiindu de càtra natiune nu numai autorisati, dara si oblegati la casuri de imperativa necessitate, precum sunt si celea de presentu, a pasi la mijlocu spre apararea natiunei si a o aduná intr'unu congresu sau conferintia fàra a cere la aceea concessiune mai inalta, de càtu a face de scire Inaltului Guberniu regiu, luandu natiunea asupra-si solidaritate pentru lucrarile archiereiloru sei; cá in càtu se tiene de posibilitatea tienerei unei asemenea conferintie natiunali, natiunea se afla in acésta privintia autorisata prin legea si dreptulu de natiune otarita in diet'a tierei si sanctiunata de càtra Maiestatea Sa, precum si prin usulu de dreptu ce de presentu si-lu esercitésa natiunea sasésca, carea togm'a in asemenea obiectu si causa e convocata in Universitate, — dupa tóte acestea argumentari ne-a legatu caus'a natiunei in acestea critice impregiurari — de sufletu — provocandu-me cá deauna se me punu cu Escelenti'a Ta in cointielegere asupra convocarei unei conferintie natiunali. Dreptu aceea eu fiindu gat'a cu trupu si sufletu a face totu ce poftesce binele patriei si natiunei, m'am otaritu avendu previ'a cointielegere cu Escelenti'a Ta a conchiamá o conferintia natiunale pre 20 Oct. st. n. a. c. pre diu'a acea adica, de eterna reminiscentia pentru natiunea nóstra, in care Maiestatea Sa prea inaltulu nostru Imperatu din plenitudinea inimei sale celei parintesci si prea indurate càtra natiunea nóstra, dandu diplom'a imperatésca pre acésta multu credintiosa natiune o a emancipatu din sclavia, — si in care di mai incolo si natiunea nóstra recunoscatória de atàtea glorióse faceri de bine ale maritei case imperatesci tienendu-si de santa datoria a face totu ce poftesce integritatea si consolidarea imperiului austriacu 'si a tramisu representantii sei in senatulu imperiale.

Dreptu aceea îmi-iau voia pre Escelenti'a Ta fratiesce a Te provocá — cá pre acestu espresu, care va asteptá acolo in Sabiniu pàna vei gati respunsulu, se binevoiesci a'ti da in acésta privintia consensulu si a'mi scrie, cà in ce tipu si in ce numeru si unde? vei conchiamá Escelenti'a Ta pre fii credintiosi de confessiunea Escelentiei Tale, cá si noi intogmindu-ne dupa aceea se lucramu si in acésta privintia in consunantia. Éra totu-odata vomu avé de a subscrie amendoi o adresa càtra Inaltulu Gubernu regiu, in care vomu face de scire astufeliu de lucrare a nóstra dimpreuna cu terminulu pre care am convocatu conferinti'a natiunale esprimendu-ne in acea adresa, cà pàna candu natiunea in conferentia adunata nu se va consultá asupra obiectului, ce vine in dieta de a se luá la pertractare, nece la o afacere in acésta privintia nu vomu luá parte.«

Lectorulu de astadi, care va fi cetitu epistol'a reprodusa acilea va gàcí usĭoru, cà coprinsulu aceleia nu a fost primitu in Sibiĭu cu vreo placere mare. Unele espressiuni si intrebari care suna cá mustrari, eara altele cá amerintiari, cá si cum mitropolitulu Andreiu ar fi cutediatu se promitta ceva imperatului in numele natiunei romane, au irritatu spiritele in Sibiĭu; eara cà scriitoriulu epistolei in caletori'a sa càtra resĭedentia nu a voitu se dea fatĭa cu colegulu seu presĭedente nationalu, s'au esplicatu asĭa, cà a voitu se evite cá se nu fia necessitatu a'lu felicita pentru restaurarea vechiei mitropolii. Sibienii se mai suparasera si pentru unu altu actu alu mitropolitului dela Blasĭu, carele ceruse dela cabinetu se i se inpartasĭésca titlulu ce i se va fi datu mitropoliei greco-orientale. Acea intrebare se esplicase in Sibiĭu cá intriga cu scopu de a inpedeca realisarea mitropoliei. Cu tóte acestea se dicea, cà discordi'a destructiva totu nu ar fi luatu dimensiuni atàtu de mari precum s'a intemplatu indata dupa aceea, daca unulu dintre ómenii mitropolitului Alecsandru nu ar fi trimisu acea epistola la redactorulu Gazetei, si daca acesta 'ĭar fi denegatu publicarea, càrei apoi in Sibiĭu i s'a datu intĭelesu, cà blasĭenii au voitu cu aceea se faca pressiune asupra mitropolitului Andreiu, se'lu si compromitta in ochii natiunei fàra se observe, cà prin publicare provóca si mai multu resbunarea estrema a aristocratiei intĭepate de càtra mitropolitulu Alecsandru, o inpinge cá se ia mesuri aspre in contra oricarei actiuni din partea romaniloru, se le si inchida tóte uşile la cabinetu in casu de a voí se céra permissiune pentru conferentia noua, eara daca s'aru aduna fàra permissiune mai inalta, se fia resipiti cu armele. Deci acea publicare fù considerata nu numai cá pressiune si resbunare in contra lui Sĭaguna, cà-ci mersese la Vien'a fàra a cere voia si dela tinerime, ci si cá tradare a causei nationale, pre cand in realitate tradare (proditio, Verrath) a unei cause sau a vreunui planu precugetatu este atunci, cand ĭlu descoperi adversariului teu inainte de a'ti ajunge scopulu, sau in mijloculu, ori in decursulu actiunei.

Si ce vi se pare, cà acelea precipitari se sparsera earasĭ in capulu meu, cá si cum adeca insusi mitropolitulu Sĭulutĭu mĭ-ar fi trimisu de a dreptulu mie copi'a epistolei spre a o publica in Gazeta, pre cand eu am fost tocma in contra publicarei, precum se póte convinge oricine din urmatórea polemia ce avusem cu redactorulu diariului »Korunk« din Clusĭu:

»In »Korunk« Nr. 118 unu corespondinte din Abrudu dice, cà romanii sunt prea bine disciplinati in — tacere, cà adica ei nu descopere nimicu din ceea ce cugeta a face. Se póte cà romanii in trebile loru private voru fi mai tacuti, pe terenulu politicu inse s'au portatu si mai de curendu tocma intru intielesulu opusu. Daca la unguri sau la sasi ar fi publicatu cineva de ecs. o scrisóre privata cá cea a mitropolitului Sĭulutiu adresata mitropolitulu Sĭaguna pàna ce proiectulu de congresu este numai in embrione, credu cà publicatorulu mai multu n'ar calca in conferentie private. Si ce se intemplá pe timpulu dietei din Sibiiu? Romanii mai niciodata nu aflá nimicu din conclusele conferentieloru private sasesci, din contra sasii sciá totdeauna in aceeasi séra nu numai conclusele conferintiei romanesci, ci tocma si care in ce intielesu au vorbitu. Se aflá adica càtiva romani, cari cu naivitatea fetitieloru vergure spunea ori-si ce in gur'a mare, pe promenada si la cafenea, si de ce nu? pentrucà vedi d-ta, conferintiele de natura legislativa nu avea »Amtsgeheimniss.«...

»— Acésta fusese un'a din causele principale, pentru care unii mai tàrdiu au si parasitu conferintiele de totu. Nu, domniloru, romanii transilvani nu sciu padí in politica nici unu secretu, ci ei mai au se invetie in acésta privintia fórte multu dela boierii unguri, dela boierii moldavo-romani si mai vĭrtosu dela patricii sasiloru. Romanii transilvani s'au luatu pàna acum numai dupa politic'a instinctului, pe care o au parasitu numai in an. 1863. Pre càtu timpu au lucratu ei dupa instinctu, nu s'au insĭelatu, ba ei simtiá si cand altii amblá se'i insĭele. In an. 1848/9 toti membrii comitetului îsĭ dicea unii la altii: »Mei, pe noi ne voru insĭela, pe noi ne voru insĭela.« Toti o scia acésta; ei inse nu luasera nicairi lectiune din aritmetic'a politica, in care 2×2 este = 5 séu si 7, de aceea nici cà se sciá ferí de pericole, precum abia se voru sci ferí inca si astadi.

»De altmintrea eu unulu dorescu din adànculu sufletului, cá se viie si pentru Transilvani'a acele dile, in care natiunile conlocuitóre se nu aiba trebuintia de a mai lucra in ascunsu unele de altele; me temu inse fórte, cà pre cand va vení acelu timpu fericitu, pe mine unulu si pre fórte multi alti contimpurani nu ne voru mai durea ósele.

»La cuventarea dlui br. Lud. Josika publicata in »Korunk« vomu reveni cu alta ocasiune si cu atàtu mai vîrtosu, cà aceeasi cuprinde càteva macsime politice de mare insemnatate.

G. Baritĭu.«

Dara in crise de acestea cautau si jidovii càte unu tĭapu, pe care incarcand pecatele loru îlu alungau in desertele Arabiei, eara alte-ori cautau pe cineva cá se'lu spendiure pe cruce, sau se'lu omóre cu petrii, dupace ascultau càte doi trei martori mincinosi. Tocma in tómn'a acelui anu am fost eu mai puçinu in stare de a me ocupa cu afurisit'a politica militanta, din causa cà multele nenorociri si daune me silisera se absentezu fórte multu in Romani'a, pàna cand in Octobre m'am intorsu cu sanetatea ruinata, dupa care am cadĭutu pe patru luni la patu, in care timpu mi s'a ţinutu de doue-ori facli'a la capu.

Mitropolitulu Andreiu respunse colegului seu indata a dou'a di precum urmédia:

»Escelentia! Multu pretiuita'ti scrisóre din 22 ale cur. procetinduo am vedĭutu, cà ceri dela mine unu respunsu fàra amanare in caus'a nationala.

Eu 'Ti marturisescu Escelentia, cà nu sum in stare a corespunde dreptei provocari a Escelentiei Tale, cà-ci cá unu romanu marturisescu sinceru, cà in impregiurarile de fatĭa interne si esterne nu pocĭu afla compasulu basei, care se me manuduca in combinatii; eu nu vedu alta, decàtu unu chaos acoperitu cu unu velu intunecosu si fatalu. Orice audu, orice vedu, nu este alt'a, decàtu o idea pripita, carea adeseori sbóra si prin lume, fàra se se afle cineva, a o reduce la unu resonu matoru si bine precugetatu. Ce pocĭu dice alt'a in labirintulu acestui chaos, fàra se me vaietu cu poetulu: Flere possem, sed juvare non.

Mai departe ne vrend a me lasa in mai deaprópe desfasĭurare a stadiului celui fatalu, in care se afla astadi caus'a nationala, inse nu cu vin'a archiereiloru, cà-ci cu vaieraturi natiunea nu s'ar folosi intru nimica, cutezu a observa in privinti'a ţinerei unei adunari nationale numai atàta, cà eu afara de suslaudat'a provocare a Escelentiei Tale de nicairea n'am primitu nici-unu semnu si nici-o umbra de parere pentru ţinerea vreunei conferentie nationale, ci din contra audu, cà voci sbóra in lume contrarie celoru din conferenti'a ţinuta la Escelenti'a Ta, si adica, cà o conferentia convocanda prin archierei, fiind octroiata, ar fi urgisita.

In astfeliu de pusetiune fatala si intru astfelĭu de impregiurari critice, pentru mine nimicu nu este mai consultu, decàtu se fiu cu priveghĭere, cá onórea natiunei si caus'a ei cea drépta se nu se compromita in nici-unu chipu, sau celu puçinu nu cu vin'a archiereiloru.

In fine asigurezu sinceru pe Escelenti'a Ta, cà eu numai din veneratiune, ce am càtra persón'a Escelentiei Tale si din addictiunea càtra caus'a drépta nationala Ti-am scrisu acestea, si Te rogu, cá acestu respunsu alu meu se nu'lu mesuri dupa scurtimea lui cea esterna, ci dupa cuprinsulu lui internu; cu care veneratiune distinsa am onóre a remàné si acum Alu Escelentiei Tale umilitu servu. Sibiĭu 11/23 Septembre 1865.«[1]

Dupa acestea doue corespondentie au mai urmatu intre cei doi prelati alte càteva, scrise inse in tonu totu mai irritatu, cu amaraciune totu mai deplorabila pàna in Februariu 1867 adeca cu càteva luni inainte de mórtea lui Sĭulutĭu, precum se va vedea la loculu seu.

Intre acestea Maiestatea Sa binevoise a inbucura pe mitropolitulu Andreiu br. de Sĭaguna si pe toti credinciosii sei fii sufletesci cu alte doue diplome prea inalte, de càtra aceiasi credinciosi ferbinte dorite, totodata considerate înca si din punctu-de vedere nationalu-romanu de inportantia invederata. Ambele diplome pórta dat'a din 8 Iuliu, adeca ele au fost subscrise de càtra monarchu dupa restimpu numai de o luna trecuta dela petrecerea Sa in capital'a Ungariei. In evenimente mari precum este pentru romanii gr.-orientali si scaparea de jugulu bisericei serbesci, eara pentru toti romanii incercarea monarchului de a impaca pe unguri, numerarea dileloru dela unu evenimentu pàna la altulu îsĭ are insemnatatea sa. Acelea doue diplome de adeverata valóre istorica suna traduse asĭa precum venisera si la Gazeta:

---

[1] Publicata in Telegrafulu romanu, eara din acesta si in Gazeta Nr. 84 din 4 Nov. 23 Oct. 1865.

Diplom'a imperatésca

din 8 Iuliu 1865 pentru Eparchi'a romana greco-orientala a Aradului cu nóuele parti ale ei din Banatu.

Noi Franciscu Iosifu I. etc.

»Miscati prin parintésc'a dragoste càtra gint'a romanésca, credintiósa Bisericei greco-orientale, Ne-amu induratu a implini prin benign'a Nóstra resolutiune din 24 Decembre 1864 umilitele rogari ale aceleiasi, cá se se desfaca legatur'a, prin carea pàna acum a fostu inpreunatu cu Metropoli'a din Carlovitiu, si incàtu aceeasi e supusa stapanirei Nóstre in regatulu Nostru Ungari'a si in Marele Principatu Transilvani'a, se i se dea Metropolitu propriu, — otarimu din necesitatea provenita de aci, cu privire la nóu'a stare a lucruriloru, pentru ingrigirea cuviintiósa a aceloru parochii, care in regatulu Ungari'a au fostu pàna acum supuse jurisdictiunei spirituale a Episcopiloru din Aradu, Timisór'a si Versietiu, prin aceeasi susu memorat'a benigna resolutiune a Nóstra, din plenitudinea poterei Nóstre si autoritatea suprema, cá parochiele acelea romane se se concréda ingrijirei a doi Archiierei, dintre cari unulu, dupa obiceiulu de pàna acum îsi va avé scaunulu seu in Aradu, éra celelaltu in Caransebesiu.

Eparchi'a Aradului, ce privesce la partile despre médianópte dela fluviulu Muresiului, scotiendu-se afara numai parochiele serbesci, îsi va pastrá intréga aceleasi margini, de care s'au bucuratu din vechime; eara in partea de médiadi a disului fluviu poterea acelei'a se va mari si estinde. Tóte parochiele romane adeca, care se afla séu in viitoriu se voru aflá in cerculu protopresbiterateloru Hasiasiului, Lipovei, Timisiórei, Cianadiei, Chichindei mari si Becscherecului, se adnecta Eparchiei Aradului.

Care impartire si marginire, dupace se va face, poruncimu, se se tiena strinsu in viitoriu, pàna candu séu prin vói'a Nóstra, séu a Urmatoriloru Nostri se va hotari altfelu, mai departe demandamu, cà singularii ómeni de ritulu greco-orientalu si de natiunea romana, a caroru locuintia se afla in partile memorate adscrise Eparchiei Aradului, pe Episcopulu din Aradu, care pórta acolo acum oficiulu episcopescu, séu in poterea denumirei legitime si a confirmatiunei nóstre mai tardiu va portá acelu oficiu, se'lu recunósca de alu loru Archiiereu adeveratu si se'i dea cuviintiós'a ascultare in lucrurile, ce privescu la jurisdictiunea bisericésca a aceluia.«

Diplom'a imperatésca
pentru nou infiintiat'a Eparchia romana de relegea greco-orientala a Caransebesiului din 8 Iuliu 1865.

Noi Franciscu Iosifu I. etc.

»Miscati prin parintésc'a dragoste càtra gint'a romanésca, credintiósa Bisericei de ritulu greco-orientalu, Ne-amu induratu a inplini prin benign'a Nóstra resolutiune din 24 Decembre anulu Domnului 1865, umilitele rogari ale aceleiasi cá se se desfaca legatur'a, prin carea pàna acum a fostu impreunata cu Metropoli'a din Carlovitiu, si incàtu aceeasi e supusa stapanirei Nóstre in regatulu Nostru Ungari'a si in Marele Principatu Transilvani'a, se i se dea Metropolitu propriu, — otarimu din necesitatea provenita de aci, cu privire la nóu'a stare a lucruriloru, pentru ingrijirea cuviintiósa a aceloru parochie, care in regatulu Nostru Ungari'a au fostu pàna acum supuse jurisdictiunei spirituale a Episcopiloru din Aradu, Timisiór'a si Versietiu, prin aceeasi susu memorat'a benigna resolutiune a Nóstra din plenitudinea poterei Nóstre si autoritatea suprema otarimu, cá parochiele acelea romane se se concréda ingrijirei a doi Inainte-statatori, dintre cari unulu dupa obiceiulu de pàna acum îsi va avea scaunulu seu in Aradu, eara celelaltu in Caransebesiu.

Eara opidulu Caransebesiu, in care si in tempurile vechi a fostu Episcopia de ritulu greco-orientalu, otarimu a'lu orná de acum incolo cu scaunu si onóre de Episcopu, a carui Eparchia va cuprinde tóte parochiele romane, care se afla séu in viitoriu se voru aflá in cerculu protopresbiterateloru Caransebesiului, Mehadiei, Lugosiului, Fagetului, Varadiei séu Oravitiei, Jebelului, Versietiului, Palancei, Panciovei si Ciacovei.

Care impartire si marginire dupace se va face, poruncimu, se se tiena strinsa in viitoriu, pàna candu séu prin voi'a Nóstra séu a Urmatoriloru Nostri se va otari altfeliu; mai departe demandamu, cá singularii ómeni de ritulu greco-orientalu si de natiunea romana, a caroru locuintia se afla in memoratele parti adscrise la Eparchi'a din Caransebesiu, pe Episcopulu din Caransebesiu, ori care in poterea denumirei legitima si a confirmatiunei Nóstre va portá acolo oficiulu episcopescu, se'lu recunósca de alu loru Archiereu adeveratu si se'i dea cuviintiós'a ascultare in lucrurile, ce privescu la jurisdictiunea bisericésca a acelui'a.«

In 8 Augustu se intorsese la Brasĭovu episcopulu Ioanu Popasu denumitu de càtra monarchu pentru dieces'a Caransebesiului, eara dupace'si luà Remas-bunu dela fostii sei poporeni si dela toti concetatienii, veni la Sibiĭu, unde pe 23 Aug. n. ajunsese si Procopiu Ivascovici episcopulu Aradului. Din acelea dile inainte putea se prevédia orice omu cu judecata sanetósa, cà unu mitropolitu de religiunea orientala, chĭame'lu pe acela Andreiu sau oricum, in acésta monarchia cá si in Turci'a, in epoc'a regenerarii bisericei sale si a organizarei hierarchice îsĭ va concentra tóte puterile sufletesci la deslegarea acestei probleme vitale pentru biseric'a sa, eara evenimentele politice càte'i voru trece pe dinaintea lui, le va arunca in alu doilea planu alu actiunii sale, in càtu adeca s'ar putea intempla, cá in casu de a'si realisa ungurii tóte planurile loru, chiaru si institutiunile eclesiastice infiintiate de càtra monarchu ex plenitudine potestatis, diet'a loru se le cassedie, precum erau prea decisi cá se declare Concordatulu catolicu cu tóte consecentiele sale de nulu si necunoscutu, ceea ce s'a si intemplatu in adeveru in urmarea inpaciuirei posterióre.

In urmarea corespondentieloru de mai sus si pre cand tĭér'a tóta se aflá in ferbere mare din caus'a alegeriloru dietale, la diariele nemtiesci si romanesci din Brasĭovu veni scirea, cà mitropolitulu Sĭulutĭu se afla la Vien'a, dela 5 Octobre n. Despre acea caletoria Gazeta observase numai, cà: »Faima respandita despre mitropolitulu Alecsandru Sĭulutĭu, cà esc. sa ar fi citatu la Vien'a spre a se justifica pentru pasii facuti in caus'a congresului, este luata curatu din ventu. Avemu la màna documente demne de tóta credinti'a, dintru care aflamu si scimu, cà mitrop. Sĭulutĭu a intreprinsu uriciós'a caletoria numai rugatu si indemnatu cu totadinsulu de càtiva connationali de ai sei, cum si cà preas. sa manecase din Blasĭu inca la 2 Octobre deminéti'a, pre cand despre congresu abĭa se vorbia ici-colo cá despre o dorintia a mai multora; eara apoi obiectulu insusi alu cererii ajunse la cunoscinti'a publica numai prin publicarea sus atinsei epistole; prin urmare de vreo intervenire a regimului pe atunci nu putea fi vorba.«

Despre resultatele activitatii de atunci a mitropolitului Sĭulutĭu s'au scrisu càte ceva in càteva diarie mari, inse cam dupa datin'a loru, fàra a le pasa multu de adeveru. Diariulu »Debatte« fundatu numai in acelu anu si acum ajunsu organu oficiosu alu ministeriului de grafi, voind a corege unele opiniuni laţite in publicu, o spune curatu, cà cunoscea coprinsulu epistolei lui Sĭulutiu, pe care o aflá »inoportuna,« apoi adaoge cà acestu mitropolitu se lasa a fi condusu de màni care nu sunt romane, si cà de elu se folosescu altii spre scopuri, care n'au de a face nimicu cu interessele natiunei romane din Ardealu; mai departe adaoge acelasi diariu alu ministeriului, cà »Mitropolitulu Sĭaguna inse nu a voitu a lua parte la agitatiunile archiepiscopului, ceea ce se póte esplica fórte usĭoru; cà-ci mitrop. Sĭaguna fiind de curend in Vien'a, dupa cum putemu afirma fàra nici-o indoiéla, s'a convinsu pe deplinu, cà nu zace nici in intentiunea Mai. Sale, nici in lini'a de directiune trasa regimului de càtra monarchu, cá se se atinga nici càtu mai puçinu de drepturile natiunei romane din Transilvani'a, pe care le castigase ea in timpulu mai din urma. Romanii din Transilvani'a au de a'si multiami resultatele cele mari nationale, afara de grati'a monarchului, eminentului talentu si estraordinariei isteţimi diplòmatice si petrunderii politice alui Sĭaguna. Nu ne indoimu, cà ei acuma, cand vedu cà a sositu momentulu impaciurei cu natiunile magĭare ale Ardealului, se voru alatura usĭoru la parerea lui. Si fiindcà si o maioritate precumpanitóre a inteligentiei independente romane este de acestea sentimente, credemu, cà putemu astepta in liniste decursulu lucruriloru in Transilvani'a. In asteptarea cà spiritulu de impacare va triumfa in Transilvan'a, nu ne póte clatina nici inpregiurarea, cà se va arata ici-colo càte unu dinte de balauru, pe care l'a semenatu bĭurocratismulu.«

Acésta fusese parerea ministeriului nou imperatescu despre poporulu romanu, pre cand mitropolitulu Sĭulutĭu mersese la Vien'a mai pe urma in viati'a sa. In aceleasi dile inse venise la prefectii din Transilvani'a instructiuni stricte, cá se nu sufere nicairi adunari si demonstratiuni de caracteru politicu.

Redactiunea Gazetei era informata si despre acelea mesuri aristocratice fórte usitate in Transilvani'a din vécuri; ea vedea bine, cà regimulu care avuse trebuintia mare de adunari romanesci, cadiuse, si cà acestu ministeriu de grafi in locu se simtia vreo lipsa de ajutoriulu romaniloru, tocma din contra dupa principiile sale gubernementale avea trebuintia numai de concursulu aristocratiei din tierile monarchiei; cu tóte acestea Gazeta in naivitatea sa provocase pe diariulu ministerialu, adeca pe ministrii, cá se'si retraga mustrarea facuta mitropolitului Sĭulutĭu.[1])

Telegrafulu romanu din Sibiĭu cá organu alu mitropolitului Sĭaguna, care'lu fundase si ĭlu sustinea cu bratĭa tari, in Nr. 78 din 15 Octobre a relevatu si elu opiniunea ministeriala din »Debatte«, inse nu spre a o defaima cum facuse Gazeta, ci consolanduse si elu cu incredere totu naiva, cà vedi dómne, sistem'a noua si gubernulu nou nu va micsĭora nimicu din càte drepturi castigasera romanii in anii mai din urma. Telegrafulu r. adeca scrisese intre altele: »Asigurarea acésta a diariului semioficialu Nr. 279 este cu atàtu mai insemnata pentru natiunea nóstra romàna din Ardealu, cu càtu aceea se face cu cuvinte precise, este tiparita cu litere resfirate si nu earta nici-o dubietate despre aceea, cà nu ar fi resunetulu principiului, pe care Maiest. Sa l'a prescrisu regimului seu fatĭa cu natiunea nóstra.«

Am crediutu si eu, credu si astadi, cà monarchulu tocma in acestu intielesu consolase pe mitropolitulu Sĭaguna in audienti'a din Septembre; dara nu am pututu crede si nu am crediutu niciodata, cà ministrii de grafi si oligarchi'a ingànfata din Ungari'a si Transilvani'a avend tóta puterea in màn'a sa, voru inplinì vreodata vointi'a suveranului fatĭa cu natiunea romana, atàtu in Transilvani'a càtu si in Ungari'a. Chĭaru si emanciparea bisericésca o decretase Franciscu Iosif I. in contra vointiei celoru mai multi oligarchi, cari nicidecum nu cugetau nici omenesce nici curatu crestinesce, cá Nadásdy si cá Hermann Zichy.

Mai departe spunea Telegrafulu, cà mitropolitulu Andreiu dupa intórcerea sa dela Vien'a ar afidatu pe toti cu cari au avutu intàlnire, cà caus'a nationala nu este in periculu, cà terenulu acela politicu nationalu, pe care l'amu castigatu prin legi constitutionali sanctionate de càtra Maiestate, ne remàne nesmintitu, si cà barbatii nostrii nationali nu se voru esturba din oficiile loru, la care 'iau pusu grati'a maiestatica.«

---

[1]) Gazeta Tr. Nrii 79, 80.

De aci mai departe Tel. mustra pe »Gazeta« si pe »Concordia,« cà-ci aducu pe publiculu nostru in confusiune, si nu considera cà »grab'a strica tréb'a;« se nu se sparie romanii pentru viitoru, decàtu numai se priveghieze. Despre congresu adaoge Tel., cà mitrop. nu s'a opusu cá la obiectu, ci numai la form'a cu care era se fia convocatu; despre congresu inse cetitoriulu va da mai la vale preste mai multe informatiuni, cà-ci acela remase cá pĭatra a scandalei si causa de discordia si pe anulu urmatoriu.

Mitrop. Sĭulutĭu s'a intorsu dela Vien'a in 17 Octobre, apoi a cadiutu earasi la patu.

Capu XIII.

Absolutismulu restauratu duce monarchi'a pàna la marginea desfiintiarei.

§ 44. Scrisóre a mitropolitului Sĭulutĭu despre cris'a noua. Gratificatiune de 90 mii ministrului Eszterházy. Autonomi'a transilvana devenita mijlocu de traficu prin schimbu sau prin vendiare de drepturi. Resultatele dietei din Clusĭu. Critic'a unui istoricu contimpuranu.

Acei romani si fii ai patriei, cari in a. 1865 se aflau in etate trecuti dela 25 de ani in sus si se voru fi interesatu de afacerile publice, îsĭ potu aduce bine aminte, cum caderea ministeriului Schmerling si denumirea altui nou in locu de a destepta numai curiositatea multimei si discussiuni multu puçinu seriόse ale classeloru inteligente, interessate personalu, in casuri cum a fost acesta, din contra venirea ministeriului nou asĭa precum a fost compusu elu, a produsu o ingrijare si chĭaru spaima óresicum instinctiva. Ómenii nu'si puteau da sama de ce se temu, dara temerea'i coprinsese in tóte partile. Intre 27 si 31 Augustu se ţinuse o frumósa adunare generala a Asociatiunei transilvane la Abrudu, pre cand nu se sciá nimicu nici de chĭamarea mitropolitului Andreiu la imperatulu si nici de sistarea constitutiunei sau de risipirea dietei din Sibiĭu si convocarea alteia la Clusĭu; dara îmi aducu bine aminte, cà plecand noi din Abrud in societate de altmentrea fórte placuta pàna la Alba-Iuli'a si de acolo prin tiéra inainte, ori-unde amu ajunsu pe la cunoscuti (de cale ferata inca nu era vorba), fetie senine la ai nostrii nu amu vedĭutu. Pericolele planau in aeru pe de asupra nóstra.

Spre a ne infatĭosĭa astadi confusiunea produsa prin resturnatur'a din 1865 alaturu acilea si una epistola a mitropolitului Alecsandru primita inainte de plecarea mea la Abrudu, asĭa precum o am in originalu, lasand afara unu singuru pasagiu despre trei persóne singuratice. Epistol'a suna:

»Multu stimate domnule Baritĭu!

Dorindu am doritu, cá cu petrecerea mea pe la Elöpatak se am norocire, cá se ne mai intalnimu, si se mai vorbimu asupra evenimenteloru dilei, cu cari faimele prin gazetele — mai cu sama — cele magĭare, ne-au bagatu pre multi, nu fàra causa intr'o grije mare. Ci Domnia-Ta — dupa cum am intielesu — locuindu statorniceste in Zernesci, ocupatu cu trebile economiei, eara eu betranu si slabu — ne avend nici trasur'a mea propria la mine — in caldurile si pulberea dileloru lui Iuliu, nu m'am pututu hotarî nici pàna la Brasĭovu a merge. Ce dara prin vorbire mai indelungata gura cu gura n'am pututu face, facu acum cu puçine cuvente si pe scurtu, cà sunt convinsu, cà me vei intielege pe lungu. Ingrijirea nóstra ar sta, in repunerea natiunei magĭare — prin intregulu, precum o doresce si o cere ca — in »Jogfolytonossagul« loru istoricu. Restituirea acestuia, daca fratii magiari aru avea acelu cumpetu, si acea intielépta politica — care la 1848 nu au avut'o — si in convocand'a dieta a Ungariei, lapedandu-se de ide'a suprematisarei si a hegemoniei, prin o lege noua tóte acele cari natiunea nóstra pre calea legislatiunei si a sanctionarei monarchului dela 1865 incóce in diet'a Transilvaniei le-au capatatu, le-ar recunósce de legiuite si valide, si le-ar primí; si ar fi multiamiti cu egalitatea drepturiloru, atunci — dupa a mea parere — »jogfolytonosságu« loru tocma si cu uniunea, pentru natiunea nóstra inca nu numai nu ar fi nici unu reu, ci ar fi ceva acvisitiune, cà amu intra in beneficiulu unei constitutiuni asĭa liberale, cum e cea magĭara, si deodata s'aru consolida si conmassa si tóta natiunea nóstra din Transilvani'a, Ungari'a si din Banatu.

Altmentrelea »jogfolytoságul«, (cu care gazetele magĭare solicitédĭa si Uniunea neconditionata, si in carele se vedu a poftí si ignorarea tuturoru celoru ce s'au facutu in Transilvani'a dela 1863 incóce), pentru natiunea romana ar fi o mórte politica ruşinatóre.

De aceea tare mi-au placutu, si îmĭ place articolulu Domniei Tale din Gazeta Transilvaniei 31 Iuliu 1865 Nr. 60 sub motto »Continuitate de dreptu, complanare, uniune«, care ţine tare si cu multu fundamentu de autonomi'a Transilvaniei.

Critice si grele dile au venitu asupra nóstra! si de cumva va se ne puna in diet'a Transilvaniei cestiunea Uniunei la pertractare, precum se aude, atunci daca ne va preveni nepregatiti, ne va aduce intr'o asĭa ispita, prin care lesne ar putea cadea natiunea nóstra in celu mai mare reu. De aceea, de au avutu candva natiunea nóstra lipsa de o cointeligentia preventiva si de o solidaritate, cu adeveratu — dupa parerea mea — in cestiunea Uniunei va avea cea mai mare lipsa.

De unde eu asi fi de acea parere, cá prin ai nostri dela Vien'a, se priveghiemu cu ochii de Argus, si càtu o amu observa, cà in regiunile cele mai inalte se lucra pentru o propositiune »de Uniunea Transilvaniei«, atunci de locu se ne ceremu si noi o conferentia nationala, in care se ne intielegemu, cá fatisĭu cu una de acestu feliu de propusetiune, ce am avea a face? Cà de si eu tare credu, precumcà concessiunile cele ce se voru da natiunei magĭare, nici decàtu nu voru fi de acea natura, cá se ignoredie, sau tocma se nimicésca acele, cari noĭ in Transilvani'a pe calea legislatiunei si cu sanctionarea regelui le-am dobanditu, si cari inca, acum s'au prefacutu in jogfolytanosság, totusi tienendume de dis'a profetului: »Nu ve nedajduiti spre boeri, spre fii ómeniloru etc.,« nu va strica a ne pregatí pentru tóta intemplarea, cá nu cumva se fimu prea ocupati si pusi nepregatiti in calea ispitei; cà lumea e fórte schimbatóre, si mai cu séma — precum ne arata istori'a vécuriloru trecute — nu se ţine in politica nici de vorba, nici de dreptate, si cu atàta mai puçinu de o consecentia logica, ci dà pe intregu, uneori si orbesce, daca socotesce, cà evenimentele si spiritulu dilei îĭ vine bine la socotéla. Persvasiunea nu odata precum au datu si bolnaviloru sanatate, asĭa au ucisu si pe multi sanatosi.

In politica, cá si in caletoria, se implinesce dis'a latina: »Vitat periculum, qui prudenter ante timet.« Cointielegere dara, cointielegere si earasi dicu cointielegere, si apoi solidaritate de diamantu!

Atàta pe scurtu pàna inca nu m'asĭu departa de pre aici. Care poimane diminétia, idest. 19 Aug. va se se intemple asĭa, càtu se potu — ad summum pe 22 sau 23/11 Aug. sosí acasa, unde me astépta multe nevoi si lucruri grele si uricióse, de cari mie multe mi-a ursitu ursitórea.

Mai multe asĭ fi pututu se'ti comunicu cu gur'a, se'mi descarcu si inim'a, pentrucà puçini am inaintea càrora potu se stau cu ea deschisa.

Oftandu'ti dela Tatalu celu cerescu totu binele si statornica sanetate cu la tóta famili'a, cu deosebita stima remanu pentru totdéuna

Al multu stimatei D-Tale

sinceru amicu

Mitropolitulu Alecs. St. Sĭulutiu m. p.

Covasna, 17/5 Aug. 1865.«

»Novissimum.

P. S. Dupace sigilasemu cartea acésta, sosira prin Sibiĭu venindu dupa mine, si din isvoru siguru îmi adusera minunat'a veste, »cà presĭedintele tribunalului nostru supremu din Vien'a, Escelenti'a Sa L. B. Popp, îĭ pensionatu!!! Loculu lui se'lu ocupe Apor. Vae victis! Omnia jam fient fieri quo posse negabam et nil est de quo non sit habenda fides.«[1])

---

[1]) Popp nu a fost pensionatu, ci din contra numitu presiedente alu Curtii transilvane de cassatiune. Majlath, Eszterhazy si mai virtosu aristocratii ardeleni l'ar fi departatu cu cea mai mare placere, atunci inse nu a suferitu monarchulu si a susţinutu pe Popp si pe alti functionari romani cu màna tare, pàna dupa catastrof'a dela Königgraetz-Sadova. Auctorulu.

Sistem'a noua, ori persónele ministriloru, sau amendoue se ne fia insuflatu atàta neincredere? Ţiu minte cà in acea caletoria ne deteramu cuventulu eu si amiculu meu dr. Ioanu Ratĭu dela Turda, cà deocamdata pàna ce cris'a noua va lua o desvoltare mai pronuntiata, se ne vedemu numai de afacerile nóstre private cu atàtu mai vîrtosu, cà in cei cinci ani din urma alergaseramu prea destulu in cause nationali cu multe sacrificii de timpu si de avere, cu daun'a familiiloru nóstre.[1] Preste acésta simptómele unui nou resboiu civilu apropiatu se inmultiau necurmatu, unu resboiu care putea se deviĭe si mai turbatu decàtu acelu dela 1848/9, din causa cà in cei 14 ani din urma dintre miriadele de feciori asentati la regimente se aflau fórte multi liberati, intorsi pe la casele loru, deprinsi prea bine in arme, cari nu ar mai putea fi macelati de càtra tigrii cá Teleki Sándor, Katona, Jenei Josef si mii de alti selbatici.

La doi ani dupace cadiuse si ministeriulu grafiloru si press'a nu mai era nici in Austri'a ferecata asĭa cá sub domni'a loru, amu ajunsu si noi cá se cunóscemu caracterulu politicu alu sistemei oligarchiloru si se nu ne mai miramu de càte paţisera popórale sub domni'a loru. Pàna in a. 1865 noi sciamu numai de comitele Mauritiu Eszterházy si de G. Májláth, eara alti colegi ai loru nu ne erau cunoscuti nici dupa nume.

Comitele Richard Belcredi dupa origine italianu, precum îlu arata si numele, de nationalitate politica dupa timpu si inpregiurari, cand germanu cand cechu, in totu casulu aristocratu din Boemi'a, care nu ţine la nici-o nationalitate genetica. ci puru si simplu la cast'a si la rangulu seu de aristocratu, nu dintre cei fórte bogati, inse trecutu bine prin cursurile juridice si bunu administratoru, care numai in dĭece ani facuse o cariera stralucita si avea multa rutina; dara cá ministru, cá omu politicu si diplomatu cá se conduca destinele monarchiei, nici pe departe nu a fost calificatu.

---

[1] Eu din partea mea am insemnate 14 caletorii facute in restimpulu dintre 1 Octobre 1860 si Aprile 1865 in afaceri curatu nationale si patriotice, partea cea mai mare dela Brasĭovu la Sibiĭu tóte pe càte o septemana, unele la Blasĭu, doue la Bucuresci, afara de altele multe private, si doue la Vien'a pre càte 4 si 5 luni. Cam atàtea va fi facutu si dr. I. Ratĭu.

Comitele Larisch, unulu din oligarchii cei mai bogati si prea bunu economu, care nu avuse trebuintia de nici-o functiune in statu, a primitu portofoliulu de ministru numai la indemnulu lui Belcredi si eaca asĭa, cá de distractiune in acea epoca de crisa suprema pentru monarchia.

Alti colegi ai sei fusesera alesi de càtra Belcredi totu cam dupa gustulu seu, afara de vreo doi ómeni laboriosi si seriosi.

Spre a cunósce mai de aprópe calitatile ministriloru principali, dàmu aici o istorióra intemplata dupa caderea ministeriului Schmerling asĭa precum o aflaramu in opulu unui contimpuranu.

Aristocrati'a conservativa preparase bine la curte caderea ministrului. In acelea momente comitele ungurescu Mauritiu Eszterházy era mai de inainte multu incurcatu in datorii anume si la statu. Dupa mórtea tata-seu, adeca dela 1856 de 9 ani Eszterházy era datoriu dupa intinsele latifundii cu 183.000 taxa de hereditate, pentru care Schmerling si Plener perdiendu'si patienti'a, apucasera se dea ordinu de executiune. La trei dile dupa sistare si restaurarea absolutismului prin patent'a din 20 Septembre, com. Eszterházy presentase noului seu colegu ministrului de finantie comitelui Larisch o petitiune cu dat'a din 23 Sept. 1865, in care'lu rugá, cá se sisteze executiunea, se'i scadĭa din acea taxa, se'i si permitta cá se o platésca in rate. In 3 Octobre directiunea districtuala de finantie dela Buda a si primitu ordinu dela ministrulu Larisch, cá se transmitta actele de hereditate ale colegului seu Eszterházy de-adreptulu la ministru, eara nu prin canalulu Directiunei provinciale din Buda, ceea ce s'a si facutu in 23 Octobre. Proprietatea de pamentu alui Eszterházy era pàna atunci preste 100 de mii de juguri (pogóne), eara valórea facea preste 10 milióne florini, dara incarcata cu multe datorii. In 27, adeca dupa 4 dile, dn. colegu Larisch a si fost in placut'a positiune de a gratula dlui colegu, cà din taxa i s'au stersu 33.000 fl., eara pentru restu i s'a permisu cá se platésca in rate de noue ani; preste acésta esc. sa ministru de finantie a mai ertatu esc. sale Eszterházy cu multa generositate cavalerésca înca si interessele restante pe 9 ani in suma de fl. 56.000. Adeca lui Eszterházy i se facuse o gratificatiune aprópe de 90 mii fl. Auctorulu numesce acea suma

»Trinkgeld«, pentrucà Eszterházy lucrase cu totadinsulu la resturnarea constitutiunei. Acestu »scandalu neauditu« se publicase mai tardiu dupa 1867 in »Neue freie Presse« cu protocólele si cu alte acte respective, eara in a. 1872 l'a reprodusu Walter Rogge in istori'a sa contimpurana.[1])

W. Rogge numesce acea bravura de oligarchi scandalu neauḑitu, elu inse uita, cà classele feudale, aristocratii mari si mici din tierile corónei unguresci pàna in a. 1849 nu platisera nici-odata nici-o contributiune, fia directa sau indirecta, nici chĭaru la tesaurulu patriei loru proprie; feudalii erau scutiti de orice inposite; a platí la statu inposite in urechile loru suná cá insulta, cá degradare a demnitatii personale; »Canali'a«, plebea, mojicimea se platésca, adeča locuitorii orasieloru si ai sateloru. Dietele revolutionarie din 1848 recunoscusera abĭa dupa atàtea vécuri datori'a tuturoru locuitoriloru de a se supune fàra esceptiune la purtarea sarcineloru publice; inse numai absolutismulu austriacu venitu preste tĭéra dupa sugrumarea revolutiunei la Világos a generalisatu tóte inpositele directe si indirecte, càte se platisera pàna atunci numai in tierile din partea ceealalta a monarchiei. Este inse sciutu, cà tóte reformele si orice intocmiri noue introduse in Ungari'a, Transilvani'a, Croati'a de-a dreptulu dela Vien'a cu numele imperatului, au fost considerate cá nelegale si tiranice chĭaru si in casurile, in care necessitatea, folosulu si bunatatea loru era recunoscuta de càtra tóta lumea. Eszterházy inse si ori-care oligarchu mai putea se dica cá si toti Kossuthianii: Se platimu cu totii la tesaurulu patriei nóstre, eara la Austri'a nici-unu banu ruginitu. Eszterházy a fost mai bunu càtra Austri'a si elu sciá pentruce; famili'a lui care nici nu fusese de origine magĭara, au ajunsu la ranguri de grafi, de principi, de palatinu si la dominii cá nesce principate prin domnitori din dinasti'a Habsburg, si loteri'a cunoscuta sub numele familiei Eszterházy a fost earasi una favóre esceptionala a unui Habsburg, pentru-cá se mai scótia pe asĭa numitele losuri cu loteria înca si alte avutii de milióne din pungile popóraloru; acea familia mare inse ajunsese pàna in acelu anu, cà in 5 ani nu a fost in stare de a platí ómeniloru nici pretiulu losuriloru esite la loteria, si acum bancrotulu familiei era la usĭa, de care inse lini'a de principi a familiei mai tardíu nu a scapatu.

---

[1]) Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart. Drittes Buch, zweites Kapitel, Seite 266.

Produseramu aici acestu ecsemplu de economia aristocratica din altele nenumerate, cu care sunt pline archivele. Se póte apoi proba earasi cu acte autentice, cà domni mari cá Eszterházy cand puneau màn'a pe puterea statului, totu asĭa administrau si averile acestuia. Exactu asĭa se intemplase si astadata. Ministeriulu celu cadĭutu alu lui Schmerling chiaru se fia voitu, nu mai putea cheltui orbesce, pentrucà era cine se le strige la urechi, adeca gurile mari din senatulu imperialu; acum inse aceia erau trimisi in preamblare si înca precum crediusera ministrii grafi, pentru totdeauna, cà-ci mai tardíu se dedese pe fatĭa si planulu de a nimici senatulu imperialu, sau adeca orice controla parlamentara. Amu vedĭutu inse din desbaterile aceluiasi senatu pre càtu fusese in viatia, cà deficitu realu, nu fictivu, a fost 93 milióne, restantiele de contributiuni se urcasera numai in Ungari'a la 30 de milióne; capitalistii europeni nu mai voiau se dea inprumutu sute de milióne Austriei, decàtu cu procente cá la Turci'a si acelea in auru. Cursulu monetei in locu se scada se urcá, eara acum cà fù delaturata si control'a senatului, capitalistii si bursele se temeau si mai tare de bancrotu. Dara ce le pasá grafiloru de acea stare a finantieloru? Acolea era press'a pentru tiparire de chartia moneta si unu actu pentru introducerea cursului fortiatu se putea mijlocí fàra mare greutate, apoi se cuteze cineva a dice cà nu primesce in transactiuni de tóte dilele chartia moneta, cà mai sunt si temnitie góle. Multu mai tare le-a pasatu grafiloru cá se aduca in Austri'a pe cetele de iesuiti, pe cari gubernulu Italiei unite îĭ scosese din totu teritoriulu càtu fusese unitu pàna atunci intr'unu singuru statu.

Ministrii grafi inse îsĭ facusera mari ilusiuni înca si cu privire la o impaciuire apropiata si definitiva cu Ungari'a, spre care scopu inainte de tóte se angajara a nimicí autonomi'a Transilvaniei si a o incorpora fàra multa vorba la Ungari'a. Cu acésta conditiune credeau ei cà Ungurii voru lasa din alte pretensiuni ale loru, voru conlucra pentru consolidarea si restaurarea creditului monarchiei. Rescriptulu din 1 Sept. cu care s'a desfiintiatu diet'a din Sibiĭu si s'a convocatu alt'a la Clusĭu, a fost fapt'a cancelariului ungurescu G. Majlath in intielegere deplina cu noulu ministeriu, eara cancelariulu transilvanu betranulu generalu c. Haller cá soldatu ce era, stete mai multu numai cá martoru si apoi expeditoru alu ordiniloru venite lui, ceea ce pe la finea anului 1866 a spus'o insusi densulu si lui dr. Ratĭu.

Totu Majlath cá omu pre càtu de conservativu si trufasĭu aristocratu feudalu, pre atàta si cunoscatoriu de ómeni, a sciutu se prepare terenulu si la curte asĭa de bine, in càtu se dispara orice scrupoli relativi la Transilvani'a. Elu mijlocise intre altele, cá in Ungari'a se fia numitu Tavernicus, adeca presĭedente alu consiliului tierei (Statthalterei) baronulu Paul Sennyey, omu earasi fórte desteptu, si cu frumóse sciintie, inse si elu, de si înca teneru, unu prototipu alu feudalismului. Ungari'a are fórte multe femei frumóse, in acea epoca inse consórt'a lui Sennyey trecea de cea mai frumósa din tóte. Cand s'a presentatu acea dama la imperatés'a-regina, voind se'i sarute màn'a, Maiest. Sa in locu de màna 'ia datu gura.[1])

Totu pe acelu timpu frumós'a si incàntatórea nóstra suverana incepuse a invetia si limb'a magĭara, îsĭ luase si una domnisĭóra de onóre magĭara curata.

Dupa tóte mesurile luate in Vien'a diet'a transilvana s'a deschisu in Clusĭu la terminulu prefiptu si totu prin generalulu Crenneville, cá si cea din Sibiĭu. Cu descrierea ceremoniiloru ei nu merita se perdemu nici diece minute. Trafic'a asupra tierei se inchieiese intre Vien'a si Buda in tóta regul'a. Càteva oratiuni mai scurte sau mai lungi pronuntiate in trei limbi, nu era lucru asĭa mare; pàna una alta cabinetulu mai tragea informatiuni dela ambasadori spre a cunósce daca este possibila impacarea cu Prussi'a fàra versare de sange, sau cà in urmarea greleloru neintielegeri monarchulu va fi silitu a'i declara resboiu. In ambele casuri uniunea tierei nóstre totu s'ar fi facutu, dara in casu de inpaciuire fericita cu Prussi'a imperatulu ar fi ingrijitu, cá autonomi'a se fia susţinuta si in uniune, buna-óra cum o vedemu in Croati'a. In casu de resboiu, daca Austri'a ar fi statutu victoriósa, cine póte se spuie ce s'ar fi intemplatu chĭaru si cu Ungari'a. In casu de a perde Austri'a, precum apoi s'a si intemplatu pàna la marginile perirei, urmarea nu putea fi alt'a, decàtu cá se se faca intru tóte pe voi'a Ungariei, prin urmare si Transilvani'a se fia sacrificata si cá principatu autonomu de una miie miluri □ stérsa deocamdata de pre chart'a Europei.

---

[1]) Rogge, Drittes Buch, Centralismus pag. 281.

In ce dispositiune sufletésca si cu ce voia voru fi mersu romanii alesi si denumiti la diet'a din Clusĭu, cetitoriulu póte se combine din càte insemnaramu pàna acilea despre disarmoni'a ce domnia intre cei doi archierei presĭedenti, precum si din minoritatea invederata in care se vedĭusera. Càteva corespondentie din cele care se voru adaoge la calcàiulu acestui volumu ne voru face se cunóscemu si alte cause, intre care si un'a din cele mai urîcĭóse, la care au datu ocasiune unii compatrioti sasi. Acestia adeca ingrijati si ei preste mesura de viitoriulu loru, sciind bine cum fusese primitu comitele loru si in ce disgratia cadiuse baronulu Reichenstein, cautand cu ochii in drépt'a si in stàng'a dupa ajutoriu, se adresasera si càtra mitropolitulu Andreiu cu complimente cá nici-odata dicèndu'i, cà dupace poporulu romanu este asĭa de numerosu, mitropolitii aru trebui se apuce eara inainte si se desvólte resistentia valorósa cu credinciosii loru in contra planuriloru unguresci, anume si in diet'a a carei deschidere se apropiá. Atunci mitropolitulu irritatu mai de inainte, nu numai prin »uniti«, precum scornisera unii si altii, càtu mai vîrtosu prin desele vaietaturi si rugaciuni de ajutoriu ale functionariloru »neuniti« dela municipii, ar fi respunsu lui Conrad Schmid si consiliariului Frid. Kirchner: »Ce vreti se mai pociu eu face cu acestu poporu de cerşitori, care scie numai se se certe ţiganesce si se nu jertfésca nimicu?« Audind acelu respunsu cei doi patriciani sasi si miranduse de màni'a mitropolitului, indata au si comunicatu casulu mai anteiu lui dr. Paul Vasiciu si lui L. B. Popp, apoi si altora, dela cari apoi scirea se latí iute in tóta romanimea si spiritele se iritara preste mesura audind cà mitropolitulu ar fi batjocoritu pe natiunea romana numindu-o poporu de cerşitori. Eu primisem acésta scire chĭaru si dela dr. Vasici, carele înca se suparase pe mitropolitulu, cu care avuse si mai de inainte multe neintielegeri din caus'a scóleloru. Ne-amu suparatu cei mai multi, fàra a ne trece prin capu, cá se céra cineva omu de positiune sociala respectata, esplicatiuni immediatu dela mitropolitulu si se'i dea ocasiune de a informa pe ai sei despre adeverat'a stare a lucrului. Destulu cà acésta scire causase amaraciune si mai multa intre romani.

Universitatea (adunarea) natiunei sasesci cá institutiune vechia constitutionala inaintase din 6 Novembre una representatiune respective petitiune meduvósa càtra monarchu, inse precum vomu vedea, fàra nici-unu resultatu doritu.

Unu rescriptu imperatescu-reg. emanatu cu o luna inainte, adeca din 6 Octobre decretase din nou, cà diet'a se convóca numai pentru revisiunea legii din 1848 despre uniune intielésa asĭa, »cá se fia luate in consideratiune seriósa interessele comune ambeloru tieri« Ungari'a si Transilvani'a.

Maioritatea dietei care la votulu acesta fusese de 166 inpreuna cu cei 6 sasi si 4 romani, îsĭ coprinse conclusulu seu motivatu pe largu in representatiunea sa, la care au alaturatu cá din gratia:

La loculu anteiu propunerea deputatiloru sasesci unionisti Fridericu Bömches dela Brasĭovu, Samuil br. Löventhal, Fridericu Wächter, Moritz Konrad, Franciscu si Iulius Brennerberg, toti unionisti declarati, cari au cerutu 6 puncte sau conditiuni pentru sasime, spre a fi pertractate in cea mai de aprópe dieta a Ungariei.

Propunerea lui Iosif Hoszu, deputatu din comitatulu Clusĭului, totu unionistu, care inse in acestu actu alu seu cere dela monarchu si astépta dela diet'a tierei 11 puncte, care votanduse in regula se fia sanctionate si prefacute in legi obligatóre. Sĭese din acelea puncte au in vedere de-a dreptulu existenti'a nationalitatii si a limbei romane, eara celelalte se reducu la interessele comune tuturoru locuitoriloru tierei. Daca au mai fost ómeni politici moderati in acésta tiéra, apoi noi punemu la loculu anteiu pe doi, br. Ludovicu Josika cá magĭaru cum s'a declaratu elu insusi si Iosif Hoszu cá romanu. Se citésca astadi ori-si cine opiniunile de atunci ale aceloru barbati, se le compare cu legile relative, eşite de atunci din diet'a Ungariei, pentrucá se védia cum au fost despretiuite si delaturate chĭaru si acelea conditiuni moderate ale loru.

Tocma asĭa nu s'au alesu nimicu nici din conditiunile puse de càtra sus numitii sasi unionisti in favórea natiunei sasesci; numai persónele loru dela 1867 au fost inaintate in functiuni inalte, pentru care unii din ei au fost calificati, altu ceva nicidecum.

La loculu alu treilea era pusa opiniunea separata a romaniloru, subscrisa in 9 Dec. de càtra cei doi mitropoliti si de alti 27 membrii in textulu precum se vede publicatu si in memorialulu conferentiei generale romane din 1881 cá documentu Nr. XIV.[1]) Patru romani, Georgie Domşa, Ioan Boer, Augustin Ladai si Iosif Hossu au votatu cu ungurii. Functionarii inalti asĭediati pe atunci la Vien'a, L. B. Popp, Dim. Moldovanu, Iacob Bologa, G. Angĭal, cum si bancariulu br. Const. Popu cá bolnavu n'au venitu la Clusĭu; au lipsitu si din Brasĭovu dir. Gabr. Munteanu si Const. G. Ioanu, totu bolnavi si G. Baritĭu. Au lipsitu si din 220 unguri la votare vreo 70.[2])

Alu patrulea aclusu a fost votulu minoritatii sasesci, care ţinea cá si romanii, la legile votate in diet'a dela Sibiĭu, si era subscrisu de càtra 28 membrii.

Maioritatea ungurésca putea se se bucure de victori'a sa castigata asĭa usĭoru si curend, cu atàtu mai vîrtosu, cà din acea di inainte romanii nu mai puteau vorbi de uniunea proclamata intre amerintiari cu omoruri cá in 1848 si cà la dieta ar fi fost representati numai prin unu episcopu si prin doi deputati: »Ati fost alesi cá deputati, altii ati fost chĭamati cá regalisti; ati participatu in regula la desbateri si ati votatu; prin urmare Uniunea (adeca desfiintiarea autonomiei) s'a proclamatu a dou'a óra cu conlucrarea vóstra; dupa acésta se va sanctiona si publica, pentrucá se ve lipsiasca orice causa de resistentia in contra ei, eara votulu vostru cá minoritate póte se fia si elu bunu de materialu istoricu. Dela senatulu imperialu chĭaru si cand s'ar mai renasce acela, se ve luati remasu-bunu pentru totdeaun'a.«

---

[1]) In editiunea I la paginele 135—140, unde se se coréga erórea de 19, cá-ci acelu votu separatu dietalu a fost subscrisu inpreuna cu prelatii de càtra 29 romani. Conditiunile lui Ios. Hossu la acte.

[2]) Vedi in Gazeta Tr. Nr. 95 scrisórea lui dr. Ratĭu.

Istoriculu Rogge citatu de noi si pàna acilea, descriind acestu episodu fatalu din istori'a Transilvaniei, judeca aspru atàtu despre sasi càtu si despre romani, inse si despre fostulu ministeriu Schmerling. Rogge dupa colórea sa politica este centralistu, nu inse gubernamentalu. Dupa elu capii bisericesci si preotimea au fost egoisti; din causa cà atunci cand au vediutu ei cà regimulu centralistu este delaturatu, si cà ei au ajunsu a fi strimtorati intre doue sisteme, a federalistiloru si a dualistiloru, n'au mai sciutu altuceva, decàtu se remàie si acuma totu gubernamentali, precum au fost si pàna acilea, apoi fia gubernulu de orice colóre politica. »Daca romanii si sasii aru fi voitu se se apere, atunci pentru ei era deschisa numai una cale: A nu intra in diet'a dela Clusĭu, precum magiarii n'au intratu in cea dela Sibiĭu, precum n'au intratu germanii (austriaci) in senatu la 1867, eara in tomn'a din 1871 au fost prea decisi cá se nu intre in celu »estraordinariu« alu lui Belcredi; au ignoratu si pe senatulu imperialu de cand cu ministrulu Hohenwart. Pentru acésta inse multimei îĭ lipsia barbati'a si concordi'a; capiloru virtutea de a se sacrifica.[1])

Ceea ce scimu noi din dilele acelei diete dupa informatiuni sincere este, cà pre càtu au ţinutu diet'a membrii romani convenind in conferentia se invoisera fórte bine intre sine si inca pe temeiulu unei programe redactate de mitropolitulu Sĭaguna; esceptiune au facutu numai patru insi. Dupa dieta a urmatu apoi alta discordia.

Rogge primise acestea si alte informatiuni dela centralistii din Vien'a.

Rogge are dreptate in unele puncte, precum de ecs. cà archiereii romani au fost totdeauna gubernementali. Rogge inse nu scie sau nu vrea se scia, cà acesti capi bisericesci, ori-carii se fia densii, voind a juca si role politice, nici chĭaru in timpu normalu si linistitu nu potu se se alature la alta partida, decàtu numai la a gubernului. Sĭaguna o spunea acésta la orice ocasiune. Sĭulutĭu vedea in persón'a monarchului o divinitate si in una din sĭedintiele dietei ceruse, cá de càte-ori vorbimu despre monarchu, se nu dicemu simplu imperatulu sau Maiestatea Sa, ci se adaogemu si »apostolica etc.« Este earasi totu asĭa adeveratu, cà ambii mitropoliti au voitu si au indemnatu pe romani, cá ei se aléga si se trimita la diet'a din Clusĭu, ceea ce anume mitropolitulu Sĭulutĭu declarase limpede inpreuna cu cei mai multi membrii ai clerului din Blasĭu cu càteva dile inainte de a pleca la Vien'a in epistol'a sa din 26/14 Septembre 1865 scrisa intréga de màn'a propria. Despre vointi'a respectiva a mitropolitului Sĭaguna vei afla probe càte'ti place in Telegrafulu romanu din acelea dile, cá si in càteva scrisori venite dela Sibiĭu. Rogge inse si oricare strainu nu reflecta, cà mitropolitii ambii chiamati de càtra monarchu cá regalisti, chĭaru se fia voitu a lipsí din acea dieta, precum n'au voitu, putea se refuse onórea numai cu risiculu invederatu de a patí si mai reu decàtu patise Haynald in 1863, adeca se fia departati ambii din scaunele loru si apoi esind ungurii de asupra, se deviie problematica chĭaru existenti'a ambeloru mitropolii romanesci, care ambele erau creatiuni ale potestatii si bunavointiei monarchice absolute, eara nu ale unei legislatiuni constitutionale. Cele mai multe, sau dóra tóte episcopiile catolice din Ungari'a si Transilvani'a intru o miĭe de ani s'au infiintiatu pe cale absolutistica, prin regi si mai alesu prin pap'a dela Rom'a, si numai dupa aceea au intratu successive in sistem'a statului, cand apoi episcopii au ajunsu si comandanti de banderii. In dilele nóstre inse vediuramu ce s'a intemplatu. In 1868 existenti'a ambeloru mitropolii si a episcopiiloru sufragane a fost recunoscuta prin lege si nu fàra opositiune, care chĭaru astadi îsĭ mai arata adeseori dintii veninosi de balauru.

---

[1]) Rogge Drittes Buch p. 291—294 pe largu.

Mitropolitii si ceilalti romani, cari au intratu in diet'a din Clusĭu, mai avusera ocasiune cá se audia pe faimosulu Dozsa Elek, pe Zeyk, pe D. Teleki si mai in scurtu pe toti ungurii, cum ei negau si valórea legiloru dietei din Sibiĭu sanctionate gata, susţinendu cà regele ne fiind incoronatu, acea sanctiune era nulla, prin urmare cà acelea dupa legile loru unguresci trebuea sa móra.

Imi fusese de ecs. mie prea usĭoru a remitte cu profunda si homagiala multiamita prea inaltulu decretu de regalistu prin gubernulu din Clusĭu, si a remané acasa cá cetatiénu privatu din Brasiovu, care nu aveam se cadu dela inaltime nici de unu metru. Percurgeti inse list'a celoru 29 romani, cari au subscrisu in dieta opiniunea separata si veti afla pre lànga prelati celu puçinu 18 functionari de ai statului, eara ceilalti la municipii, afara de vreo cinci ómeni independenti, carii au pututu se remàie acasa, au mersu inse si ei din deferentia càtra prelati, doi si din convictiune cà este mai bine asĭa. Se vede inse si din scrisórea lui Sĭulutĭu, se scie prea bine si din alte acte, cà au fostu fórte multi romani inteligenti, cari colcaiau de mània, cà-ci se face unguriloru acelu complimentu nemeritatu de a intra in diet'a loru, dupa care apoi se'si bata jocu de romani.

Representatiunea sau daca voimu se o numimu adres'a dietei din Clusĭu insoçita de celelalte patru acte cunoscute mai sus, pórta dat'a din 18 Decembre, si ce vi se pare, cà preainaltulu rescriptu cá respunsu la aceea a si emanatu in 25 Decembre, adeca in dio'a nascerii Domnului dupa cal. nou. Vedi acésta era graba adeverata„ eara nu cea inputata romaniloru de càtra Telegrafulu rom. in Octobre. Accelerarea era dictata cabinetului si familiei domnitóre prin evenimentele din afara, precum se va vedea la altu locu.

§ 45. Rescripte càtra diet'a Transilvaniei. Monarchulu permitte intrarea in diet'a Ungariei. Intrare din nou in diet'a Ungariei cá si in anulu 1848. Aceea se deschide in 14 Dec. Regele respinge si astadata adres'a ei.

In rescriptulu din 25 Dec., cu care se respunde la adres'a dietei din 18 Dec. monarchulu provocanduse la rescriptulu seu din 6 Oct. dice, cà precum atunci, asĭa si acum scopulu este, cá ţinènd sama de binele ambeloru tieri, acésta cestiune a regularei raporturiloru de dreptu publicu alu Transilvaniei cá un'a ce este de cea mai mare importantia (hochwichtige Frage) se fia deslegata spre indestularea ambeloru tieri. Voi (maioritatea dietei) mi-ati relevatu inportanti'a politica si national-economica a unirei mai strinse a Transilvaniei càtra Ungari'a; totodata inse mi-ati adusu la cunoscintia propunerile lui Bömches si soçii in interesulu sasiloru, ale lui Iosif Hoszu formulate in favórea romaniloru, spre a se inainta la diet'a comuna (a Ungariei), cum si voturile separate ale romaniloru presentate de archiepiscopulu br. Sĭaguna si ale sasiloru prin deputatulu Iacob Rannicher. Eu ascultaiu rugamintea Vóstra si pentrucá cestiunile de dreptu publicu, care privescu pe monarchi'a intrégа, se nu sufere nici-o amànare, dau voia, permitu, cá la diet'a presenta a Ungariei, care este cea de incoronare si care se va ocupa cu deslegarea aceloru cestiuni, se'si trimita si Transilvani'a deputatii sei, cari se fia alesi dupa legea electorala cea din 1848 (inprovisata la Clusĭu).

Alu patrulea aliniatu alu acestui rescriptu este si mai interessantu si suna in traducere libera: Primind Eu cá Transilvani'a se fia representata in acea dieta, o facu acésta declarand limpede, cà prin acésta valórea si puterea legiloru emanate pàna acum, intru nimicu n'au se fia alterate. In càtu pentru uniunea definitiva a ambeloru tieri, acésta se póte realisa numai dupace se voru regula raporturile tieriloru corónei ungurescі intre sine, precum si aceleasi cu imperiulu; preste acésta ve mai punu conditiunea, cá interessele speciali ale Transilvaniei cá mare principatu si anume drepturile diverseloru nationalitati si confessiuni recunoscute si de Voi, se fia garantate prin regularea corespundietóre a cestiuniloru administrative.

In legatura cu acésta decisiune a Mea voiescu cá diet'a de acum se fia prorogata pe timpu nedeterminatu.

Totodata dispunu Eu, cá alegerile pentru diet'a Ungariei se se incépa càtu mai curend, eara Eu voiu dispune cá si regalistii cari conform §-lui 1 art. VII alu Ungariei din 1848 au dreptu si votu in cas'a magnatiloru, se fia chĭamati fàra nici-o intardiere.

Subscrisu: Franciscu Iosef,
com. Fr. Haller,
com. Nicol. Teleki.

Asĭa dara uniune cu conditiuni essentiali si fórte grele de regulatu; inse si pàna atunci ardeleniloru li se permitte se intre in diet'a Ungariei; pentruce? pentrucà ungurii declarasera de nenumerate-ori intre amerintiari, cà nu voru se scia nici de incoronare, adeca de recunóscerea regelui, nici de o regulare a raporturiloru cu ceealalta parte a monarchiei, pàna cand nu va intra si Transilvani'a in dieta, cu alte cuvinte dupa ide’a loru, pàna nu se va sterge acestu principatu de pre charta. Asĭa monarchulu aflà acestu expedientu, pe care’lu vedemu coprinsu in rescriptu; a pusu si conditiuni, la care si ţinuse pàna la catastrof’a cea mare din Iuliu.

Din aceeasi di de 25 Dec. tĭér’a fù surprinsa si cu altu rescriptu relativu numai la alegeri pentru diet’a Ungariei. In primulu rescriptu monarchulu permitte; in acesta înca permitte, acum inse mai si poruncesce, cá alegerile se se faca iute, si apoi deputatii alesi se si plece indata la B.-Pesta.

Eu pre càtu a duratu morbulu meu si anevoiós’a reinsanetosĭare pàna in Maiu nu aflasem nimicu despre decursulu aceloru alegeri si despre urmarile loru. Acum cà am resfoitu prin diariele din acelu anu, incepu se’mi facu óresĭcare idea despre infricosĭatele confusiuni produse prin acelea doue rescripte. Dupa intórcerea deputatiloru romani dela Clusĭu se paruse cà in sinulu inteligentiei nóstre s’a restauratu concordi’a cu prea puçine esceptiuni. In Clusĭu mitropolitii îsĭ dedesera visite unulu altuia; program’a de actiune a mitrop. Andreiu fusese primita de toti, afara de cei patru; mitrop. Alecsandru lasase lui Andreiu conducerea. Acum inse îsĭ scóse earasi capulu intrebarea: Se aléga romanii si alesii loru se mérga la Ungari’a, sau abstinentia neconditionata cá in Croati’a? Multime de nemesĭuti romani din comitatele Clusĭului, Dobàcei, Solnocului si boieranasii din districtele Fagarasiu si Hatĭeg ameţiti si amagiti de mincinósele promissiuni, cà daca voru vota pentru intrare in diet’a Ungariei, voru fi scutiti de orice inposite cá si de assentari la óste, s’au aruncatu de a valm’a in partea aristocratiei unguresci, la cari s’au alaturatu si càtiva preoti de ambele confessiuni, intocma cum facura buna-óra chĭaru estimpu (1891) mai multi popi din comitatulu Cetatii-de-balta. Altiĭ eara îsĭ diceau, cà daca au alesu pentru diet’a din Clusĭu, pentruce se nu asculte de »inaltulu imperatu,« se mérga daca’i chĭama. Hei, bine observase mitropolitulu Sĭaguna intr’unu discursu alu seu ţinutu in diet’a dela Clusĭu, cà in acésta tiéra lipsesce chĭaru si sciinti’a dreptului publicu alu acestei tieri. Urmarea era ceea ce Sĭaguna nu voise cá se o spuie pe fatĭa, cà multi ómeni trecuti prin scóle erau destulu de simplii, cá se créda si se se téma, cà daca vei apara cu buna cuviintia drepturile tierei fatĭa cu corón'a, acésta îsĭ va resbuna si îţĭ va lua capulu.

Diet'a de incoronare a Ungariei in locu de 10 s'a deschisu numai in 14 Decembre cu discursu de tronu pronuntiatu de insusi Maiestatea Sa, eara de càtra adunare primitu cu aplause repetite in cursulu cetirei de 26 ori. Acelu discursu de suveranu fiind unulu din cele mai lungi, de alta parte inse fiind acela si pentru natiunea nóstra de inportantia suprema, scótemu din trensulu ideile principale càtu se póte mai la intielesu, pentrucá dupa acela se aflamu, daca si pàna la ce mesura s'au pututu inplinî prevederile sale.

Imperatulu si regele premitte, cà nici nu mai voiesce se scia despre teori'a perderii de dreptulu tierei (din caus'a vreunei revolutiuni), inse nici de teori'a (unguréscа) a continuitatii de drepturi istorice intielenite, ci cà va maneca numai dela Sanctiunea pragmatica, prin care se asigurase integritatea monarchiei cu invoirea tuturoru tieriloru ei. Acea lege fundamentala garantase Autonomi'a, dreptulu internu si administratiunea Ungariei si a tieriloru inpreunate cu ea, îĭ conservase si legatur'a nedespartita si nedespartibila de celelalte tieri si regate care se afla sub domni'a Casei Sale, prin urmare cu asecurarea integritatii s'au asecuratu si positiunea sau rangulu de putere mare a monarchiei (Grossmacht).

Maiest. Sa doresce se susţiie conditiunile sanctiunei pragmatice nealterate, prin urmare si integritatea corónei (teritoriului) Ungariei; dara trebue se consideramu si faptele complinite in decenniile din urma. Cu tóte acestea s'a ingrijitu, cá si tierile corónei se fia representate chĭaru in diet'a acésta. Din acésta causa s'a convocatu diet'a Transilvaniei, pentrucá se ia in revisiune art. I despre uniunea din 1848. Deci este provocata si acésta dieta a Ungariei, cá se ia in revisiune si dens'a art. VII din 1847/8 relativu totu la uniunea Transilvaniei.

Este convocata si diet'a Croatiei si provocata cá se'si trimita aici representanti, cu scopu de a i se regula raporturile càtra Ungari'a.

Inse prim'a problema a dietei acesteia este a'si regula ea insasi raporturile relative la afacerile de dreptu publicu, care'i sunt ei comune cu celelalte tieri ale monarchiei, la care trebue se fia subordinate oricare alte consideratiuni. Deci se face cunoscutu dietei, cà i se voru transmitte cele doue acte, Diplom'a din 20 Octobre si Patent'a din 26 Februariu, cá se le ia in cea mai serió̆sa revisiune si deliberare. Regele scie, cà mai alesu patent'a nu le place, astépta cá diet'a se'i propuie modificari, nu inse de acelea care aru loví in integritatea monarchiei.

Dupa acestea regele voiesce cá diet'a se ia in revisiune legile din 1848, de care era trebuintia neaparata.

Pre lànga acestea conditiuni regele promitte, cà punend corón'a pe capu va depune si juramentulu inauguralu pe constitutiunea modificata asĭa cum ceru tóte inpregiurarile. Dupa aceea cá rege incoronatu nu va lipsí a trimite dietei si alte propusetiuni (proiecte de legi) salutarie pre lànga cele comunicate dietei celei ce fusese deschisa in 2 Aprile 1861, care tóte nu mai potu suferí amànare. Càtra fine adaoge regele, cà Ddieu îĭ destinase lui probleme mari si grele; inse si problemele ce are se deslege acésta tiéra, sunt totu asĭa de serióse si inpreunate cu grea respundere. Cu tóte acestea ele se potu deslega, daca tĭér'a in unire cu monarchulu va urma traditiunile parintiloru cu abnegare si cu vointia de a sacrificá. Daca acésta tĭéra va da monarchiei putere si auctoritate, va castiga ea insasi putere si auctoritate. Delaturand greutatile, îsĭ asigura ea insasi existenti'a si se inaltia pe sinesi. Deci increderea intre Domnitoriu si tiéra trebue se se consolideze.

Frumosu a cuventatu regele càtra tiéra; diet'a inse nu a fost indestulata nici cu atàta si respunsulu ei îlu vomu cunósce preste puçinu.

Dupace diet'a din Clusĭu se prorogase numai in 9 Ianuariu, indata de a dou'a di au si eşitu instructiunile electorali ale gubernului, care acum se mutase din nou dela Sibiĭu la Clusĭu. Dupa publicarea aceloru instructiuni lungi si cam incurcate confusiunea intre romani ajunsese la culme.

In acea situatiune de nesuferitu luptatoriulu valorosu dr. Ioanu Ratĭu din Turd'a esí cu unu articlu de anulu nou Iulianu (1/13 Ian.), in care dupa càteva premisse apodictice îsĭ inchĭeie argumentarea sa relativa la alegeri pentru diet'a Ungariei asĭa:

»Daca romanii in diet'a feudalistica din Clusĭu nici nu s'au pututu lasa in desbaterea meritoria a Uniunei, in puterea carei legi voru intra ei in diet'a din Pesta?«

»Votulu Romaniloru pune temeiu mare pe inpregĭurarea, cà in 1848 s'au adusu articolulu despre uniunea Transilvaniei cu Ungari'a fàra concursulu si invoirea natiunei romane; eara noi ne ţinemu strinsu si astadi de protestulu adunarei din Blasĭu, in contra careia s'a decisu acea uniune fatala. Ceea ce romanii n'au recunoscutu din 1848 incóce pàna in 1865 inclusive, asĭa credu eu, cà de buna voia nu voru putea recunósce nici in viitoriu, pentrucà ei înca recunoscu prea bine adeverulu cuvinteloru lui Deak cà: Ceea ce concede omulu de buna voia, cu nici o putere din lume nu se mai póte recastiga.«

»De aici urmédĭa, cà ne avend o basa legala recunoscuta si de noi, nu ne vomu putea lasá in nici-unu feliu de pertractari sau desbateri, care stau in legatura cu articlu despre uniunea Transilvaniei cu Ungari'a, pàna cand aceea nu se va revedea intru o dieta ardeléna compusa dupa principiulu egalei indreptatiri.«

Mai incolo dr. Ratĭu avend in vedere pe acei romani, caroru le era frica de mani'a imperatului, daca nu voru alege deputati si la diet'a din Pesta, le dice acestora intre altele:

»Asĭa in asemenea casuri nici nu póte fi vorba de opositiune, cu atàtu mai puçinu de nelealitate, dupace noi amu recunoscutu de multu necessitatea unitatii imperiului si ne-amu multiumitu cu institutiunile, care garantéza acea unitate.«

»Alti confrati ai nostrii (magĭarii) au facutu ce e dreptu, o adeverata opositiune de vreo 4—5 ani incóce in contra tuturoru institutiuniloru, care nu se baséza pe legile din 1848, si totusi nici aceea nu s'a consideratu de nealitate, ci chĭaru din contra, s'a consideratu de meritu si s'a remuneratu cu positiune fórte favorabila pe terenulu politicu, cu vatamarea drepturiloru altoru natiuni.«

Nu sciu ce i s'a pututu intempla redactiunei, cà acelu articlu scrisu de anulu nou îlu publicase numai in 12/24 Ianuariu 1866 Nr. 4 alu Gazetei. Intr'aceea aparura si alti doi articlii in Nr. 3 et 4, unulu de 4 colóne din Blasĭu semnatu cu B(ob Ioanu dr. professoru), altulu alu redactorului

Iacob Murasĭanu, ambii articlii de tendentia diametralu opusa la argumentele lui dr. Ratĭu, scrisi cu o buna credintia, carei se'i cauti parechi'a intre toti ómenii càti se ocupa cu politic'a in tóte staturile Europei. Acesti doi romani inflacarati pre lànga ce indemnau cu totadinsulu cá toti alegatorii romani se mérga la urna si se aléga pentru diet'a din Pesta, precum se intielege de sine, numai romani curati, nici nu mai intrebau, daca candidatulu cunósce si limb'a magĭara, cà-ci dupa densii legea de nationalitati votata in diet'a Transilvaniei le dà dreptulu cá se vorbésca si in diet'a din Pesta romanesce; adeca cá si cum o lege din Transilvani'a votata in 1863/4 ar putea se aiba valóre si in Ungari'a, fàra a mai intreba pe diet'a acelei tieri. Anume bunulu professoru de teologia din Blasĭu càtra capetulu corespondentiei sale adaoge cu adeverata naivitate urmatórele sententie: »O spunemu apriatu, cà romanii fiind siliti a merge la Pesta, dreptulu limbisticu in Transilvani'a, la totu casulu l'aru deprinde si in diet'a de acolo, si asĭa in diet'a din Ungari'a s'ar si vorbí nu numai ungauresce si romanesce, dara înca si intr'alte limbi, pentrucà e cunoscutu pàna si copiiloru, cà in Ungari'a ómenii nu sunt toti magĭari.«[1]

Bobu sustine din mare eróre, cà romanii aru fi fost »siliti« a merge la Pesta. In rescriptu s'a disu limpede: permittemu (wir gestatten). A permitte, a da voia nu insémna a silí nici a poruncí; ar fi si absurdu a voí se silesci pe cineva cá se intre de frica in vreo adunare legislativa; ar fi totu atàta càtu si a voí se'lu silesci cá se manance, se bea, sau se dórma de frica.

La o septemana au aparutu »o programa a Inteligentiei din Blasĭu,« adresata la alegatori, cá provocare categorica, cá se ia parte la alegerile dietale unguresci ḑicènd: »Prin acésta ve incunoscintiamu cá una opiniune comuna a nóstra si a altoru barbati insemnati ai natiunei, cà noi mai alesu la alegerile dietali avemu de a lua partea cea mai activa, inse totdeauna cu precautiunea, cá se nu ne inchidemu calea dupa noi, adeca: se nu derogamu drepturiloru de autonomi'a patriei si de nationalitatea nóstra, si de aceea:

---

[1] Dr. Ioanu Bob, acelu professoru zelosu si romanu infocatu, era prea bine vediutu si in curtea mitropolitana; totu elu trimisese la redactiune si copi'a epistolei mitropolitului, a carei publicare produsese atàtea neplaceri. Tinerulu luptatoriu consumatu mai multu de zelulu seu a reposatu in 21 Iuniu 1867.

»In càtu pentru luarea de parte la alegeri, datori'a Fratiei Tale este, cá in interesulu Basericei, patriei si alu natiunei punèndu-te in celu mai scurtu timpu in cointielegere cu preotii tractuali, si celu puçinu cu càte unu betranu din fiacare satu, si in càtu vei putea si cu inteligentii mireni.« (De ací incolo urmédĭa o instructiune din patru puncte a, b, c, d).

Adeca ce programa era acésta cá eşita dela »inteligenti'a din Blasĭu?« Era in realitate unu circulariu alu mitropolitului trimisu protopopiloru, mascatu inse de càtra redactiune, sau nu sciu de cine, sub altu titlu, cu scopu de a crutia pe mitropolitu de neplaceri noue. Inteligenti'a cá corpu compusu din bisericani si mireni, nu putea se se adresedĭe càtra protopopi cu »Frati'a Ta si Fratiei Tale.«

Diet'a Ungariei din 1866 era convocata si predestinata de càtra insusi regele, cá la aceea se si fia incoronatu. Dela incoronare nu putea lipsí nici-unu prelatu, cu atàtu mai puçinu archiepiscopulu si mitropolitulu Alecsandru St. Sĭulutĭu, fàra pericolu de a merge pe calea lui Haynald, inse apoi a remané totu dusu cá odinióra Inocentie, Grigorie si predecesorulu lui Sĭulutĭu, Ioanu. Asĭa dela Blasĭu alegerile trebuea se fia recomandate si chĭaru fortĭate.

In càtu pentru romanii greco-orientali situatiunea era intocma aceeasi.

La vreo resistentia passiva cugetá in acelea dile in cele mai multe cercuri electorale numai unele minoritati, si abĭa ici-colo se invoiau toti alegatorii romani cá se absenteze dela alegeri, precum de ecs. orasĭulu Selisce din comitatulu Sibiĭu, care'si motivase abstinenti'a sa intr'unu protestu adresatu comitetului electoralu cu temeiuri puçine, inse cu atàtu mai tari.

Diet'a Ungariei terminase verificarile abĭa in 27 Ian., dupa care s'au alesu o comissiune de 30 cá se compuie adres'a. Intr'aceea imperatulu-rege vení earasi la Bud'a pe 29 Ianuariu; si Mai. Sa cam sciá pentru çe venise.

Camer'a deputatiloru a fost gat'a cu adres'a pàna in 8 Februariu. Càtiva deputati romani au participatu la desbateri cu mare zelu, inse fàra succesu, mai alesu si din causa, cà acum nu erau asĭa invoiti in principii nici asĭa precum au fost in 1861. Aloisie Vlad cu càtiva colegi luptau pentru federalismu. Emanuel Gosdu cu altii aparau ide'a asĭa numitului complexu, sub care se intielegea, cà totalitatea popóraloru sau nationalitatiloru Ungariei face natiunea politica, eara la uniunea Transilvaniei ţinea tare cá si mai inainte, cand pe la a. 1863 venise si la Sibiĭu spre scopulu acesta. Borlea din contra ţinea, cà reu facu romanii din Ungari'a, daca indémna necurmatu pe romanii ardeleni cá se accepte uniunea mai alesu de cand vedu bine, cà diet'a respinge orice propunere a celoru din Ungari'a si nu vrea se aléga dintre ei in nici-o comissiune dietala, de unde se póte prevedé, cà magĭarii voiescu dela toti ceilalti locuitori ai tierei supunere neconditionata, cá si cum 'iaru fi subjugatu cu arme, adeca dupa maxim'a de statu a paganiloru. Iosifu Hodosĭu deputatu din Zarand avuse curagiulu de a cuventa sub desbaterea adresei in contra uniunei.

In Adres'a Camerei deputatiloru se facea càteva complimente regelui, mai departe inse ea a perseveratu mai preste totu pe lànga coprinsulu adresei din 1861, pentru care diet'a de atunci a fost trimisa acasa. In càtu pentru afacerile comune ale tuturoru tieriloru monarchiei, de care monarchulu era ingrijatu mai presus de tóte, diet'a respunse cu dóra si cu póte.

Adres'a magnatiloru a fost mai blanda, mai tractabila. Pe atunci se aflá si mitropolitulu Andreiu in cas'a magnatiloru.

Adres'a deputatiloru nu a pututu se placa monarchului; deci Mai. Sa le si dete respunsu prin rescriptu din 3 Mart. compusu in termini parintesci, inse categorici, cetitu in ambele Case. Monarchulu îsĭ descoperí din nou vointi'a de a restituí constitutiunea Ungariei, inse numai dupace diet'a va inpliní conditiunile, dela care depende puterea monarchiei si fericirea popóraloru ei. Deci i se inpune din nou consultarea absolutu necessara asupra regularei afaceriloru comune si revisiunea legiloru din 1848, pe care asĭa precum fusesera ele votate le declara a fi neacceptabile. Anume art. de lege III, care dà palatinului potestate regala, nu póte fi suferitu. Intocma lovescu si art. II et IV in drepturile regelui. Art. XVII si

XVIII avusera din nascerea loru numai valóre provisoria. Art. XXII despre gard'a nationala regele îlu crede a fi nu numai spre mare greutate a locuitoriloru, dara si periculosu, precum se vedîuse in 1848. Regele nu póte inpaca cu consciinti'a sa, cá se primésca incoronarea si se puna juramentu pe legi, pe care scie din capulu locului, sau cà nu vrea sau cà nu le póte respecta mai alesu fiind acelea periculóse pentru tîéra si popóra. Regele va susţinea si integritatea tierei, dara diet'a se inceteze a'i face atàtea dificultati.

Membrii camerei in trufi'a loru au ascultatu citirea rescriptului sîediend, pre cand diet'a Croatiei in Agram (Zagrab) au ascultatu unu altu rescriptu stand, buna-óra cá si ardelenii. Ungurii inse cu tóta trufi'a loru au remasu astadata cá opariti.

Acum Camer'a deputatiloru se invoí cá se aléga o comissiune de 52 membrii cu scopu de a studié natur'a afaceriloru comune. Cas'a magnatiloru recunoscuse, cà pentru ambele parti ale monarchiei exista afaceri comune, precum si cà regele are tóta dreptatea cand susţine cu taria, cà daca provinciile nu potu pretinde in totalitatea loru positiune de putere mare (Grossmacht) in Europ'a fàra Ungari'a si tîerile annecse, de alta parte nici Ungari'a separata de Austri'a si lasata de sinesi nicidecum nu este sigura de existenti'a si de viitoriulu seu.

Intre acestea 22 deputati din comitatele slavace, adeca din Ungari'a superióra au cerutu dela dieta alegerea unei comissiuni de 30 membrii, a caroru missiune se fia a prepara unu proiectu de lege, care se coprinda si se asigure drepturile nationalitatiloru.

Intocma spre acelasi scopu cerura si deputatii romani comissiune.

Totu pe atunci universitatea sasiloru din Ardealu inaintase la monarchu o lunga petitiune in contra uniunei intentate.

Incepend din 28 Febr. in Transilvani'a decurse in càteva dile alegerea deputatiloru pentru diet'a Ungariei. Batai si omoruri la acelea nu s'au intemplatu, inse cu atàtu mai multe blastematii si insîelaciuni, eara intre romani desertiuni misîelóse. Pàna in 14 Martie ajunsesera si din Transilvani'a 18 deputati magîari si 2 romani la Pesta; diet'a inse s'a prorogatu de pasci pàna in 16 Aprile, prin urmare acei ardeleni scapara astadata ocasiunea de a stórce admiratiunea lumei cu dialectic'a loru.

Cu totulu pe alta cale buna apucasera Croatii. Cand îĭ provocà regele cá se mérga se'si reguleze afacerile cu Ungari'a, diet'a loru intrebà: cand voiescu ungurii se stea de vorba cu ei, inse nu in dieta, ci mai anteiu intru o comissiune amestecata, in care casu diet'a stà gat'a se trimita 12 barbati de incredere. Pàna cand nu li se voru garanta drepturile tierei si intregitatea ei, cum si conditiunile de unire ulterióra, Croatii nu voru se participe nici la legislatiunea Ungariei nici la cea austriaca. Ei astépta in pace acasa pàna cand se va impaca deplinu Austri'a cu Ungari'a; dupa aceea voru judeca totu ei, in care parte le dictéza interesele tierei si ale natiunei loru cá se apuce. Deak le oferise o cóla alba, cá ei se scrie pe ea ceea ce credu ei cà le convine. Acelasi Deak inse, cand earasi lunecasera romanii si sasii cá se intre in Iuliu 1848 in diet'a dela Pesta si incepusera se vorbésca de conditiunile uniunei, intieleptulu Ungariei intrebase cu despretĭu: »Ce, acesti ómeni voiescu se ne puna conditiuni?« Daca ungurii ţineau cu tóta cerbici'a la asĭa numit'a »continuitatea loru de drepturi,« intocma faceau si Croatii, uneori numai cá se duca cerbici'a ad absurdum.

Le era usĭoru Croatiloru; ei aveau si inainte cu 25 de ani o suma respectabila de inteligentia superióra, juristi fórte buni si càtiva istorici de prim'a ordine; apoi aveau si prelati cá Haulik si cá Strossmaier. Regele aprobase in acelu anu statutele academiei loru de sciintie. Regimentele serbo-croate vreo 12 la numeru, mai erau sub arme si monarchi'a sciá ce insémna acelea. In fine diet'a Ungariei compuse si ea o comissiune cu titlu feudalisticu de regnicolara sub conducerea magnatului Antoniu Mailath, cand apoi Croati'a îsĭ trimise comissiunea sa sub conducerea episcopului genialu Strossmayer.

Dupa Pasci dela 11 Aprile inainte s'au continuatu sĭedintiele dietale. Pàna atunci mersesera si din Transilvani'a cei mai multi deputati din numerulu de 73 acordatu acestei tieri din grati'a Ungariei; intre acestia au fost alesi cu destula greutate si càtiva romani, cari se alaturara la deputatii romani din Ungari'a. Acuma numerósele comissiuni parlamentarie se intregira si cu ardeleni, ceea ce a insemnatu, cà acestia nu mai era considerati cá óspeti, a caroru remanere se dependa dela conditiunile de invoire intre acestea doue tieri, ci puru si simplu cá elemente constitutive ale dietei unguresci, cá si cum aru fi fost din veci totu asĭa. O pacalitura mai amara pentru adeveratii aparatori ai autonomiei tierei loru nici cà se mai putea. Ungurii cari luptau cu Austri'a pentru autonomi'a si chĭaru suveranitatea tierei loru de atàti ani, acuma in decursulu luptei cucerescu si subjuga o tiéra de una miĭe miluri patrate cu ajutoriulu aristocratiei acesteia cá prin farmecu, cu una singura parola: veniti la diet'a de incoronare. Regele disese numai: Eu Ve permitu voue se mergeti; dara nu le-a disu: Apoi se si remaneti in Pesta neconditionatu, pe vecía, fàra a ve mai pasa de aceea ce se va alege din voi, fia si numai dupa 25 ori 50 de ani.

Intr'acea 14 deputati romani din Ungari'a se invoira cá se ésa cu o propunere motivata, in care se cerea, cá comissiunea care va avea se prepare proiectulu de lege care se coprinda drepturile nationali si politice ale nationalitatiloru nemagiare, locuitóre in masse compacte de milióne cá romanii si cá slavacii, de sute de mii, cá serbii si rutenii, se fia compusa asĭa, cá intr'aceea se intre membrii in proportiune din fiacare nationalitate, adeca cum am dice, dupa analogi'a vechiei sisteme ardelene cu nationalitatile. Propunerea purtá subscrierea deputatiloru Sigismund Popovici, Florianu Varga, Petru Mihali, Anton Mocioni, Alecsandru Mocioni, Georgie Mocioni, Sigismund Borlea, Vincentiu Babesĭu, Iosif Hodosĭu, Aurelie Manĭu, Ioanu Fauru, Sigismund Pap, Aloisiu Vladu, Alecsandru Romanu.

Acea propunere avea dat'a din 18 Aprile. Preste puçinu ea fù data in desbaterea casei deputatiloru, unde inse fù primita fórte reu. Celu de antei se sculase contra propunerii insusi Franciscu Deak, carele fàra se astepte conformu usului parlamentariu motivare din partea propunetoriloru, îĭ preocupà dicènd, cà camer'a doresce cá cestiunea nationalitatiloru se fia regulata prin o lege, spre care scopu vrea se exmitta o comissiune cá se prepare proiectulu; acésta inse nu este missiunea speciala a singuraticeloru nationalitati, ci a tierei intregi;

deputatii nu representa nationalitati, ci pe tiér'a intréga; constitutiunea nu dà nationalitatiloru dreptu de representatiune, ci numai cetatieniloru tierii, cari toti sunt membri ai unicei natiuni politice. Cas'a va scí se aléga membrii si in acea comissiune.

De aci se incinse o desbatere ferbinte, la care luara parte dintre romani dr. Iosif Hodosĭu, Vinc. Babesĭu, Eman. Gosdu, Sigism. Borlea, Andr. Medanu, Aur. Maniu, Fl. Varga si in fine Alois Vladu, cari toti au aparatu propunerea. Dintre optu unguri unii au recunoscutu inportanti'a cestiunei nationalitatiloru, precum de ex. Nicol. Ujfalussi, altii cá Zsedéni (neamtĭu) îsĭ batura jocu mai alesu de romani. La votu deputatii serbi înca au votatu contra propunerii.

Comissiunea pentru legea despre nationalitati s'a compusu din 40 membrii, in care au fost alesi dintre romani I. Fauru, E. Gosdu, Ios. Hossu, G. Ioanovici, Ant. Mocioni.

Comissiunea destinata a regula conditiunile de impacare cu Austri'a, sau adeca a prepara calea dualismului, a fost inmultita pàna la 67 membrii, dara propriulu studiu alu acestei cestiuni de viatia s'a incredintiatu numai la 15 membrii.

S'a mai alesu si o comissiune de 24 membrii, cari se prepare conditiunile Uniunei Transilvaniei cu Ungari'a. In acésta intrara si doi romani Iosif Hossu si bunulu dara simplulu economu Ioanu Moldovanu deputatu dela Salinele Sibiiului, cá se dea si elu informatiuni despre legatuinti'a politica ce va fi fost in optu sute de ani in Transilvani'a cu Ungari'a, despre vaivodatu, principi nationali, diploma leopoldina si preste totu se ţiĭe discursuri despre dreptulu publicu alu acestei tĭeri. Asĭa sciù aristocrati'a se'si bata jocu de natiunea romana.

Dupa alegerea comissiuniloru in camer'a deputatiloru s'au ţinutu puçine sĭedintie; pentru-cá acelea se póta lucra necurmatu si se ésa la vreunu resultatu, se cerea cá spiritele se fia deplinu linistite, calmate, precum nu erau de locu.

In 16 Aprile se ţinuse in Cas'a Magnatiloru o sĭedintia memorabila. La ordinea dilei era unu altu respunsu destinatu a se da regelui la rescriptulu din urma. Adres'a camerei deputatiloru infumurata cá totdeauna, venise la magnati, sau cum se dice in alte tieri, la senatu. Generali, prelati si alte persóne de rangu inaltu participara la acea sĭedintia;

venise si episcopulu croatu Strossmayer in calitatea sa de magnatu. Galeri'a ocupata intréga de dame din societatea inalta. Br. Bela Wenkheim de origine cum îlu arata si numele, adeca germanu, inse cá patriotu mare unguru, ceruse mai anteiu cuventulu. Acestu oratoru esí cu propunerea, cá inalt'a casa in ceea ce concerne afacerile comune din ambele parti ale monarchiei se nu mai caute alta deslegare, ci se adópte simplu votulu camerei deputatiloru, adeca dualismulu si cu conditiunea sciuta de a se consulta si intielege ambele parti intre sine numai din casu in casu. Se scóla inse comitele Ioanu Cziráky magnatu de renume stralucitu si combate opiniunile representate de Wenkheim in termini tari dicènd intre altele, cà Ungari'a nu are lipsa de regimu parlamentariu, ci numai de unu rege cu màna tare si cu bratĭu inaltu; dupa acelu magnatu regimulu parlamentariu este numai o fictiune, adeca ministeriile eşite din maioritatea cameréloru nu lucra nici pe voi'a regelui si nici pe voi'a tierei sau precum ceru interessele tierei, ci numai pe voi'a partidei din care sunt denumiti ministrii. Constitutiunea póte se totu fia pe chartia, dara ministrii luati din maioritati ducu la absolutismu, sau cand maioritatea devine terorista, atunci se nasce revolutiune. Despre legile din 1848 Cziráky susţine cu multu adeveru, cà acelea au fost plasmuite, inprovisate eaca asĭa, preste capu, si escel. sa nu doresce restituirea loru; prin urmare este si in contra acelei adrese care pretinde restaurarea aceloru legi.

Com. Cziráky îsĭ desvoltase ideile sale conservative in decursu de doue óre; la finea cuventarii unu altu magnatu ilustru com. Anton Széchen totu conservativu, îlu felicità. Dupa inchiderea desbateriloru punendu-se proiectulu la votu cu apelu nominalu, a fost adoptatu cu 106 in contra la 102, adeca numai cu maioritate de 4 voturi. Din acelu votu se vediù, cà partid'a conservativa in aristocrati'a inalta a Ungariei mai era înca fórte numerósa; ceea ce insemná totodata, cá acea parte din aristocratia nu credea in securitatea Ungariei cá statu, fàra o strinsa legatura cu celelalte tĭeri de sub sceptrulu casei de Habsburg-Lotaringia.

In camer'a deputatiloru se mai ţinuse sĭedintia si in 7 Maiu, in care s'au mai alesu alte cinci comissiuni din sinulu ei si anume: 1. pentru reorganisarea municipiiloru si comuneloru compusa din 108 membri; 2. codificare de legi; 3. cultu si invetiamentu; 4. afaceri materiale sau national-economice; 5. institute publice.

Congresulu serbescu a trimisu dietei conclusele sale. Miletici lucrá la unu proiectu pentru nationalitati; romanii totu asĭa.

§ 46. Campani'a Austriei dintr'odata cu doue staturi. Causele. Emigrantii unguri ajuta pe vrasmasi. Legiunea lui Klapka. Manifeste. Custozza. Colera.

Este o vechĭa invetiatura trasa din istori'a omenimei, cà cine voiesce cérta si bataia, curend afla preteste si ocasiuni. Se crediuse cà dupa pacea dela Zürich celu puçinu Austri'a si popórale acestui imperiu voru putea petrece in liniste o lunga serie de ani. De o parte înse italienii nu au fost indestulati intru nimicu cu conditiunile de pace. De alta parte si poporulu germanu nu incetase niciodata de a urmari chĭaru si in contra vointiei domnitoriloru sei marele scopu alu unitatii sale nationale, cum si alu integritatii teritoriului locuitu de poporulu germanu. De cand cu parlamentulu dela Francfurt din 1848 scopulu principalu fusese restaurarea unitatii sub unu imperatoru. Maioritatea germaniloru este protestanta; acésta cumpanise càtra dinasti'a de Hohenzollern cá protestanta si alesese pe regele Prussiei imperatoru. Regele a refusatu, cà-ci prevediuse urmarile. Acea alegere inse raní greu pe Austri'a; acésta îsĭ perduse fórte multu din simpatiile poporului germanu din mai multe cause, mai pe urma si din caus'a concordatului, care se intielegea asĭa, cà Austri'a ar fi datu pe popórale sale in conducerea si domni'a calugariloru apuseni. Cu caletori'a imperatului la Francfurt in 1863 nu s'au pututu recastiga simpatiile germaniloru.

Intre o multime de cabale diplomatice le veni in minte la unii si la altii, cá din punctu-de vedere alu unitatii nationale se smulga dela miculu regatu alu Danemarcei cele doue ducate Schleswig si Holstein spre a le incorpora la Germani'a. Regele Danemarcei se opuse cu tóta energi'a si demnitatea. Consiliulu federalu dela Francfurt se invoí, cá se i se ia ducatele cu forti'a armeloru si puse executori pe Austri'a si pe Prussi'a; doue puteri mari in contra unui regatu micu cu ceva preste 2 milióne de locuitori. In érn'a anului 1864 cele doue armate plecara asupra Danemarcei si dupa o aparare in adeveru heroica din partea acesteia, îĭ luara micile ducate. Acum se intrebara, cine se fia domnitoriulu loru. Unu principe de Augustenburg facea pretensiunea cea mai de aprópe asupra loru. Dara puterile se invoira cá Austri'a se ţiĭe garnisóna intru o parte si Prussi'a in alta parte a ducateloru. Austriacii si prussacii mai alesu dela Maria Teresi'a incóce niciodata nu s'au vediutu unii pe altii cu ochi buni. Càtiva deputati au predisu austriaciloru in senatulu imperialu, cà au se patĭa reu cu Prussi'a. Asĭa s'a si intemplatu, cà-ci dupa unu timpu órecare cabinetulu Prussiei cu renumitulu Bismark in frunte a invitatu pe Austri'a, ca se'si scotia trupele din Schleswig-Holstein si se le lase pe acestea cu totulu sub domni'a Prussiei, cu conditiune cá se i se dea o desdaunare frumósa de 50 milióne taleri. Austri'a considerà acea propunere cá o mare batjocura si o respinse cu trufia. Acum se amestecara in afacere si alte puteri, anume Napoleon III. Domnitorii din Germani'a se desbinara in doue partide, unii ţineau cu Austri'a, eara altii cu Prussi'a, alu carei planu mergea si mai departe, care era, cá Austri'a se nu mai fia considerata cá putere germana, prin urmare se si fia scósa din confederatiunea dela Francfurt, sub cuventu mai vîrtosu, cà din toti locuitorii tieriloru austriace de preste 36 milióne càti erau in acei ani, numai $^1/_4$ parte (9 milióne) sunt germani. Spre a'si ajunge scopurile sale, Prussi'a inchĭeiese o aliantia stricta ofensiva cu regele Victor Emanuel, eara italienii o inbratĭosĭara cu mare entusiasmu, pentrucá se ajunga la scopulu loru supremu: Italia unita. Dupa cum s'a descoperitu la vreo diece ani in urm'a resboiului, parol'a cabinetului din Berlin fusese: Stoss ins Herz, ceea ce a insemnatu, cà monarchi'a se fia desfiintiata si provinciile sale inpartite dupa unu planu preparatu mai de inainte.

Emigrantii unguri îsĭ inpartisera actiunea loru asĭa, cà unii lucrau in Prussi'a, cu scopu cá la momentulu datu se strabata din acea parte in Ungari'a superióra; altii au remasu in Itali'a, pentrucá de acolo se tréca pe la Dalmati'a, eara altii lucrau de càtra Romani'a spre Secuime. Emigrantii aveau acelasi scopu: desfiintiarea monarchiei.

Tóte acelea planuri erau cunoscute in Vien'a, se observá inse celu mai strictu secretu asupra loru.

In Maiu 1866 se ţinuse sub presidiulu imperatului unu consiliu de generali, la care venise si Benedek dela Veneti'a. Din acelu consiliu transpirase in publicu numai atàta, cà generaliloru li s'au pusu doue intrebari: daca armat'a este reorganisata si preparata asĭa de bine, in càtu se póta intra in totu momentulu in campania; a doua, este in stare cá se póta opera dintr'odata cu bunu succesu in doue parti, la miédĭadi, adeca in Itali'a si la mĭédĭanópte in Prussi'a. Se spunea cà generalii au datu respunsu positivu la ambele intrebari; anume generalulu de artileria Benedek pronuntiase opiniunea sa in termini mai categorici. Dupa càteva dile apoi audiai pe oficirii austriaci vorbind cu despretiu asupra prussieniloru si laudanduse cà preste puçinu au se faca o preamblare de distractiune pàna la Berlin. Ei adeca uitasera aceea ce sute de insi dintre ei vediusera cu ochii loru in Schleswig-Holstein, cà puscile cu acu ale prussaciloru inventate mai de curend se descarcau de càte patru-ori pàna se descarcau cele austriace odata. Austriacii se laudau cà ei nu voru astepta glóntiele, ci voru de asalturi totu numai cu baionet'a; ei îsĭ faceau ilusiuni mari.

Mai era si alta inpregiurare ce descurajá si pe popórale cele mai leale. In tesaurulu austriacu nu se aflá nici-unu banu de prisosu; din contra se sciá prea bine, cà in tesaurulu Prussiei se aflau sute de milióne adunate si pastrate cu prevedere pentru casu de resboiu.

Dupa consiliulu de generali se publicà curend legea martiala in Veneto-Lombardia sau in asĭa numitulu Quadrilateru, eara poporatiunei din acea provincia i s'a inpusu unu inprumutu fortiatu de 12 milióne, de siguru nu spre a mai castiga inimele italieniloru; acum inse era: totuatàta.

Diplomatii voisera se mai incerce odata inpaciuire prin o conferentia ţinuta la Paris, la care au fost invitate si partile beligerante. Monarchulu nostru trimise la inceputulu lunei Iuniu pe ministrulu seu com. Mensdorf-Puoilly, inse cu instructiune categorica, cá intre conditiunile de pace se nu fia nici-una, care se céra cessiune de vreunu teritoriu. Itali'a inse tocma acésta o pretendea, integritatea teritoriului italianu, prin urmare eşirea Austriei din Quadrilateru. Prussi'a voiá Schleswig-Holstein, înca si mai multu, daca ar fi suferitu Europ'a.

Ducele de Gramont ambasadorulu Franciei la Vien'a, a fost chĭamatu cu càteva dile inainte la Paris, cá se dea informatiuni despre starea lucruriloru din Austri'a. Lui Napoleon si preste totu francesiloru nu le convenia crescerea puterei prussiane; ei presimtiau pericolulu care apoi îĭ ajunse dupa alti patru ani.

Se dispusese assentare generala pentru armata, mai si doue mii voluntari pentru nefericitulu archiduce Maximilianu, frate alu imperatului si acum imperatu in Mexico. Assentau inse si ungurii emigranti, înca si cei din tĭéra, càtu pe ascunsu càtu si pe fatĭa.

Emigrantiloru li se promisese o suma de 4 milióne franci, cá se formedie legiuni de voluntari.

Din tóte incercarile cu legiuni unguresci dela 1866 cea mai memorabila este a lui Klapka. Aceea s'a formatu cu invoirea gubernului prussianu la insistenti'a lui Bismarck. Klapka îsĭ publicase proclamatiunea sa in trei limbi, germana, magĭara si slavaca, pentrucà prin districte locuite de germani si slavaci, adeca prin Ungari'a superióra avea se strabata mai departe in Ungari'a. Elu promittea unguriloru in loculu lui Franciscu Iosef unu candidatu de rege in persón'a principelui prussianu Fridericu Carolu, firesce in buna intielegere cu toti conspiratii din sinulu Ungariei, cari erau fórte multi in tóte comitatele si districtele locuite de magĭari si de multi nemti. Organisarea legiunei fusese incredintiata grafiloru Theodor Csáky si Arthur de Seher-Thoss, cum si unui colonelu Komáromi. La realisarea acelui planu au participatu si fratii grafi Károlyi.

Legiunea s'a formatu din desertori dela regimente si din soldati ajunsi in captivitate prussaca indata dupa primele batalii din Iunie; dara multi s'au si opusu si au remasu mai bine in captivitate. Numerulu totalu din care stetese acea legiune era de vreo 2400. Legiunea plecase dela Schillersdorf prin Silesi'a la Ungari'a de sus in directiune càtra Presburg. Las' inse cà ei au tàndalitu multu pàna ce se formasera in batalióne si companii, dara apoi au si paţitu reu in acelea regiuni locuite de slavaci, cà-ci acestia in locu se'i intimpine cá pe nu sciu ce salvatori, pre lànga ce nu le dedeau de mancare au si arestatu din ei, pe altii 'iau si batutu; eara apoi dio'a de 22 Iuliu adeca armistitiulu, dupa care a urmatu si pacea, a deochĭatu tóta intreprinderea lui Klapka. Si ce vi se pare, cà la inchĭeĭerea pacii toti acei rebeli au fost cuprinsi in amnesti'a generala. Thoss a fost pardonatu, cá si multi alti tradatori.[1])

Pàna in 15 Iuniu armatele belligerante din Itali'a se apropiasera una de alt'a asĭa, cà in totu momentulu putea se incépa versarea de sànge.

Din aceeasi di venise scirea, cà si armat'a Prussiei intrase in Sacsoni'a confederata cu Austri'a, si cà se apropiase de Silesi'a austriaca.

Comandante supremu in Veneto-Lombardi'a era archiducele Albrecht; in contra Prussiei comand'a suprema a fost data generalului Benedek, eara nu vreunui generalu aristocratu mare, ceea ce iritase pe unii. Din cas'a domnitóre comandau parti de armata si doi archiduci Wilhelm si Iosef, cu acestia generalulu Gablenz, com. Clam-Gallas s. a.

In fruntea armatei italiene se pusese insusi regele Victor Emanuel cu fiiĭ sei, cu Lamarmora si altii.

Cu armatele Prussiei venise insusi regele Wilhelm, fiĭu-seu Fridericu si alti membrii ai dinastiei Hohenzollern, cu acestia genialulu generalu com. Moltke si ministrulu Bismarck.

La declaratiunea prusso-italiana de resboiu Maiest. Sa imperatulu si regele Franciscu Iosif a respunsu cu manifestulu seu din 17 Iuniu adresatu càtra popórale sale, compusu in termini durerosi, in cari monarchulu chĭamà de trei ori martoru pe Ddieu atotu sciutoriulu, cà binecuventarile pacei le considerase totdeauna cá pre cea mai sacra datoria a sa de regentu; dupa cuceriri nu a àmblatu, nici in tractatulu din urma inchĭeietu la Vien'a dupa campani'a din Schleswig-Holstein pentru sine folóse nu a cautatu. Itali'a nu a cautatu preteste, ci ea incai declarase pe fatĭa, cà la prim'a ocasiune se va scula earasi cu armele. Prussi'a din contra a cautatu preteste. Ea a pretinsu desarmare, inse nu numai reciproca, ci a insistatu cá noi se desarmamu si de càtra Itali'a, care nu dedea nici-o garantia a iubirei sale de pace. Acésta nu ar fi insemnatu mai puçinu, decàtu a lasa in prada onórea si securitatea imperiului. In cestiunea ducateloru Schleswig-Holstein a fost preste putintia intielegerea cu Prussi'a asĭa precum cerea demnitatea Austriei, drepturile si interessele Germaniei. De ací incolo Mai. Sa ridica o serie de acuse contra Prussiei cá lacoma dupa cuceriri; simte mare durere, cà resboiulu a trebuitu se sparga tocma acuma, pre cand era se fia regulate in tóta linistea afacerile interne ale tieriloru monarchiei si se lucredie legislatiunea. Dupace mai face cunoscutu, cà si dela principi germani va avea ajutoriu in acésta lupta, apoi càtra fine adaoge: »Cu sil'a ne detera arm'a in màna. Aide! Daca o amu apucatu, nu trebue si nici voimu se o depunemu, pàna cand imperiului Meu precum si stateloru germane confederate cu Mine nu li se va asecura liber'a desvoltare interna si positiunea loru cá putere européna nu va fi consolidata.« In fine monarchulu mai pune speranti'a in Ddieu, îĭ cere ajutoriulu, róga pe popórale Sale cá se se róge la Ddieu inpreuna cu Elu.

---

[1]) Vedi acestea aventuri ale lui Klapka si ale compliciloru descrise pe largu, dupa date sigure de càtra publicistulu Georg v. Marcziani in B.-Pester Tageblatt Nr. 329 din 30 Nov. 1890.

Romanii din imperiu au si inplinitu indata acea rugaminte a imperatului; mitropoliti si episcopi de ambele confessiuni au datu circularie la cleruri, cá pre lànga cetirea manifestului se faca rugaciuni in tóte bisericele. Mitropolitulu Alecsandru înşirase in circulariulu seu totu binele càtu îlu avusera romanii pàna atunci dela Cas'a domnitóre.[1]

In Sibiĭu archiereii adunati in sinodu provincialu mai de inainte, înca din 2 Iuniu inaintasera càtra monarchu o adresa de lealitate si devotamentu neconditionatu in numele credinciosiloru de sub pastorirea loru.[2]

Totu din 17 Iuniu aparuse si proclamatiunea generalului Benedek, carele se mai aflá cu statulu seu maioru totu la Olmütz, pre cand armatele prussiane inaintau barbatesce si armat'a Sacsoniei se retrasese de inaintea loru in Boemi'a.

---

[1] Gazeta Nr. 47.
[2] Wien. Zeitung Nr. 138.

Noi nu scimu se judecamu din ce ratiuni strategice au trebuitu se astepte armat'a austriaca pe cea prussiana pàna ce acésta intrase in Boemi'a.

Manifestulu regelui Victor Emanuel, cu care declarase Austriei resboiu incepea cu o infruntare dicènd cà »Au trecutu acum 7 ani decand îmi atacase Austri'a statele mele, pentrucà in consiliulu Europei am representatu caus'a comuna a patriei. Eu am scosu sabi'a spre a'mi apara tronulu, libertatea popóraloru mele, onórea si numele Italiei si spre a lupta pentru dreptulu natiunei. Victori'a inclinà in partea bunului dreptu.« Aici regele intielege resultatele campaniei din 1859; spune apoi, cà ratiuni mai inalte care trebuea se fia respectate, nu au lasatu atunci cá se unésca tóta Itali'a; deci acum apuca armele spre acelasi scopu. Restulu manifestului coprinde inputari fórte usitate la partile belligerante, spre a'si justifica versarile de sange.

Dupa acelu manifestu alu regelui, generalulu seu Lamarmora care stetea la Cremona, trimise din 20 Iuniu archiducelui Albrecht declaratiunea de resboiu, care se incepe cu sententi'a hostila: »Imperiulu austriacu este din vécuri caus'a cea de capetenie a destramarii, a sclaviei si a tuturoru dauneloru morale si materiali ale Italiei.« Mai de parte Lamarmora repete inputarile facute Austriei in manifestu, in fine face archiducelui cunoscutu, cà elu va incepe hostilitatile in trei dile, afara numai daca archiducelui nu 'iar conveni acelu terminu, in care casu îlu róga cá se'lu incunoscintiedie. Acésta era o declaratiune de resboiu cu complimente de omu civilisatu. Nu am aflatu cá archiducele se fia respunsu lui Lamarmora ceva in scrisu, decàtu numai cu fapt'a.

In acelea dile diariele aduceau cá si in alte timpuri, nenumerate sciri adeverate si mincinóse din campulu resboiului, care ametiau capetele ómeniloru si numai tardíu s'au pututu afla si limpedí resultatele. Noi nu scimu se descriemu operatiuni militari; dupace inse este sciutu, cà acelea regimente austriace, care sunt compuse in proportiuni mai mari si mai mici, sau si intregi din ostasi de nationalitate romana, au participatu mai tóte si au statu in focu, càteva in Itali'a, altele in Boemi'a, credu cà suntemu datori se intrebamu si noi acum cá si altadata celu puçinu de resultate si se aflamu despre miile de ostasi din sangele nostru, càti l'au versatu pe alu loru pentru monarchi'a austriaca.

Din tóta armat'a austriaca $^2/_3$ parti era concentrata in Boemi'a. In Veneto-Lombardia stetea numai o armata de 140.000, adeca $^1/_3$ din tóta; o parte inse din acésta stetea in cetati pentru apararea acelora. In focu n'au avutu se bage la campu deschisu, decàtu 70 celu multu 80 de mii. Archiducele avea cu sine generali mai mari pe Rodics, Maroicics, Hartung cá comandanti de corpuri. Bas'a de operatiune pentru austriaci era fórte tare intre Veneti'a, Mantua, Verona, Peschiera.

Regele Italiei se aflá in campania mai cu tóte puterile armate ale tierei, in suma totala 300 de mii. Armat'a dela Mincio cea mai numerósa, la care era si regele, avea comandanti pe Durando, Lamarmora, Cechari. — Cialdini stetea cu una armata mai mica de 80 mii intre Bologna si Ferrara, cu scopu cá se tréca riulu Po (Padus). Garibaldi comandá vreo 35 mii voluntari adunati din tóta Itali'a, la cari se alaturase si o mica legiune de unguri.

Fia si numai din acestea càteva cifre, putemu combina, cà armat'a austriaca din Itali'a se aflá destulu de strimtorata, si cà prin urmare pe lànga o comanda fórte intielépta se cerea si dela trupe devotamentu si barbatia estraordinara.

Dupa scrisórea venita dela generalulu Lamarmora archiducele comandante supremu luase tóte mesurile prevediute cá indispensabile pentru o batalia generala si decisiva. Teatru alu sangelui era se fia cá si in 25 Iuliu 1848 sub Radetzki, regiunea delurósa dela satulu Custozza $^5/_4$ de óra dela orasiulu Villafranca. Celu care ar fi apucatu mai anteiu colinele si délurile dela Custozza, era se aiba mai multa sperantia de victoria.

In 24 Iuniu desu deminétia la 3 óre austriacii plecara in numeru cá de 70 mii, adeca trei corpuri din tóte statiunile loru càtra Custozza, unde inse 'i asteptau italienii in numeru pàna la 100 de mii. La 7 óre s'au si inceputu focurile cu tóta furi'a dictata de ura seculara. Batali'a se intindea pe dealuri, cà-ci pe acelea voiá se le ocupe unulu dela altulu. In centru la Monte Belvedere au fost lovirile cele mai turbate. Pàna dupa amiédĭ lupt'a decurse cu norocu schimbatoriu si anume divisiunea Cerale (4 regimente) batuse pe alta austriaca comandata de Benko. Intr'aceea unu regimentu de ulani comandati de Berchtolsheim strabate cu mari perderi prin massele italiene si deschide drumu unui corpu austriacu intregu. Obiectulu pentru care au cursu mai multu sange era chĭaru satulu Custozza, pe care îlu luá cand unulu cand altulu, pàna ce abĭa a trei'a-óra remase in potestatea austriaciloru, dupace omorulu ţinuse pàna sér'a la 9 óre si trupele italiene se vediura silite a se retrage.

A dou'a di sosira la Vien'a trei telegrame dela archiducele Albrecht, din care se vediù, cà ambele aripi ale armatei italiene au fost respinse, patru mii italieni cadĭuti in captivitate si 21 tunuri luate, care au si fost trimise la Vien'a. Din scirile ulterióre publicate in »Wiener Zeitung« mai aflaseramu totu atunci, cà din tóte regimentele austriace au suferitu mai infricosĭatu acelea care au datu mai desu asalturi, din care erau numite regim. Rudolf din Ungari'a, care la asaltulu dela Monte Salvatore a perdutu 8 oficiri morti, 10 raniti, 6 disparuti, eara din ostasi au cadiutu 590. Regimentulu 48 a perdutu 500 feciori. Brigad'a Welsersheim avù 6 oficiri morti, 31 raniti si 290 ostasi morti. Regimentulu Baden Nr. 50 (fost odinióra granitiariu Nr. II. Naseud) au avutu asemenea perderi fórte mari la repetitele asalturi pe care le dedese, in càtu si din oficiri au cadĭutu 21, intre cari colonelulu Schwaiger, maiorulu Krippel si doi locotenenti romani Georgie Pop si Carolu Sucia.[1])

Din scirile care venisera si din partea italieniloru despre batali'a dela Custozza cu incungiuru prin Franci'a, lumea observase cu óresicare satisfactiune, cà nici buletinele loru nu erau exagerate, ci dupa càtu permittea scurtimea timpului, scriau adeverulu.

Italienii au fost in acea di invinsi, inse nu infrànti. Archiducele Albrecht era decisu, cá indata ce se va ingrijí de ingroparea mortiloru si de asĭedĭarea ranitiloru, se nu lase timpu italieniloru spre a se reculege, ci se'i atace densulu. Intr'aceea venindu'i din Boemi'a telegrame totu mai intristatóre, archiducele a intielesu cà are se se mai ţiĭe totu in stare defensiva.

---

[1]) Vedi Istori'a regimentului alu II-lea romanescu granitiariu transilvanu, de G. Baritĭu 1874 dela pag. 95—101 si mai inainte § 48.

Intre acestea imperatulu prorogase si diet'a Ungariei prin rescriptu din 24 Iuniu, care apoi s'a publicatu in sĭedinti'a din 26; dedese si ordinu pentru asentarea a dou'a in tóte provinciile.

La calamitatile resboiului, la lips'a totala de securitate publica in Ungari'a, la inarmarea secuiloru mai alesu pe la M.-Osĭorheiu mai vení in ajutoriu si coler'a, care secerá infricosĭatu la vieti omenesci aici in Transilvani'a si in alte càteva tieri, ajunsese si in armatele belligerante din Boemi'a omorînd in ambele parti dintre ostasii scapati de glóntie si de baionete.

§ 47. Campani'a din Boemi'a. La Königgraetz. Armat'a austriaca aprópe sfarmata. Prussianii se apropie de Vien'a. Lupt'a pe mare la Lissa. Imperatulu Franciei insista pentru armistitiu. Se inchĭeie pacea cu Prussi'a si cu Itali'a.

Supremulu comandante generalulu Benedek a plecatu dela Olmütz numai in 21 Iuniu, pre cand armat'a prusiana care luase ofensiv'a ajunsese la Rumburg si la Schluckenau. In acelea dile se asteptá cá partile beligerante se'si dea o batalia mare la Neisse in Silesi'a; dara in locu de vreo scire ulterióra positiva urmà aprópe o septemana tacere profunda, numai ici-colo citiai in càte-unu diariu, cà la cutare locu s'aru fi lovitu husarii unguresci cu husarii prussiani, cà colonelulu c. Hunyadi ar fi fost ranitu si cà husarii lui c. Pálfi aru fi batutu pe cei prussiani si eaca asĭa, vorbe de claca pentru iubitorii de calareti. Din 27 si 29 Iun. ajunsesera si pàna la noi sciri despre batalii crunte, in care tóte aru fi invinsu totu numai austriacii, pre cand in adeveru trupele austriace si cele saxóne erau respinse mereu si numai generalulu Gablenz luase dela prussiani orasĭulu Trautenau, inse dupa doue dile a fost perduta si acea positiune.

Totu ce s'au adeveritu mai tardíu dupa tóte catastrofele a fost, cà comandantii austriaci nu grabisera cá se ocupe ei strimtorile de càtra Saxoni'a, si asĭa prussianii au apucatu a trece in Boemi'a fàra mari greutati, unde apoi au ocupatu positiunile strategice cum le-a convenitu loru.

Din càte sciri venisera pàna in 1 Iuliu tóte erau incurcate, confuse, care sciau de victorii, inse totu in retragere, pàna cand din acea di ne surprinse anteiulu telegramu fatalu, cà-ci era adeveratu, trimisu la Vien'a de càtra insusi generalulu Benedek, care suná: »Fiindcà corpulu nostru I de armata si corpulu saxonu sunt respinse, din caus'a acelei respingeri me aflu silitu a me retrage càtra Königgraetz.« Austriacii perdusera pàna in acea di patru batalii mai mari si alte càteva mai mici. Batali'a din urma a unui corpu se intemplase la orasĭulu Gitschin (sau cum ĭlu pronuntia cechii Jicin), pe care'lu ocupasera prussianii dupa o lupta desperata. Indata ce s'au retrasu austriacii dela Gitschin, regele Wilhelm insoçitu de Moltke, de Bismarck si de totu statulu seu maioru a si venitu acolo si l'a prefacutu in cortelu generalu, a si luatu insusi regele comand'a suprema.

Batali'a dela Königgraetz va remanea conservata in istori'a monarchiei si chĭaru in a Europei pentru tóte vécurile; pe aceea înse au se o ţiĭe minte si romanii din cause pe care le vomu cunósce mai in urma.

Königgraetz in limb'a cecha Hradec Králové este orasĭu cu vreo optu mii de locuitori si cu o cetate fórte tare situata la gur'a riului Adler cum se varsa in Elba, in distantia de 4 óre dela alta fortarétia Iosefstadt, 5 óre dela Pardubitz si 13 miluri dela Praga. Königgraetz este si resĭedinti'a unui episcopu, cum si a prefecturei civile, si a unui tribunalu, gimnasiu mare, scóla reala, si pedagogia. Aici era se se decida pentru totdeauna chĭaru sórtea monarchiei intregi.

Din armat'a austriaca mai remasese pe picĭóre pàna la 180 mii ostaşime de tóte armele cu 600 de tunuri, coprinsa in sĭepte corpuri. Pe acelea trupe generalulu Benedek le concentrase la Königgraetz asĭa, cà s'a folositu bine de natur'a terenului, in càtu se póta primí o batalia generala si decisiva. In fatĭa avea Bistriti'a cea baltósa, in drépt'a riulu Trotina cu ripele sale, de a stàng'a satulu Nechwitz; centrulu pe o colina cu figura de amfiteatru. Aici se asĭedĭasera cinci corpuri austriace; in arip'a stànga si trupele Saxoniei. La satele Sadova si Benatek doue paduri mici cu copaci taiati inadinsu si incurcati spre a servi cá puncte de aparare. Reserv'a austriaca compusa din doue corpuri 1 et 6 stetea la Rosberitz.

Regele Prussiei voise, cá dupa lovirea dela Gitschin armat'a sa se aiba repaosu in 3 Iuliu, dara primind in 2 sér'a tardiu scirea, cà austriacii càti erau dincóce de Elba trecusera acelu riu, indata a si datu ordinu la toti comandantii cá se si plece asupra loru. Dupa insasi marturisirea prussieniloru acea armata a loru era 200 de mii. Arip'a drépta a loru era la Smidar, comandante Herwart; armat'a anteia la Horziz, comandante principele Fridericu Carolu; armat'a a dou'a compusa din trei corpuri de garda comandata de principele corónei Fridericu (celu mortu cá imperatu) stetea la Königinhof preste 3 miluri distantia dela centru.

Lupt'a pre càtu de marétia pre atàtu de infricosĭata s'a inceputu in 3 Iuliu deminéti'a la 8 óre. Regele Wilhelm îsĭ luase positiune cu statulu maioru pe unu dealu la satulu Sadova. Austriacii primira pe prussieni cu focu nimicitoriu din sute de tunuri. Prussianii au trecutu totusi Bistriti'a si voind se ocupe paduricea si satele, au datu de o resistentia fiorósa, care 'i costà sange fórte multu asĭa, cà mai càtra amĭédĭ puterea loru se clatiná. Prussienii ţinu, cà daca Benedek luand in acelea momente ofensiv'a, s'ar fi aruncatu cu tóte puterile asupra loru, victori'a era se o castige elu. Principele Friedericu adeca fiind silitu a veni in urmarea ploiloru mari pe drumuri desfundate, intardiase fórte tare. Pàna la sosirea lui inse tata-seu regele intreţinù lupt'a cu mare greutate din 500 de tunuri. Dintr'odata pe la 2 óre d. am. se audu tunurile din armat'a fiiu-seu Fridericu, care sosise abĭa; acelea trasniau in arip'a drépta austriaca semenand mórte, spaima si disordine. Corpurile de garda strabatura pàna la trupele austriace din reserva, caroru le facura stricaciuni infricosiate cu artileri'a. In centru regele îsĭ trimise si reserv'a; colónele lui Fridericu luara cu asaltu satele, precum si inaltimile dela Chlum, in a caroru aparare Benedek se incrediuse mai multu. Acum regele incalecand si punendu-se in fruntea cavaleriei comàndà asaltu generalu de a lungulu liniiloru de bataia. Austriaciloru le fù preste putintia a se mai ţiné. Bateriile austriace au lucratu pàna cand puscile cu acu resturnasera pe cei mai multi artileristi. Cavaleri'a austriaca a suferitu si ea perderi spaimantatóre. Pe la 4 óre batali'a era decisa; prussianii nu s'au opritu din gón'a loru pàna cand au ajunsu la distanti'a unde bateau tunurile din cetatea Königgraetz, si asĭa crunt'a si barbar'a lupta a duratu 12 óre din acea di nefericita pentru monarchia, 18 mii ostasi austriaci cadĭuti in captivitate, 174 de tunuri si 11 steaguri (drapele) au fost trofeele remase in potestatea prussianiloru. De si unele regimente au fost aprópe intregi nimicite, prussienii inse totu n'au pututu lua mai multe steaguri, din causa cà stegarii si oficirii vediend momentulu apropiatu, mai bine le nimiciau decàtu se sufere rusinea perderii loru, asĭa precum au facutu intre altii maiorulu Novacu in lupt'a dela padure. Retragerea austriaciloru de càtra séra se prefacuse in fuga si cum dicu francesii, in debandagĭu; multime din ei s'au innecatu in Elb'a. Partea cea mai mare a trupeloru austriace au apucatu càtra Olmütz, inse luata la góna de càtra armat'a principelui Fridericu; numai corpulu lui Gablenz, si o parte din cavaleri'a austriaca apucase dreptu calea càtra Vien'a; inse si ceealalta armata prussiana au plecatu totu spre Vien'a. Dupa judecat'a militariloru competenti a lipsitu fórte puçinu cà armat'a lui Benedek càta mai remasese, nu a cadiutu tóta in captivitate si nu a fost nimicita.

Intre miile de ostasi morti si raniti si intre sutele de oficiri au fost si doi archiduci Wilhelm si Josef raniti mai usioru, grafii Festetich si Thun mai greu, colonelulu Binder mortu. Au avutu si prussianii atàtu atunci càtu si din bataliile anterióre perderi mari. Principele Anton Hohenzollern frate alu lui Carolu astadi rege, ranitu fórte greu preste puçinu s'a numeratu intre cei morti.

Dintre austriaci au muritu mii de raniti din lipsa totala de medici si chirurgi, de scame, de bandage si de orice grija humanitara. Reposatulu imperatu Fridericu care atunci comandase, cum vediuramu, cá principe de coróna, corpurile de garda, spune in notitiele sale facute pe fiacare di càtu ţinuse acea campania fiorósa, cà dupa batalii a dou'a di ambland calare printre raniti, mai nicairi nu a datu preste vreunu medicu austriacu. Intr'unu campu de lupta erau la vreo cinci mii de raniti si nici-unu medicu austriacu (Insemnare din 5 Iuliu).

Asĭa s'a terminatu batali'a dela Königgraetz. Cu atàta inse nu s'au terminatu tóte actele tragediei, episódele si peripetiile ei din 1866.

A dou'a di in 4 Iuliu dupa amĭédi Benedek trimisese pe generalulu Gablenz la principele prussianu, cá se céra armistitiu, care inse nu s'a datu, pentrucà vrasmasii erau decisi cá se mérga inainte pàna la Vien'a. In 6 Iuliu gardele cu comandantele loru au si ajunsu la Pardubitz, de acolo in 8 la Christovitz, unde a mersu earasi Gablenz, cá se céra armistitiu pe optu septemani, regele Wilhelm inse nici n'au voitu se'lu primésca, o disu numai lui Moltke se scria ministrului austriacu Mensdorf, cà Prussi'a nu voiesce armistitiu, care ar insemna, cá apoi earasi se se bata, ci Prussi'a voiesce pace, firesce celu puçinu sub conditiunile puse inainte de inceperea resboiului. Prussianii acum aflasera tóta neputinti'a cabinetului din Vien'a, înca si mai multu, cà pe dealurile dela Chlum regimentele pe care le comandase insusi Benedek, n'au mai voitu se asculte nici de elu, si nu s'au batutu, ci s'au datu in captivitate. Acestu casu îlu marturisise si insusi Benedek càtu a statu in retragerea sa la orasiulu Leitomischl.

Pàna in 13 Iuliu trupele austriace totu in retragere ajunsera la cetatea fortificata Olmütz, de unde plecasera inainte cu 3 septemani cu scopu cá se ajunga la Berlin. A dou'a di ajunsera si prussianii in impregiurimile cetatii. Trupele austriace din Olmütz au esitu asupra loru, au fost înse earasi batute si li s'au luatu 18 tunuri. Priminduse si acésta scire fatala la Vien'a, imperatés'a plecà la Ungari'a cu fiĭu-seu Rudolf, care atunci era de optu ani si'lu inbracasera unguresce. Archive si alte obiecte de valóre mare incepura se le stramute din Vien'a la Bud'a, cà-ci se credea cà »dóra« prussianii nu voru vrea se calce si teritoriulu Ungariei. Locuitorii in Vien'a turburati fórte incepusera se strige, cà daca acea capitala va fi pusa in stare de aparare, va fi bombardata si aprinsa de càtra prussieni, de unde voru urma daune de sute de milióne, cà-ci Vien'a era aceea, eara nu vreunu satu cá cele date flacariloru pe la Josefstadt si Königgraetz. Gubernulu grafiloru se vediù silitu a declara prin proclamatiune, cà Vien'a nu va fi considerata cá cetate fortificata, ci cá deschisa, in càtu o noua batalia se se intemple numai afara, pe largimile campului. Dupace inse municipalitatea trimise la imperatulu deputatiune cu primariulu Zelinka in frunte, cá se céra convocarea senatului imperialu, Mai. Sa nacajitu îĭ infruntà, cà-ci se amesteca in afaceri politice, se'lu lase in pace s. c. l. Si fiindcà o parte din locuitori injurá si amerintiá chĭaru persón'a, cá cei din suburbea Mariahilf, se proclamà si legea martiala.

Intre acestea regele Wilhelm ajunsese cu statulu maioru la Brünn, unde primariu era Giskra celu cunoscutu din senatulu imperialu. Aici venisera Benedetti si Lefèbre trimisi din partea lui Napoleon III., pentrucá se induplece pe rege la armistitiu; regele inse plecà dreptu la Nikolsburg aprópe de Vien'a si óstea lui totu inainte. Acolo venira in 22 Iuliu trimisi dela Vien'a grafii Károlyi, Degenfeld si br. Brenner. In 22 Iuliu s'a subscrisu armistitiu cu scopu de a puté ţiné conferentie asupra conditiuniloru de pace. Pàna in acea di trupele prussiane strabatusera si pe pamentulu Ungariei la distantia numai de $^1/_2$ óra dela Pressburg, unde earasi s'a incinsu o batalia crunta spre mare spaima a classei aceleia de patrioti, cari se laudasera pàna atunci, cà Prussi'a nu va cuteza se tréca cu trupele sale pe teritoriulu Ungariei. Noroculu loru, cà in mijloculu luptei sangeróse ajunse la comandantii de ambele parti belligerante scirea telegrafica despre armistitiu si sistarea hostilitatiloru. Armistitiulu se acceptase mai anteiu numai pe cinci dile; dupa aceea s'a mai prelungitu, cà-ci acum incepusera se interviie si alte puteri mari, anume Russi'a si Britani'a-mare, nu cu energi'a imperatului Franciei, in totu casulu inse au ajutatu si acelea puteri, pentrucá partile belligerante si anume Prussi'a inbetata de fal'a victoriiloru sale, se nu incórde prea tare conditiunile mai alesu dupace trupele sale batusera si in propri'a Germania pe toti adversarii sei.

Dupa catastrof'a cumplita dela Königgraetz archiducele Albrecht luà ordinu cá se plece din Itali'a cu o parte mare a trupeloru in ajutoriulu armatei dela nord. Acum trupeloru italiene le era usĭoru se coprinda teritoriulu venetianu, se si inainteze pàna in Tirolu. Momente supreme pentru Austri'a. Atunci imperatulu dete o proclamatiune càtra locuitorii din Tirolu, pe care'i provóca la arme cá in dilele lui Napoleon I. Au aparutu si alta proclamatiune pentru adunare de voluntari din tóte tierile monarchiei, si earasi alt'a pentru ajutórie si primirea in grija si spre vindecare a ranitiloru si a celoru cadĭuti in morburi diverse, cari toti se urcau la multe mii.

Cu preliminariile de pace mergea anevoia. Napoleon invitase pe Victor Emanuel cá se ia Veneti'a cu teritoriulu ei, pe care Austri'a o cede Franciei, eara acésta se o dea Italiei. Regele nu a primitu, dicènd cà voiesce se invinga si elu odata si anume se dea o batalia navala. Bine; acésta s'a si intemplatu curènd — spre reulu Italiei, cà-ci asĭa îsĭ bate jocu Fortuna si Marte de popóra.

Batali'a navala s'a intemplatu in marea adriatica la mic'a insula Liss'a din Dalmati'a, cu orasĭele Liss'a si Comis'a, ambe cu porturi, celu dela orasĭulu Liss'a inse este fórte bunu si largu. Aici venise admiralulu Persano in 18 Iuliu cu flotta italiana, cu scopu cá se ocupe insul'a intréga cu trupe; insul'a inse este si fortificata, provedĭuta cu artileria. In acelea dile se aflau pe insula sub comand'a colonelului David Ursu numai 1831 ostasi si 88 tunuri inpartite pe la porturi si in 21 de fortificatiuni, precum insemnà deunadi unu publicistu la aniversarea de 25 de ani a bataliei navale dela Liss'a.[1] Persano a si inceputu a bombarda fortificatiunile. Comandantele trupeloru austriace pe acea insula, baronulu David Ursu, de si avea sub comand'a sa trupe fórte puçine, a sciutu se o apere in 18 si 19 Iuliu cu atàta succesu, in càtu lui Persano îĭ fù preste putintia se ocupe insul'a cu trupele sale, si a se fortifica pe aceea, cà-ci de ar fi ocupatu Persano insul'a, prin urmare litoralulu dalmatianu, nu se scie cum s'ar fi mai pututu apropia flott'a austriaca de cea italiana.

Despre acea aparare a insulei si despre lupt'a navala aflamu in buletinele oficiali intre alte detailuri urmatórele sciri:

Admiralulu Persano incepuse bombardarea bateriei Comissa in 18 Iuliu pe la 10 óre dem. din trei corabii ferecate (Panzerschiffe). Alte patru corabii italiane au trasu in bateri'a Manego totu dela 10 pàna sér'a la 8 óre. Totu atunci din tunurile dela celelalte corabii ferecate au batutu fortificatiunile din portulu Liss'a. La 4 óre d. am. magazinulu cu munitiune dela bateri'a Schmidt fù aruncatu in aeru. Fortulu S. Georgie bombardatu din 4 corabii pantĭerate in timpu de 6 óre suferise mai tare, in càtu fù silitu se incete cu apararea. Atunci ostasii din cele 4 corabii italiene se incercara se ésa pe uscatu, au fost inse trantiti cu proiectile din bateri'a Wellington, si corabi'a italiana Egitto s'a cufundatu. Perderile comandantelui Ursu au fost in acea di doi oficiri si 83 ostasi morti si raniti.

---

[1] Neue freie Presse din 19 Iuliu 1891.

In 19 dim. la 7 óre italienii innoira ataculu asupra fortului S. Georgie, la 8 óre incetara; la 10 inse deschisera focu concentratu mai multe fregatte dintr'odata, intre 4 si 5 óre bombardarea devenise si mai teribila mai alesu asupra fortului Madonna, inse si apararea fù in adeveru heroica, cà-ci corabiile italiene s'au retrasu si astadata, dupace aparatorii le aprinsera o corabia, eara la una facura mari stricaciuni. Comandantele avù in acea di numai perdere de optu feciori. Garnisón'a se ţinuse fórte bine.

Inca si in 20 Iuliu mai cercara italienii se ésa pe uscatu la punctulu Stonzina, au fost inse inbranciti si de acolo.

Dupace au ajunsu acestea sciri la Triest, unu corespondente de acolo alu diariului Ost-Deutsche Post îsĭ incepù scrisórea sa cu »Se traiasca brav'a garnisóna dela Liss'a si eroulu seu comandante cavalerulu ordinului Theresianu colonelulu Ursu!«

In acea di din 20 Iul. ajunsera la Liss'a si corabiile austriace din portulu Pola, unde stetesera pàna atunci. Ajungènd la Fasana de acolo flotta austriaca comandata de contraadmiralulu Tegethof s'a si pusu in linia de bataia. Persano curmand bombardarea fortaretieloru pléca in contra lui Tegethof, cu care erau alti doi comandanti buni br. Sternek si Petz.

Puterile nu prea erau egale. Tegethof avea sĭepte corabii ferecate sau cum se mai dicu corassate, apoi in a dou'a linia optu fregatte si corvette de lemnu, care se intorcu cu ajutoriulu sĭurubeloru, eara in a trei'a optu vapóra cunoscute sub nume de aviso sau alergatóre, si corabii mici cu tunuri.

Sub comand'a lui Persano operau 12 fregatte corassate si corabii de lemnu totu cá la Tegethof. Persano comandá de pre fregatt'a Re d'Italia, pe care se aflá steagulu celu mare arboratu, dara in momentulu supremu se mutase, fàra a insciintia pe capitanii corabiiloru, inpreuna cu fiĭu-seu pe fregatt'a Affondatore; cameradulu seu contraadmiralulu Vacca din fregatt'a Principe di Corignano. Tegethof arborase flamur'a comandei pe fregatt'a Archiduce Max. Pe la 11 óre din di se incepura miscarile cá de proba cu acelea corpuri greóie. Vacca deschise mai anteiu foculu. Dintr'odata inse fregattele corassate austriace îsĭ sparsera calea printre primele trei fregatte italiene; lupt'a se incinse intre tóte. Fregatt'a austriaca Kaiser fù apucata intre patru italiene, luà focu, care fù stinsu iute, dara stricata tare se retrase din lupta. Atunci Tegethof se aruncà cu fregatt'a sa de comanda cu unu curagiu orbu asupra fregatteloru italiene isbindu pe trei una càte una si anume pe fregatt'a Re d'Italia cu putere, in càtu o si innecà cu 550 de ostasi, din cari prea puçini scapara cu viatia. Preste puçinu alta fregatta italiana Palestro fù aprinsa de bombele sau de rachetele austriaciloru; heroiculu comandante vediènd mórtea cu ochii, spre a'si resbuna plecà spre corabiile austriace, pentru-cá si acelea se ia focu din corabi'a sa, in acelu momentu inse foculu ajunge in magazinulu de pulbere si corabi'a sare in aeru, pentru-cá dupa aceea se cadĭa earasi in fundulu marii.

Tóta acea lupta de corabii nu a duratu nici trei óre. Mai multe corabii au suferitu stricaciuni (havarii in limb'a corabieriloru). Ambii belligeranti s'au retrasu, italienii la Ancon'a, austriacii la Pol'a pentru reparaturi. Italienii au avutu 8 morti si 40 raniti pre lànga cei cufundati cu cele doue corabii. Austriacii avura 34 morti, 49 raniti greu, 83 usĭoru, cei mai multi dela fregatt'a Kaiser.

Italienii n'au inchĭeietu armistitiu nici dupa batali'a dela Liss'a; numai dupace preliminariile de pace inaintasera bine intre Prussi'a si Austri'a, s'au inceputu negotiatiuni seriόse si cu Itali'a.

Preliminariile pacei intre Austri'a si Prussi'a s'au subscrisu in 26 Iuliu la Nikolsburg multu mai iute decàtu se temusera austriacii, eara conditiunile pacii in 14 articlii au fost regulate si subscrise totu pe bas'a preliminariiloru in 23 Augustu la Prag'a intre plenipotentulu austriacu Adolf Maria comite de Brenner-Felsach si celu prussianu comite Carolu de Werther. In 30 Augustu pacea fù ratificata in numele sàntei Treimi de càtra ambii monarchi pentru totdeauna. Conditiunile:

La mijlocirea imperatului Francesiloru, imperatulu Austriei se invoiesce, cá regatulu Lombardo-venetianu se fia incorporatu pentru totdeauna la regatulu Italiei, care apoi va avea se intórca datoriile in bani càte se vinu pe acea parte de tiéra.

Cei cadiuti in captivitate de resbelu sunt liberati.

Imperatulu Austriei recunósce desfiintiarea confederatiunei germane de pàna acum dela Francfurt; Austri'a ese din aceea, eara Prussiei i se recunósce dreptulu de a intemeia din riulu Main incóce confederatiune separata numita cea dela nord; tĭerile germane de càtra mĭédĭadi se póta forma uniune asĭa cûm le va conveni loru. (Acestu art. a ţinutu numai pàna in 1870, cand Germani'a intréga s'a transformatu in imperiu).

Imperatulu Austriei renuntia la tóte drepturile sale castigate in Schleswig-Holstein in favórea regelui Prussiei.

La dorinti'a imperatului Austriei regatulu Saxoniei de si luptase in contra Prussiei, este crutiatu si lasatu intregu.

Averea confederatiunei germane se va liquida prin o comissiune si se va inpartí.

Austri'a îsĭ va lua partea cuvenita ei din averile confederatiunei si càta'i remasese in cetatile renane.

Salariile si pensiunile functionariloru confederatiunei se asigura.

Totu asĭa se asigura si competentiele functionariloru din Holstein.

Orice persecutiune si resbunare asupra ómeniloru compromisi in Schleswig-Holstein incetéza. (Amnestia).

Imperatulu Austriei numera regelui Prussiei patrudĭeci de milióne taleri prussieni cá desdaunare a unei parti din spesele resboiului. Din acésta suma se scadu 15 milióne càtu avea se ia Austri'a dela Schleswig-Holstein si 5 milióne pentru càtu se numera pre càtu timpu trupele prussiane stau in tierile austriace. Asĭa a remasu cá Austri'a se mai numere Prussiei numai 20 milióne taleri in doue rate, una indata dupa ratificarea tractatului de pace, a dou'a dupa trei septemani.

Tóte tractatele inchĭeiete intre ambele puteri inainte de resboiu, se susţinu cá si pàna atunci.

Tractatulu a fost ratificatu din partea Austriei de càtra Maiestatea Sa in 27 Augustu, contrasemnatu de ministrulu c. Mensdorf Pouilly si de consiliariulu c. Aldenburg.

Tractatulu de pace cu Itali'a s'a inchĭeietu numai in 3 si s'a ratificatu in 12 Octobre la Vien'a in 24 de articlii.

Aici preliminariile au cerutu timpu multu pentru regularea unui mare numeru de afaceri publice si private, precum partea din datoriile statului ce avea se cadïa pe Veneto-Lombardi'a, concessiuni de cali ferate si de alte intreprinderi, sórtea functionariloru civili si a veduveloru, dreptulu de proprietati pe care'lu aveau chïaru càtïva membrii din cas'a austriaca in Veneto-Lombardi'a; averea particulara a statului; oficiri si soldati italiani, viitoriulu loru. Tóte acestea si alte afaceri mai multe trebuea se fia regulate chïaru prin tractatulu de pace, precum si amnesti'a, a carei necessitate dupa atàtea conspiratiuni si revolte era fórte simţita.

Comissariu plenipotentu din partea Austriei a fost com. Felix Wimpfen, dela Itali'a com. Ludovicu Fridericu Menabrea. Articlii principali au fost: Pace si amicitia pentru totdeauna.

Imperatulu Austriei se invoiesce cá Veneto-Lombardi'a se fia incorporata la Itali'a. Austriacii se ésa din acelu teritoriu indata dupa ratificarea tractatului de pace. Itali'a ia asupra'si partea datoriei de statu, care era a se platí la institutulu de banca Monte Lombardo-Veneto pre càtu se va liquida. Totu Itali'a mai are se numere Austriei 35 milióne florini val. austr. in moneta sunatóre, cá parte de inprumutu dela 1854. Amnesti'a generala pentru orice delictu politicu. Una comissiune micsta va avea se reguledïe multe alte afaceri. Ambele puteri îsï dau cuventulu pentru inchïeierea amicabila a unoru tractate comerciale si de navigatiune.

Acesta fù mïedïulu tractatului de pace cu Itali'a.

Dupa inchïeierea ambeloru tractate de pace imperatulu a si convocatu dietele provinciiloru cu rescriptu din 14 Octobre.

In càtu pentru diet'a Ungariei monarchulu comitte cancelariului Mailath cá se ia mesuri preparative, pentru-cá diet'a se se póta deschide indata ce va inceta coler'a. Totodata Maiestatea Sa multiamesce popóraloru pentru lealitatea si devotamentulu manifestatu in dilele de mari desastre si pericule atàtu prin concursu de voluntari, càtu si prin contributiuni in bani si in obiecte.

Se luasera si mesuri la armata, cá se se publice numele tuturoru oficiriloru si soldatiloru din tóte regimentele càti au cadïutu morti si raniti, si càti au disparutu innecati sau si desertati la Klapka ori airea, in ambele campanii, ceea ce s'a si intemplatu, cand apoi diariele romane sau grabitu a scóte in colónele loru dupa putintia numele tuturoru oficiriloru si ostasiloru de nationalitate romana.[1]) S'a memoratu si ofertulu facutu cu suplic'a din 18 Iuliu 1866 pentru inrolarea de voluntar romani in trei sau patru batalióne, eara la suplic'a presentata gubernatorului c. Crenneville prin G. Baritĭu si dr. Ioanu Ratĭu, curend a si venitu dela Vien'a resolutiune laudatóre, fàra cá se fimu apucatu a inrola barbatesce, din causa cà la patru dile dupa aceea s'a si inceputu armistitiulu spre mare mirare a nóstra a tuturoru, cari nu aveam idea despre infricosĭatele desastre ale armatei austriace.

§ 48. Unele cause ale desastreloru. Informatiuni mai alesu despre oficiri si soldati de nationalitate romana, morti, raniti, perduti, despre oficiri decorati si inaintati.

Cu grele si umilitóre conditiuni a fost necessitata Austri'a se inchĭeie cele doue tractate de pace; ceea ce inse a pusu pe publiculu Europei mai multu la mirare a fost inpregiurarea, cà nimicirea armatei de nord a urmatu numai in 8 sau 9 dile. Tóta lumea se intrebá, cum s'a pututu o minune cá acésta. Ani de dile dupa acelea evenimente se dicea, cà armat'a austriaca a fost batuta de dascalii prussieni, cà adeca prussianii mai virtosu in cei cincidĭeci de ani din urma infiintiasera atàtea scóle bune, in càtu preste 80% din soldatii loru sciau citi si scrie, eara chargele loru (corporali, sergenti etc.) erau asĭa de inaintate in cunoscintiele militarie, in càtu rivalisau cu locotenentii si cu capitanii austriaci. Acele calificatiuni ale prussieniloru nu se puteau nega. A fost inse si una alta causa de inportantia suprema, care a pusu victori'a in manile prussianiloru, adeca principiulu nationalitatii, cultivatu in Germani'a si mai alesu in Prussi'a dela 1813 cu cea mai mare grija si cu devotamentu, eara cá consecentia trasa din acelu principiu tendenti'a càtra unitatea nationala, pe care germanii înca nici astadi nu o credu realisata deplinu, eara pedec'a realisariĭ o vedeau, o mai vedu înca si astadi in monarchi'a austriaca. Germanii adeca nici chĭaru dupa proclamarea imperiului nu voru se védia in acesta pe Germani'a intregita deplinu, pàna cand nu se voru alatura si provinciile germane austriace la corpulu celu vastu alu imperiului loru. Asĭa cugeta si doresce poporulu germanu, nu asĭa Europ'a.

---

[1]) Vedi intre altele Albina si Gazeta in càtiva Nri din Sept. 1866.

Din causele memorate pàna ací înca totu nu se póte esplica marimea perderiloru din Boemi'a, nici chĭaru reflectand din nou si la precelenti'a pusceloru cu acu, cum si la tradarea unoru regimente intrigate de càtra conspiratii unguri si italieni.

Cei mai competenti critici, militari de professiune, barbati cu renume stralucitu in armatele straine, unii si in cea austriaca, dupace au studietu totu decursulu acelei campanii, nu mai stau la indoiéla cá se susţiĭe, cà comand'a si tóta conducerea trupeloru austriace in fatal'a campania din Boemi'a fusese si mai de condamnatu, decàtu a fost cea dela Magenta si Solferino din 1859. Negrij'a unoru comandanti austriaci fusese atàtu de mare, in càtu de esc. Fridericu principele de coróna spune in notitiele sale, cà la unu locu austriaciloru le-ar fi fost usĭoru cá se prinda chĭaru pe parintele seu pe regele, care inaintase prea departe cu statulu seu maioru printre corpurile austriace, dara comandantii acestora au trecutu cu vederea acea cutezare a regelui. Pe lànga lips'a de medici la austriaci era si intendentia miserabila; bietii ostasi muriau si de fóme. La unu locu cadiusera vreo 70 de prussieni in captivitate; generalulu Benedek le dete drumulu dicènd, cà nici soldatii sei nu au ce manca, necum se mai póta da si la captivi de mancare. Mai intrase in capetele unoru comandanti si absurditatea, cá si cum prussianii aru invinge numai pentrucà aru avea comandanti francesi.[1])

Se dicea cà Bismark ar fi fost celu mai neinpacatu adversariu alu Austriei. Cà Bismark urise din sufletu pe aristocrati'a austriaca, despre acésta nu incape nici-o indoiéla, cà-ci elu nu facea nici-unu secretu din acea ura a sa. Bismark inse si ceilalti barbati de statu ai Prussiei, cari au mijlocitu confederatiunea cu Itali'a, cochetarea cu emigrantii magiari si declararea de resboiu, au fost numai executorii vointiei si dorintiei preponderantei maioritati a natiunei germane. S'au aflatu alti barbati de statu si generali, cari au voitu neasemenatu mai multu: desfiintiarea monarchiei austriace. Acésta se cunósce dintr'o scrisóre a ministrului Bismark càtra nevastasa, cu care ţinuse corespondentia désa in totu decursulu campaniei. In 9 Iuliu 6 dile dupa victori'a cea mare a loru, Bismark scrie din statiunea Hohenmauth: »Noue ne merge bine; daca nu vomu prea incorda pretensiunile nóstre si nu vomu crede cà amu cuceritu lumea, vomu si ajunge la o pace pretiósa. Noi inse ne insufletimu totu asĭa iute, precum si desperamu, si eu am chĭamarea ingrata de a turna apa in vinulu spumegatoriu si a proba, cà noi nu traimu singuri in Europ'a, ci înca cu alti trei vecini.[1])

---

[1]) Vedi Notitiele publicate dupa mórtea lui Fridericu. Vedi si Critic'a generalului prussianu Willisen si a colonelului Carolu v. Mathes Wien 1891 cum si Neue freie Presse din 24 Iuniu a. c.

Daca prussienii nu si-aru fi moderatu conditiunile, Franci'a era gata se sara cu armele, nu din vreo mare iubire càtra Austri'a, ci din mare interesu alu seu, cá Germani'a se nu póta fi unificata, nu inmultita cu provincii austriace, nu prepotenta in cóstele Franciei; atunci inse resboiulu universalu nu se mai putea incungiura.

Lumea e dedata cá se intrebe dupa fiacare resboiu de numerulu mortiloru si alu ranitiloru. In dilele nóstre informatiunile nu se mai ascund si nu se mai falsifica asĭa usĭoru cá odinióra. A scí inse numerulu exactu de o parte si de alt'a este fórte greu, uneori cu neputintia. A dou'a di dupa batalia se numera mortii si ranitii; ceia se ingrópa, acestia se asĭédia in spitale, daca sunt de acestea; altii se transpórta cine scie pàna unde si se dau in cur'a familiiloru. Din o lunga experientia se scie, cà dintre cei raniti si bolnavi moru mai multi decàtu càti au muritu inpuscati sau taiati. Multi se innéca in riuri, altii cadu morti de ostenéla sau de fóme pe drumuri. Nu avemu sub ochii nostrii date sigure despre perderile de vieti omenesci in cele doue campanii; credemu inse cà nu amu disu prea multu, daca vomu pune sum'a totala a mortiloru dintre 20 Iuniu si 20 Iuliu in armatele celoru trei staturi beligerante celu puçinu la 40 de mii, din cari $1/2$ se vinu pe armat'a austriaca. Càti din cei morti in lupte, sau dupa aceea in spitale voru fi fost din fiiĭ natiunei nóstre romane earasi nu amu fost in stare se aflamu de siguru; ne putemu face numai idea aproximativa din unele catalóge publicate curend in urm'a bataliiloru. Spre orientare fia de ajunsu càteva ecsemple.

---

[1]) Vedi: Bismark-Briefe 1844—1870. Originalbriefe Bismarks an seine Gemahlin, seine Schwester und Andere. Fünfte Auflage. Bielefeld und Leipzig 1891.

In Itali'a dupa luptele dela Custozza se asĭedĭasera la Veron'a preste 6000 raniti in 36 spitale si in càteva biserici. Cei raniti usĭoru au fost trimisi in alte cetati pàna la Botzen si Laibach. Dintre oficirii romani era ranitu greu Ioanu Balaciu colonelu la granitiari; raniti mai usĭoru locot. A. Procop, T. Falta, Ant. Parvulescu, C. Barbu, toti la Custozza. La Iosefstadt in Boemi'a G. Andreiu si Ioanu Urechiatu regim. Kellner Nr. 41.

La Custozza au remasu soldati morti din regimentulu Baden (Naseud) 49. Càti au muritu in spitale dupa lupta, nu se scie; raniti preste 150.

In lupt'a dela Chlum au cadiutu morti din reg. 46 Sachsen-meiningen locotenentii David Pop, Iosif Varnica. S'au perdutu in lupt'a dela padure maiorulu Noacu de Hunedóra, capitanii Nic. Marareanu si Andreiu Valceanu; ranitu capitanu I. Barbu.

Din regim. 64 Sachsen-Weimar-Eisenach morti capitanii Marcu Susan si Alecsandru Ioanovici; ranitu capitanu Alecsandru Varareanu.

Regim. Nr. 31 (Orlatu) numitu Mecklenburg-Strelitz, a perdutu la Custozza morti in lupta 29; raniti greu 40; raniti de a se puté vindeca 8; perduti 66.

Morti, raniti, perduti mai toti romani.

Din regim. totu ardeleanu Nr. 63 regele Niederlande au cadiutu morti si raniti 255 feciori.

Din regim. Ludovicu Victoru 65 totu ardeleanu, 188.

Din alte regimente au mai cadiutu la Königgraetz oficiri romani morti capitanii Georgie Doda, Andr. Rusu, locot. Adam Popu dela reg. 61.

Raniti si perduti capitanu I. Gogoltan, locot. I. Rumun, Petru Verchianu, Alecse Velia, G. Negrei regim. Nr. 51. Si multi altii inpartiti pe la regimente de alte nationalitati. Cine are timpu, le póte face catalogulu dupa publicatiunile armatei din a. 1866.

Se dice despre romani cá si despre francesi, cà ei nu se inrolédĭa bucurosu in regimente, dara dupace se vedu odata inrolati si jurati sub steagu, îsĭ inplinescu datori'a inpusa loru prin juramentu cá cei mai buni ostasi din lume, fàra cá se mai intrebe, pentru cine si pentru ce se batu si îsĭ arunca viati'a in pericolu; cu atàtu mai inflacaratu este entusiasmulu loru atunci, cand sciu cà lupta pentru natiunea, altariulu, patri'a si famili'a loru. Cà romanii s'au batutu si in 1866 fórte bine pre lànga tóte neauditele desastre ale armatei de nord, avemu laudele archiducelui Albrecht cunoscute de airea, cum si dela càtiva generali si coloneli; cunóscemu si casurile de inaintari ale oficiriloru romani, de si acestia erau si mai sunt neasemenatu mai puçini in proportiunea numerului totalu de 18 pàna in 20 de mii de oficiri si functionari militari din intréga armat'a austriaca, astadi austroungurésca. Cá documentu de purtare buna si de bravure mari sunt la armata si decoratiunile si laudele date in scrisu. De acestea s'au intemplatu multe si in 1866.

In regimentulu romanu granitiariu din Bànatu au fost inaintati Paul Rotariu si Georgie Brandu capitani cl. I; Petru Sabaila si Elia Pepa capitani cl. II; I. Badescu, Elie Floca, Ioanu Bacila locotenenti cl. I; locotenenti cl. II G. Vadrariu, Vas. Bihoiu, Eust. Sabaila, Radu Lalescu.

Din regiment 31 au fost decorati 63 romani.

Din regim. Baden Nr. 50 decorati 24, laudati 11 in fruntea tuturoru stegariulu Michailu Baiutiu cu medali'a de auru; toti ceilalti cu de argintu.

Dela regim. regele Niederland Nr. 63 decorati 5 sergenti, 4 corporali si càtiva feciori laudati.

Din regim. regele Bavariei Nr. 5 decorati 22, laudati 15, si acestia toti romani.

Se curmamu documentarile cu cifre, se adaogemu aici unele testimonii dela comandanti.

Regimentulu Nr. 2 de pedestrime cunoscutu cu numele Alecsandru imperatulu Russiei, avuse districtulu seu de intregire tĭér'a Oltului (Fagarasĭului) cu esceptiune de trei comune, intregu romanescu. Colonelulu seu Grivicici avend se plece dela Vien'a, oficirii regimentului l'au salutatu prin telegramu. Colonelulu le respunse:

»Eu multiamescu din inima bravului si eroicului regimentu pentru salutarea de despartire trimisa mie pe telegrafu, cand plecaiu dela Vien'a. Daca istori'a inregistréza in cartea sa cu péna de arama lupt'a nóstra cea gloriósa dela Trautenau; daca ea va spune patriei cu multiamire, cum se amestecase in dio'a aceea (27 Iuniu si in 28 la Rudersdorf) sunetele imnului Radetzky cu bubuitulu tunuriloru si cu trosnitulu pusceloru, si cum tóta larm'a de arme era inaduşita de strigatele entusiastice »Se traiasca Imperatulu,« ea in etern'a sa dreptate, nu va denega admirarea sa aceloru trupe, care la Rudersdorf luptasera in contra unui vrasmasĭu de sĭese-ori mai numerosu totu cu atàta abnegare de sine, cu càta virtute eroica.«

»Deci eu me ţiu prea norocitu, cà am comandatu in dilele acelea regimentulu 16 de venatori, regimentele Alecsandru si Airoldi in tocma de brave si decise, si cà au sàngeratu asĭa multi cameradi de arme.« (Publicatu in Herm. Zeitung din Octobre 1866).

Regimentulu de granitiari romani din Banatu luptase in corpulu alu III-lea comandatu de archiducele Ernest. La plecarea regimentului in districtulu seu archiducele fml. a scrisu de dato Villach Nr. 569 27 Sept. 1866 comandantelui Vezlar la Klagenfurt intre altele:

»Ces. reg. Locotenente Maresĭalu campestru Archiducele Ernest.«

»Càtra ces. reg. Regimentu banatĭanu romanu granitĭaru Nr. 13.«

»La prea inaltulu ordinu Regimentulu pléca acasa.«

»Cá uniculu, inse demnulu representante alu militariloru granitiari, acestu Regimentu a statu sub comand'a mea la armat'a de nord. Am fost martoru ţinutei sale celei ecsemplare in totu timpulu càtu a statu in corpulu alu III-lea de armata. Dupace densulu a venitu sub comand'a mea, me simtĭu obligatu a'i inpartasí in numele prea inaltului servitiu deplin'a mea recunoscintia si multiamita.«

»Resistenti'a cea curagiósa si valorósa a regimentului la Sadova, in dio'a cea grea dela Königgraetz, retragerea sa maiéstra spre Lipa, perseveranti'a barbatésca ací in campulu liberu, in foculu tunuriloru inimicului mai numerosu, precum si ţinut'a in ordine umeru la umeru in retragerea cea grea dupa batalia, voru fi pentru totdeauna momente pline de onóre in istori'a regimentului.«

»Sunt convinsu, cà acesta si de ací incolo in orice impregiurari va conserva spiritulu celu vechiu alu armatei austriace, cà se va folosí de ecsperientiele campaniei trecute si va progressa conformu recerintieloru timpului, eara la chĭamarea augustului nostru Domnu alu ostiriloru sunt convinsu cà elu va putea se caute linistitu si siguru in fati'a evenimenteloru viitóre.«

»Ernst m. pr.,
Feldmarschalllieutenant.«

Ordinulu prea inaltu de dato Vien'a 18 Iuliu 1866 in urm'a caruia au fost decorati multi oficiri si soldati din regimentulu 50 ne este cunoscutu din sus citat'a Istoria a regimentului II granitiariu. Intre decorati au fost maiorulu V. Velikan, capitanii Fr. Vlad, Achil Gatti, locoten. Vasilie Popiţĭan, Georgie Popu celu remasu mortu, si stegariulu Michail Baiutĭu.

Archiducele Albrecht cu ordinu de dato Galliera 11 Iuliu 1866 Nr. 43 plinu de laude pe regimentu, dispune cá se fia decorati: cu medali'a de bravura cl. I 13 feciori; cu medalia cl. II 18, intre cari si càtiva neromani; laudati 13, intre acestia 7 neromani.

Peneke colonelulu de atunci alu regimentului scrisese in ordinulu de di:

»Eu aducu cu mandria la cunoscinti'a regimentului acestea prea inalte si inalte distinctiuni ale purtarei viteze, si sunt convinsu, cà noi la ocasiunile viitóre nu numai vomu conserva acésta gloria castigata de regimentu, dara o vomu si mai inaltia.«

Carolu Schwaiger colonelulu de mai inainte alu regimentului si maiorulu seu Fridericu Krippel cadĭusera la Custozza, imperatulu inse le decretase si aceloru morti decoratiuni mari; au mai fost decorati dintre cei morti 1 capitanu si 5 locotenenti totu din acelu regimentu si totu pentru Custozza.

S'au aflatu si inainte cu 25 de ani in servitiu activu oficiri de nationalitate romana înca si la alte specii de arme; din acelea inse veniau adresse fórte puçine la cunoscinti'a nóstra;

preste acésta intre atàtea mii de nume nu e cu putintia se inchĭei la nationalitatea cuiva totu numai dupa nume care aru suna romanesce; multi romani curati dupa tata si mama au nume si connume strainu, mai alesu de sunetu slavonescu luatu dela serbi si dela ruteni.

In acesti 25 de ani din urma a datu bunulu Ddieu cá se ajunga la cunoscinti'a poporului romanu si nume ilustre de ale generaliloru de nationalitate romana, cá Traianu Doda, Guranu, Leonida Popp, Mich. Trapsĭa, càtiva coloneli, v.-coloneli si maiori. Nu este desĭertaciune nationala, care ne dictéza in péna nume si ranguri de acéstea militarie, ci sunt cu totulu alte cause de ordine superióra. Nici pàna in dio'a de astadi n'au incetatu gurile si penele vrasmaşiloru vechi ai elementului romanescu a dejosi pe romani cá rassa, cá soiu de ómeni inferiori altoru rasse, prin urmare cá destinati prin o lege a naturei a fi dominati de càtra alte popóra, a nu puté fi domni liberi preste persónele si facultatile loru fisice si spirituali. Mai vîrtosu li se denéga romaniloru spiritulu de ostasi, barbati'a, curagiulu, genialitatea strategica; de unde apoi adversarii inchĭeie cu adeverata inpertinentia, cà romanulu e nascutu numai cá se fia slug'a altora. Anume aici in Transilvani'a se observa in fiacare periodu de asentare, cà romanii dosescu dela tragerea de sorti. Noi amu relevatu acésta inpregiurare mai de multeori in viati'a nóstra in foi periodice; ne-amu provocatu inse totdeauna si la adeverulu constatatu in tóte staturile Europei, cà pe la margini, la granitie pretutindeni se intempla dosiri de acestea, in cele mai multe casuri pentru interesse familiarie, economice, comerciale, dela care depende adesea ecsistenti'a la comune intregi. In alte casuri cunoscute fórte bine guberneloru, feciorii nu aru dosí, daca functionarii administratiunii nu aru lua mita dela parinti, pentrucá precum s'a mai disu si la altu locu, se falsifice listele. In Galiti'a inainte cu càtiva ani au fost dati in cercetare vreo treidieci de medici din caus'a assentariloru. In a. 1866/7 intr'unu districtu alu Transilvaniei indata ce se schimbase prefectulu si càtiva functionari subordinati, noulu prefectu si unu protopopu au fost in stare se indemne si se presente la comissiunile de assentare atàti feciori romani apti a purta arme, in càtu li s'au computatu càtiva buni si pentru assentarile din anii urmatori. Prefectulu a fost laudatu, protopopulu decoratu.

Coconasii de aristocrati si de cetatieni bogati au fost scutiti de inrolarea in armata si pàna la 1866 prin legea care le permittea se se rescumpere cu bani platiti la statu; inainte de aceea in puterea altei legi îsĭ cumparau ei insi omu in locu. O faceau acésta coconasii de fricosi, de poltroni, sau din comoditate si lene, sau din interesse familiare ori economice, sau si multi din ura mare càtra armat'a austriaca? Din tóte acestea cause. Dupace s'a cassatu acea lege de rescumparare, se fiti vediutu pe parintii coconasiloru alergand, cum se dice la noi, cu capulu ruptu dupa mijlóce de scapare pentru scumpii loru fiĭ, la cari acum se inventau totu feliulu de neputintie si defecte fisice. Asĭa la cei cari batjocoriau pe romani de fricosi li se putea aplica prea bine dicatórea romanésca: Di'i tu ceuru, cá se nu'ti dica elu tie orbu.

In earn'a anului 1878 me intrebase generalfeldmarsiallieutenant br. Ringelsheim, pe atunci comandantu de corpu in Sibiĭu, cum s'a intemplatu, cá ostea Romaniei se desvólte o bravura atàtu de neasteptata in Bulgari'a, fàra cá se fia avutu traditiuni militare dintru o generatiune in alt'a, precum le au regimentele austriace compuse din romani, care de cand au fost organisate, de 170 si mai bine de ani au participatu la o multime de campanii si au sbeutu in sine spiritu militariu.

Eu am probatu escelentiei sale cu ecsemple istorice, cà si romanii din Romani'a avusera traditiuni militarie chĭaru si mai próspete din véculu alu 19-lea, castigate cu ocasiunea deseloru resbóie russo-turcesci; totodata inse am multiamitu in inim'a mea generosului comandantu de corpu, cà binevoise a me reflecta la traditiunile militarie. Este lucru mare pentru orice natiune cá se aiba traditiuni militarie. Unui poporu, ai carui fii nestricati sciu se móra cu arm'a in màna, îĭ este asecurata viati'a nationala. Numai oile sunt lipsite de orice arma, de aceea le si junghĭe care cum si cand îĭ place. Ómenii au trebuintia indispensabila de arme, nu spre a le folosí cá lupii, cá tigrii si cá leii, ci spre a se apara de acestia si de toti ómenii rapitori de tieri si averi, de ucigasi si de talhari.

In anulu 1866 armat'a austriaca, sau cum se dice dela dualismu incóce, armat'a austro-ungurésca de pedestrime era compusa numai din 80 de regimente si càteva batalióne. Din Transilvani'a intrégа, din Banatu si din comitatele Ungariei locuite de romani si de ruteni se intregea mai multu numai 15 regimente de infanteria si doue batalióne de venatori, din causa cum se pare, cà locuitorii regiunilоru muntóse si deluróse sunt pedestrii mai buni decàtu cei dela sĭesu. La calarime se luau puçini romani, la artileria si la trenuri mai nicidecum, pre cand astadi se inrolédĭa multi si la artileria. La regimentele de linia intregite cu romani se alaturá regimentulu granitiariu curatu romanescu (Caransebes) si partile din alte doue regimente amestecate cu serbi si cu svabi, totu din Banatu, care tóte dupa aceea s'au prefacutu in regimente de linia, cá si cele din Croati'a si Slavoni'a. Se frundiarésca cui îĭ place prin monografiile aceloru 15 respective 18 regimente pre càte 100 de ani inapoi, se afle despre faptele loru bellice, dara se nu uite a pune in cumpana si tractarea de odinióra, nu numai vitrega, ci in multime de casuri barbara si resbunatóre, la care erau supusi soldatii de càtra comandanti si oficiri cu totulu straini de poporu si de tĭéra, necunoscatori de limb'a nici-unui poporu, unii lipsiti si ei insii de orice cultura humanitara, venetici din tieri straine, inpinsi in ranguri naintea fiiloru patriei, ceea ce si era una din causele principale, pentru care fiiĭ patriei trecuti prin scóle si bine crescuti se feriau de servitiu in regimente.

Acea stare a lucruriloru s'a schimbatu cu totulu in acésta monarchia chĭaru dela 1866 incóce. In acelu anu nefericitu pentru armata, unu oficiru betranu facuse organismului armatei o critica aspra, dara fórte necessaria, in 12 articlii publicati in Pester Lloyd. Au mai urmatu si alte reforme radicale; oficiri straini nu se mai inbuldiescu; servitiulu este placutu.

Capu XIV.

Dualismulu.

§ 49. Mesuri preparative, negotiatiuni. Apararea barbatésca a autonomiei croate. Restaurarea constitutiunei. Denumirea ministeriului. Alte rescripte. Archiducele Stefanu fostulu palatinu nefericitu †.

Din rescriptele anterióre ale monarchului indreptate càtra Ungari'a, noi cunóscemu acum conditiunile principali de impacĭuire puse din partea Corónei: regularea noua a raporturiloru Ungariei càtra celelalte tieri ale monarchiei; regularea raporturiloru Croatiei si ale Transilvaniei cá tieri autonóme, care inse aparţinu la corón'a Ungariei, nu la corón'a Austriei; revisiunea legiloru din 1848 mai alesu intru càtu acelea lovindu in unitatea si in integritatea monarchiei violau sanctiunea pragmatica. Cunóscemu si resistenti'a cerbicósa a unguriloru mai vîrtosu cu privire la modificarea legiloru din 1848. Indata dupa catastrof'a dela Königgraetz acea resistentia ajunsese a fi si mai incordata, eara curtea strimtorata chĭaru si de càtra germanii austriaci ajunse cá se fia si mai aplecata pentru concessiuni.

Cu o di inainte de inchĭeierea armistitiului cu Prussi'a, adeca in 21 Iuliu Franciscu Deak si com. Iulius Andrássy au fost chĭamati la Vien'a, óresĭcum cá se asiste si ei la inchĭeierea armistitiului si la tractarile de pace, in realitate inse cu scopu de a se mai audí odata conditiunile Ungariei. Ambii acei barbati aveau se tracteze cu cabinetulu si cu corón'a cá ómeni privati, numai in numele loru; acum inse era sciutu, cà credintiele si opiniunile loru sunt identice cu ale marei maioritati, prin urmare densii puteau se dica prea bine: Ceea ce credemu si ţinemu noi, crede si ţine immens'a maioritate, care nu ne va da de mincĭuna.

Din acelea dile se si laţise faim'a, cà corón'a ar fi recunoscutu din legile dela 1848 necessitatea unui ministeriu ungurescu separatu de celu austriacu pe bas'a art. III care este compusu din 38 §§-i, in cari pre lànga ce se analisase natur'a potestatii suverane a regelui, se mai prevedea si potestatea totu de rege si pentru palatinulu tierei, prin urmare doi regi alaturea, afara numai de doue casuri. Dupa inchĭeierea pacii in Augustu a si inceputu se circuledĭe o lista de ministrii din partid'a aristocratica conservativa cu br. Sennyey in frunte cá ministru presĭedente; din acea lista inse nu s'au alesu altu-ceva, decàtu o spaima mare intre toti adversarii dualismului si intre aceia carii se temeau, cà conservativii ajunsi la putere in statu, voru ajunge cá se restaure chĭaru si iobagi'a, censur'a, batai'a si alte bunatati din cele vechi.

La càteva septemani dupa inchĭeierea pacei ne pomeniramu cà in Vien'a ese pe planu baronulu Ferdinand Beust, omu in etate de ani 57, carele functionase càtiva ani in carier'a diplomatica, eara dela 1849 fusese ministru de externe alu regelui Saxoniei, in acea calitate lucrase multu in contra Prussiei, si numai bine nu se avea cu Bismark. Beust pre lànga ce facuse studii frumóse si caletorise in tierile cele mai inaintate, era si fórte laboriosu. Asĭa Beust scapatu de resbunarea lui Bismark preste puçinu ajunse ministru primu in Austri'a.

In rescriptulu cu care s'a deschisu earasi diet'a Ungariei in 19 Nov. regele spune, cà proiectulu relativu la afacerile comune tuturoru tieriloru monarchiei îĭ este cunoscutu si cà coprinsulu aceluia se apropie de dorintiele Maiest. Sale, cà inse pe acesta îlu considera numai cá unu inceputu alu invoielei, eara nu invoial'a deplina, càci îĭ lipsesce respunsulu categoricu despre Unitatea monarchiei, despre comerciulu internationalu, admitterea contributiuniloru indirecte, nesuferite in Ungari'a pàna la 1848, precum si participarea la datoriile statului; in fine monarchulu revine din nou la modificarea legiloru din 1848, promitte inse unguriloru ministeriu responsabilu, precum si cà se va stabilí regimu constitutionalu in tóte celelalte tieri ale monarchiei, cá si in Ungari'a.¹)

Acum diet'a se puse pe lucru, adeca cá se mai compuie unu proiectu de adresa cá respunsu la noulu rescriptu. In 11 Dec. se cití adres'a, in care ungurii nu se abatu intru nimicu dela totalitatea pretensiuniloru cunoscute, ceru din nou amnestia neconditionata pentru toti emigrantii ecsilati, prin urmare si pentru Kossuth si pentru toti tiranii din 1849; numai sub acésta conditiune póte se succéda inpacarea.

Acesta era unu limbagiu earasi categoricu si la intielesu. Dupa Königgraetz le convenia si asĭa, mai usĭoru si decàtu in 1860 dupa Solferino.

Preste càteva dile venind la Pest'a ministrulu Beust si cancelariulu Mailath ţinura conferentie confidentiale asupra diverseloru diferentie cu capii partideloru, si mai de aprópe

---

¹) Croati'a, Slavoni'a, Dalmati'a.

cu Fr. Deak. Beust a sciutu se induplece la multe pe unguri. De atunci apoi se latise faim'a in ambele parti ale monarchiei, cà conditiunea principala adoptata cu ambele bratĭa a fost, cá »nationalitatile se fia trantite la parete,« precum se audise cà s'a esprimatu Beust, adeca cele de preste riulu Leita se fia supuse germaniloru, eara cele de dincóce magĭariloru, doue popóra domnitóre si optu supuse ascultatóre, doue limbi suverane si optu aruncate dupa usĭa.

Intre acelea primblari ale ministriloru ajunse la cunoscinti'a publica si respunsulu Croatiei datu la provocarea cá se'si trimita si acea tiéra deputati la diet'a Ungariei. Respunsulu croatiloru a fost negativu categoricu, motivatu cu demnitate de ómeni. Scimu cà se intrunisera doue comissiuni, ungurésca si croata cu scopu de a complana punctele de diferentie. Resultatulu a fost unu zero. Diet'a Croatiei pre lànga ce perseverá pre lànga vechĭulu seu dreptu publicu, apucase a vota in sessiunea sa din 1861 unu art. de lege in ordine alu 42-lea, a'i si castiga prea inalt'a sanctiune. In acelu art. de lege se asigura regatului triunitu 1) integritatea; 2) autonomi'a sa legislativa; 3) raporturile ambeloru regate, a Ungariei si a Croatiei, càtra olalta si càtra imperiu.

Cu acea lege croatii puteau se astepte in liniste eşirea monarchiei din atàtea incurcaturi. Unguriloru nu le convenia de locu acea lege, si multi dintre ei avea fruntea cá terminulu autonomia se'lu esplice asĭa, cà numai persónele potu fi autonóme, adeca se'si faca fiacare omu siesi lege, eara pentru tiér'a croatiloru trebue se se faca legi, ce e dreptu, si cu conlucrarea deputatiloru croati, numai in diet'a Ungariei. Membrii unguri ai comissiunei au promisu croatiloru, cà in obiectulu acesta voru propune dietei unguresci cá se faca pe voi'a loru, croatii inse avura cause de ajunsu cá se nu le dea crediementu. Preste acésta comissiunea, deputatiunea ungurésca declarase, cà Ungari'a nu va suferí, cá orasiulu litoralu Fiume la Marea adriatica si insul'a Mur si remàie cá parti din teritoriulu Croatiei. Dupa desfacerea comissiunei cei 12 deputati din Croati'a substernura raportulu loru dietei croate.

Aveau si Croatii cá si Ardelenii pe unionistii loru mai vîrtosu intre aristocrati, parte casatoriti cu femei din Ungari'a, parte si cu proprietati pe teritoriulu Ungariei; altii erau indiferenti, neţinènd la nici-o nationalitate. Acei pamenteni le faceau mari greutati si neplaceri.

La Raportulu deputatiunei datu in desbaterea dietei croate luase cuventulu mai anteiu episcopulu rom. catolicu Strossmaier dela Diakovar in sĭedinti'a din 17 Decembre. Acelu barbatu eclesiasticu, pre càtu de mare patriotu croatu, pe atàta si oratoru eminentu, dupace inpartasí dietei punctele essentiali de diferentia intre Croatia si Ungari'a discutate in comissiune fàra nici-unu resultatu, sciind totodata cà gubernulu din acelea dile alu Croatiei prea era sau indiferentu sau fricosu fatĭa cu Ungari'a, îsĭ incepù cum am dice, filipic'a sa tocma dela acesta, spunend gubernului dreptu in fatĭa, cà este neputincĭosu si ratacitu si cà nu este unu singuru omu in totu regatulu triunitu, care se nu se plànga in contra aceluia; indata apoi numesce si càteva erori si ticalosii periculóse ale gubernului, dintre acelea care punu in pericolu chiaru existenti'a Croatiei si a nationalitatii croate. Strossmaier nu crutià nici pe gubernulu centralu din Vien'a, intre altele 'i plesnesce in fatia, cà acela cu sangele regimenteloru slave apara interessele natiunei germane, precum a si fost in adeveru pàna in anulu 1866, deci elu cere desfiintiarea institutului granitiariu si incorporarea regimenteloru la Croati'a.

De ací inainte episcopulu oratoru venind la diferentiele cu Ungari'a, pe acelea le arata a fi atàtu de incordate si infumurate, in càtu Croati'a niciodata se nu le póta accepta; cà-ci anume ungurii intielegu autonomi'a asĭa, in càtu natiunea croata se incetedie a mai fi si a mai existe cá individualitate nationala de sine statatóre cu limb'a si cu legislatiunea sa. Deputatiunea mersese cu concessiunile sale pàna la estreme, cea ungurésca inse pretindea totu mai multu, si acum remànea cá se decida diet'a. Strossmaier era convinsu, cà nici diet'a croata nu va ajunge la nici-o intielegere cu diet'a Ungariei.

Asupra diferentiei pentru Fiume dice episcopulu, cà acelu districtu litoralu este situatu intre Croati'a si marea adriatica in distantia de 40 miliarie dela Ungari'a, si este legatu atàtu de strinsu cu patri'a sa, cum este legata màn'a drépta cu corpulu omenescu, totusi ungurii îlu pretindu cá incorporatu si unificatu cu Ungari'a.

Mai departe ungurii pretindu cá Croati'a se'si modifice art. de lege 42 din 1866 asĭa cum le place loru. Acea lege inse este inradecinata in legile mai vechi, anume din 1527, 1712 si 1848 prin care fusese asecurata autonomi'a Croatiei pe vécuri inainte; deci natiunea nu va renuntia niciodata la acelu articolu de lege 42. »Inca mai traiesce in poporulu croato-serbu consciinti'a de sine si elu doresce a'si deslega problem'a sa in folosulu omenimei intregi. Niciodata natiunea nóstra nu se va desparti de art. 42.«

Fatĭa cu monarchi'a, cu Dinasti'a imperatésca si cu drepturile acesteia de suverana asupra regatului triunitu Croatia, Slavonia, Dalmati'a episcopulu Strossmaier a probatu cu sanctiunea pragmatica in màna, cà acestu contractu bilateralu îlu inchĭeiese in 1712 si dupa aceea sub Mari'a Teresi'a de buna voia, ne intreband pe vreo alta natiune, si cand ungurii au voitu se coprinda si pe Croati in a loru sanctiune pragmatica, acestia au respinsu acea comuniune. La punctulu acesta genialulu si curagiosulu episcopu mai pronuntià si acestea cuvente memorabile:

»Frumosu e cuventulu libertate, acésta inse niciodata nu trebue se fia castigata cu pretiulu nimicirei existentiei nationale.«

Mai departe continua Strossmaier:

Natiunea nóstra are ratiuni politice inportante, cá se lucreze ea singura pentru sine. Gubernulu nostru servesce intentiunile strainiloru, dara noi se nu asteptamu pàna cànd se va da focu la invelisĭele caseloru nóstre. Se aratamu celu puçinu cu fapt'a, cà protestamu in contra procedurei pornite asupra nóstra. Intrebati pe Deak, pentru ce totu merge la Vien'a (Zsivio sgomotosu). Astadi se lucra, cá in locu de unu centralismu se fia doue si se domnésca numai doue natiuni, cea germana si cea magiara. Feudalismulu se intre earasi in organismulu monarchiei, se domnésca earasi numai oligarchi'a spre ruşinea natiuniloru. Deci spre a inpedeca acésta, se intramu in actiune. Amu respinsu si noi cele doue acte de statu cá octroate; cà-ci am disu: Nimicu de noi fàra de noi; recunóscemu inse necessitatea unui parlamentu centralu, voimu inse cá acela se fia votatu in dietele provinciiloru monarchiei si compusu din acelea.

Dupa inchiderea desbateriloru diet'a Croatiei limpedí situatiunea sa prin doue voturi ale maioritatii, care au fost:

1. Diet'a ţine la art. 42 si dechiara cà numai acésta lege o are de basa si de indreptariu in regularea relatiuniloru de dreptu publicu cu Ungari'a.

2. Croati'a nici este indreptatita nici obligata a trimite deputati la diet'a Ungariei. Fatia cu imperiulu ea adópta principiile coprinse in diplom'a din 20 Oct. 1860.

Acésta fù purtarea Croatiloru fatĭa cu dualismulu si cu acea barbatia îsĭ asigurara ei autonomi'a loru.

Atunci magiaronii au declaratu, cà se abţinu dela votu. Luptele nu s'au terminatu nici la ei cu atàta, in fine inse maioritatea preponderanta a Croatiloru totu îsĭ ajunse scopulu doritu.

Cu inceputulu anului 1867 diet'a Croatiei fù prorogata cu rescriptu din 4 Ianuariu, in care monarchulu promitte, cà dorintiele si cererile voru fi examinate seriosu, cà inse o decisiune definitiva se va lua asupra loru numai dupace se va cunósce resultatulu invoieliloru cu Ungari'a, precum si opiniunile celorlalte regate si provincii ale monarchiei, pe care au se le supuna si acelea prin dietele loru la prea inalt'a cunoscintia cu privire la organisatiunea constitutionala a monarchiei intregi.

Croatii au intielesu tendenti'a acelei resolutiuni si au urmatu cu atàtu mai de aprópe mersulu negotieriloru intre Pest'a si Vien'a. Nici ei nu mai credeau acum la nimeni.

In 9 Ianuariu se aflá in Vien'a o deputatiune ungurésca compusa din G. Mailath, br. Sennyei, c. Iul. Andrássy, br. Ios. Eötvös si Melch. Lonyay, care a ţinutu conferentie lungi cu ministrulu inportatu br. Beust, carele si formulase elu insusi conditiunile principali ale dualismului.

Pàna in 26 Ianuariu a fost gat'a si comissiunea de 15 respective de 67 membri ai dietei cu operatulu seu dualisticu. Intr'aceea diet'a Ungariei in sĭedintiele sale discutá unele proiecte si multe interpelatiuni, combatea unu rescriptu cu care monarchulu cerea recruti, diet'a inse declarase cà nu mai sufere se scótia recruti fàra votulu ei.

Dupa atàtea valuri, intrige si sbucĭumaturi eata cà ajunse la Pesta si rescriptulu din 17 Februariu 1867, cu care Maiest.

Sa restaurà constitutiunea ungurésca inpreuna cu legile din 1847/8. In acelasi rescriptu comitele Iul. Andrássy fù numitu presĭedente alu ministeriului ungurescu.

A dou'a di s'a publicatu list'a celorlalti ministrii, cari conformu legii din 1848 au fost: ministru lànga persón'a imperatului comitele Festetics; de interne br. Wenkheim; finantie Melch. Lonyay; lucrari publice si comunicatiune com. Emer. Miko fost gubernatoru alu Transilvaniei; agricultura, industria, comerciu armeanulu Gorové; cultu si instructiune br. Josef Öetvös; Baltasar Horvath justitia (fiiulu unui cĭobotariu, cu a carui denumire se facuse concessiune classei industriariloru mici, dara a ţinutu puçinu).

Acelu rescriptu de restauratiune in integrum, dupa atàtea incercari, tèrgueli si tocmeli de càtiva ani, a produsu mare bucuria la maioritatea dietei si la tóta partid'a numita a lui Deak. Nu asĭa la partid'a lui Kossuth. Acésta dupace vediuse cà in fine Ungari'a totu se va impaca cu dinasti'a si cu monarchi'a, au inundatu tier'a cu proclamatiuni tiparite in numele lui Kossuth, intru care Deak si ministrii noi suut inferati cá tradatori ai patriei. Placatele revolutionarie lipite pe pareti provocau la innoirea versariloru de sange din 1848/9. Rebelii catilinari se pregatisera din 10 Februariu, atunci inse li s'a deochiatu planulu, cà-ci atentatulu se denuntiase politiei.

Mai dintru odata cu denumirea ministeriului ungurescu a fost desfiintiate cancelariile de curte a Ungariei si a Transilvaniei, eara archivele loru si tóte processele pendente au fost transpuse la ministeriulu ungurescu. La cancelari'a transilvana cea din urma sĭedintĭa de despartirea functionariloru s'a ţinutu in 10 Martiu.

Totu in acelea dile a cadĭutu si ministrulu Belcredi cu ceilalti companioni ai sei. Multu strigase asupra loru press'a germana; le-au datu de capu numai desastrele din Boemi'a.

Ce destinu alu sortii! In dio'a in care fù proclamatu ministeriulu ungurescu la Pest'a, fostulu palatinu archiducele Stefanu a reposatu la Mentone, unu orasĭu maritimu nu departe de Nizza, unde se mutase din regiunile Renului pentru cautarea sanetatii. Exilatu in Septembre 1848 din totu coprinsulu monarchiei in urmarea evenimenteloru nefericite, prin care se stricase cu famili'a domnitóre, bunulu archiduce ajunsu intre dóue focuri, cadiuse victima educatiunei sale unguresci, de care avuse parte si care nu i s'a ertatu niciodata.

Archiducele Stefanu a fost fiĭulu archiducelui palatinu Iosifu si frate alu archiducelui Iosif actualu comandante alu militiei teritoriale. Parintele loru fusese unulu din fratii imperatului Franciscu I. Elu cá palatinu gubernase Ungari'a in 50 de ani spre mare indestulare a aristocratiei mai mari si de mijlocu; diet'a din 1847 cu patru luni inainte de revolutiune îĭ votase unu monumentu maretiu; apoi totu atunci cu art. II de lege proclamà pe fiiŭ-seu Stefanu palatinu in loculu parintelui reposatu. Ministrulu principe Metternich s'a opusu tare la confirmarea acelei alegeri dicènd, cà se póte intempla, cá ungurii se'lu proclame dupa unu timpu chĭaru rege si se voiésca a funda o dinastia curatu ungurésca. Prevederea lui Metternich era pe aci se se inplinésca; cà-ci adeca diet'a Ungariei a si votatu in 1848 art. de lege III, care investea pe palatinu mai cu tóte prerogativele unui rege suveranu, precum nici-unu palatinu nu le mai avuse vreodata. Inca unu pasu inainte si Stefanu putea fi proclamatu rege. Legea inse din 1848 mai avea si alta scadere fórte periculósa; sfer'a de activitate si putere intre palatinu si ministeriu era fórte reu definita, confusa, incurcata. Urmarea fù, cà Stefanu in 14 Septembre declarase dietei, cà elu voiesce se guberne deocamdata fàra ministeriu. Din acelu momentu chĭaru si partid'a lui Deak se retrasese de càtra Stefanu; i s'a lasatu inse comand'a suprema a trupeloru unguresci anume contra lui Ielachich. Este sciutu apoi, cà Stefanu nici nu dedese fatĭa cu Banulu, ci din o causa înca necunoscuta in 22 Sept. s'a intorsu iute la Bud'a si de acolo insoçitu numai de unu calugaru merse la Vien'a, unde in 24 Sept. îsĭ dete dimissiunea dupace'si audise cele mai grele mustrari, precum de ecs. »rapitoriu de coróne.« Archiducele adeca alunecase mai de inainte cá se garanteze la curtea imperiala pentru credinti'a unguriloru; totu elu a statu cu totu adinsulu la curtea imperiala, pentrucá se accepte fusiunea Transilvaniei cu Ungari'a. Sórtea lui Stefanu fù ecsiliu pe viatia la Schaumburg, dominiu remasu lui hereditate dela mam'a sa.

§ 50. Uniunea Transilvaniei consumata. Fusiunea urmédia treptatu. Comissariulu reg. c. Em. Péchy. Multe brutalitati. Pretensiuni hostile asupra principateloru romane si Carolu I.

In rescriptulu din 27 Februariu, cu care monarchulu restaurà constitutiunea Ungariei si denumí noulu ministeriu, alini'a a 12-cea suna si despre marele principatu alu Transilvaniei si despre Croati'a. Cu acésta regele se indrépta càtra diet'a Ungariei si'i dice:

»DVóstra M'ati asiguratu de repetite-ori, cà in privinti'a afaceriloru comune si a modului administrarii acelora îmi veti substerne unu proiectu, carele se corespunda la conditiunile de viatia ale monarchiei, cà Dvóstra veti lua indata la pertractare modificatiunile dorite de Noi, care se voru propune de càtra ministeriulu Nostru responsabilu ungurescu asupra càtorva decisiuni din legile dela 1848, cum si cà DVóstra veti fi drepti destulu spre a respecta dreptele pretensiuni ale tieriloru annecse si veti ingrijí pentru luarea de mesuri necessarie la delaturarea greutatiloru inpreunate cu trecerea dintru o stare in alt'a.«

Totu din 17 Februariu monarchulu trimite ministrului presĭedente c. Iuliu Andrassy urmatoriulu autografu:

»Iubite comite Andrássy! Fiindcà ministeriului Meu ungurescu intocmitu din nou i se va concrede si problem'a deslegarii spre indestulare a cestiunei relative la uniunea Transilvaniei cu Ungari'a intru intielesulu cuventului Meu de tronu la deschiderea dietei ungurescì din 14 Decembre 1865 càtra diet'a Transilvaniei, si prin urmare activitatea oficiala a cancelariei Mele de curte are se inceteze, — asĭa Eu îtĭ comitu dtale, cá cu privire la terminulu si la modulu incetarii totale de activitatea oficiala a acestei cancelarii de curte, cum si cu privire la transpunerea afaceriloru aceleiasi la ministeriulu ungurescu ce este se se infiintieze, in cointielegere cu comitele Franciscu Haller conducatoriulu cancelariei Mele transilvane de curte, pe care înca l'am insciintiatu prin autografulu alaturatu in copia, se iai mesurile corespundietóre, si in privinti'a ulterióreloru dispositiuni cu functionarii si cu sĭerbitorii acestui dicasteriu de curte totu intru intielesulu in care M'am respicatu Eu in autografulu Meu de astadi relativu la desfiintiarea cancelariei Mele unguresci.

Vien'a 17 Februariu 1867.

Franciscu Josef m. pr.

Asĭa, cu acestu autografu cancelari'a, adeca ministeriulu vechiu alu Transilvaniei s'a desfiintiatu, archive si tóte afacerile s'au inpartitu la ministeriile unguresci. Ce s'a intemplatu cu gubernulu provincialu din tiéra, vomu vedea.

Autografulu prea inaltu adresatu comitelui Haller se incepe asĭa:

»Iubite comite Haller! Cu privire la dorintiele si rugamintile staturiloru si representantiloru iubitului Meu regatu alu Ungariei adunati in dieta, Eu am decisu infiintiarea unui ministeriu ungurescu responsabilu, si spre a'lu realisa am denumitu totodata pe comitele Iuliu Andrássy ministru-presiedente.«

»Mai departe fiindcà acestu ministeriu va fi insarcinatu totodata cá se deslege spre multiamire problem'a relativa la uniunea in fapta a Transilvaniei cu regatulu Meu Ungari'a, care este cestiune pendenta, intru intielesulu cuventului Meu de tronu dela deschiderea dietei unguresci din 14 Decembre 1865 si alu rescriptului Meu din 25 Decembre 1865 càtra diet'a Transilvaniei, asĭa activitatea oficiala a Cancelariei Mele transilvane reinfiintiate intru intielesulu autografului Meu din 20 Oct. 1860 are se inceteze cu acelu adaosu, cà Eu recunoscu cu deosebita indestulare credinciós'a inplinire a datoriei sale de càtra aceeasi.«

A dou'a parte din acestu autografu este numai repetitiunea celoru coprinse in celu adresatu ministrului Andrassy.

Dimissiunea lui Haller, alui Majlath, alui Sennyei se coprinde separatu in totu atàtea bilete si tóte din 17 Febr.; apoi tóte se comunica si ministrului presĭedente austriacu br. Beust. Adeca a mersu astadata cu biletele de màna cá si in 20 Octobre 1860, mai multe dintr'odata.

Dela rescriptulu din 25 Dec. 1865 cu care monarchulu ia cunoscintia despre cele patru operate trimise dela diet'a din Clusĭu, trecusera mai 14 luni intru asteptarea unei decisiuni definitive a corónei, si acum o vedemu. Monarchulu considera uniunea Transilvaniei cá cestiune pendenta; deslegarea ei inse o dà in grij'a ministeriului ungurescu, carele va avea se o dea in desbaterea dietei unguresci; apoi acolo se va alege din ea aceea ce va voí Ungari'a, precum s'a si intemplatu.

Comissiunea care fusese insarcinata cu formularea conditiuniloru uniunei a tandalitu dile si septemani cu cugetulu reservatu, cá asĭa numitii antiunionisti se fia ţinuti in asteptare desĭérta pàna cand ministeriulu va prinde gur'a pensei si va trage informatiuni din tóte partile tierei, înca si din alte tieri ale monarchiei, pentru-cá se védia cum este primita si judecata acésta revolutiune pacifica, adeca dualismulu. Se mai asteptá cá se se declare si Croati'a. Intr'aceea trebuea se se dea timpu si comissiunei insarcinate cu redactarea unei legi ce ar avea se asigure drepturile nationalitatiloru in statu.

Mai pre sus de tóte inse ministeriulu avea se'si ţiĭe parol'a data curtii, cà conditiunile dualismului asĭa precum au fost ele formulate si votate in comissiunea cea mare (care era redusa din 67 la 65 membrii) voru fi primite si votate si de càtra dieta cu mare maioritate.

Spre a se apropia càtu mai iute de scopu, ministeriulu dete in 23 Februariu doue circularie, in celu de anteĭu se decide, cá toti functionarii se remàie in functiunile loru pàna cand ministeriulu va fi in stare de a lua in màna tóte firele administratiunei; pàna atunci nimeni se nu'i inpedece in activitatea loru; alu doilea cerculariu este indreptatu asupra turburatoriloru de linistea publica, cari sfàrmau emblele (pajorele), rupeau steaguri, manjĭau inscriptiunile germane sau sunatóre in alte limbi, batend si amerintiand cu mórte pre cei cari ţinusera pàna atunci cu gubernulu centralu austriacu.

Din toti au paţitu mai reu si in acésta epoca slavacii din Ungari'a superióra. Functionarii dela Lipto-Szent Miklos, kossuthiani turbati, au aruncatu in temnitia pe 6 slavaci fruntasi, professori, doctori, popi s. a. Dupa denumirea ministeriului se dedese ordinu strictu, cá locuitorii se iluminedie. Slavacii n'au voitu, eara la cari au iluminatu de frica, sér'a li s'au spartu ferestrile.

In alte localitati studentii si altii spargeau ferestrile neiluminate. In M. Sigetu capital'a Marmatiei, studentii dela colegiulu calvinescu s'au purtatu in modu barbaru cu locuitorii.

In Transilvani'a înca s'au intemplatu mai multe escesse caracteristice. In Clusĭu strigau càtra studentii romani din classele superióre: Valachi prosti si dobitóce, preste puçinu aveti se periti.[1])

In 16 Maiu unu renegatu fanaticu anume Bisztrai, atunci vicefiscalu in Fagarasĭu, sarind pe din apoi asupra advocatului I. Romanu pe promenada îĭ trase palmi, pentrucà aparase pe romani; unu altu functionariu îĭ astemperà furiile.

In 5 Maiu studentii din Clusĭu condusi de unu magnatu batjocorira in modu infamu pe episcopulu rom. catolicu Michail Fogarasy cu musica de mîtĭe, din resbunare, cà-ci primise scaunulu episcopiei dupa Hajnald.

In 31 Maiu doi domnisiori unu grafu Teleki si br. Bánfy dela colegiulu calvinescu din Aiud, s'au remaşitu cu altii de ai loru, cà voru merge la Blasĭu si pre càti studenti voru afla acolo, pe toti îĭ voru bate. In adeveru ei au si mersu la Blasĭu, unde tragènd la ospetaria s'au si purtatu in modu provocatoriu, in càtu au si fost siliti se o ĭa la fuga sarind preste ştobóra pàna au scapatu sub protectiunea finantiloru armati.

La comun'a Logigu (nu departe de orasĭulu Téca) unu nemesĭu anume Geza Forro a inpuscatu in 15 Aprile pe unu baiatu alu lui Alecsandru Grauru de lànga plugu, numai asĭa din chiar-seninu, cà-ci este romanu.[2])

Din cele multe blastematii si barbarii intemplate in acelea dile fia de ajunsu si numai cu acestea puçine scóse aici cá semnu alu timpului.

Multi functionari au datu porunci pentru iluminatu, dara cu puçinu resultatu, cà-ci ómenii nu aveau placere se se bucure de frica. In Sasime au iluminatu numai magiarii càti erau si sasii unionisti, cà-ci acum sasii se desbinasera in Jungsachsen sau magiaroni si in Altsachsen ori autonomisti. Ceea ce nu amu fi crediutu noi cá se vedemu s'a intemplatu si in Secuime, unde poporulu nicidecum nu sĭ-a saritu din pele de bucuria. Cá si alte popóra, asĭa si Secuii nu intielegeau pentruce se bucurá aristocrati'a loru mai mare si mai mica; acésta se bucurá in asteptarea functionariloru pentru cele mai multe familii; poporulu nu sciá se se bucure, daca nu audĭa cà inpositele directe s'au micsĭoratu, monopolulu de tabacu s'a desfiintiatu, sarea s'a eftinitu, accis'a si finantii au disparutu, gendarmii se ducu; din contra tóte acestea sarcine au remasu si sub ministeriulu ungurescu. Din uniune si autonomia secuiulu nu intielegea nimicu.

---

[1]) Gazeta Tr. Nr. 35 pag. 138 in limb'a loru: „Ostoba, marha oláh, majd el pusztultok."

[2]) Gazeta Tr. Nr. 36 p. 142.

Veniau si dela Croati'a totu numai sciri sinistre. Croatii nu voiau se audia de supunerea tĭerei loru la unu ministeriu ungurescu. Acea resistentia i s'a parutu curtii atàtu de mare, in càtu pre cand era se se deschida in 1-a Maiu sessiunea nóua a dietei croate, episcopulu Strossmaier chiamatu si preas. sa ad audiendum verbum regium, fusese provocatu cá sau se apere propunerile Ungariei relative la uniune, sau se absentedie dela diet'a Crotiei, eara dupace numitulu episcopu a declaratu, cà nu se póte abate intru nimicu dela opiniunile professate in diet'a din urma, atunci i s'a pusu alternativ'a: Sau vei absenta dela diet'a din Zagrabi'a, sau vei renuntia la scaunulu episcopiei.

Acea tractare alui Strossmaier nicidecum nu era de natura cá se inspire curagiu altoru archierei de orice confessiune.

In 7 Martiu avuse si o deputatiune de slavaci audientia la imperatulu in Vien'a; ei s'au rugatu cá se fia aparati de asupririle ungaresci. Monarchulu le promisse, cà le va inpliní dorinti'a »dupa putintia.«

Plansorile, de si separate asĭa cum ajungeau la tronu din partea nationalitatiloru, orisi-cum ajutau multu spre a mai modera furiile de resbunare ale rassei dominante, de care cu apropierea incoronarei se ingrijase chiaru si Franc. Deak, cá nu cumva se puie la proba prea grea patienti'a celorlalte popóra nemagiare.

In 12 Martiu monarchulu aflase de bine a vení earasi la Bud'a. In 14 ministrii depusera juramentulu in manile Maiestatii Sale. Deputatiunea dietala alésa din 18 Febr. condusa de archiepiscopulu Bartakovics multiamí in numele camereloru pentru constitutiunea restaurata. Regele stete in Bud'a mai multe dile, adeca pre càtu s'au desbatutu in dieta operatulu comissiunei de 65 care coprindea conditiunile dualismului. Operatulu s'a votatu apoi in 30 Martiu. In 6 Aprile monarchulu plecà pe neasteptate la Vien'a in urm'a unoru sciri grave primite din Orientu si dela frate-seu din Mexico.

Intre acestea diet'a se ocupá si cu modificarea legiloru din 1848, ale caroru scaderi periculóse au fost recunoscute de càtra maioritate, precum fusesera calificate mai de multeori da càtra rege. Diet'a votà mari modificari, numai uniunea Transilvaniei o lasà neatinsa.

Afland atàtu curtea càtu si ministeriulu ungurescu din necurmatele denuntiari, din lupt'a diarieloru, din amerintiarile aristocratiei ardelene, cum si din ţinut'a romaniloru, înca si a maioritatii sasiloru, cà spiritele in Transilvani'a in locu de a se linistí si inpaca, se irita totu mai tare, si discordi'a incepe se tréca in hostilitate, s'a decisu cá se se ia mesur'a estraordinaria usitata si in alte timpuri in casuri de acestea. Gubernulu provincialu in Clusĭu mai fù toleratu pe unu timpu scurtu in contra vointiei aristocratiloru, alu caroru capu de atunci com. Dominicu Teleki pretinsese in tonu violentu, cá nu numai se fia gubernulu desfiintiatu, dara se se stérga si cea mai suptire urma de existenti'a principatului Transilvaniei, se nu se mai audia nici numele lui si nici-o reminiscentia dintrensulu se nu mai remàie; se si scótia ministeriulu din functiuni pe toti càti au servitu sub sistemele austriace, mai alesu in Transilvani'a, se nu caute nici la caracterulu privatu, la onestate si moralitate, ci numai la ţinut'a politica a ómeniloru.[1])

La acelea atacuri vrasmasiesci G. Baritiu care nu a purtatu in viati'a sa nici-odata vreo functiune publica platita dela statu si nici dela vreunu municipiu politicu, dete adversariloru unu respunsu totu asĭa de necrutiatoriu dicèndu aristocratiloru, cá se caute pe tradatorii patriei acasa la ei, in familiile loru, intre aceia cari au vendutu acésta patria in 31 Maiu 1848, si se traga in cercetare de tradatori pe acei aristocrati ai loru, cari in a. 1849 au cerutu cu suplicele loru dela imperatulu Nicolae I ajutoriu armatu si au primitu in tiéra ostile Rusiei, cá se sugrume revolutiunea ungurésca.[2])

---

[1]) Pesti Naplo „Irányeszmék;“ Koloszvari Közlöny Nr. 43 din 1867.

[2]) Gazet'a Trans. Nr. 26 pag. 102 din 1867.

In acésta stare de lucruri generalulu com. Lud. Crenneville fù revocatu dela presidiulu gubernului, eara in loculu densului vení comitele Emanuel Péchy in calitate de comissariu alu regelui cu instructiuni speciali, cá se stea in fruntea gubernului si se conduca afacerile tierei. La scirea despre venirea acestui magnatu din Ungari'a, aristocratii si cĭocoii se facura si mai rei, mai amerintiatori, cá in dilele lui Vay, Beöthi, Csányi in 1848/9. Famili'a Péchy era cunoscuta in acésta tiéra numai cultivatoriloru de istoria din véculu reformatiunei religióse.

In 5 Maiu comissariulu Em. Péchy ajunse la Clusĭu intimpinatu cu parada mare, cu deputatiuni, salutatu si de membrii gubernului si de alte auctoritati. Cu acea ocasiune se ţinura dupa datin'a ungurésca mai multe cuventari fórte lungi, eara anume com. Oliver Bethlen vorbí despre »paretii de ghĭtĭa ai tiraniei,« si altu coconu Ioanu Bethlen vorbí cu atàta focu pentru uniunea neconditionata, cá si cum atunci indata ar fi voitu se si plece la batalia. Comissariulu le respunse cu blandetie; prometiend la toti tóte bunatatile, dreptate, egalitate, fratietate, comunicatiune, comerciu, industria, uniune perfecta si libertate comuna. Au mersu si romani in deputatiune; comissariulu îĭ primí cu tóta bunavointi'a cá si pe altii, eara si purtarea cea modesta a romaniloru a facutu asupra comissariului inpressiunea, cá si cum romanii nu aru fi nicidecum asĭa selbatici precum îĭ descrisesera aristocratii, decàtu numai cà craniulu loru ar fi cam tare.

In 8 Maiu comissariulu Em. Péchy primí presidiulu gubernului, cu care ocasiune îsĭ desfasĭurà program'a sa intr'unu discursu lungu, dara moderatu si crutiatoriu fatĭa cu patimele colcaitóre. Comissariulu premitte indata la inceputulu vorbirei sale, cà este petrunsu de inportanti'a missiunei inpuse lui de càtra rege si gubernu; esc. sa scie cà a cutediatu prea multu cand a luatu asupra'si acea sarcina grea; problem'a cea mai grea din tóte este pentru densulu uniunea Transilvaniei cu Ungari'a; totu asĭa inse elu are missiunea de a mijlocí indestularea si inpacarea interesseloru, pe care le au diferitele nationalitati asĭa, in càtu regularea loru se produca preste totu incredere. Intr'aceea cu ajutoriulu lui Ddieu si alu buniloru fii ai patriei, si pe lànga abnegatiune ceruta de grelele inpregiurari se va apuca de lucru cu atàtu mai curend, cu càtu scie bine si simte, cà Maiestatea Sa c. r. si gubernulu pune mare pondu pe linistirea Transilvaniei si pre càtu mai curend'a descurcare a'cestiunilorn relative la unirea ei cu Ungari'a. Deci esc. sa are se studiedie inainte de tóte natur'a multeloru interesse ale acestei tieri; spre scopulu acesta cere informatiuni dela oricine fàra distinctiune de rangu, de confessiune si nationalitate, pentrucá se se póte convinge despre adeverat'a stare a lucruriloru.

In partea a dou'a a cuventarii sale comissariulu reg. recunoscù, cà in Transilvani'a cestiunea nationalitatiloru este acelu punctu cardinalu, impregiurulu caruia se intorcu celelalte. Comissariulu afla din partea sa, cà este o lege a naturei, unu simtiementu nobilu, cá ómenii se traga la nationalitatea loru si se o apere; eara regimulu scie se respecte acelea simtiemente pàna unde acelea nu vinu in conflictu cu datoriile pe care le avemu càtra statulu intregu si càtra drepturile trase de legi. Din contra, »daca sant'a causa a nationalitatiloru« aru voí se o ia sau ómeni privati sau corporatiuni de pretestu egoisticu spre a periclita integritatea statului, regimulu îsĭ va ţinea de cea mai inalta problema de a sugruma in embrione asemenea incercari egoistice.

In a trei'a parte a discursului seu comissariulu indémna in espressiuni elocente la concordia, cere dela popóra cá se uite trecutulu durerosu, se faca pe voi'a monarchului si se se inpace. Dupa acestea aruncand o privire prin istori'a Transilvaniei vine earasi la unire si se incérca se convinga pe romani si pe sasi, cà unirea nu va face nici-unu reu acestoru nationalitati. In fine compara Transilvani'a cu o padure mare, compusa din arbori de diverse soiuri, stejari, bradi, fagi, cari uniti cu o padure si mai mare cu Ungari'a, potu se traiésca prea bine unii lànga altii.

Romanii au intielesu alusiunea relativa la nationalitati: dara sciind ei de unde vine aceea, nu s'au suparatu. Din contra aristócratiei ardelene nu a placutu program'a comissariului Péchy, cà nu era nici pronuntiata cu mania, nici amerintiatóre cu furci si cu plumbu.

Dupa càteva dile comissariulu reg. din Clusĭu caletorí prin cele mai multe ţinuturi ale tierei, spre a culege in persóna informatiuni de care avea trebuintia fórte mare. Unguri si romani rivalisau intru a'lu primí càtu mai frumosu, fiacare cu mijlócele de care dispuneau. Romanii 'iau ţinutu la mai multe locuri discursuri in limb'a nóstra, din care inse comissariulu nu intielegea nimicu, dara nu se supará; reulu inse era, cà neintielegènd limb'a, nu scia ce se le respunda. 'I s'au datu inse si memoriale in scrisu; mai in tóte romanii se provocau la legile din 1863/4 si la autonomi'a Transilvàniei. Càteva din acelea memoriale se afla publicate in Gazeta Tr. din acelu anu. La Turd'a romanii adunati in deputatiune au declaratu comissariului prin oratorulu loru dr. I. Ratiu, cà ei sunt decisi cá se insiste si una suta de ani pentru autonomi'a Transilvaniei.

Magĭarii la mai multe locuri îsĭ incepeau discursele loru cu descrierea unoru atrocitati din 1848/9. De aici apoi com. Péchy putea se judece càtu sunt de inpacati magiarii cu romanii.

Precum acusau magĭarii pe romani, asĭa facura si romanii la unele locuri in contra magĭariloru. La Sibiĭu inse o deputatiune numerósa de romani compusa si din representantii comuneloru rurale se presentase la comissariulu reg., sub conducerea protopopului Ioanu Hania, cu unu memorialu, care in partea sa cea mai mare coprindea o serie de plansori si acuse grele indreptate asupra compatriotiloru sasi, descrisi in termini tari, cá cei mai mari asupritori, tirani si egoisti fatĭa cu romanii, eara in partea a dou'a memorialulu provocanduse la diplom'a din 20 Octobre róga pe comissariu, cá se mijlocésca la monarchu sanctionarea legei electorale din 1863/4 si deschiderea dietei transilvane.

Respunsulu datu de càtra comissariulu Péchy acelei deputatiuni a fost nu numai infruntatoriu, ci si amerintiatoriu. Elu nu asteptase cá intr'o audientia de salutare si bunavenire romanii se si ésa cu acusele loru inca pe atàtu de fundate asupra concetatieniloru sasi acilea pe locu, fatĭa la fatĭa, cu risicu de a se si incinge certe intre densii. Premitènd mustrarea, cà pe unde a caletoritu pàna acum, pe romani nu'i audise vorbind in tonulu acela, mai dise intre altele: »Uniunea domniloru, este fapta complinita, care acuma nu se mai póte altera prin nici-o impregiurare, si ve incredintĭezu, cà acésta este voi'a nestramutata a Maiestatii Sale, cá se se duca in deplinire. Inse prin uniune nu se vatema interessele nationalitatiloru. DVóstra ve plangeti prea de timpuríu, si ar fi trebuitu se asteptati mai anteiu cà ce va decide diet'a cu Maiestatea Sa in caus'a nationalitatiloru. Credu cà asteptarile vi se voru inpliní: veti dobendí inbunatatirea starii preotiloru si a scóleloru, cum si inbunatatirea starii materiale. Eu sunt domniloru omu deschisu, ce am la inima, si in gura; de aceea ve spunu, cà de me veti asculta si veti conlucra intru ajutarea regimului, abatèndu-ve dela orice cali ratacite si neertate, îmĭ veti multiamí si mie, nu numai acum, ci in tóta viati'a; eara de nu, eu me voiu vedea silitu a face intrebuintiare cu tóta energi'a din dreptulu si puterea ce am dela Maiestatea Sa, si orice incercare de agitatiune si reactiune o voiu sugruma in embrionulu ei etc.«

Caletori'a comitelui Péchy la Blasĭu a fost asemenea insoçita de o scena sinistra pentru romani. Mitropolitulu Alecsandru dedese comissariului in 17 Maiu visita la Clusĭu. Comissariulu voind se'i intórca acea visita, plecase in 30 Maiu dela Alba-Iuli'a càtra Blasĭu, cand colo dupa amiéḑi, pre cand se asteptá comissariulu, se aprinde podulu statatoriu, se tragu clopotele intr'o dunga; mitropolitulu trimite curènd pe doi canonici cá se'i ésa inainte cu trasur'a printr'unu vadu. Comissariulu vine; dupa salutarile iudispensabile se punu la prandĭu, se ţinu toastele obligate si la 7 óre sér'a comissariulu pléca de acilea.

Cine aprinsese podulu? Acea intrebare era in gur'a tuturoru. L'au aprinsu magĭarii, pentrucá com. Péchy se nu póta vení la odiosulu Blasĭu. Ba l'au aprinsu studentii, pentrucà se latise faim'a órba, cà cu comissariulu Péchy aru vení multime de nemesi magĭari calareti armati si purtand stéguri cu inscriptiune cá in 1848 »Uniune sau mórte,« si cà scopulu loru fi, cá cu acea ocasiune se proclame uniunea acolo in Blasĭu, de unde eşise inainte de aceea cu 19 ani protestulu asupra ei. »Nu l'au aprinsu nici magĭarii nici romanii, ci vreunu tèrgovetĭu dintre cei cari fusesera in aceea di de tèrgu, va fi aruncatu vreo catranitia (lemnusĭu) in paiele de lànga podu.« La acestea gàcituri fantasiile aprinse mai inventara si altele, care se laţisera in tĭéra si in afara, cà pe mitropolitulu ar fi voitu cineva se'lu otravésca, ba cà a si muritu, si alte asemenea. Destulu cà com. Péchy plecase cu unu »ţine minte« dela Blasĭu, eara mitropolitulu pre lànga sanetatea ruinata cu totulu mai de inainte, a remasu cu prepusulu, cà Péchy va inainta la monarchu informatiuni sinistre asŭpra Blasĭului si chĭaru asupra persónei lui, precum s'a si intemplatu in adeveru, din care causa apoi deputatulu Alecsandru Romanu a si interpellatu pe ministru presĭedente in sĭedinti'a dietei din 25 Iuniu. Din caus'a focului s'a pornitu investigatiune, noi inse nu am aflatu se fia fost descoperitu tecĭunariulu.

Este o vechĭa dicatóre, cà unu reu nu vine niciodata singuru, ci cà'lu mai insoçĭescu si altele. Romanii din imperiulu acesta o paţisera mai de multeori, astadata inse scuturatu si indesatu.

Austri'a s'a opusu la unirea principateloru romane atàtu in pacea dela Paris càtu si dupa aceea, cand cu conventiunea din Augustu 1858, ceea ce s'a probatu din protocólele conferentiei din Paris si cu alte acte diplomatice. Dara in fine unirea totu s'a facutu. Din acelea dile inse cu càtu principatele unite inaintau in consolidarea loru cá statu, cu atàtu romanii de dincóce de munti erau cu mai multa rigóre supraveghiati, reu vedĭuti, infruntati, amerintiati. Mai era si relatiunile internationale ale domniei lui Alecsandru Ioanu pre càtu a statu acesta pe tronu, cu atàtu mai incordate, cu càtu acesta nu mai voiá se audĭa de tractate inchĭeiete asupra principateloru romane intre Pórt'a otomana si Austri'a.

Dupa retragerea lui Alecsandru Ioanu Cusa se scie cum a fost alesu Domnu principele Carolu de Hohenzollern cu totulu fàra scirea si preste voi'a cabinetului din Vien'a, tocma in predilele campaniei austro-prussiane. Din dio'a in care ajunsese la Vien'a scirea despre intrarea principelui, acum cá Domnu alu tierei, pe teritoriulu Romaniei la Severinu si de acolo pe la Craiov'a la Bucuresci, diariele din Vien'a au si inceputu in modulu loru campani'a contra lui Carolu, si a'lu presenta Europei cá trimisu de càtra regele Prussiei cu scopu cá cu trupele càte va afla in Romani'a se intre in Transilvani'a, pentru-cá o parte buna din trupele austriace se fia reținuta in acésta tiéra si se nu póta participa la lupte nici in Boemi'a si nici in Itali'a.

In Transilvani'a abïa mai remasesera trupe de linia, si pe la orasïele mai mari unde era temere de rebeliuni unguresci, stetea de garnisóna numai resturi de trupe, buna-óra in Brasïovu unu batalionu de romani veterani din fostulu regimentu II. Acea lipsa de garnisóne in tiéra a si fost una din causele principali, cà intru o conferentïa ținuta cu romanii fruntasi càti se aflau pe atunci in Clusïu s'a decisu, cá eu si dr. I. Ratïu se ceremu prin gubernatorulu Crenneville permissiunea de a inrola trei pàna in patru bataliόne, mai vîrtosu din veterani si din studenti. Primita fiind suplic'a nóstra din 18 Iuliu si inaintata la Vien'a, pe mine me trimisera ai nostrii la Sibiïu cu insarcinarea, cá se informedïu despre pasulu acela alu nostru pe principele Montenuovo, pe atunci comandantu de corpu in Transilvani'a, se'lu si rogu cá in casu de a vení prea inalt'a concessiune, se binevoiésca a supune Maiest. Sale oficiri spre denumire pentru bataliónele de voluntari, pe care voiescu romanii se le ofera pentru securitatea patriei.

In 21 Iuliu primitu fiind la principele fml., audienti'a îmï ținù preste una óra. Principele audiá reu de totu; deci me puse lànga sine, si dupace 'iam datu respunsu la mai multe intrebari, serenitatea sa îmï respunse cam urmatórele:

Inainte de a scí eu ceva despre planulu dvóstra, vediend cà comand'a suprema voiesce se intregésca armat'a si cu voluntari, am provocatu pe toti oficirii pensionati din teritoriulu acestui corpu, dara spre marea mea machnire cei mai multi sunt cu totulu neapti pentru servitiu (gänzlich invalid). Inse scí ce se faceti dvóstra? Se'mi dati studenti dela 18 ani in susu, si in 6 pàna in 8 septamani vi'i facemu pe toti oficiri.

In acea di nu visá nimeni de o catastrofa cá cea urmata dupa alte doue dile.

Mai departe urmand principele me intrebà: »Ce voiescu romanii din principate, se faca invasiune in Transilvani'a comandati de unu principe prussianu? Se o faca, pentrucà eu in situatiunea de fatïa cu greu 'iasi putea respinge; dara apoi se nu se mire, daca mai tardíu îĭ va ajunge o resbunare teribila (eine fürchterliche Rache).«

Eu si toti brasĭovenii sciamu prea bine, cà puçinele trupe romanesci lasate de celu din urma ministeriu alu lui Cusa in stare de compatimitu, se aflau concentrate la Gĭurgĭu fatĭa în fatĭa cu trupele turcesci, care steteau gat'a se tréca in totu momentulu Dunarea spre a nu se oprí pàna la Bucuresci. Si cine ar crede, cà trupele romanesci nu aveau munitiune nici pe trei dile! Numai intĭeleptele tractari cu turcii au abatutu invasiunea cu care era amerintiata tiér'a din nou.

Cunoscènd eu acea stare a lucruriloru din Romani'a, am respunsu principelui Montenuovo, cà scirea ce o are despre o invasiune romanésca este cu totulu falsa si tendentiósa, cà inse multu mai curend potu se strabata in tiéra Türr, Bethlen si altii, ai caroru voluntari striga de acum pe strade Éljen Kossuth, Garibaldi.

»Apoi dara se scrii unu articlu in sensulu acesta cum mi-ai vorbitu.«

Voiu scrie Serenissime. — Am si scrisu preste puçinu.

In acelu anu 1866 diariele magiare s'au feritu a combate si amerintia principatele romane; dara in a. 1867 dupace s'au convinsu ca regele se va corona si cà natiunei magiare i se va face intru tóte pe voia, indata din lun'a lui Maiu au pornitu o adeverata campania diaristica in contra Romaniei si contra principelui Carolu. Acum nu mai avea trebuintia se'si scutésca acolo arme, emigranti si o multime de vagabundi de ai loru. Barbati cá Dozsa, Kövári si a. pretindeau in diariele loru »Kolozsvári Közlöny« si »Korunk«, cá diplomati'a austro-ungurésca se lucre la celelalte puteri europene si la Turci'a pentru nimicirea uniunei celoru doue principate si principele Carolu I se fia departatu din acelea, cá se nu domnésca acilea in nemijlocita vecinatate unu principe din dinasti'a unei puteri mari si inca atàtu de victorióse. Apoi pretensiuni de acestea unguresci erau insoçite de regula cu totu feliulu de insulte aruncate asupra poporului romanu din acestu imperiu.

§ 51. Confusiune si discordia la romanii din Transilvani'a, dela inchĭeerea pacii cu Prussi'a. Ruptura totala in afaceri politice.

Pre cand monarchi'a intréga se aflá intr'unu adeveratu chaos, pre cand insasi curtea imperiala si toti barbatii sei de statu se obosiau intru reorganisarea monarchiei sguduite din tóte inchĭeieturile sale, cine se va mai mira vediend, cà si poporulu romanu ajunsu la consciinti'a de sine si vediendu-se aruncatu din nou cá jucaria in man'a sortii nesciute, alergá pipaind in sus si in josu, mai multu pe intunerecu, eara in casuri de acelea îsĭ dedeau in capete unii la altii. Cine ar fi mai credĭutu, cá tocma si innocent'a Asociatiune transilvana pentru literatur'a romana si cultur'a poporului romanu se dea ocasiune cu totulu fàra scirea sa la o ruptura noua intre romani, pre cand adeveratulu seu scopu sàntu este, cá tocma din contra, se adune si se inchĭege pe romani intr'unu singuru corpu nationalu, sanetosu, cultivatu, civilisatu si — bogatu.

Adunarea generala a Asociatiunei se ţinuse in acelu anu la Alba-Iuli'a, si a fost una din cele mai frumóse, la care au participatu ambii mitropoliti, Andreiu cá presiedente, Alecsandru cá óspe. Venisera si dela Clusĭu càtiva functionari cu br. L. B. Popu in frunte si altu publicu numerosu. Se presentasera si patru dissertatiuni scientifice dela Cipariu, I. V. Rusu, Hodosĭu, Densusĭanu. Ambii mitropoliti erau óspetii episcopului rom. catolicu Mich. Fogarasi. La sĭedinti'a I publicà deschisa cu solemnitate venisera episcopulu catolicu, prefectulu comitatului G. Pogány si mai multi magĭari cá óspeti de onóre.

»Telegrafulu romanu« din Sibiĭu in Nrii 63 et 64 publicase mai de inainte unu articlu dojenitoriu adunarii generale, in care se dicea intre altele: »Se depunemu tóte aplecarile de a sgàdàrî si de a inventa numai la càte nascocituri unii asupra altora, dupa cum se vede a fi inruptu in noi ból'a acésta in timpulu din urma, si se nu cautamu toti de a trece numai de autoritati mari spre a ne castiga o falsa popularitate. Aceste tóte ne voru despartí unii de càtra altii si atunci apoi chĭaru si institutulu nostru de »Asociatiatiune« va fi numai o satira in gurile si scrierile nóstre.«

Capetele ómeniloru erau inferbentate de idei explosive. Mustrarea din Telegrafu fù adscrisa mitropolitului presĭedente, eara nu redactorului, esplicata cá o infruntare pentru diferentiele politice, eara nu literarie, nici de cultura. In siedinti'a II din 29/17 Augustu îĭ vení lui dr. I. Maior cá se céra cassarea tiparirei acteloru adunarei generale, cà-ci dupa cum scie densulu, nu le cetesce nimeni, cá si cum acte de acelea s'aru tipari numai pentru cei adunati, sau numai pentru scopuri momentane; Maioru inse doresce cá se se infiintiedie odata fói'a literaria prevediuta in statutele Asociatiunei. De ací se incinse o discussiune lunga si uriciósa, dupa care inse a remasu totu conclusulu vechĭu, cá se se publice si de aci inainte numai actele, eara fundarea foiei se se mai amàne, atàtu pentru-cà editiunea ei ar costa bani prea multi, si aru remànea prea puçini pentru stipendii, càtu si pentru o causa care nu se spunea pe fatĭa, care inse era, cà secretarĭulu primariu si de altmentrea persóna ingrata, cum se dice in stilulu oficialu, nu locuiá in Sibiĭu sub ochii comitetului, ci mai departe, dincolo de »Tiér'a Oltului« tocma in Tiér'a Bàrsei.[1]

Dupa inchiderea sĭedintieloru a urmatu aceea ce dice poporulu nostru: »Unu ceasu reu,« de care nu poti se scapi.

Unii membrii voind a se folosí de acea convenire înca si in altu intielesu, rugasera pe mitropoliti cá se convóce pe càtiva barbati la unu locu undeva spre a se consulta asupra sitatiunei, in care ajunsese monarchi'a, tiér'a nóstra si in acésta romanii.

In predio'a adunarii mersesera dr. Ratĭu si dr. Hodosĭu pe la mitropoliti. Pe mitropolitulu Andreiu îlu aflasera fórte nacajitu pe inteligenti'a romana, asupra carei'a se planse cà'lu vorbescu de reu in publicu si in dosu, îlu mai defaima si prin diarie; apoi aceea ce voiescu densii nu se mai póte, si preas. sa nu se va mai espune la monarchu si la regimu pentru-cá se fia infruntatu.

Acesta era unu limbagĭu limpede, cá se'lu intĭelégа oricine. In fine inse dupa càteva observari, cà clevetitorii se fia descoperiti cu numele loru, si cei cari aru mintí in diarie se fia dati in judecat'a de pressa, preas. sa se induplecase cá se se ţiie o conferentia dupa adunarea generala.

Se adunara vreo dĭece insi in scól'a gr. orientala, spre a conversa mai multu numai stand in picióre. Acilea dr. I. Ratiu descriind situatiunea îsĭ dete parerea pentru trimiterea unei deputatiuni la imperatulu cu unu memorialu si cu rugare, cá autonomi'a Transilvaniei se fia aparata in contra atacuriloru dietei unguresci.

---

[1] Vedi Gazeta Tr. Nr. 66 din 1866.

Mitropolitulu Sĭulutĭu vede pericolulu, nu crede inse cà monarchulu va voí se mai primésca vreo deputatiune, si acésta neincredere a sa o si motivà.

Mitropolitulu Sĭaguna este de aceeasi parere; nu prevede nici-unu succesu dela o deputatiune si mai adaoge, cà nu e bine se instrainamu de càtra noi pe regimu, este inse de parere cá se mérga unulu sau doi barbati la Vien'a in calitate de agenti, se stea si se priveghieze acolo tragènd informatiuni despre mersulu lucruriloru.

Pàna aici conversatiunea era linistita. Acum inse luand Hodosiu cuventulu si dupa elu Maior observara, cà propunerea din urma ar degrada pe romani la rola de spioni, cari se alerge cucerinduse pe la usile celoru mari. Ei pretindeau deputatiune in tóta form'a, fàra a'si aduce aminte de càte deputatiuni ale altoru popóra au amblatu calea intórsa, fàra cá se fia fost primite in acea calitate. Sermanii de noi, cum ne ametisera pe multi dintre noi gratiile anterióre!

Presĭedentele Pop intr'unu discursu mai lungu fù totu de parerea mitropolitiloru, cà deputatiunea nu ar avea nici-unu succesu; se mérga inse ambii mitropoliti totodata cá consiliari intimi cu unu memorandu la monarchu.

Mitropolitulu Sĭulutĭu acceptà acea opiniune, dara sanetatea ruinata nu'i permitte se mai faca o caletoria asĭa lunga; înse spese de caletoria va da pentru cei cari voru merge.

Cei mai tineri si mai alesu Bobu insistu si mai tare cá se mérga mitropolitii. Atunci mitropolitulu Andreiu luand acea insistentia de sila morala, îsĭ perde patientia, le spune verde, cà nu astépta nici-unu succesu favorabilu; dara nici nu se va opune intentiuniloru gubernului si cu atàtu mai puçinu acum, dupace esc. sa íntĭelesese chĭaru din cuventele Maiestatii Sale, cà daca ungurii voru face concessiuni, atunci si densiloru li se voru face, adeca noi vomu fi sacrificati fàra mila.«1)

---

1) Acéstea espressiuni circulasera si in Octobre 1865 pre cand era mai puçinu crediute, astadata inse mitropolitulu le dete pe fatia asĭa cum i s'a fost disu in persóna de càtra Maiest. Sa.

De ací mitropolitulu iritatu precum fusese mai de inainte prin denuntianti si unii lingușitori, continuand repete pe largu cele dise càtra cei doi membrii inainte de adunare, si anume, cà escel. sa nu se póte expune, cà-ci nu are Papa la spate; de altmentrea nici natiunea nu'i are grij'a, ci din contra barbatii ei îlu vatama adesea in publicu si pe cale privata; numai cand sunt de a se invinge greutati, cand este de a merge la imperatulu si de a scóte la cale cause momentóse, atunci se intorcu si'lu róga se mérga, cá se'si dogorésca nasulu pe la imperatulu si la regimu ... Acilea Bob nu tace, ci taind in cuvintele mitropolitului, apucà se dica: Dara ne rugamu ... Mitropolitulu si mai nacajitu continuà dicènd: Mai multu nu voiu fi nebunulu vostru, ci me voiu uita unde se cheltuescu, cà-ci »neuniatii« mei îmĭ dicu talchariu si'mi arunca cà 'iam storsu, 'iam pradatu (jafuitu), pre cand eu mi-am cheltuitu doue sute de mii hereditate parintésca cu densiĭ ... Bobu eara nu tace si incepe se laude pe acelu prelatu; mitropolitulu inchĭeĭe cu cuventele, cà intre acestea impregiurari este silitu se crutie spesele si se védĭa unde dà baniĭ; deci nici densulu nu va merge la imperatulu.

Asĭa ambii mitropoliti declarasera cà nu voru merge.

Acuma Hodosĭu mai ia odata cuventulu in tonu mai moderatu si róga din nou pe prelati. Atunci mitropolitulu Andreiu mai linistitu îĭ dice: Asĭa este, dara voi nu recunósceti, si inbratĭosĭand pe Hodosĭu îlu saruta.

Dr. Ratĭu, dr. Maior si Bob incérca din nou se induplece pe mitropoliti. Vede oricine cà acésta incercare semená fórte cu sil'a morala. Atunci mitropolitulu Andreiu declarà cà va merge cu unu memorandu sub anumite conditiuni: Memorandulu se placa escel. sale; acela se nu vateme nici pe monarchu nici pe regimu, pentrucá coprinsulu se nu'i causedie vreo infruntare; in fine cà escel. se mérga numai singuru la Vien'a. Cu acestea esí mitropolitulu Andreiu si dupa densulu altii; au remasu inse cei mai tineri fórte suparati vediend cà din totu planulu loru nu s'au alesu nimicu. Nici-unulu din càti au participatu la acelea conversatiuni, n'au apucatu se'si dea parerea asupra conditiunilorn puse de mitropolitulu Andreiu; dara tocma de ar fi apucatu, trebuea se védia oricine, cà acelea fusesera formulate in momentele din urma asĭa, cá se nu póta fi votate de càtra cei adunati in scóla; inse chĭaru de aru fi fost votate de càtra toti cei presenti, acelea voturi nu ar fi obligatu pe nimeni altulu, decàtu numai pe densii.[1])

Cuventarea a dou'a a mitropolitului Andreiu a fost violenta; acelu prelatu inse avuse mare dreptate a se supara pe acei fiĭ ai archidiecesei sale, cari îĭ strigau simoniacu; totu aceia inse îĭ cereau necurmatu ajutórie, si totu ei pretindeau la tóte ocasiunile cá se apuce calea Vienei, cand in afaceri bisericesci, cand in cele politice si nationali, nici-unulu inse nu'lu intrebá, càtu costa pe unu episcopu sau pe unu mitropolitu caletori'a si sĭederea in Vien'a càte 3—4 septemani sau si indoitu atàta; si episcopulu carele are scrisorile si chartiile private ale fericitului mitropolitu, va face prea bine, daca va scóte odata la lumina si numerulu caletoriiloru si alu sĭederei aceluia in Viena si in Pesta, incepènd din anulu 1848 pàna in 1868. De altmentrea fondurile intemeiete de acelu mitropolitu, tipografi'a si multimea cartiloru bisericesci si scolastice tiparite sub conducerea densului, mai multe si compuse de elu insusi, arata la lumin'a dilei ceea ce a facutu elu cu sumele luate dela diecesanii sei. Inse ceea ce pricepu mai reu romanii uniti si neuniti, sunt expensele impreunate cu politic'a militanta, care cere neconditionatu cá se scí inpune nu numai cu agerimea mintii, ci in fórte multe casuri si cu persón'a, cu averea, scurtu, se scí representá pe càte unu poporu intregu, pe càte o tiéra, o diecesa, provincia mitropolitana s. a.

Intr'o di din 1863 ne spunea mitropolitulu Andreiu, cà venirea imperatului in 1852 si ce mai urmase dupa aceea pàna la casatori'a Maiest. Sale îlu costase preste treidieci de mii de florini. Pe atunci episcopulu gr.-orientalu avea, de nu me insĭelu, optu mii florini plata ficsa. Din optu mii nu poti cheltuí 30 de mii.

---

[1]) Eu absentasem dela adunarea generala din Alba-Iuli'a din ordinulu medicului; inse chĭaru se fiu fost sanetosu, precum nu eram, desgustulu care me petrunsese, totu m'ar fi reţinutu dela conferenti'a din scóla. Tóte informatiunile scóse acilea se potu citi mai pe largu in Gazeta Tr. Nr. 5 din 1867 confirmate de 4 individi dintre cei cari au participatu.

Politic'a militanta, adeca apararea drepturiloru tierei, natiunei, bisericei costa in mai multe casuri sume enorme, la noi cá si la altii. Acésta este ce nu pricepemu noi romanii, de si ea este o pracsa mai vechĭa si decàtu a lui Jugurtha din Afric'a. In 1815 cand fusesera trimisi mitropolitulu Grigorie si Manuc-Bei cá agenti nationali la congresulu din Vien'a cá se mijlocésca emanciparea tieriloru danubiane, la nici-unu ambasadoru nu puteau intra inainte de a inpartí provisorulu loru, bani pusi in pungulitie mici pentru portieru, camerieru si fecioru din casa; de alte sume mari nici nu mai vorbimu.

Cei trei frati Golescu si doi veri ai loru, apoi fratii Brateanu, Cost. A. Rosetti, Ioanu Ghica, fratii Balcescu si alti exilati îsĭ pusera averile parintesci pentru liberarea patriei.

Lui Vasilie Alecsandri, trimisu in 1859 la Londra, îĭ disese lord Palmerston se aduca 60 mii libre sterline (600 mii flor.), se'si tocmésca oratori, se platésca la diarie, cá se apere caus'a principateloru.

Cà Andreiu nu avea Papa la spate, asĭa este; inse ce putea folosí si lui Alecsandru cu Papa la spate, se cunoscuse la càtiva predecessori ai sei din Blasĭu, la càtiva episcopi latini compromisi in 1848/9, mai apoi la Hajnald si preste trei ani la Strossmaier, dupa aceea la mitropolitulu gr. cat. ruténu din Leopole, si in fine chĭaru Alecsandru era p'ací se o patĭa si nici-unu papa nu l'ar fi scapatu.

Nu avea nici-o dreptate mitropolitulu Andreiu atunci, cand îsĭ plecá urechĭa la càte unu denuntiantu dintre cei mai pismatareti si egoisti, cari apoi îlu sciau seduce cá se instrainedĭe dela sine pe cei mai sinceri adherenti ai sei, unu reu acesta care se intempla la multi barbati ajunsi in positiuni sociali inalte, cá se deviĭe precum dicu latinii, »homines primae informationis.«

Si nu avea mitropolitulu Sĭaguna dreptate atunci, cand elu din caus'a dissensiuniloru confessionale avute cu prelati greco-catolici si cu ministrii de culte, vedea in toti greco-catolicii bisericani si mireni fàra nici o alegere totu atàti adversari atàtu ai bisericei càtu si ai persónei sale. Mitropolitulu Andreiu nu era omu bigotu, densulu inse ţinea pe romanii uniti atàtu de prosti, in càtu se nu póta distinge intre Credeulu religiosu si intre Credeulu nationalu-politicu. De aci apoi si unitii îĭ platea neincrederea cu neincredere. De altmentrea o suma de corespondentie remase din acei ani potu convinge pe oricine, cà in afaceri politice se aflau relative mai multi »neuniti« prepuitori, torturati de neincredere permanenta, decàtu erau »unitii.«

Acea neincredere, atàtea prepusuri si mustrari necontenite nu mai erau de suferitu, ele trebuea se sparga intru o directiune órecare.

Scenele din scól'a dela Alba-Iuli'a au ajunsu iute la cunoscinti'a inteligentiei romane din mai multe regiuni ale tierei. De ací s'au incinsu conferentie locale, intre care la loculu anteiu a eşitu astadata cea din Clusĭu, la care au participatu si càtiva functionari romani dela gubernu. Aici se pusese mai anteiu intrebarea, daca trebue, daca este necessariu sau folositoriu si chĭaru consultu, cá natiunea romana càta se afla in marele principatu alu Transilvaniei se mai fia condusa si pe terenulu politicu totu numai de prelatii bisericesci, inse si dintre acestia sĭepte numai de càtra doi insi. Dupa desbateri petrundietóre ómenii ajunsera la unu conclusu, pe care istori'a nu póte se'lu tréca cu vederea.

Erau cunoscute si pàna in acelea dile doue momente si anume, cà archiereii romani alesi ori nealesi de càtra sinódele bisericesci, îsĭ potu ocupa scaunele loru numai dupace sunt confirmati de càtra monarchu si dupace depunu juramentulu care si cum li se cere; alu doilea, cà archiereii romani numai atunci sunt in stare se scótia dela potestatea suprema vreunu dreptu sau vreo favóre pentru natiunea, chĭaru si pentru biseric'a loru, cand acelea ar sta in armonia cu interessele statului, sau si cu cele ale dinastiei; la casu contrariu se póte scí din capulu locului, cà archiereii nu voru fi in stare se scótia nimicu la cale. Acilea ne este martoru experienti'a vécuriloru.

Presupunemu inse, cà prelatii romani totu unulu cá unulu, facu pretensiuni categorice si formédia opositiune compacta. Nici in casulu acesta nu voru scóte nimicu la cale, daca romanii nu voru fi ajunsu la consciinti'a de sine si nu voru sta toti cá unulu la spatele archiereiloru cu consiliu si cu pungile.

Inse si asĭa despotismulu, fia celu monarchicu absolutu, fia celu parlamentariu, care la noi este multu mai periculosu, va ţinea prea bine minte si dupa mórtea fiacarui archiereu va scí elu pe cine se mai confirme in scaunu. »Puteti voi alege pe ori-cine voiti si de càteori ve place; eu voiu supune spre confirmare numai pe care'mi convine mie,« dicea desmeticulu Trefort si facea asĭa.

Gubernele acesteia si ale acestoru tieri au fost dedate, precum s'a observatu si la altu locu, cá se tracteze cu episcopii romaniloru, cu ai serbiloru si ruteniloru, cá si cu nisce tutori politici si chĭaru cá cu politiai, prin cari se infasĭóre si se pórte de bete pe popóra intregi, precum pórta doicele pe pruncii mici cari incepu se amble.

Se desvetĭamu pe gubernele Maiestatii Sale dela acea politica delaturata chĭaru si de càtra poporulu din Muntenegru; se le aratamu cà nu numai prelatii, ci multe mii si dieci de mii ómeni esiti din poporu scimu se ceremu, se pretindemu, se strigamu dupa drepturile nóstre, fàra picu de inspiratiune si conducere din partea archiereiloru. Nimicu se nu lipsésca din veneratiunea cu care ne simtimu datori càtra prelatii nostrii in sacr'a si sublim'a loru missiune bisericésca si culturala; dara in cestiuni si in lupte politice se nu mai punemu conducerea in manile archiereiloru. Se mai invetie odata si romanii, daca nu din istori'a universala a omenimei, incai din istori'a propria, prin care a trecutu natiunea loru. Sute de ani au statu romanii sub episcopi si mitropoliti serbesci si bulgaresci, cari 'iau ţinutu intru intunecime infernala. O suta de ani càtu au domnitu principii fanarioti in Moldov'a si in Munteni'a, cu ei sau in urm'a loru au venitu mitropoliti, episcopi, archimandriti si egumeni greci, si numai o fantasia bolnava póte se susţina, cà acelora le-ar fi trecutu vreodata prin creri, cá se lucre prin biserica pentru desteptarea nationala a poporului romanu, pentru limb'a si literatur'a romana, pentru emanciparea tieriloru de sub domni'a turcésca, decàtu numai cá acelea se ajunga cu totulu sub jugulu grecescu. Curatu asĭa sunt tractate astadi la noi ambele biserici romanesci, precum a fost tractata de càtra greci biseric'a in Moldova si in Munteni'a. Unguriloru le pare fórte reu cà romanii greco-orientali au ajunsu cá se aiba biserica cu totulu separata de a Serbiloru; dara astadata voru trece cu vederea acea »eróre politica« facuta la Vien'a, o voru ţinea inse in evidentia, cá se o coréga la unu momentu binevenitu; cà-ci corectur'a se póte face in multe moduri, numai patientia se aiba gubernulu pàna ce moru episcopii unulu dupa altulu. Si romanii greco-catolici se'si deschida ochii mai bine, se cunósca essenti'a religiunei catolice, adeca universale, adeca cosmopolite, care inse este totodata si monarchica absoluta. Cá màne se póte cassa orice dreptu electoralu; inse si fàra acela necassatu li se póte da episcopu si mitropolitu rutényu sau chĭaru magĭaru fanaticu, inse greco-catolicu dupa confessiunea lui. Au nu vedemu ceea ce se intempla la ruteni, chĭaru si la romani in dieces'a romana dela Oradea mare, cum se prepara mai alesu dela 1840 incóce generatiunile tinere pentru exterminarea limbei romane, prin urmare pentru desfiintiarea acelei diecese cá consecentia naturala?

Si apoi ce maniera, ce lege de buna cuviintia este acésta a romaniloru, cá ei se traga de reverenda in valurile politicei militante totu numai pe cei doi mitropoliti, eara pe episcopi se'i considere mai multu numai cá in vreunu teatru pe statisti? Cu ce dreptu se se incarce sarcin'a numai pe umerii mitropolitiloru?

Acestea si alte consideratiuni propagate in urmatórea luna Septembre in largulu tierei, avura de resultatu urmatoriulu conclusu:

Dupace mitropolitii nu mai voiescu sau nu mai cutédĭa se intervĭĭe in afaceri nationale la tronu;

dupace gubernulu de grafi nu sufere nici-o adunare de caracteru politicu,

ne remàne deschisa calea petitiunei, problematica si acésta; ne invoimu inse cá se o apucamu, cà-ci chĭaru si de vomu fi opriti la calea jumatate, chĭaru si in casu de a fi maltractati si inchisi, celu puçinu vomu proba cà este spiritu de viatia intru noi, cà suntemu fiintie omenesci, cu vointia si cu judecata propria si nicidecum turme de oi mànate de inapoi de càtra doi trei pastori. Deci cu ajutoriulu lui Ddieu se plecamu, si daca capiloru bisericesci la toti sĭepte le va conveni calea apucata de noi, ne vomu bucura din sufletu; daca nu le va conveni, noi se invetiamu a respecta si a ţinea in onóre opiniunile contrarie, si se nu le turburamu consciinti'a!

§ 52. Petitiunea celoru 1493 de barbati romani din Transilvani'a substernuta Maiestatii Sale in audienti'a din 31 Decembre 1866.

Dupace se convinsese partea respectabil'a a inteligentiei romane de ambele confessiuni, despre necessitatea suprema de a se da din nou o proba de vitalitate, tocma fatĭa cu cris'a noua in care ajunsesera acestea tieri dupa resboiu, ómenii se invoira cá se mai cerce odata cu unu memorandu sau petitiune la tronu, cà-ci chĭaru si pentru casu cand s'ar scí bine cà pasulu acesta nu ar avea nici-unu resultatu doritu, ne suntemu datori noue inşine cá se aratamu, cà simtimu si noi greutatea situatiunei, cà voimu se scapamu de aceea si avemu viati'a nóstra propria.

Au mai mersu si dela alte popóra nenumerate petitiuni colective, representatiuni, proteste, memoriale, care pentru momentu n'au folositu; ele inse au remasu cá totu atàtea documente pentru timpuri mai fauste. Numai asĭa amu judecatu si noi acelu pasu cá cerutu de onórea si reputatiunea nationala. In decursulu lunei Octobre incepura se viĭe plenipotentie din diverse parti ale tierei pentru doi barbati, cari se vedu subscrisi la petitiunea, càrei i se face locu acilea in traductiune romanésca.

»Petitiune substernuta Maiestatii Sale ces. reg. apostolice in 30 Decembre 1866 pentru susţinerea si apararea autonomiei marelui principatu alu Transilvaniei, redeschiderea dietei si continuarea lucrariloru ei. Insoçita de 37 plenipotentie cu 1493 subscriptiuni.

Maiestate cesaro-regésca, Preagratióse Imperate si Dómne!

Decand Maiestatea Vóstra ces. regésca apostolica ati binevoitu a emite prea inalt'a patenta din 20 Sept. 1865, s'au petrecutu evenimente fórte importante, in càtva si fatale. Prin aceleasi locuitorii marelui principatu alu Transilvaniei înca au fostu atinsi in mare gradu, respective au avutu si ei a suferí impreuna.

Intr'aceea trebile acestei tieri au suferitu o prefacere atàtu de esentiala, in càtu partea cea mai mare a locuitoriloru Transilvaniei simte in sinesi unu impulsu de a'si aduce prea umilitele sale dorintie si rugaminti din nou la piciórele tronului Maiestatii Vóstre si a cere totuodata prea induratulu ajutoriu. Dupace insa diet'a transilvana in vigórea prea inaltului rescriptu alu Maiestatii Vóstre din 1 Sept. 1865 fù desfacuta; dupace representantiele comitateloru, districteloru, cum si ale scauneloru secuiesci nu se aduna nici dupa usulu observatu pàna la anulu 1848, nici in consunetu cu prea inaltu incuviintiat'a constitutiune municipala provisoria din 27 Novembre si 12 Decembre 1861 si nici macar intru intielesulu instructiunii din anulu 1865; dupace in fine nici de altmintrea nu este ertatu a se aduna vreo alta representantia ce ar fi autorisata de a substerne rugaminti si greuminte comune, — asĭa a mai remasu înca numai mijloculu de a cuteza se ne apropiemu de tronulu Maiestatii Vóstre cu rugamintile nóstre privitóre la binele tierii, pe cale privata.

Spre acestu scopu prea umilitu subscrisii au fostu cercati si provocati de càtra 1493 locuitori din Transilvani'a, toti cunoscatori de carte, subscrisi in 37 plenipotie, pentrucá se substernemu Maiestatii Vóstre in numele acelora si in supunere omagiala acésta prea umilita rugaminte.

I. Maiestatea Vóstra se Ve indurati prea gratiosu a conserva referentiele de dreptu publicu ale marelui principatu alu Transilvaniei càtra corón'a ungurésca a Maiestatii Vóstre in consunetu cu Diplom'a Leopoldina, cu sanctiunea pragmatica, si cu alu VI-lea articolu de lege din anulu 1791, eara la articolulu I. de lege din a. 1848, despre uniunea, sau mai bine total'a fusiune a Transilvaniei cu Ungari'a a denega prea inalt'a sanctiune.

Maiestatea Vóstra! Credinciosii subscrisi, cum si comitentii loru credu cà nu gresiescu daca cutéza a sustienea, cà convictiunea cea mai intinsu laţîta, cea mai matora si mai afundu inradecinata la maioritatea cea mai precumpanitóre a locuitoriloru Transilvaniei este, cumcà contopirea acestui mare principatu cu regatulu Ungariei ar fi tocma pe atàt'a de fatala pentru monarchia, prè càtu ar fi ea de ruinatóre pentru pururea credinciós'a natiunea romanésca. In cursu de optsprediece ani intregi atàtu natiunea romanésca, càtu si cea sasasca, îsĭ respicara acésta convictiune fórte desu si in modulu celu mai vederatu.

Maiestatea Vóstra! Romanii Transilvaniei sunt o natiune otielita in cursu de mai multe vécuri prin suferintiele cele mai aspre, ei îsĭ pastréza cu credintia suvenirile si convictiunile sale politice, in càtu tocma si pe unde li se precurma firulu istoriei, unu instinctu politicu sanetosu totu nu'i parasesce.

Natiunea romanésca nici acuma nu se increde la opiniunile politice si nationale predomnitóre in Ungari'a. Romanii voiescu a remanea pentru tóte timpurile in Transilvani'a si in monarchi'a austriaca, éra unguri la nici unu casu nu voiescu a se face.

Spiritulu si coprinsulu articoliloru de lege decretati la 1848 in Ungari'a, înca este de o natura, pentrucá din pasu in pasu se produca sau desaprobare categorica, sau cea mai mare neincredere, cum si materia bogata de neindestulare, ura, persecutiune si ruina. Loculu de frunte îlu ocupa in acésta privintia articolii III, V, VI, VII, XVI si XVIII.

Demersulu de tóte dilele alu lucruriloru au trebuitu din nefericire se intarésca, au si intaritu pe natiunea romanésca in susu aieptat'a sa aversiune. Pe lànga afaceri generale mai sunt in oricare statu si tiéra înca si altele speciale, precum cetatienesci, nationale, confesionale, chiaru si locale, care sunt indreptatite a'si avea in dieta pe representantii loru de specialitate si profesiune. In Ungari'a insa din oricare cestiune publica se face càte o cestiune strinsu nationala.

In tóte cercurile electorale, in care romanii intre alte impregiurari, pe lànga unu decursu paciuitu alu actului de alegere, ar fi fostu siguri de maioritate absoluta, ei au intàlnitu resistinti'a cea mai cerbicósa, intru atàta, càtu ori unde candidatii de nationalitate romana nu au potutu fi respinsi cu mijlócele usitate, s'au departatu prin aplicarea fortiei brutale. Numerósele ecsemple càte se reducu la asemenea casuri, in care se aplica puterea cruda in actulu electoralu, se afla pastrate atàtu in actele de cercetare, càtu si in protocólele dietei ungurene. In a. 1861 s'au omorîtu in modulu acesta la alegerile din Lipova, Mező-Kövesd, Bözing unsprediece romani, éra alti dóuedieci si trei romani au fostu greu raniti, si mai multi altii batuti infricosiatu. Pe timpulu acteloru electorale din tómn'a anului 1865 in cercurile Orczidorf, Szilágy-Cseh, Beregh, Szászka fusera tocati pe mórte sau impuscati nóue romani, intre carii si unu preotu, éra altii preste 150 au fostu raniti sau prin puscaturi sau in altu modu schilaviti. Aici este prea de insemnatu impregiurarea, cà atàtu functionarii comitateloru, càtu si comitetele electorale ingrijescu regulatu, pentrucá mai nainte de actulu alegerii se se ia dela romani înca si betiele, pe care ei dupa stravechĭ'a loru datina le pórta la drumu, dupa care apoi partid'a contraria se rapede asupra loru, mai cu seama din càte unu dosu, sau din càte o curte ascunsa. Din acestea se póte esplica usĭoru, cumcà intre 377 membrii ai casei deputatiloru din Ungari'a pentru mai multu de 1,800.000 suflete de nationalitate romanésca locuitóre in Banatu si in càteva comitate ale Ungariei proprie, numai vreo 19 deputati s'au potutu alege. Eata insa cà asemenea acte de alegere îsĭ aflara si in anulu mantuirii 1866 aparatori înca si in diet'a dela Pest'a!

Deci pre candu partid'a unionista sau mai bine fusionista lucrá din resputeri pentru formal'a turnare a marelui principatu alu Transilvaniei, sau vorbindu mai dreptu, pentru cucerirea aceleia prin Ungari'a, aceeasi partida este totuodata prea determinata a pregatí cu tóte putinciósele mijlóce total'a dissolutiune sau desfiintiare a natiunii romanesci.

O partida órecare sustine, cà daca s'ar concede nimicirea autonomiei Transilvaniei, atunci cerbicós'a repumnantia a partidei dualistice in contra necesitatii absolute de a se consolida monarchi'a, s'ar mai relacsá. Preacredinciosii subscrisi, cum si comitentii loru indrasnescu a fi in acésta privintia de o parere cu totulu opusa. Istori'a celoru 180 ani din urma, éra mai vîrtosu cea din a. 1848/9 iau mai intaritu in acésta opiniune a loru. Deci in locu de a sustinea cu o singura espresiune nimicirea autonomiei Transilvaniei, carea in celu mai bunu casu n'ar avea nici unu scopu, subsemnatii preaplecati si comitentii loru indrasnescu mai vîrtosu a se ruga cu profunda umilintia cá

II. Intru intielesulu prea inaltei diplome din 20 Octobre 1860 si in consunetu cu augustulu cuventu de tronu alu Maiestatii Vóstre din 1 Iuliu 1863 si cu prea umilit'a adresa dietala substernuta dupa aceea Maiestatii Vóstre, se Ve indurati a sanctiona legea electorala votata de càtra diet'a transilvana in anulu 1864 si apoi a demanda alegerile pentru o nóua dieta a Transilvaniei.

Partid'a fusionista produsese óresicare temeiuri parute in contra justitiei si ecitatii nóuei legi electorale transilvane, anume cu privire la censulu de optu fiorini v. a. inpreuna cu tacs'a capului; aceleasi inse au fostu reinfrante la diferite ocasiuni pe deplinu si cu o logica neinvinsa. Cunoscutu este, cà in alte tieri multu mai bogate decàtu e Transilvani'a, censulu electoralu este numai 5 fl. Daca ar avea a remustra vreo natiune sau clasa de poporu cevasi in contra legii electorale transilvane votate in a. 1864, apoi aceea ar putea fi dupa dreptate numai natiunea romanésca. Tóte celelalte natiuni si confessiuni sunt prin acea lege multu mai favorate decàtu romanii, caroru dupa aceeasi abia li se vinu deputati mai multi de càtu natiunii sasesci constatóre din 180 mii suflete. Totusi romanii liberi si astadata de orice cugetu reservatu, egoisticu, inspirati de adeverat'a iubire de pace, si numai pentru-cá tiér'a se scape odata din acésta nemiscare, a lasatu spre daun'a sa din dreptulu seu, asteptandu dela viitoriu, cá celelalte natiuni se recunósca aceea ce e dreptu si ecitabilu.

Maiestate! Daca inaintarea si prosperitatea Transilvaniei ar fi conditionata înca si pe viitoriu dela regularea referintieloru de statu ale Ungariei, atunci ruin'a totala a acestei tieri si altmintrea fórte greu cercate s'ar putea considera cá sigura. Intru adeveru cà Transilvani'a nu mai póte astepta. Acésta tiéra a scapatatu atàtu de reu, incàtu nimeni nu se mai póte mira, daca de ecs. foile publice magĭare striga in gur'a mare, mai alesu asupra emigrarii secuiloru de mai multi ani incóce; atàta numai, cà acelea foi nu voiescu a marturisí cea mai deaprópe causa a emigrarii, adeca persecutiunile la care sunt ei supusi pentru asĭa numit'a siculica haereditas, prin care mai multe mii de locuitori au scapatatu la sapa de lemnu.

Transilvani'a sufere mai alesu pentru cerbici'a unei partide mici, care înca totu se mai ingànfa cu prerogativele sale nationale. Acésta partida inbuibata de ambitiune falsa a fostu in timpulu trecutu desmerdata cu totulu prin favorari nenumerate cu càte fusese incarcata, si a fostu intarita prea preste mesura in ratacit'a sa parere, cá si cum ea ar fi unic'a propta a tronului si singura capace de a guberna. Spre multiamita pentru tóte acelea bunatati ea intreţinù opositiunea nu atàtu de vreunu principiu, de care au fostu totudeauna si preste totu, ci mai vîrtosu opositiune sistematica.

Acea seria fórte importanta de unsprediece propusetiuni regesci, pe care Maiestatea Vóstra ati binevoitu ale anuntia prin cuventulu Vostru de tronu din 1 Iuliu 1863, apoi atàtu pe acelea, càtu si mai tàrḑioru alte càteva a face se se astérna dietei in proiecte, sunt alese in adeveru cu mare intielepciune si inspirate de adeverat'a amóre a parintelui patriei. Sunt temeiuri greu cumpanitóre, din care se póte inchĭeié, cumcà nu numai romanii si sasii, ci si partea cea mai mare a poporului magiaro-secuiescu îsĭ asteptá fericirea sa dela codificarea si punerea in lucrare a aceloru legi; chiaru si repeţit'a participare a unguriloru si a secuiloru la alegerile din a. 1863/4 intaresce acésta afirmare.

Intr'aceea din o mare disgratia tóte acestea au trebuitu se se intemple cu totulu altmintrea. Program'a asĭa numitei partide a baronului Niculae Vesselényi, cunoscuta de ani treidieci suna intre altele: A face regimului atàtu in bine càtu si in reu opositiune sistematica, pentrucá in diet'a transilvana nici-odata se nu se póta infiintia vreo lege salutara. Dela a. 1834 incóce acest scopu fù gonitu in tóte dietele transilvane cu o constantia fàra ecsemplu si in partea cea mai mare fù si ajunsu. Acea partida voise a constringe prin acésta pe regimu, cá fusiunea Transilvaniei cu Ungari'a se o concéda, ba tocma se o provóce elu insusi; eara neintemplanduse acésta, atunci s'ar ajunge de siguru înca'i celalaltu scopu, cà ar putea infatiosia pe regimu cá ostilu asupra tierii, ceea ce in adeveru de càteva-ori 'ia si succesu. In acestu modu tiér'a in totu decursulu vécului alu 19-lea fù reţinuta dela orice progresu cá si unu Briareu ferecatu in lantiuri.

Cu ochii lacrematori se róga prea umilitu subsemnatii si comitentii loru, cá Maiestatea Vóstra se scapati marele principatu alu Transilvaniei din total'a decadentia. Calea càtra liberarea tierii si a celoru dóue milióne locuitori ai sei se póte deschide dupa prea umilit'a parere a subscrisiloru numai prin prea inalt'a sanctionare a legii electorale din anulu 1864 si prin conchĭamarea unei diete nóua pe temeiulu aceleia.

Transilvani'a nu póte astepta, ea insa nici cà are trebuintia de asteptare. Referintiele sale càtra corón'a ungurésca nu mai receru alta regulare, acelea sunt regulate de multu prin legile fundamentale restatorite prin inalt'a diploma din 20 Octobre 1860. Eara Transilvani'a apucase a'si regula si referintiele sale càtra monarchia. Acésta tiéra a Maiestatii Vóstre, cea mai importanta din tóte càtra resaritu, acésta fortarétia naturala a imperiului are trebuintia imperativa de restaurare in laintrulu seu, eara acestu scopu inaltu se póte ajunge numai prin redeschiderea activitatii sale in legislatiune, intre mĭedĭuinele propriei sale autonomii statorite prin legile fundamentale.

Activitatea dietei transilvane nu ar fi in stare de a impedeca intru nimicu acea »invoire libera« prevediuta in prea inalt'a patenta din 20 Sept. 1865, cu privire la »pertractarea comuna a celoru mai inalte probleme de statu.« Ide'a fundamentala respicata in prea inalt'a diploma in 20 Octobre si care in 20 Septembre 1865 fù prochiamata din nou si cu solenitate de pre augustulu tronu alu Maiestatii Vóstre, sub nici o impregiurare nu póte fi alterata prin o dieta transilvana. Eara decumva in legea despre representatiunea imperiului s'ar propune vreo modificatiune, care »ar putea incapea cu stabilitatea, unitatea si cu positiunea suverana a imperiului,« apoi pentru unu casu fericitu precum ar fi acest'a, Maiestatea Vóstra ati binevoitu a Ve reserva, cá »resultatele pertractariloru se le propuneti representantiloru »legali ai celorlalte regate si tieri, pentrucá se primiti si se apretiati »votulu loru totu asĭa de ponderosu.« Deci indata ce supunemu, cumcà marele principatu alu Transilvaniei nu póte fi sacrificatu la acea »invoiala libera,« adeca acésta tiéra nu póte fi despoiata de autonomi'a sa statorita tocma in urmarea libereloru sale invoieli din anii 1692, 1722 si 1744 si in prea inaltulu cuventu de tronu din 1 Iuliu 1863 confirmata din nou, apoi suntemu in dreptu a si spera, cumcà resultatele pertractariloru se voru propune si representantiloru acestui mare principatu alu Transilvaniei, precum s'a intemplatu acésta cu celelalte acte de statu mai anume in anii 1744 si 1863.

Intr'aceea dupa tóte semnele càte se arata, acea invoire ferbinte dorita se va mai amana multu, pentrucà asĭa numit'a cestiune ungurésca stà astadi tocma pe punctulu unde stetese ea in Aprile 1861. Deci pàna una alta diet'a transilvana ar putea reapuca firulu activitatii legislative tocma acolo, unde acelasi i s'a curmatu in 1 Septembre 1865 intr'unu modu surprindietorĭu. Din 11 proiecte de lege dela a. 1863 au mai remasu înca sĭepte neterminate, si proiectulu de lege substernutu in anulu 1864 »pentru folosirea celoru trei limbi ale tierii in afacerile publice oficiale« mai astépta dupa prea inalt'a efectuire, pre cand intr'aceea limb'a romanésca in restimpu de unu anu fù respinsa mai de totu din afacerile oficiale.

In ce stare se va fi aflandu astadi justiti'a si administiunea in marele principatu alu Transilvaniei, s'ar putea cunósce din susu insemnat'a activitate a desu memoratei opusetiuni.

Planulu adeca este proiectatu de multu, dupa care locuitorii transilvani se ajunga acolo, in càtu se li se urasca din sufletu de propri'a justitia si gubernare, si se fia constrinsi înca si in modulu acest'a, cá se'si caute scaparea loru in Ungari'a. Nenumerate sunt pedecile care se arunca in calea unei justitii rapedi si a unei administratiuni prosperatóre.

Dupace administrarea municipala se afla pàna acum in partea cea mai mare in manile partidei feudale, asĭa anume clas'a cea mai numerósa a locuitoriloru este constrinsa a'si cauta la adversarii sei politici realisarea drepturiloru sale purcedietóre atàtu din referintiele urbariale desfiintiate prin lege, càtu si din legile statorite si sanctionate de Maiestatea Vóstra cu tóta solenitatea, privitóre la libertatea politica si nationala; apoi este fórte bine cunoscutu, cà acea partida nu vrea a sci nimicu de acelea legi.

O parte insemnatóre a greuminteloru (napastuiriloru) resulta înca si din càteva legi càtu defeptuóse, càtu ecivoce, a caroru intregire si interpretare Maiestatea Vóstra o aţi dispusu in parte tocma si prin prea gratiós'a trimitere de propositiuni regesci.

Din acestea si alte asemenea impregiurari se mai póte esplica înca si acelu unicu fenomenu in tóta Europ'a, cà in dilele nóstre multe comune satesci din comitate se lipsescu de drepturile avute, simplu numai pe cale administrativa, si de acelea drepturi ale loru regale, in a caroru folosintia aceleasi fusesera aparate atàtu prin gubernulu civilu si militaru de 12 ani, càtu si prin sistem'a gubernementala ce a existatu pàna la a. 1865.

O alta nedreptate adencu simțita stà intru aceea, cà comunele satesci nici pàna in dio'a de astadi nu'si luara competintiele loru din paduri, competintie statorite prin prea inalt'a patenta din a. 1854 si care au intratu intre obiectele urbariale despagubite prin statu. Cunoscutu este, cumcà atàtu napastuirile càte se reducu la acele competintie, càtu si certele din caus'a ereditatii secuiesci si cele escate din rescumpararea prestatiuniloru (roboteloru, tacseloru), care se potu rescumpara, pe la noi sunt inferate cu uriciosulu nume de comunismu, eara acésta se face in mani'a unoru legi, care vorbescu chiaru si respicatu, cum si dupace pentru acelea prestatiuni s'au platitu sumele de despagubire urbariala.

Causele de judecata pe la mai multe tribunale de instanti'a prima, in parte tocma si la tabl'a regésca sunt tractate cu multa nepasare, ba ce e mai multu, cà in multe casuri se denéga sub preteste diferite chĭaru si ecsecutiunea sententieloru intrate in putere de dreptu, eara prin acésta partile care'si cauta dreptulu loru sunt aduse la desperatiune, consciinti'a de dreptu e sguduita, pietatea càtra legi micsĭorata, creditulu publicu alteratu.

Numerósele ecsemple prin care acestea aratari se potu adeverí si care in casu de necesitate s'ar putea enumera, se retacu aici numai din causa, cá inim'a cea parintésca a Maiestatii Vóstre se fia crutiata de o durere si mai mare.

Deci dupace prea umilitu subsemnatii si comitentii loru credu, cumcà ei atàtu prea plecat'a loru rugaminte sunatóre pentru respingerea articolului de uniune din a. 1848 si susținerea autonomiei marelui principatu alu Transilvaniei, càtu si ceealalta prin carea se cere prea gratiós'a sanctionare a legii electorale substernute in a. 1864 si redeschiderea dietei, le-au proptitu cu temeiuri scóse din legi si din starea tierii, cum si tare convinsi, cumca prea gratiós'a acordare a rugamintiloru nóstre va corespunde in lini'a prima intereseloru corónei, pusetiunii suverane a imperiului, augusteloru si parintesciloru scopuri ale Maiestatii Vóstre, apoi totuodata si prosperitatii marelui principatu alu Transilvaniei, precum si bine intieleseloru interese si libertati legale a locuitoriloru sei, inchĭeiemu cererea nóstra substernuta in veneratiune omagiala cu ferbintea rugaciune càtra Creatorulu universului pentru indelung'a si gloriós'a viétia a Maiestatii Vóstre si augustei Vóstre dinastii.

Ai Maiestatii Vóstre

supusi prea umiliti

Georgie Baritiu m. p., Dr. Ioanu Ratiu m. p.

Brasĭovu si Turd'a in 31 Octobre 1866.

»Din cause care s'au fost descoperítu airea, acésta petitiune s'a inaintatu si substernutu numai cu finea lunei Decembre. Prea inalt'a audientia privata s'a datu in 31 Decembre nu numai cu inlesnire, ci si cu multa gratia si bunevointia. In aceeasi fù primitu numai dr. I. Ratiu, pentrucà G. Baritiu fùsese impedecatu de starea cea ruinata a sanetatii sale a face in capu de earna o calatoria de 132 miluri.

Respunsulu Maiestatii Sale a fostu: »Contezu pe credinti'a DVóstra si in viitoriu; eara dorintiele si cererile Romaniloru le voiu considera.«

Atàtu s'a potutu face pàna acum; eara resultatulu mai departe este ascunsu in sinulu viitorului, pentrucà elu este in man'a lui Dumnedieu.

Urmeze ori si ce: natiunea romanésca n'are se ia asupra'si nici unu feliu de respundere pentru pasulu facutu, ci respunderea cade nnmai asupra aceloru 1493 persóne, in fati'a càrora apoi cei doi trimisi iau tóta respundietatea actiunii loru. Înca odata: natiunea si patri'a nu sunt si nu potu fi respundietóre pentru actiunile politice ale càtorva sute de individi, ci ele, natiunea si patri'a, voru primí pasii loru de buni; daca voru afla cu cale, îĭ voru desvota (desavouer) daca nu le voru conveni. Intru asemenea voru urma cei 1493 barbati cu cei doi plenipotenti ai loru, pe carii 'iau insarcinatu cu acésta missiune, de cumva nu voru fi corespunsu insarcinarii date.«

Dupa locuri si ţinuturi ddnii comitenti au fost:

Dela	Blasĭu	cu plenipot. ddo.	24/12	Sept.	30
Din	districtulu Fagarasiului	„ „ „	16	„	75
	(intre acestia si 1 negutiatoriu din Brasĭovu.)				
Din	districtulu Nasaudului	cu plenipot. ddo.	11	Oct.	73
Dela	S. Reginu si tienutu	„	23	„	42
„	Hatiegu si tienutu	„	25	„	26
„	Cosiocna (Kolozs) si tienutu	„	13	„	24
„	Morlaca si Huiedinu (com. Clusiu)	„	17	„	31
„	Sibiiu, Orlatu si impreg. Ocnei Sibiiului	„	15	„	76
„	Cichindealu (scaunulu Nocrichu)	„	26	„	51
„	Indolu si tienutu (com. Turdei)	„	21	„	55
„	Ernotu (Radnoth, com. Turdei)	„	21	„	33
„	Salinele dela Muresiu (M. Ujvár)	„	12	„	17
„	Lapusiulu roman. (com. Solnocu din l.)	„	13	„	44
„	Palatca (comitatulu Clusiului)	„	15	„	15
„	S. Sebesiu si unu tienutu din Alb’a inf.	„	15	„	35
„	Abrudu, Rosi’a, Campeni, Bistr’a etc.	„	15	„	65
„	Orasti’a, Cugiru, Turdasiu, Vinerea etc.	„	11	„	51
„	Asinipu etc. (comitatulu Alb’a inf.)	„	18	„	23
„	Valea-Sasului (com. Cetatii de balta) si tóta impregiurimea	„	8	„	56
„	Osiorheiu, Murasiu St. An’a si tienutu (scaun. secuescu alu Muresiului)	„	13	„	28
„	Ighiu, Siardu, Cricau etc. (c. Alb’a inf.)	„	24	„	26
„	Armenopole (Sz. Ujvár, com. Solnocu m.)	„	Octobre		44
„	Biia, Fagetu (com. Cet. de balta) si tien.	„	24	Oct.	100
„	Aschileu-mare etc. (com. Dobàcei)	„	15	„	26
„	Desĭu (orasiu si tienutu, c. Solnocu d. l.)	„	23	„	26
„	Turd’a (orasiu si impregiurimea)	„	3	Nov.	38
„	M. St. Iacobu (com. Turdei) si tienutu	„	28	Oct.	33
„	Tirimi’a mare (com. Cetatii de balta)	„	22	„	17
„	Gyergyó-Szt.-Miklos pentru 17.249 locuitori din acelu tienutu secuiescu	„	28	„	1
„	Catin’a, Jucuri, Camarasiu (com. Clusiu)	„	15	„	24
„	Sacalu, Pogacéo’a, Budèiu etc. (c. Turda)	„	2	„	36
„	Mediasiu si scaunu	„	24	„	49
„	Siarosiu ungur. si tienutulu Elisabetopolei (comitatulu Cetatii de balta)	„	8	„	30
„	Clusĭu si impregiurime	„	15	„	43
„	Veresmortu si din scaun. Ariesiu	„	2	Nov.	55
„	St. Martinu de Campia	„	18	Oct.	46
„	Derja si Vaidahaza (com. Dòbàca)	„	21	„	43

Domnii comitentii dupa positiunea loru càtu in biserica si statu, càtu in viéti’a sociala sunt:

Unu archiepiscopu si mitropolitu,

unu episcopu,

doi prepositi de capitule,
12 canonici,
3 vicari,
41 protopopi, viceprotopopi, administratori prot.,
486 preoti, partea cea mai mare parochi, càtiva administratori de parochii si alti preoti in oficiuri consist. si professoresci.
6 professori de teologia
1 egumenu si 1 ieromonacu,
dintre mireni sau civili 47 partea mai mare functionari municipali si unii pensionati, 1 advocatu, 2 medici, 1 postmaistru,
171 docenti de scóle normale si invetiatori dela scóle comunale,
cam 100 nobili proprietari mijlocii,
41 proprietari de mine (bai de auru, argintu),
21 negutiatori.

Toti ceilalti comitenti pàna la implinirea sumei totale se impartu: pe primari si notari comunali, maiestrii, proprietari mai mici dela orasie si sate, nobili si nenobili, tierani economi.

Cei doi barbati primindu misiunea oferita loru, cerusera cá conditiune, de a se lua subscriptiuni numai dela compatrioti carii sciu carte si sunt maioreni.

Ne voindu plenipotentii a ambla nici unu minutu pe intunerecu, dupa primele provocari facute loru spre a primí acésta misiune au inaintatu càtra in. presidiu gubernialu o rugaminte de dato 3 Octobre, presentata in 12 Octobre sub Nr. pres. 4094/1866, prin care ei cerea, cá se li se mijlocésca atàtu primirea unei prea umilite petitiuni de càtra Monarchulu, càtu si incuviintiarea unei audientie cu scopu de a se ruga pentru redeschiderea dietei transilvane, Maiestatea Sa binevoí a decide cu dat'a Tropau 23 Oct. Inalt'a Cancelaria reg. de Curte comunicà prea inalt'a resolutiune sub 25 Oct. Nr. presid. 1118/1866 asia: „Stà in voi'a petentiloru a'si substerne rugamintea loru pentru redeschiderea dietei transilvane pe calea auctoritatiloru spre inaintare mai departe.“ — Cu acésta petiunii càtra Monarchu i s'a deschisu calea sigura.

Despre audientia tacere. Acea tacere in. presidiu gubern. sub dat'a 31 Oct. Nr. 4336/1866 o esplicà cá denegare. Asia îlu facea datori'a in acestu casu, cá si in mai multe altele. Cu tóte acestea prea inalt'a audientia totu s'a castigatu in 30 Dec. pe calea cuvenita, eara in 31 s'a si datu.

Pentru cele mai multe deputatiuni càte s'au trimisu de 18 ani incóce la prea inaltulu tronu, spesele s'au coperitu de càtra connationalii cei mai provediuti cu averi materiale, asia in 1848, 1849, 1850, 1860, 1861, 1863. Astadata au concursu la conferirea speseloru numai:

dela Blasiu . . .	v. a. fl.	300
„ Nasaudu . .	„ „ „	300
„ Clusiu . . .	„ „ „	98
„ Muntii apuseni	„ „ „	55
	v. a. fl.	753

Din acea suma s'au coperitu: 2 caletorii la Blasiu, 2 la Sibiiu, 2 la Clusiu, 1 la Vien'a pe timpu nedeterminatu, càteva telegrame, cum si corespundintie cu post'a, decopierea petitiunii intr'unu ecsemplariu prin caligrafu, cum si alte trei decopieturi impartasite aceloru barbati, carii au voitu a'si da parerea asupra cuprinsului petitiunii, si spesele tiparirii in 2500 ecsemplare, pre càtu s'au mai ajunsu din restulu sumei. De altmintrea mai adunanduse vreodata sau comitetu sau conferintia nationala, se va da socotél'a cu tóta placerea.

Aceloru ddni carii au numeratu la coperirea speseloru, ecsemplarele s'au impartitu gratisu, din celelalte tipografii editori au avutu se'si scótia spesele necoperite si porto postalu.

Cele mai multe foumulare ale plenipotentieloru erau consunatóre, eara unele difereau in càteva puncte si espresiuni; esenti'a insa a toturoru si scopulu era unulu si acelasi.

§ 53. Petitiunea cum a fost judecata in diarie. Cercetare asupra subscriitoriloru de plenipotentie. Sĭulutiu si Crenneville. Ilie Macelariu cérca se cuventedie romanesce in dieta. La Arad conferentia convocata de Miron Romanul. Georgie Popa fost comite supremu †.

Se intielege usĭoru, cà o petitiune de coprinsulu acelei publicate mai in sus, nu putea se placa nici gubernului de grafi nici partidei acusate in modulu acesta de càtra romani la monarchu pentru fardelegile ei; de aici apoi earasi urmá, cà oricine voiá cá se se aiba bine cu oricare gubernu, unu conceptu cum era si acesta, nu putea se'lu subscria. De aici inse earasi nu trebuea se urmedie aceea ce s'a vediutu la romanii din acésta tiéra, adica dissensiune si urgia inversĭunata. Aceia cari nu au voitu se dea plenipotentie in Sibiiu si acei 18 insi din Brasĭovu, cari au retrasu pe aloru, celu multu avea se ne compatimésca pentru nebuni'a nóstra, cà voimu se ne aruncamu de pe piatra Tarpea, adeca se ajungemu in temnitĭa, in care au cerutu Majlath si Eszterházi cá se fimu aruncati chĭaru din Octobre, numai cà-ci amu cerutu cá se ni se permitta a suplica la tronu, si daca nu amu fost tractati cá rebeli, amu avutu se multiamimu sententiei monarchului, care a sunatu càtra cancelari, cà permisu este cetatieniloru statului a recurge la Maiestatea Sa in oricare afaceri ale loru.

Se nu perdemu nici-odata din vedere pretiós'a invetiatura a istoriei, care ne spune din mai multe epoce, cà una din macsimele cele mai afurisite ale aristocratiei feudale a fost totdeauna, cá ea se ţiĭe pe celelalte classe ale locuitoriloru càtu s'ar putea mai departe de tronu, se inpresóre pe rege asĭa, in càtu nici elu se nu védĭa alti ómeni, nici acestia pe densulu, se'i lege ochii cu solemnitati si ceremonii orbitóre, se'lu faca a crede, cà popóraloru nu le mai lipsesce nimicu din fericirea pamentésca. Ei chĭaru si astadi se mai folosescu de acea manopera; mai alesu petitiuni si memoriale colective care ajungu la tronu, le sunt nesuferite. Press'a loru are fruntea cá se indrepte pe locuitori totu numai la parlamentu; ei au infiintiatu cum amu dice o scóla politica, care invatia pe ómeni a nu mai vedé in rege unu Rege; ci numai unu simulacru, o icóna sacra, sau celu multu unu expeditoru de acte la adres'a ministriloru omnipotenti; eara responsabilitatea ministeriala, despre care le place se spuĭe multe verdi si uscate, in ochii loru este numai o farsa, o papusĭaria.

In dilele din Ianuariu càtu a mai petrecutu dr. Ratĭu dupa audienti'a avuta la imperatulu, petitiunea nóstra nu a fost transpusa la cancelari'a transilvana, ci a fost reţinuta in cabinetulu Maiestatii Sale. Numai dupa aceea tàrdiu venisera si cele 37 plenipotentie la gubernulu din Clusĭu, care apoi a investigatu, daca subscrierile sunt autentice, ceea ce s'au adeveritu preste totu. Din toti subscriitorii numai mitropolitulu Alecsandru au avutu cele mai mari neplaceri cu gubernulu, si mai alesu cu presĭedentele care'lu mustrase aspru, de unde se incinse o corespondentia fórte iritata atàtu cu Crenneville càtu si cu mitropolitulu Andreiu din caus'a inculpariloru aparute in Telegrafulu romanu.

Intr'aceea dr. Ratĭu observand regul'a sciuta, cà unu actu de natur'a acestuia se dà la tipariu numai dupa audientia si dupace va fi fost primitu de càtra monarchu, dupa aceea inparti din textulu originalu germanu o suma de ecsemplarie la redactiuni si la persóne de rangu. Diariele centraliste si mai alesu cele de partid'a federalista indata se si apucara de acea actiune noua politica a romaniloru, càteva publicand petitiunea intréga, altele comentandu-o fiacare in scopulu loru, tóte laudand pasulu acela.[1]) Cu ura atàtu mai mare era discutata petitiunea de càtra diariele dualiste, ceea ce nu avea se surprinda pe nimeni; màni'a loru se intielegea. Dualistii crediusera, cà in urmarea resultateloru castigate pàna atunci de càtra ei, romanii voru fi amuţitu cu totulu de fric'a loru.

Acea credintia a loru trebuea se fia dejucata in vreunu modu órecare. Sciam noi bine cà vomu fi pusi sub priveghĭare, urmariti, arestati, locuintiele nóstre calcate, dara amariti si otĭeriti in sufletele nóstre, de tóte acelea nu ne pasá; eramu dedati din mosi de stramosi cu mesurile tiraniei feudaliloru. In Augustu dupace aflasera cà amu cerutu permissiunea se infiintiamu batalióne de voluntari pentru monarchu, spariosi precum sunt cá si caii de pre puste, incepusera se caute arme in casele ómeniloru; pe la Alba-Iuli'a, Aiud, Turd'a cautau pe Avram Iancu prin tóte unghiurile, cum si pe unii tribuni, despre carii credeau cà sub pretestu de a inrola batalióne pentru imperatulu, ei aduna voluntari pentru Carolu de Hohenzollern, pe care'lu astépta se intre incóce.

In Turd'a fù arestatu unu cerşitoriu cu prepusu cà acela ar fi Iancu. Mai tardíu totu la Turd'a fusese deţinutu unu comerciantu din Brasĭovu anume Nicolae Steriu totu cu prepusu de tribunu, care inse tocma din contra, servise cá sergentu in óstea ungurésca sub comand'a lui Bem. Ceea ce durea mai multu pe subscriitori era fabul'a scornita de nesubscriitori, cà ceia aru fi recursu la monarchu »numai in interesulu loru personalu.« Absurditati cá si cum era una cá acésta, se putea cití in acea epoca atàtu in unele diarie, càtu si in corespondentie private. Acea secatura totu s'ar fi mai potutu trece cu vederea, sau a fi intimpinata cu despretiulu meritatu; acum inse au inceputu si romanii se caute printre inteligenti'a loru tradatori de sànge si de tiéra, eara altii se siliau se dea dissensiunei politice a romaniloru caracteru confessionalu. Se mai afla si astadi in acésta tiéra ici-colo càte unu Tartuf, sau si misantropi torturati de ide'a fixa, cà in acelea dile s'ar fi aflatu intre romani tradatori.

---

[1]) „Presse“ din 15 Ian. 1867 îĭ facuse unu comentariu lungu fórte favorabilu tierei si romaniloru, a si reprodusu o parte mare din petitiune. In Praga fù comentata bine in diariulu „Bohemia“ din 5 Ian. In cele doue diarie germane din Sibiĭu si Brasĭovu petitiunea fù reprodusa intréga.

Acela carele cauta tradatori la romani in acésta tĭéra anume si dela 1860 incóce, nu scie ce este tradare si tradatoriu (proditio, perduellio, felonia, Verrath, Hochverrath, Majestätsverbrechen, Felonie, franc. Trahison, Haute trahison, Felonie, Rebellion), nu scie se'i dea definitiunea juridica, ci vorbesce eaca asĭa, precum îĭ spune fantasi'a lui dand probe triste sau de o ignorantia grósa, sau de o reutate si pofta de resbunare selbatica. Care romànu, ce maj avea se tradedie, se vendia din teritoriulu tĭerei, din dreptulu publicu, din autonomi'a Transilvaniei? Tóte acelea erau vendute din 31 Maiu 1848 in tèrgulu dela Clusĭu, a dou'a-óra in tèrgulu grafiloru la Vien'a din Iuliu 1865, care apoi fusese sigilatu la Köniġgraetz cu sange omenescu in Iuliu 1866.

N'au fost nici-unu tradatoriu intre romani, ci ei numai càtu se aflau desbinati mai alesu dela 1865 inainte in doue tabere, una de ómeni mai fricosi, totdeauna supusi ascultatori in credinti'a loru scósa din scriptura, cà tóta puterea este dela Ddieu, eara alt'a compusa din ómeni cerbicosi, cari punu capulu in peptu, voru se innóte si in contra torentului si cari n'au crediutu nici odata, cà puterea feudaliloru si a tiraniloru ar fi dela Ddieu, si acestia eramu noi cei cu petitiunea.

Denuntianti s'au aflatu si intre romani cá si la alte popóra, este inse diferentia enorma intre tradatoriu si intre denuntiantu, sau cum îĭ dicu romanii ardeleni, gura sparta, fleura, intrigantu, semenatoriu de zizania.

Dupace s'a transpusu petitiunea celoru 1493 romani din cabinetulu imperialu la cancelari'a transilvana, care in Ianuariu înca nu era desfiintiata, ajungènd a fi obiectu de discussiune intru o sĭedintia, a urmatu firesce cá se fia judecata aspru de càtra consiliarii magĭari, aceeasi inse fù aparata de càtra consiliariulu Dimitrie Moldovanu cu fervórea propria acelui functionariu iubitoriu de adeveru. Dela Vien'a transmissa fiind la gubernulu din Clusĭu, petitiunea au apucatu si in fórfecele pressei periodice. Diariulu de atunci alu aristocratiei feudale »Pesti Hirnök« nu a cerutu mai puçinu dela gubernulu ungurescu, decàtu cá de aci inainte se arunce in temnitia pe toti càti aru mai cuteza se inainteze petitiuni si proiecte de natur'a acesteia. Asĭa se intielegea in Pest'a libertatea de petitiuni si libertatea personala înca si in a. 1867.

Pre lànga tóte amerintiarile, noi amu scapatu numai cu injuraturi si tavalituri prin diarie; eara cá se inchida aprópe una miie cinci sute partea cea mai mare parinti de familia, ori-cum, ar fi fost prea curend, póte si prea cutezatu. Pàna in 1848 se intemplase cu nenumerati locuitori ai tierei, cà suplic'a prin care cereau càte ceva, li se punea pe trupu si era batuta cu càte 25—50 lovituri de betie, sau cà omulu era aruncatu in prinsóre fàra nici-o judecata.

La Blasĭu se pornise investigatiune dupa unu comitetu politicu, pe care s'a disu cà l'ar fi compusu insusi mitropolitulu. Despotismulu adeca ajunsese a fi earasi atàtu de brutalu, in càtu orice convenire si conversatiune ţinuta intre romani asupra cestiuniloru dilei, era stigmatisata la momentu cá comitetu clandestinu, complotu, conspiratiune, rebelliune. Tota lumea se putea aduna si a se consulta, numai la romani se incercau cá se le astupe gur'a cu pumnii. Numele Blasĭului le inspirá orórе si'i facea se'si pérda orice cumpatu. Reminiscentiele din 1848 îĭ facea nervosi preste mesura.

Se vede cà si generalului presĭedente c. Crenneville îĭ venisera instructiuni speciale relative la petitiune si la Blasĭeni, chĭaru inainte de a se aduna tóte plenipotentiele desu citate. Asĭa s'a intemplatu, cà Crenneville scrisese mitropolitului in Novembre destulu de aspru. Urgi'a nu s'a opritu acilea, ci pre lànga càte se citeau despre acestu episodu in diariele de atunci, mai aflamu intru o scrisóre confidentiala venita din 27 Novembre acestea:

»In scurtu dupa denuntiarile »Telegrafului«, Betranulu din Blasĭu a si primitu unu Donnerwetter dela presidiulu gubernului in contra intreprinderii loru si din caus'a neghĭobiei cu intrebuintiarea numelui de comitetu.«

»La acésta Betranulu a respunsu fórte moderatu, asecurandu'lu pe M. Sa despre loialitatea Blasĭului.«

»Maria Sa cu acésta nu s'a multĭumitu, ci din nou l'a provocatu se se justifice si se se desfiintiedie acelu comitetu dicènd, cà va priveghia asupra tuturoru actiuniloru si miscariloru betranului, sau cu alte cuvinte, îlu va pune sub paza politiei.«

»La acestea betranulu a respunsu tare nacajitu si intre altele 'ia scrisu acestea: »Daca pentru o fapta atàtu de nevinovata vrei a pune pe unu omu inbetranitu in loialitate, sub paz'a politiei, fapt'a acésta lesne o póte cineva caracteriza de fapta absolutistica, teroristica si despotica ... Daca Escelentia Ta vei fi cu ochi deschisi asupra actiuniloru nóstre, atunci se'ti inchidi ochiĭ si inim'a fatĭa cu clevetitorii si vendietorii tierei« ...

»Sciu atàta, cà acestu respunsu le-au astupatu gur'a deocamdata faţĭa cu betranulu, dara credu cà'lu voru fi aratatu la Maiestate. Prin nasĭulu DTale am audịtu, cà K. ar fi disu: »Der Alte ist unzurechnungsfähig.«

»Imĭ scrii cà magiarii sciu mai multe lucruri din corespondentiele nóstre. Lucrulu dracului, — asĭa noi cauta se tacemu si se facemu. Negreşitu cà in Clusĭu avemu vreunu spionu, care in fatĭa ni se arata omu de omenie. Si cumcà spionescu dupa noi, am observatu si io.«[1])

Gón'a asupra mitropolitului nu s'a curmatu cu atàta, ci ea s'a intinsu pàna la mórtea lui. Totu asĭa s'a continuatu dissensiunea politica si intre ambii mitropoliti, precum se póte cunósce prea de ajunsu intre altele din carticic'a titulata: »Scrĭsori apologetice, va se dica de aparare ale archiepiscopului si mitropolitului Romaniloru de religi'a ortodoxa resariteana din Ardealu si din Ungari'a, Andreiu baron de Sĭaguna. Sibiĭu. In tipografi'a archidiecesana 1867.« Pe 72 fetĭe 8-vo. Coprinde patru epistolii càtra archiepiscopulu si mitropolitulu conte Alecsandru Sterca Sĭulutiu.

Epistolele lui Alecsandru, la care se provóca Andreiu potu se fia in concepte la nepoti, caroru li s'au lasatu corespondentiele unchiului prin testamentu, eara in originalu la episcopulu de Caransebesĭu Nicolae Popea.

Din episódele si prefacerile prin care a mai trecutu tiér'a si noi toti intrensa pàna la coronare, atingemu aici înca numai casulu consiliariului gubernialu Ilie Macelariu din diet'a Ungariei, cu limb'a romana.

---

[1]) Originalulu se póte vedé si citi intregu la mine.

Desbinati precum erau romanii ardeleni inca si asupra intrebarii, daca va fi bine sau reu cá se aléga si se trimita deputati la diet'a Ungariei, una parte era pentru alegere, pentrucà monarchulu permitte; altii din contra nu voiau se se folosésca de acea permissiune. Ambii mitropoliti recomandau cu totadinsulu participarea la acea dieta, fiecare din alu seu punctu-de vedere. Mitropolitulu Andreiu sciá fórte bine, cà ungurii ţinusera minte atàtu caletori'a sa din Ianuariu 1849 la Bucuresci spre a cere ajutoriu de trupe dela generalii Russiei, càtu si activitatea sa valorósa pentru intrarea Transilvaniei in senatulu imperialu. Ambele acelea fapte ale lui erau calificate cá crime de inalta tradare din punctulu loru de vedere. Urmá deci firesce, cá se nu mai cutedie a'i inversĭuna si in nou'a situatiune, in care densii apucasera in tóte intielesurile pe de-asupra.

Totu asĭa n'au pututu se ierte ungurii nici mitropolitului Alecsandru mergerea lui la Senatulu imperialu, pentru care chĭaru si feudalulu Eszterházi se certase cu elu; nu i se iertá lui Sĭulutĭu nici adorarea cea mare pentru persón'a imperatului si cu atàtu mai puçinu romanismulu seu ferbinte, pre cand ei din anii vicariatului seu dela Şîmleu îlu credĭusera de mare amicu alu magĭarismului.

Acum incepuse si tinerimea romana dela universitati si academii se ia parte la discussiunile politice; se desbinà si ea in doue tabere. Pàna in lun'a lui Martiu se aflau la dieta intre cei multi magĭari si càtiva sasi, numai Ios. Hossu, I. Balomiri, Tulbasĭu, Moldovanu cá deputati romani ardeleni, eara mai apoi au mersu Ioanu Puscariu si Ilie Macelariu. Hodosĭu alesu din Zarand, era consideratu cá ungureanu.

Tinerimea autonomista care se aflá in maioritate, asupra nici-unuia nu se irritase asĭa tare cá asupra lui Macelariu, in care credeau ei cà considerand trecutulu densului se insĭelasera prea reu. Caricatur'a »Ilie Ochilariu,« figurá desu in »Gur'a Satului.« Macelariu sufería greu insultele; cu tóte acestea elu pe la inceputulu lui Martiu a plecatu eara la Pest'a. Acolo puçinii deputati romani au ţinutu vreo trei conferentie, din care inse nu s'au alesu nimicu. Unii voisera cá atàti càti erau, se astepte numai ocasiunea in care se declare cà ei ţinu cu perseverantia la autonomi'a Transilvaniei, eara apoi se ésa cu totii din dieta si se plece in patri'a loru. Nu s'au pututu invoí.

In sĭedinti'a dietei din 7 Mart. se daduse ocasiune buna de a trage in desbatere cestiunea autonomiei. Macelariu îsĭ propuse inca dela Clusĭu de unde plecase, cá se vorbésca odata si in diet'a Ungariei romanesce, precum se intemplase de atàtea ori in anii trecuti in senatulu imperialu din Vien'a, cà deputati italieni, cechi si poloni au cuventatu fiecare in limb'a loru nationala de càteori le-a convenitu, si au fost ascultati cu patientia. Macelariu ori cà n'au sciutu se distinga intre temperamentulu nemtiescu si celu magĭaru, sau daca au sciutu si au fost preparatu cá se dea peptu cu tóte furiile unui orcanu, atunci elu cu manoper'a sa tocma voise cá se provóce pe magĭari, eara in acésta a reuşitu precum nici elu nici altu cineva nu ar fi credĭutu.

Acea scena furtunósa a fost descrisa in diarie si in epistole cu o multime de variante. Noi scótemu aici numai momentele despre care credemu cà suntemu informati bine.

La ordinea dilei era proiectulu pentru regularea municipiiloru. Sèrbulu Stratimirovicĭ reflectandu la regularea din 1861 disese, cà aceea a fost asupritóre pentru nationalitati. Dupa acela urmase Ilie Macelariu, care era cunoscutu unguriloru cá romanu zelosu. Indata-ce notariulu îĭ cetí numele, mai multi deputati din centru si din stàng'a eşind se apropie de Macelariu in momentulu cand acesta pronuntĭa in limb'a romana:

»Inaltu Corpu legislativu!«

Unu orcanu de strigate »Rendre (la ordine)« se ridica.«

Presĭedentele trage clopotielulu. Se face liniste momentana. Macelariu apuca se mai pronuntie doue cuvinte romanesci:

»Inalta Casa!«

Orcanulu sparge din nou. »La ordine!« din tóte partile casei.

Presĭedintele reflectà pe Macelariu, cà trebue se observe legea, dupa care in Camer'a legislativa se póte cuventa numai in limb'a magĭara. Atunci oratorulu continuand in limb'a magĭara se provóca la legile transilvane din 1863/4, care'i dau dreptulu a se folosí de limb'a sa materna. Elu inse vede cà aici nu este suferitu a se folosí de dreptulu seu;

asĭa ceea ce voise cá se spuie prin graiulu viu asupra cestiunei puse la ordinea dilei, va transpune la presidiu in scrisu.

Larm'a se inprospetà cand audira cà Macelariu se provóca la legile transilvane. Cu scopu de a molcomí iritatiunea luase cuventulu Franciscu Deak, care de o parte observà lui Macelariu, cà daca a intratu in acea camera legislativa, are se respecte legile aceleia, eara cu privire la viitoriu se se incréda toti in iubirea de dreptate a aceleia si altele multe. Intr'aceea Macelariu îsĭ audise càteva titulaturi frumóse, precum: »Acésta este Dacoromania; elu crede neruşinatulu cà este la Bucuresci; josu cu elu!« De alta parte'i strigara: »Si acestu talhariu inca se si mai preface!« Altii mai urlau: »Neruşinatulu, talhariulu!« Nici dupace eşisera prin coridóre, injuraturile nu voiau se incetedie, pàna cand unu deputatu romanu din Ungari'a sĭoptí lui M. la urechĭa: »Vedi de te departa, cà nu e bine.« Dupa trei dile Macelariu simtind cà persón'a sa nu mai e sigura in Pest'a, s'a intorsu pe tacute la Clusĭu, de unde apoi îsĭ trimise memorialulu seu la presĭedentele dietei.

Acum se fiti vedĭutu cum s'a transformatu »aura popularis,« ale carei capritiuri si usĭoratate Macelariu nu o cunoscuse pàna atunci. Telegrame de lauda, adrese de recunoscintia îĭ veniau lui cá si lui Hodosĭu pentru doue discurse eminente ţinute in dieta pentru libertatea tipariului si pentru autonomi'a Transilvaniei.

Asĭa a paţit'o Ilie Macelariu in diet'a Ungariei.

In aceleasi dile au mersu si din districtulu Naseudului doi deputati alesi, Alecsandru Bohatielu si Grigorie Moisilu. Bohatielu a fost verificatu, pentrucà cunoscea perfectu limb'a magĭara, Moisilu fù trimisu acasa, cà-ci nu o cunoscea.[1])

Cu 2 septemani inainte de casulu lui Macelariu rev. sa Miron Romanul, pe atunci protosinghel, convocase la Arad pe dio'a de 18 Febr. nou o conferentia nationala, la care venisera preste o suta de barbati trecuti prin scóle si càtiva ómeni din poporu. Scopulu convocarii a fost a se consulta si trage o linia de actiune fatĭa cu nou'a situatiune creata prin evenimente si mai alesu cu privire la alegerile unguresci din 1848, care asĭa cum s'au votatu acelea, insemnau mórtea nationalitatii romane. Convocatoriulu presĭedente comunicase pe scurtu, înse in cuvente petrundietóre caus'a convocarii. Dupa desbateri lungi si ferbinti s'au alesu si in Arad unu comitetu de 36 membrii cu missiunea de a conduce afacerile publice in interessulu poporului nostru.

---

[1]) A se vedea scenele acelea descrise pe largu in mai multi Nri din Concordia, Albina si in Gazeta 16, 17, 18, 23.

In 17/29 Martiu au ajunsu unu mare doliu pe confratii nostrii din Arad si din comitatu in urmarea mortii eminentului barbatu Georgie Popa de Teiusĭu, consiliariu c. r. de curte, fost comite supremu, proprietariu alu crucii de auru cu coróna etc. Unu frate Petru veterinariu in Fagarasĭu si trei surori maritate cu barbati in positiuni sociale frumóse, au udatu cu lacrime ferbinti mormentulu fratelui loru simpaticu, stimatu si iubitu de toti romanii.

Furiile partideloru politice au gangrenatu si viati'a sociala. Pàna in acésta epoca duelulu opritu in acésta monarchia prin legi fórte aspre, consideratu cá orice omoru, se intemplá fórte raru; acum incepusera mai multi a se omorî unii pe altii. Principele Lichnovski a inpuscatu pe grafulu Abraham Nemes din Transilvani'a. Grafulu Wedel inpuscà pe principele Solms. Pàna si unu teologu sasu anume Gustav Schotsch a ucisu pe unu studentu juristu Kagerpauer fiĭulu procurorului de statu. Apoi se te fi mai miratu de injuraturile ce'si dedeau càtiva romanii unii altora.

In aceleasi dile compusese I. Grozescu poesiór'a satirica: »Esci unitu sau neunitu?«

Capu XV.

Coronarea.

§ 54. Actele de statu relative la coronare.

In 8 Maiu 1867 imperatulu si imperatés'a venira la Bud'a cu scopu cá Maiestatile loru se lase a se indeplini asupra-le cerimoni'a traditionala conservata in Ungari'a din vécurile de mijlocu. Maioritatea dietei ţinend sĭedintie dese inaintase bine cu redactarea si votarea legiloru modificate in màni'a partidei fratiloru Tisza, carei i se dedese numele fórte bine alesu de »partida a tigriloru« si in màni'a lui Kossuth, care in epistolele sale inferase de repeţiteori pe Deak si pe tóta partid'a acestuia cu titlu de tradatori. Era compusa si diplom'a inaugurala, pe care avea se depuie regele juramentulu. Acea diploma suná in limb'a romana asĭa precum a fost tradusa atunci, precum urmédĭa:

Actele de incoronare.

Diplom'a inaugurala.

Noi Franciscu Iosifu etc. cá rege apostolicu alu Uṅgariei si alu regateloru ei sóçie, dàmu de scire prin acésta diploma inaugurala a Nóstra: cà, dupace Maiestatea Sa fostulu domnitoriu Ferdinand I. Imperatulu Austriei, regele Ungariei cu acestu nume alu V-lea profundu stimatulu si iubitulu Nostru unchiu in urm'a hartiei sale de abdicere de dato in Olmütz in 2 Decembre 1848, a abdisu solenalmente atàtu dela coron'a imperatésca a Austriei, càtu si dela corónele celorulalte tieri de sub domnirea Sa; dupace mai incolo inaltimea Sa archiducele imp. reg. Franciscu Carolu profundu stimatulu si zelosu iubitulu nostru parinte, caruia dupa ordinea de succesiune 'iar fi competitu ereditatea tronului, si-a manifestatu abdicerea dela acela cu aceeasi ocasiune, cu asemenea solenitate: — dupa ordinea de succesiune statorita prin articlulu de lege I. si II. din anulu 1723, ereditatea tronului regale in Ungari'a si in regatele ei sóçie a trecutu la noi, cá erede legale indreptatitu: Noi faptice amu si ocupatu domnirea, inse din caus'a greleloru piedece, care au intrevenitu, in restimpulu prescrisu de art. III din anulu 1791 nu ne-amu potutu incoroná cá rege alu Ungariei si regateloru ei sóçie. Mai tardiu in anulu 1861 conchiamandu diet'a tierii pentru incoronarea nóstra, amu pusu inaintea dietei hartiele de abdicere ale M. Sale Ferdinandu imperatulu si regele, aduncu iubitului Nostru unchiu, si ale inaltimei sale archiducele imp. reg. Franciscu Carolu, cu stima fiésca iubitulu nostru parinte; dara incoronarea nóstra din caus'a relatiuniloru si greutatiloru ce au suversatu, nu s'a potutu indeplinì nici atunci.

2. Am conchiamatu asĭa dara mai de curendu diet'a presinta in liber'a nóstra cetate regale Pest'a pe diu'a de 10 alui Decembre 1865, pentru-cá se ne inauguramu si incoronamu de rege, si acésta dieta amu deschis'o Noi insine in

prea inalt'a nóstra persóna, si continuu amu condus'o. Dupa mai multe consultari din grati'a lui Dumnedieu a succesu spre bucuri'a ànimii nóstre parintiesci prin restituirea constitutiunii a departa greutatile, pentru cari amu amànatu a ne inaugura si incorona cá rege.

3. Acele ingrijiri inse, cari le-a susternutu inaintea nóstra diet'a din 1861 in repetitele sale adrese in privinti'a hartieloru de abdicere a Maiestatii Sale imperatului si regele Ferdinandu V. profundu stimatulu si iubitulu nostru unchiu si a inaltimii sale archiducele imp. reg. Franciscu Carolu cu stima fiésca iubitulu si dulcele nostru parinte, — le-a imprastiatu dechiaratiunea ministeriului nostru responsabilu facuta in façi'a dietei presinte in numele nostru, in carea arata aceea aprobare prea inalta a nóstra, cà din defectulu formei amintiteloru abdiceri se nu se póta trage consecintie daunóse pentru autonomi'a si independenti'a legala a tierei, si cà pe viitoriu fapt'a abdicerii dela tronu se se intemple cá amintire deosebita, pe lànga incunosciintiarea si conlucrarea constitutiunala a Ungariei, — si cà in acésta privintia indata dupa solemn'a incoronare se se confectioneze si lege pentru asecurarea drepturiloru tierei.

4. Magnatii si representantii tierei luandu asïa dara in consideratiune ordinatiunea legiloru patriei, si dorindu a ne incoroná in intielesulu acelor'a càtu mai curendu cá pre eredele legalu si adeveratu alu tronului si alu corónei Ungariei si regateloru ei sóçie, cu supunere omagiala s'au presentatu inaintea nóstra si s'au rogatu cu umilintia, cá noi, dupa legile tierei, in diplom'a nóstra inaugurala edànda in totu casulu inainte de incoronarea nóstra se ne induramu gratiosu a primí, a aprobá cu poterea nóstra regésca, a intarí, a ţinea atàtu noi, càtu si a face se ţina si altii, articlii scrisi mai in josu si tóte cele cuprinse in aceia. Cuprinsulu caroru articlii este urmatoriulu:

Noi asïa dara primindu gratiosu cererea de mai susu a dietei, in urm'a gratiósei aplecari a inimei nóstre parintesci ţinemu de buni si placuti inaintea nóstra toti articlii de susu si ce se cuprinde in ei si ne dàmu convoirea gratiósa la aceia; promitendu si asecurandu cu cuventulu nostru regescu pre Ungari'a si tierile ei sóçie, cà tóte aceste premise le vomu ţinea si noi si vomu face se le ţina si supusii nostri de orice rangu si positiune, — precum le primimu pre acelea, le aprobamu si intarimu prin diplom'a nóstra de façia.

5. Cá sàntu si neviolabilu vomu ţinea Noi si cu puterea Nóstra regésca vomu face se se ţina si prin altii: ordinea regésca de succesiune pe tronu ficsata in articolii de lege din 1723: I si II; — incoronarea esecutanda in sensulu art. de lege din 1791: III —; constitutiunea independinti'a legala, libertatea si intregitatea teritoriului Ungariei si alu sóçieloru sale regate (társországai). Sàntu si strictu vomu ţinea Noi si cu puterea Nóstra regésca vomu face a se ţinea si prin altii libertatile, privilegiele legalu sustatóre, usantiele legale ale Ungariei si ale regateloru sóçie (társországai) si legile sanctionate prin gloriosii Nostri antecesori si incoronatii regi ai Ungariei, precum si celea ce pe viitoriu se voru face dietalminte si se voru sanctioná de càtra Noi cá rege ungaricu incoronatu, in tóte punctele, articulele si clausele loru asïa precum se va ficsá intielesulu si pracs'a acelor'a prin invoirea comuna a regelui si a dietei, luandu afara totusi clausul'a aceea dejá desfiintiata a legii lui Andrea II din a. 1222, care incepe cu cuvintele: quodquod si vero Nos, si se inchiaia cu: »in perpetuum facultatem.« Pentru securisarea tuturoru acestor'a va serví si juramentulu Nostru regescu, pe care 'lu vomu depune pe coprinsulu presentei Nóstre diplome cu ocasiunea incoronarii Nóstre, dupa sunetulu vorbalu alu juramentului de incoronare depusu de càtra gloriosulu Nostru antecesoru Ferdinand I.

6. Sant'a coróna a tierii, dupa usulu vechiu legalu alu locuitoriloru tierii si conformu cu legile patriotice o vomu conserva totudeauna in tiéra si prin persóne laice, de incredere, alese din sinulu seu fàra osebire de religiune, vomu lasá se se custodieze.

7. Tóte partile si apertinentiele Ungariei si ale tieriloru ei anecsate, care dejá ear' s'au recastigatu, precum si acele, care cu ajutoriulu lui Dumnedieu earasi se voru recastigá, earasi in sensulu juramentului Nostru de incoronare, le vomu incorporá earasi numitului regatu si regateloru lui sóçie.

8. In casu, ceea ce grati'a Ddieésca se ferésca indelungatu, cand aru espirá viti'a archiduciloru austriaci in ambele

secsuri, cand cei nascuti din cópsele imperatiloru si regiloru strabunului Nostru Carolu VI. resp. Carolu III. de gloriósa memoria, apoi dupa mórtea acestuia a reposatului Iosifu I. si in fine in lips'a acestor'a a repausatului Leopoldu I. ar espirá, — atunci, dupa determinatiunile art. de lege I si II din anulu 1723, prerogativ'a alegerii regelui si a incoronarii se recada la Ungari'a si la regatele sóçie si se remana la aceste regate dupa vechi'a sa datina in valórea si starea ei de mai inainte neviolabila.

9. Dupa cum se cuprinde mai susu in punctulu I, de càte ori pe viitoriu va fi a se intreprinde dietalminte unu astfeliu de actu de incoronare in Ungari'a, eredii si urmasii Nostri, regii ereditari incoronàndi, se fia totudeaun'a indetorati, cá se prelimineze primirea asecurariloru cuprinse in diplom'a acésta si despre acésta se depuna si juramentu.

10. In a càrui fide si adeverintia, am subscrisu epistol'a de façia cu màn'a nóstra propria si am intarit'o cu punerea sigilului nostru regescu. Datu etc.

Formula de juramentu.

Noi Franciscu Iosifu I. din indurarea lui Dumnedieu etc. cá regele ereditariu si apostolicu alu Ungariei si tiereloru ei sóçie, juramu pre viulu Dumnedieu, pre prea curat'a vergura Maria si pre toti santii lui Dumnedieu, cà vomu ţinea (conservá) bisericele lui Ddieu, jurisdictiunile bisericesci si civili ale Ungariei si tieriloru ei sóçie, pre locuitorii ei bisericesci si civili de tóta clas'a in drepturile, imunitatile, libertatile, privilegiele si in vechiele loru datine bune si aprobate, vomu face dreptate fia-caruia, vomu pastrá nevatemate drepturile Ungariei si ale regateloru ei sóçie, constitutiunea ei, independinti'a ei legale si intregitatea ei teritoriala, vomu ţinea legile serenissimului rege Andreiu II., (luanduse afara pre lànga tóte acestea clausul'a art. 31 din acele legi, care se incepe asĭa: »Quod vero Nos;« pàna la acele cuvinte »in perpetuum facultatem;« fruntariele Ungariei si ale regateloru ei sóçie, si ce se ţine de aceste tieri dupa orice dreptu si titlu, nu le vomu instrainá nici nu le vomu micsiorá, ci in càtu se póte, le vomu inmulti si estinde, si vomu face totu ce vomu puté face cu dreptulu pentru binele publicu, marirea si prosperarea acestoru tieri a le nóstre. Asĭa se ne ajute Dumnedieu si toti santii lui.

Articolulu de lege

despre abdicerile intemplate inca la 1848 a Maiestatii Sale reg. apost. Ferdinand V dela tronu, si a inaltimei sale archiducelui im. reg. Franciscu Carolu dela ereditatea tronului.

§ 1. Abdicandu Maiestatea Sa reg. apost. Ferdinand in 2 Decembre 1848 dela tronu, si inaltimea Sa archiducele imp. reg. Franciscu Carolu, totu atunci, dela ereditatea tronului, care, dupa abdicerea Maiest. Sale reg. si apost. Ferdinand V, 'iar fi competitu in intielesulu art. de lege I si II din 1723; — aceste doue abdiceri se inarticuléza din partea tierei a posteriori.

§ 2. De órece inse documentele de abdicere referitóre la acést'a, cari s'au susternutu dietei dela 1861, vorbescu numai in generalitate despre imperati'a austriaca si tierile ţinetórie de acést'a; eara Ungari'a care in urm'a constitutiunei sale e tiéra de sine statatóre, nu este amintita in acelea deosebi; — de órece mai departe acele documente nici nu s'au comunicatu cu diet'a la timpulu seu pentru pertractare, primire si inarticulare: diet'a protestéza prin acésta solenalminte contra tuturoru consecintieloru daunóse ce s'ar putea trage din acésta, cu privire la autonomi'a si independenti'a Ungariei.

§ 3. Totdeodata inse pentru asecurarea drepturiloru tierei in viitoriu, se statoresce, cá tóta abdicerea dela tronu ce ar putea urma de aici incolo, se se intemple pre lànga incunoscintiarea in deosebi si inpartasirea constitutionala a Ungariei.

In 5 sér'a pe la 5 óre deputatiunea regnicolara din ambe camerele duse diplom'a inaugurala la Mai. Sa cu principele cardinalu in frunte, si Mai. Sa o primí descoperindu, cà va cumpaní cuprinsulu ei si va dá resolutiunea in dio'a urmatóre.

In 6 Iuniu diplom'a inaugurala legata in catifea rosia si provediuta cu sigilulu pendinte alu regelui, subscrisa de Maiest. in totu cuprinsulu de mai susu, si contrasemnata de presĭedintele ministeriului, se primí si se puse pe mas'a camerei. Cand predete Mai. Sa diplom'a, hotarí si dio'a de

8 Iuniu cá dio'a de incoronare. Se alese o deputatiune spre a duce darulu de incoronare càte 50.000 galbeni pentru càte una din camere.. Din cas'a de josu intre ceilalti fù si romanulu Aureliu Maniu si Gozdu; eara in cas'a de susu episcopulu romanu Papp Szilágyi. Pentru aruncarea moneteloru de incoronare earasi se alesera càte doi, intre cari se aflá si d. Tulbasĭu. De custodi ai corónei se denumira c. Georgiu Károlyi si br. Nicolau Vay. Com. Iuliu Andrásy fù confirmatu de Mai. cá alesu locuţinetoriu alu palatinului la incoronare. In 7 Iuniu se transportà cist'a (lad'a) cu insemnele corónei in apartamentele dinlauntru ale Maiest. prin supremulu maiestru de curte si comissariu c. r., judex curiae, deputatiune si garda.

Dintre vreo 50 croati cu votu virilu chĭamati la incoronare abia merse a 4-a parte. Com. Jankovich, celu mai cu influintia magnatu alu Slavoniei, a refusatu invitarea din causa, cà diet'a Croatiei nu e representata la incoronare. Din regimentele slavóne invitate se trimise càte unu ofitieru si si càte 2 seregiani inbracati tocm'a in costumulu dela 1848. — Croatii au dechĭaratu de vendietori ai patriei si natiunei pe toti desertorii politicei nationale.

§ 55. Coronarea imperatului si a imperatesei in Ungari'a.

Solemnitatea acelei incoronari s'a descrisu in sute de diarie mai pe largu, mai pe scurtu, in tiéra si in afara; noi o damu asĭa precum ne-a remasu romanesce din a. 1867.

»Actulu incoronarii Maiestatii Sale imperatului Franciscu Iosifu I si alu Maiestatii Sale imperatesei Elisabeta, cá rege si regina a Ungariei se imparte in 5 stadii.

I. In 8 Iuniu deminéti'a la 4 óre anuntiara 21 desĭertari de tunuri dio'a incoronarii. O multime de poporu acurse pe stradele destinate pentru trecerea conductului de incoronare. La 5$^1/_2$ camer'a deputatiloru ţinù siedintia in plina parada. Presĭedentele Szentivány invità pe deputati se plece la incoronarea Maiestatiloru Sale cu cea mai ferbinte dorintia, cá atàtu pentru Maiestati càtu si pentru tiéra se resara din dio'a acésta fericire càtu se póte mai mare. Camer'a cu vivate entusiastice respunse la acésta invitare, si esindu se dusera din Pest'a la Bud'a.

II. Indata dupa 7 óre, cand conductulu conform ordinei prescrise in programulu de ceremonii se puse in miscare, aparura si cele 11 flamure ale regatului purtate de conti si baroni. Imperatulu si regele in uniforma de maresĭalu campestru ungurescu pe unu calu albu apropianduse de biseric'a Mariei sau alui Matea Corvinu, avea in drépt'a pe episcopulu cu crucea apostolica, de a stàng'a pe c. Edmund Zichy cu sabi'a regatului scósa. La biserica se primí conductulu de in. cleru, de baronii regatului si de ministri. Se astépta la pragulu bisericei venirea reginei, care vine in caret'a de incoronare preste totu eleganta, trasa de 8 cai suri cu hamuri incarcate cu lustru de auru greu. Regin'a in haina alba de moire tĭesuta cu argintu, eara tali'a cu unu peptariu ung. de catifea négra cusutu si festonatu cu argintu, purtandu pe capu o diadema de diamantu impunetórie cu splendórea ei. O voce din poporu strigá: Tu felix Austria nube? Unu »éljen« sgomotosu la asta voce. Maiestatile intra in capel'a laturala, unde episcopulu din Vesprimu pune reginei pe capu in loculu diademei corón'a de casa. Procederea la altariu se face intre resunete de trompete, chimvale si clopote. De ambele laturi stegarii cu flamurele tieriloru corónei Ungariei si purtatorii de insemnele puse pe perini de catifea rosia. Maiestatile se punu pe tronu pàna se pregatescu prescrisele incoronarii. Regele indata se ridica si urmatu de episcopi merge la altariu, unde'lu primesce primatele; ingenunchĭa pe scara, si pune juramentulu: cumcà vrea a pastrá dreptatea si pacea in tiéra; »asĭa se'mi ajute Ddieu si santele evangelii ale lui Ddieu!« De aci se duce in dosulu altariului spre a'si depune calpaculu, mantau'a si sabi'a. Reintornanduse ingenunchie pe primulu gradu lànga altariu, primesce ungerea la inchieieturile mànei, la cotu, si pe umerulu dreptei. De ací se intórce la tronu, ingenunchia si I-se pune mantau'a regésca. Dupa acést'a incepe mis'a, si dupa graduale pasiesce regele la altariu, ingenunchia si primesce dela primatele sabi'a lui Stefanu scósa, o da indereptu primatelui, care o baga in teaca si regele se redica. Primatele 'Lu incinge cu sabi'a. Aici regele se intórce càtra poporu, scóte sabi'a si face 3 taiaturi crucisie, pune sabi'a in teaca si érasi ingenunchia. Contele Andrásy si primatele îĭ punu acum coróna S. Stefanu pe capu si dupa acést'a îĭ dà primatele sceptrulu si globulu regatului. Primatele 'si pune manile pe coróna si bine cuventa pe rege. Bubuitulu tunuriloru si sunetulu campaneloru din ambele orasie si musicele anuntia poporului, cà coronarea e indeplinita. Regele precedatu de flamurile tierei se conduce la tronu. Primatele érasi îĭ dà binecuventare si presiedintele min. striga »Éljen a király« (se traiésca regele!) ceea ce insufletí multu pe adunarea, ce constá din nobilime, dame de curte, imbracate pe intrecute in vestmente de cele mai splendide si mai pretióse. Massele de poporu, ce erau pe dinafara urmara inspiratiunii comune.

Acum se luà corón'a de pe capulu reginei si ambele Maiestati mersera la altariu, unde regele presentà primatelui pe regin'a, cerendu'i incoronarea. Regin'a ingenunchia, monarchulu se intórce la tronu. Supt litania min. presiedinte cu supremulu magistru de curte iau corón'a de pe capulu regelui si o punu pe altariu. De aci urméza ungerea reginei cá si la regele, si dupa acést'a primatele atinge cu corón'a umerulu dreptu alu reginei si îĭ dà sceptrulu si globulu regatului. Regin'a inca merse in modu serbatorescu la tronu.

Urméza »Te Deum« si continuarea misei. Maiestatile jertfira bucati de auru. La 9¼ incepe conductulu si ésa din biserica.

III. Maiestatile cu conductulu procedu la beseric'a garnisónei indata dupa actulu incoronarii intre sunetele campaneloru. Min. Lonyai incependu dela biseric'a incoronarii calare cu deputatiunea impartirii moneteloru, arunca monete de auru si argintu intre poporulu, ce formá ordinile laterale. Erá picantu a vedé cum cautá pe intrecute se apuce càte o moneta memoriala. Panur'a tricolóra — rosia-alba-verde — peste care mergea procesiunea la biseric'a garnisónei, indata ce trecea conductulu, fù rupta, sfasiata si rapita de mii de màni, care cum apucá.

La 9¾ sosira Maiestatile in biseric'a garnisónei, care erá decorata cu totu feliulu de flamure si tapeturi si se pusera pe tronurile ridicate in partea evangeliului. De a drépt'a tronului stá primatele, de a stàng'a archiepiscopulu de Caloci'a si ceilalti din conductu mai onoratiori. La gradele tronului se aflá si capitanulu gardei pretoriane si capitanulu de gendarmeria de garda; generalu adjutantulu Mai. S., Crenneville si episcopi, judicele curiei, ministri, conti, baroni, archiduci etc. etc. si toti decoratii si demnitarii. Mai. Sa se incinse cu sabi'a S. Stefanu si dupa programa esecutà actulu cavaleriloru de pinteni, facùndu pe mai multi domni, cavaleri de pinteni de auru. Si finindu acestu actu esira din beserica; Mai. Sa incalecà murgulu de incoronare intre vivate sgomotóse si conductulu érasi intre sunetulu campaneloru si musiceloru prin strat'a domniloru procese preste podu in piati'a cea mare din Pest'a la biseric'a parochiala, unde se aflá tribun'a pentru depunerea juramentului. Aici sosise si vaporulu cu corpulu diplomaticu, membrii ambeloru camere si deputatiunile sen. imp. si cea comunala din Vien'a. Mai. Sa imperatés'a dimpreuna cu damele trecusera mai nainte in cas'a asĭa numita cuestoriala s'au comerciala a Lloydului, aprópe de tribun'a de juramentu, iara conductulu ajunse la podulu de feru de preste Dunare. Aici in trecere dá conductulu o privelisce impunetória. Banderiile iazigiloru, cumaniloru si haiduciloru in multime mare. Banderiulu din Pest'a alu reginei costumatu cu ciórecei vineti, atila de metasa alba si cu gaetane albe cu mant'a si cucĭme de catifea albastra cu borduri albe, eara elegantia estraordinaria. Banderiile celorulalte comitate cu flamurele si costumulu loru deosebitu infatisiá una emblema martiala de colori diferite. Maramuresiulu erá representatu cu banderiu distinsu cu bunde de lupu si pei de ursi. Apoi magnatii erá imbuibati de prisosulu luciului de lucsu, d. e. cont. Brenner pre unu arabu cá pén'a corbului, fù obiectu de admiratiune, in costumulu din secululu alu XIV; c. Edm. Batthyáni, urmatu de doi lacai purtá costumu de argintu, coifu si camésia de zale. C. Béla Szechényi in costumulu lui Zrinyi. P. Eszterházy, Lad. Hunyadi, Ios. Zichy jun.; min. pres. c. Iuliu Andrássy toti cu baltage si maciuci. Min. Beust salutatu de maghiari calaría pe unu calu suru cu sĭabrace supt siea cusute totu cu auru; episcopii si prelatii in ornatu albu si auriu cu mitre, coróne, càrji. Archiducii in uniforma de generali ungouresci precesi de unu episcopu, ce purtá crucea de argintu, si de purtatoriulu sabiei regatului, dupa cari urmá Mai. Sa imp. si regele cu corón'a si paliulu lui Stefanu. Gard'a pretoriana ungurésca cu pei de tigru, gendarmeri'a de garda si husarii inchiaia conductulu. Pe unde aparea imperatulu si regele resuná atmosfer'a de vivate neincetate. Pe tribune si balcóne in Pest'a se aruncá si fàlfàiá batiste, pelarii, flori, cununi, flamure. La 10$^3/_4$ imperatés'a esí in balconulu de sticla din edificiulu comercialu alu Lloidului. De adrépt'a se aflá balconulu corpului diplomaticu, de a stèng'a damele, in mijloculu piatiei intre biserica si Dunare se aflá tribun'a destinata pentru depunerea juramentului.

IV. Imperatulu descalecand cu crucea si sabi'a regatului inainte, de dóue parti primatele si archiepiscopulu de Caloci'a, se suie pe tribuna, care stá suptu ceriulu liberu in splendóre regala »Éljen a király« — se traiésca regele! — resuná fàra a voí se mai incete. Pe tribuna erá o inaltiatura auria redicata pentru rege — precum nu erá mai inainte — facuta la deosebit'a dorintia a primatelui. Primatele dise: corón'a apostolica trebue se stè mai inalta decàtu thiar'a (mitra). Imperatulu se urca pe acésta inaltime ţinendu in stang'a o cruce de auru, redica trei degete ale dreptei si intorsu càtra representantii bisericei si ai natiunii depuse juramentulu, care ţinù vreo 5 minute. In acestu momentu miscarea in cei mai multi stórse lacrimi. C. Andrássy strigà: se traiésca regele! La care respunse unu vivat sgomotosu pàna candu Andrássy prin unu semnu cerù tacere. Regele finesce juramentulu si intre vivate se dà josu de pe tribuna, si conductulu pléca preste strad'a Vatiana si Dorotea la colin'a de incoronare.

V. Actulu acestu din urma fù suirea regelui calare pe colin'a de incoronare. Sórele stralucea refrangundusi radiele in splendórea corónei S. Stefanu pe capulu unsului rege. Regele trage sabi'a si càtra cele 4 plage ale lumii cruciesce cu sabi'a. Salvele se revérsa, tunurile bubuie, massele inaltia vivate, urmandu pe regele, care se reintórse intre vivate si salve la Bud'a — in resiedintia intre urari si sunete neincetate.

Sosindu Mai. Sale in resiedinti'a din Bud'a conductulu se desparti ducùnduse la ale sale, ear' Maiestatile îsĭ spalara mànile servind 2 fii nobili ce purtá spalatoriulu, min. pres. care torná apa si primatele care dá stergariulu; simbolu acest'a plinu de insemnatate. La prandĭu erá archiducii si din corpulu diplomaticu, unele auctoritati si demnitari mai mari. Maresialulu de curte pune corón'a pe o mésa deadrépt'a pe o tava de auru si custoḑii (pazitorii) corónei stetera alaturea sub totu decursulu prandiului. Mai. Sale sediendu la mésa avea deadrépt'a pe primatele si archiepiscopulu de Caloci'a, ear' de a steng'a pe nuntiulu apostolicu si min. pres. Andrássy. Candu beá Mai. Sale óspetii se sculá si afara incepea salve si musica. Dupa finea pràndiulu MMai. se retrasera in despartiementele din laintru.

§ 56. Doue rescripte ale regelui din 20 Iuniu 1867; cu unulu este sanctionata uniunea Transilvaniei; cu altulu sunt cassate si anulate tóte conclusele si legile dietei din Sibiĭu, care legiferase intre anii 1863 si 1864.

In primulu rescriptu monarchulu se provóca mai anteiu deadreptulu la art. I din 1848 cu care se proclamase uniunea Transilvaniei cu Ungari'a si care pàna acum fusese consideratu cá revolutionariu; de aci vine dreptu la diet'a convocata pe 19 Nov. 1865 in Clusĭu si la votulu aceleia, adeca la innoit'a cerere a uniunei, care inse a remasu pendenta pàna cand va fi primitu si votulu dietei din Ungari'a convocate pe 10 respective pe 14 Dec. 1865. Acum cà voturile ambeloru diete consuna, asĭa ne mai fiind nici-o trebuintia de diet'a din Clusĭu, regele o dissólva, eara regularea finala a detalieloru uniunei remane in grij'a dietei ungureschi, care fù declarata corpu legislativu comunu pentru ambele tieri.

In rescriptulu alu doilea regele premitte, cà dupace drepturile constitutionale s'au restauratu pentru tóte partile imperiului; dupace s'au regulatu si raporturile reciproce dintre Ungari'a si ceealalta parte a imperiului; dupace in fine uniunea Transilvaniei cu Ungari'a este consumata, — asĭa »tóte cele»lalte legi, dispositiuni si decisiuni sunatóre in intielesuri diverse, »prin urmare si conclusele dietei provinciale transilvane, care »fusese convocata pe 1 Iuliu 1863 si dissolvata prin re»scriptulu Nostru reg. din 1 Sept. 1865, concluse care se referu

»la positiunea de dreptu publicu alu Transilvaniei fatĭa cu »imperiulu, au devenitu fàra valóre;« mai departe dupace egalitatea civila este asecurata, asĭa:

Tóte conclusele dietei din Sibiĭu sunt si remanu anulate.[1])

Dintr'odata cu publicarea acestoru doue rescripte ministeriului unguréscu i s'a datu màna libera asupra Transilvaniei, adeca acésta tĭéra a fost pusa in stare ce se dice esceptionala si discretionara, cá se o guberne ministeriulu nu atàtu dupa legi, ci dupa cum va afla elu cu cale. S'au datu ministeriului si legi la màna pentru gubernarea acestei tieri, inse nu cele din Ungari'a, ci s'au conservatu totu codicele austriacu din periodulu absolutismului si totu acea lege de pressa, cea mai severa in Europa, inpreunàta pentru diarie cu asĭa numite avertissemente (dojene), inprumutate dela imperialismulu Franciei asĭa, cà dupa trei dojene orice diariu putea fi omorîtu. S'a conservatu si legea electorala cea absurda si infama fàra parechĭa, precum si mai multe ordonantie speciali, tóte acestea numai pentru romani pàna in dio'a de astadi. Acésta tractare a tierei nóstre nu o prea cunoscu romanii locuitori in alte tieri.

Toti prefectii comitateloru denumiti sub sistem'a numita a lui Schmerling se schimbasera cu altii luati din aristocrati'a feudala, càtiva din ei jurati vrasmasi ai elementului romanescu, eara in functiuni municipale subordinate au fost alesi mai multi cunoscuti din 1848/9 cá adeverati carnefici (hoheri) ai poporului romanescu, intre cari si spurcatulu Ienei Iosef, care cá maioru mergènd cu batalionulu seu in mai multe sate, a inpuscatu si spendiuratu mai multe sute de ómeni, a datu sateloru focu, le-a rapitu dela unele tóte vitele, dela altii a storsu sume mari de bani, precum despre tóte acelea crime au marturisitu càtiva magĭari curati, l'au inferatu si in diarie. Acea haita de functionari ardea de dorintia de a'si resbuna din nou asupra poporului romanu. Se cautau pretexte feliurite, eara mai vîrtosu se scorniau faime despre arme ascunse, spioni daco-romani si muscali mai multu si decàtu pàna acilea.

---

[1]) Textulu originalu unguréscu se póte citi in actele dietei, in Monitorulu tierei si in o multime de alte diarie; traduse sunt ambele rescripte in diariele romane din Iuliu 1867, in Gazeta Nr. 48 si in alte diarie romane din acea luna.

Capitanulu Candiano-Popescu venitu dela Ploiesci pe la Brasĭovu cu scopu cá se védia acésta tĭéra si anume minele de auru din ţinuturile Abrudului, îsĭ alesese reu timpulu, cà-ci fù arestatu in Zlatna, escortatu la Aiud, de acolo la Clusĭu si earasi la Aiud, apoi pe la Sibiĭu pàna in Turnu-Rosĭu. Totu in acelea dile mai cautau pe unulu Costescu; mai voisera se védia in càteva ţinuturi ale tierei pe doi spioni muscali, cari aru fi inpartind ruble la romani, spre mare necasu inse nu puteau prinde nici pe spioni nici se apuce o singura rubla dela vreunu romanu; se vede cà toti càti aveau ruble caletoriau cu ele pe drumuri suterane.

Din tóte scenele fantastice de natur'a acestora cea mai comica a fost cea intemplata in Augustu la Fagarasĭu, terminata la Zernesci. Doi tineri studenti anume Chĭornitĭa si Duvlea venisera in ţinutulu Fagarasĭului cá se arvunésca cerealii pentru comerciu in comunele loru muntene. La momentu au fost signalisati cá emissarii cei mai periculosi. Eĭ intr'aceea plecasera cu trasur'a loru càtra casa; gendarmii in carutia cu patru cai in fug'a mare dupa ei pàna la Zernesci, unde'i aflara pe ambii acasa la parintii lui Duvlea.

Intocma asĭa patise si Ioanu Padure dela Brasĭovu in orasĭulu ungurescu Desĭu, unde'lu facura din simplu negutiatoriu capitanu din óstea lui Carolu de Hohenzollern, si omulu a scapatu de arestu numai cu fug'a la Bistritia, unde'lu cunosceau càtiva negutiatori.

Inse cine se mai inşire tóte gónele si batjocurile càte se faceau romaniloru dela coronare incóce, cine are gustu cá se afle mai multe, pline sunt diariele din anulu acela. Destulu cà romanii erau tractati cá ómeni cari stau afara din lege, cá proscrisi (vogelfrei).

Paz'a cea mai aspra se observá in regiunea Blasĭului si in Muntii apuseni.

Din Iuliu inainte se porní o góna aspra si asupra diariului Gazet'a Transilvaniei. Mai ànteiu s'a confiscatu Nr. 47 pentru unele sciri, de care se citiau in tóte diariele magĭare; dupa aceea îĭ veniau avertissemente insoçite de chĭemari dese ale redactorului la politia. Pàna in Iuliu 1868 avertissementele ajunsesera la numerulu de optu, cele mai multe indreptate asupra articliloru scrisi de mine. Pentrucá redactorulu se remàie crutiatu dupa putintia de atàtea infruntari, eŭ din Augustu 1868 m'am retrasu dela colaborare.

Intre acestea s'au decretatu de càtra ministeriu alegeri noue de functionari in tóte municipiile, in spiritulu legiloru vechi pe càte trei ani. Cu acea ocasiune comissariulu plenipotentu com. Em. Péchy dedese unu circulariu din 20 Iuliu, intru care se recomandá alegatoriloru in termini seriosi observarea stricta a ordinei legale, respectarea interesseloru reciproce ale nationalitatiloru si confessiuniloru cu prudentia si prevedere.

Acelu circulariu a mai moderatu poftele de resbunare in càteva comitate, dara dintre candidatii de nationalitate romana s'au alesu fórte puçini.

O parte mai mica din tinerii càti aspirau la functiuni au cadĭutu tare cu spiritulu; cei mai multi cautand inpregiuru de sine s'au reculesu curend. Mai multi au depusu censura de advocati, de cari inainte cu 24 de ani se simtiá lipsa mare, cà-ci pàna atunci se aflau abĭa 10 advocati romani in tóta Transilvani'a. Altii sĭ-au alesu alte cariere multu mai bune de càtu a robí in servitiulu acestui statu, a sta cá romanu sub privighĭare necurmata, a te gena se stai de vorba chĭaru cu persóne din famili'a sau din comun'a in care te-ai nascutu. Unii au trecutu in Romani'a; multi s'au aplicatu la intreprinderi private, fabrice, mine, institute de bani s. a.

Cà marea maioritate a romaniloru trecuti prin scóle din caus'a totalei prefaceri a sistemei politice in defavórea loru totu nu au pusu capulu in pamentu, ni s'a datu curend o proba memorabila. Asociatiunea nóstra transilvana se invoise, cum se pare cu planu precugetatu, cá dens'a se'si ţiĭe adunarea din anulu urmatoriu tocma in Clusĭu, sub ochii aristocratiei transilvane, cá se védia si acésta odata in viatia, o societate democratica de romani curati. Municipalitatea binevoise a deschide romaniloru salele din asĭa numitulu redutu si pentru concertu teatrulu nationalu. Se adunasera membrii si publicu numerosu preste asteptare. La prim'a sĭedintia din 26 Augustu, au assistatu atàtu comissariulu reg. c. Péchy càtu si Gustav Grois vicepresiedentele gubernului si alte notabilitati. Sér'a la concertu au fost ocupate tóte locurile in teatru; eara c. Péchy cumparà biletulu seu cu 100 florini.

Prin unu capritiu alu destinului au lipsitu dela acea adunare presiedentele seu mitropolitulu Andreiu la Mehadi'a, v. presiedentele Cipariu si secretariulu Baritĭu la societatea academica in Bucuresci, decretata cu unu anu inainte, dara din cause grave deschisa numai acum cu solemnitate, carei asemenea abĭa se mai vedĭuse in capital'a Romaniei.

Fiind pentru asociatiunea nóstra anulu alegerei din nou a functionariloru, presĭedente fù alesu L. B. Popu, v. presĭedente protopopulu Ioanu Hania. Totu atunci s'a decisu si infiintiarea fóiei periodice Transilvani'a, nu numai pentrucà existenti'a ei era prevedĭuta in statute, ci si pentrucá romaniloru literati cari nu voru mai avea a face cu politic'a militanta, se li se dea ocasiune de a se ocupa de inavutirea si cultivarea limbei, de literatur'a ei, de istori'a nationala si preste totu de sciintie. Acésta s'a si intemplatu, nicidecum inse in proportiunea in care crediusera unii si altii in anii de anteiu. Despre o parte sum'a inteligentiei superióre in adeveru devotate sciintieloru cá de professiune, in acea epoca a dualismului era mai mare decàtu fusese in epoc'a din 1848, inse neasemenatu mai puçina decàtu se se ajunga la tóte trebuintiele cerute de o cultura a poporului bine definita. Alte timpuri, alte indigentie. Daca erau prea puçini advocati romani, apoi ingineri si geometri, agronomi si silvicultori, contabili pentru banci si la comerciulu mare ne lipsiau mai preste totu; in armata erau, precum amu vedĭutu, oficiri romani neasemenatu mai puçini decàtu s'ar cuvení se fia chĭaru si in timpulu presentu. Chĭaru la gimnasii lipsiau càtiva profesori bine preparati.

Pe la scólele satesci dintre dascalii càti se aflau pàna atunci aplicati, celu puçinu a trei'a parte nu meritau se figuredie sub acelu titlu, cà-ci parte erau ómeni cari îsĭ vedeau numai de economi'a loru, eara scól'a abĭa existá, sau cà se alegeau din ei nisce lenesi perde-vara si facatori de scandale in comuna. Asĭa pentru cultivarea literaturei si a sciintieloru abĭa se alegea ici-colo càte unulu, si cetitori de carti si de diarie inca erau numai in acea proportiune. La »Archivu pentru filologia si istoria« infiintiatu de càtra Timoteu Cipariu au lucratu aprópe numai doi insi, fundatorulu si Ioanu M. Moldovanu, eara in 1870 a incetatu din lipsa de abonati, cum si in urmarea incordatei lucrari in materii atàtu de serióse, cà-ci precum îmĭ ḑicea insusi Cipariu, uneori din prea mare incordare a puteriloru spirituale, de ostenitu cum se simtía lucrand, îlu apucau frigurile. Apoi politic'a militanta inca totu nu a lasatu nici pe romani in pace. Monarchi'a pusa pe fundamente noue, nu insuflá vreo incredere; dualismulu era combatutu de càtra multi adversari de mare influintia. Starea finantieloru monarchiei inspirá grija si temeri cu atàtu mai grele, cu càtu vedea tóta lumea, cà ungurii ajunsi la putere din sciinti'a finantieloru nu intielegu mai multu, decàtu se inpuie si ei tóte contributiunile directe si indirecte intocma cá si sub absolutismu, se arunce apoi miliónele si mai usĭoru. Amicii dualismului se leganasera in sperantia, cà indata ce Dinasti'a se va inpaca cu Ungari'a, deficitu din finantiele monarchiei va si disparia cá prin farmecu; acelu deficitu inse a esitu chĭaru si pe acelu anu 1867 de preste 77 milióne fl. v. a., eara dupa despartirea finantieloru a mai crescutu in proportiuni ruşinatóre.

Daca dela 1867 inainte romanii in Transilvani'a n'au simtitu tóta greutatea resbunarei càta ferbia in pepturile adversariloru, la acésta au concursu càteva cause inportante, dintre care la loculu anteiu punemu atentiunea monarchului, pentrucá nu cumva nou'a sistema se fia compromissa si discreditata prin turburari, care au de regula influintia mare si asupra finantieloru; de aceea se recomandá ministeriului moderatiune anume fatĭa cu poporulu romanu, carele pàna atunci nu dedese Maiestatii Sale nici cea mai mica causa de indignatiune, cà-ci daca elu cerea intre altele susţinerea legiloru din 1863/4 acea dorintia a lui nu i se putea inputa de càtra nimeni intru nimicu. Curtea Vienei era pe atunci neindestulata cu totulu din alta causa, cu alti romani, adeca cu natiunea romana din Romani'a, care îsĭ alesese siesi Domnu hereditariu din Cas'a Hohenzollern, pe care nici nu a voitu se'lu recunósca, si in contra caruia se lucrá cu atàtu mai mare zelu in Buda-Pesta, eara in Transilvani'a se temeau de densulu. Prin acea temere inca se mai moderá poft'a de resbunare. Numai ici-colea càte unu nemesiu mai inpuscá pe càte unu romanu. Adunarile municipali trimestrale inca deschideau romaniloru campu largu de a'si apara interessele loru barbatesce, daca sciau cum trebue se le apere.

Mitropolitulu Andreiu intorcènduse in 23 Iuniu dela B.-Pesta, romanii fruntasi din Sibiĭu preoti si mireni sub conducerea consiliariului Paul Dunca salutara pe prelatu de buna venire, cu care ocasiune escel. sa vorbí celoru adunati in cuvinte de inbarbatare indemnand pe toti, cá dupace Ddĭeu ne stracurase prin atàtea greutati si prin intunereculu feudalismului, se lucramu cu totii din tóte puterile nóstre pentru caus'a nationala; scopulu ne este unulu la toti, diferimu numai in càli si in mijlóce. Le aduse ecsemplulu cultivatoriloru de pamentu, cari tómn'a sémena si preste puçinu holdele loru inverdiescu frumosu; vine inse o earna grea, care le strica semenatur'a; ei daca sunt harnici, cauta indata alta sementia si nu'si lasa locurile nefolosite. Sau cà vine unu torrentu (povoiu) furiosu, care stà se innece pe toti si tóte; atunci ómenii innóta cautand spre unu tiermu, unde se scape si se puie piciorulu pe siguru, eara in contra torrentului nu voru innota, cá se nu'i 'duca acolo unde nu voiescu ei. Se cunóscemu caracterulu torrentului si se speramu cà acela nu ne va cutropí, pentrucà nu sufere spiritulu domnitoriu alu lumei civilisate, precum si maxim'a statului, care este egal'a indreptatire.

Cuventarea de atunci a mitropolitului fù publicata in »Telegrafulu romanu« si din acela in alte diarie. Romanii au intielesu fórte bine pe mitropolitulu Andreiu si n'au desperatu; inse marea maioritate a inteligentii au crediutu numai in omnipotenti'a purtata de spiritulu timpului si in vitalitatea bismilenara a poporului romanu, eara in maxim'a egalei indreptatiri nu s'au incrediutu dela 1865 incóce intru nimicu si cei ce s'au incrediutu, amaru s'au insĭelatu.

Se laţise faim'a din tóte partile, cà aristocrati'a feudala lucra neincetatu cá se nu astepte mórtea mitropolitului Alecsandru, ci se'lu restórne pàna mai este in viatia. Deputatii romani mai aflasera, cà comissariulu reg. c. Péchy cu ocasiunea coronarii mergènd in sus a informatu pe ministeriu si pe rege despre starea lucruriloru in Transilvani'a asĭa, cà aici numai un'a persóna ar sta in calea politicei gubernului, eara aceea ar fi mitropolitulu Alecsandru St. Sĭulutiu.

Asupra acestoru sciri si preste totu asupra nouei situatiuni in care ajunsese Transilvani'a, s'au aflatu cu cale, cá unulu din deputati se ridice o interpelatiune.

Acésta s'a intemplatu in sĭedinti'a din 25 Iuniu prin deputatulu Alecsandru Romanu. Esenti'a interpelatiunei era:

1. Este adeveratu cà com. Péchy dupa caletoriile sale facute in tiéra a informatu pe gubernu, cà singuru mitropolitulu romanu gr. catolicu Alecsandru Sterca Sĭulutĭu este contra uniunei fortĭate?

2. Adeveratu este, cà ministeriulu reg. a cerutu la Maiestatea Sa dojenirea mitropolitului Sĭulutiu prin s. scaunu dela Rom'a, departarea numitului mitropolitu din activitatea sa bisericésca si inlocuirea lui prin unu coadjutor?

3. Are de cugetu on. ministeriu reg. a urma si deací inainte procedur'a de pàna acum atàtu in cestiunea uniunei, càtu si in privinti'a numitului mitropolitu?

Interpelatiunea acésta o substerne pentru liniscirea celei mai numeróse parti a locuitoriloru Transilvaniei si in interesulu bine intielesu alu gubernului.[1])

Intr'aceea deputatulu Romanu se si mai informase, cà ministrulu presĭedente c. Andrássy mergènd in acelea dile la Vien'a, dusese cu sine si propunerea relativa la delaturarea mitropolitului; deci ministeriulu nu a respunsu la interpelatiune nici atunci nici in urmatórele sĭedintie; dara diariele magĭare cele catranite asupra bĭetului betranu neputinciosu îĭ faceau fàra voi'a loru onóre estraordinaria niciodinióra ceruta de càtra acelu prelatu, cà'i adscriau o putere cá si unui mare generalu comandantu de càteva corpuri si o influintia magica asupra spiriteloru, pe care densulu le-ar putea conduce ori-unde ar voí. O frica cum a fost aceea, o simtu numai ómeni carii sciu ei insii cum au nedreptatitu si asupritu pe altii. Intru aceia se inplinescu apoi cuventele lui Tacitus, carele scrisese, cà este in natur'a ómeniloru, cá ei se urasca pe aceia caroru le-au facutu ei reu.

Mitropolitulu Alecsandru mersese earasi la apele minerale dela Valcele spre a mai cerca odata in viatia cu acea cura de apa. In 21 Iuliu aflandume si eu acolo, de amiadi spre séra mitropolitulu ne invità la primblare cu dr. I. Ratĭu si cu secretariulu Simion Popu Mateiu. Atunci ne disese noue: »Am inbetranitu fratiloru; dara niciodata n'am pututu crede pàna acum, cà si cei mari ai pamentului se póta mintí asĭa infricosĭatu.« Totu atunci ne descoperí, cà voiesce se mérga la Roma si la Paris; adeca se urmedie lui Strosmaier!

---

[1]) Interpelatiunea si motivarea in „Concordia“ si in Gazeta Nr. 48 din 1867.

§ 57. Mórtea mitropolitului Alecsandru si incercarile de a desfiintia mitropoli'a de Alba-Iuli'a cu resĭedinti'a in Blasĭu. Aparatorii mitropoliei. Comissiune scósa contra deregatoriloru dominali. Sórtea curtii transilvane de cassatiune.

Alecsandru Sterca Sĭulutĭu de Carpenisĭu a reposatu in Domnulu in 7 Septembre c. n. 26 Augustu cal. v. a. 1867 in Blasĭu resĭedinti'a sa mitropolitana la 6 óre deminéti'a, în anulu alu 74-lea alu vietiei sale, in alu 53-lea cá pastoriu sufletescu, din cari 3 ani a functionatu ca episcopu, eara 14 cá mitropolitu de Alba-Iuli'a; eara apoi conformu vointiei sale din urma a fost inmormentatu in cimiteriulu comunitatii orasĭene, eara nu in cript'a in care sunt asĭedĭate remasitiele pamentesci ale altoru episcopi càti au reposatu acolo in locu, eara nu in strainatate cá Inocentie si cá Ioanu.

Ceremoniile rituali prescrise in biseric'a gr. orientala la inmormentarea unui archiereu sunt cunoscute si descrierea loru intr'o istoria politica nu are locu. Ceea ce merita a se insemna la loculu acesta este inpregiurarea, cà la mórtea mitropolitului Alecsandru s'au manifestatu in tóta romanimea din acésta tĭéra fàra diferentia de confessiuni simpatii, precum abĭa se voru fi mai vedĭutu vreodata in alta tĭéra. La mai multe biserici greco-orientale, la care petrunsese scirea mortii mitropolitului, s'au trasu clopotele de inmormentare cá si la cele greco-catolice. In comun'a Reşinari vecina cu Sibiĭulu, adunanduse representanti'a sa pre lànga ce a datu espressiune sentimenteloru de durere in protocolu, a si decisu cá se se traga clopotele la biserici in 9 si 10 Septembre pentru sufletulu si in memori'a marelui romanu si patriotu. De ací incolo curgeau neincetatu scirile din tóta tiér'a despre celebrari de parastase si manifestari de simpatii si de durere.

Preste càteva dile dupa astrucarea mitropolitului Alecsandru se publicase in diarie testamentulu seu, pe care'lu facuse sub dat'a 11/23 Octobre 1866. Acelu testamentu si literele fundationali ale mitropolitului se afla tiparite la unu locu in sute de ecsemplarie, prin urmare le póte avea oricine. Noi aici trecènd preste partea prima a testamentului, care coprinde mai multu numai legate la rudenii, scótemu numai partile care potu interesa pe ómenii sciintiei si ai literaturei, precum si dispositiunile luate pentru casulu de mórte, eara la acelea adaogemu not'a unuia dintre comissarii inventatori ai averii remase, care earasi póte se fia instructiva din altu punctu-de vedere. Partea din urma a testamentului suna:

§ 9. Lasu si renduiescu, cá mintenu dupa mórtea mea esecutorii testamentului acestuia, tóte chartiele cele private scrise mie de diverse persóne private, sau alte scrisori, cari nu voru fi oficióse sau ratiociniale de pre bunurile manastirei si alte scrisori asemene, cari se voru aflá in pulpitele meseloru sau casteneloru sau pre mese intre alte scrisori sau acte oficióse mestecate si inveluite in resiedinti'a episcopésca, unde locuiescu eu, se se dè necetite si necautate in manele si in posesiunea nepotiloru mei Dionisiu si Iosifu St. Siulutiu, cari apoi alegundu cele folositórie pentru sene, precum suntu contractele, ratiocinile si alte documente si scrisori, le voru ţinea si pastrá, ear' celealalte chartii private, cari nu voru fi de alta treaba, le voru aruncá in focu si le voru nemicí.

§ 10. Fiinducà eu in órele mele cele vacante, afara de lucrurile mele cele multe oficióse, cari le-am lucratu cu man'a mea cu multa stradania, zelu si ostenéla din multi auctori am strinsu si compusu mai multe opuri privitórie la dereptturile canonice si la vechile obiceiuri, usu, pracsa si disciplinei bisericesci adeveratu catolice orientali inainte de Schism'a lui Iosue observate in genere — si in specie a bisericei nóstre gr. cat. din Transilvani'a, precum sunt:

1. Anotatiuni, cà vechile obiceiuri, usu, institutiunile si disciplin'a bisericésca nu este iertatu nici la una auctoritate bisericésca ori càtu de eminenta se fia fàra scirea si involirea intregei biserici, ale vatamá, sau ale schimbá sau ale sterge.

2. Casatori'a preotiloru in biseric'a orientala.

3. Prerogativele primateloru ponteficelui romanu de beseric'a orient. catolica recunoscute.

4. Disciplin'a si invetiatur'a besericei cat. orientali, pentru desfacerea de totu a casatoriei pentru preacurvi'a unei parti constatata, cea ortodocsa si intemeliata pre invetiatur'a lui Isusu Christosu, a SS. parinti si pre vechiulu obiceiu alu tótei anticei catolicescei beserici.

5. Concordatulu si conferintiele episcopiloru rom. si gr. cat. din monarchi'a austriaca in Vien'a la 1856 ţinute, opu pàna acum nesfersitu, care tóte voru versá dupa parerea mea nu puçina lumina asupra dreptului canonicu, a istoriei, precum si a statului de façia alu bisericei nóstre gr. cat. din Transilvani'a.

6. Opu in limb'a maghiara: Birátlatnak ellenbirálata az olàh nemzet származásáról.

7. Istori'a Horei si a poporului romanu din muntii apuseni.

Tóte aceste 7 opuri se afla inca pàna acum nerevediute si nepurisate.

Opu poeticu, versure de jele purisate si inca in mai mare parte scrise cu slove.

9. Una seriósa cautare in trecutulu si venitoriulu natiunei romanesci din punctulu de vedere alu relegiunei ei, eara cu slove purisata.

Tóte aceste opure sau altele, cari s'ar aflá (de mine compusa) dupa mórtea mea cu limb'a de mórte si sub anatema cine ar indrasní ale instrainá sau ale stricá, sau ale schimbá, sau ale mutilá, sau ale interpolá, sau ale ascunde si ale ţinea la sene — le lasu si le testezu, cu acea neschimbanda renduiéla, cá tóte opurile mele aceste se se adune la olalta si se se depuna in bibliotec'a seminariului archidiecesanu locale, si cari inca fiindu in viétia nu le-asi poté revedé si purisá, dupa mórtea mea se se puriseze si se se compinga sau se se lege, si apoi se se inregistreze si infereze in catalogulu cartiloru si alu manuscripteloru bibliotecei seminariali, si apoi cu timpu mai favoritoriu pentru editiunea cartiloru, daca se voru aflá demne, se se si tiparésca.

Inse pàna atunci inca pre lànga strins'a preveghiare a bibliotecariului, cá se nu se instraineze, se fia iertatu preotiloru sau protopopiloru sau professoriloru, sau altoru literati mai alesu romani acolo in sal'a bibliotecei a'si face dintr'ensele estracte sau si a'si le decopiá, inse numai in locu, ear' afara de biblioteca sau nici de càtu nu, sau numai pre lànga cautiune buna si sub responsabilitatea bibliotecariului, pre lànga o previĭa facultate impetranda, si dela rectorele seminariului, sau generalu vicariului si pre lànga reversala se se dè; remanendu in genere la totu clerulu, ear' in specia fiacarui vicariu, protopopu din cleru dreptulu de a preveghiá de aceste opuri cá de proprietatea clerului, cá se nu se instraineze din locu, sau se se pérdia, cà cine ar voi se le póta folosí si cu timpu, precum mai susu s'a disu, se se póta dá si in tipariu la lumina.

§ 11. Despre acésta am voitu a face pomenire, cà eu detorii pasive nu am, fàra am o detoria activa la fundulu Basilitiloru, care dupa cum voru dovedí ratiociniele mele, cari s'au substernutu si in totu anulu se substernu la esactoratulu c. r. de statu spre revisiune, si de unde mi se dà pre totu anulu si absolutorium, pàna in anulu 1864 a suitu la 19 mii siepte sute nouedieci fl. v. a., adica ţinendu eu alodiaturele si mór'a Petrifalau a Basilitiloru pre lànga una arenda anuale de 1900 fl. v. a. fàra contributiune, si fàra de tacsa ecuivalentului si fàra alte mai multe greutati publice, ce suntu impuse si impreunate cu asemene bunuri, am fostu silitu in totu anulu preste stipulat'a anuala arenda a suportá dintru alu meu propriu si a platí si contributiunea si ecuivalentulu si alte datie impuse sau impreunate cu aceste bunuri, cari tóte pàna la anulu 1864 — cá de pre arenda de pre anulu 1865—1866 inca pàna in diŭa de astadi n'am potutu substerne c. r. esactoratu de statu ratiociniulu, a suitu detori'a activa la suma de 19.000 fl. v. a. mai sus pomenita, si din anu in anu totu mai cresce.

Din tóta detori'a mea acésta activa, care o am cá pretensiune drépta la fundulu Basilitiloru, si din tóta sum'a cu care dupa depusele si prin esactoratulu c. r. de statu revediutele mele ratiocinii s'ar aflá dupa mórtea mea cà fundulu Basilitiloru e detoriu mie a 'mi resplati; jumetate o iertu in favórea fundului Basilitiloru sau a gimnasiului, ear' ceealalta jumetate parte din aceea detoria dupa mórte se fia detoriu fundulu Basilitiloru a o refundá per partes in decursu de 6 ani la fundulu fundatiunii mele in favórea clerului si a poporului gr. cat. din archidieces'a Albei-Iulie facute.

§ 12. Lasu cá ingropaciunea mea se nu fia sumtuosa, si in càtu ar admite si dignitatea caracterului episcopescu se fia simpla.

La seraci cu prelegiulu ingroparei se se impartia 100 fl. v. a. si mintenu dupa mórtea mea se se incépa unu serendariu pentru sufletulu meu si se se servésca in biseric'a catedrala prin professorii de teologia, pentru care ostenéla sau serendariu se li se platésca optudieci fl. v. a. (80 fl. v. a.) si espensele ingropaciunei si sut'a la seraci si celi 80 fl. v. a. pentru serendariu se voru platí din banii celi gat'a, cari dupa mórtea mea se voru aflá la mine sau in lada mea, si care eu prin literile mele fundatiunali din 23 Aprile 1861 i am testatu si legatu in favórea facutei mele fundatiuni, totu din aceli bani se se platésca si detoriele pasive ce le-asi contrage cu doftorii si cu potica.

Asisdere totu de acolo se se platésca si platile restante ale servitoriloru, la inasiulu meu Hoszu Alecsandru, daca cumva va remané pàna la mórtea mea pre lànga mine — pre anulu celu mai de pre urma fàra de ce mai susu i s'a testatu se i se dè plat'a unui anu indoita.

§ 13. Renduiescu cá la rudeniele mele, cari suntu cuprinsi in acestu testamentu, daca dupa mórtea mea ar' cere si pofti una copia autentica de pre acestu testamentu alu meu, fàra nici una contradicere se li se dè cá se scia fiacare ce i s'a testatu, càtu si ce are de a asteptá si poftí.

§ 14. De esecutori testamentului meu acestuia renduiescu, poftescu si rogu a fi intregu v. capitulu metr., care prin individi din gremiulu seu esmitendi impreuna cu nepotii mei Sterca Siulutiu Dionisiu si Iosifu celi si mai susu numiti — pre cari asemene i renduescu de impreuna cu v. capitulu metrop. de esecutori ai testamentului acestuia, se binevoiésca a suscepe (pre lànga remuneratiunea acelora ce se voru ostení in esecutarea testamentului) aceeasi greutate si a duce tóte dispositiunile acestui testamentu intru indeplinire. Rugandu-me toturoru, eara mai vertosu v. capitului de iertare pentru tóte ce asi fi gresitu, multiamindule pentru tóta fratiésca dragoste si ostenéla, cu care in poterea lucruriloru celoru multe si grele ale oficiului meu m'au spriginitu si ajutatu, si dandu toturoru fiiloru celoru sufletesci cea mai de pre urma din tóta anima purcesa binecuventare archierésca.

Intru acestu tipu declarandu-mi sub anatema neinfrangibil'a si nestramutand'a mea voia si asiediementulu meu celu de pre urma, insusi si testamentulu acesta cu mana mea l'am scrisu, si pentru mai mare crediementu, cà acésta este dispositiunea mea cea mai de pre urma despre specificat'a mea avere, cu subscrierea propriului meu nume si cu obicĭnuitulu sigilulu meu celu familiariu inca 'lu si intarescu.

Blasĭu in 11/23 Oct. 1866.

(L. S.) Alecsandru Sterca Siulutiu m. p.,
archiepiscopulu si metropolitulu Albei-Iulie.

Nota. Asia dar' clerulu a remasu insestratu cu dominiulu Springului cumparatu cu 95.000 fl. v. a. in obligatiuni cu melioratiuni in dominiu preste 20.000 fl. v. a. cu naturalele (fructe) din an. 1866 si 1867 preste 2000 mesure transilvane de vinu, din 1862 si 1866 si cu vite cornute 28 capete. La care dominiu s'a mai adausu:

a) 106.100 fl. in obligatiuni de desdaunarea roboteloru cumparate pre bani gat'a.
b) 44.620 di patrudieci si patru mii sĭese sute dóuedieci in bancnote floreni v. a.
c) 249 doidieceri (Zwanz.) vechi.
d) 350 taleri noi a 1 fl. v. a.
e) 156 taleri noi a 1 fl. 50 cr. v. a.
f) 2 taleri vechi a 2 fl. v. a.
g) 44 galbeni.
h) 1 taleru turcescu.

Precum si animalele (pecora) din dominiulu Blasĭului si anume:

a) 42 capete vite cornute.
b) 10 capete cai.
c) 359 capete de oi.
d) 48 capete rimatori (porci).
e) 98 stupi; precum si cu 5000 mesure transilvane de cucuruzu si vinu.

Blasĭu, 14 Septembre 1867.

Eaca se inplinescu 24 de ani dela mórtea mitropolitului Alecsandru St. Sĭulutiu, si din atàti individi, caroru le facuse multu bine in viatia, caroru le-a lasatu legate frumóse din ceea ce'si trasese dela gura, precum singuru a disu, si din ómeni caroru le ajutase prin influinti'a sa la functiuni onorifice si frumóse, nu s'au aflatu pàna astadi nici uniculu, care se mai lase din comoditate si se compuie unu opu biograficu (nu anecdote de petrecere) demnu de memori'a lui Alecsandru St. Sĭulutiu, celu puçinu asĭa cum a compusu Nicolae Popea in memori'a celuilaltu atletu in sfer'a bisericésca, literaria si politica. Romanii din monarchia au avutu anume dela imperatulu Iosif II. càtĭva barbati eclesiastici si seculari in adeveru celebrii in celu mai nobilu intielesu alu cuventului, alu caroru trecutu inse este prea puçinu cunoscutu din lipsa mare sau totala de documente scrise, sau încai traditionale. Din contra pentru cunóscerea vietiei mitropolitului Sĭulutiu stà la dispositiunea clientiloru sei o adeverata abundantia de documente atàtu in bibliotec'a din Blasĭu càtu si la nepoti, totodata in archivele tierei, dara pe cine'lu dóre capulu de tóte acelea? Posteritatea neinformata ar putea se intrebe preste alti vreo 24 de ani, cum intrebasera in tiér'a vecina despre mitropolitulu Antim Ivireanu, de unde venise si din ce natiune se trasese, cà-ci elu nu fusese nici romanu, dara nici grecu, nici bulgaru.

Norocu mare pentru noi, cà in a. 1862 se aflase in Blasĭu unu profesoru anume Vasilie Popescu venitu dela studii din Vien'a, care culegènd mai multe momente interesante din viati'a mitropolitului, le publicase cá pe furisĭu in Nrii 21, 22, 23 din Fói'a pentru minte, inima si literatura. De alta parte in Sĭematismulu Archidiecesei pe anii 1871 si pe 1876 sub titlu: Privire preste istori'a provinciei bisericesci greco-catolice a Albei-Iuliei, sub sectiunea V aflamu adunate frumosu la unu locu date strictu istorice bisericesci despre alegerea, confirmarea, hirotonirea lui Alecsandru cá episcopu diecesanu, dupa aceea inaltiatu la rangu de mitropolitu.

Despre patri'a, parintii, anulu nascerii, fraţinii, studiile, hirotonirea, activitatea cá preotu, protopopu, vicariu, cá romanu cu ţinut'a sa in 1848/9, apoi sub diversele sisteme politice, relatiunile nu prea placute cu Rom'a, conflictele sale cu aristocrati'a feudala, grati'a apoi disgrati'a curtii, influinti'a sa asupra generatiunei june si altele multe nicairi nici-unu cuventu leganatu. Frumosu e, crestinescu lucru este acesta?

La compatriotii nostri unguri din regiunile superiori mórtea mitropolitului a produsu adeverata bucuria; classele inferióre magĭare transilvane au statu cá si in alte casuri de acestea cu totulu indiferente. In cercurile supreme din Pesta priminduse telegramulu-necrologu intr'o societate eminenta, dise o persóna inalta: Ddieu se'lu odichnésca. Bĭetulu archiepiscopu nu a pututu face in viati'a sa lucru mai bunu decàtu cà a muritu.

In aceeasi luna Septembre comitele Péchy visitand din nou càteva districte a venitu in 19 a dou'a-óra la Blasĭu, unde a fost primitu cu trasulu clopoteloru, cum se face dupa ritulu si pracs'a resariténa numai la venirea unui archiereu de religiunea respectiva, eara nu la persóne mirene, pentru cari se tragu clopote numai daca moru si daca ceru familiile loru. Mai venisera in Blasĭu si alti gubernatori, dara clopotele nu li s'au trasu. Péchy a plecatu in aceeasi di dela Blasĭu in fug'a mare, cum se dice in limb'a nóstra, pe la Alba-Iuli'a si Zlatna dreptu la Abrud, pentrucá se se convinga singuru in persóna, daca este adeverata faim'a scornita, cà Muntenii eara se rescóla. Romanii din acelea regiuni nesciind nimicu despre minciunile venite asupra loru la urechile comissariului, îlu primira dupa datin'a loru cu tóta omeni'a si cu ospitalitatea; mai alesu Buciumanii acum cá totdeauna ospetand si pe acestu barbatu de statu, càtiva din ei îlu insoçira si sus la Detunat'a, si asia Péchy eara mai avù ocasiune se faca o corectura in istori'a Transilvaniei si se cunósca din nou, cà tiranii din acésta tiéra mintu inpinsi de consciinti'a fàradelegiloru cu care este aceea incarcata, precum s'a intemplatu si in anii din urma, cand n'au mai incetatu cu vaieraturile loru, pàna nu li s'a ziditu o casarma militara in Abrud, cá se fia cine se'i apere de romani.

Abĭa trecusera dĭece dile dela mórtea mitropolitului Alecsandru, pre cand îsĭ ridicasera capetele si vrasmasiĭ bisericeloru romane, cari nu cereau mai puçinu, decàtu desfiintiarea mitropoliei romane greco-catolice, eara sofismele si citatele mincinóse din istoria si cele mai barbare din legile mai vechi ale tierei, pe care le producea ei spre scopulu loru, erau alese asĭa, in càtu din acelea trebuea se urmedie neaparatu si desfiintiarea celeilalte mitropolii greco-orientale cu resĭedenti'a in Sibiĭu, cum si a celoru trei episcopii, doue greco-catolice din Gherl'a si Lugosĭu si a celei gr. orientale de Caransebesĭu.

Patru diarie, »Hirnök« (catolica aristocrata), »Magyar Ország« (politica clericala) ambele din Buda-Pesta, »Kolozsvári Közlöny« (calvina aristocratica) si »Unio« din Clusĭu se sculasera dintr'odata cá se pretinda desfiintiarea mitropoliei. Cu totii plecasera dela tes'a loru, cà regele necoronatu nu avuse nici-unu dreptu se decreteze infiintiarea mitropoliei, si chĭaru se fia fost coronatu, nu putea se o faca fàra votulu cameréloru, pentrucà acelea institute hierarchice costa pe statu sume mari. Catolicii apoi adaogeau din partea loru, cà mitropoli'a din Blasĭu s'a infiintiatu numai cu scopu cá de una parte se micsĭoredie auctoritatea si potestatea primatelui dela Strigon, eara de alt'a cá se usĭoredĭe inchĭeĭerea si acceptarea concordatului. Catolicii magĭari din Transilvani'a mai combateau si dreptulu de a se numí acea mitropolia de »Alba-Iulia«, pentrucà in acelu orasĭu ar avea dreptu de resĭedintia numai unu episcopu catolicu de ritu latinu si altulu nimeni. De aci incolo catolicii si calvinii negau, cà in Transilvani'a ar fi existatu vreodata mitropolia romana, fia fost unita sau neunita de ritu orientalu, ba nici episcopia n'au existatu dupa ei, pàna in véculu alu 16-lea, cand au infiintiatu dietele calvinesci una episcopia pentru romani.

Inainte cu 24 de ani mai era multu servilismu in clerurile romaniloru, chĭaru si sentimentulu libertatii religióse disparuse din sufletele mai multora, umiliti si supusi totdeauna, nu cutezau se'si ridice capetele fatĭa cu atentatele tiraniei. »Sclavi nascuti si crescuti,« precum dicea odinióra renumitulu si gloriosulu advocatu Daniel O'Connel despre compatriotii sei din Irlandi'a subjugati si dejositi prin aristocrati'a Angliei.

Cu tóte acestea dete Ddieu, cà si in acea crisa bisericésca a nóstra din 1867/8 se aflara càtiva barbati de inima si de spiritu, cari detera peptu cu toti càti atentau la omorirea bisericeloru romane. »Sionulu romanescu« in Vien'a redactatu de dr. Grigorie Silasi totodata cá fundatoru alu aceluia, si Gazeta Transilvaniei îsĭ deschisera indata colónele loru spre apararea santeloru drepturi bisericesci. Intre cei de antei aparatori au esitu pe planu vicariulu dela Fagarasiu Ioanu Antonelli, carele pre lànga articlii publicati a convocatu pe 15 Octobre si unu sinodu amestecatu din preoti si din mireni, in care s'a votatu si subscrisu o rugaminte càtra monarchu, intru care cerusera cá Maiestatea Sa se se indure a prescurta timpulu de vacantia a scaunului mitropolitanu si a permitte cá clerulu si poporulu prin representantii adunati in sinodulu electoralu se si póta presenta trei candidati la prea inaltulu tronu spre a fi denumitu si confirmatu unulu din trensii.

Cele mai multe sofistarii inşirase »Unio« din Clusĭu asupra mitropoliei romane; le-a demascatu înse tinerulu preotu Grigorie Chifa, pe atunci profesoru de limb'a romana si catechetu la gimnasiulu reg. in Clusĭu.

Cea de antei scire despre planulu de a cassa mitropoli'a de Alba-Iuli'a o aruncase in publicu »Zukunft«, diariu federalistu din Vien'a, dupa informatiuni primite din Pest'a. Diariulu »Pesti Naplo«, care era organu alu noului ministeriu ungurescu, a negatu si infruntatu acea scire; dara nici noi nici altii nu 'iamu crediutu. A inceputu se mai circuledie si alta faima, care ne spunea, cà dreptulu de alegerea archiereiloru in biseric'a gr. catolica se va cassa in totu casulu si pentru archiepiscopu; eara acésta scire s'a si adeveritu pentru unu viitoriu mai departatu.

Intre acestea s'a sculatu si din Blasĭu unu aparatoriu alu mitropoliei, inse din puncte de vedere fórte pessimiste si in càtva contrarie scopului pe care'lu avuse inaintea ochiloru.[1]

Dilele de amaraciune petrecute pàna acilea nu le ajunsesera blasĭeniloru. Nu au trecutu nici doue septemani dela mórtea mitropolitului, pre cand se si aflase cineva subscrisu numai cu S—nu, carele voind a convinge pe unguri, adeca a spala pe harapu spre a'lu face albu, cà natiunea romana are dreptu la scaunu de mitropolia, a publicatu corespondenti'a sa in Kolosvári Közlöny Nr. 119, inse neindestulatu numai cu atàta, elu a si recomendatu pe unulu din ddnii canonici la Scaunulu mitropoliei; acelasi corespondentu a mersu si mai departe criticand aspru modulu administrarii dominiiloru archidiecesane, intru care mai vîrtosu inspectorulu Georgie Popa ar fi devastatu padurile si ar fi causatu archidiecesei daune enorme, la care adaogànduse alte sume considerabile, cu care ar fi remasu mitropolitulu datoriu la capitulu, daun'a intréga ar ajunge la 200 de mii.

---

[1] Vedi intre altele Gazeta Tr. Nrii 76, 78, 79, 80, 81, 84, 86.

Se prea intielege cà informatiuni de acestea cornurate trebuea se alarmedie pe toti cei interesati in causa. Preste acésta s'au scandalitu fórte multi din causa, cà informatiuni de acestea chĭaru adeverate se fia fost, s'au publicatu cá inadinsu intr'unu organu vrasmasĭu naturalu si vechĭu alu hierarchiei bisericesci, sau dupa ḑicatórea poporului, cineva se duce la vecini cá se'si spele rufele.

La corespondenti'a lui S-nu a respunsu C.... in Gazeta Nr. 80 declarand, cà pretensiunile aratate de elu ar fi preste mesura exagerate; inse chĭaru se fia fost asĭa, aceia cari càrtescu acum asupra mitropolitului càte verdi si uscate, pentruce nu'si cascasera gurile cá se'i descopere abusurile deregatoriloru curtii pàna cand era in viatia.

Canoniculu Constantinu Papfalvi nu a lipsitu a da in Gazeta Nr. 83 si din partea sa informatiuni prea bine venite publicului interesatu in causa. In càtu pentru devastarea paduriloru constata si dn. canonicu, cà aceea in adeveru era fórte mare, cà inse mitropolitulu fusese reflectatu la economi'a cea rea de repetite-ori, mai vîrtosu de càtra prepositulu canonicu Vas. Ratiu, inse fàra folosu, cà-ci precum se crede, acei deregatori nu prea ascultau de domnulu loru, si mitropolitulu nu era in stare la neputintiele sale se visitedie in persóna purtarea economiei.

Urmarea denuntiariloru a fost, cà spre a constata bine starea paduriloru a eşitu comissiune, ai carei membrii au fost silvicultorulu Rudolf Geibl dela comitatu, secretariulu gub. S. Porutĭu, canoniculu Negrutĭu si proprietariulu Ladisl. Popu. Din 16 paduri, cele mai multe mici, càteva de stejariu betranu, s'au aflatu 12 stricate fórte reu, adeverata batjocura a silviculturei, unele aprópe nimicite. Dela càte s'au pututu pretiuí stricaciunile, s'a scosu o dauna de 9763 florini v. a.

facuta prin lasarea viteloru cá se pasca in padurile taiete indata dupa taiatura, in fiacare anu asĭa, cá padurea se nu mai póta cresce. Pagubele facute in arbori grosi buni de grindi la edificii si la tóte trebuintiele, precum si lemnele de arsu pradate preste trebuintiele curtii nu s'au pututu constata dupa pretiulu loru, pentrucà acelea fusesera intrebuintiate in cursulu aniloru in diverse moduri; s'au luatu la protocolu de càtra comissiune numai marturisirea sateniloru.[1] Asĭa de ecs. locuitorii din comun'a sasasca-romanésca Manarade au marturisitu, cà din padurea de acolo de 376 jugere (pogóne) catastrale s'au taiatu si transportatu in 6 ani 7120 cara de lemne. Spesele de transportulu lemneloru se platea in locu de bani totu cu lemne, de unde póte se'si faca oricine idea despre devastarea ce se facea in acele paduri.

Pàna cand romaniloru uniti le curgeau sudori pe frunte vedièndu'si hierarchi'a loru bisericésca amerintiata vrasmasĭesce, in Vien'a se adunasera din nou 25 de archiepiscopi si episcopi in sinodu sau conferentia, spre a lua mesuri noue pentru apararea concordatului fatia cu violentele atacuri venite asupra lui dela parlamente.

Totu pe atunci convocase si episcopulu r. catolicu din Transilvani'a o conferentia numerósa de preoti si de mireni, cu scopu de a'si limpedi situatiunea cá diecesa autonóma fatĭa cu diet'a, cu ministeriulu ungurescu si preste totu cu nou'a sistema constitutionala, in care acum intrase si Transilvani'a.

Lectorii nostri cunoscu luptele susţinute in diet'a Transilvaniei la 1864 pentru curtea inalta de cassatiune mai vîrtosu cu respectu la resĭedinti'a ei, cum adeca romanii si magĭarii doriau, cá acelu foru inaltu se remàie aici in tiéra, eara monarchulu si sasii o voisera in Vien'a; sórtea sa inse fù o mica Odissea; sau adeca ratacire dela unu locu la altulu. Pàna in 1864 causele in suprema instantia se judecau intr'o sectiune a gubernului tierei, multi litiganti inse îsĭ inaintau processele loru pàna la tronu. Dupa sanctionarea legii respective s'a infiintiatu in Vien'a Curte de cassatiune anume pentru acésta tiéra, independenta de oricare altu dicasteriu supremu de justitia, si presĭedente alu ei se numise

---

[1] Vedi estrasele din protocólele comissiunei publicate pe largu in Gazeta Nrii 93 et 94 din a. 1867.

B. L. Popu. Abĭa se asĭediasera membrii curtii in Vien'a si lucrau neturburati, pre cand in urm'a catastrofeloru venite preste imperiu aceeasi curte se mutà eara la Clusĭu, unde stete pàna càtra finea anului 1867. Atunci la propunerea ministrului Balthasar Horvath, regele desfiintiand acea curte inalta cu decretu din Schönbrun 9 Decembre, o prefacù in despartiementu alu Curiei (curtii) din Ungari'a, si o stramutà cu totulu la B.-Pesta. Presĭedente remase si la despartiementu totu B. L. Popu, eara consiliari Aloisie Pop, G. Angial, c. Gabr. Bethlen, Frid. Bömches, Franc. Ocsvay, Aug. Ladai, Ios. Gal, Nic. Biro, Ios. Plecker. Frid. Kirchner, Iacob Bologa, Sam. Fekete au fost pensionati.

Capu XVI.

Evenimente din Transilvani'a dupa cassarea autonomiei sale.

§ 58. Transilvani'a representata in diet'a Ungariei. Càteva legi ale acesteia.

Dupace s'a desfiintiatu autonomi'a Transilvaniei si camer'a sa legislativa, deputatii alesi numai cá »pèntru coronare,« au remasu in diet'a Ungariei si au participatu in modu activu la lucrarile ei. Deputatii de rassa magĭara si cei renegati îsĭ vediura inplinita ferbintea loru dorintia vechĭa si precum dice romanulu, de bucuria mare nu'si incapeau in pele; córnele trufiei le crescusera preste mesura. In aceeasi dispositiune spirituala se aflau si regalistii loru. Din contra despre deputatii de nationalitate romana nu scimu se se fia aflatu vreunulu, càrui se'i fia venitu pofta de a salta cá calusĭerii pentrucà au ajunsu in diet'a Ungariei in modulu precum li s'a intemplatu. Intr'aceea inteligenti'a romana din Transilvani'a remase totu desbinata in doue partide, una care s'a supusu neconditionatu la vointi'a monarchului, eara alt'a, care in desfiintiarea autonomiei transilvane n'au vedĭutu nici-o vointia libera, ci numai fortia, sila a inpregiurariloru fatale; acestia deci s'au supusu si ei legii si sistemei noue de statu din sila, dara au protestatu si demonstratu asupra ei, precum facu pàna in dio'a de astadi. Cà monarchulu, cà dinasti'a imperatésca au desfacutu tierile monarchiei in doue parti, amendoue suverane, acésta n'au prea alteratu pe romanii autonomisti ardeleni, pre càtu 'i-au ranitu de mórte desfiintiarea autonomiei tierei loru. Sieptespredĭece si cu Croati'a sau regatulu triunitu 18 provincii ale monarchiei remasera cu drepturi autonóme mai multu mai puçinu largite, dara in realitate autonóme; numai Transilvaniei i s'a intemplatu batjocur'a, care se intempla unoru tieri cucerite cu puterea armeloru in urmarea mai multoru batalii crunte si barbare, a hostilitatiloru de mai multi ani. Purtarea ingànfata si amerintiatóre a elementului magĭaru intaría si mai multu pe autonomisti in resistenti'a loru passiva si cerbicósa; eara cand vedeau cum li se cotesce si delatura limb'a loru din tóte afacerile publice, amaraciunea sufletului loru crescea si mai tare, totodata disparea din acestu punctu-de vedere înca si umbr'a de increderea ce le-ar fi mai remasu fatĭa cu legislatiunea si cu gubernulu Ungariei.

De alta parte acei romani ardeleni cari ţineau strinsu la ḑicatórea, cà »Capu plecatu nu'lu taie sabii'a,« mostenita dela popóra domnite de tirani, se leganau in dulcea loru sperantia, cà daca voru merge la diet'a Ungariei fia si numai vreo 20—30 deputati romani si se voru alatura la connationalii loru din Ungari'a, cu puteri unite, cu o dialectica cuceritóre, voru stórce voturi si proiecte de legi, in càtu se va mira lumea de libertatea magĭara. Fórte buni romani erau si acestia; ei inse cunosceau cu atàtu mai reu pe adversarii seculari si anume pe aristocrati'a feudala ardeléna, vrasmasĭa jurata a elementului romanescu. Acesti buni romani, cari judecau dupa inim'a loru, dedeau prea usĭoru crediementu la vorbe dulci si promissiuni pompóse; ei credeau cà si in sfer'a politica din Ungari'a se observa legile moralei christiane cá si pe amvonulu din biserica, prin urmare cà nici legislatorii nici barbatii de statu nu potu se mintia.

Acea diversitate de credintie si de opiniuni politice au produsu la romanii ardeleni desbinarea loru in doue partide, care apoi au figuratu càtiva ani sub numirile reu alese de activisti si passivisti.

La mijlocu intre acelea doue grupe se formase una mai mica, miopa, compusa din aspiranti la functiuni, cari ţineau cà resistenti'a passiva va inversĭuna si mai tare pe magĭari si provocand resbunarea loru va inpedeca orice inaintare a romaniloru in functiuni publice, adeca cá si cum poporulu romanu ar fi silitu se dispara intregu din acestea tieri, daca trei sute, daca chïaru si trei mii de romani trecuti prin scóle nu voru trage salarie dela statu si nu voru devení preaumiliti supusi ai presïedentiloru de vreo alta nationalitate. Acei ómeni tineri nu vedeau, cà si inainte de acésta cu 23 de ani pentru fiacare functiune mare si mica se aflau càte 10 adesea pàna la o suta de aspiranti magïari, si cà ori unde concurgeau magïari, calificatiunea era trecuta cu vederea si se respectá numai rass'a. Ei nu cunosceau nici trecutulu celu mai de aprópe, din care aru fi invatiatu, cà de ecs. dupa mórtea lui Iosif II romanii au remasu blandi cá si oile loru, ei n'au desvoltatu nici-o resistentia intru nimicu; pentru aceea inse in loculu functionariloru romani aplicati de càtra acelu monarchu, dupa timpu inse reposati, nu a mai fost aplicatu nici-unu altu romanu.

Intre acestea diet'a Ungariei indata dupa coronare a continuatu lucrarile sale intre luptele celoru doue partide mari, totusi cu resultate, cu care nu se potu asemena nici-unele din véculu acesta si din alu 18-lea. Pàna in Decembre 1868 au fost sanctionati si publicati cu totulu 58 articlii de lege, dintre cari mai multi de inportantia suprema. Cele mai multe legi votate in acelu periodu legislativu sunt de interesu generalu pentru toti locuitorii statului; altele pentru parti de locuitori dupa confessiunile loru religióse si dupa limbile pe care le vorbescu si le cultiva acelea. Intre acei articlii de lege suntemu datori se citamu aici mai alesu pe acestia:

Art. de lege XVII din 1867 cu care israelitiloru (jidoviloru) li se recunoscu tóte drepturile civile si politice alaturea cu toti ceilalti locuitori ai statului, in doi §§-i.

Art. de lege IX din 27 Iuniu 1868 in 10 §§-i, cu care se recunósce Autonomi'a confessiunei si a Bisericei grecoorientale romane cu mitropoli'a, cu episcopiile sale si cu congresulu seu. Despre acestu art. de lege ţinu astadi publicistii magïari, cà acela fusese precipitatu, cà diet'a din 1868 prea s'a grabitu cu votarea lui, cà fostulu ministru de culte br. Ios. Oetves cu ideile sale poetice si humanitarie pórta vin'a; cà ar fi o eróre capitala a suferí cá se aiba si romanii congresu bisericescu; in fine cà nicidecum nu trebuia se fia despartita hierarchi'a romaniloru de càtra cea serbésca, ci se fia remasu inpreuna, cá se se certe si urasca in veci unii pe altii.

Art. de lege XXXIX din 5 Decembre 1868 sanctionatu si publicatu in aceeasi di, intr'unu singuru §, cu care este inarticulata mitropoli'a greco-catolica de Alba-Iuli'a, cum si cele doue episcopii infiintiate sub domni'a austriaca, adeca episcopiile dela Lugosĭu in Banatu si dela Gherl'a in Transilvani'a; eara despre episcopi'a romana gr. cat. dela Oradea mare acésta lege tace, cá despre una ce fusese infiintiata in véculu trecutu;[1]) noue inse acea tacere in acestu art. de lege ne vine fórte cu prepusu (suspitiósa), eara in acestu prepusu ne intarise si neintielegerea misteriósa, care se mai escase multu mai de inainte, adeca dupa infiintiarea mitropoliei de Alba-Iuli'a intre mitropolitu si intre episcopulu sufraganu dela Oradea mare, carui nicidecum nu'i placea se se subtraga de sub domni'a archiepiscopului ungurescu de ritu latinu. Dara in fine misterii de acestea in véculu nostru totu esu mai curend sau mai tardíu la lumina, precum au mai eşitu altele multe.

Art. de lege XLIII compusu din 18 §§-i sanctionatu in 6 Decembre 1868 coprinde regularea speciala a unificarii (egyesités) Transilvaniei cu Ungari'a. Acésta lege ar fi meritatu si pàna acuma, cà romanii se o fia aprofundatu mai bine. Noi reflectamu acilea numai la §-ulu 18 si celu din urma, intru care ministeriulu este auctorisatu, cá la executarea acestei legi se póta lua sub respunderea propria tóte acelea dispositiuni si se póta aplica orice modalitati ducatóre la scopu, care voru fi necessarie dupa inpregiurarile locali.

Adeca lege de gummi elasticum.

Cu aceeasi lege potestatea legislativa si gubernulu acestei tieri s'au desfiintiatu, administratiunea politica, justiti'a, finantiele, universitatea sasésca si mai in scurtu tiér'a intréga trecù sub potestatea ministeriului ungurescu.

Cu Art. de lege XLIV sanctionatu totu in 6 si publicatu in 7 Dec. 1868 potestatea legislativa a Ungariei a regulatu la parere egalitatea de drepturi nationale, sau precum se dice chĭaru in prologulu acestei legi, a regulatu in 29 §§-i folosirea oficiósa (hivatalos használata) a diverseloru limbi vorbite si scrise de càtra nationalitatile locuitóre in statulu acesta.

---

[1]) Episcopulu Meletie, care fusese subordinatu episcopului latinu dela Oradea, murise in 1770, si 'ia urmatu in scaunu Moise Dragosy, dara Bulla papii cu care episcopi'a gr.-catolica a fost scósa de sub domni'a episcopului latinu s'a datu numai in 23 Iun. 1777.

Acea lege, càrei asemenea in alte staturi nu se afla din simpl'a causa, cà acelea nu au trebuintia de una cá aceea, la prim'a cetire s'ar parea cà este din cele mai liberale; ea inse aplicata in praxa s'a topitu in mànile tuturoru auctoritatiloru statului incepend dela ministrii pàna la celu din urma copistu, cá si cér'a de fati'a focului. In realitate legea acésta nu mai e respectata de càtra nimeni, afara numai de Croati in puterea §-lui 29, care le dà dreptu a se folosí de limb'a loru nationala si in diet'a Ungariei. Cu tóte acestea ungurii facu mare parada cu acésta lege fatia cu popórale Europei. Tocma pentru aceea legea despre nationalitati ar merita prea bine cá se fia tradusa si in limb'a francesa, ilustrata intréga cu càteva sute de casuri si ecsemple din viati'a de tóte dilele, in care ea este violata si calcata in picióre. Cu acea ocasiune s'ar da pe fatĭa aroganti'a si trufi'a, cu care unu poporu se incérca se inpuna limb'a sa la alte popóra si a identifica aceeasi limba cu statulu, a voí se strabata cu ea in sanctuariulu familiiloru, a face pe alte popóra de frica cá se invetie si se vorbésca limb'a lui, ori are trebuintia de aceea ori nu; in fine s'ar arata Europei pàna la evidentia, cà fanatismulu religiosu, buna-óra celu de inainte cu 150 si 200 de ani, cu nimicu nu a fost mai tiranicu si mai periculosu, decàtu este fanatismulu magĭarizarii, carele in turbarea sa inpinge pe popóra la resistentia sàngerósa.

Observaramu la altu locu, cà trufi'a ungurésca nu mai cunoscea moderatiune; aceeasi inse fù stèmperata curènd prin càteva legi eşite totu dela diet'a ungurésca, care n'au avutu efectulu apei ghĭetióse ce s'ar turna pe organismulu omenescu, ci alu apei inferbentate. Nimicu nu intĭepase mai multu ur'a unguriloru asupra gubernului austriacu si asupra dinastiei, cá diversele inposite directe si mai alesu cele indirecte, cum si monopolurile, de care tierile corónei unguresci nu voisera nici se audĭa pàna in a. 1850. Amu vedĭutu mai in sus, cà poporulu ungurescu incepuse inca din 1860 se calce legea monopolului, se vendĭa si se cumpere tabacu ori unde'i convenía. Mai vîrtosu classele privilegiate ţineau la vechile loru prerogative de a nu se supune la nici-unu feliu de contributiune. Care fù insa mirarea si urgi'a tuturoru, cand vedĭura cà ambele corpuri legislative votéza si inpunu din nou tóte inpositele si monopolurile introduse dela revolutiune incóce de càtra gubernulu absolutu. Prin faimosulu art. XII din 1867 se regulase form'a dualistica a monarchiei; prin art. XV s'a defiptu sum'a sau quota, proportiunea, in care este datóre si Ungari'a se contribue la platirea interesseloru si amortisariloru la datoriile vechi si noue ale monarchiei. Cu art. XVI se inchĭeiese o invoiala sau federatiune de vami si de comerciu. Dupa acestea inse vine anulu 1868 cu o serie de legi finantiarie. Cu art. XI se regulédia pretiulu sarei, pe care classele privilegiate o avusera in sute de ani gratis, cà-ci o platía numai tĭeranulu si orasĭanulu; art. XIV confirma monopolulu de tabacu; art. XV susţine loteri'a statului totu cá monopolu; alti patru art. de lege sanctionara pentru totdeauna darea pe spirtu, pe bere, pe zacharu si accis'a pe vinu si pe carne. Timbru (Stempel) nesuferitu unguriloru si asĭa numitele competentie au fost susţinute din nou cu tóta rigórea prin art. XXIII.

Au fost regulate totu in spiritulu legiloru antèrióre absolutistice inca si contributiunile directe, precum: pe locuintie, pe pamentu (fonciera), pe venitulu fiacarui locuitoriu dupa professiune, pe capitaluri s. a.

Acestea si alte càteva legi finantiale era cunoscute, adoptate si aplicate multu mai inainte de a. 1868 nu numai in Austri'a, ci si in alte staturi mai mari si mai mici ale Europei, cá totu atàtea isvóra de venituri necessarie la susţinerea si prosperarea loru. Fàra legile acelea Ungari'a nu ar fi fost in stare se'si conserve autonomi'a sa nici in cursu de dĭece ani. Barbatii de statu ai Ungariei inse voind se apuce inainte càtu se póte mai repede, cá se ajunga pe popórale de care au remasu celu puçinu cu o suta, in multe privintie cu doue sute de ani inapoi, in càtiva ani incarcara atàtea datorii pe statu, in càtu de càteva-ori era p'ací se dea in genunchi si se anuntie falimentu. Intr'aceea operatiunile finantiali unguresci îsĭ au loculu si apretiarea loru dela 1868 incóce in istori'a Ungariei si nu in a Transilvaniei. Odata autonomi'a acestei tieri fiind cassata, tóte veniturile ei se varsa in tesaurulu dela B.-Pesta, eara spesele facute in acésta provincia de atunci incóce, pentru noi remanu o carte inchisa si bine sigilata. Cu desecarea finantieloru tierei urmédia cá se se curme si activitatea politica a provinciei, precum s'a si curmatu. Se mai vede numai activitatea municipala, inse si aceea fórte marginita si nestabila, multu clatinata in drépt'a si in stàng'a, dupa cum legea municipala este modificata bine reu, cand prin dieta, cand prin ordonantiele ministriloru de interne, caroru diet'a le lasa o larga sfera de activitate arbitrara, inse adesea fórte diferitóre; cà-ci unulu este metodulu dupa care sunt tractate municipiile secuiesci, altulu çelu aplicatu la sasime si cu totulu altulu celu inpusu comitateloru locuite de romani, carele este neasemenatu mai arbitrariu, anume celu de sub domni'a ministrului C. Tisza, a carui ura romanésca anevoia îsĭ va mai afla parechi'a.

De altmintrea nici Sasii nu se potu lauda, cà ar fi fost in gratia singulara a lui Tisza, in anii domniei acestuia. Desbinati si ei in doue partide »Altsachsen« si »Jungsachsen,« acesti din urma au datu din partea loru mai multe códe la securile unguresci, pàna cand spoliati nu numai de privilegiile invechite si chĭaru absurde, ci atacati de a dreptulu in ecsistenti'a loru, dupa càtiva ani petrecuti in illusiuni se inpacara unii cu altii, eara cu acea ocasiune scapara si de renegatii loru.

Nu este chĭamarea istoriei a face analis'a tuturoru legiloru unei tieri, este inse datori'a ei a reflecta la legi de acelea caracteristice pentru securitatea publica, pentru gradulu culturei in care se afla tiér'a si pentru mijlócele de inaintare aplicate de càtra potestatea legislativa. Spre acestu scopu atingemu aici înca numai vreo trei legi din 1868.

Cu art. de lege XXXI s'au desfiintiatu in 8 §§-i tóte legile mai vechi, in puterea carora se pedepsía usurari'a. Numai acei cari au vediutu cu ochii loru urmarile acestei legi, potu se'si faca o idea despre ne mai pomenitele jafuri si devastatiuni talharesci, la care in càtiva ani au cadiutu victime nu numai persóne private cu diecile de mii, ci comune intregi, dupa care apoi au urmatu o lunga serie de fapte resbunatóre, omoruri cumplite de usurari, tecĭunàrĭi si alte crime, pàna cand dupa càtiva ani totu diet'a s'a vediutu necessitata a cassa respective a reforma legea precipitata si a supune pe usurari la pedepse destulu de grele, pe care inse multi le mai sciu paralisa înca si in dilele acestea prin mijlóce infame.

Alaturea cu legea usurariei a emanatu si alt'a totu caracteristica, adeca art. XXXII in 3 §§-i despre exterminarea bandeloru de talchari si asasini din càteva comitate ale Ungariei, din care securitatea publica disparuse de mai multi ani cu totulu. Pe lànga mijlócele ordinarie s'au mai votatu unu creditu extraordinariu de una suta mii florini pentru restaurarea securitatii publice; inse departe de a se ajunge scopulu, bandele de hoti si teciunari s'au inmultitu si mai tare, in unele ţinuturi chĭaru sub protectiunea functionariloru municipali, pàna cand in anii urmatori au fost luate mesuri estraordinarie si anume comitelui Raday i s'au datu màna libera, cá in calitate de comissariu se póta lua orice mesuri va afla cu cale spre ajungerea scopului. Preste cinci sute de banditi si asasini au fost descoperiti si aruncati in prinsori. Investigatiunile au scosu la lumina crudimi si atrocitati din cele mai selbatice; despre unii asasini s'au adeveritu cà au comisu càte 10—20, unii si treidieci de omoruri.

Abĭa vei afla in tóta Europ'a ómeni mai selbatici si mai barbari decàtu sunt locuitorii pusteloru din Ungari'a. Numai antierti descoperise Mauritiu Jókai in diariulu gubernementalu »Nemzet«, cà magĭarii locuitori pe pust'a cea mare Hortobágy, care este proprietate a orasĭului Dobriţinu, mananca regulatu carnea dela tóte mortacĭunile de vite cornute, de oi, de porci, de paseri cadĭute in urm'a vreunei bóle si cà dupace au fost opriti ale manca, ei au protestatu in contra dispositiunii ministeriale dicènd, cà ei sunt dedati dela mosi de stramosi cá se manance mortaciuni. Pre cand scriamu acestea, diariele dela Seghedin adusera scirea, cà la tribunalulu de acolo s'au pertractatu faptele unoru familii din pusta, care se nutrescu cu mortaciuni, cum si a unei familii, care mananca de càtiva ani carne de càne.

De altmentrea multu mai inainte de a se publica spurcaciuni de acestea in diariele magiare, romaniloru locuitori in comitatele Ungariei alaturea cu magiarii, le era cunoscutu prea bine gustulu spurcatu alu magĭariloru de a manca totu feliulu de mortaciuni; si este sciutu de ecs. cà in padurile dominali ale episcopiei greco-catolice dela Oradea mare, bogate fórte de ghinda si de jiru, toti porcii càti crépa acolo pre cand stau la ingrasĭatu, magĭarii din vecinatate îĭ ducu si'i mananca. Adeca cá si inainte cu noue sute de ani, cand voru fi venitu de undeva din vreo parte necunoscuta a Asiei.

Romanii se intorcu cu scàrba si cu cea mai mare urgia chĭaru si de càtra acei cari le vorbescu despre mancarea mortaciuniloru, precum in Transilvani'a s'au vedĭutu numai la ţiganiĭ laieti.

Lege de cea mai mare inportantia pentru cultur'a si civilisatiunea locuitoriloru tierei este art. XXXVIII din 1868, prin care in 148 de §§-i se introduce si regulédia invetiamentulu scolasticu in scólele poporane la orasĭe si la sate preste totu, pentru ambele secse, si se inparte in diverse categorii. Dreptu de a infiintia scóle intre marginile trase de acésta lege are nu numai statulu, ci si tóte confessiunile religióse, adeca comunitatile bisericesci, cum si comunele politice, chĭaru si persóne private, consortii, societati, cu limb'a de propunere ce le va convení loru. Se potu infiintia scóle elementare si superióre popórane, scóle civile si scóle normale de preparandia. Pentru fiacare categoria de scóle sunt specificate si materiile de invetĭamentu, obligate si facultative. Dela § 133 inainte se arata calitatile cerute dela candidatii de invetiatori sau institutori.

Buna si folositóre ar fi fost acésta lege asĭa precum fusese ea redactata sub ministrulu Oetves dupa modelle inprumutate din alte staturi; inse dupa mórtea acelui ministru au si inceputu a o modifica si schimosí, pàna cand prin alta lege din 1879 o sacrificara in parte mare scopului magiarisarii popóraloru cu manifest'a delaturare a multoru cunoscintie absolutu necessarie in viati'a omenésca. Cu singur'a esceptiune de unele orasĭe, incercarile de magĭarizare in acesti diece ani din urma in cea mai mare parte a Ungariei au produsu puçine resultate, eara in Transilvani'a nici atàtea. Mai totu ce invatia scolarii nemagĭari cu mare sila in càte 6 ani, dupace esu din scóle, uita in alti doi ani. Acésta este adeverat'a causa, pentru care fanatismulu a recursu mai de.

curend la ceealalta mesura desperata, la asile de prunci mici, care voru avea acelasi resultatu, cu adaosu numai, cà acea mesura noua va mai potentia inversĭunarea spiriteloru.

§ 59. Ținut'a romaniloru dela Dualismu incóce pàna la inpacarea celoru doue partide, sau pàna la program'a si la memorandulu nationalu din 1881/2.

S'ar putea presupune, cà dupa cassarea autonomiei transilvane ar fi trebuitu se incetedie in acésta tĭéra orice activitate colectiva si solidara a romaniloru in sfer'a politicei militante, prin urmare, cà ei aru fi fost aruncati inapoi la starea anterióra a anului 1848. Nu s'a intemplatu asĭa. Cea mai ferbinte dorintia a aristocratiei feudale in acestu intielesu era deochiata si stavilite prin atàtea evenimente care nu mai suferiau restaurarea vechiei tiranii.

Ce e dreptu, romanii ardeleni dela 1868 inainte nu mai alergau caciulinduse pe la guberne si cabinetu pentru ținere de congrese si conferentie politice, dara multi puçini carturari càti aveamu, mergeau pe la adunari municipale dominate de feudali, unde'si mesurau puterile; altii luptau in Sibiĭu la asĭa numit'a universitate sasésca, si asĭa se manifestá viati'a nationala.

In 15 Maiu se facuse la Blasĭu o manifestatiune, la care ministrulu Baltasar Horváth îĭ dete caracteru de rebelliune, si la càtiva blasĭeni in frunte cu octogenariulu prepositu Vasilie Ratĭu, le incarcase unu procesu criminalu la Tabl'a reg. din M. Osĭorheĭu. Indata se sculara mai multi romani din comitate cu recursu la monarchu, rogand pe Maiest. Sa prin confratele loru dr. Grig. Silasi, cá se binevoiésca a sista si cassa processulu intentatu. Monarchulu ascultand rugaciunea romaniloru comisse ministrului cá se retraga acus'a. Din acea causa Horváth erá se'si dea dimissiunea, dara Fr. Deak îlu facù se'si astempere furi'a si cá fecĭoru de cismarĭu se fia cevasi mai democratu si mai tolerantu; se'si aduca aminte de cuventele lui Plutarchu, carele batuse pe unu sclavu alu seu, eara acela in locu de a se umilí, îlu infruntà aspru dicènd, se'i fia ruşine, cà elu cá filosofu bate pe semenulu seu. Cu alte cuvente, la cei batuti, nedreptatiti, asupriti se li se permitta a'si resbuna celu puçinu strigand si injurand.

De aci incolo romanii s'au folositu de ocasiune in tóte periódele electorale de càte trei ani, cá se tiĭe conferentie electorale compuse dupa putintia din delegati veniti la càte unu locu anumitu din cercurile electorale transilvane. In acelea conferentie concertau barbatii din cele doue partide, totdeauna cu mare zelu si totusi intre limitele moderatiunii. Unulu era scopulu tuturoru; differiamu in caile apucate. Unii, adeca »Activistii« perseverau pe lànga alegeri de representanti cu orice pretiu la diet'a Ungariei; altii, adeca »Passivistii« opuneau resistentia obstinata nu numai pentru-cà ei se inclestau de autonomi'a tierei, a carei cassare ei nu ó potu mistuí, ci si din caus'a afurisitei legi electorale, precum si din urgi'a neinvinsa la vederea tèrgului neruşinatu de voturi, care in tóte periódele electorale costa multe sute de mii, pre cand romanii au se'si pastredie banii loru pentru scopuri inmiitu mai sublime, decàtu aru fi noue sau diece locuri castigate in camer'a legislativa cu pretiuri de innebunitu. Pre lànga acestea passivistii, de si nu le spuneau pe fatĭa, mai aveau in program'a loru inca si alte conditiuni aprópe preste putintia de inplinitu inainte cu 24 de ani, eara acelea era, cá deputatii de nationalitate romana alesi la diet'a Ungariei se aiba tóte calitatile indispensabile unite in persónele loru, precum: stare materiala mare si sigura; se cunósca limb'a magĭara perfectu; pre lànga cunoscintie juridice si politice vaste, se fia si oratori eminenti si gat'a in totu momentulu a respinge atacurile si a'si sarí unii la altii in ajutoriu. Tóte acestea aveau intielesulu limpede, cà fàra a pune capulu in pamentu si manile in sinu, romanii trebuea se aiba patientia si se se prepare neasemenatu mai bine pentru luptele parlamentarie decàtu sunt ei chĭaru si pàna astadi.

Astadi dupa sĭepte perióde electorale s'au pututu convinge si cei mai nepractici, cà chĭaru in primele perióde nici-o alegere de delegatu nu a costatu pe elu si pe partid'a sa mai puçinu de 2000 si apoi treptatu pàna la cincidieci de mii florini, pe de asupra la mai multe locuri capete sparte, schilaviri si omoruri.

Cea de anteiu conferentia electorala a romaniloru din Transilvani'a dupa desfiintiarea autonomiei a fost convocata de càtra fostulu consiliariu gubernialu Elie Macelariu la orasielulu Mercurea pe 7 si 8 Mart. 1869, dupace mai anteiu convocarea fusese notificata la timpulu seu comissariului plenipotentu com. Emanuel Péchy si prin acela ministeriului ungurescu. Macelariu rugase de repetite-ori pe mitropolitulu Andreiu, cá se mai ia odata asupra'si sarcin'a, nicidecum usĭóra, de a mai conduce cá presĭedente înca si acea conferentia. Las' inse cà si sanetatea acelui prelatu mergea totu spre mai reu si cà afacerile archidiecesei si ale mitropoliei se inmultiau in proportiuni neprevediute de nimeni, dara apoi era si o adeverata asuprire a mai pretinde inca si dupa evenimentele din 1867 dela mitropolitulu Andreiu cá se conduca o conferentia electorala, despre care se prevediuse din capulu locului, cà aceea va lua concluse de opositiune fórte pronuntiata. Rol'a mitropolitiloru romani inse dela Dualismu incóce, nu mai putea fi alt'a in sfer'a politicei militante, decàtu numai aceea ce ar corespunde la nou'a sistema de statu; in casulu contrariu ei îsĭ puneau in jocu chĭaru positiunea loru.

La conferentia se adunase unu numeru de barbati seriosi, pre càtu a suferitu àmblarea timpului de earna si drumurile stricate. Presĭedente fù alesu Ilie Macelariu. Program'a de actiune era formulata in doue punote:

»1. Constituirea partidei nationale romane din Transilvani'a dupa ecsemplulu altoru partide si cluburi constitutionale dejá de multu organizate in tiéra.«

»2. Stabilirea unui modu de procedere solidara in privinti'a alegeriloru viitóre si a dietei din Pesta, precum si preste totu in privinti'a intereseloru nóstre nationale si patriotice.«

Presĭedentele a deschisu sĭedenti'a prin o cuventare mai lunga. S'au cititu corespondenti'a dintre consiliariulu Macelariu si comissariulu c. Péchy. Desbaterile au fost urmarite de càtra stenografi. Din acelea si din procesele verbali luate asupra celoru doue sĭedintie aflamu, cà dupa discussiuni indelungate s'au pusu mai anteiu la votu cestiunea, daca romanii fatĭa cu alegerile dietale au se desvólte activitate si se aléga deputati la diet'a Ungariei, sau se se abţiĭe dela alegeri, adeca fatĭa cu acelea se remàie passivi. Punendu-se la votu intrarea in activitate, pentru acésta votara numai patru membri, eara unulu dintre cei mai valorosi aparatori ai participarii la alegerile dietale esise din sĭedintia. Frumosu îsĭ aparasera asĭa numitii activisti tes'a loru; dara marea maioritate pe lànga alte argumente ale sale mai fusese confirmata in opiniunea sa si prin unii fosti deputati in diet'a Ungariei, cari venisera de acolo fórte desgustati si amariti in sufletele loru prin càte au vediutu si au paţitu in periodulu parlamentariu din urma.

Resultatulu conferentiei a fost votarea passivitatii absolute fatia cu alegerile dietali; constituirea clubului nationalu prin alegerea unui comitetu de 25 membrii, eara scaunulu acestuia s'a decisu cá se fia totu Sibiĭulu.

Ordinea in acea conferentia a fostu ecsemplarà. Dupa departarea membriloru conferentiei, presĭedentele ei a si inaintatu asupra decursului ei informatiunea sa càtra comissariu, eara de càtra acesta fù inaintata la ministru de interne, care apoi cu ordonanti'a din 18 Martiu a si cassatu comitetulu de 25, precum si orice comitete filiale s'aru fi mai infiintiatu undeva. Macelariu a remonstratu asupra acelei mesuri ministeriale; ministrulu inse cu intimatu din 8 Aprile Nr. 1213 a decretatu din nou spargerea comitetului.

Decursulu intregu alu acelei conferentie s'a publicatu in diariele romane din acelea dile, precum si in una carticica separata in 162 pagine, publicata in 1870 la Pesta, dupa textulu diariului Albina, cu spesele neuitatului confrate si patriotu Alecsandru Hormuzachi.

De aci incolo delegatii alegatoriloru romani au ţinutu la finea fiacarui periodu parlamentariu càte una conferentia generala, anume in 1872 la Alba-Iuli'a, in 1875 la Sibiĭu. In ambele acelea adunari totu resistenti'a passiva avuse maioritate departe cumpanitóre.

Intre acestea Activistii nostrii in dorinti'a loru de a molcomí màni'a ungurésca si de a mai apropiá pe acestea doue popóra, au facutu din partea loru doue incercari, un'a la Brasĭovu si alt'a la B.-Pesta. In Brasĭovu se aflá pe la 1871 inspectoru de scóle Ludovicu Réthi, care in buna intielegere cu alti patrioti magiari si cu unii armeni promisera la càtiva negutiatori romani, cà daca ei se voru invoí se faca o demonstratiune sgomotósa de infratire cu magĭarii din locu si din Secuime, intre alte mari emolumente si gratii dela

B.-Pesta voru castiga mai usĭoru si procesulu ce se aflá in curgere pentru biseric'a asĭa numita grecésca. Pe la finea septemanei luminate s'a si facutu o demonstratiune ameţitóre, care a si produsu o confusiune momentana in tĭéra, eara dupa vreo patru ani a urmatu o trista desamagire; din tóte promissiunile pompóse nu s'au alesu nimicu si banii cheltuiti au remasu in pungile ospetariloru.

La B.-Pest'a s'a facutu incercare cu infiintiarea diariului »Patria«, pàna cand acesta ajunsese cá se nu aiba nici o suta de prenumeranti. Doctrin'a evangeliei »fericiti facatorii de pace« este ddieésca si chiaru numai cá omenésca este sublima; acum inse venise in fruntea gubernului unu Colomanu Tisza, si noi scimu numai se compatimimu pe orice romanu care ar mai crede, cà cu acelu barbatu de statu si cu numerós'a lui partida ar mai fi in stare se schimbe doue vorbe de pace si de buna intielegere patriotica.

In a. 1877 sparsese resboĭulu russo-turcescu, la care au participatu si trupele Romaniei cu successe frapante. Acum se ve ţineti voi romani din tierile corónei ungurescì; cà-ci de veti cuteza se dati celu mai micu semnu de bucuria la primirea sciriloru despre bravurele ostiriloru romanesci, va fi vai de capulu vostru. Femeile romane vediend cum femeile magiare dela orasĭe si cetati formédĭa comitete cu scopu de a face scame si bandage pentru turcii raniti in batalii, si cum subprefectii provóca si pe femeile romane cá se lucre spre acelasi scopu, acestea se invoisera in càteva locuri, cá se compuie si ele comitete, se prepare scame si pensarii, se adune si càte o sumusĭóra de bani nu numai pentru turci raniti, ci si pentru soldatii romani, si pentru orice omu ranitu s'ar intempla se ajunga in baracele si in spitalele cele multe de pre teatrulu resboiului. Ministeriulu ungurescu a opritu pe femeile romane a forma comitete spre scopulu sus aratatu, eara diariele din Clusĭu au aruncatu din acea causa batjocurile cele mai neruşinate in fati'a femeiloru nóstre. Atunci G. Baritĭu, cá romanu si totodata cá parinte de familia numerósa, a luatu in aparare pe femeile romane, asĭa precum era datoriu se o faca elu si toti barbatii cari ţinu la humanitate, la demnitatea propria si la reputatiunea familiei loru; atunci inse ministeriulu ungurescu dete ordinu procuroriloru statului, cá singuru din acésta causa se traga pe Baritĭu inaintea juriului din Sibiĭu si se'i faca procesu de inalta tradare, ceea ce dupa multe traganari cu redactorulu Gazetei, a si urmatu in Ianuariu 1878; procesulu inse s'a terminatu cu acquitare unanima.

Pàna la anulu 1877 diariulu »Telegrafulu romanu« fusese celu mai aprigu adversariu alu resistentiei passive a romaniloru si ferbinte aparatorĭu alu incercariloru de inpacĭuire cu politic'a ungurésca, pre cand eata cà in Nr. seu 45 din 9/21 Iun. 1877 pe column'a a dou'a aparuse spre mirarea multoru cetitori urmatoriulu articlu pentru totdeauna memorabilu.

»Unu specimenu de fratia magĭara.

Mai dilele trecute, unu barbatu onorabilu, de caracteru, facù cu trenulu o caletoria la Vien'a. In cupeu cu densulu se aflau, din intemplare, doi magnati unguri si, dupa cum se vedea, din sfere mai inalte, mai distinse. Acestia fàra a presupune cà companionulu loru pricepe limb'a magĭara, cu atàtu mai puçinu cà este romanu, luandu'si de basa miscàrile din Orientu, incepura unu discursu in limb'a magĭara de urmatoriulu cuprinsu:

»A. Cestiunea orientala pusa astadi pe tapetu rescolesce multe lucruri intre nationalitatile tieriloru dunarene, cari noue, natiunei domnitóre, de locu nu ne potu vení la socotéla. Dintre tóte mai vîrtosu romanii si serbii sunt aceia, cari cu deosebire chiama atentiunea nóstra asupra loru, de órece politic'a recomendata de Kossuth in 1849, atàtu comandantiloru de honvedi, càtu si deosebiteloru tribunale de sànge, nici pe departe nu si-a ajunsu scopulu doritu. Acésta politica era: a imita faptele lui Traianu cu ocasiunea cucerirei Daciei, adeca — a face tabula rasa cu toti patriotii, cari au inteligintia, avere sau alte calitati, prin care se póte susţinea traditiunea nationala, eara plebea sa se lege de glia si in vegetatiunea'i animalica se'si caute esistenti'a in deprinderea cu lucruri ordinare, ce sunt incompatibili cu mandri'a invingatoriului.

B. Este adeveratu, cà politic'a lui Kossuth nu numai n'a realisatu ideile lui Traianu, in genere ale cuceritoriloru romani, vis-a-vis de popórele subjugate, ci din contra prin multele tribunale de sànge, prin spendĭurarea atàtoru popi si invetiatori poporali, natiunile aceste si-au perdutu totu mai tare increderea in noi, eara de alta parte, ur'a càtra totu ce este ungurescu se otielesce totu mai tare in spiritele loru. Cu tóte aceste, unele aparitiuni ivite dejá ne facu a sperá, cà nimicirea spirituala a acestoru natiuni se póte totusi ajunge cu alte mijlóce, cari istori'a nu le póte atribuí magĭariloru. Mijlócele aceste sunt: vinarsulu, discordi'a si coruptiunea.

Vinarsulu, intr'unu timpu relativu scurtu, a stinsu aprópe tóta poporatiunea vechia a Americei de nordu, ceea ce prin lupte nu s'ar putea realisa. Se se uite cineva numai la valachii nostri. De pe fetiele si din decadenti'a loru fisica va ajunge la inbucuratórea conclusiune, cà acesti urmasi romani — dupa cum se numescu ei, — cari inse nu facu onóre deosebita colonisatoriului loru Traianu si Marcu Aurelu — au apucatu calea cea mai drépta de a se duce pe urmele indianiloru, fiindcà dela popii necultivati pàna la ciobanulu din urma toti sunt beţivi patimasi.

Discordi'a si ur'a intre inteligenti si tierani din caus'a confessiunei si in urmarea divergintiei de ortografia a presei valache este si altcum in permanentia. Aici nu facu esceptiune, ne cum episcopii, dara nici pacurarii loru. Episcopii sàntiescu pe popii alesi de comune, fie càtu de prosti si necultivati, pentru-cà, daca nu aru face astfeliu, comun'a intréga ar putea trece la alta confessiune. Inpedecari de aceste le rodu tóta puterea si'i oprescu de a face politica, incurcandu'i in certe si dispute cu connationalii loru.

Totu asemene se intempla cu scólele loru, cari un'a dupa alt'a, pe rèndu voru deveni scóle comunale, adeca magĭare, candu apoi se voru vedea pusi in fati'a alternativei: a suge cultur'a magiara, sau a remanea prosti si a — apune.

Renegati au fost pe pamentu de cand esista lumea. In vitiulu acesta cade cu deosebire inteligenti'a unui poporu, care e stapanitu de alta natiune. Egoismulu sugrumatu se aţitia prin neadmiterea connationaliloru la oficii si posturi publice de statu. Nu durédĭa multu si, cei mai culti, cadu fertfa ambitiunei loru, va se dica devinu renegati. Dovedi avemu destule la serbi si la romani. Renegatii, cá ómenii cei mai detestabili si fàra caracteru, sunt instrumentele cele mai potrivite pentru subminarea si corumperea natiunei parasite de densii.

De aceea credu, cà un'a din detoriile principali ale gubernului magĭaru este, cá fatĭa de natiunile aceste, se procéda asĭa dupa cum a inceputu, sprijinindu din tóte puterile pe jidovi si propinatiunile loru, nutrindu ur'a confessionala, cultivandu neghin'a renegatiloru, apasandu in totu modulu posibilu scólele nemagiare, si din contra infiintiandu si subventionandu din visteri'a statului in aceeasi mesura scólele magĭare, ducèndu coruptiunea in sinulu acestoru popóre etc. Mijloculu acest'a e cam machiavelisticu, inse este celu mai siguru intru a ajunge la scopulu doritu.«

Acestu dialogu este interesantu pentru noi mai cu séma din doue puncte-de vedere, odata pentru-cà elu este o dovada noua, lànga o miie altele despre simtiemintele patriotice si crestine ce magĭarii nutrescu fatĭa de noi; a dou'a, pentrucà ne semnalédia mijlócele diabolice, de cari se folosescu in contra nóstra spre a ne distruge si nimicí trupesce si sufletesce.

Se multiamimu pentru umanele intentiuni! Eara noi romanii se priveghiemu cu totii neadormitu si se aparamu corpulu natiunei de veninulu mortalu, ce ni s'a pregatitu cu o pasiune adeveratu satanica. Totu odata inse se spunemu lumei civilisate: de ce sunt capabili magĭarii si ce avemu noi de a indurá din partea loru.«

»Mart.«

Noue celoru mai betrani ne era cunoscuta mai de multu nebun'a vointia a tiraniloru feudali de a extermina elementulu romanu anume de pre teritoriulu Transilvaniei. Aceia cari amu crescutu si amu traitu alaturea cu ei in comitatele feudali, îĭ audiseramu adesea vorbind, cá cei doi din Telegrafu; citiseramu si scrierile loru de aceeasi tendentia, eara astadi este cunoscuta de toti amerintiarea lui Kossuth din Octobre 1848 cu exterminare totala. Aceia dintre romani cari nu cunoscusera pàna in 1877 acelu planu de esterminare au fost mai alesu acei locuitori amestecati cu sasii, cari cunosceau numai nedreptatile suferite dela acestia, sciau se se certe numai cu sasii, fàra a observa cà acestia nu aru fi pututu face romaniloru nici-unu reu mare fàra valorosulu concursu alu aristocratiei feudale si alu satelitiloru acesteia esiti la sĭesurĭ din muntii secuiesci. De acum inainte au inceputu se'si stérga ochii si romanii brasĭoveni, sibiieni si alti asĭa numiti activisti; eara cand vediura cà preste o suta de diarie magiare facea unu singuru choru in combaterea unanima a independentiei statului romanescu, bunii nostrii activisti s'au desteptatu si mai bine. In acea epoca disese oligarchulu »Pesti Naplo« Nr. 148 intr'unu articlu primu scrisu cu multa fere: »Noi putere ambitiósa de austriaci creduli si de magĭari falosi, batjocorimu neincetatu pe romani cá poporu moleşitu, pe serbi ca poporu fricosu, pe montenegrini cá selbatici si pe greci cá degenerati. Ce ne mai folosesce noue se despretiuimu pre cei mai mici? Romanii sunt decisi; ei au intratu in campania, ei vréu se tréca Dunarea, a'sĭ stórce independenti'a prin resbóie; ei dorescu se castige corón'a regala si prin planuri mari se o puie pe muntii Carpatiloru, de unde voru batjocori si umili cu baionetele loru pe magĭari. Romanii au politica, ei sciu ce voiescu, dau navala, léga aliantia si mergu in resboiu etc.« Si mai la vale:

»Statu este Ungari'a sau nu? Unu anonimu rusu ne scrise alaltaeri, cà nu suntemu statu. »Ungari'a ambitiósa«, forti'a ei nu trage in cumpana precum îsĭ inchipuiesce ea. Adeveru este acesta? Intrebarea suna la adres'a lui Andrássy si a lui Colomanu Tisza .... Nu suntemu noi magĭarii mai rei decàtu romanii, serbii si grecii, ci numai ce suntemu mai nefericiti. Nu avemu barbati de statu! Timpurile mari au sositu si au aflatu barbati mici. Generalii se temu de resboiu; cum se mérga atunci ostasii in resboiu? Natiunea magiara se demoralisédia de sus, de aceea nu'i pasa cum jafuesce Russi'a in vecini, cum devine Dunarea fluviu rusescu, cum se nascu regatele Dacoromani'a si Slavi'a meridionala si cum acestea sapa prin pregiuru gróp'a in care voiescu se nimicésca pe Ungari'a etc.«

Vede oricine, cà acestea esclamatiuni durerόse ale diariului aristocraticu erau totu atàtea producte ale pismei (invidiei) ne impacate. Urmarea era, cà màni'a loru se spargea in capetele romaniloru din Transilvani'a si Ungari'a. Tocma in acelu anu era p'aci, cá ministrulu Trefort, usĭorelu cum a fost acelu omu, inpinsu de fanatici se inchida institutele din Blasĭu, dupa aceea ar fi urmatu inchiderea gimnasiului din Brasĭovu, precum insusi acelu ministru declarase mai tardíu unuia dintre episcopii romani din Ungari'a. Preste 12 ani a spendiuratu sabi'a lui Damocles asupra aceloru institute si nu scimu daca acelea sunt astadi mai sigure de a loru ecsistentia decàtu au fost ele ierĭ si alaltaeri.

In a. 1878 se incepe anu altu periodu electoralu pentru diet'a Ungariei. Dupa cumpanirea tuturoru impregiurariloru din acelu anu, conducatorii partidei de resistentia passiva conspirasera intre sine, cá la nou'a conferentia electorala se mérga càtu mai puçini, pentrucá partid'a activistiloru se póta ajunge la o maioritate respectabila, si prin urmare se ia dens'a conducerea politica asupra sa. Cu acelasi scopu conferenti'a delegatiloru se convocase pe 20 Iuliu din nou la Sibiĭu, eara nu in vreunu altu ţinutu, pe unde spiritulu de resistentia era multu mai pronuntiatu si in urmarea góneloru ministeriale chĭaru si inversĭunatu. Cei cu resistenti'a passiva s'au insĭelatu in calculului loru. Romanii amici ai inpacĭuirei cu sistem'a domnitóre facusera si ei multa esperientia trista in vreo optu ani la B.-Pest'a; deci in conferenti'a electorala din 1878 luptara mai multu numai cum dicu francesii, pour l'honneur du drapel, si in momentele votarii se inpartira asĭa, cá totu »passivistii« se aiba maioritate; au votatu adeca 36 delegati pentru resistenti'a passiva si 25 pentru participare la alegeri si la dieta; ceilalti activisti esisera din sala inainte de votare. Passivistii intórsera acelu complimentu activistiloru asĭa, cà in comitetu au alesu chiaru si presĭedente dintre activisti.[1] Acelu comitetu a fost apoi, care compusu din ambele partide a lucratu trei ani in cea mai buna armonia si a preparatu spiritele pentru memorabil'a conferentia generala din Maiu 1881 compusa din 153 delegati veniti din comitatele Transilvaniei si ale Ungariei càte sunt locuite de romani. In acea adunare s'au desbatutu si adoptatu in unanimitate cunoscut'a programa de noue puncte, care apoi comentata intr'unu memorialu destinatu a informa opiniunea publica in tiéra si in afara, s'a tiparitu si inpartitu in patru limbi, romana, magïara, germana, francesa in càteva mii de ecsemplarie in decursulu aniloru 1882 si 1883. Multime de diarie romane, magiare, germane, unele si francese au luatu cunoscintia despre coprinsulu acelei programe si alu acelui memorialu, dara nu ni s'a intemplatu se aflamu in colectiunea nóstra nici-unulu carele se se fia incercatu in modu seriosu cá se combata si se infranga argumentele produse de romani intru apararea drepturiloru civile si politice pretinse spre susţinerea si apararea individualitatii loru nationale, cum si pentru autonomi'a unei tieri locuite de ei.

---

[1] A se vedé procesele verbali ale acelei conferentie, precum si o parte mare a desbateriloru pro si contra in „Observatoriu“ Nrii 56 pàna la 60, cum si in celelalte diarie romane din acelea dile.

Dela a. 1683 inainte principele Michailu Apafy cu aristocrati'a feudala din acea epoca au alergatu in cursu de optu ani la Vien'a cu rugaciuni, cá imperatulu Leopold I se'i apere de nimicire prin puterea otomana. Dupa doue sute de ani, incepend dela 1883 incóce fruntasii poporului romanu din regiunile domnite odinióra de Apafy, alérga cu memoriale la opiniunea publica européna, cá se'i céra ajutoriu si aparare in contra unei politice desperate, care in órb'a sa trufia se crede omnipotenta si destoinica a nimicí milióne de fiintie omenesci, care nu se supunu despotismului seu.

In restimpulu dela a. 1868 incóce se aflase unu singuru ministru com. Melchior Lonyai, care in calitatea sa de presiedente provocatu de càtra insusi monarchulu cá se cercetedie causele neindestularii poporului romanu, apucase si elu calea batuta mai de inainte de càtra barbatii de statu austriaci, cá se se apropie de romani totu prin prelatii loru. Deci numitulu ministru se adresase càtra cei doi mitropoliti in Iuniu 1872 invitandu'i cá se ia lànga sine numai càte doi trei barbati dintre cei mai bine vedïuti la poporu, cari formuland postulatele loru se le inainteze intr'unu memorialu. Acea invitare cadiuse tocma in predilele alegeriloru dietale. Miinstrulu Lonyay nu putea se'si aléga unu timpu mai reu nimeritu, decàtu fusese tocma acela. La momentu îĭ strigara cele doue opositiuni, cà acea invitare fusese numai o manopera, pentru cá cochetand in modulu acela cu romanii se castige voturile loru pentru candidatii ministeriali, eara ómenii cari sciu se urasca de mórte pe romani cá Coloman Tisza, niciodata nu'i ertara lui Lonyay pasulu acela. Acesta earasi din partea sa cunoscuse fórte reu pe romani, daca au crediutu cumva, cà ei voru mai pune vreunu temeiu pe promissiunile vreunui miniștru înca pe atàtu de onorabilu si eminentu. Cu tóte acestea mitropolitulu Ioanu Vancea si alti trei barbati romani au crediutu despre sine, cà au destula taria sufletésca si demnitate personala, cá se petrunda situatiunea si se dea ori-si carui ministru o informatiune, care se corespunda intru tóte intereseloru bine cumpanite ale natiunei romane si ale patriei. Mitropolitulu Andreiu br. de Sĭaguna chĭaru din acelu anu suferia atàtu de greu cu sanetatea sa, in càtu medicii au trebuitu se'i interdica orice agitatiune spirituala asĭa, in càtu tocma de s'ar fi ținutu acea conferentia privata in Sibiĭu, escel. sa totu nu ar fi mai fost in stare se ia parte la dens'a. Iacob Bologa desgustatu cum era elu in acea epoca pentru nedreptatea ce i se facuse la esirea din functiune, a refusatu a participa la acea consultare. Conferenti'a s'a ținutu in Blasĭu sub presidiulu mitropolitului numai cu trei barbati G. Baritĭu, Ilie Macelariu si dr. Ioanu Ratĭu, in doue sĭedintie, una din 17/29 Iuniu si alta din 3 Iuliu, in care s'a cititu si adoptatu unu memorialu, relative fórte scurtu, carele coprindea conditiunile, care credeau membrii acelei conferentie, cá persóne particulare, cà aru putea satisface dorintiele juste ale natiunei romane.

Intr'aceea Lonyay cadiuse si cu elu orice planu de apropiere intre unguri si romani.[1])

§ 60. Progresu positivu in màni'a tuturoru pedeceloru.

Óre inse numai in conferentie electorale se se fia manifestatu puterea de viatia nationala a romaniloru din monarchi'a habsburgica? Pessimistii asĭa credu, si eu am avutu in viati'a mea pe unulu dintre amicii mei nascutu in comun'a Rodu din Transilvani'a, barbatu de calitati eminente, carele cá profesoru la S. Sava in Bucuresci, facuse mari servitii patriei sale adoptive, inse totdeauna cá pessimistu asĭa, cà in casu de orice crisa politica interna sau din afara pentru elu apunerea natiunii romane era considerata cá sigura, eara acea idea fixa îlu torturase pàna la mórtea sa, in etate de preste optudĭeci de ani. Mai avemu si alti pessimisti precum fusese Aron, vomu avea si in viitorĭu de aceia, cari nu credu in puterea de viatia a poporului romanu, pentrucà nu'i urmarescu viati'a in totalitatea lui, si nu se pricepu a'i pune in cumpana calitatile bune pe unulu, cele rele pe disculu celalaltu, nici nu'i cercetédĭa resturile de cultura antica, dintre care fórte multe marturisescu pentru o viatia de 2500 pàna la trei mii de ani inapoi; in fine nu'si iau ostenéla cá se faca neincetatu studiu comparativu intre desvoltarea si progresulu poporului romanu si intre celelalte popóra, care se afla in aceeasi patria, sub clima similara si in aceleasi conditiuni de viatia.

---

[1]) Vedi corespondentie, protocóle si memorialu in „Transilvania“ Nrii 4 et 5 din 1875.

Nu'mi veti numí in sute de ani o singura epoca, intru care poporulu romanu luatu in totalitatea sa se fia desvoltatu atàta putere de viatia, unu progresu atàtu de uimitoriu, precum este acesta percursu dela 1850 si mai de aprópe dela 1867 incóce. Se ne marginimu inse la partea natiunei romane càta se afla inradacinata din stravechime in acestea tieri situate dincóce de munti. Lipsitu prin legile statului de dreptulu individualitatii nationale politice, elu s'a retrasu sub scutulu libertatiloru europene, care apara pe individi de asuprirea despotismului; retrasu la altariele bisericeloru sale, consciinti'a sa nationala in locu de a se intuneca si a se tèmpí, ea mai vîrtosu s'a desteptatu si afirmatu fatĭa cu Europ'a luminata in mesura precum multi din noi nu amu fi crediutu niciodata. Respinsi din luptele politicei militante, romanii s'au reculesu in puçini ani si fàra a renuntia unu momentu la drepturile loru care se potu confisca, nu insa a se si perde, au sciutu se'si aléga o multime de ramuri ale activitatii, fàra care chĭaru de s'aru fi bucuratu de autonomi'a nationala si politica ori càtu de larga, buna-óra precum o avusera Sasiĭ, ori class'a aristocratiloru, ar fi fost preste putintia se inaintedie.

Pessimistii nu facu studiu comparativu, fàra de care inse e preste putintia cá se afli adeverulu. Noi se facemu acelu studiu dintr'unu periodu pàna in altulu. In casulu de fatĭa, de si nu scriemu istori'a bisericésca, se stàmu totusi càte puçinu pe la archidiecesele si diecesele romane de ambele confessiuni, se comparamu starea loru de astadi cu cea de inainte cu unu patrariu de vécu.

In mitropoli'a de Alba-Iuli'a dupa Alecsandru St. Sĭulutĭu a urmatu in scaunu Ioanu Vancea, mai inainte episcopu alu diecesei dela Gherl'a. In urm'a alegerii sale intemplate in 21 Nov. 1868 installatu in 11 Aprile 1869, de atunci archidieces'a sa cá si resĭedinti'a au luatu cu totulu alta fatĭa; institutele vechi de cultura inavuţite si ameliorate, altele noue, in parte monumentale se inaltiá; disciplin'a in cleru prinde radecini; in institute se propunu nu numai teorii, ci si multe cunoscintie sanetóse pentru viati'a practica; in administrarea averiloru archidiecesei de tóte categoriile, nenumeratele lipse càte ceru coperire, sunt neincetatu ţinute in evidentia.

Ce se dicemu despre immensele progresse facute in archidieces'a gr.-orientala, atàtu in resĭedinti'a sa dela Sibiĭu, càtu afara in cleru! Despre acésta potu se judece mai dreptu numai acei fii ai patriei, cari cunoscusera starea ei deplorabila inainte de 1848. Se ceruse unu spiritu giganticu si o vointia neinduplecata, pentru-cá se o regeneredie. O adeverata provedintia a fost aceea care'i trimisese pe Andreiu br. de Sĭaguna. Totulu era de facutu, si elu indata dupa calcarea revolutiunei s'au apucatu de tóte. Pre lànga administrarea fórte anevoiósa a diecesei s'a pusu pe adunare de fonduri, cu care a infiintiatu resĭedinti'a, institutu pentru alumni la teologia si preparandia, tipografia, organu de publicitate, a revediutu si coresu 37 carti religióse, teologice si bisericesci; a mai compusu si parte tradusu, unele lucrate de altii le-a tiparitu, cu totulu in numeru de 26. Mai este si alta serie de scrieri proprie ale mitropolitului Andreiu in numeru totu de 26.[1]) Acestea si alte lucrari meritorie nu le póte nega sau micsĭora nici omulu celu mai pismataretĭu. Dupa noi inse emanciparea miriadeloru de romani dintru intunereculu robiei spirituale serbesci intrece pe tóte; eara acela ce voiesce se puna in cumpana acea fapta eminenta, se mérga la episcopi'a dela Arad si la cea din Caransebesĭu, se afle acolo pe locu, ce au fost acelea inainte cu 25 de ani si ce sunt ele astadi.

Mitropolitulu Andreiu nascutu in 1 Ianuariu, 1809 a reposatu multu mai curend decàtu ar fi fost de doritu, dupa socotél'a omenésca; inse cine se cutedie a cerceta sfaturile provedintiei. Sĭaguna a trasu in viati'a sa unu planu atàtu de largu si maretĭu, in càtu successorii sei au se lucre celu puçinu o suta de ani cá se'lu védĭa realisatu intregu. Ei au acelu planu inaintea ochiloru, lucra la elu di si nópte cu perseverantia neadormita, pentrucà dela acela depende totu viitoriulu loru.

---

[1]) Vedĭ Nicolae Popea Archiepiscopulu si mitropolitulu Andreiu baronu de Sĭaguna. Sibiĭu 1879 pag. 320—327.

Unu casu de activitate vigurósa si pentru starea de atunci a lucruriloru, cu totulu estraordinariu, se intemplase din punctu-de vedere alu libertatii religióse in archidieces'a de Alba-Iuli'a in anulu 1871. Casulu plinu de invetiatura si pentru totdeauna memorabilu a fost urmatoriulu:

Archiepiscopii, episcopii si alti demnitari ai bisericei catolice de ritu latinu din Ungari'a vediend bine, cà dupa atàtea prefaceri si resturnaturi prin care trecuse patri'a loru, clerulu catolicu in locu de a mai domina singuru in tiéra, este aprópe se fia dominatu elu de altii, se adunasera la Pest'a in congresu bisericescu cu scopu de a'si afirma si ei autonomi'a bisericei loru independenta de statu, a o si coprinde intr'unu statutu bine formulatu cam dupa modelulu altoru confessiuni religióse. La acelu congresu alu catoliciloru de ritu latinu au participatu si doi episcopi romani greco-catolici in contra vointiei mitropolitului dela Blasĭu, si in mani'a tuturoru greco-catoliciloru. Urmarea fù, cà trufasiulu congresu catolicu a coprinsu si incorporatu in statutele sale si pe mitropoli'a de Alba-Iuli'a cu episcopiile, cu scóle, seminarii si cu tóte fondurile acestei provincii mitropolitane. In contra acelui planu despoticu s'au ridicatu proteste din partea mitropolitului, dela capitule, vicariate, protopopi, dela deputatii mireni gr.-catolici. Tóte acelea proteste si multe discussiuni nu au folositu nimicu, ci acelu congresu care nu avea nici-unu dreptu a se amesteca in afacerile bisericei greco-catolice unite, a decisu si votatu in sĭedinti'a sa din 20 Martiu 1871 unu statutu nu numai pentru Biseric'a r.-catolica de ritu latinu, ci si pentru cea gr.-catolica de ritu orientalu din Ungari'a si Transilvani'a, cu scopu invederatu de a supune pe acésta tutoratului seu, a'i contopí tóte averile si fondurile la unu locu cu ale episcopatului rom.-catolicu, adeca ungurescu si pe acésta cale a sterge caracterulu romanescu alu Bisericei greco-catolice.

Este greu a descrie iritatiunea spiriteloru provocate la romanii greco-catolici prin acea arogantia a congresului rom.-catolicu, precum si prin participarea celoru doi episcopi la lucrarile aceluia. Indata a trei'a di dupa acelu conclusu alu numitului congresu, fericitulu br. Ladislau Bas. Popp a si publicatu unu apelu bine motivatu »Càtra inteligenti'a de religiunea gr.-cat. orientala romana,« cá se se adune càtu mai numerósa pe 13 Aprile intr'o conferentia bisericésca la Alba-Iuli'a. Ne adunaramu, afara de poporenii locali, 134 barbati, in frunte cu convocatoriulu presĭedente, cu Gabriel Mihali, pe atunci membru alu curtii de cassatiune, cu colonelulu br. David Ursu, dela Blasĭu canonicii Constantinu Papfalvi si Grigorie Michali, dela Lugosĭu canoniculu Mich. Nagy, cavalerulu Iova Popovici; protopopi, parochi, functionari, advocati, comercianti s. a. Au mai venitu si 16 plenipotentie dela càteva tracturi protopopesci si dela comunitati, care tote au incuviintiatu cu bucuria convocarea si scopulu ei. Resultatulu lucrarii fórte serióse de doue dile a fost:

Petitiune càtra monarchu motivata cu argumente tari canonice si istorice, intru care s'a cerutu I. cá Maiest. Sa se denege prea inalt'a aprobare si sanctionare a Statutului rom.-catolicu asĭa cum fusese acela compusu. II. Cá se se acórde si credincĭosiloru greco-catolici convocarea unui congresu bisericescu.

Altu actu inportantu alu conferentiei a fost Adres'a sau declaratiunea càtra mitropolitu, intru care conferentiarii cá fii credinciosi ai bisericei si ai natiunei se oferu a sarí intre tóte inpregĭurarile grele in ajutoriulu Bisericei si alu episcopatului ei, cá-ci este »firma si neclatit'a loru vointia de a susţiné si apara intréga si nestirbata libertatea, imunitatea, independenti'a (autokefalia) bisericei loru greco-catolice etc. etc.«[1]).

In 20 de ani urmatori acelu proiectu de statutu rom.-catolicu se paruse cá datu uitarii; elu inse nu este uitatu, cà-ci chĭaru in anulu acesta fù discutatu din nou in press'a ungurésca. Deci Biseric'a greco-catolica se priveghieze, cà nu scie dio'a si ór'a. Catolicii unguri nici intru o suta de ani si niciodata nu se voru lasá de acelu planu alu loru.

---

[1]) A se vedé Actele acestei conferentie din 13—14 Apr. publicate atàtu in Gazeta Transilvaniei Nr. 22 din 1871 càtu si in fasciclu separatu la W. Krafft in Blasĭu 8-vo pe 35 pagine.

Se trecemu la alte ramuri ale activitatii nóstre totu dela 1867 incóce. Se se numere tipografiile infiintiate de atunci incóce la episcopii si altele particulare romanesci, diariele politice si nepolitice, multimea cartiloru scolastice si altele multe tiparite. Se strîngemu intru o singura suma fondurile càtu testate càtu adunate pe alte cali la episcopii, la gimnasii si seminarii, la asociatiunea transilvana, la a teatrului, la a meseriesiloru in Sibiĭu si in Brasĭovu. Se se numere bisericele si edificiile scolastice noue facute din materialu solidu numai càte au fost infiintiate de ani douedĭeci incóce. Chĭaru expositiunile nóstre modeste, precum s'au vediutu acelea, au fost martore ale diligentiei si activitatii nóstre incordate in mani'a despotismului, care de ecs. in 1881 oprise pe asociatiunea transilvana cá se nu cutedie a deschide pe acea dela Sibiĭu.[1])

In càtu pentru propriulu poporu cultivatoru de pamentu, daca s'a facutu vreodata ceva spre usĭorarea lui, apoi acésta s'a intemplatu numai de cand càtiva barbati alesi in frunte cu famili'a Mocioni au infiintiatu anteiulu institutu de creditu si economii »Albina« in 1872. Cutezamu a susţiné, dupa experienti'a ce avemu, cà de atunci incóce in mijloculu atàtoru asupriri si spoliatiuni, pàna in cincidieci mii de familii romane au scapatu de o ruina sigura causata prin usuràrii de càte 50, 100 si chĭaru 200% numai cu ajutoriulu bancei »Albina« si cu alu celorlalte, care s'au infiintiatu cu ajutoriulu lui Ddieu pe urm'a acesteia in cele mai multe regiuni locuite de romani.

Unu altu pasu de mare inportantia s'a facutu in favórea poporatiunei rurale de càtra jurisconsultii de nationalitate romana in 1880, cand ministrulu justitiei Pauler dedese in desbaterea dietei ungurescì unu proiectu de lege titulatu: »Despre simplificarea si accelerarea causeloru de regularea posessiunii (proprietatii) pe teritoriulu Transilvaniei, precum si alu fosteloru comitate de odinióra Crasna, Solnoculu de mijlocu si Zarand si alu districtului Cetatii de pétra,« in 12 §§-i.

---

[1]) Actele respective in Transilvania din 1881.

Inportanti'a acelei legi sunt in stare de a o cumpaní numai acei fiĭ ai patriei, cari in cursu de vreo diece ani o cunoscusera de aprópe, in calitatea loru de judecatori, sau altii cá advocati, unii cá publicisti, si au vedĭutu cu ochii loru, cu ce maiestrii paganesci era spoliatu poporulu tieranu de proprietatile sale sub titlurile cunoscute de comassare, segregare si alti termini straini pentru poporu. Din miile de processe urbariali, advocatii si alti juristi romani vedeau bine cum feudalii ardeleni alergau in dieta dela omu la omu, cá cu ajutoriulu voturiloru se falsifice scopulu legii, se inpinga pe poporu in stare de iobagia noua, de unde preste puçinu ar fi urmatu migratiuni in masse mari.

34 de advocati romani se adunasera in Martiu intr'o conferentia preparativa la Sibiĭu, eara dupace'si alesera presĭedente pe dr. Ioanu Ratĭu dela Turd'a si actuariu pe dr. Aureliu Isacu dela Clusĭu, scarmanand bine citatulu proiectu aflara lucru curatu, cà scopulu aceluia era: expossessionarea, adeca degradarea la stare de proletariatu a poporatiunii rurale intru intielesulu strictu alu cuventului.

S'au alesu o comissiune cá se prepare unu memorandu.

Curend apoi fù convocata una alta conferentia formala de juristi romani din Transilvani'a pe 11 Aprile st. n. 1880. Pre lànga cei 13 juristi locuitori in Sibiĭu s'au mai presentatu din alte regiuni ale tierei 15 advocati. S'au alesu presĭedente Iacob Bologa, notari Parteniu Cosma si Iuliu Coroianu. In doue sĭedintie conferenti'a fù gat'a cu o petitiune sau mai bine disu critica a proiectului de lege, care tiparita se intinde pe 24 pagine 8-vo si face mare onóre jurisconsultiloru nostri. In Iuniu petitiunea fù data alaturea cu proiectulu de lege in desbaterea dietei. Ostenelile juristiloru nu au fost in stare se delature tóte scopurile egoistice ale feudaliloru; totusi acea petitiune a demascatu multe misĭelii si a inpedecatu realisarea loru. Dupace s'au tiparitu actele conferentiei, petitiunea si desbaterile relative care au decursu asupra proiectului in dieta, cei interessati la regularea de posessiuni s'ar putea folosí fórte bine de ele, numai daca aru voí sau aru scí se le citésca.¹)

---

¹) A se vedé: Datele referitóre la regularea de posessiune in Transilvani'a si Partile adnecse, culese de Parteniu

Acea actiune barbatésca a jurisconsultiloru romani a fost cu atàtu mai dorita si binevenita pentru romani, cu càtu despre o parte apucand acésta tïéra pe màni unguresci, junimea romana, care in 17 ani, adeca pàna in 1867 alergase cu mare żelu la facultatea de drepturi, de atunci incóce numerulu ei la aceea se micsïorá neincetatu, eara de alta parte se parea cá si cum Ddieu ne-ar pune la o noua proba de suferintïa, chïamand la sine pe càtiva dintre jurisconsultii nostri cei mai valorosi, mai demni de iubirea si increderea nóstra, totodata pismuiti, inse si respectati de càtra adversarii natiunei romane.

In 17 Februariu n. 1875 a trecutu la viatia mai ferita presïedentele br. Ladislau Basiliu Popp in Budapesta. Inaintea lui Popp si dupa densulu ne lasara aici alti luptatori generosi, cum au fost Emanuel Gosdu, Ioanu Alduleanu, Gabriel Michalyi si alti càtiva, cari pre lànga ce au cultivatu tóte virtutile adeveratiloru patrioti eminenti, in acelasi timpu au sciutu se fia si buni romani, aparatori inpartiali si valorosi totodata si ai interesseloru natiunei romane, din alu carei sinu esisera. Se conservamu memori'a loru, pentru-cá posteritatea se'i aiba de modellu alu vietïei sale.

Multa neodichna si amaraciune a spiriteloru s'au produsu la natiunea nóstra cá si la celelalte popóra nemagiare, prin art. de lege din 1879, cu care s'a introdusu limb'a magïara cá studiu obligatu in tóte scólele elementarie ale acelora. Archiepiscopii si mai toti episcopii au combatutu acelu proiectu de lege in cas'a magnatiloru cu adeveratu zelu apostolicu si cu argumente care'si voru avea valórea loru pentru totu viitoriulu. Prelatii n'au fost in stare se inpedece votarea si sanctionarea; luptele loru inse au lasatu urme nesterse in sufletulu collectivu, cá se dicemu asïa, alu natiunei; ele au desteptatu si mai multu consciinti'a nationala si au datu nutrementu iubirei de limb'a materna si de frumsetiele ei asïa, in càtu se póte dice fàra a exagera ceva, cà tocma din acelu anu inainte romanii din acestea doue tïeri îsî cultiva cu zelu mai

---

Cosma. Sibiïu, tipariulu tipografiei archidiecesane. 1880. Formatu 8-vo pagine 215. Studiu indispensabilu acesta nu numai pentru juristii romani de professiune, ci si din punctu-de vedere nationalu economicu.

mare limb'a loru materna in literatura, in scóle si preste totu in viati'a sociala.

Luptele prelatiloru romani si ale altoru barbati seculari si clerici purtate in contra proiectului de lege XXX din 1883, alu carui scopu este magĭarizarea scóleloru nóstre medie si chiaru a facultatiloru teologice, au avutu acelasi efectu; legea totu a fost votata si sanctionata; incercarile de a o si realiza se continua; resultatulu inse este fórte problematicu.

Intr'aceea noi cu anulu 1883 ajunseramu, din grati'a Dumnedieului parintiloru nostrii in alu 80-lea alu vietiei, la finea studiului nostru promisu cetitoriloru pe doue sute de ani.

Suplementu,

carele coprinde o serie de acte si corespondentie relative la mai multe evenimente istorice din acestu volumu III, cum si la unele afaceri caracteristice ale epocei.

Alaturamu si la volumulu acesta càteva acte si corespondentie dintr'unu numeru de preste doue mii, care se afla in proprietatea nóstra, afara de actele publice eşite dela auctoritatile tierei, càte taia afundu in tóte raporturile tierei, cum si in ale vietiei nóstre nationale. A voí se le publicamu pe tóte càte merita se devina din proprietate privata, o adeverata proprietate a publicului cetitoriu, ar insemna cà la unu volumu de istoria s'ar adaoge unu suplementu de celu puçinu trei volume in 150 de cóle tiparite, ceea ce ar costa alte vreo cinci mii florini, cari noue ne lipsescu pentru unu scopu cá acela. Se póte cà la altu cineva nu'i voru lipsí candva, precum n'au lipsitu de ecs. ilustrului barbatu de statu Dim. Al. Sturdza, carele pre lànga nenumeratele sale merite patriotice in utraque republica, dedatu cum este la necurmata labóre, a mai publicatu in cinci volume de càte 70—77 cóle preste doue mii de acte parte mai mare diplomatice, relative numai la istori'a moderna a patriei sale incepènd dela anulu 1844.

In Romani'a se afla publicu cetitoriu si pentru colectiuni de documente istorice.

Dupace Archivulu lui Cipariu, Transilvani'a fói'a Asociatiunei transilvane si Colectiunile lui Eudoxiu Hormuzache au preparatu dupa putintia gustulu si interesulu, a inceputu si dincóce de munti se mai crésca incetu numerulu acestei categorii de lectori.

I.

Scrisórea de aparare a mitropolitului Alecsandru Sterca Sĭulutĭu contra inculparilorŭ ridicate asupra poporului romanu de càtra cancelariulu de curte br. Franciscu Kemény in a. 1861.

Vorstellung

des griechisch-katholischen Metropoliten von Alba-Julia, Conte Alexander Sterka-Sulutz an den siebenbürgischen Hofkanzler, aus dem September 1861.

Euer Excellenz!

Ich kann nicht umhin, über die passive Resistenz, welche, wie ich aus der schätzbaren Zuschrift Eurer Excellenz vom 8. d. M., Präs.-Z. 253, sowie aus mehreren sowohl vom Präsidium des hohen Landesguberniums als auch von einigen Herren Obergespänen erhaltenen Zuschriften entnehmen konnte, von Seite unserer Romänen an mehreren Orten den Comitatsbehörden gegenüber sich geäussert haben soll, meinen tiefsten Schmerz auszudrücken, und hätte gewünscht, dass sie nie zum Vorschein gekommen wäre.

Mein diesbezüglicher Schmerz wird noch dadurch erhöht, dass man seitens der Comitatsbehörden und in Folge deren ämtlichen Berichte auch höheren Orts in dieser passiven und friedlichen Resistenz, welche, wenn man unparteiisch und billig deren wahren Grund betrachtet, nichts anderes als eine gesetzliche und constitutionelle juris sustentatio genannt werden kann, nichts als Anarchie, Aufruhr, offene Auflehnung und eine so feindliche Gesinnung und Stimmung gegen die magyarische Nation sieht, was nothwendigerweise einen jeden Patrioten, insbesondere die übrigen Landesbewohner mit Bangen erfüllen müsste und sollen in Folge dessen die magyarischen Brüder an vielen Orten ihre bisherigen Wohnplätze verlassen haben, somit die öffentliche Ruhe und Sicherheit in augenscheinlicher Gefahr schweben.

Sollen und können solche nur in der Phantasie — ich will nicht sagen in böswilliger Absicht — beruhende ämtliche Berichte — ich will nicht sagen Verläumdungen — nicht nur bis an das hohe Landesgubernium, sondern sogar bis an die hohe k. Hofkanzlei und an den allerhöchsten Thron Sr. Majestät eine ganze, friedliche und ruhige Nation mit einem so ungerechten und unbegründeten Verdachte treffen?

Leider muss ich in Folge bitterer Erfahrung gestehen, dass jene süsse Hoffnung, welche meine Nation bis jetzt in ihrem Herzen genährt hatte — es würde ihr nämlich gelingen, sich mit der edlen magyarischen Nation zu verständigen und dauerhaft zu verbrüdern, und dadurch das gegenseitige Vertrauen unter den Schwesternationen unseres theuren Vaterlandes zurückkehren, — zusehends verschwindet!

Welcher Theil aber, oder welche Nation ist daran schuld?

Wir Romänen haben gewiss keinen Grund dazu gegeben, und wollen auch keinen geben, ausser wenn man uns das nicht als Schuld oder Verbrechen anrechnen wollte, dass wir von der Freiheit unseres gemeinschaftlichen Vaterlandes und von den Wohlthaten der bürgerlichen Gleichberechtigung unseren ungeschmälerten Antheil in dem Verhältnisse, in welchem wir zur Aufrechthaltung und Vertheidigung desselben mit unserem Gut und Blut beitragen, von unseren Brüdern, den Magyaren und den Sachsen, unablässig mit aller Energie fordern und verlangen.

Die romänische Nation wird aber nie aufhören, dies zu fordern und zu verlangen, und unsere magyarischen Brüder täuschen sich sehr, wenn sie glauben, dass sie dadurch, dass sie manchen Romänen, welche mehr ihr, (der Magyaren) Vertrauen als das ihrer Stammesgenossen besitzen, einige meist untergeordnete Beamtenstellen wie aus Gnade dargereicht haben, Alles gethan und der romänischen Nation den von der Gleichberechtigung ihr gebührenden Antheil zugemessen und ausgefolgt haben.

Nein, Excellenz! Wir befinden uns in einem grossen Irrthume, wenn wir das glauben.

Es ist endlich hohe Zeit, dass die zwei Schwester-Nationen — die magyarische und die romänische — in Bezug ihrer rechtlichen Ansprüche und Anforderungen, die sie einander zu stellen haben, ins Reine kommen.

Die Romänen wollen keinen wie aus Gnade oder als ein Almosen ihnen hingeworfenen Antheil, nein, sie fordern in Allem gleiches Recht und gleichen, den von ihnen auf dem Altare des Vaterlandes an Gut und Blut dargebrachten Opfern angemessenen, Antheil aus allen Wohlthaten desselben.

Euer Excellenz! Ich hoffe, ich werde entschuldigt werden, wenn ich im vollen Vertrauen auf Euer Excellenz tiefe Einsicht, unparteiische Gerechtigkeitsliebe und seltene Herzensgüte, Hochderselben gegenüber in diesen kritischen Zeiten und äusserst delikaten politischen Dingen, mich keiner schlauen Verheimlichung, keiner trügerischen Heuchelei oder einer verkappten Doppelzüngigkeit, was meiner Natur immer zuwider war, bediene, sondern meine Ansichten mit offenem Herzen und freimüthig ausspreche:

Der Grund der romänischerseits im Unter-Albenser Comitate an mehreren Orten vorgekommenen passiven Resistenz, sowie der der Nichtannahme von Aemtern oder deren Niederlegung und die Art und Weise, wie diesen Unzukömmlichkeiten, wie diesem jetzt noch unbedeutenden Uebel und durch welche Mittel abgeholfen werden könnte, habe ich in meiner anliegend beigeschlossenen, auch Sr. Excellenz dem provisorischen Landes-Gouverneur mitgetheilten, an den betreffenden Herrn Obergespan gerichteten Zuschrift vom 27. Mai l. J. angegeben.

Aber leider wurde dieses gesetzliche Heilmittel bis heutigen Tages nicht in Anwendung gebracht und dadurch, dass diese magyarischen Brüder, — welche sonst sich überall und in Allem, nur nicht den legitimen und constitutionellen Wünschen der Romänen gegenüber, liberal und constitutionell zeigen, — auch bei dieser Gelegenheit die Gewährung dieses constitutionellen Ansinnens ihrer romänischen Brüder, wodurch auch die Autonomie des Comitates selbst gewahrt werden würde, hartnäckig verweigerten, haben sie nicht wenig Stoff zur Beunruhigung und zu der passiven Resistenz gegeben, daher man auch hier mit aller Gewissheit sagen kann: Causa causae est causa causati.

Aber zu dem allgemeinen Misstrauen und zur passiven Resistenz haben auch jene Thaten, welche unsere magyarischen Brüder und Romänen gegenüber auch in anderen Comitaten mit grober Verletzung der Gleichberechtigung und Brüderlichkeit begingen, nur zu reichliche Nahrung gegeben.

Nicht in einem Comitate, wo das romänische Element neben dem magyarischen in unvergleichlich grösserer Anzahl sich befindet, haben die Romänen umsonst verlangt und gefordert, dass an die Stelle der 1848-er Comitatsausschüsse, zu denen die Romänen aus sehr plausibeln Gründen kein Vertrauen haben können, im Wege einer General- oder Marchal-Congregation mit billiger Berücksichtigung der Bevölkerungsverhältnisse neue Ausschüsse gebildet, durch diese die Beamtenwahl vorgenommen und die öffentliche Verwaltung geleitet, oder aber durch die General-Congregation selbst die Comitatsbeamten gewählt und die Verwaltung des ganzen Comitates geordnet und dadurch alle Nationalitäten, Confessionen und Klassen in die Schranken der constitutionellen Gleichberechtigung und Brüderlichkeit einbezogen und hiedurch auch die Autonomie des Comitates selbst gewahrt und consolidirt werden möchte.

Umsonst, wie gesagt, forderten dies die Romänen von ihren magyarischen Brüdern, denn diese, die sonst edelmüthig sein könnten, und in Allem sich fest an die Constitution halten, erwiesen sich diesmal hierin dem romänischen Volke und seiner Intelligenz gegenüber höchst engherzig und inconstitutionell.

Aber auch dort, wo dem Wunsche der Romänen gemäss Marchal-Congregationen abgehalten wurden, wendeten die Magyaren alle politischen Künste, worin sie viel bewanderter als die Romänen sind, an, um die unvergleichlich zahlreicheren gleichberechtigten romänischen Brüder und Bürger in Minorität zu bringen, indem sie einerseits die romänische Geistlichkeit, andererseits aber die einen Census von 8 fl. zahlenden romänischen Bürger, Erstere gegen den Sinn des Gesetzartikels VI vom Jahr 1744, Letztere aber unter dem Vorwande von der Theilnahme an der Beamtenwahl ausgeschlossen, als wenn dieselben nur das Recht hätten, Landtagsdeputirte zu wählen; wo doch kein Artikel, weder in den ältern noch in den neueren vaterländischen Gesetzen vorkommt, der diejenigen Bürger und Insassen, welche das Recht haben, Landtagsdeputirte zu wählen, von der Beamtenwahl ausgeschlossen würde; denn da das Recht Landtagsdeputirte zu wählen, anerkanntermassen viel wichtiger ist als das Recht der Comitatsbeamten-Wahl, so könnten nach dem gesunden Menschenverstande und dem bekannten Axiome: „a majori ad minus datur conclusio“ — diejenigen, welche einen Census von 8 fl. zahlen, von der Comitatsbeamten-Wahl gerechterweise nicht ausgeschlossen werden.

Und indem die meisten Comitate sich auf diese Art und Weise organisirten, und dadurch, dass sie auch einigen Romänen meist untergeordnete Beamtenstellen zugewiesen, denselben ihren ganzen und vollen von der Gleichberechtigung gebotenen Antheil ausgefolgt zu haben wähnten, nahmen sie weiter gar keine Rücksicht auf die viel wichtigeren rechtmässigen Wünsche und Forderungen der romänischen Nation.

Die romänische Sprache wurde ungeachtet und trotzdem, dass man in den Vorberathungen darüber einverstanden war, oder doch zu sein schien, in dem Amtsgebrauche nicht als der magyarischen coordinirt anerkannt, so im Hunyader, Thordaer, und anderen Comitaten, obwohl es anderseits bekannt ist, dass für das Zarander Comitat, welches kaum 300 Magyaren neben 26.000 romänischen Bewohnern zählt, von der k. ung. Hofkanzlei die magyarische Sprache als Amtssprache vorgeschrieben wurde.

In den auf die oben angedeutete Art und Weise organisirten Comitaten haben nun die Magyaren, ohne die Gleichberechtigung im mindesten zu berücksichtigen oder zu bedenken, dass sie dadurch unvertilgbares Misstrauen gegen sich erwecken werden, und wohl wissend, dass sie dadurch die romänische Nation, welche, solange sie in Siebenbürgen nicht als politische Nation mit gleichen Rechten mit der magyarischen, seklerischen und sächsischen anerkannt und als solche auf dem nächsten siebenbürgischen Landtage proklamirt werden wird, von einer Union Siebenbürgens mit Ungarn nicht wissen will, an ihren heiligsten Interessen tief und unheilbar verletzen werden, sowohl an Se. k. k. apost. Majestät als auch an den ungarischen Landtag Adressen und Deputationen beschlossen und auch gesendet, um die Union Siebenbürgens mit Ungarn zu erwirken, und dies ungeachtet der energischen offen dagegen erhobenen Protestationen ihrer romänischen Brüder und Mitbürger.

Endlich befolgen unsere magyarischen Brüder auch im Jahre des Heils 1861, gleich wie vor 1848, eine so freie Praxis und üben eine so suprematische Willkür in der öffentlichen Verwaltung der Comitate aus, als wenn die Romänen alldort gar nicht existirten, oder auch ohne gänzlich ignorirt zu werden, sich auch im Jahre 1861 mit der subordinirten servilen Stellung, welche ihnen durch Art. I., I. Th. 6 und 8. Tit. der Approbaten zugewiesen werden, begnügen müssten.

Diese und unzählige andere sind die Beschwerden der romänischen Nation, dies die durch unsere magyarischen Brüder der Gleichberechtigung und Brüderlichkeit geschlagenen Wunden, welche dem romänischen Herzen unsägliches Weh zufügen und darin begründetes Bedenken und Misstrauen gegen die magyarische Nation erwecken.

Ist es dann zu verwundern, wenn die Romänen kein Vertrauen fassen können zu solchen Beamten, welche nicht nur ohne ihre Einflussnahme durch die 1848-er Ausschüsse, welche sie aus leidigen Gründen nicht anerkennen können, oder unmittelbar durch die Obergespäne bestellt wurden, sondern auch den romänischen Gemeinden und der Geistlichkeit die Sammlung von Beiträgen zur Unterstützung der ehemaligen Honveds, an deren schreckliches Andenken sich die Ermordung von Tausenden von Romänen, die Einäscherung und Schändung von unzähligen romänischen Dörfern und Kirchen knüpft, im amtlichen Wege auferlegen?!

Ist es zu verwundern, wenn die Romänen solcher Willkür und unwürdiger Behandlung keine Gewalt, sondern nur eine passive Resistenz entgegensetzen?!

Muss das uns, die wir unser Volk stets zur Ruhe, Ordnung und Gehorsam ermahnen, und demselben die Verständigung und Verbrüderung mit der magyarischen Nation bestens empfehlen, nicht vor unserer eigenen Nation kompromittiren?

Soll unser väterliches Herz, das nach den ewigen Gesetzen der Natur sich zu unserer Nation hinneigt und hinneigen muss, nicht bluten, wenn es tagtäglich die schmerzliche Erfahrung macht und zusehen muss, wie, statt dass die mit dem modernen Zeitgeiste nicht mehr verträglichen Uebelstände beseitigt und die Beschwerden der romänischen Nation gehoben werden sollen, der romänische Clerus und die Intelligenz, welche dagegen ihr Wort erheben und die Gleichberechtigung in Allem verlangen und energisch betreiben, und damit auch jene romänischen Gemeinden, welche keine Feindseligkeit oder Gewalt, sondern nur eine friedliche passive Resistenz oder vielmehr eine rechtmässige juris sustentatio entgegen zu setzen wagen, in ämtlichen Berichten ungerechterweise und ohne allen Grund der gefährlichsten Anarchie, Auflehnung, offener Revolte, dako-romänischer und weiss Gott noch welcher Tendenzen und Gelüste beschuldiget werden, wogegen, wie wir aus den umlaufenden Gerüchten entnehmen, terroristische

Massregeln, wie Einkerkerung und Militärgewalt, angetragen und vorbereitet werden würden?!

Eure Excellenz! Dass ich das in mich gesetzte Vertrauen meiner Nationalen zur Aufrechthaltung und Consolidirung des Friedens, des allgemeinen Wohles und der Brüderlichkeit zwischen den Nationen unseres theueren und gemeinschaftlichen Vaterlandes zu benützen trachte, und zur Erreichung dieses heiligen Zweckes alles, was in meiner Macht steht, mit grösster Bereitwilligkeit und Freude zu thun beabsichtige, kann aus dem Eurer Excellenz gehorsamst unterbreiteten, von mir am 28. Mai l. J. an das Volk und den Clerus meiner Diöcese erlassenen Circularschreiben klar ersehen werden.

Aber als Bürger desselben Vaterlandes, dessen ungetrübtes Wohl mir so sehr am Herzen liegt, muss ich zugleich erklären, dass ich kraft der mir gegen meine Nation obliegenden, auf göttlichem und menschlichem Rechte beruhenden Pflichten meinen oberhirtlichen Einfluss gegen mein Gewissen und innerste Ueberzeugung zur Verkürzung der, auf der auch durch die ung. Gesetze von 1848 anerkannten und gewährleisteten Gleichberechtigung begründeten, Interessen meiner Nation oder zur Unterdrückung ihrer rechtmässigen constitutionellen Anstrengungen, Forderungen und Wünsche nie gebrauchen kann und darf; im Gegentheile wäre es nach meinem Dafürhalten am gerechtesten und zweckmässigsten, wenn Eure Excellenz die Hebung aller Beschwerden meiner Nation und die Erfüllung ihrer in der Gleichberechtigung begründeten Postulate sowohl bei Sr. k. k. apost. Majestät unserem allergnädigsten Grossfürsten, als auch auf den Comitatsversammlungen und auf dem Landtage anregen, und durch Hochdero mächtigen Einfluss erwirken möchten, alle jene terroristischen und strengen Massregeln vermeidend, welche auch im Jahre 1848 den ewig beklagenswerthen Bürgerkrieg heraufbeschworen haben; denn solange die romänische Nation auf einem siebenb. Landtage zu einer gesetzlichen Nation mit gleichen Rechten mit den übrigen Schwesternationen nicht anerkannt und als solche nicht proclamirt werden wird, werden ihre gerechten und loyalen Wünsche und Anforderungen durch keine gewaltsamen und terroristischen Massregeln niedergehalten werden.

Indessen kann ich Eure Excellenz achtungsvoll versichern, dass die romänische Nation die öffentliche Ruhe unseres theueren Vaterlandes nicht stören wird, dass sie gegen die magyarische Schwesternation keinen Groll oder irgendwelches Rachegefühl hegt; im Gegentheil wünscht sie eben so sehr wie ich die Verbrüderung und das gute Einverständniss mit derselben und wird die baldige Verwirklichung dieser Wünsche auf Grundlage der bürgerlichen Gleichberechtigung im friedlichen ruhigen Wege, zuversichtlich abwarten; und indem ich nach Gott auf den bekannten friedlichen Charakter des romänischen Volkes fest baue, kann ich mit Sicherheit behaupten, dass der Romäne aus Nationalhass oder Rachsucht seinen magyarischen Bruder nie anfallen wird, ausser zu seiner Selbstvertheidigung und wenn er dazu provocirt werden würde.

Entschuldigen Eure Excellenz diese meine offenen, aber das allgemeine Wohl des Vaterlandes bezweckenden Herzensergiessungen, und genehmigen die Versicherung meiner ausgezeichnetsten Hochachtung, womit ich die Ehre habe zu verharren

unterthänigster Diener

Alexander Sterka-Sulutz,
Erzbischof von Alba-Julia.

II.

Protestulu deputatiunii romane inaintatu la Maiestatea Sa in audienti'a din 31 Octobre 1861 sub conducerea mitropolitului Sĭulutĭu in contra gubernului transilvanu, carele se opunea la convocarea dietei.

Protest

der romänischen Deputation in Wien gegen die Representation des k. siebenbürgischen Guberniums in Angelegenheit des Landtags, Sr. Majestät dem Kaiser in der Audienz am 31. October 1861, unter Führung des griechisch-katholischen Mitropoliten Conte Sterka Sulutz überreicht.

Euer k. k. apostolische Majestät!

Das Actenstück des königlich-siebenbürgischen Guberniums, mit welchem dasselbe, nach seinem Recht und Berufe, dem Landesfürsten mit unmittelbarem Rath beizustehen und allerhöchstdessen edlen Absichten Geltung zu verschaffen hatte, ist nunmehr kein officiöses Actenstück allein, es ist zugleich ein Act der Publicität geworden. Auf dem letzteren Wege gelangten auch die treugehorsamst unterzeichneten Unterthanen Euer Majestät zur Kenntniss seines vollen Inhaltes. Es ist dasjenige Actenstück, mit welchem das königliche Gubernium zu beweisen und die Aufmerksamkeit Euer k. k. apostolischen Majestät dahin zu lenken trachtet, dass die beabsichtigten Anordnungen bezüglich eines in Siebenbürgen einzuberufenden Landtages dem angeblich zu Recht bestehenden Unions-Gesetze aus dem Jahre 1848 widersprechen und somit einzustellen seien.

Das Gubernium will diese seine Ansicht mit jenen bei der Karlsburger Conferenz am 11. Februar 1861 durch die Mitglieder der magyarischen und Szekler-Nationalität entwickelten Anschauungen unterstützen, und beruft sich diesfalls auf seinen unterm 11. Juni 1861 angeblich an Euer Majestät abgegebenen Bericht. Das Gubernium nennt die durch Euer k. k. apostolische Majestät allergnädigst und gerecht festgesetzte Wahlordnung, in deren Folge die durch die Gnade Euer Majestät von der Unterdrückung befreiten Bürger auch berechtigt wurden, illegal. Es will das Recht Euer k. k. apostolischen Majestät, den Landtag zu berufen, von der Krönung als ungarischer König abhängig machen, somit in Zweifel ziehen und die Regierung Euer k. k. apostolischen Majestät bis dahin, sowie sämmtliche Verfügungen als illegal bezeichnen.

Sich auf den Eid der Treue berufend, erklärt dieses Gubernium, dass schon die Ausschreibung des Landtages unter den verschiedenen Volksclassen und Nationalitäten erbitternde Eifersucht, Gereiztheit und Verdächtigung erzeugen würde, und die Gemüther die eher zu beruhigen, als aufzuregen wären, in eine solche Gährung bringen würde, welche die einstige ausgleichende Lösung nur erschweren, wo nicht für lange Zeit vereiteln könnte. Indem das Gubernium alles diesfalls Veranlasste als octroyirt und illegal erklärt, gelangt dasselbe zu der kühnen Behauptung: dass die Inarticulirung unserer romanischen Nation als eine Compromittirung der Nationalitätenfrage erscheinen würde, denn wenn auch der Landtag zu Stande käme und auf demselben etwa auch noch irgend eine Beschlussfassung zuwege gebracht würde, so wären die gefassten Beschlüsse ungültig und ungesetzlich.

Dieser Act schliesst mit dem Ansinnen, Euer k. k. apostolische Majestät mögen die bezüglich der Einberufung des Landtages in Siebenbürgen beabsichtigten Massnahmen allergnädigst einstellen. In diesem Acte erwähnt das königliche Gubernium die Nachsendung der Sondermeinung mehrerer Gubernialräthe, welche ebenfalls in den öffentlichen Blättern zu lesen ist.

Die Aufgabe der treugehorsamst gefertigten Unterthanen Euer k. k. apostolischen Majestät kann nicht die sein, sich in eine ausführliche Widerlegung der einzelnen Behauptungen des königlichen Guberniums einzulassen; sie müssen jedoch im allgemeinen mit Berufung auf die bisher eingereichten Actenstücke, namentlich auf jene vom 7. November und 10. Dezember 1860, dann auf die zwei Petitionen der Conferenz der romänischen Nation vom 13. und 16. Jänner 1861, sowie auf die jüngste Eingabe des romänischen Comités durch die Nations-Deputirten, ihre Ansicht und Ueberzeugung dahin aussprechen, dass bisher unter keinem Könige von Ungarn mit mehr Gerechtigkeit und Gesetzlichkeit die Wünsche der Völker zu erfüllen getrachtet wurde, als unter der jetzigen Regierung Euer k. k. apostolischen Majestät und dass in der Bevölkerung Siebenbürgens, namentlich in den verschiedenen Nationalitäten, der durch Euer k. k. apostolische Majestät allergnädigst bewilligte Landtag keineswegs zur Eifersucht, Gereiztheit und Verdächtigung Veranlassung geben wird, es wäre denn, dass die an die Spitze der Landesregierung durch den abgetretenen Reorganisator gestellten und noch dastehenden Organe mit ihren dem siebenbürgischen Landtage abgeneigten, aus der Unionszeit berufenen und ergänzten Comités, nach dem Beispiele des königlichen Guberniums, hiezu die Hand bieten würden.

Doch in diesem Falle müssen wir jeden Erfolg der dem Landtag feindlichen Bestrebungen bezweifeln, da die romanische Nation, treu ihrem Landesfürsten, die Drohungen und Verleumdungen ihrer bisherigen Unterdrücker nicht mehr zu fürchten hat, die hohen Absichten ihres gerechten Herrn und Landesfürsten begreift, würdigt und für dieselben sich zu opfern versteht. Indem die treugehorsamst gefertigten Unterthanen für die hohe Gnade, womit Euer k. k. apostolische Majestät den Landtag einzuberufen und, dem so oft geäusserten Wunsche der romanischen Nation allergnädigst entsprechend, die Inarticulirung ihrer Nation und Religionen als die erste königliche Proposition zu bezeichnen geruht haben — im Namen der romanischen Nation, als deren legale Organe und Deputirte, den allerunterthänigsten Dank aussprechen, erlauben sie sich noch die allerunterthänigste Bemerkung, dass die romanische Nation in dem Vorgehen des jetzigen Landesguberniums, welches die Allerhöchst beabsichtigte Beruhigung der siebenbürgischen Bevölkerung und die Einberufung, überhaupt Abhaltung des Landtags zu hintertreiben sucht, und dessen Repräsentation kaum weniger als ein offener Aufruf zur Widersetzlichkeit ist, eines Guberniums, das der im Jahre 1848 erzwungenen, durch uns jedoch in unserem und im Interesse der Dynastie bestrittenen und bekämpften, Union Siebenbürgens mit Ungarn mit allen erdenklichen Mitteln Geltung verschaffen will und der Nation das vormärzliche gesetzliche Unrecht wieder aufzubürden strebt — kein Vertrauen mehr haben kann, aus welchem Grunde die romanische Nation durch ihr permanentes Comité und dieses durch uns, dessen Deputirte wir sind, gegen dieses und ähnliches Vorgehen des siebenbürgischen Landes-Guberniums und seiner Organe den feierlichsten Protest einlegt, und die oben erwähnte Repräsentation, beziehungsweise Remonstration des Guberniums als eine der edelsten und loyalsten Absicht Euer k. k. apostolischen Majestät — das Land von der drohenden Anarchie und Gesetzlosigkeit zu retten — und dem Zeitgeiste Trotz bietendes, vor Gott und den Menschen nicht zu verantwortendes Vorgehen, als ein pflichtwidriges, strafbares Unternehmen erklärt.

Die Sondermeinung der provisorischen Räthe romanischer Abkunft müssen wir ebenfalls im Namen der durch dieselben in unlauterer Absicht berufenen romanischen Nation auf das entschiedenste zurückweisen, da alle drei bei der Hermannstädter Nationalversammlung im Monat Jänner 1861 über die Wünsche und Absichten der romanischen Nation anders belehrt worden, und zwei derselben selbst bei der Karlsburger Conferenz im Monat Februar 1861 über die Wünsche der romanischen Nation ganz andere Grundsätze entwickelten; es mag demnach denselben überlassen bleiben, wie sie ihre Inconsequenz, beziehungsweise Pflichtvergessenheit zu

rechtfertigen gedenken. Schliesslich erlauben sich die Gefertigten im Anschlusse eine Uebersetzung des an sie gelangten Sitzungsactes des romanischen Comités mit der Unterschrift des Herrn Bischofs Freiherrn von Schaguna als Präsidenten und des Secretärs Macelariu, womit die Gefertigten aus der Sitzung vom 17. Oktober 1861 aufgefordert wurden, gegen die bezüglich des Landtages eingelegte Remonstration des Landesguberniums einen energischen Protest vor den Stufen des allerhöchsten Thrones niederzulegen, allerunterthänigst vorzulegen.

III.

Scrisori autografe ale mitropolitului Ales. St. Sĭulutĭu càtra Georgie Barițĭu.

Wienna in 14/2 December 1860.

Mult mie Stimate si Iubite Domnule Baritz!

Excusarea pentru che n'ai pututu vení, are deplinulu seu locu in Inima Nóstra.

Noi aici toate quele, noaue cu putintie, ne am silit a face. Expositiunile Noastre orale la Maiestate, si la quei Puternici, au fost facute fere Sfiala, si cu toata libertatea a Unui Cugetu curat, si a Unoru Oameni quari in quererile Sale Stau pe Terenulu Dreptului, si a Diplomeloru Imperatesci din 20 Oct., si gèndescu che nemica n'au remas, la quare se nu fim datu genuinele Noastre si liberele deslusiri, si informatiuni. Precum mai cu ameruntul Vei vedea si din Petitiunea Nóstra — quare vi sau trimis tiparita — si mai vertos din orala Relatiune a RSSimului Protopop Popasu, quare despre toate quele ḑise si facute, ve va povesti mai pe largu,

Quele que ai Scris la Domnul Protopop Popasu, cu multa Inceleptiune si petrundere in lucru, si in quele Viitóre, tare le incuviintiediu si Eu, si de aqueia nu debuie se ne supĕrăm mult, che Cancelariul nu sau denumit din fii Natiunei Noastre.

De unu Reu mare me tem numai — quare ad Amicas Aures ti'l descoperu — nu cumva inainte de tempu, si de a fi Natiunea inche statornicita qua Natiune pe Cale legiuita, si prin lege positiva, Ciuma Ambitiunei, sau a poftei de Deregatorii Cardinale, queia Unita cu depopularisarea multor Vrednici fii ai Natiunei Noastre, se intre si intre Barbatii Natiunei Noastre, dupe cum, cu durere, am observat dintr'o Epistola a Domnului Consiliariu Br., din quare se quam vede, che ar porta queva frica, nu cumva altul se'i preocupe nedesduitul poate de densul queva postu cardinale. Frica Sa se vede a fi causata asupra lui Angyel — barbatu cu largi tare cunosciintie Juridice si Montanistice inzestrat — pe quarele cu nedreptu, si fere neque unu fundamentu, ellu numeste Renegat, si se teme nu cumva prin favorea mea se adjunga in queva postu cardinale, sei preocupe locul lui. — Inainte a face asupra bravilor, si harnicilor barbati si frati prepusuri rele, si a areta neincrederea, ar fi a restorna buna intiellegerea, si pacea intre frati.

A se certa inainte pentru Posturi, si a emula per fas et nefas, si a pofti Inaintare si preferintie, nui numai ridiculos, da este si unu lucru surrupetoriu de Interessele si binele Natiunei.

Eu prin una Epistola, mam rogat de Domnul Consiliariulu si Kreiss-Commissariulu dela Orestie Dimitrie Moldovan qua se scrie Excellentiei Sale Eppului L. B. Saguna, che Eu vreau in toate cu Excellentia Sa, si cu toti fii Natiunei de ambele Confessiuni, a avea, a tinea intru toate o adeverată, cordiala, si sincera buna cointiellegere; de aqueia se binevoiasca cu toata puterea Authoritatei Sale a stempara la Uni fii sufletesti ai săi dorul que'l mare dupe Deregatorii inalte, si de aqui urmândele nedreptele „Verdächtigung-uri“ ale barbatiloru quari nu meritiad̦ie aquele — si quari qua unii „Omeni Rei“, mie numi placu.

Despre quelelalte, nedesduescu se avem cu prilegiul Conferintilor, tempu mai multu, qua se vorbim, si se ne ințellegem despre toate cu totii.

Pene attunci inche, poftinduti totu binele dela Dumnedieu, si qua seti crutie pretiuita la toata Natiunea Sanetate, cu osebitu estimiu reman

Al Mult Stimatei Domniei Tale

Sinceru estimatoriu
Metropolitul Alecsandru.

Sibiu, 3 Ianuarie s. n. 1861.

Multu Stimate Domnule Baritz!

Aici inchise eti tramit 2 Exemplare din Cercularul meu slobod̦it de aicĭ din Sibiu — unde voi remanea pene dupe celebrarea Conferintielor Nationale — cotra Clerul meu, din quari vei ințellege tot lucrul si Intentiunea.

Asemenea sau facut si din partea Exellentiei Sale Domnului Episcopu L. Baronele Sagŭna. Numai dache pentru Scurtarea tempului ar putea adjunge si Círcularele pela toti Respectivii si ar putea veni si quei chiemati.

Pe Stimata Domnia Ta, cu pe Domnul Directorele Muresan, emi iau libertate osebitu prin aqueasta a mea Scrisore a ve invita la Conferintile Nationale pe 1/13 Ianuarie 1861 aici in Sibiu țenende, Eu insumi; Ruganduve, qua de este cu putintia Se veniti ambi, iare dache Ambi a veni n'ati putea, Domnia Ta neque intro intemplare se nu remani qua se nu vii.

Pentru multe occupatiuni acum multe nu'ți potu scrie; Sperandu che in Persona ne vom vedea si intalni, lasu toate — multe — de a ti le comunica cu gura.

Venirea mea la Sibiu, si primirea prea fratiasca, pe largulu o vei afla din Telegraful Român.

Dorind se ne intalnim si vedem, cu osebita Parintiesca onore Reman pentru tot deauna

Al mult Stimatei D-Tale
de binevoitoriu
Metropolitul Alexandru.

Blasiu in 10 Maiu s. n. 1861.

Domnulu meu!

Dein aci inchis'a Copia cu acclusele sale vei cunosce mai de aprope totu statulu lucrului, 'mi remane numai a Te rugá ca pe 19/7 a curgatoriei, pe candu se va deschide Congresulu fratíloru nostri de ceealalta Confesiune la Sibíiŭ, unde me voiŭ duce si eu, se binevoiesci a veni acolo si Domniata spre a ne intielege laolalta. De almintrea dein partemi nu amu lipsitu de a chiamá deodata acolo si pe alti membri ai comisiunei permanente, pe cari tempulu i-a probat de Romani adeverati.

Pe langa care cu tota stima remanu

Alu Domniei Tale
sinceru veneratoriu
Metropolitul Alexandru.

Viena, 21 Octobre 1861.

Multu Stimate Domnule Baritiu!

Dupe que Maiestatea Sa nu sau mai intors la Wiena dela Corfu, si abia va veni pene in 24-a a lunei Curente. Noi tempulu aquesta lam folosit cu Visitele noastre pela Archi-Ducele R. si pe la Ministri, informandui; che incontra Technelor Magyarilor — quari din toate puterile se voru sili se inpedece tinerea Dietei in Transilvania, si in a cherora mani este astaḍi depusa toata puterea administrativa — nu este altu Remediu; fere se puĭe de Cancellariu unu Roman — anume pe Papp Consiliariul — si in Ardeal se'si schimbe Regimenu Organile, si mai vertos Supremi Comiti, unde sunt in Majoritate Romani, sei supplineasca cu Romani etc. etc. Domni Nostri aquestia, se vedea che sunt tare petrunsi de Adeverul informatiunilor Noastre, de si aqueia inche am observat, che la propunerile Noastre areta queva sfiala si retragere in convorbire. Causa mai apoi alaltaeri o am aflat'o dupe que aduo oara am mai fi colindat pela Ministri.

Increderea — quare si pene acum era pre pucina in Romani — separatul Votu a Consiliarilor Nostri dela Gubernie quel nefericitu, o au conpromis'o tare, si foarte rea impressiune au facut pela Ministri.

Votul aquesta separatu, si miserandu, a Consiliariloru Nostri sau tradus in Nemtie, si sau typarit, si sau inpartit pela toti Ministri, quari in aquestu Votu afla pentru Regimen, si pentru Majestate, mai mare vetemare si Oppositiune, dequôt este togma in protestul Guberniei asupra Dietei la Rescriptului Imperatescu pentru ţenerea Dietei.

Si durere e si aşa, precum vei vedea din Copia, quare tiseva tramite de aici.

Nici odata nu au fost Causa quea dreapta si Sânta a Natiunei Noastre mai aproape de fericita ei resolvare de quot acum; pe quandu iata vine la mislocu Votumul aquestu fatal si nefericitu a fiilor Natiunei noastre, qua se se inplineasca si cu Noi disa S. Scripturi: perirea Ta dintru Tine o Israile!!

Noi pentru aqueia totus nam desperat, qui cu atôta cu mai mare Zelu am desavoat cu graiu Viu la Ministri Votul aquela, Aretandu „che Authori Votului nu sunt fii quei de incredere a Natiunei Noastre, neque nu sedu in Guberniu qua alesi, si incrediuti Natiunei, qui qua Creaturile lui Kemény si ale lui Miko, quele cu Sentiuri Magyare. Si tare credem, che de va intellege Natiunea Votul lor, foarte îllu va reproba si desavoa.“ Spuindule, che togma intemplarea aqueasta dovedeste, quot de tare jace in Interessele Regimului Imperatescu, qua se ponă in fruntea trebilor — Cancellariu — pe unu Roman harnic si credincios, quare se'si scie alege Organile sale quele credincoase Thronului, prin cari se ducă in effeptu poruncile si doririle Imperatului, Aretandule fere Sfiala si cu colori vii, cumche pène nu vor face Aqueasta, nu numai neque odata Dieta in Transilvania, da neque tramiterea la Reichsrath, pe langa toata bunavoirea si allipirea Romanilor, nu se va putea infiintia; ba neque aqueia inche n'am lipsit Oarzenu ale spune: che Inaltul Regimen faciş cu Romani trebuie odata se o deie pe façie, Oare que Regimului — dupe cum stau acum in Transilvania lucrurile, si dupe cum cunoascem si Noi si Regimul pe Magyari — nui poate remanea alta mantuire, fère au se se inpace cu Magyarii, cherora se le deie toate quari le queru si le poftescu Ei, pentru-che Magyarii Regimului neque que mai mica Concessiune nu'i vor face.

Au se inbratiosadie pe Romani quei Credincosi, si cu densii se propaşasca inainte.

Dupe aqueste facanduse in Sambata trecuta o Şedintia Ministeriala, e o tacere adâncă; inse totuş din Cuvintele unora, quari sunt mai aproape de Ministri, atôta am preceput, che Paşul Nostru ar sta in bunu Aussicht de C. si intra tóta debellatele Noastre Nadesdi prin Nefericitul aquela votu Separatu, dau a invia. — Asteptam Venirea Imperatului cu incordare, si Resultatul.

Noi vom se dam Imperatului Unu Memorandum, in quare se aratam Agravamenele Natiunei Noastre, si se querem Resolutiunea quea prea inalta, la toate pène acum dela 20. Oct. 1860 incoacea, — Asternutele Noastre Supplice.

Toate que ne iaste cu putintia vom face; Si dicu: neque dequot nu desperam de unu Resultat favoritoriu; de si separatul aquela Votu aşa tare ne au conpromitatu — dupe parea Noastra —

Causa, quot Suspitiunea chĕ si Romani nar fi toti pe partea Regimului, qui ar fi in duo parti despartiti — la quare Suspitiune mare inpulsu au datu si alta intemplare, quare o vei intellege poate de la Alti — abia se va putea desradacina altmintrelea, fere se se desavoieze Separatul Votu de toata Natiunea, de oare que Stilisati'a lui așai facuta, quá quand Romani n'ar putea de a senti si a face altmintrelea, numai asa, precum se expune in aquelu Votu.

Iate que durere pentru toti Noi, si que Urmari ne placute si pentru Authori Votului poate se Aduca aquel Votum quare intru adeveru si pentru Natiunea Noastra — in tempurile de facie — si si pentru Authori lui nu se poate altmintrelea numi dequot „Nefericitu“ chĕ pré lesne se poate intempla, quot Authorii Votului — quari sunt parinti de grea familie — se'si piarda si posturile cu platile, si si la intreaga Natiune se vie in despretiul quel mai mare; quare lucru nu numai pentru densiĭ, da si pentru Noi toti, quari nu leam dori Reul qui binele si din toate puterile am Voi ai Cruția, este pro dureros si pro superatoriu.

Emi inchidu chartea cu aqueia, che veti intellege poate mai multe din Scrisorile collegilor mei, quari si de aqui inainte Ve vor mai incunosciintia. Despre alta aic Noi vom avea inche vreo 2 Septamâni mai pucinu a remanea. Si Reman

Al mult Stimatei D-Tale mult pretiuitoriu
Metropolitul Alexandru.

Telegramu din 11 Nov. 1861 alu mitrop. Sĭulutĭu dela Viena lui Baritĭu.

Georg Baritz Kronstadt.

Sie hier unumgänglich nothwendig. Durchreisend sprechen Freitag in Hermannstadt mit Bologa. Antwort 20 Worte bezahlt.

Sulutz.

Erzbischof Alexander Sulutz Excellenz Wien.

Soeben von Hermannstadt angelangt; Rückreise unmöglich. Zwei Kinder krank. Brieflich ausführlicher.

Viena in 13 Novembre 1861.

Multu Stimate Domnule!

Dupace de comune s'a semtîtu si este recunoscuta lips'a de unu organu publicisticu germanu, carele aparandu adeveratele interese ale natiunei romane dein Austri'a preste totu, de una data se intempine si resfranga si corége retacitele si reutatiosele pareri si sciri false, ce prea desu se respandescu prein pres'a straina despre romani, si cari sciri si pareri false mai vertosu in impregiurarile presenti de regeneratiune, candu natiunea romana si-incorda tote poterile spre a-si intemeliá unu venitoriu mai ferice, prein falsificarea opiniunei publice si amagirea autoritatiloru supreme impunetorie, potu se ne casiune sântei cause nationali mare scadere si stricare, — fiendu-cà de una-cam data infientiarea unui propriu organu alu natiunei romane aice in Vien'a, dein lips'a prea insemnateloru midiloce ce s'aru recere spre acést'a — nu se pote intreprende, — prein contielegerea unanime a numerosiloru barbati romani de frunte ce in 24 Oct. (5 Nov.) 1861 se adunasera aici in Vien'a la mene, s'a aflatu cu cale si s'a decretatu, cá — de una cam data se se castige unu organu nemeritu scopului susu-atensu dein celea custatorie, anume se se recerce mai inainte de tote diurnalulu germanu „Oesterreichische Zeitung“, cu alu carei redactoriu se se faca — deca ar fí cu putintia — in privinti'a acést'a una invoiéla sub conditiuni amesurate, pre lànga cari acésta folia, intrandu in reportu cu unu barbatu, pre carele increderea comune l'ar' insarciná cu esecutarea intentiunei susu-atense, se'si deschida colónele sale toturoru lucrariloru comunicande prein acestu barbatu, si in casu de lipsa se-i mai dé si totu ajutoriulu recerutu; — deci dupa acea dein partea redactiunei acestui diurnalu — la provocarea nostra se descoperí cu placere plecarea la atare acordu — sub conditiunile 1-o cá in tipu de recompensa se-i se garanteza unu numeru de abonanti de trei sute (300), care numeru insa pentru inceputu se accepta si cu minimulu de doue sute, alu caroru pretiu sese respundia totu pre trei luni inainte, punenduse apoi acestea esemplare la dispusetiunea intreprendietoriloru; 2-o Cá publicatiunile ce atengu criticandu pre Sasii din Transilvani'a, se se scria in tonu pre catu se pote de moderatu, promitienduse dein contra in tipu de reciprocitate, cà si dein partea Sasiloru se voru acceptá numai articuli ce nu vatema pre romani.

Pentru barbatulu, pre carele increderea comune l'a insarcinatu cu esecutarea intentiunei susu-atinse, si carele e Domnulu fostu ablegatu Vicentiu Babesiu, s'a hotaritu pre luna doue sute floreni v. a. (200 fl. v. a.).

Ce se tiene de acoperirea speseloru recerute s'a hotaritu, cá acelea se se adune prein una subscriptiune prein unu apelu confidentiale catra acei barbati renumiti romani, despre alu caroru zelu, potentia, si benevolientia nu incape nece una indoela.

Pentru aceea mi-am luatu volia a Ve face cunoscuta acést'a intreprindere — si a Ve rogá se benevoliti a luá parte la infientiarea ei, si a indemná si pre alti natiunalisti buni la fapt'a acést'a natiunale.

Totu una data me rogu se benevoliti a me inscientiá catu mai curendu atatu despre numerulu esemplareloru dein susu-atensulu diurnalu, la care prein staruintia M. St. DTale s'aru aflá prenumeranti, catu-si despre banii, cari prein intrepunerea Multu Stimatei Dniei Tale dein acelea parti aru poté incurge; dupre care sunt

Alu Multu Stimatei Dniei Tale

Umilitu Serbu
Alexandru St. Sulutiu,
AEppul si Metrop. Albei-Iuliei.

Viena, 13 Novembre 1861.

Mult Stimate Domnule Baritiu!

Telegramu datu eri la 5 ore 20 m. dupa amèḑedi, si aici iara la 5 óre 21 m. d. ameadedi sosit, aséră intre 6 si 7 ore cu mâhnire l'am primit, nu pentru alta, dequot che Starile inpregiur nu'ti iarte se veni la Wienna; unde si dupe Sunetul quelque se face in Regiuni mai inalte „Baritiu qua Publicist ar fi bine se vinĕ la Wienna, sesi daie aici la locurile Sale parerile;“ da si dupe a noastra convingere „qua aquelas Baritiu se ne sprigineasca si pe Noi acum la frangerea Panei, cu Sfatul seu, dupe que acum Ardet Ucalegon“ asta au fostu Causa, pentru quare aşa cu mare sete tiam doritu venirea la Noi, neavendu patientia seti asceptu Scrisoarea appromisa prin Depesa Telegraphica de aseară.

Aquesta ne ieste Respunsul Generale si la Epistola de mai nainte, si la Depesa de asară, si la Epistola depre cale.

Acum ne vom lasa si la Spetialitati, si vom Respunde la mai multe pretiuite'ti Scrisori de odata, precum si la Aggravamenuri — sinceru si confidentiale voi se fiu. —

Causa Natională o conpromissesse urît Separatul Votu a Consiliarilor Romani dela G. inse — ad fideles aures dicu — mai mult S. despre quare pene astaḑi în Regiuni mai inalte se crede che sub mana face totu una cu M. si asa Romani ar fi (in gut u. schlecht gesinnt) înpărtiti.

Staruintia que ne obosita pela M. — Protestu dat în contra Representatiunei Guber. în quare am aclusu si plenipotentiunea de Commissiunea permanenta noao dată, si înformatiunile si affirmatiunile noastre — drepte nedrepte — che Romani de ambe confessiunile sunt toti de unu'l si aquelas bunu cugetu càtra Regimu, se vedu a fi mulcomit vîforul Neincrederii in Noi; si dedera treburilor noastre alta facia, precum veti fi cunoscut din mai multe Relatiuni ale Noastre, precum la Commissiunea permanenta, asĭa si la alti privati facute.

Acum am Seti mai Spun si despre quele întemplate dupe aqueia. Din gazete de mult Sciti, che Maiestatea Sa denumi de Ministru, si deodata incredintiă si manuducerea Treburilor Transilvane, si Presidiul Cancellariei Aulice Grafului Nádasdy. Nam lipsa sati Spunu, che dache sau ales, si au aflatu Majestatea de bine, se incredintiedie Trebile moderne a Transilvaniei unui Magyar, pentru Causa Noastra Nationala mai buna alegere nu se putea face. Asa mi se pare, che intre Magyari, unicul este Nádasdy, quare va se duca ori si cu que pretiu, Intentiunile Majestatei in deplinire.

Dupe que dare Nádasdy luà freul càrmuirii Lucrurilor Transilvane a mană, în alta ḑi ne ţinuram datorie ai face datornica cortenire, si ai recomenda dreapta noastra Causa Nationala.

La Nádasy furem prea bine si cu multa încredintiare primiti. Ellu ne dede cu graiu urmatoriul Respuns:

a) Eu sunt Magyaru, da voiu se înplinescu Voi'a Majestatei ori si cu que pretiu, si asa voi se întroduc Egalitatea tuturor drepturilor de o potriva pentru toate Nationalitatile, si asa si pentru Romani in Transilvania.

b) Dieta in Transilvania quôt se poate mai currendu, debuie se se ţina — unde apoi

c) Se se aleaga la Reichsrat Deputati; pentru che numai prin Reichsrat se potu si legile îndrepta, si Egalitatea drepturilor Natiunilor in contra Suprematiei assecura etc.

d) Eu in aquele Comitate, in quari Romanii au Majoritate absòluta, voiescu a asedia Români de Supremi-Comiti; de unde me au rogat sei dau o Lista pentru barbati Romani de iest feliu de posturi idonei de ambe Confessiunile dicèndu: „Eu me nedesduescu che si Domniile voastre me veti sprigini intru affacerile mele, se aveti in mine incredere etc.“

Astfeliu, si asemenea cuvente, din gur'a unui Magyar pusu in fruntea trebilor, si in acheria mană este acum soartea Patriei si a Natiunei Noastre, nu era cu putintia se nu sterneasca si in Inima noastra mare si prea bună nedesde.

Inse fiti incredintiati, che cu vorbe frumoase neque pe noi nu ne poate nime mai multu adormi, de aqueia am hotarit se staruim, si se remânem aic pene vom vedea, aduc florile frupte? facuse Cuvintele Carne? Que dispositiuni se facu la Gubernia Ardealului pentru Dieta — pentru Representatiunea Romanilor prin Deputati, si prin Regalisti la Dieta, qua se poată face maioritate? pentru Fö Ispani, si Deregatorii mai inalte, qua Romani pretutindinea se fie dupe proportiune dreapta representati?

Pentru quari pentru toate noi ne gatam pe la Ministri si pe la Nadasdy cu Promemoriă, si cu Liste de barbati apti pentru estu feliu de Posturi.

Si aqui este „hic labor hoc Opus-ul“ Nostru, pentru quare, si pe Excellentia Sa Saguna si pe mult Stimatu Domnia Ta, qua comunibus votis si praesenter — che prin Scrisori anevoie ne vom adjunge Scopul — se desemnăm Barbatii Nostri; che vai Doamne! cum me temu — din semne — che sub Manteaua confessiunală se va veri Ciuma Rivalitati dupe Deregatorii ex puncto confessionis, si intre Noi; Si atunci finis Poloniae!

De aqueia Noi remanem aic, si dache neque Excellentia Sa Saguna neque mult Stimată Domnia Ta fare intardiere nu veti vení, vom se facem Noi cu Sfatul bravilor nostri Barbati, toate que vom putea, si vom afla de bine. Si dache si acum — quare credu che nu se va intempla — ne vom inșela in asceptarile Noastre, ne vom intoarce in Patria si acolo apoi ne vom sfatui cum? si in chetreu se mai apucam?

Adeverat — dache n'am avea Spiritu tare — si pe noi ne-ar duce la desperatiune vedendu che sau de totului nemicu, sau prea pucin am potut pene acum căpăta; si mai vertos, che pe multe locuri in Patrie, așa cu Rĕceala si indiferenter se arata in Subministrarea misloacelor pentru Subsistentia Deputatilor, pentru quari cum intellegu mai che numai bravi Nostri Brasoveni sau ingrijit pene acum. Eu nu poftescu — fereasca Dḁeu — pentru mine, da quei duoi Collegi ai mei inche cu aer nu se pot hrani, Si vrednicui Lucratoriul quel zelosu de plata Sa! Fere pe noi neci indolentia multora, neci machinatiunile altora, neque Rusinea, Cersitoriile quari suntem siliti ex necessitate, si pentru Saracia misloacelor ale face, neque hulele, sau ori si quari alte pedeci — vină ielle dela Streini, sau dela ai Nostri — se nu ne infranga; goli, zdremtiosi, flamendi, huliti, împedecati, subsapati, vom apera — che acum ei tempul — dreapta Causa a Natiunei, si se nu ne lasam de nemica biruiti, pene quandu sau ne vom redica, si vom sta cu Natiunea din preună tari, si triumphatori pe picĭoare; sau vom cadea si vom peri cu Ea de'o data si pentru tot deauna.

Che mari Mutari si in Organele Guberniului si ale queloralalte Dicasterium-uri Transilvane si o mai proportionata Representatiune a Natiunei Romane la Elle, cu inmultirea Individuilor Romani, de sus gene deos, se voru face; tare se vorbeste; inse si noi Suntem pré curiosi se aflam daca care si in fapta se vor intempla?

Nedesdea ne este inche tare, che totuș vom capata mai multu dela N. dequot dela M. quari Romanilor afare de Clevete si de batjocuri neque bater atôta Concessiune pene acum nu leau facut, quôt este negru sub o ungie, quand dela N. câne câneste, si pene acum inche tot am mai stors quote queva; si de nevoie — de quare nu potu scapa — si acum ne vor da totu mai multisor qua M. — aqueastai persvasia mea — quare cu osebita Onore reman

Al mult Stimatei D.-Tale

de bine Voitoriu

Metropolitul **Alexandru.**

Nr. 182—1862. **Blasiu 7/19 Martiu 1862.**

Multu Stimate Domnule?

Prea sciutu lucru este, cà Universitatea Natiunei Sasesci, inainte de acest'a cu ore cate-va septemani s'a adunatu, si consultéza si hotaresce despre asia momentuóse lucruri, cari afundu taie nu numai in treburile politice, cari s'aru atinge de intrég'a patria, dá si de viéti'a si coordinarea politica a Natiunei Nostre in patria, si mai alesu pe fundulu regescu.

Asemenea Conferintia au tienutu in septemanile trecute in doue renduri — precum am intielesu dein izvoru siguru — si Aristocrati'a cea mare magiara in Clusiu, in carea s'au consultatu asupr'a celoru mai momentuose intrebari politice, cari asemenea se tienu de intrég'a patria, si mai vertosu de situatiunea si relatiunile, cari voru trebui, si potea diversele Nationalitati, si asia si Natiunea nostra se le ocupe in representatiunea Comiteteloru prein Comitate, si in Diet'a Tierei, dupa resultatulu noueloru instructiuni.

Tote acestea Conferentie si consultari fórte tare atingundu intrebarea cea mai mare a Vietiei, si a Situatiunei politice a Natiunei nóstre, adeca perfect'a egalitate a Natiunei romane, in tote drepturile politice si civile, in patria, in comitate, si in fundulu regescu, trebue se destepte tare atentiunea, si mai 'naintea ingrigire si a Natiunei Nostre, cá de tempuriu si Natiunea nostra, bataru prein uniculu seu Organu, se se consulteze, se se hotarésca, si prein aceea se dé intregei Natiuni, prein Inteliginti'a s'a si prein alte organe publice ale sale unu indreptariu cuvenintiosu inpregiurariloru de facie, cumu ar trebui facisiu cu consultarile, si cu resultatele dein acestea Consultari ale Sasiloru si fratiloru magiari, a se tiené, si a se lucrá asia, càtu sustienendu'si si aparandu'si façisiu cu celelalte colocuitorie Natiuni egalitatea tuturoru drepturiloru politice si civile in tóte, se póta Natiunea nostra devení si la o buna si fratiésca contielegere cu celelalte sorori colocuitorie Natiuni, cá asia cu unite poteri se ne silimu a dobendi constitutional'a authonomia, si fericirea intregei prea charei, si comunei nostre patrie, care si pan' aici inca, si de aici inainte ér' trebue se fia uniculu scopu, si alu nisuintieloru, si alu lupteloru nóstre politice de pànă acumu.

Pentru unu asia salutare scopu dara am aflatu a fi de totului de lipsa, cá in absenti'a Escelentiei Sale Episcopului B. Siagun'a se conchiam Eu la o Conferentia si Consultatiune, pe 25 Martiu (6 Aprile) a. c. in Sibiiu pre toti membrii a permanentei Comisiuni Nationale romane, unde déca mi va pastrá Domnedieu pucin'a sanitate, me voiu aflá si Eu, pre care terminu, si la care locu, spre disulu salutariu scopu, si bine nationale, am onore si pre Multu Stimata Domni'a Ta a te invitá si poftí.

Mai pre urma, credu, ca n'am lipsa se te facu atentu, ca dóra intieleptiunea ar poftí, cá se nu se faca inainte, pan' nu se va infientiá, dein adunarea Comisiunei nostre permanente, publicitate.

Despre alta cu deosebita stima remanu.

Alu Multu Stimatu Domniei Tale
de binevoitoriu
Metropolitul Alexandru.

Blasiu din 16/4 Sept. 1862.

Pré Onorate Domnule!

Dupa cum praevie pe sub mana sum avisatu, la repetitele mele staruintie la locurile mai inalte s'a pusu in lucrare realisarea la Gubernulu Tierei a unui Postu de Consiliariu scolasticu pentru noi Gr.-catholicii intocm'a cá si pentru celi de Religiunea Gr. resariténa cu plata anuala de 1600 un'a miie siese sute fiorini in Valut'a austr. si póte si spese, sau pauschale de calatoria — pentru cesti dein urma s'a si propusu, si recomendatu de Consiliariu scolasticu Ilustrit. Sa Domnulu Consiliariu in disponibilitate Dr. Paulu Vasiciu, pentru noi Gr. catholicii inca va fi lipsa catu mai curundu de a se recomendá ceneva; io dein tóte partile precumpenindu insemnatatea acestui Postu cu privire la scopu dein anima dorescu si me voliu si sili dein tóte poterile lucrandu intr'acolo, ca acel'a se se ocupe, si suplinésca prin unu Individu de Religiunea nóstra destru, in carele casu se va poté, se fia concentrata si voi'a publicului romanu, direptu acea io dein acestu punctu de vedere deintre toti mai destru si mai aptu spre a ocupá, si suplini cu Succesulu doritu acestu Postu in privire luanduse pe Préonorata Domnia Tua, seau in casu, candu dein nescari cause momentóse acést'a sarcina asupra-ti a o primi n'ai poté nece decatu, pe Préonoratulu Domnu Iacobu Muresianu Directorele Gimnasiului Romano-lath. dein Brasiovu, cu tota fiducia me rogu de Preonorata Domnia Tua, ca se binevoliesci a te otari in privintia primirei Postului acestui de Consiliariu scolasticu la Guvernu, care de l'ai primí, ai implini dorirea intregului publicu romanu, éra in casu candu împregiurarile casnice, seau alte cuprinderi momentóse, ori cause Préonoratei Domniei Tuale mai bine, si mai de aprópe cunoscute te aru impedecá a face acést'a, se binevoliesci in acést'a privintia a te cointielege cu Préonoratulu Domnu Directore Gimnasialu Iacobu Muresianu si alu induplecá cá bater Domnia lui se se resolveze la acelu Postu in folosulu Binelui comunu alu Natiunei si Religiunei nóstre, si despre tóta starea lucrului catu mai curundu a me incunoscientiá.

Intr'altele cu deosebita onóre remanu
Alu Preonoratei Domniei Tale
de binevolitoriu
Metropolitul Alexandru.

Blasiu 7 Martiu 1863.

Pré Onorate Domnule!

Adunarea natiunale, cum in urma mai Inaltei Concesiuni se va tienea in Sibiu in 19/7 Aprilie a. c. dupa tenorea Decretului Guberniale, fiindu Continuarea acelei dein anulu 1861 de ora ce Pré Onor. D.-Tua la acésta ai fostu alesu si ai functionat ca Secretariu, amu onore prin acésta, ca pe Secretariulu adunarei continuative natiunali, dein Oficiu a te chiema pe terminulu susu prefiptu, la Conferintiele tienende la Sibiu.

Despre alta cu parintiasca propensiune romanu.
Pré Onor. D.-Tuale
de binevoitoriu
Mitropolitul Alexandru.

Blasiu 10 Martiu s. n. 1863.

Mult Stimate Domnule Baritiu!

Chartea-ti cu bucuria o am primit. Pentru pregătirea a) Unui Program b) a Unui Regulamentu, sau cum ei dice Germanulu „Geschaefts-Ordnung“ pentru Agendele Conferentielor, de care ar avea fieste care a se tinea in Conferintiele Nationali, si c) a Unui Projectu de Adressă catra Majestate, ai grait din Inima'mi, fiind si Eu togma de aceia Cugetare, pentru che fere pregatirea acestora se poate prevedea, che vomu se pierdem foarte multu tempu si vom se avem multe certe inzadarnice.

De aceia Eu me voi pregati de unu Projectu de a) Program, b) de Regulamentu „Geschäfts-Ordnung“, si (de ne vor erta multele si grelele Lucruri, cari togma acum ni se gramadescu pe Capu) si de una Adressă projectu. Inse fiind che multi ochi mai multe vedu, si mai multe Capete iscusite, mai multe, si mai adûnc potu cugeta, te rogu, se faci si Domnia Ta tóte trele projectele acele: Si projectul pentru Program, si pentru Geschäfts-Ordnung, dache vei putea côt mai currendu se ni'l communici si Nóuĕ, ca previe, si de tempuriu se ne putem in Privintia aceasta intellege si cu Excellentia Sa Saguna. Iara Projectele de Adresse, se potu prin o Commissiune spre acel Scop alegêndă in Adunarea Nationala apoi conferi, si din toate se se conpuna apoi Adressa ce va avea se se substerna Majestatei.

Eu, ca se poata Adunarea noastra aceasta Nationala capata batĕr côt de côt o forma externa de Congressu, mam silit destul; si mai inainte, si acum a me intellege cu Collega meu Saguna rugàndu'l ca bater Membri din Preoti si din Intelligentia poporului 150 (afare de Amploiati ce vinu de a se chiema de a oblu prin Noi) se lăssăm, sei aleaga libere Preotimea cu Intelligentia si respective poporul, si ei sei tramita; inse nece de côt nu lam putut indupleca: Durere — ce ad fideles Aures eti descoperiu — S. sub feliurite aggraviuri sau mai bine disu „certe Religionare“ intre Noi si intre preotii Nostri pentru Convertiti, si Casatorii Mestecate Vechi si Noue cauta tot prilegiul se surrupe toata Concordia; polemisandu nu numai in Telegraph, da si in Offitiosele Sale côtră mine Scripte cu Grosul, si fere crutiare (da si fera fundamentu) de te vei mira de o fudulia si Indrezniala oarba ca aceasta acum, cand ne sta Causa Nationala acatiata numai de unu firu de peru. Nu sciu ce gandeste Omul acela!

Cu toate aceste Eu despre partea Confessiunei mele pentru Contingentul de deputati din Preoti si Intelligentia poporului 75, am dat voie libera de alegere, precum mai pe largul vei cunoasce din cele ce-ti va inpartasi fratele Canonicul Fekete.

Eu inche sunt de aceia parere in privintia Adressei, che dache Natiunea Noastra, cu privire la prea delicatele ei Cercustari facis cu Regimul, si cu collocuitoarele Nationalitati, cândva au arătat întieleptiune, Tactica sau Diplomatiă, si Tonu, acum aceste debuie in cel mai mare gradu se le intrebuintiedie. Unu passu, unu Cuventu smintit poate strica la tot viitoriul Nostru, che tempurile sunt delicate; si sau batutu privatim si șaua ca se se priceapa I—a. Prospecturi favoritoare pentru Noi s'ar vedea si in Preinalta Resolutiune, data Comitatului Szolnocului interiore. Noi nece in Adressa Noastra inche nu vom putea uita, che si ce avem, si si ce mai speram se căpătam, avem, si speram sĕ căpătam singur dela, si prin Regimu; cu Magiarulu, cu Sasulu Romanulu nu se poate intellege; de aceia Romanul côtra facatoriul seu de bine nu poate, nu e ertat, a nu'si arăta — inteleptieste — Simpathiile Sale, asa, ca pe lenga dorirea Integritatii Imperiului Austriacu, se nusi uite asi exprima si dorirea pentru Authonomia si Constitutiunea Patriei, si Egalitatea perfecta a tuturor Drepturilor Civile a Natiunei sale.

Dumneḑeu ce'l indurat se luminedie Inimile, si Mentile tuturor, cá se poata afla, si grai numai cele bune, si folositoare pentru Patria si Natiune!!!

Articuli din Gazeta, in privintia mergeri la R—a, si a aristocratiei Bisericesti, va fi facut inpressiune buna sau rea, dupa cum sunt si Oameni nu toti de o pănură, da in genere togma bine si la timpul seu sau arătat. Eu lui S.[1]) iam denegat facultatea de a se hyrotoni la R—a,[2]) arătandui din Canoanele Soboarelor Ecumenice, che Eppul care fere voia si scirea Metropolitului Seu se hirotoneste afara din Provintia Mitropolitana concernente, se socoteste de Ne-Eppu. Ellu intro Epistola se excusa, si dice che dache nu va capata Dispensatiune, dela cine? nu spune — poate ca se se hyrotoneasca in Roma?! — apoi va veni la mine ca se'l hirotonescu Eu. El dara pentru Opreliscea dela mine, cum intellegu, au facut la Nunciu in Wienna Aretare; in Urma cui iaraș sau facut sgomot mare — cum intellegu — in Wienna?! Poate che Ultra-Montanii; Interdictumul acesta al meu, îllu vor lua si — de vor putea — îllu vor folosi asupra mea, ca unu Nou documentu „ca sunt schismaticu si hoste a Scaunului Apostolicescu.“ Apoi tênete Sĕrace bătrâne Metropolite! Ce se facu? oi debui se mai răbdu si acésta, dache nu'mi potu ţênea gura.

De aceste nu me prea doare așa capu, da me doare capu, si șelele, si spatele de adânci batrinetie, si de alte mai multe lucruri si numai de una me superu, che in tempurile aceste critice si strasnice, nu am sanetatea, si puterile acele, de cari aș avea lipsa cá se potu natiunei si bisericii mele servi asa, precum as voi si dori, dache as putea!! — Ostenit dara, emi inchiaïu chartea cu aceia cordiala a mea oftare, ca si pe Domnia Ta si pe domnul Murĕsan — cui spunei inchinatiune dela mine — multi si fericiti anni pentru binele natiunei noastre Dumnedeul cel induratu se ve ţina!! Si pentru totdeauna reman

Al mult stimatei D.-Tale de bine voitoriu si amicu
Metropolitul Alexandru.

---

[1]) Episcopulu Szilagyi. Nota edit.
[2]) La Roma.

P. S. Pentru terminul sau dio'a țenendelor Conferintie nationale ne-am invoit, si o am hotarit statorniceste pe Dumineca Thomi dupa Paschile noastre, adeche pe 7/19 Aprilie 1863.[1])

No. 216/1863. Blasiu 21/9 Martiu 1863.

Pré Onorate Domnule!

Pretiuita-ti Scrisoria dein 16-a Martiu a. c. cu Programulu, si cu Regulamentulu, cu mare multiamita le-amu primitu.

Eu despre partea mea adoptediu si Programulu, si Regulamentulu Pré Onor. D-Tuale cu putiena scaimbare si in ordinea obiecteloru pertractande, si a unoru puçine alte lucruri.

Programa, de care va fi lipsa se se publice mai nainte prein Gazetele nostre Romane, si se se tiparesca si extra, in mai multe exemplare impartiende pe la Membri — Programa dicu a Pré Onor. D-Tuale asia precumu Eu amu facutu pré pucine observatiuni si Scaimbari in Ea, o amu impartasitu si Excelentiei Suale Episcopului Saguna, si ti-o trimitu si Pré Onor. D-Tuale, cu acea rogare, ca daca-ti afla-o de buna cu Excelentia Sua, — pe care fiindu mai aprope, si si cu Posta, sau Telegraphulu mai indemana Pré Onor. D-Tale, — lamu rugatu ca in privintia acesta se aiba la statuirea Programei acestia, oblu cu Pré Onor. D-Tuale cointielegere, se o adoptati cu modificatiunile mele, mai vertosu in ordinea pertractandeloru obiecte facute, bine, daca nu, hotariti-o ambi cumu veti afla a fi mai bine, si catu se va poté mai ingraba se o publicati si in Gazetele nostre Romane.

Tiparirea Programei — ca se nu cada greotatea singuru numai pe Tipographia Diecesana a Excelentiei Suale — in atatea Exemplare, cate voru fi de lipsa si despre partea Confesiunei nostre Gr. cath. — catu mi-se va impartasi Programa statornicita — dupa cumu mai susu amu disu — nu voi lipsí a o dispune si aici in Tipographia Seminariului nostru dein Blasiu.

Iara la Regulamentu, — de care nui graba inaintea Adunarei Natiunali — facandumi mai incolo observatiunile, nu voi lipsi mai tardiu a ti'lu comunica.

Despre alta cu parintiasca aplecare remanu.

Pré Onor. D-Tuale
de bene voitoriu
Metropolitul Alexandru.

Blasiu, 27/15 May 1863.

Mult Stimate Domnule Baritiu!

Eu te Rogu ca si in spovedaniă, se mi te declaredi serio, ai Voie se porti Offitiuri publice? Si cam ce feliu? ce mi vei dice, vom sci nu mai ambi noi si Dumnedeu, Eu am lipsa se sciu aceasta neprovocat de Nime, fere indemnat numai de dorirea mea, de a sci aceasta, si Domnia Ta nui avea pe altul mai sinceru, cui sei poti Secretul Inimi incredintia mai sigur. — Dupe declaratiuneti apoi si eu emi voi sci intogmi, si inplini cele ce ca parinte Sufletescu me aflu indatorat a inplini pentru Neste buni fii Sufletesti ai Mei si ai Natiunei.[1]) Togma aceasta as voì se sciu si dela Domnu Muresan Iacob, cu care me rogu înțellegenduve la olalta — dache se pote — se me incunosciintiati, si semi dati Respunsul doritu.

---

[1]) Resp. 16 Aprile n. trimitiendu'i si càte unu esemplariu din programa si din regulamentulu casei. G. B.

Prepositul dela Gerla Macedon Papp, intorcènduse din Deputatiune dela Wienna, Emi face Cunoscut che cu ce lau insarcinat Majestatea Sa Imperatul.

Cuvintele laudatului Preposit sunt din Cuventu in Cuventu urmatorele:

„Maiestatea Sa Imperatul cu Occasiunea primiri deputatiunei in Audientia din 4 l. c. dupe datu'l pre gratiosu Respuns la Vorbirea tienuta de Conducatoriul, sau indurat cu fie care dintre Membri (Deputatiunei) a Schimba Unele Vorbe, si venind la mine exprimenduse cum-ca Eu mai de multeori am fost in Audientie, mau intrebat despre Excellentia Vostra cum ve aflati? Si dupe ce Eu as fi adus homagiala multiemita pentru aducerea aminte, si as fi Respuns, cum ca ve aflati in Stare Sanetósă pe lenga tóte bătrânetile, si Strapatiile, mau insarcinat ave spune Salutare, si Recunoscintia pentru Ostenelele, si intieleapta conducere a presidiului la Congressu (Nationale).“

Eu aceste cuvinte Imperatesci si aducerea aminte si de mine le iau de o Osebita Gratiă si Consolatiune pentru mine.

Aceste numai pro propria notitia, si nece decôt pentru de a se publica prin Gazete, aducandutile la cunosciintia, si poftinduti dela Dḍeu tot binele reman

Al Stimatei D-Tale
de bine Voitoriu Sufletescu parinte
Metropolitul Alexandru.

P. S. Secretariului de Curte Angyal Eu înche ei am fost scrisu, si nece Eu pene acum Respuns nam Capatat.

Blasiu, 26/14 Aprilie 1863.

Multu Stimate Domnule Baritiu!

Adressa de Votu de incredere si de multiemita cotra Ministrul si Cancelariul Graful Nadásdy, aicĭ cu graba gatita si de mine Subscrisa, in Limba Româna, si tradusa si in limba Germana, Spre a o Subscrie si Domnia Ta ca Secretariu Conferintilor Natiunale — dupe cum ne am fost intellesu — și spre a le tramite (pentru înmanuare la Adressatul) la Secretariul de Curte Angyal, carui sei scrii, ca inteiu intieleptieste se Scisciteḑie, oare Saguna cu Deputatiunea n'au facut alta Adressa, si de n'ar fí facut, sau dache o ar fi facut ceva mai rece, se spunĕ Deputatiunei si lui Sag. che Eu care si in adunarea Nationala o am fost propus ne sciind de au facut Cineva sau ba Adressa? Am pregatit aceasta Adressa, si de Noi ambi subscrisa o am tramiso ca se o subscrie si Excellentia Sa Saguna cu Cine va mai vrea, si apoi se o admanuedie la Graful Nádasdy; in inţellesul acesta pote che voi scrie si Eu Domnului Secretariu Angyal. Si se aiba grija in tota Intemplarea ca Adressa se adjungă in manele Grafului Nádasdy. Sapienti Satis.

---

[1]) Am respunsu cu multiamita, cà inse pentru mine este prea tardíu cá se me injugu la vreo functiune publica. G. B.

Noi ploiati, si in cale grea, abia adjunsĕrăm la Blasiu eri, adeche in 25/13 Apr. pe la Amiaḑeḑi. Si pene in Ora de acum — in 26/14 Apr. — de cotra Seară lucraram la Adressa, ca de tempuriu se tio putem tramite.[1]

Cum am fost intellessu din domnul secretariul Angyal, Domnia Sa numai pe de astadi, sau pe de màne intr'o septemâna adeca cam pe 3 sau 4 Maiu va adjunge negresit la Wienna. Aceste cu graba scriinduti-le si tot lucrul intieleptiuneti incredintindu-ti'l, cu osebita onóre reman

Al Mult Stimate D-Tale

de bine voitoriu Amic

Metropolitul Alexandru.

No. 152/1862. Blasiu, 26 Febr. s. v. 1862.

Multu Onorate Comitetu de Expositiune!

Confidentiala cercare, prin care doriti, si ve rogati, ca Eu se 'mi dau binecuventarea asupra nobilei deprinderi a Expositiunei de manufacturi, si lucruri romanesci in 28 Iuliu a. c. in Brasiovu tienende, si deodata se tramitu in privintia aceasta si unu Circulariu catra toti Protopopii, si Clerul meu, indemnendui a conlucra prin puterea cuventului si prin exemplulu propriu spre dobendirea Scopului acestuia maretiu, — cu multa bucuria o amu primitu.

Che Eu dorirei, si cererii Domniiloru Vóstre cu tota buna voire amu grabitu a face destulu, mai pre largulu veti cunósce dein aici alaturatulu meu Circulariu, si acclusulu lui, catra Clerulu meu indreptate.

Iara ca nobila si marétia aceasta nesuintia a Domniiloru Vóstre, — care face multa onore intregei nóstre Natiuni, — atotu puternicul se o incoronedie cu unu oftatu, si stralucitu effectu, si sfersitu, nu numai dein tota inima mea imi dau binecuventarea Archierésca, da de o data voi ruga si pe Parintele Cerescu, de unde vine totu darul deseversitu se o binecuvente cu darulu seu celu Sântu.

---

[1] Eaca in ce se manifestá pe la 1863 rivalitatea celoru doi prelati; cá prin multimea complimenteloru de lealitate càtra Capii guberneloru se'i castige pe acestia càtu mai siguru pentru causele natiunei nóstre. Edit.

Despre alta cu osebita stima amu onore pentru totu deauna a remanea.

A multu Onor. Comitetu   de totu binele voitoriu
Metropolitul Alexandru.

Blasiu 26/14 Septembre 1865.

Multu Stimate Domnule Baritiu!

Pretiuita-ti charte din 19-a Septemvrie a. c. — togma bine noue venita — cu bucurie ti-o am primit. Eu audiendu che ai fostu la adunarea generală a Associatiunei la Abrud, si de acolo te ai fi dus pela Turda la parinti si rudenii, cea mai mare nedesde hrăneam, che voi avea si Eu norocire la Blasiu cându te vei intórce din patria-'ti. Inse aceasta norocire nu o puturam avea noi Blaseni, de si te assigureḑiu cà ai fi fostu, si ori cându vei fi, cel mai dorit si mai placut al nostru Óspe, si mai cu sama Eu te as fi vediut togma ca pe unu frate al meu.

Cartea apropos emi veni togma la tempul seu, si numai cu o ḑi mai tardiu decât scrisesem collegului meu metrop. Saguna, ca se ne intellegem fratieste in causa nationala adunandu o conferintia spre acest scopu. Din scrisorea mea càtra Saguna — care cum sciu, ai mei o au tramis spre publicare la Gazeta, — vei vedea pe largu ce iam scris.

Respunsul Sagunei, in 12/34 Septemvrie primit, ei adeverat diplomatic, adeca cu aşa cuvinte si stil ţiesutu, care se sileste a ascunde, dara nece decôt nu pote asi acoperi cugetele cele reservate, cât se nu daie cuiele prin sacu, si se nu se priceapă, ca nui in Inima'i cei pe limba.

Atâta din respunsu afara de tota indoiala esse la lumina, cà S. de conferintia nu vrea se scie nemicu, pentru ce? pretextul ei acela, che pe ellu „afara de provocarea mea, de nicairi nau primit nece unu semnu, si nece o umbra de părere pentru ţenerea vreunei Conferintie natiunale, ci din contra aud — dice — ca prin lume sbóră voci contrarie celor din conferintia tenuta de Excellentia Ta (adeca de mine) si adecă că o conferintia convocânda prin Archierei, fiind octroiata, ar fi urgisita.“ Se vede dara ca ambitiunea Omului trufaş este vetemată, sau ca nime — precum dice — nu lau mai rogat si consecventer nu'l ţene nime de conductorele Natiunei, sau ca initiativa nu esse dela ellu, sau — dupe cum dicu si gazetele, si alti, si se cam vede si din respunsui, omul ar fi dobândit pentru causa Uniunei de magiari.

Stândune cu S. asa actiile, aseară am adunat si am ţenut iareş o Conferintia cu tótă Intelligentia nostra din locu. Inaintea căria, am lassat a se ceti nu numai respunsul Sagunei, da si pretiuita-ti carte, de care tare sau bucurat, si au aflatu de bine forte intentiunea multu stimatei Domniei Tale, ca se scarmini, si se lămuresti prin unu ciclu — cum dici — de 7. 8. articuli Situatiunea de facia, si se fixed̦i statul Cestiunei, siti apprecăm la aceia dela Dd̦eu taria trupeasca si sufleteasca.

Dupe aceia, ca seti putem scrie apriat ce cugeta si Intelligentia nostra locala? am pus inaintea Conferintiei cestiunea „ce avem de a face in stari așa inpregiur, cându nu potem avea sperantia de vreo Conferintia mai generala nationala?“ Fiva consult a lua parte si la alegeri — cu cari vedemu ca vom remânea in cea mai mare minoritate — si si la Dieta? sau fiva mai consult a ne retrage cu totul așa dela Alegerea deputatilor, precum si de a merge la Dieta?

Duo opiniuni sau ivit, una care opinead̦ia cá Natiunea se se retraga si se nu iae nece o parte, nece la alegerea deputatilor — care se face pe o lege feudala din 1791 proscribătore de Natiunea nostra, si pe Art. II din 1848 care nu da libertatea Nationala, ci numai Individuala — nece la Dieta. Si de aceasta opiniune — dupe o carte capatata din Wienna dela ai nostri, sunt si toti românii din Wienna — iare dintre intelligentia nostra locala abia au fost duo persone. Si asa opiniunea absolutei majoritati a inteligentiei nostre locale — pe lenga care sunt unul si eu — acolo starueste, că togma dignitatea si interessele nostre nationale poftescu ca se nu negligam terrenul nostru Nationale côt de ingustu ar fi acela, si se ni’l folosim intru aperarea drepturilor nostre nationale, castigate la 1863/4 prin lege sanctionată de Majestatea Sa, si asa se appellam cu statornicie la continuitatea acelor drepturi pe cale legiuita dobendite, si se o defendăm cu statornicie, contra-dicându — cá tot deauna — Uniunei, si allipindune de Authonomia Patriei etc.

Asa in Principio, Opiniunea absolutei Majoritati a Intelligentiei Nóstre locale primeste participarea si la alegerea de deputati, si la Dieta. Inse aceia, că ce am trebui a face, a pretinde, si a cere dela acea Dieta? si ore in côt se luam parte? numai intru atôta, si numai pene ce le vom oppune cele ce vom avea de a oppune in contra acei Diete din 19 Novembre? si ce ar debui a lucra dache ne vom si duce la Dieta? Ore intravom in Dieta, sau facevom ca Magiarii la Dieta din Sibiu dela 1863 ca ne intrandu in Dieta numai se asternem prin Memorande sau protestatiuni inaintea Dietei, si inaintea Majestatei Sale?

Tote aceste cestiuni de Intelligentia Nóstra locala remăn ne attinse, si reservate acelui tempu, pênĕ când fiind tota Intelligentia Româna pe cale privată — că de adunarea Conferintiei Nationale vorba nu póte fi — de mai multe parti incunosciintiata, ea îsi va da părerea, si hotărirea, sau inainte de Dieta, ce ar fi mai bine, sau sciind inainte Opiniunea publica, batĕr acelor mai de frunte Intelligenti a Natiunei, si mergĕndu Deputatii Români cu vreo duo trei dîle inainte de inceperea Dietei, ei intre sine se confereasca ce ar debui a face? pene atunci Domnia Ta ai tempu de a clarifica situatiunea, si a fixa statul cestiunei, ce se si faci, fere a cauta mie sau altuia in facia, te rogu.

Grele si critice tempuri am adjuns pentru Causa Nationala, chiar mai grele ca la 1848. Acum dache nu vom fi o Inima si unu Sufletu, si ne va parasi si curagiul, si nu vom fi resoluti si la intemplari neasteptate, am recădut iaras in statul helotilor facuti prin legile din 1848 si dependinti dela Gratia Aristocratiei magiare.[1])

Al Domniei Tale

de tot binele voitoriu
Metropolitul Alexandru.

Wienna, 9 Oct. 1865.

Multu Stimate Domnule Baritiu!

Chartea-ti din 2 l. c. cu bucuria o am primit. Aici e primita Opiniunea Domniei Tale. Acum numai barbati Nostri de aceiasi Opiniune, din tote puterile si in tote părtile, se se sileasca asi realisa Opiniunea aceasta spre intellegere urmandu cararile de Domnia Ta designate — adeca prin carti, si expressuri privati. Aici facem tóte cele ce putem, ne silim a spăla Arapul, de si póte inzedar, inse saponul nu strica.

Mai pe largu nu putem, fără cu gur'a a vorbi. D-Ta ne vei intellege. Cu graba reman

Al D-Tale

cel vechiu
Metropolitul Alexandru.

Blasiu, 8/20 Ian. 1867.

Multu Stimate Domnule Baritiu!

Pretiuitati Scrisore, dinpreuna cu unu Exemplariu a Petitiunei romanesci, cu posta nostra de alaltă-eri cu bucuria o am primit. Cele ce se cuprindu intr'ansa, despre procedura Petitiunei pe la Cancelaria Aulica, si pe la Gubernatorele nostru, cu una di mai nainte, togma in acela intellesu, amu fost căpătatu si Eu insciintiare dela parintele Grigoriu Nostru.

Ce se ţene acum de Resultatul petitiunei Nostre, Eu aşa socotescu; cà in stadiul acesta a incurcaturilor politice ce Dieta din Pesta, ba si Germani in privintia Extraordinariului Reichs-rath, le observeadia faciş cu Regimul, petitiunea Nostra ar fi apa buna pe Mora Coronei si a Regimului.

In tóta intemplarea pentru Natiunea Nostra nu pote produce alta de côt bine.

---

[1]) Eu nu mai am nici-unu conceptu sau copia din corespondentiele mele purtate cu ómeni din acea epoca, decàtu numai ce insemnasem càte puçinu in dosulu scrisoriloru primite. La acésta vediu cà am scrisu blasĭeniloru, cà eu sunt de parere opusa, cá adeça se nu alegemu la diet'a aristocratica din Clusĭu.

Inse vedindu côt de ingraba, si côt de tare se schimba si Regimele si politica lor, si sciindu càtu e de mare si Numerulu si ura Inimicilor — de cari in contra acestei Petitiuni durere avem si in sinul Natiuniĭ, de si nu multi — asupra Actiunei nostre cu petitiunea aceasta? precautiunea multu Stimatei Domniei Tale in privintia unei Solidaritati si a unei Unanimitati pentru Petitiune si Argumentul sau cuprinsul ei despre partea tuturor acelora 1493 Insi, cari v'au datu plenipotentia o aflu intemeiata, si nu superflua; de aceia cu posta Nostra de asară in privintia aceasta am si scris la Armenopole, si leam comunicat tóte acele Argumente si postulatele cu cari Comitentii din partile de pre acolo — dache cumva, si ore cându ar fi trasi la respundere — Unanimiter se apere si se susţênă petitiunea.

Despre adunarea unui Comitetu nu pote fi vorba. Articulul Domniei Tale din No. 1 a Anului acestuia, in care se descrie historia si phasele Comitetului Nostru, e forte bine nimeritu; una numai asi fi doritu se nu fi remas afara din acestu Articulu, cà Comitetul acela, pe carele lau fostu organisat Congressul Nostru din 1861 — a cui Capi eram Noi Archiereii — si la care si S. si alti ca la Comitetu existente si cu Valore făcura in tempiĭ acesti mai próspeti provocare — togma prin Congressulu Nostru fiindui durătatea sau viatia acestui Comitetu limitata numai pana êsĭ va dobendi Natiunea drepturile Nationale, este quasi anticipative cassatu si stersu; si dupa Annul 1863 cand Natiunea prin lege Sanctionata de Majestate s'au emancipatu, si a intratu ca Natiune de sine existente in sistema Natiunilor regnicolare, mai multu intru adeveru Comitetul — pe carele si S-g-na si alti vreau a călări, si a'si justifica si ascunde antinationalele sale fapte — nece au mai debuit, nece au mai putut exista sau avea ceva inţelessu. (Vedi Protoc. sedintei Conferintei nationale romanesci din 1861 typarit in Brașov pag. 12 in fine).

Si in aceia vreau se te clarificezu, precum că in Blasiu s'ar fi facut vreunu Comitetu Nationale, sau că numai cercare se se fi făcut in privintia unui așa Comitetu, e numai o calumnia si minciuna de Telegraful Rom. scornita.

Tot lucrul stà simpliciter așa:

Dupace dela Domniile Vostre au venit provocare pentru darea de plenipotentii, si de expense de calatoria, si Eu se provocu si pe Șaguna, ca ambi se ne punem in fruntea Deputatiunei:

Fratele Fekete — nefiind Eu atunci spre nenorocire acasa — ca să faca destul provocarii, in simplicitatea Inimii Sale, si din zelul către Causa Nationala au si adunat Intelligentia din Blașĭu „ad hoc“, nu Comitetu — care neci-odata in Blasiu n'au existatu — in care Adunare fiind Fekete ales de presedinte, si Babb de actuariu — fàra a duce vreunu protocollu, sau a face alte Acte, ce s'au obicĭnuit a se face in adunari sau Comitete Organisate, Simpliciter si „Orali Unanimi Voto“ sau hotarit, ca provocarile mentionate se se faca tot sub Subscriptiunea — din adunarea Intelligentiei romane din Blasĭu — fratelui Fekete si Babb; ce sau si facut; pentru că e de a considera, că dela neste provocari numai simple ori-dela cari Omeni privati facute, dache nu se punea si titulul acela „din adunarea Intelligentiei romane din Blasiu“ in privintia dobendirei si a plenipotentiilor si a expenselor itinerarie, forte pucinu sau nece unu resultat nu se putea ascepta.

Tóta greșala cea mai mare au fostu in forma Adressei, cu care sau expedatu provocarile pe la uni protopopi, si prin care gandind că asa provocarile vor avea resultat mai bunu, iau datu forma Adressei dinafara, ceva colore de Offitiositate, titulându „dela Ordinariatul Metropolitan“ si sigillându cu Sigillul Offitiosu Metropolitanu, prin care m’au adus si pre mine in mare Suspitiune la Presidiul Guberniale, unde mau apasat — cum credu — apoi si bunul meu Collega. Ce dache eram Eu atunci acasă, se facea tóte cu mai mare precautiune.

Că ori si cum, Tinerii fie altmintrelea côt de Intelligenti, sunt tare incauti, si nepaţiti; ce si Casul acesta manifesteḑia.

Din tóte aceste numai atàta am vrut se arat, ca aceea, precum dóra in Blasiu ar fi fostu facut unu Comitetu, sau cà dóra cineva ar fi incercat a forma unul de acest feliu de Comitetu, e o Calomnia si Scornitura malitiosa dela Omenii Telegrafului Romanu prăsita.

Si totus — durere! — pàne acum aceasta, precum sar fi cadiut, nime prin Gazete nu au lamuritu! Bine va fi din Exemplarele petitiunei cele romanesti, si la Blasiu, si la Armenopole a mai tramite. Despre alta oftanduti buna si statornica Sanetate, cu osebitu Stimu reman

Al mult Stim. D-Tale

de tot binele voitoriu

Metropolitul Alexandru.

Blasiu 23/11 Febr. 1867.

Multu Stimate Domnule Baritiu!

Omnia jam fient, quae fieri posse negabam. Torrentele sau pornitu, si in furia lui ce din teiu, tot ce va afla in cale’si, va rapi in Undele Sale. Ce va fi de facut? A se da omul in laturi din cale, pena Undele se vor asedia, si se va vedea, de si-au ruptu povoiu vreo noua alta Albia? sau totus esi mai ţene o parte si din Albia ce vechia? côta dauna au facut Economului? si ce ar avea a repara? Calculul Omului Econom — dupe parerea mea — acesta ar debui se fie. Me intellegi?

In tota intemplarea Noi, cei ce neam expusu, se ne pregatim la multa rabdare! Românul dice „rabdarea tote le invinge,“ dulce est pro Patria et Natione — si opus sit — etiam mori.

S-na la scrisorea mea lui, in 31/19 Dec. 1866 tramissa, mi a datu unu respuns de 10 cole lungu, in care intre altele côte Imputări Confessionale pote, tote mi le face. Mi pare reu ca pentru Extensiunea lui nu til potu per extensum comunica de asta data. Ce conţêne acel respunsu, si ce pretiu punu Eu pe acela. M. St. Domnia Ta vei putea pricepe din replica mea la acelas respunsu pe posta nostra de astadi Sagunei tramisa, care Eu aicĭ in Copia spre vedere tio accludu.

Pe omul Nostru acesta ellu poti cunosce si din cuvintele „Mon, Techel, Faris“ cari mi le aduce aminte; fere indoiala alludându — pote — la aceia, de care pomeneste si Gazeta Nostra Nr. 10 din 17/5 Febr. a. c. cà precum lui Nabuchodonozor i sau luat imparatia, aşa mie mi se va lua AEppia, si mi se va da fèrà voia mea Coadjutoriu. Ce au publicat si Semi-Oficiosul „Debatte“.

Tote se potu! inse cum dice Horatiu „recti justique tenacem virum, si fractus illabatur orbis inpavidum ferient ruinae.“ Cu tóte mi-am propus, ca cu S-na nece de côt mai incolo se nu polemizeḑu, ori si côte ar bârfi prin organul lui T. R.

Pentru Istoria Natiunei, totus n'ař strica, dache si Chartia mea Sagunei in 31/19 Dec. 1866 scrisa, si replica lui aceasta din 1 Febr. a. c. mie tramisa dache s'ar păstra, la care ei merge astadi respunsul mai sus in Copia allaturatu.

Apropo: la cuventul „Istoria Natiunei“ pe tot cei santu ve rogu, nu uitati de a pregati pe rendu Istoria Natiunei, adeca faceti collectiunea actelor necessarie de tempuriu.

Altmintrelea oftanduve din Inima tot darul cerescu, si totu binele pamentescu reman.

Al mult Stim. D.-Tale
de bine voitoriu Amicu
Metropolitul Alexandru.

Nr. 238 — 1867. 26 Febr. 1867.

Escelentia!

Respunsulu Escelentiei Tale dein 1-a Fauru a. c. Nr. 63 la Carthia mea dein 31/19 Decembre 1866 Nr. 1745 l'am primitu, cu atentiune si sange rece l'am cetitu si intielesu.

Asia mi-se vede cà Esc. Ta in contra drepteloru mele espositiuni si expostulatiuni — cari mie Esc. Ta, fora voiá mea, prein grosolanele, necurmatele si calumniosele vetamari prein Organulu Esc. Tale Tel. Rom. infipte, mi le-ai extorsu, si in mai susu atins'a mea Carthia, cá fapte de Esc. Ta mai cu séma la 1865 si 6 in caus'a nationala patrate ti le-am infatiosiatu. — Te-ai silitu a-ti face unu fundereu latu, pe care se-ti zidesci unu fortalitiu, in care nu numai se te poti in contr'a provocateloru si poterniceloru atacuri cu securitate retrage, dar inca la vre-o ocasiune bene venita se-ti poti inca bombardá si pe atacatori.

Durere numai, ca parietii fortalitiului, in carele spre aparare Esc. Ta te-ai retrasu nu suntu Bombenfest, cari fiendu construiti numai de Carti usiore de jocu — sofisme, calumnii, neadeveruri si prea indresnetie — cum dice Magiarulu — ráfogásiuri — la cea de antai'a poternica suflare asupra-le se resipescu toti.

Ci Escelentia, de si eu tocma ace'a, la care mai tare me provoci se documentezu, potu mai usioru documentá, adeca: ca la 1865 cu ace'a ti-ai motivatu resistentia in contra Congresului, cà acel'a e „unrathsam", cà eu nu am dreptu de a solicitá Congresu in numele Natiunei, pre carea eu numai de diumetate, — adeca pre gr.-catolici — o potu representá etc. totusi eu cu Esc. Ta in polemii odiose nu me voiu slobodí mai incolo, la care si in rendulu trecutu, déca nu mi-se aruncá manusi'a, si déca vetamarile cele grosolane prein Organulu Esc. Tale, mie si la tota intelegenti'a Blasiana infipte, nu mi-o storcea, nu me slobodiam.

Faptele si ale mele si ale Esc. Tale in caus'a nationale facute, acumu suntu obiectulu trecutului, si alu Istoriei Nationali, inzadaru vomu voi Noi a ni-le impená si infrumsetiá, cà ea ni le va trage la nepartinitoriulu seu Tribunalu.

Ce trebue se plangemu cu șiróie de lacrime pururea isvoritorie in caus'a nostra nationale este unica ace'a; ca retragerile acelor'a ce pàna acumu ducea cârm'a, neintielegerile, taierea in partide, nu atàtu politice, câtu dóra confesionali si Ambitiunea, tocma in acele tempuri se vêrì intre barbatii celi de capetenia a Natiunei, candu mai tare se periclitá caus'a ei, candu mai mare lipsa avea de o concordia si solidaritate a tuturoru fiiloru ei.

Cine a datu la Cium'a acést'a ansa? Judece Ddieu! si Istori'a!

Mai pre urma Esc. Ta in mai susu onoratu-ti Respunsu pe philer'a a 9-a pagin'a ei a 2-a voiesci nu sciu la ce a me reflectá cu aceste cuvente „Aduti aminte de Mon, Techel si Faris ce ti le-am scrisu cu litere mari in respunsulu meu dein 23 Septembre 1865."

Eu si de 10-ori ti-am cetitu si procetitu acelu Respunsu, in Originalulu mie tramisu, si neincredintiandu-me ochilariloru mei, l'am datu se'lu cetésca si aceia, cari vedu cu ochi si neinarmati, ci nime in acelu respunsu de Mon, Techel si Faris vre-o urma bataru nu poturamu aflá.

Inse dora Ti-ai uitatu Escelentia Ta se 'mi scrii de a dreptulu mie? dora ai scrisu cumuva altuia, cá acel'a se 'mi scrie?

Eu prea bene intielegu cuvintele acele „Mon, Techel si Faris" dein S. Scriptura.

Te asecurezu inse Escelentia! cà pre mene nu me sparia nece de catu tote umbrele ori si ce aru scrie pe parieti cu mana omenésca, nu cu cea Domnediésca.

Nece odata n'am avutu indoiéla, cà tote cele ce ni-a datu lumea, ba tocma si ce amu adusu in lume, trupulu acestu de lutu, déca nu lumea, totusi in calete mortea ni le pote luá!

Legea acést'a e pentru toti asemene si inexorabile, si tocma de ace'a ea nece odata n'a fostu in stare a me infricosiá, seau mai nainte de tempu a me pune in grigi góle — Pre lenga cari etc.[1])

Mitropolitul Al. St. Siulutiu.

Blasiu 5 Ian. 1867 (24 Dec. 1866).

Multu Stimate Domnule Baritiu!

Pe posta Nostra de aseara îti primiu cu bucuria cartea cu insciintiarea Telegraphica dela Wienna, ca Eu de acolo numai atôta am căpătat directe ca Omu Nostru au sosit acolo in 27 Dec. in pace. Sunt tare incordatu cu asteptarea, se vedem resultatul si mai incolo dupe ce Petitiunea se va typari in brosura si se va imparti pe la locurile sale, si apoi va esi si in Gazeta — pene atunci cu toti vom fi si noi in tacere.

Vediu — si in Telegr. Rom. de sub Nr. 101 22 Dec. (3 Ian. 1867) sub Motto „Revista“ Saguna se afla tare incommodatu cu publicarea Litterilor mele in Gazet'a Tranniei., cu care fratieste lam provocat se ne punem ambi in fruntea Deputatiunei, tota maiestria viclenei sale Diplomatii o intrebuintiaḑia ca se pota scapa fere rusine.

Inse Eu inainte de a capata disul numeru a Telegrafului, iam fostu tramis unu altu respuns,[2]) carele Saguna îllu va fi capatat pote numai in dioa (3 Ian. s. n.) când au esit Nr. 101 a Telegraphului, care ellu nu'l va pune in fereasta, si carele ei desvaleste tote miseliile lui facute in Causa Nationala.

Ai nostri, stau tare si vertos ca si acestu respuns inche se se publice in Gazeta si Concordia.

---

[1]) In dosulu acestei copii de scrisóre trimisu mie de câtra Mitropolitulu Alecsandru aflu càteva informatiuni scrise totu de màn'a mea, cá si cum asĭu fi presimțitu cà va veni odata timpulu, in care alta generatiune mai departata de catastrofele aniloru 1865—6—7 in locu de a condamna pe parintii loru pentru neintielegerile si urele dintre densii, mai vêrtosu ĭĭ va compatimi cá pe unii, cari trantiti la parete de puteri straine cumplite, le venia se créda cà se trantescu ei intre ei. Informatiunile erau acestea:

„Cercularíulu celu secretu alu Mitropolitului Siaguna din 1863 si cá ei se nu aléga deputatu unitu.

Defaimarile venite asupra inteligentii romanesci catra consil. sasi Kirchner (chefulu politiei) si Herbert.

Informatiunile cele cumplite, pe care doi consiliari gr. resariteni n. u. neprovocati de mine mi le facusera despre tóta purtarea Mitropolitului Siaguna si me rugara cu totu adinsulu si de repetiteori, cá se le folosescu spre desteptarea publicului.

Informatiunea ce'mi dete unu protopopu neunitu si asesoru la 3 Oct. 1866 in Sibiĭu, dicèndu cà cu Mitropolitulu Siaguna nu mai e nimicu de facutu.

Neincetatele provocari care 'mi venira si dela alti barbati romani, cá se facu ce voiu scí, si cá se nu fimu venduti.

Acestea me facusera cá se scriu precum am scrisu.“

[2]) Dein 31/19 Dec. 1866 Nr. 1745 la care aep. Siaguna respunde fórte multe 1 Febr. v. 1867.

Acestu respuns credu ca ar servi in contra S. si a Telegrafului Nr. 101 de o puternica refutatiune, si iar astupa gâtul cu câlti aspri si rĕşinati.

Pe cându cu aceste eram se-'mi inchidu cartea, iata mi se adusa dela posta — pe lenga recepisse — si cartea Drlui Ratiu dela Wienna, in care aceia ce au fost si in Telegramu, adeca: pe ce cale au adjuns Petitiunea in mana Majestatei Sale? cum si-au exoperat audientia? si effective in 31 Dec. au fost condus si primitu in audientia. Si ca petitiunea cu 37 de plenipotentii si 1493 de subscriptiuni au adjuns in mana Maj. Sale; respunsul la audientia — unde pe scurtu au atinsu si despre petitiunea substernuta — au fost acela: ca va lua in consideratiune dorintiele românilor.

Credu ca-ti va fi scris si Domniei Tale, ca are sperantia, côt dupe 2 ḑile se scie, ce s'au alesu cu petitiunea? si dupe aceia se va indrepta, că are de a mai remanea acolo, sau de a pleca indata càtra Casă.

Pe la Ministri — ḑice — ca nui inche resolut a merge, de ore ce se asceaptă tare caderea lor.

De cumva regimu nu va avea de cugetu, ca se le daie Magiarilor Ministeriul si legile din 1848 inainte de revisiune si de deciderea affacerilor comune, se pote côt Ministeriu Baist-Belcredi-Mailath se dimissionedie. Oh Domne, ce chaos si pentru Monarchu! care cu concessiunile s'au prea sloboditu. Si ce tempuri critice, si chiar periculose pentru biata nostru Natiune! Numai Atotputernicul Dḑeu ne pote scote din acestu Labirinth politic, la care se mai adaosa si aceia nenorocire pentru Noi, ca Saguna cu Telegraful lui semână si discordia si inpărăchierea intre români; care pentru causa ei pote avea consecventii rele si pe viitoriu.

Serbatori fericite cu la tota familia oftandu-ti cu osebitu Stim reman.

Al Mult Stim. D.-Tale de tot binele voitoriu
Metropolitul Alexandru.

Blasiu 9 Martiu 1867.

Multu Stimate Domnule Baritiu!

Ce am fost scris Eu lui S. in epistola mea cé mai de pre urma,[1]) ti-am fost communicatu. In respunsul lui pe aceias a me scrisore, in dilele aceste mai prospete capatatu — ne putendumi asserturile mele altcum refusa se slobode la invective, si aruncandu-mi cà la tote cele ce sau scris asupra lui prin Gazeta Transilvaniei, prin Concordiă Eu asi fi authorul si promotorul, că aceste Gazete ar fi Organele mele; si aruncandumi tóte antiquele nostre certe confessionale, cari leau avut si inainte de mine cu Consistoriu

---

[1]) Dein 10/22 Febr. 1867 Nr. 238. La acésta respunde Mitrop. Siaguna sub Nr. 105 anulu 1867. Febr. 20 vechiu cu mare urgía. — Aici e citatulu: Alecsandru etc.

Blasanu, si cari le au avut si decandu sunt Eu Episcopu dice, ca mai mare inimicu si personei si bisericei lui nu ar fi altul, precum sunt Eu. Si asa aducandu inainte pe S. Pavel Apostolul „care iaresi cu unu „Alexandru“ au avut multu necadiu, vorbele lui S. Pavel dein Epistola cotra Timotheiu c. 4, v. 14 le intórce asupra mea si dice: „Alexandru AEppu multe rele mi-au facut, plateascai Dumnedeu dupe faptele lui;“ poti socoti!!!

Inse ce e si mai batatoriu la ochiu îi aceia; che passul acela al meu, care i lam fost scris in privintia reflectari lui cu „Mon, Techel, Faris“ nu’l négă; ci simpliciter numai atôta dice „Excellentia Ta ai aflatu, ce va se dica, „Mon, Techel si Faris“ asa nu am lipsa de ati mai talcui mai incolo aceste cuvinte a profetului“ din aceste cuvinte nevrendu omul, inche debuie se conchidă, ca S. si pene aci au lucrat in ascuns si de aci inainte va lucra, ca pe mine — de ar putea, — sau se me restórne, sau se me delature.

Apropo: la Clusiu se asceapta Comissariul Regimului Magiaru.

Me rogu da-mi unu sfatu!

Mie ca la unu Archi-Eppu si de Transilvania si in Ungaria — de si inima nece de côt nu miar ierta — barem din Ethichetă, si politica s’ar cadea se me ducu la acelas nou Commissariu — daca va veni — se mi facu Curtenirea. Duce-m’oi? Dache me voi duce, se țènu cevasi cuventare interesseloru Nostre Nationale potrivita? sau numai o beneventare scurta, comuna, fere mestecu de trebi nationale si provintiale?

Dache s’ar cadea se tienu ori si ce feliu de cuventare Comissariului, in ce limba se o tienu?

In cé romaneasca? in care si Eu as vrea, da in care Commissariul de buna siama nu me va intellege, sau in cé magiara? in care Commissariu me va intiellege, da in acestu casu dau apa de pe mora română pe ce magiara. Apostolul adeveratu dice, a fi mai bunu unu cuventu disu cu intellessu, decôt o miă fere intellesu. Rogute fere intardiere tramitemi opiniunea-ti, si reman,

Al Mult Stim. Dniei-Tale
Statorniceste cel de demultu
Metropolitul Alexandru.

Blasiu 19/7 Martiu 1867.

Multu Stimate Domnule Baritiu!

Respunsul la intrebarile mele, in 17/5 a lunei a. c. cu bucuria si multiemită lam primitu.

Dupe ce ti am fost scris, cugetându serios despre acestu lucru, nu aveam cu mine pace, pene ce nu-mi sosi pretiuituti respunsu. Acela tare me au inpaciuit vedendu, că in tote se loveste si cu sentimentele mele. Me voi țenea cam dupe acele.

Perirea Ta dintru tine o Israile! ḑice Scriptura, si vai cum se adevereste aceasta si despre Natiunea Nostra!!! Ce contrastu blămătoriu in lucrarea unora si acelorasi omeni! Acum de solidaritate au trecut, de retragere, de passivitate, unde de o parte domneste Egoismul, de alta parte, partea ce mai mare a Intelligentiei ce traieste dupe deregatoria, temendusi existentia; nu pote fi nece vorba; ba se ar vedea togma cu neputintia. Opul ce'l greu de a mantui Naia Natiunei, care acum sau izbitu de Valuri pe Molu si pe Năsipu — de ultimul periculu al Naufragiului, acum au cadiut acum pre cei pucini Umeri independenti, Resoluti si Statornici. Dumnedeu nu una data au daruit pucinelor bratia biruintia cea gloriosa asupra multimei. Dreptatea mai pe urma totus debuie se invingĕ.

In tota intemplarea e de lipsa se asceptam inche pucinu cu rabdare, se vedem unde se vor pravali trebile patrii nostre? Causa Nostra Nationala si pene aci, mai multu pronia cea Dumndeiască o au cârmuit, aceasta nu va inceta nece acum a privigia cu indurare asupra Ei. Fortis viri est nunquam in adversa desperare fortuna. Ce sci? ore profetul ce'l de inimici chiemat a blăstăma, nu va binecuventa pe poporul lui Israil? proximi dies docebunt. Noi pe langa Causa cea dreapta vom remânea; de cele ce am dobendit ne vom ţenea; loyalitatea cotra Domnitoriul Nostru, si cotra Patria cu tota Scumpatatea se o paḑimu, in privintia collocuitorelor Nationalitati, se ne ţenem strînsu de principiul „Amicus Personae et inimicus Causae,“ si precum nece unu prilegiu bunu si legiuit de a da legiuitelor nostre drepturi Nationale cuvenita valore, se nu'l lăssăm nefolositu, asa ori de ce demonstratiuni provocatore de conflicte seriose intre Nationalitati tare se ne ferim. Eu din simptomele ce aflu prin gazetele magiare ici colea, asa vedu, ca frati magiari insi inche vedu, ca nu le va fi cu putintia acelea drepturi nationali, cari ni le au datu Dieta din Sibiu 1863/4 si aceia Corona, care au sanctionatu si ministeriul loru, ni leau sanctionatu a ni le denega, de si ei acum — dacă nu mai multu, bater pe o minuta — voescu triumphul de plinu (restitutiunea in Integrum) Noi se le lăsăm aceia fericire pe o minuta; că se mi credi ca inaintea Carului acestui superbu triumphale in catene nu atota se duce Natiunea Nostra, cot — durere — ca si noi parasiti de ea, nu ea de noi parasita, am cadiut.

Aceste — in durerea ce mare, si nu fere ce'l mai intimu sentiu de loyalitate — ad fideles aures scapândule din gura, recomendatu pretiuitelor amicabilelor sentimente reman

Al mult Stim. Dnei-Tale

Umilitu Servu

Metropolitul Alexandru.

Blasiu, 21/9 May 1867.

Multu Stimate Domnule Baritiu!

Aflu prea de lipsa a grabi seti facu cunoscute urmatorele:

Din mai multe parti venindumi la cunosciintia, că Exc. Sa Regiescul Commissariu Péchy tare ar pofti, ca se aiba intâlnire si cu mine in persona așa, côt dache eu pentru bătrânetie sau slabiciunea sanitatei n'as putea merge la Curtenire la Clusiu, insusi emi va da Visita la Blasiu.

Fiind că au fostu si de aceia perfiḑi vênḑetori, cari au ḑis, că cu bătranetile nu m'asi putea excusa, de ore ce nu as avea mai multi anni a Vieti de 64, — iare eu numeru 74 — cu tota struncinata-mi sanitate m'am dus la Clusiu. In 16/4 May mi-am facut curtenirea cu o cuventare in limba magiara — că Comis. Regiescu românesce nece o vorbă nu scie — in care tare am accentuat „ca trimiterea in Patria a unui Commissariu Regescu (si nu a unui kormány biztos) tare ne au mângaiat, si că la tramissul Majestatei Sale, — pe care Natiunea Romana o adoreaza, si de Augustul ei Thronu si Dinastia, cu viatia si averea se allipeste — suntem gata ai da si ascultarea, pentru-cà noi tare credem, cà Majestatea Sa nece-odata nu au uitat, nece va uita a ferici intre alte popóre, si pe credinciosa natiune romana.

Ca suntem convinsi, că Majestatea Sa ar voi, ca drepturile Nostre Nationale in Dieta din Sibiu la 1863—4 daruite, se i se sustină nevătămate. Si spre acestu scopu ar fi tramissu si pe Excellentia Sa in Transilvania, in qualitate de Commissariu Regiescu etc. etc. etc.

Cu aceste si asemenea mi-am facut in 16/4 May a. c. visita la C. R.

Primirea si la Audientia, si la prandiu mi-a fostu prea buna, si purtat de ambe orile cu Calesa Sa cea de gala.

In dioa de Audientia convorbirea ne au fost scurta, de si ponderosa, Comiss. R. si-au descoperitu bucuria ca me cunosce acum in persona.

Eu lam reflectatu „cà despre mine va fi capatatu destule informatiuni mai multu rele de côt bune,“ eu inse — am disu — nu me excusu, ca tempul ei va descoperí de sunt adeverate sau ba. Mai incolo am adaos, ca eu din sufletu emi iubescu Natiunea mea, si de aceia am aperatu ori unde am putut, drepturile ei Nationale si me ținu obligat acele si de aci inainte pe cali legiuite, ori candu ale apăra, de ore ce eu din natiune sunt, si dignitatea aceasta Inalta Bisericésca numai pentru Natiunea mea o portu si o am dobenditu, si asa eu potu numai cu Natiunea mea si traí si muri etc.

A doua ḑi mi sau datu visita indereptu. — Convorbirea, sau mai bine disa „Lupta“ au țênut duo ore intregi! Cine ar putea ingessuí pe aceasta ingusta chartie tota convorbirea? la care ar trebuí se se faca unu Tractatu voluminos, destul că cu acésta ocasiune aflaiu, cà eu sunt vendut, pentru cà fere leacu de reserva mi se descoperi prin C. Reg. „Precum numai Eu — cá AEppu gr.-cath.!! — si cu Unitii mei suntem aceia, cari facu oppositiune, cá Intentiunile Majestatei Sale se nu se póta pe cale paciuita duce in deplinire, càndu fratii nostri „Neuniti“ sunt cointellesi si gata asi da consensul si invoirea la schimbarea lucrurilor si a sprigini intentiunile Regimului.“

De aceia — dise Com. R. mai incolo — tare s'ar bucura, dache si eu — despre care in Vienna se crede cà cá conducatoriul Natiunei, as putea face mai multu — si pe Unitii mei acolo ia's conduce, cat si la organisarea si a Ţeri si a comitatelor Regimului se nu'i faca nece o oppositiune, ca asa se póta Majestatei Sale refera, cà tóte ce ei s'au referitu de mine si de Unitii nostri sunt minciuni, adaugèndu: cà se ne punem tota increderea in Regimul acestu nou, carele pentru Natiunea Nóstra ar avea cele mai bune intentiuni, cà prin deplina aceasta incredere Natiunea Romana mai multu ar dobendi de càt altmintrelea etc. etc.

La aceste ce am putut alta respunde, de côt cà „nece eu, si precum credu Eu — care vorbescu numai in numele meu — nece Natiunea in organisarea Ţerii si a comittatelor oppositiune phisica nu va pune, da aceea sciu, che si eu, si intreaga Natiune romana, fere distinctiune de confessiune, tare se ţine de valórea legilor din 1863 - 4 sanctionate de Majestatea Sa Monarchul communu. Si cà se fie Excelentia Sa convinsu, cà nu vorbescu si nu affirmu numai eu si Unitii mei aceasta, se bine voiasca a exopera Natiunei Romane o conferintia de tota Intelligentia romana Unita si Ne-Unita, ca acésta insasi se se declaredie. Ci aceasta rogare pene si de 6—8 ori repetita si urgaluita mi sau denegat. Am dis si aceia, ca eu nu me ţinu de conducatoriul intregei Natiuni, si de aceia nece nu potu se iau asupra mea acea obligatiune, cá eu se o persvadezu, si se o potu conduce dupa voia mea sau si altora. Ci ar fi bine, ba ar fi si tempul ca odata si acestei Natiuni (romane) Thronului credincose se i se asecuredie drepturile nationale si se se mangaie; si pe terrenul dreptatii, si a egalei indreptatiri nationale se se compuna si se se effeptueḑie pacea si fratinetatea intre Nationalitatile patrii etc. etc.

Fostau discurs si despre Uniunea Tranniei cu Ungaria.

C. R. affirma, cà dupa ce Majestatea Sa valorea legilor din 1848 — dupa cari si Uniunea se socoteste fapta inplinita — o au restituat, si aceasta nu numai in Diploma Inaugurala trebuie se se asiguredie, dara Majestatea Sa si cu juramentu debuie se o intareasca, se nu ne facemu sperantia cà cu oppositiunea nostra o vom paralisa.

Eu am disu: cà Uniunea se pote lua in duo intellesuri „sau de o fusiune, sau de o Uniune, cum au fostu inainte de dismembrarea Tranniei de Ungaria sub Regii Ungarii si Voivoḑii Tranniei, candu Transilvania esi avea Dietele si Tribunalele sale proprie, quând Regele insusi in persona venea din Buda la Trannia, si ţinea

Dietele prin Turda etc. quandu tote causele se judecá in Tribunalele Trannice ale Vojvoḑilor, si numai ultima Appellata era la Rege.

Daca va fi vorba de fusiune, atunci nu numai romanii, da chiar si magiarii se vor oppune.

Iara de va fi vorba de o Uniune ca sub Regi Ungarii, atunci — dupe opiniunea mea — ar fi bine a conchiema in Transilvania o Dieta noua organisata pe representatiunea poporului, si inaintea acestia a se propune in privintia aceasta o propositiune Regeasca, si se se intrebe tota Transilvania, cà voiescu una asa Uniune? si cu ce conditiuni? Si pe calea aceasta, dache mai nainte si Natiunei Romane i sar assecura egalitatea drepturilor sale Nationale, dóra mai lesne s'ar putea intellege la uniune.

Ci — eu am disu — că aceasta-i numai opiniunea mea privata, că eu nu vorbescu in numele Natiunei, fere numai in numele meu.

Aceste si altele mai multe au decursu in discursulu nostru. Că cine le póte tóte inșira, si din cuventu in cuventu ale povesti?!

Destul că — precum mi se pare mie — ne-am despartit fere a fi multiemiti cu resultatul discursului.

Pot dice: că C. r. se vede unu omu umanu, ințelleptu, cu phlegma mare, cu cuvinte dulci, in cari promitte multe, ba mai tóte.

Ci totusĭ se vede cà focul voiesce al trage la óla m., de ce nu me miru.

Ne-am despartitu cu appromissiune-i că in suscipienda călătoria prin Tiara me va visita si in Blasĭu — cu buna seama voieste a pipai pulsul romanilor din tot locul; va merge si pe la Brasiovu, negresitu ca se vĕ ispiteasca si sentimentele Domniilor Vóstre. Acum li se va da prilegiul cel mai bunu, si fratilor nostri „Neuniti“ a face se intelleaga C. r. că nu numai Unitii, dara si „Neunitii“ apara Autonomia patrii si legile din 1863—4, prin cari s'au datu intregei Natiuni romane egalitatea drepturilor nationale si confessionale, si nu sunt numai singuri „Unitii“, ci si „Neunitii“ cari facu oppositiune ori cui, care le ataca aceste drepturi nationale, pentrucà acela îi venḑetoriu de intreaga Natiune, care afirmeadia cà numai „Unitii“ facu opositiune, si cine-se fie venḑetoriul prea lesne îi de gâcitu.

Aceste ad fideles aures grabindu a ti le face cunoscute tóte, ca se nu fiti suprinsi, cu osebitu stim reman

Al mult Stimatei D.-Tale
cel vechiu de bine voitoriu si amicu
Metropolitul Alexandru.

Acésta epistola din 21 Maiu 1867 a' fost cea din urma adresata mie de càtra mitropolitulu Alexandru. Eu inse mai am dela acelu prelatu alte scrisori si articlii de cand se aflá cá vicariu in Șimleulu Silvaniei, prin urmare multu anterióre evenimenteloru tractate in volumulu acesta si anume:

Din 3 Octobre 1843 scrisóre lunga magiara, adresata diariului „Világ“ din Pesta cá respunsu datu lui Ponori Thewrewk Joseff asupra numelui acestei tieri numite Ardealu, Erdély.

Din 28 Februariu 1844 despre faim'a laţita, cà in Oradea mare nu s'ar fi suferitu a se face parastasu pentru sufletulu episcopului Samuil Vulcanu; despre discordiile incepute la Blasĭu; suplica la imperatulu pentru sinodu diecesanu, care fusese sistatu de o lunga serie de ani sub episcopulu Ioanu Bobu, in fine despre unele manuscripte ale sale, elegii si biografie.

Din 4 Maiu 1848 despre numele Sturdza, pe care ungurii îlu deducea dela famili'a ungurésca a magnatiloru Turzo, eaca asĭa, pe gâcite.

Din 15 Februariu 1846 despre nespus'a greutate de a afla cetitori de carti rōmanesci in cele 174 parochii ale vicariatului; incercari de a infiintia scóle; lipsa de invatiatori; despre Ioanu Corvinu si Mihaiu vitézulu etc.

Din 15/27 Decembre 1849 Nr. 182. Unu lungu memorialu càtra colonelulu c. r. Carolu Urban, in acea epoca comandantu de districtu in Clusĭu.

Din 10 Ianuariu 1850 Actele sinodului vicarialu ţinutu mai vîrtosu in interesulu instructiunei publice.

Acestea inse aru avea locu intru o colectiune mai mare de documente, sau alaturea cu manuscriptulu seu istoricu celu depusu la Blasĭu, eara nu la loculu acesta. B.

IV.

Epistola aroganta a cancelariului br. Franciscu Kemény càtra mitropolitulu Alecsandru St. Sĭulutĭu, cá se nu sufere primire pompósa dela poporu. (Vedi in textu' Capu V § 14.)

Nagyméltóságú valóságos belső titkos Tanácsos és Érsek Úr!

Bizonyos kútfőből arról értesültem, hogy a közelebbről Károlyfejérvárt megtartandó Értekezet, és Excellentiádnak megérkezése alkalmával, a Román nemzet részéről egy felette nagyszámú nép szándékszik a Városba bévonulni, Excellentiádat arra egész tisztelettel felkérem, hogy ezt megakadályozni, és ilyetén bévonulását a népnek, melynek csak kedvetlen következései lehetnének, eltávolítani méltóztasson. — Részemről is a szükséges rendelkezés a K.-Fejérvári Polgármesterhez megtétetett, hogy szándékolt unnepélyes elfogadtatásomat tiltsa bé.

Mely alkalommal azt is kivántam Excellentiáddal tudatni, hogy én a tanácskozó teremben hallgatóságot bébocsáttani nem szándékozom, és ha Excellentiád, az ott folyt dolgokról híveit tudósítani kivánja, egy két ujságlap szerkesztő egyéniségnek vagy tudósítónak jelenlétét a Gyűlésben ellenezni nem fogom. Tisztelettel maradtam.

Excellentiádnak alázatos szolgája
Br. Kemény Ferentz.

Kolozsvárt 6-ik Február 1861.

V.

Mitropolitulu Alecsandru càtra episcopulu Andreiu in caus'a comitetului permanentu.

Nr. 286—1861.

Escelentia!

Bine-ti vei aduce amente Escelentia Vostra, ca Adunarea nostra Nationale 1-a, 2-a, 3-a si 4-a Ianuariu a. c. in Sibiu tienuta, aducundusi amente ca si dupa acea, se potu ivi la mediulocu multe momentuose lucruri in tréb'a Natiunei, carii aru ascepta grabnica lucrare si promotiune, si in intemplari urgente cá acestea, neputenduse mai adeseori sau Natiunea sau tota Intelegintia ei aduna, si-a datu votulu de deplena incredere in Archipastorii sei, si in Sedintia 1-a si a 4-a a denumitu o comisiune permanenta sub conducerea si presidiulu nostru, primindu asupra s'a solidaritatea in tote lucrurile ambiloru sei Archipastori ce le au facutu si le voru face in interesulu Natiunei Romane, dandune in sesiunea a 4-a barbati permanenti langa Noi, pàna candu Natiunea Romana isi va castiga dreptulu seu de Natiune politica.

In urm'a acestei hotariri venindumi in dilele acestea mai prospete de alaltaeri si de astadi doua carti prea interesante in caus'a natiunei nostre, un'a dela Ilustritatea S'a Domnulu Consiliariu Imperiale Andreiu de Mocioni; éra alta dela Ilustritatea Sa Supremulu Comite alu comitatului Crasieului Manuilu Gozsdu, 'mi iau indresnéla ambele acestea carti in Copia Escelentiei Vostre cu acea rogare a le comunicá, ca se binevoiesci, ascultandu si membrii comisiunei permanente, a carora cea mai mare parte se afla in Sibiu, a ve da in privinti'a ambeloru acestoru carti catu se va poté mai in graba parerea, ca se fiu si eu in stare a le da fàra zabava respunsu.

In cartea Ilustritatei Sale Andreiu Mocioni, si in actulu resignatiunei sale de deputatu, care dein mai multe Gazete le cunoscemu, aflu trei principiuri prea solide, de carii déca s'ar tiené tota Natiunea strinsu si statornicesce — dupa parerea mea — dóra mai in graba am reesi cu recunoscerea nationalitatei, limbei, si a altoru postulate a nostre la cale.

Unulu este — cà Romanii la Dietele tierei, pàna càndu serbatoresce nu se va recunosce prin o lege positiva nationalitatea si limb'a nostra, si asia Deputatii Romani in acelea nu aru poté figurá cá Deputatii natiunei romane, n'ar avé de ce alege si tramite deputati.

Alu doile principiu — cà tote pasurile cari suntu de a se face in Causa nationale, se se faca cu una intielegere si unitis viribus a Romaniloru dein Ardélu si a celoru dein Ungari'a si Banatu, cà asia postulatele Romaniloru aru insufla mai mare respectu, si aru avé mai mare ponderositate.

Si cá intielegerea acést'a comuna nationale se se pota si efeptui si trece in realitate:

Alu treilea principiu ar fi, ca se se esopereze prin Diet'a din Ungari'a sau si prin Diet'a sau Gubernulu Transilvanu unu congresu generalu alu tuturoru Romaniloru din Ungari'a, Banatu si Ardélu, in care Romanii consultanduse se determineze conditiunile, si se arete tóte dreptele sale postulate, cu carii aru potea incheia fraţienatatea si aru poté primí unirea.

Éra Ilustritatea S'a Gozsdu considera caus'a Romaniloru din Transilvania deschilinita de a Romanilor din Ungari'a, si dupa cum mi se pare mie, simburulu Cartei Ilustritatei Sale Supremului Comite Gozsdu ar fi cá se scie, cà anumitu Romanii din Transilvani'a ce postulate aru avé, dela carii nu sar' mai poté abate, — cà târgulu nu se pote face — si sub ce feliu de conditiuni aru voi a se uni Transilvani'a cu Ungari'a? si acestea se se formuleze si se se dée inainte in forma de projectu de lege, cá Ilustritatea Sa — venindu la tapetu in Diet'a Ungariei si Unirea Transilvaniei — nu ca representantulu barbatu a Natiunei romane dein Transilvania, fàra simpliciter numai cá barbatu romanu se póta propune postulatele si conditiunile Romaniloru transilvaneni, cu carii s'aru poté invoi la unirea Transilvaniei cu Ungari'a, candu s'ar lua la desbatere in Diet'a Ungariei.

Éra in privintia Ierachiei Orthodoxe resaritene, precum si a administratiunei si esistentiei politice a Romanilor din Ungari'a si din Banatu ne impartasiesce 17 §§-i de lege, cerendune reflesiunile ce le amu avé asupra loru.

Eu pe Escelentia Vostra ve facu atentu mai cu séma asupra punctului alu 3-lea a projectului acestuia.

Dupa tote acestea acum eu cam pe scurtu mi-asiu descoperi parerea.

Déca nu m'asiu teme ca se va amana lucrulu ad graecas Calendas, sau pote prea tardíu amu ajunge scopulu, se potemu capata pentru una comuna cointielegere unu Congresu Nationale alu tuturoru Romaniloru din Transilvania, Banat si din Ungari'a, asia càtu pàna atunci, Diet'a Ungariei si-ar face propusele sale pasuri pentru unirea Transilvaniei cu Ungari'a — la care este temere nu cumva si Maiestatea Sa mai pe urma silitu de cercustari se se invoiésca — asiu fi cu totulu de planulu si sentiementulu Ilustritatei Sale Andreiu de Mocioni.

Éra déca veti socoti si Escelentiá Vostra cà s'ar poté intemplá, cá pana ce am poté dobendi Congresu Nationale generale, Diet'a Ungariei pretendiendu ca Romanii nece pro nece contra, definitivu nu voiescu a se declará, se si iée la pertractare Unirea Transilvaniei cu Ungari'a si esoperandu la ace'a, si consensulu Majestatei, se o si efeptueze de nobis sine nobis, pentru securitate mai mare ca se nu ne bage de vina, ca mortisiu amu tacutu si nu neamu datu postulatele si conditiunile cu carii am voi se se faca unirea si infratirea; atunci n'asiu aflá a fi reu lucru se cercamu si acestu mediulocu, si se facemu si acel'a pasu ca se tramitemu Ilustritatei Sale Supremului Comite a Crasieului Manuilu Gozsdu tote postulatele si conditiunile nostre, cu carii amu fi plecati a ne invoi si in unirea Transilvaniei cu Ungaria rogandulu si spunendui limpede, cà acestea projecte Ilustritatea S'a numai cá Romanu privatu dein Ungari'a, da nu cá impoternicitulu spre acést'a barbatu sau deputatu alu natiunei romane din Ardélu pote se faca.

Pentru casulu acest'a eu dara aici ve acludu si unu projectu de lege, cá se'lu desbateti inainte, si se ve faceti observatiunile care le-ati poté avé.

Tare bene ar fi déca baremu o parte mai mare a comisiunei nostre permanente, ne amu poté aduná spre sfatuire in Caus'a acést'a asia de momentosa pentru Natiunea nostra, ca prein corespondentii si cu scrisori cointielegerea se intempla si mai tardiu si nu asia deplenu cá cu gur'a.

Eu déca ati afla si Escelentia Vostra de bene cu tota slabia poteriloru trupesci, pe sér'a dilei aceleia, adeca pe 7/19 Maiu a. c. sér'a candu veti tiené congresu in Sibiu, unde voru fi multi barbati Romani adunati, m'asiu repedi si eu spre consultare la Sibiu, si asiu chiama si pe unii membrii de ai nostri carii se tienu de comisiunea permanenta, se se afle pe diu'a acea la Sibiu.

Asceptanduve fara intardiere respunsulu cu osebitu a fratiescei veneratiuni si a stimului Cultu remanu

Alu Escelentiei Vostre

umilitu Serbu
Alesandru St. Siulutiu m. p.
AEppulu si Metropolitulu A.-Iuliei.

Blasiu 9-a Maiu 1861.

VI.

Mitropolitulu Alecsandru respunde la o epistola a lui Emanuelu Gosdu, in care acelu barbatu eminentu ĭĭ cere opiniunea in causele nationale cu dorintia de a lucra romanii din ambele tieri in buna intielegere si solidaritate.

Illustrissime si multu Stimate Domne Supreme Comite!

Multu stimata scrisórea Ilustritatei Tale din Pest'a in 2 Maiu a. c. càtra mine indreptata, in 9-a curgatorei luni, cu indoita bucuria o amu primitu.

Cu indoita bucuria dicu: pentru-cà noue documente aflu in trens'a, cà in nobilulu peptu alu Ilustritatei Tale locuesce unu simtiu adeveratu si curatu nationale, care face multa onóre unui adeveratu fiu alu Natiunei nostre.

De alta parte vedu ca acestu nobilu simtiu nationalu pentru fericirea Natiunei nóstre nu'lu tieni tiermuritu numai intre marginile Ungariei, si singuru numai pentru fratii nostri din Ungari'a, dara 'lu latiesci peste tóta si intrég'a Natiune romana, care este si in Transilvania.

Primesce Illustrissime si multu Stimate Domne! pentru acestu multu pretiuitu, si noua de obsce tuturoru multa mangaiere si bucuria facatoriu simtiu, adenc'a si fratiésc'a mea multiamita! pentru-cà vedu cà fórte logice si intieleptiesce cuprindi si judeci caus'a Natiunei nóstre, care este si debue se fia numai aceeasi si comuna intregei Natiuni din ambe acestea patrii Ungari'a si Transilvani'a.

Credeme Illustrissime Domne! neci altumintrelea Natiunea nostra nu se va poté ferici, neci va poté esi la limanulu celu doritu, numai asia, déca voru lucrá cu poteri unite, si nu se voru desparti cu interesele si postulatele sale, carii nu potu fi nice la Romanii din Ungari'a, nice la cei din Transilvani'a decàt numai comune si aceleasi, carii asiguréza Nationalitatea si limb'a ei.

Illustrissime Domne! fiendu obiectulu mai susu stimatei scrisori à Illustritatei Tale càtra mine date, fórte momentuosu, si care atinge interesele intregei Natiuni romane din Transilvani'a (la care eu singuru unu definitivu respunsu, pe care Ilustritatea Ta cu siguritate se te poti rediama, in Diet'a Ungariei, nu potu cu acestu prilegiu da) am aflatu cu cale, multu pretiuita scrisoria si dorulu Illustritatei Tale alu substerne desbaterei comisiunei nostre nationale, alu carei presidiu, Adunarea nationale tienuta in 1/13—4/16 Ian. a. c. in Sibiiu, l'au incredintiatu ambiloru sei Archierei de ambele confesiuni romane, care càtu mai curundu — si precum socotescu eu, in 15/27 a lunei curgatoria — adunanduse, celea de lipsa si drepte aci hotaranduse, Illustritatei Tale, sau oblu din Sesiunea mai laudatei comisiuni nationale, sau prin mine fàra de intardiere, in forma de projecte de lege, ti-se voru comunicá; pre carii apoi Illustritatea Ta, cá pe voi'a si adeveratele postulate ale Natiunei romane din Transilvania, te vei poté cu securitate rediamá.

Pàna atunci eu 'mi iau libertate a-ti tramite 11 exemplarie din cuventarea mea tienuta in conferintiele regnicolarie din Alba-Iuli'a, dintre carii unulu tienenduti pe séma Illustritatei Tale, celelalte se le poti darui zelosiloru Deputati romani, carii se voru aflá la Diet'a Ungariei, in care, déca bine si cu atentiune se va ceti, mai cu séma pe paginele 21, 22, 24 si 25, se voru vedé si principiile, si dreptele postulate cu tote fundatele sale cause, ale natiunei romane din Transilvani'a; pre langa carii, credu, ca se va invertí si judecat'a comissiunei nostre nationale, si dela care anevoia se va face o alta abatere — ci totusi respunsulu deplinu alu dá, remane de a intregulu judecatei laudatei nostre Comisiuni nationale.

Atâta cu durere aflamu — si acést'a cu anima deschisa trebue se o marturisimu, cumca de si sunt postulatele Natiunei romane din Transilvani'a — si bine se fiu intielesu, cà din Transilvani'a, unde Romanii pe lànga Magiari, si pe lànga tóte celelalte natiuni la olalta computate cu numerulu stàmu ca 3—1, prea drepte, si Natiunea nóstra cu tóta sinceritatea se apropia, si vré a incheia cu nobila Natiune magiara, pentru tóta veci'a, o adeverata amicitia si statornica fratienatate, totusi imprumutat'a aceiasi fratiésca aplecare a Magiariloru nostri din Transilvani'a numai in frase, si in vorbe frumóse, dara góle, inse nice in foile loru celea periodice ale Patriei, precum: „Kolozsvári Közlöny“ nice in organisarea dicasteriuriloru sau a comitateloru in fapta nu o aflamu; ci din contra candu ei si pe la dicasteriuri, si pe la comitate, asiédia individi de partea nostra, sau nu in cuvenintiosulu si proportionatulu numeru, sau de acelasi feliu, in carii nu Natiunea romana, ci numai magiarii au incredere, se facu fratii nostri magiari transilvani inaintea Romaniloru fórte tare suspitiosi, cumca ei n'au cugetu curatu de a se infratire cu Romanii, numai cu pagub'a cea mai grea a Nationalitatei nóstre romane, si subordinarea intereseloru suprematiei egoistice a Nationalitatei loru, si de aceea Romanii nu le potu crede, cà au cugetu curatu càtra densii; pentrucà vedu, cà si in foile sale celea periodice magiare, din Transilvani'a, si si din Ungari'a nu primescu, si nu dau la lumina si la cunoscientia publicului magiaru doririle si postulatele natiunei romane, carii se cuprindu in cuventarile si scrisorile barbatiloru acelora, in carii Natiunea are deplin'a incredere, ci ei primescu si publica numai scrisorile si articulii renegatiloru, carii inaintea Romaniloru sunt in mare discreditu, si carii miserabilu lingusinduse Magiariloru, cá se dobendésca deregatorii — precum si dobendescu — vendu si jertfescu, cuvenintiosele interese ale Natiunei nóstre, si prin acea amagescu, insiéla, si ducu in retacire si opiniunea publica a Natiunei Magiare, si o facu, cá statornicesce pàna in diua de astadi, se ignoreze voia, adeveratele doriri, si postulatele celea cuvenintiose ale Natiunei nóstre romane, si se socotésca ca numai o reactiune si fractiune mica a Natiunei nostre, nu ar accepta legile si Uniunea din 1848; din care ignorantia si retacire, fàra indoiéla Natiunea magiara se vrea desteptá, déca minteni dupa conferintiele regnicolarie din Alb'a-Iuli'a, cuventarile barbatiloru de partea Natiunei romane, la aceleasi Conferintie regnicolarie chiamati, gazetele magiare per extensum le vré a luá in colónele sale si le vrea publicá, si nu le vrea contemná si ignora, precum au facutu.

Illustrissime Domne! poti cu siguritate si in Cas'a Magnatiloru si in Cas'a Deputatiloru Dietei Ungariei tuturoru spune, cà din asemenea fapte, si din mai susu aratate cause, Romanii din Ardealu nutrescu o neincredere mare in tóte vorbele si apromisiunile celea splendide ale fratiloru sei Magiari din Transilvani'a, pentruca acelea cu faptele loru nice intr'o consonantia nu stau, si numai un'a sperantia le mai remane, cà nobil'a natiune magiara din Ungari'a — care cum credemu — din egoismulu fratiloru sei Magiari din Transilvani'a nice o parte nu voiescu a lua — va indreptá lucrurile, si respectandu dreptele postulate ale Natiunei nóstre din Transilvani'a, va da impulsu si indreptariu, si Magiariloru din Transilvani'a.

Fi incredintiatu Illustrissime Domne! si poti incredintiá cu siguritate ambele Case parlamentare ale Ungariei, si pe cei mai bravi si liberali barbati si magnati ai Ungariei, cumcà Natiunea nóstra romana din Transilvani'a, nu sunt nepretenii unirei Transilvaniei cu Ungari'a; ei cugeta la o adeverata infratire si impaciuire cu Natiunea Magiara; si pe fundamentulu acestei dorescu a confaptui si collucrá intocma cu Natiunea Magiara la o comuna Patria independente, tare si inflorita, si credu cà spre dobendirea unui sopu asia santu si mare, Ungari'a nu cea mai pucina potere, neci celu mai micu momentu aru dobendi, déca s'ar alipi si siar asociá siesi si pe Natiunea romana transilvana, prin care Natiunei Magiare pentru totu venitoriulu, numai taria si folosu, si nici unu scadiamentu nu i s'ar casiuná.

Ci nobila Natiune magiara debue inainte se scie, cà acést'a adeverata infratire a acestoru Nationalitati, si acestu mare folosu, care din aceasi nu singuru numai pentru Natiunea romana, da mai multu pentru Natiunea magiara ar resultá, numai asia se potu dobendi, déca dreptele postulate ale Natiunei nostre se voru respectá, si prin legi positive in Diete facunde, se voru asigurá.

De aceea te rogu pe Illustritatea T'a, se manifestezi dietei Ungariei, cà pàna atunci, pàna candu acestea postulate drepte ale Natiunei romane din Transilvani'a si prin Diet'a Tierei unguresci, si prin cea din tâie tienenda in Transilvani'a Dieta, nu se voru asigurá, se nu urgéze si se nu precipiteze, sau cu sila — inainte de excontentarea postulateloru romane, — fàra voi'a si consensulu acestóra se esecuteze Unirea Transilvaniei cu Ungari'a, cà intieleptiesce ne potemu cu totii teme, cà acea silnica unire nu va aduce nece pentru Natiunea magiara, nece pentru cea romana, da nece pentru ambele acestea Patrii Ungari'a si Transilvani'a, mai bune si mai dulci frupte, decâtu facut'a silnica unire a Transilvaniei si partiumului cu Ungari'a, la anulu 1848.

Nu socotésca Parlamentulu Ungariei, cumca legile Dietei Ungariei si ale Transilvaniei din 1848 aru fi facutu destulu, si ar fi implinitu dreptele postulate ale Natiunei romane.

Nu Illustrissime Domne! n'au facutu destulu, n'au odichnitu pe Romani, si causele pentru carii acelea legi din 1848 neodichnescu si nemultiemescu tare pe Natiunea romana, si pentru care acelea nu se potu primi de fundamentu alu libertatei si esistentiei sale nationale, prin o neconditionata primire a unirei Transilvaniei cu Ungari'a; cu tote conditiunile cu care ar potea Natiunea romana primi dorit'a unire a Transilvaniei cu Ungari'a, eu pe largu leamu desfasiuratu in cuventarea mea tienuta in Conferintiele regnicolare din Alb'a-Iuli'a la 11-a Febr. a. c. care Illustritatea T'a per extensum le vei aflá in aceiasi a mea cuventare, mai vertosu dela pagina 18 pàna in capetu, dela care Natiunea nóstra neci cu unu pretiu nu se va abate.

Se nu insiele dara pe Parlamentulu Ungariei representatiunile unoru comitate din Transilvani'a (care inca nece bene organisanduse in contra protestatiuniloru mai numerosiloru Romani, au inceputu a stagí si urgalui chiamarea loru la Diet'a Ungariei, si efeptuirea unirei Transilvaniei cu Ungari'a) se nu créda cà acestea s'aru face cu invoirea Natiunei romane, nu Domnulu meu! acestea 'su fapte silnice ale egoismului Magiariloru nostri din Transilvani'a, cu carii pe càtu de tare insiéla si pe Parlamentulu Ungariei, pe atâta mai tare exacerbéza si pe natiunea nóstra, si-i dà fundamentu si causa noua de a nutri in ànim'a sa neincredere in tóte cuvintele si promisiunile celea frumóse ale Magiariloru nostri.

Multe care ingustimea hartiei acesteia nu le póte tóte cuprinde, asiu fi avutu cá la unu adeveratu nationalistu de ati mai comunicá, inse credu cà acestea inca — carii pàna ce tiamu poté da din Comisiunea nationale permanente, definitivulu respunsu, la pretiuitati carte, Illustritatei T'ale, cá unui barbatu intieleptu si patrundiatoriu îți vor fi destule.

Un'a inca asiu mai adaogá, cà Natiunea romana din Transilvani'a, crede cà caus'a ei nationale e comuna cu a Romaniloru din Ungari'a si din Banatu, si de acea ar fi de neaparata lipsa, cá cu unite poteri se faca pasii sei in caus'a nationale, si cá ea se-si póta cu siguritate manifestá si formulá si la Diet'a Ungariei si la a Transilvaniei, postulatele si conditiunile sale, aru avé lipsa de unu Congresu nationale, in care se se consultéze.

Eu socotescu cà tocma si interesulu Coronei Ungariei ar pofti, cá pe Romani se'i sprginésca si Diet'a Ungariei intru dobendirea acestui Congresu, déca voiesce a solidá unirea Transilvaniei cu Ungari'a.

Pàna atunci asigurandute despre osebitulu meu stimu, si multa pretiuire, am onóre de pururea a remané.

Alu Illustritatei Tale

umilitu servu

Alesandru St. Sulucz m. p.

AEppu si Metropolitu A.-Iuliei.

Blasiu 20/8 Maiu 1861.

VII.

Mitropolitulu Alecsandru càtra consiliariulu gubernialu Paul Dunca, a càrui dorintia din tóta viati'a sa fusese infratirea romaniloru cu magĭarii.

Illustrissime Domne Consiliarie!

Pretiuita Carte a Illustritatei Tale din 26 Maiu a. c. cu bucuria o amu primitu.

Adanca multiemita noului nostru Guberniu si Referentului, daca asigurarea dotatiunei Capitulului si a Professoriloru pe anulu 1861 o va infiintia, care Guberniulu celu despoticu vechiu, numai cá se ne mortifice si se ne pagubésca, fàra nici o dreptate au avutu sufletu a o differa.

Mai incolo ai bunatate a primi dela mine la celealalte in pretiuitati Carte pomenite lucruri, atingatóre de trebile nóstre nationale respunsulu, care eu cu o inima deschisa ți'lu dau.

Adeveratu, toti suntemu de acea convictiune, si opiniune, cá se inchiemu cu fratii Magiari o adeverata fratienatate, si amicitia, si spre aceea si noi cu puterile tóte ne amu sili, si in principiulu acesta, nice unu picioru de Romanu, — potu ḑice — nu este care se nu se invoiésca cu tóta inima.

Ci oricare care voiesce a redica unu edificiu scumpu si statornicu, nu póte se'lu edifice — daca nu voiesce se cada lui, sau prunciloru lui candva in capu, si se nu fia ingropati sub ruinele lui, pe nasipu, sau pe locu rovinosu, ci daca are minte sanetósa si doresce ca acela edificiu se servésca de odichna si de scutire si fiiloru fiiloru sei, trebue se fia inainte cu fórte buna luare de sama, cá edificiulu seu se'lu asiedie pe unu fundamentu tare, care pentru statornicia edificiului se'i póta da càtu se póte mai mare garantia, pentru tóte tempurile si in contra tuturoru viforeloru veacuriloru.

Asĭadara intre Romani nu'i differintia, nice indoiéla, nice aceia intrebare, óre se se faca edificiulu infratirei cu Magiarii, sau ba? ci differintia — durere! si intrebarea de viatia este: óre pe ce fundament se se puna edificiulu de toti doritei aceia infratiri? pe nasipu, sau pe unu terrenu tare si statornicu?

Durere! in alegerea acestui fundamentu Romanii nu sunt intr'o voia, nu sunt intr'o intielegere.

Unii inse in prea mica minoritate, socotescu si aru dori a se face aceasta fratinatate cu ori-si ce pretiu.[1])

Ei dicu: se ne incredemu cu totulu bunei invoiri a fratiloru Magiari, se camu primimu, si se camu fimu multiemiti de o data cu ce ne dau, cà ei au gàndu bunu cu Romanii, ei ne-au datu si pàna acumu parte bunisióra, si ne voru mai da póte pe rendu tóte etc.

---

[1]) Aceia erau numai asĭa numitii magiaroni si càtiva aspiranti la functiuni, pe care voiau se si-le asigure pentru tóte eventualitatile, numai acestia doriau si fortiau inpaciuirea cu ori-ce pretiu, adeca nici nu inpaciuire, ci gratia si supunere neconditionata, umilintia de sclavi, deveniti apoi liberti si libertini cá in Rom'a antica. Not'a edit.

Iara altii dicemu: si aceasta ĭi incomparabil'a maioritate a Natiunei nóstre — „Fundamentulu celu statornicu, pe carele natiunea nóstra îsi póte ridica fàra frica de a se mai teme, de a se mai resturná edificiulu fericitului seu viitoriu politicu, nu'i nasipulu, nice pamentulu rovinosu, precum sunt grati'a si promissiunile ómeniloru — in cari Natiunea romana de mii de ori s'au insĭelatu, — ci este inplinirea in fapta a statornicitului si prin legile magiare din anulu 1848 si prin Diploma imperatésca din 20 Oct. 1860 a aceluia principiu de statu „Gleichberechtigung aller Nationalitäten und Confessionen."

Si de órece acestu santu principiu chĭaru si Magiarii l'au pusu si in legile loru in fati'a a tóta lumea l'au pronuntiatu, pentruce nu'lu implinescu — fatĭa cu alte Nationalitati, cari pe bas'a aceasta a Gleichberechtigung-ului dorescu, si voiescu a face cu Magiarii vecĭnica infratire — pentruce nu'lu arata si in fapta? pentruce astépta se'si ţina Romanii egalitatea de gratia, ei cari nu numai sunt mai numerosi in Transilvani'a decàtu tóte celelalte Nationalitati la olalta socotite, da si posessiune de pamentu in Concreto, au mai mare in Trannia decàtu Magiarii, si contributiune platescu mai multa; apoi cu viatia si cu sangele seu intreitu mai mare greutate pórta, si mai mare jertfa aducu intru apararea comunei patrii, de càtu tóte nationalitatile. Pentruce dara — dicu — astépta fratii Magiari se'si ţina Romanii gratia, daca le arunca ici colea din o pàne comuna si intréga, la care ambele parti au asemenea parte, càte o coaja uscata?

Pentruce nu implinescu in fapta „jogegyenlöség?"

Aceasta retragere de a'si implini santieni'a cuventului, séu „jogegyenlöség nemzet és vallás különbség nélkül," pronuntiatu serbatoresce in legile loru din 1848 ĭĭ dà pe fratii Magiari de mincĭuna, cà ei nice la 1848 nice acuma n'au avutu si n'au cugetu curatu de o infratire adeverata cu alte nationalitati. Acésta cu fapta dovedita denegatiune a „jogegyenlöség-lui" aduce pe Magiari si pe legile loru din 1848 in discreditu, cá se nu se póta increde Romanii nice odata góleloru loru promissiuni.

Acésta stèrnesce in Romani si fundatulu prepusu, cà in legile din 1848 si in lucrarile Magiariloru, este reservatu unu spiritu si o voia si intentiune rea de o suprematie domnitóre si surupatóre de totu „jogegyenlöség-ul" de Magiari numai frase, si vorbe goale pronuntiate, care pentru unu viitoriu alu natiunei romane póte se fia prea stricatiosu.

Natiunei romane nu'i trebue gratia, nice mila, ci drepturi egale; ea nu se póte indestula cu atàta cà de o parte ici colea pe càtiva fii ai ei ĭĭ aplica in posturi, pe la Dicasterii in officii subalterne si pe la comitate, apoi cà de alta parte trist'a experientia le arata ce hotarescu Magiarii in adunarile comitateloru in contra protestatiunei si fàra consensulu Romaniloru, si facu ce vréu ei, tocma asĭa volniceste, cá si la 1848 si mai inainte de 1848 trimitu remonstratiuni la Majestate pentru incorporarea Tranniei cu Ungari'a, ba si deputati la Diet'a Ungariei; limb'a romana o eliminédĭa, si o eschidu din administratiunea publica politica etc. — cá si cand sau nu aru mai exista Romani in Trannia, sau aru fi intocma cá si inainte de 1848 supusi sub proscriptiunea legiloru Aprobatele si Compilatele, — iar pe aceia Romani, cari vorbescu in contra nefratiesciloru fapte si pretindu egalitatea tuturoru drepturiloru, îĭ denuntia si îĭ numescu de „Bujtagato.“

Acesta este „jogegyenlöség“ in intielesulu fratiloru Magiari? Prin acestea cali umbla ei se castige simpatiile Romaniloru, si pe acestu fundamentu poftescu fratii Magiari se se infratiasca Romanii cu ei?!

Póte se se afle in fapta de acestu feliu, cugetu curatu de infratire? cu conditiuni de acestea servile, se fia indestuliti bietii Romani, se se impace cu Magiarii?

Romanii voiescu se fia in patri'a loru, pentru a careia conservare si aparare aducu si facu mai mari jertfe cá fratii sei Magiari, civi adeverati, nu heloti.

Romanii dorescu a dobendi pe Magiari de frati in mosi'a comuna parintiasca cu asemenea drepturi, cu asemenea parte, iara nu de domnitori, din a caror gratia se traiasca.

Ce va dobendi Romanulu, daca o suprematia germana o va schimba cu alta magiara, unu despotismu germanu cu altulu magĭaru? Daca fratii Magiari si in acelea comitate — unde lànga 158 de mii de Romani, locuiescu numai 8 mii de Magiari — voru face si voru hotarí si vor pronuntia singuri si de capulu loru, si in prejuditiulu Romaniloru de Romani fàra de Romani, cá si inainte de 1848?

Daca in asemenea comitate sub nume de Romanu pune Guberniulu sau Cancellari'a de supremu comite unu asia romanu, in care numai magiarii, dara nu si romanii au deplina incredere, si care pentru egalitatea drepturiloru Natiunei romane, sunt mai periculosi de càtu unu neaosĭu Magiaru. Daca in asia fapte volnice — pe lànga totu „jogegyenlöség“-ul pronuntiatu cu atàta pompa in legile din 1848. Natiunea magiara si in 1861 se manifestédia de despuitóre si dómna, eara natiunea romana supusa si serva ascultatóre — putemu afla pentru Natiunea romana libertate si egalitate adeverata a drepturiloru sau garantia in contra fusiunei nationalitatei romanesci in cea magiara? Ba: si apoi:

Acestea sunt semnele binevoirei fratiloru magiari de a se infratí cu romanii?![1])

Dici, Illustrissime Domne! cà desbaterile dietei Ungariei si ale Reichsratului aru dá semne invederate, cà fratii Magiari voru se reusĭasca cu tóte pretensiunile loru, si daca magiarii ale carora simpathii le perdemu vor esi invingatori, îsĭ voru resbuna mai reu asupra Romaniloru, cá la 1848.

---

[1]) Nu exista in tóta istori'a acestoru tieri nici-o urma de simpatii unguresci càtra romani. Not'a edit.

Si apoi unde va fi sprijóna, si puterile, si aliatii nostri etc. cari se ne apere?!

Ori si cum se curga desbaterile dietei Ungariei si ale Reichsratului, si ori-si ce semne ominóse pentru Romani si bune pentru Natiunea magiara se arata acum — resultatului bunu sau reu alu loru — dupa consequentie se póte din gazetele germane si magiare vedea, — va atàrna singuru numai dela o apasare grea, si periculósa, sau dela o resolvare pentru Austri'a favoritóre a politicei din afara.

Natiunea romana nice intr'unu casu, ori care din acestea doue se se intemple, nu are de a se teme, nice de resbunarea dela 1848 nice se piarda ceva, daca ea se va ţinea passiva si neutrala, precum se si ţine si se va ţinea.

Nu in casulu dintàiu, — de care Dumnedieu ne ferésca, — cà in casulu acesta, togma aliatii Magiariloru, — cà singuri nice voru indresní, nice reusí cu Austri'a fàra simpatiile si infratienarea tuturoru colocuitóreloru natiuni, pe cari fàra de ale da tóte egalele drepturi de nationalitate si de limba, nu si-le voru putea associa, avemu mare fundamentu a crede, cà tocma aliatii magiariloru, cari au stabilitu principiulu Nationalitatiloru, voru fi in caus'a cea drépta a Romaniloru si ai Romaniloru aliati, cari daca voru cunósce, cà Magiarii centralisarea aceea si suprematia, preste alte nationalitati, care in despoticulu Regimu alu Austriei le condemnédia, si de cari voiescu a scapa, se nevoescu sub steamatulu legiloru loru celoru liberale din 1848 ale introduce, si ale impune cu sila in grumadiulu colocuitóreloru natiuni, daca dicu: se voru convinge, cà exprimarea in legile loru a egalitatei de tóte drepturile politice pentru tóte colocuitórele natiuni, in fapta este numai o satira si frasa goala, Aliatii aceia ḑicu, sau de totu îsĭ voru subtrage de càtra magiari simpatiile, sau nice de càtu nu voru suferí si nu voru ierta magiariloru effectuarea intentiunei de a'si resbuna cá la 1848 si a exercia o suprematia despotica asupra colocuitóreloru natiuni, si cá se credemu acésta, avemu mare fundamentu.

Apoi in al doilea casu — daca fratii Magiari nu voru grabí a'si infratí prin deplina concessiune a tuturoru drepturiloru egale de nationalitate si limba, bataru pe celea mai mari colocuitóre natiuni, se voru blama si isola pe sine insusi fórte tare si pentru tóte timpurile se voru slabi, eara romanii inca si in casulu acesta daca mai multu nu voru putea dobendí, acelea puţine cu buna séma nu le voru perde, pe cari le dau acuma Magiarii, sau le apromite Diploma din 20 Octombre 1860.

Nu ve va durea inima, daca fratii Magiari orbeste rediemanduse pe casurile celea schimbatóre ale politicei din afara, si pe alti aliati streini, nu pe aliatii loru cei naturali, cari sunt colocuitórele loru sorori natiuni voru amana pàna ad extrema treaba infratirei, candu cá in 1849 la Szegedin voru veni prea tardiu concessiunile celea liberale, si numai cu nereparabila loru dauna voru afla, cà fàra infratirea si collucrarea colocuitóreloru natiuni, autonomia Regatului si a constitutiunei Ungariei nu o voru putea scóte nice odata statorniceste la cale, nice comuna patria ei singuri nu o voru putea ferici. — Silitive, cari aveti la cei mai mari si mai intielepti frati magiari, mai multa incredere, a'i capacita despre tóte acestea; si primiti acestea dela mine in nume de bine, care pentru totudeauna iti remanu s. c. l.

Metropolitul Alecsandru.

Blasiu, 5 Iuniu 1861.

VIII.

Mitropolitulu Alecsandru face lui Emanuelu Gozdu cunoscutu, cà comitetulu nationalu trimite deputatiune noua la Maiestatea Sa.

Illustrissime Domne Comite Supremu!

Eu Illustritatei Tale in Cartea mea din 20/8 Maiu a. c. ti-am fostu apromisu, cà in privinti'a declararei definitive a voiei natiunei transilvane in trebile politice nationale ti-se va face cunoscuta, sau prin comisiunea nóstra permanenta nationala, sau prin mine.

Eu dara grabescu — cá pre unu prea vrednicu nationalistu — a te incunostintiá, cà comisiunea nóstra nationala, a aflatu cu cale a tramite la Maiestatea Sa jalbele sale in contra tuturoru nedreptatiloru, carii fratii magiari si sasii ardeleni le facu Romaniloru in contra vecinicei dreptati, a Diplomei din 20 Octobre 1860 si a „Jogegyenlőség-ului“, se se céra unu Congresu Nationalu, in care se'si póta formulá si aratá dreptele sale postulate, pe care le aru avé façisiu cu fratii magiari si sasi ardeleni etc.

Deputatii acestia se voru abate si pe la Pest'a, se vorbésca si se se intieléga si cu Illustritatea Ta, si cu vrednicii deputati romani despre tóte, ba se vorbésca si cu prea vrednicii magiari Déak si br. Eötvös etc. si se le spuna tóte càte debue se le scia fratii magiari, cà romanii, care in doritulu Congresu Nationalu îsĭ voru potea deplina sa voia descoperi, numai asia, si nu altmintrelea se voru poté aplecá la Unirea Transilvaniei cu Ungaria.

Cu unu cuventu, dela deputatii acestia càtu mai curèndu veti afla tóte celea care dorîmu si poftimu.

De aceea — precumu credu eu — lucru prea de folosu va fi, tocma si in interesulu fratiloru magiari, si alu intregei comunei nóstre patrii, déca Dieta Ungariei inca va sprigini, si va promová dobendirea unui Congresu Nationalu romanu, cà numai unu asia congresu póte fi in stare a representá deplin'a voia a Natiunei nóstre, si asi formulá postulatele Romaniloru, quibus? et sine quibus, nu s'ar poté face infratirea si unirea.

Despre alta cu osebita stima am onóre de pururea a remané.

Alu Ilustritatei Tale umilitu servu

Alesandru St. Sulucz m. p.
AEppu si Metropolitulu A.-Iuliei.

Blasiu in 6 Iuniu 1861.

IX.

Andreiu Mocioni càtra mitropolitulu Alecsandru in causa nationala (fàra datu).

Prea Onorate si préamate Domnule Unchiu!

Grabescu a'ti impartasi, ca fratii nostri romani din Lugosiu, si cerculu lui m'au alesu de ablegatu pentru Diet'a magiara in Pest'a. Inse — fienduca eu remanendu credintiosu principiiloru mele politice si nationale, necidecum nu me sentiu indreptatitu a merge la Diet'a ungurésca din Pest'a, si acolo candu se voru desbate trebile nationalitatiloru, a incepe si eu a lucra in numele amatei mele natiuni, fàra de ai cunóste adeveratele dorintie si postulate — am aflatu de bine a resigna acést'a misiune onorabila, respicandu in resignatiunea mea motivele, cari me indemnara la acestu pasu necesariu.

Inscientiandu-te amate Unchiule despre tréb'a acést'a am onóre a'ti tramite copia resignatiunei mele, si a te roga precum se binevoiesti a mi face cunoscutu statulu trebiloru nóstre nationali de acolo, fiendu-cà eu atàta din amóre càtra amati connationalii mei din Ardélu, càtu si din privire la devis'a cea „viribus unitis“ dorescu cá tóte pasiurile nóstre, cu càtu e cu potintia se se faca in cointielegere, fiendu naturalu cà numai cu astfeliu de modru vomu poté ajunge scopulu nostru doritu.

Recomendandume amicitiei tale remanu cu amóre si reverintia.

Alu Teu

fiu aplecatu si connationalu sinceru
Andreiu m. p.

X.

Cancelariulu com. Nádasdy multiamesce mitropolitului Alecsandru pentru cercularíulu acestuia respiratoriu de pace intre locuitorii tierei.

520—1861 Praes.

Nagyméltoságu Érsek Ur!

Vettem Excellencziád folyó hó 22-röl szolló becses sorait, a mellékelt Excellencziád megyei papságához és hiveihez intézett körlevéllel együtt.

Ezen körlevél tanusitja Excellencziád azon imádott Fejedelmünk iránti tántorithatatlan hűségét, melyről Excellentziád eddigi magatartása és tettei bőven meggyőztek, de tanusitja hazánk minden ajku népeihez viseltetett vonszalmát és szeretetét-is, melyre a lelkészeket és népet-is oly erélyesen felhivja.

Reménylem, hogy minden Főpap, ezen magasztos elhivását felfogván, és a kölcsönös kibékitésre, mely a mostani körülmények kőzt annyira szükséges, Excellencziádnak kezet nyujtván, fog müködni; a mikor-is egy jobb jövendőnek biztosan nézhetnénk elejébe!

Fogadja el Excellencziád kérem, ezen annyira érdekes körlevél közléseért, hálás köszönetemet, és azon megkülömböztetett tiszteletem nyilvánitását, melyel maradok

Excellencziádnak elkötelezett szolgája
Bécsben Karácsonhó 28-én 1861. Nádasdy.

XI.

Unu protocolu scandalosu alu conferentiei episcopiloru catolici din Augustu 1850.

„Aus dem Protocoll der Privat-Conferenzen der ungrischen katholischen Bischöffe in Gran 1850 August. Seite 34. Sessio 9.“

„Celsissimus Princeps Primas stragem ingemuit multiplicem a coeco Valachorum non-unitorum furore pluribus in locis Voivodinae et Transsilvaniae eclesiae Graeco-Catholicae inflictam, ut pote qui enecatis — horribile dictu — 300 in Transilvania Dei Ministris; eclesias devastarunt, thesauros earum depredati sunt, scholasque solo aequarunt. Narrat Sua Celsitudo Episcopum non-unitum Transsilvaniensem, plures communitates Unione junctas, huic valedicere jussisse; quo (nu se póte citi) eclesiae ad suam notitiam delato, se ejus remedium altiori loco quaesiise exposuisseque fundatam praesto esse spem non modo conservandae sed etiam propagandae Sacrae Unionis, si Episcopatus erigerentur labii Romani seductionibus incessantibus obices ponentes et Unionem provehentes, excelso Ministerio sociam operam promittente, constituit Sua Celsitudo primatialis, ut sub praesidio Illustrissimi Eppi M. Varadinensis Graeco-Catholici comissio primatialis consideret de hoc negotio tractatura, quae operi strenue se accingens, proiectum erigendorum novorum Episcopatuum sibi jam submisit. E mente hujus comissionis duo essent erigendi Episcopatus labii Romani ita ut Diaecesis Fogarasiensis numeraret parochias 1035. M. Varadinensis 227. Nagy-Banyansis 302. Lugosiensis 90. — Quibus expositis Sua Celsitudo primatialis sciscitatur, num chorus Epporum e re fore existimet, ut Episcopi congregati Suam Majestatem fine erigendarum novarum sedium episcopalium et unius Metropolitae supplices accedant?

Illustrissimus Eppus M. Varadinensis praeterlapsa turbulenta tempora dicit patefecisse necessitatem erigendarum novarum Dioe-

cesium; 40 millia Valachorum capite Saguna Eppo non unito, — Romanos se venditantes — omnes Unitos ub Unione avellere decreverunt, ut in schismate secum sub uno Metropolita unirent. Hinc sollicitudo Catholicorum! praesertim quum Saguna ad suas partes perduxerit plures olim in praesuleam auctoritatem rebelles, ideoque poenis adfectos sacerdotes Graeco-Catholicos, qui diversas Catholicis molestias facessere pergunt; libellumque Viennae luci dederit, in quo Metropolitam, non vero Patriarcham Valachis schismaticis necessarium multis evincere nititur argumentis. — Orandam ea propter esse ducit Suam Majestatem Sacratissimam, ut duos adminus erigere dignetur, novos Episcopatus, utque auctoritate Sua Regia templa Graeco-Catholicis, saevientibus turbis intestinis in Transilvania a Sua Diaecesi inique erepta, quantocius restitui jubeat.“

Acestu documentu, alu carui coprinsu vermuesce de cele mai gróse neadeveruri patente, ar fi avutu locu in vol. II-lea; dupace inse din elu s'au nascutu cele mai odióse discordii si urgia intre romani, care apoi au fost nutrite prin altele de aceeasi natura, ne simtimu datori se'lu aducemu aici — de si nu in ordine chronologica. Din vol. II cunóscemu enciclic'a primatelui Scitovsky (pag. 788). Caus'a bisericei greco-catolice romane se tractase in conferenti'a episcopiloru rom. catolici ai Ungariei ţinuta la Strigonu (Gran) adeca in resĭedinti'a primatelui in Augustu 1850. In sĭedinti'a a 9-a primatele Scitovsky, de unde pàna unde informatu, inpartasi episcopiloru adunati minciunile piramidale, cà in decursulu resboiului civilu romanii neuniti din Voivodina si Transilvania aru fi omorîtu 300 de preoti greco-catolici, le-aru fi devastatu bisericele, fondurile le-aru fi rapitu, scólele le-aru fi ruinatu; adeca pentru tóte atrocitatile, omoruri si jafuri pe care le suferisera romanii cu totii, uniti, neuniti, numai dela magiari, acum in conferenti'a episcopiloru erau incriminati si inferati numai romanii neuniti. Se exmitte o comissiune sub presidiulu episcopului gr. cat. Vasilie Erdeli dela Oradea mare, care participase la acea conferentia. Erdeli acusa greu pe episcopulu Andreiu Sĭaguna, care totu in acea epoca suplicase si densulu pentru mitropolia si pentru subventionarea clerului. Comissiunea episcopiloru a propusu si conferenti'a a decisu a se cere dela monarchu infiintiarea de doue episcopii gr. catolice noue si a mitropoliei. Curtea s'a invoitu in principiu. Mai departe scimu cum realisarea planului s'au traganatu, cum intr'aceea doctrinele asĭa numite ultramontane au invinsu in Vien'a si au scosu la cale concordatulu; in acelasi timpu aici la noi au aparutu Circulariulu din 1851 alu episcopului Alecsandru St. Sĭulutĭu, mai tardíu scrierile lui Iosif Szilagyi dela Oradea, care conformu vointiei mai inalte dela Vien'a tindea la unirea religiósa a tuturoru romaniloru chĭaru si a principateloru romane; inse cum? numai cu mijlóce cá cele coprinse in protocolulu dela Strigon, cu care tocma din contra spiritele au fost inversiunate si infuriate.

Minciunile coprinse in protocolulu confentiei episcopesci dela Strigon au fost cu atàtu mai revoltatóre, cu càtu puçinu dupa aceea, adeca indata in tómn'a aceluiasi anu 1850 gubernulu centralu si imperatulu Franciscu Iosif I june de ani 20, convinsu despre intrég'a purtare de pàna atunci a episcopului Andreiu Sĭaguna, cu diploma din 8 Novembre 1850 îlu decorà cu crucea de comendatoru alu Ordinulu Leopoldinu, eara in diploma îlu încarcà cu laude incepend cu acele dela adunarea cea mare din Blasĭu si inchieind cu suferintiele natiunei romane, prin care trecuse acésta pàna la pacificarea tieriloru.

Ceea ce intre romani batuse si mai tare la ochi a fost inpregiurarea, cà Alecsandru St. Sĭulutĭu pre cand era inca numai vicarĭu in Silvani'a se pusese in corespondentia amicabila cu episcopulu Andreiu Sĭaguna incepend cu o crisóre din 14 Iuliu 1850, eara dupace prin alegerea sinodului din 30 Septembre intrase in ternariu si in 18 Novembre din acelasi anu 1850 a fost denumitu episcopu alu Fagarasĭului, mergènd la Viena si afland ocolo pe episcopulu Andreiu, de unde pàna unde, dupa alu cui indemnu, a remasu unu secretu, destulu cà Alecsandru a propusu lui Andreiu cá se tréca la unire cu Roma si se se faca acesta archiepiscopu unitu, eara Alecsandru se remaie cá episcopu. Sĭulutĭu îsi alesese reu omulu, cà-ci Sĭaguna îĭ respunse scurtu: pentru nici-unu felĭu de demnitate si rangu nu me facu „apostatu“.

De atunci acei doi archierei n'au mai avutu di buna unulu cu altulu pàna in a. 1860. Intraceea principiile din Concordatu au inceputu a se pune in lucrare in tóta monarchi'a; ur'a si frecarile confessionali au devenitu generale; monarchi'a intréga considerata din punctu-de vedere alu pacii religionarie s'a vediutu aruncata pe o suta de ani inapoi. De alta parte gubernulu absolutisticu facuse atàta lucru bunu, cà a recunoscutu stergerea prin revolutiune a unui mare numeru de privilegii feudale, de asĭa numite tĭehale (Zünfte) si corporatiuni inchise, care ţineau ferecata industri'a si comerciulu. Chĭaru si tipografiile, alu caroru numeru, anume in Transilvani'a si in Ungari'a fusese fórte marginitu prin unu monopolu ruşinosu pentru cultur'a popóraloru, au inceputu a se inmulti in urmarea unoru legi si instructiuni absolutistice, inse liberale. Episcopulu Andreiu folosinduse de acea inportanta concessiune a sistemei absolutistice facuta civilisatiunei si culturei, in 1850 a si infiintiatu tipografi'a diecesana, care exista pàna in dio'a de astadi. Mai dintr'odata, adeca in 1850/1 infiintiaseramu si noi patru insi, eu, Ioanu Iuga, Ioanu G. Ioanu si Iacob Muresianu cu 6000 fl. m. c. alta tipografia noua in Brasĭovu, alaturea cu cea vechia de 300 de ani, si tipariamu in a nóstra orice ne convenia. Cand colo, ne pomeniramu tocma in a. 1855 cà Blasĭulu acusase la ministeriu pe episcopulu Andreiu, cà-ci vatama privilegiulu tipografiei seminariului tiparind carti bisericesci. Nici de aru fi dormitu toti blasĭenĭĭ din acea epoca cinci ani fàra a citi ceva, mai mare secatura nu aru fi pututu face. Cá si cum ei nu aru fi cititu nici Buletinulu legiloru si nici vreunu diariu politicu, cá se afle ce se intempla in monarchi'a intréga, ci inca totu îsi mai inclestau manile in monopolulu tipariului, in privilegii date la doue trei tipografii, fàra se considere, cà orice monopolu de tipografia fusese o adeverata crima comissa din partea potestatii publice asupra sciintiei, a religiunei si a moralitatii.

Fapte de acestea nu erau nicidecum acomodate nici cá se propage scopurile catolicismului si cu atàtu mai puçinu cá se sustiie si se asigure concordi'a intre fiiĭ aceleiasi natiuni. Si noi aici consideramu tóte nefericitele discordii càte au mai urmatu intre acei doi archierei numai din punctu-de vedere alu individualitatii nationale romane, ai carei fii au fost si ei, prin urmare din alu culturei nationale. Astadi se afla tipografii nu numai la cele doue mitropolii, ci si la trei episcopii romane; tóte au de lucru alaturea cu multe alte tipografii, care sunt in proprietatea intreprindietoriloru.

XII.

Infruntare data de càtra nuntiulu apostolicu dela Vien'a canonicului Ioanu F. Negrutiu dela Blasĭu in urmarea denuntiatiuniloru facute asupra lui, cà ar fi catolicu reu si chĭaru adversariu alu doctrineloru latine, deci nuntiulu îlu si provóca, cum amu dice pe din dosulu canonicescului seu capu bisericescu, cá se se justifice. Documentu fórte instructivu pentru episcopi, chĭaru si pentru popóra.

Nr. 83.

Ilustrissime Rme Domine.

Paucos ante dies, cum occasione qua de rebus istius Provinciae sermonem conferebam cum quodam praestantissimo viro, mentio inciderit de Dominatione tua Illma et Rma, quaedam accepi, quibus aegre sensi in dubium discrimenque adduci ideam effigiemque integrae illius et numeris omnibus absolutae orthodoxie et observantiae erga S. sedem quam ego de Ipsa jam conceperam, quaque tuam Dominationem repraesentare mihi posse gaudebam.

Dicebatur enim

I. quod tua Dominatio in publicis ephemeridibus „Gazeta Transilvaniei“ proprio nomine evulgaverit, Conventionem ab Augustissimo Imperatore et sua Sanctitate initam ad Greco-Catholicos non spectare, ex eo quod haec Conventio innitatur Concilio Tridentino, quod qua Concilium pure Latinum Greco-Catholici non acceptant.

II. In crimen praeterea Tua Dominatio vocabatur, quod Ipsa consiliorum, doctrinae ac simultatum societate cum iis conjuncta esset, qui dicunt, dogma de omnimoda indissolubilitate Matrimonii etiam ex capite adulterii non esse nisi merum putumque institutum

disciplinare, proindeque Greco-Catholicos ex illo non obligari: cum iis deinceps, qui autonomiam Eclesiae Greco-Catholicae adeo urgent, ut censeant, eam independenter ab Eclesia Romana sua negotia moderari posse et Synodos clericorum cum laicis celebrare: cum iis denique, qui Clericos nec Pestinum nec Romam mittendos esse putant, ne doctrinis Latinorum inficiantur, qui Clericos S. Sedi ad amussim obedientes per contemptum Latinizatores, vel Papalistas ultramontanos appellant, eosque modis omnibus insectantur.

Iam vero cum vehementer optem tuae Dominationis Caracterem et nomen intactum et immune hac super re tanti momenti permanere a quibuslibet maculis et naevis, hinc Ipsam rogo ut, super allatis Capitibus explicationes mihi opportunas suppeditet ac genuinam Ejus animi sensuum declarationem.

Interea peculiari cum observantia permaneo. Tuae Dominationis
Illmae et Rmae Humillimus servus
M. Archiep. Athen. Nuntius apostolicus.
Viennae 13 Decembris 1864.

XIII.

Scrisóre venita anonima dela Viena in Decembre 1860; se spunea inse, cà auctorulu ei fusese br. Salmen. Scrisórea respira o ura neinpacata, predice multe rele; nu ar voi se despere; dara dupa 6 ani s'au intemplatu tóte relele de càte se temuse elu. Stilu latinescu cam culinariu, cum se dice pe la noi.

P. P.

Causa nostra non bene stat! Infensissimus hostis noster, decrepitus et versutissimus Kemeny Ferentz, cujus ad politicam resurrectionem nemo supponere ausus erat, res Transilvanicas solus et unicus, in intima tamen cum revolutionariis Hungariae cointelligentia et proponit et dirimit, omnia ad statum de 1847 reducendo, Valachos vero, veluti absolutos Communistas, et ad comburendas curias et laniandos Nobiles pronos et paratos Horra Kloschka, non sine fructu denigrat. Pari successu, cointeligentiam nostri cum Moldo-Valachis finxit, et dum nos, una vice, inimicos Hungarorum infensissimos depredicat, alias, uno tamen ore, nos socios Hungaror: Klapka, Türr, et Kossuth, male consultis istis Germanis, prope solium stantibus denunciat. Conventiculis per illum quotidie celebratis, nullus Valachus (nec Saxo) unquam accitur. Unice aliquot Hungaro-Siculi, per Vay (!!) huc vocati, furore inde ab A. 1848—9, in animis recluso in nos saeviunt, extrema quaeque in „szemtelen Hunczfut Oláh fajta tentaturi.“

Cancellaria aulica (usque ad brevi consummandam cum Hungaria Unionem duratura) e tribus Magyaris et semimagyarizatis, uno Saxone et uno Romano composita; Gubernium in suis ruinis de 1848 superexistentibus Claudiopoli provisorie restaurandum; ubique nonnisi usus linquae hungaricae. Denique ut Trias perniciosissima compleatur, Diaeta magyarica, aeque modo Anni 1848, et Claudiopoli, cum 226 in circa Regalistis hungaris, deputatis trium antea Nationum Nro. 58, Quintuplo — et si etiam Taxalistae Nro. 38 addantur, omnes triplo fere superantibus composita, inter quos Valachi, si Acheronta moveant, vix 10—20 vota haberent. Hoc est Programma Kemenyii, eo unice directum, ut diaeta enormi illa Magyarorum Majoritate, prima statim hora, Unionem cum Hungaria proclament, subjugationem Valachorum et detronisationem domus Austriacae, viribus ad hoc unitis continuaturi!! Talem sane diaetam — si debiles illi Saxones acceptent, — Valachi nunquam sua ex parte mittendis Deputatis agnoscere et pro legali declarare poterunt!!

Ne minuta quidem amplius perdenda, nisi omnia quaeque et fides nostra Throno toties probata, et quies patriae, et gentis nostrae salus et honor, in omne aevum perdatur. Probus ille Schmerling jam interni et hodie adhuc Transilvaniae quoque Minister, quo ad perversitates Magyarorum reliquis longe melius informatus, separatismo illorum directe opponere intentus, per aliquos e Deputatione, apprime informandus, et instanter rogandus erit, ut Kemenyii, velut, aeque ac Vay, rebellis anni 1848, et infensi tam Germanorum quam Valachorum hostis, et praesertim Austriacae Domus inde a dieta 1834, cum Vesselényi Miklos notorii proditoris, nominatio in Cancellarium retrahantur, vel si hoc proh dolor! fieri non posset, eius Programma velut insciis reliquis Ministris nonnisi a Vay, Szögeny et Szécheny cum C. R. approbatum, ex obtutu Austriacae Monarchiae permansionis, auditis tamen praevie etiam Valachis et Saxonibus, per totum ministerium accitis etiam non Hungaris — denuo revideatur, in genere autem ad correctum illud, et prioribus temporibus stricte observatum politicum Axioma revertatur: Ut Transilvania velut propriam habens Constitutionem nec alteri Regno subjecta, ab Hungaria velut Rebellionum cum Nobilitate Transilvanica toties reiteratarum auctore, majori qua fieri potest distantia teneatur . . . Hoc omnibus ministris, exceptis Hungaris, et suae Majestati dicenda, et in Ephemeridibus Viennae et exteris absque dilatione de die in diem magis sunt demonstranda, cum Germani contra Hungaros jam satis sint exacerbati.

Sic nondum penitus desperandum, imo sperandum potius erit!

XIV.

Resolutiune imperatésca data natiunei romane din 18 Octobre 1862 in urmarea petitiuniloru anterióre, trimisa prin gubernulu tierei la adres'a episcopului Andreiu bar. de Siaguna.

26155/1862.

Nagyméltoságu és Főtisztelendö Püspök ur!

Méltoztatott ö cs. és apostoli királyi Felsége, az erdélyi román nemzet nevében, továbba a legfelsöbb engedély mellet Nagy Szeben-

ben 1861. Boldogasszonyhava 12—16-aig tartott román nemzeti értekezlet határozata következtében legfelsöbb helyre beadott 1860. Szentandráshava 7-diki és karácsonhava 10 ugy az 1861. beli boldogasszonyhava 12—16-ki nyilatkozványok és kérelmek felett, Schönbrunnbol folyo évi mindszenthava 18-ról á következendő legfelsöbb határozványt kibocsátani:

„Indem Ich der romänischen Nation Siebenbürgens, für den Beweis ihrer Loyalität, Treue und Hingebung an mein Herscherhaus, und an die von Mir sanktionirten Staatsgrundgesetze, Meine Befriedigung zu eröffnen anordne, hat Meine siebenbürgische Hofkanzlei, bei der zu beschleunigenden Erstattung ihrer Anträge, über die Zusammensetzung und Einberufung des siebenbürgischen Landtages, die diesbezüglich in diesen Vorstellungen entwickelten Anträge und Bitten, nach Anhörung des königlichen siebenbürgischen Guberniums, einer neuerlichen Erwägung zu unterziehen, und mir gutächtlich vorzulegen.

Die gesetzliche Regelung der staatsrechtlichen Verhältnisse der romänischen Nation und ihrer Confessionen hat eine der ersten Aufgaben des nächsten siebenbürgischen Landtages zu bilden.

Die Ansichten und Wünsche der romänischen Nation, hinsichtlich des ämtlichen Gebrauches der verschiedenen Landessprachen, sind bereits durch die in Durchführung meines Handschreibens vom 21. Dezember 1860 getroffenen Anordnungen Meiner siebenbürgischen Hofkanzlei berücksichtiget, wobei es bis zur definitiven Entscheidung im Wege der Gesetzgebung vorläufig zu verbleiben hat.

Ezen legfelsöbb kegyelmes királyi határozványról nagyméltoságod, mint az 1861-diki boldogasszonyhava 12—16-ig legfelsöbb engedély mellet tartott román nemzeti értekezlet egyik elnöke ezennel értesittetik.

Egyébiránt illö tekintettel maradván.

Nagymélltoságodnak

Az erdélyi nagy fejedelemségbeli királyi Főkormanyszékének. Kolozsvártt 1862 szentandráshava 3-án[1]) tartott üléséböl.

XV.

Scrisori dela mitropolitulu Andreiu br. de Siaguna cu incepere din an. 1847 si càteva dela fostii sei secretari adresate lui Georgie Baritiu.

Cea de anteia scrisóre venita mie spre a o publica inainte de a face cunoscintia personala cu vicariulu Siaguna, a fost adresata lui dr. Paulu Vasici amicului seu din anii de studiu la universitatea din Pesta si fostului meu nunu. Vasici indorsase scrisórea asia: „Me rogu se publicezi. Dumineca vinu la Brasiovu.

---

[1]) Adeca Novembre.

12 Nov. 1847. Dr. Vasici m. pr.“ Era in predilele sinodului electoralu dela Turda.

Iȣбitе Фpatе!

Dȣпъ преа ꙟndȣpatȣлȣ Dекpetȣ ꙟпъpъtecкȣ din 30 Iȣnie а. к. Npȣ Кȣpцii 3658, прin miлoctiвȣлȣ Dекpetȣ Гȣвеpпiaлȣ din 28 Окt. а. к. No. 12,868 ачеctȣi Koncictopiȣ intimatȣ caȣ miлoctiвitȣ преа Ꙟпълцata Ca Maiectate прin преа Ꙟпалta Ca pecoлȣцie Ꙟпъpъteacкъ din 24 Iȣnie а. к. преа miлoctiвȣ а cлoвozi; ка ꙟп алецереа Епiскoпȣлȣi noctpȣ, ачеа modaлitate съ съ пъzacкъ, каpe аȣ фoctȣ шi ла аппȣлȣ 1810 кȣ прiлецiȣлȣ acemenei алецepi, кȣ ачеia пȣmai скimвape, къ pecпiпцереа ꙟп преа ꙟndȣpatȣлȣ Dекpetȣ din 25 Maiȣ 1809 No. 1301 копpincъ, — ка adeкъ Епiскoпȣлȣ de алecȣ, съ съ алеагъ din cжпȣлȣ клepȣлȣi алегъtopiȣ, — съ съ ръdȣкъ шi алецереа ачаcta съ пȣ съ pectpinгъ пȣmai ла чеi din Apdeaлȣ пъскȣцi.

Каpe преа Ꙟпалtъ pecoлȣцie Ꙟmпъpъteacкъ кȣ ачелȣ adaocȣ caȣ фъкȣtȣ кȣпоскȣtъ ачеctȣi Koncictopiȣ, къ de оаре че пеntpȣ алецереа Епiскoпȣлȣi, каpe аpe съ съ цiпъ ꙟп орашȣл Тȣpda ꙟп 1-а Dекemвpie а. к. dȣпъ Калindapiȣлȣ челȣ поȣ, шi de Komicapi caȣ deпȣmitȣ Канцеларiȣл Цъpii шi Koncilиapȣл de Гȣвеpпie Konteле Лadicлаȣc Лazap, шi Секpetapiȣлȣ de Гȣвеpпie Паȣлȣc Ictвaпфi, ачелеа рждȣiелi съ съ факъ ла toцi шi фiеще кареле Пpotoпoпȣ de Епаpxia Трапciлвапъ цiпъtopi, ка ачеia — Пpotoпoпi — ꙟппреȣпъ кȣ генерал Вiкapiȣлȣ, спре алецереа Епiскoпȣлȣi каpe dȣпъ pocitiва преа Ꙟпалtъ pecoлȣцie, съ пȣ съ pectpinгъ пȣmai ла фii чеi пъскȣцi аi Apdeaлȣлȣi пеȣпiцi, ла tжmпхлȣ хotъpжtȣ съ съ афле ꙟп орашȣл Тȣpda, спре а съ ꙟпфъцоша сȣсȣ Лъȣdatȣлȣi Komicapiȣ Гȣвеpпiaлȣ М.-Сале Domпȣлȣi Konte Лadicлаȣc Лazap.

Кȣ adeвъpatъ фъpцackъ dparocte фiindȣ алȣ tъȣ
челȣ mai ciпчерȣ
Ciвiȣ ꙟп 30. Окt. (11. Noem.) Andpeiȣ Шагȣпа.

Dupace scapase dela Pesta, eara aici acasa se vediuse strimtoratu de càtra generalulu comandante br. Ant. Puchner episcopulu scrise:

Мȣлtȣ Onopate Domпȣле Pedaкtopȣ!

Афлжпdȣmъ провокatȣ прin ȣпȣ aptiкȣлȣ din Гazeta Domniei Тале Npȣл 78 а da dеклapaцiȣпеа mea, te porȣ, ка се о прimeщi, шi съ пȣвлiчi фъръ de а ꙟпtжpziia.

Кpedemi Domпȣле, къ еȣ пiчideкȣm пȣ miam пȣtȣtȣ ꙟпtiпȣi, къ вре ȣпȣлȣ dintpe фpaцii noctpi пȣ’mi ва фаче о actфeлiȣ de ꙟппȣtape, пе каpe ꙟпсъ еȣ о cȣфepiȣ кȣ ръвdape, авжndȣ фoлocȣлȣ пеаmȣлȣi noctpȣ ꙟnaintea копcцienцiei meле.

Andpeiȣ Шагȣпа,
Епiскoп.
Ciвiiȣ ꙟп 29. Окtom. 1848.

Sub apasarea legii martiale, pre cand eu me intorsesem din ecsiliu si’mi cerea publiculu romanu ca se urmezu cu Gazeta si cu Fói’a, ceea ce nu s’a pututu fàra concessiune noua dela gubernulu militariu, pentru care am trebuitu se me presentu la Sibiiu in persóna, ceea ce s'a intemplatu mai tardíu. Intr'aceea episcopulu îmĭ scrisese acestea:

Mȣлtȣ Onopate Domnȣле!

Прецȣіta скрісоареа Mȣлtȣ Onopatȣ D-niei Тале din 26-леа а. к. о amȣ primitȣ, ші amȣ възȣtȣ din tpѫпса кȣ mape mѫпгъере, челе че обсервезі пentpȣ реешіреа Гazetei ші а Фоіеі поаctpe. Dpeпtȣ ai Domпȣлȣ meȣ! къ eщі аша акȣратȣ ші ціркȣmспектȣ, ші къ ai аратatȣ Гȣберпȣлȣі intenцia Domniei Тале пentpȣ Рedакціа Гazetei; ꙟпцелептȣ ai фъкȣtȣ mai depapte, къ пȣ te ai ꙟпкрезȣtȣ ꙟп dpeпtȣлȣ ачела, каре п'аре ꙟпкъ басȣ стъtорпікȣ, чі се аплікъ dȣпъ воіа жȣdекъtоріȣлȣі. Ачеаctа пȣці zікȣ фъръ temeiȣ, пentpȣ къ me ꙟпвацъ есперіпца чеа de toate zілеле, къ dpitȣріле ꙟп прівіпца поаctpъ алtmintpeлеа се tълmъческȣ, dекѫtȣ ꙟп прівіпца алtора, — ші toatъ deскіліпареа, че ecte ꙟпtpe noi ші алціі, пȣ е алta, фъръ пȣmai къ noi пе кіеmъmȣ pomѫпі ші къ алціі се кіаmъ ȣпгȣpі, съкȣі, саci.

Фiĭ odixnitȣ din пaptemi, къчі воіȣ ꙟпбръцоша лȣкрȣлȣ ачеаctа ла локȣріле кȣвепіte, ші пȣ me ꙟпdoескȣ, къ пȣ веі къпъta ꙟпвоіре пentpȣ ediцia Гazetei.

Ꙟпсфършіtȣ ꙟці факȣ кȣпоскȣtȣ, къ Преоціmea поаctpъ ꙟппреȣпъ кȣ mine се ꙟпвіповъцеще de Гȣбернatоріȣлȣ, къ noi am фаче maxinaціі ꙟп попорȣ, ла каре am ші респȣпсȣ, аратѫnd totdeodatъ, къ protectezȣ асȣпра denȣпціаціілорȣ пе сȣпtȣ mѫпъ фъкȣte; — пеплъчереа ачаcta ші о аȣ прічіпȣitȣ пȣ пȣmai ръȣtatea dȣшmanілорȣ, чі ші кȣtezapea mea кȣ ȣпеле серіоасе deскоперірі.

Фiindȣ кȣ осебітъ dpaгоcte ші архіпъсtoреаскъ біпекȣвѫпtаре

Ал Mȣлt Onopat Domniei Тале

de tot біпеле воіtоріȣ
Andpeiȣ Шагȣпа,
Епіскоп.

Сівііȣ, 31. Окt. 1849.

Cand Acsente fusese arestatu cu scopu invederatu de a'lu perde, ceea ce se pregatise pentru mai multi prefecti si tribuni.

Mȣлtȣ Onopate Domnȣле!

Крезȣ къ din скрісоареа mai deȣпъzĭ Domпȣлȣі Dp. Васіч tpimісъ, me веі фі ꙟпцелесȣ deспре челе че am скрісȣ ꙟп прівіпца ȣпȣі Domпȣ mape.

Ꙟп zілеле ачесtе авȣі прілеціȣ а копверса ші копворбі tot кȣ ачелȣ Domпȣ, каре кȣ пъреpe de ръȣ аȣ рефлекtatȣ, къ de че се провоакъ ꙟп Гazete пȣбліче, а пȣбліка віпа apectȣіpeі лȣі Аксепtіȣ? каре аȣ проmісȣ къ dакъ е лȣкрȣ аша, о ва фаче.

Еȣ din ꙟпкредереа че amȣ ꙟп Domnia Та, ші din гріжеа чеа mape, ка прin кȣвinte пефолосіtoapie съ пȣ сtpікъmȣ ші съ пȣ ꙟпtъpѫtъm. Ꙟці deскоперіȣ пъреpea mea: къ apȣ tребȣі съ фimȣ ꙟпгъdȣitopi пentpȣ ȣпеле лȣкрȣрі каре пȣ сѫпtȣ de mape прецȣ —

deспре каре tъкѫndȣ, mai mȣлtȣ ne пȣtemȣ фолосi deкѫtȣ кpitizѫndȣne — Coram plura. Кȣ deoceвitъ чinctipe фiind

Ал Мȣлt Onopat D.-Тале

de totȣ вiнеле вoitopiȣ
Andpeiȣ Шагȣna,
Епiскоп.

Сiвiiȣ, 4. Ianȣapie 1850.

Dupa acestea au incetatu intre mine si episcopulu Andreiu Sĭaguna orice corespondentia si relatiuni personale binevoitóre, eara in loculu loru au urmatu cá din chĭaru-seninu góne asupra mea pàna in a. 1858, cand acelea s'au curmatu totu cá din chĭaru-seninu, precum vomu avea ocasiune se aflamu mai la vale undeva.

In caus'a reuniunei literarie.

Onopate Domnȣле!

Nȣ сѫntȣ ла ꙟndoiaлъ, къ ai чetitȣ шi сȣвскpicȣ ꙟmпpeȣnъ petiцiȣnea noactpъ кътpъ ꙟп. Локȣцiinцъ ч. p. a Apdeaлȣлȣi, pentpȣ ꙟпгъdȣinцъ, de a пȣtea ꙟпфiinцa o peȣniȣne лiтеpаpъ евt. tpanciлванъ, шi pecпектiве pentpȣ ꙟпгъdȣinцъ, de a ne пȣtea mai ꙟntъiȣ adȣna mai mȣлцi inшi ла ȣнȣ локȣ спpe компȣнеpеа ctatȣtелоpȣ atinгъtoape.

Потpiвitȣ dopinцei еспpece ла сфѫpшitȣлȣ petiцiȣnei пpetince, пpimiĭ ꙟп ziлеле ачестеа ачi ꙟп копie алаtȣpata pecoлȣцiȣne deла ꙟп. Пpecidiȣ алȣ Локȣцiinцei ч. p. apdeлеne, din каpea ce веde, къ Ꙟпалtȣ ачелашi пȣ ne deneaгъ de totȣ pȣгъmintea noacтpъ, чi пȣmai adaoгъ, къ фiindкъ пȣ caȣ oвcepвatȣ челе de oвcepвatȣ dȣпъ сȣnetȣлȣ §-лȣi 16 din леџеа de peȣniȣni, ачеаста съ o фачemȣ сȣплеtopiȣ, шi аша, потpiвitȣ ачестȣiашi §, съ mai сȣвшtepnemȣ Ꙟпалtȣ ачелȣiашi ꙟпкъ шi планȣлȣ шi ctatȣtеле peȣniȣnei ꙟпфiinцъnde, mъкаpȣ шi пȣmai ꙟп лineamente џенеpале.

Acta ecte o чеpiнцъ a леџеi, каpеа tpeвȣe съ o ꙟmплinimȣ dакъ воimȣ a авеа peȣniȣne; шi pentpȣ ачееа еȣ amȣ cокotitȣ, къ apȣ фi кȣ mȣлtȣ mai кopecпȣnzъtopiȣ скопȣлȣi, ка, пpiвindȣ лȣкpȣлȣ din пȣntȣ de веdepe пpактiкȣ, съ пȣ mai пepdemȣ timпȣлȣ челȣ скȣmпȣ кȣ консȣлтъpi пpecte консȣлтъpi ꙟп пpiвinцa компȣнеpii ctatȣtелоpȣ, чi съ ꙟпсъpчinъmȣ кȣ tpeaва ачеаста пpe ȣнȣ въpвatȣ caȣ doi пpактiчi шi de капачitate, каpii dȣпъ компȣнеpеа ctatȣtелоpȣ съ mi ле tpimitъ mie, шi еȣ апоi съ ле сȣвшtepпȣ фъpъ ꙟntъpziepe mȣлtъ пpecidiȣлȣi ꙟп. Локȣцiinцъ спpe ȣpmape mai depapte, ꙟпкȣnocчinцъndȣ totȣ odatъ deспpe пашii ачестiа ai mei пpe toate tpeле кoncictopie pomѫne din patpie, спpe o mai depapte ꙟпкȣпocчiinцаpe a pecпектiвiлоpȣ diечezani. Пъpеpеа ачеаста a mea ce ꙟпкȣвiinцъ шi de кътpъ алцi pomѫni de ai noctpii афлъtopi aiчеа въpвaцi de капачitate, счiinцъ шi pепȣtaцiъ; pentpȣ ачееа te пофtecкȣ Onopate Domnȣле ка пpe ȣпȣлȣ каpеле ещi cокotitȣ ꙟntpe чеi mai кomnetinцi pomѫni ꙟп tpeaва aceacta, — ка потpiвitȣ сȣnetȣлȣi opdinъцiȣnei ꙟп. Пpecidiȣ, caȣ cinгȣpȣ, caȣ ꙟп конџълеџеpe кȣ opi каpe ꙟлȣ веi афла mai dectoiniкȣ, съ компȣni ctatȣtеле ачестеа, шi съ mi ле tpimiцi апоi ꙟпкоаче спpe ȣpmape mai depapte, dapъ фъpъ amъnape, ка съ пȣ пepdemȣ din timпȣ.

Пърерea mea ꙟn прівінца ciatȣtелорȣ ecte, къ съ пъzȣimȣ a фаче dectȣлȣ лецеi; ші аша а пе църтȣрі пȣmai пре лжнгъ пеще пȣnte кжtȣ се поаte mai цеперале, фъръ de а вътъmа пре чіпева; — къчі апоі ла ꙟntъia ꙟntълnіре ꙟn реȣпіȣпе, dакъ ва фі de ліпсъ, вomȣ пȣtea скimва, modiфіка, adaoце, штерце ечt. Ꙟn сфжршіtȣ ашȣ dopі, съ пȣ се ȣіte nічі dекȣm, ла компȣперea ciatȣtелорȣ ȣпȣ пȣntȣ деспре ачееа: къ поаtе фі мembрȣ ші noі прiмimȣ вȣкȣросȣ ꙟn реȣпіȣnea noactpa пре орі ші чіne — се ꙟnцелеце aпtȣ — фъръ deoсевіре de націonaлitatе, конфесіȣпе ші цеаръ. Пре лъпгъ каре amȣ оноаре а mе ꙟnсеmпа кȣ deoсевітъ чіnctіpe

Ал Domniei Тале

de віпе воіtopіȣ
Andpeiȣ Бар. de Шагȣna,
Віеnna, 10. Іȣліе 1860. Епіскоп.

Scrisóre de mare confidentia.

Мȣлtȣ Онорate Domnȣле!

Dȣпъ копцелецерea авȣtъ ꙟці tpimitȣ ачесtȣ пакеtȣ кȣ кърці, ші adекъ 6 есеmплapе din акtеле совоарелорȣ Бісерічеі поаспе din Apdeaлȣ, ші алte 6 есеmплapе din опȣлȣ meȣ „Ісtорia вісерічеаскъ“ кȣ ачеа рȣгаре, ка dȣкъndȣte Dzeȣ съпъtocȣ есеmплapеле легate ꙟn katiфea caȣ cinгȣpȣ ꙟn персоапъ, caȣ прin Dпȣл minictpȣ Боіерескȣ съ ле predai Domnitopiȣлȣі Прінчіпе, іаръ чележалtе Dлорȣ Minictpiї ші Пъpint. Mitpoполіtȣ пре лъпгъ adъпкȣлȣ респекtȣ din паptemi. Апоі din челе врошȣрate 6 есеmплapе съ dai кжtе ȣпȣлȣ Domпiлорȣ Маіорескȣ ші Лаȣріапȣ кȣ салȣtаре amікавілъ din паptemi, ші челелалtе patpȣ кжtе ȣпа алtорȣ прietini пре карii iї щii Dta къ се ꙟnterесеаzъ de·noi.

Mai depapte te рогȣ Domnȣле, ка съ іспіteщі, оаре венitaȣ рȣгарea Cinodȣлȣі поctpȣ ꙟn mъпіле Мъріеі Сале, пре каpeа noі о amȣ фоctȣ tpimicȣ Minicteріȣлȣі ч. р. din афаръ спре а о ꙟnainta ла локȣлȣ съȣ.

Dакъ кȣmва ачееа ꙟпкъ пȣ ар mai фі cocitȣ, ші din кaȣza ачеаcta нічі Domnȣл нічі dnii Minictpii пȣ о арȣ пȣtea пpeda кamepei лецісла tіве спре перtрактаре, atȣпчі me рогȣ, ка съ се афле оаре чіне dintpe memвpii кamepei лецісла tіве, кареле ар фаче о моціȣпе пе вazea актелорȣ cinoadeлорȣ noactpe, ȣnde ла фоаia 123 се афлъ ꙟn totȣ кȣпрinсȣлȣ рȣгъmintea noactpъ кътpъ Мъріа Са, ші doаръ с’ар пȣtea tpakta ачесtȣ овжекtȣ ші фъръ cociрea рȣгъmintеі noactpe nomenite ла Мъріа Са dȣпъ ачеа aciomъ: plus valet favor in judice, quam lex in codice!

Totȣ deodatъ ꙟці tpimitȣ ші Domniei Тале ȣпȣ есеmплapiȣ легаtȣ din Ісtорia вісерічеаскъ кȣ ачеа рȣгаре, ка съ’лȣ прimeщі dела mine пentpȣ Dta, ші въzжndȣ din Tom. алȣ II. деспре кресчіпарea націȣпеі роmжпе ші челелалtе tpaktate прівітоаре ла Бісеріка роmжпъ овсчеаскъ, съ dectepці atenціа ші а алtорȣ Domni ла ачеле tpaktate ечt.

Мъ веі dеовлега Фоарtе mȣлtȣ, dакъ ꙟmі веі скріе din капітала Роmъnіеі вреo скрісоаре.

Dорindȣ ꙟntълnіре Ферічіtъ, ръmжnȣ кȣ deocевіtъ dрагосte
Ал mȣлt оnорat D.-Тале
de totȣ віnеле воіtорiȣ
Сівііȣ, 10. Іаnȣаріе 1861. Аndреіȣ, Еппȣ.

(Invitare. Cért'a cu Blasĭulu din caus'a tipografiei.)

Мȣлtȣ Оnорate Domnȣле!

Токmaі atȣnчі amȣ primitȣ mȣлtȣ ctimataці Епісtолъ din 7. Мapt. поȣ a. к. кжnd epamȣ dectinatȣ a te поФti, ка съ amжnі плекареаці ла Бȣкȣрешtі din кaȣza adȣnърії nаціоnале a ȣnорȣ върваці de Фрȣnte пеntрȣ Фачереа mъсȣрілорȣ прегъtitoаре пе сеаma Реȣnіȣnеі noactpe, deспре кареа am ші пȣблікаtȣ ꙟn nȣmъpȣлȣ челȣ mai поȣ ал ТелеграФȣлȣі роmжnȣ о ꙟnвітаціȣnе ечt. — Акȣm ꙟnсъ ꙟnцелегжndȣ din сȣслъȣdataці хжрtіе, къ mȣлtȣ оnорatȣ Domnia Та аі amжnatȣ ачеа кълъторіе пъnъ кътръ Сфіnteле Паштi, сперезȣ, къ ла ачеа adȣnаре nе вomȣ vedea ші ꙟntълni, ка кȣ пȣtері ȣnite съ ꙟnaintъmȣ ші ꙟn прівіnца ꙟnФііnцъndеі Реȣnіȣnі intepecȣлȣ naціȣnеі noactpe, кȣ каре прілежȣ апоі nе вomȣ пȣteа ꙟnцелеце mai пре ларгȣ ші deспре треава Мърішеnілорȣ.

Ачі алъtȣрезȣ конскріереа кърціlорȣ, каре леаȣ tinърitȣ кȣ спеселе сале ТіпограФіа noacтръ dieчezanъ, ші съ аФлъ de вжnzаре. — Кжndȣ amȣ кȣmпъратȣ, ші adȣсȣ ТіпограФіа ачеаста, amȣ черȣtȣ воіе deла Гȣверnȣлȣ църії ꙟn ꙟnцелесȣлȣ Лецii коnctitȣціоnале de пе atȣnчі (1850), ка съ potȣ tinърі кърці вісерічешtі ші школаре, кȣ atжtȣ mai mȣлtȣ, къчі tinограФіа amȣ dърȣitо Епіскопіеі, ші аша nȣ е проnрietatea mea, чі а Епіскопіеі. Ꙟnчепжndȣ tinограФіа noactръ a лȣкра, къчі Гȣверnȣлȣ аȣ ꙟnкȣвііnцatȣ черереа mea, Блажȣлȣ ла a. 1853 аȣ ші ꙟnчепȣtȣ a траце ла ꙟndoiaлъ, къ Іерархіа noactpa ар авеа dpептȣлȣ ачелȣ de tinъріреа кърціlорȣ вісерічешtі, ші nе-аȣ пържtȣ ла mінісtеріȣлȣ de кȣлtе. Аколо пжра аȣ аФлатȣ mape пъртіnіре, dap кȣ atжta mai mape опоziціе din naptemi. Міnіcтеріȣлȣ de кȣлtе mȣлtȣ саȣ neвoitȣ ꙟn декȣрцереа de шапtе ani, ка tinограФіа noactpъ съ о nimічеаскъ, ші mоnоnолȣлȣ челȣ інФерnалȣ съ adȣкъ асȣпра кърціlорȣ noactpe вісерічешtі, zікжndȣ Ꙟmпъратȣлȣі, къ tinограФіа Statȣлȣі ва vinde mai ieФtinȣ кърціле вісерічешtі ші школаре, декжtȣ tinограФіа dieчесаnъ. Еȣ m'am Фъкȣtȣ простȣ ші amȣ zicȣ: къ nічі о карtе вісерічеаскъ nȣ се поаtе tinърі, ші ꙟntревȣіnца Фъръ віnекȣвжntареа ші чеnсȣра архіереаскъ, ші комnetinца ачеаста пеntрȣ кърціле роmжnе de леџеа орtodoксъ nȣmai mie mi се каde, къчі еȣ сжnt Архіереȣ роmжnȣ ечt. Аша лȣntжndȣmъ аȣ venitȣ треава пъnъ ла Ꙟmпъратȣ, кареле аȣ dечidatȣ ꙟn лȣna лȣі Іаnȣаріе а. к. спре Фавоареа tinограФіеі noactpe сФаdа сȣсаtinсъ, чееа че се ва пȣбліка ꙟn nȣmъpȣлȣ віітоpiȣ алȣ ТелеграФȣлȣі роmжnȣ кȣ ȣnеле deслȣшірі Фацъ кȣ агресіȣnіле de totȣ indелікаte але лȣі Еліаd din anii трекȣці. Coram plura.

Ꙟнкъ mai алъtȣрezȣ ачi 10 Фл. пentpȣ ȣnȣ есеmплapiȣ din Протоколȣлȣ конферinцелорȣ, къчi ai noвiлȣ скопȣ кȣ прiсосȣлȣ веnitȣлȣi din ачеа кърtiчiкъ. Ръmѫindȣ шi пъпъ ла ꙟntълпiреа поастръ кȣ deосевitъ чiнctipе

Ал mȣлt onopat D.-Тале

de totȣ вiнеле воitopiȣ

Сiвiiȣ, 25. Феврȣарiе 1861. Andpeiȣ, Еппȣ.

NB. Фраtеле Васiч dopindȣ te dopeшte спре adъпостipе ла сine кȣ прiлежȣлȣ венipei ла adȣnapea naцioнaлъ.

(Diferentiele cu sasii.)

Мȣлtȣ Ctimate Domnȣле!

Ꙟпцелегѫndȣ dела dn. консiлiapiȣ Мъчеларiȣ, кȣmкъ Dta вpei съ аiвi Протоколȣлȣ конферinцеi, че amȣ цinȣtȣ ачi ꙟn zileле ачестеа din anca венipei Комitелȣi съсескȣ, шi прin ачеста фъкѫndȣ рестаȣрацii а Скаȣпелорȣ шi Dictpiктелорȣ съсешti: пentpȣ ачееа, гръвimȣ аці tpimite кесціonatȣлȣ протоколȣ кȣ ачееа, къ dоаръ вiне арȣ фi, съ пȣ'л dъmȣ пȣвлiчitъцiĭ, къчi de арȣ фi ȣnȣ че вȣnȣ de пȣвлiкаре, atȣnчi шi алte націĭ арȣ пȣвлiка ȣnȣ че acemenea.

Кȣ осевitъ чinctipе ръmѫind

Ал mȣлt onopat D.-Тале

de totȣ вiнеле воitopiȣ

Сiвiiȣ ла Бȣnа Вестipе 1861. Andpeiȣ, Еппȣ.

NБ. Овсервацiiле сinчере але Dтале ꙟn прiвinца протоколȣлȣi nostpȣ вȣкȣросȣ ле-aшi пpimi.

Jakob Muresianu, Redakteur Kronstadt. 23. März.

Baritiu wird im Namen Sr. Excellenz ersucht, allsogleich nach Hermannstadt zu kommen gegen Reisekostenentschädigung.

Popea.

(Incercare de a recastiga mosiĭa Merisĭeniloru, cá donatiune dela Constantinu Basarab voivodu si alte afaceri.)

Мȣлtȣ Onopate Domnȣле!

Am пpimitȣ iepi скрiсоареа Dтале кȣ чеа а Dлȣi Maiopeскȣ, шi m'amȣ вȣкȣpatȣ din сȣфлеtȣ, къ Dta ꙟmпреȣпъ кȣ Dn. Maiopeскȣ aшa сinчерȣ спрiжinіцi tpеава черерei поастре пentpȣ ȣnȣ ажȣtopiȣ din Pomъnia. Noi n'авеmȣ алtъ dовadъ, dекѫtȣ Ictopia пentpȣ moшia Мърiшеni. Aшĭ dopi, ка Dлорȣ челорȣ че лi caȣ ꙟnкреdinцatȣ ачестȣ овiектȣ din партеа Гȣвернȣлȣi de пресtе Карпацi, съ лi съ спȣnъ: къ noi сȣв pȣгареа поастръ пentpȣ рестitȣареа Мерiшеniлорȣ ꙟпцелеџеmȣ о anzъ вiневеnitъ de a ne pȣга de фрацiĭ nostpi пentpȣ opi че ажȣtopiȣ. Noi шtimȣ преа вiне, къ dоаръ moшia ачееа nічi къ аȣ tрекȣtȣ ꙟn пропрietatea Mitpополiei поастре, къчi ачееа саȣ dърȣitȣ ꙟn лȣna лȣi Iȣnie 1700 шi ꙟn лȣna лȣi Centemвpie 1700, aȣ ȣpmatȣ Соворȣлȣ челȣ mape, ȣnde caȣ прокiematȣ ȣnia кȣ Бiсерiка апȣсеанъ. Ȣȣ totȣшi am de гѫndȣ, съ скрiȣ Dлȣi канонiкȣ Леопхардȣ, ка съ черчеteze dȣпъ орiцiналȣлȣ Dinлоmei, къчi Петрȣ Maiорȣ поmeneшte ꙟn icтоpia ca, къ de аколо арȣ фi къпъtatȣ копie. Еар пре dn. Бърnȣцȣ лаi пȣtea Dta caȣ dn. Maiopecкȣ ꙟntpeвa ꙟn прiвinца adnoтацiiлорȣ, че сѫnt ла елȣ, шi прiвескȣ ла ачеаcтъ tpeaвъ.

Dела Оръшtie am къпъtatȣ iepi Телеграфȣ, ȣnde ce ziче: къ Domша ecte denȣmitȣ Königsrichter, Балоmiрȣ de Cenatopȣ, шi ȣnȣ Ȣнгȣрȣ de Stuhlrichter. Салmenȣ n'aȣ mȣлцъmitȣ naptida noacтръ de аколо. Акȣm pecтаȣреазъ ла Сас-Севеш, шi аша пе рѫndȣ ва ȣpma. — Konteле Miко aȣ скрiс Гȣвернȣлȣi din Ciвiiȣ, къ nȣ поate пpimi ꙟn 15. Апрiлie гȣвернареа Църiĭ, къчi Iȣpicdiкцiiле челе нοȣъ nȣ caȣ ꙟnфiinцatȣ, аша dаръ съ mai dȣкъ аktiвitatea ca гȣвернȣлȣ челȣ векiȣ шi dȣпъ 15. Апрiлie, Dȣпка шi Алdȣлеаnȣ caȣ dȣсȣ ла Клȣжȣ, еар nentpȣ Бpanȣ ce ziче, къ c'a dȣсȣ ла Biena. Timanȣ ecte рѫndȣitȣ de шефȣлȣ провiсорiȣ ла dicтpiктȣлȣ din Nъсъȣdȣ!

Ръmѫindȣ кȣ deoceвitъ чinctipe
Ал mȣлt onopat D.-Tале
de tot вineле вoitopiȣ
Ciвiiȣ, 29. Maptie 1861. Andpeiȣ, Еппȣ.

NБ. Кѫnd ꙟпкеiacemȣ скрiсоареа, еатъ къ mi-aȣ cocitȣ епicтола Dtале din 9-леа noȣ, кареа m'aȣ mȣлцъmitȣ de totȣ, шi ла ꙟntpeвареа чеа фъкȣтъ аколо, ачелȣ сфаtȣ въ daȣ: ка попорȣлȣ din Цара Бѫрсеi възѫndȣ нереспектареа dopinцei сале прекȣпоскȣte кiарȣ de Maiectatea Ca npin „tief eingreifende Reformen“ съ ꙟndpente protectȣлȣ съȣ кътръ Канчеларiа аȣлiкъ tpancilваnъ кȣ ачеea, ка съ'л adȣкъ ла преа ꙟналtа кȣноштinцъ a Maiectatei Сале. Бiне aцi фаче, кѫnd копiа protectȣлȣi o арȣ tpimite шi mie спре штiinцъ.

Ciвiiȣ, 30. Maptie 1861. Andpeiȣ, Еппȣ.

Пentpȣ крȣцареа кiелtȣелiлорȣ съ вinевoieшti a npeda Пъpint. Прот. Пеtpiкȣ скрiсорiле спре еспеdаре ꙟнкоаче, кȣ каре mъ onopezi.

1861. Chĭamare urgenta din partea episcopului prin Popea.

Redakteur Jakob Muresianu, Kronstadt. 26. Mai.
Baritiu soll unfehlbar morgen kommen, er wird erwartet.
Popea.

Multu onorate Domnule!

Unu órecare Ingineriu P. Josef Frank me róga, ca se'i dau lui o pleniputintia din partea fondurilorn Episcopiei nóstre pentru de a representa pre acelea la Siedinti'a Comitetuluĭ: „des Hütten und Bergbau-Vereins“ ce se va ţinea la Brasiovu in 1 Iuliu cal. nou.

Fiindu-cà eu asiu dori a avé de representantu la acelu prilegiu unu barbatu, carele posede increderea mea pe deplinu, precum si a eparchiei nóstre, si acestu barbatu nu póte fi altulu afara de multu onoratu Domniata, asie te rogu, ca sa binevoesci a primí plenipotinti'a mea pentru preatinsulu scopu, ce ti-o voiu espeda indata, ce me vei incunosciintiá cà o primesci.

Deputatii nostrii plecara ieri la Vienna.

Cu deosebita cinstire remanu

Alu Preonoratu Domnieitale

de tot binele voitoriu

Sibiiu, 4 Iuniu 1861. Andreiu, Eppu.

Multu stimate Domnule!

La multu pretiuitati scrisóre din 6 l. c. grabescu ati respunde: cà'mi pare reu cà nu s'au pututu incuviintia parerea Dtale pentru dn. Maioru, pentru-ca dn. Dr. Ratiu era avisatu de mai inainte ca deputatu, si asia iamu face lui acum o vatemare nemeritata cand increderea nóstra ni o amu trage inderetu dela densulu.[1] Te rog pre Dta, cá sa poftesti a conlucra intr'acolo, cá inteligintii nostrii, carii vréu se faca pretensiuni in treaba nationala spre distinctia persónei loru, se se nevoiésca a documenta simtiemintele sale la totu prilegiulu, cá romanu si inca cá romanu activu la adunari si in jurnalele nationale prin articuli etc. Drulu Ratiu scie si au vediutu tóte nevoile care ne apasa, si este de totu potrivitu pentru unu deputatu.

Eu ací amu presentatu dlui Gubernatoriu preotîmea si inteliginti'a nóstra, si ne-au tractatu frumosu; gandescu cà si Dvóstra, daca v'ati infaçisiatu la elu, nu veti fi esperiatu din partei unu altu tractamentu.

Deputatii voru pleca mane poĭmane la Vienna.

Cu deosebita iubire si cinstire remanu

Alu Domnieitale

de totu binele voitoriu

Sibiiu, 9 Iuniu 1861. Andreiu, Eppu.

Multu Stimate Domnule!

Imi pare bine, cà ai primitu invitati'a mea de a representa interesele fondeloru nóstre la adunarea societatii metalurgice, spre care sfirsitu acludu aci plenipotentia debuinciósa.

Totu asia imi pare bine pentru prilegiulu, ce Ti-a datu Gubernatorulu, fiind elu in partile Domnieloru vóstre. Am avutu si eu vorbe multe cu elu, si în sfirsitu a aprobatu positia nóstra.

Eu insa suntu in grije pentru viitoriulu nostru, cà-ci Vienna e slaba fatia cu portarea Unguriloru, de si i s'au pututu deschide ochii si urechile, de a vedea si pricepe calea, ce e unica spre mantuirea ei si a tuturoru popóreloru. — Tacerea in dieta ungurésca a fostiloru Senatori imperiali mi se pare a fi o politica adenca cu deosebire, daca 'iau in privintia cuventarea lui Majlath de totu solida si amesurata vointiei Vienei. Acesti cinci-siese Magnati au mare trecere la curte si voru lucra din tóte puterile de a reduce la mesura cea mai mica obrasniciile si oppositiile din Adressa Dietei. Me temu, cà Viena nu cumva si astadi inca se caute a multiami numai pe Unguri, pre carii îi tiene de factorii cei mai poternici pentru de a scapa din perplexitate, ce 'io pricinuescu inpregiurarile finantiale si politice-esterne. Apoi Ungurii au strabatutu la Vienna si cu acea, cà catolicismulu este in primejdie, daca Unguriloru nu se face indestulare. Episcopulu Haynald inca se provóca la aceasta. Deputatii nostri de abia au plecatu in 3/15-lea Iunie si au sositu in Vienna in 10/22 Iunie. Aceasta sciu, nu dela ei, ci dela Statthalterei-Rath Grimm, carele venise, cá se'si stramute familia sa la cele de susu. Bine veti face, daca veti trimite mie banii adunati pe seama deputatiloru, cà-ci altmintrea se voru risipi fàra folosu. Iti trimitu aci spre cetire 4 hartii Blasiane, dintre care cerculariulu de sub Nr. 4 si hartia de sub Nr. 2 cá deputatii nostri se mearga la Deak si Ötvös, nu-mi placu.

---

[1] Nu era vorba de incredere sau neincredere, ci de imperiós'a necesitate, ca dr. Ratiu se lupte di si nópte aici in tiéra pasu de pasu cu adversarii; elu era si fórte incarcatu cu purtarea mai alesu a proceseloru urbariale. B.

Cu deosebita cinstire si dragoste sunt
Al mult Stimatei D-Tale de totu binele voitoriu
Andreiu, Eppu.

Sibiu in 16/28 Iuniu 1861.

Multu Onorate Domnule!

Iti multiamescu din sufletu pentru osteneala, ce ai pusu in favórea fondeloru bisericei nóstre la adunarea actionariloru de sotietatea metalurgica. Bine dici Domnulu meu! ca interesele actionariloru suntu in primejdie; aceasta am precunoscut'o si eu mai nainte cu doi ani, dar' n'am pututu indrepta pasiulu meu, ce l'am facutu in urma multor nepastuiri morale din partea barbatiloru ai Guvernului reposatu! — Te rogu pre multu onoratu Domniata, ca se primesci asupra-ti sarcina representantului perpetuu alu fondeloru nóstre la acea societate si se intrevii la siedintia, ce mai deaprópe se va tienea. Ba inca te inputernicescu, ca daca îti iarta inpregiurarile, se te ostenesci si la Domokos si Füle pe spesele fondeloru, care eu cu multiamire ti-le voiu rebonifica, cà-ci eu aci nu am omu pentru aceasta treaba.

Mi se pare, nu mai bine stamu nici cu trebile nóstre nationale; celu puçinu nu mi se presenteadia nici o icóna inbucuratóre, cand me uitu prin perspectivulu mintei mele serace in lumea politica! Mi se pare a fi si vina nóstra càtva, cà-ci perspectivulu meu nu'mi arata nimicu bine, pentru-cà toti ne punemu in fruntea trebiloru, nu avemu centru, toti numai Generali si Duci; apoi zelotipie! fiecare va se intreaca pre celalaltu si lucra pe ascunsu! Nu sciu ce se dicu despre aceia, cari graviteadia pe ascunsu la nepotulu Unchiului? dar' eu dicu: cà nu e bine, si se ne socotimu bine, cà-ci odata ne putem pomeni nedusiti de buruenele politice a le dusĭmaniloru nostrii, carii voru raporta triumfulu, cà-ci nu suntemu una si n'avemu prieteni, n'avemu aliati. Deputatii sau induratu a raporta si Escelentiiloru Sale, dupa ce mai inainte au umplutu cu insciintiarile loru lumea intreaga. Le-am scrisu, cà dela mine se nu astepte nici o hartie si ei se nu se lase in nimica mai departe, cà-ci misiunea loru e inplinita prin admanuarea recurseloru, dar' ei totusi remanu la Vienna pàna la sfirsitulu lui Iuliu! Cu deosebita cinstire remanu

Alu Multu Onoratu Domniei Tale
de totu binele voitoriu
Sibiu in 3 Iuliu 1861. Andreiu, Eppu.

Vollmacht.

Kraft deren ist Herr Georg Baritz Fabriksdirektor von Seite der Diöcesanfond-Administration als gesetzlicher Representant der Kathedral-Kirche, der armen Kirchen und Schullehrerfonde der griechisch-orientalischen Diözese in Siebenbürgen, berechtiget, diese Fonde bei der in der Angelegenheit des Kronstädter Bergbau- und Hütten-Actien-Vereines, und der Domokoser Kupfer-Gesellschaft am 1. Juli 1861 in Kronstadt abzuhaltenden Versammlung zu vertreten und deren Interesse zu befördern.

Andreas, Freih. v. Schaguna m. p.,
Diöcesan-Bischof.
Hermannstadt den 27. Juli 1861.

Multu Onorate Domnule!

Imi iau voia de ati impartasi aceste doue hartii, cá se binevoiesci a me insciintia, ca puteavei representa fundatiunile nóstre la siedinti'a din 21 Octomvre a. c. si este lipsa de o plenipotintia noua sau ba? cá apoi se me sciu acomoda celoru ce vor fi de debuintia. Cu deosebita stima fiindu

Alu multu onoratu Domnieitale
servu deobligatu
Andreiu Bar. de Siaguna, Eppu.
Sibiiu 15 Septemvre 1861

Мȣлtȣ Onopate Domnȣле!

Пе ваzа ачестȣi Протоколȣ de конферinцъ din Блажȣ, te пофтескȣ пе Dta шi пре чеiалалцi Domni нацionaлiшti пе Жоiа вiitoape ла Сiвiiȣ, кѫnd шi dn. къпitanȣ алȣ Dictpiктȣлȣi Nъсъȣdeanȣ Бохъцълȣ ва петрече ачi, ка съ лȣкръmȣ кȣ пȣtepi ȣnite ꙟn ꙟnцълесȣлȣ ачелȣi Протоколȣ, пре кареле съ ai вȣnъtate алȣ adȣче.

Кȣ deoceвitъ ctimъ фiind ал mȣлt onopat Dtaле
de tot вiнеле воitopiȣ
Сiвiiȣ ꙟn 23. Сеnt. 1861. Andpeiȣ, Еппȣ.

Pré stimate Domnule Baritiu!

Pre candu me grabescu a'ti multiami pentru descoperirile, ce ai binevoitu a mi le face in partea 2-a a pretiuitei epistole ddto 29/17 l. c. primita numai acumu, nu lipsescu a'ti marturisi totuodata machnirea cea mai mare, ce'mi causà partea prima a acelei epistole, unde'mi spuni, cà Domni'a-Ta nu vei lua parte la Asociatiunea seu constituirea Asociatiunei nóstre! Impregiurarea acésta cu atàtu mai tare me supera, cu càtu cu ocasiunea Asociatiunei au se se tratedie si alte cause de o pré mare importantia, si cu deosebire o intrebare in caus'a nationala anume se lasà nedeslegata in conferinti'a din dilele trecute, si se amanà totu pe atuncea numai si numai cá sa fi si Domni'a Ta de façia. — Caus'a ce o aduci inainte, se me ierti Domnule Baritiu, nu este suficiinte; cà-ci puteti veni amendoi fàra cá se sufere scadere Gazet'a, a carei redigere pe timpulu acela scurtu se póte prea lesne concrede altuia, dara in scurtu, in presinti'a Domniei-Tale atàta e de neincongiurabila pe diua defipta, incàtu mai bine se nu iasa Gazet'a si se fii Dta aicea, decàtu din contra!? — Persón'a Domniei-Tale face inaintea mea càtu o suta altele, si daca nu vei fi Domni'a-Ta de façia, eu, 'ti spunu dreptu, nu voiu puté avé aceeasi incredere in ceialalti.

Deci din aceste motive eu te poftescu pre Domni'a Ta deosebitu, cá nesmintitu se vini, si te asteptu se vini!

Pre langa care cu distinsa veneratiune amu onóre a me insemna

Alu Domniei Tale

plecatu servu

Sibiiu 18/30 Octombre 1861. Andreiu, Eppu.

Vollmacht.

Kraft welcher Herr Georgius Baritiu Direcktor der Papierfabrik zu Zernesti hiemit ermächtiget wird, die Fonde des siebenbürgischen griechisch-orientalischen Bisthums zu Hermannstadt überhaupt und insbesondere a) den Fond der zu erbauenden griechisch-orientalischen Cathedralkirche, — b) den Fond der verarmten gr.-orient. Kirchen und c) den griech.-orientalischen Lehrerfond in den Versammlungen des „Kronstädter Bergbau- und Hütten-Aktien-Vereines,“ sowie der „Domokoscher Kupfergewerkschaft“ sowohl diesen als auch Fremden gegenüber rechtsgiltig zu vertreten, bezüglich der Verwaltung und Gebahrung des Vermögens, der Wahl des Betriebs-Verwaltungs-Direktors und Beamten dieses Vereines, sowie hinsichtlich aller, auf das Vermögen desselben bezugnehmenden Angelegenheiten im Namen der obgenannten Fonde jede Art von, die Natur der Sache betreffenden Erklärungen mit verbindender Kraft abgeben und überhaupt alles verkehren zu können, was er in Angelegenheiten der Eingangserwähnten griech.-orientalischen Bisthumsfonde nach seiner Einsicht nöthig und nützlich erachten wird.

Dafür verspricht die unterzeichnete Verwaltung der griechisch-orientalischen Kirchenfonde, ihm alle seine in Gemässheit dieser Vollmacht unternommenen Schritte für genehm zu halten und als von ihr selbst geschehen anzusehen.

Andreas Freiherr v. Siaguna,
Bischof m. p.

Hermannstadt am 21. October 1861.

Pré Stimate Domnule!

Fiindu ocupatu Eselenti'a Sa 'mi iau voia la insarcinarea Innaltu aceluiasi a trimite alaturea Plenipotinti'a, pentru care ne ai incunosciintiatu prin telegramu.

Pre langa care amu onóre cu cea mai mare stima a me insemna
Alu D-Tale
plecatu servu
Sibiiu 21 Oct. 1861. N. Popea.

Pré Stimate Domnule!

Dupa sunetulu unei epistole próspete, ce amu primitu numai ieri dela Eselenti'a Sa Parintele Metropolitu Siulutiu dela Viena, ai fi si Domni'a Ta inca prin Telegramu chiamatu in susu la Viena, si totu dupa insciintiarile ce le primiiu acum de curendu din Vien'a, Domni'a Ta ai avea inca astadi se te intelnesci cu mine aici in Sibiiu etc.

Fiindu-cà Escelenti'a Sa din nou 'mi scrie si mie, ca se me ducu la Viena din cause importante, pre care si mai alesu pre cele mai importante mi le va impartasi D. Bologa, la venirea s'a in diosu cu graiulu celu viu, si fiindu-cà dn. Bologa, carele au sositu ieri dela Viena inca nu mi-au impartasitu pàna acuma, si póte nici cà îmi va impartasí astufeliu de cause ponderóse; — pentru aceea me vediu nevoitu, a te ruga pre Domni'a Ta, ca se bine voiesci a me incunosciintia, camu ce cugetu ai Domni'a Ta, si ce socotesti se faci in privinti'a acést'a in urm'a provocarei primite. Acéstea ti-le scriu presupunendu, ca Domni'a Ta nu te vei intelní cu mine astadi in Sibiiu dupa avisarea primita.

Pre lànga care remanu cu deosebita veneratiune
Alu Domniei tale
plecatu servu
Sibiiu 3 Noemvre 1861. Andreiu, Eppu.

Multu onorate Domnule!

Caracterulu presentului, ce in totu ceasulu se schimba, m'au intardiatu cu darea respunsului meu la multu onoratati epistola, ceea ce o primisemu in 7 ale curgatorei.

Domnulu Bologa astufeliu mi-au descrisu situati'a, in càtu eramu indreptatitu nu numai a gandí, dar' si a crede, cà d'abia va sfersi D-sa descrierea situatiei, si se si audu si vedu mesurile favoritóre pentru noi. Asia dara vediendu cà credinti'a mea, ce amu pusu pe vorbele Domnului Bologa, remane desiérta, de si au trecutu o septamana; deci nepotendu amaná mai departe detorinti'a mea amicale, grabescu a'ti multiami (pentru) sincerile descoperiri din susu laudat'a epistola.

Debuie se-'ti marturisescu, Domnulu meu, cà descoperirile D-tale stau in cea mai mare armonia cu ale mele, ce dela inceputu le amu avutu; si daca vei combiná portarea mea de mai inainte cu acestea fasiuni ale mele, gandescu, cà vei aflá simtiementele mele de astadi in cea mai strensa consecintia cu cele de astadi.

Ocupatiunile mele multe si grele nu-'mi iarta de a'ti scrie despre mai multe obiecte, care asiu dorí a ti-le impartasí, si asia le lasu pàna la intalnirea nóstra personale, si acum îti impartasiescu respunsulu meu càtra Escelenti'a Sa D. Archiepiscopu Siulutiu in obiectulu unui jurnalu dela Vienn'a, ce deputatii au aflatu de bine a'lu infiintiá in toveresia cu „Oesterreichische Zeitung", care totu apara, numai nu si interesele popóraloru necajite. Ce folosu amu potea avea dela astfeliu de jurnalu, si totusi se luamu 200 de prenumeranti. Firesce tóte n'am vrutu se atingu in respunsulu meu, cà-ci ómenii sau nu me pricepu, sau nu vreau se me priceapa, si asia in sfersitu me clevetescu, de resplata pentru deslusirile mele sincere!

Acum inchieiu șirurile mele in sperantia, cà daca vei avea ceva spre comunicare, aceea mi-o vei impartasi, remanendu cu deosebita stima

Alu multu onoratu Domniei Tale
de totu binele voitoriu
Sibiiu, 10/22 Noembrie 1861. Andreiu, Eppu.

PS. Те рогȣ, ка съ te ꙟпгріжешti пentpȣ ȣпȣ Формȣларіȣ de Dіплоmъ пentpȣ memврії onopapi, шi съ'л adȣчі ла шedinцa чеа dintѫiȣ a komitetȣлȣi Асочіацiȣnei, саȣ челȣ пȣцѫпȣ пе ачестȣ timпȣ съ mi'л komȣnikezi.

Болога кȣ граіȣ віȣ пе inформъ: къ Deпȣtaцii кȣ Ost-West пȣ саȣ пȣtȣtȣ лъса ꙟп пічі о пегочіацiȣпе ꙟп прівінцa intepeселорȣ пaцioпaле, къчі Ost-West ecte ȣпȣ жȣрпалȣ ȣрцicitȣ ла Biena. Sapienti satis.

Mai проаспеtȣ. Actъzi mi ce скріe din Biena: Nadaждi totȣ ꙟntpeавъ пре АЕп. кѫnd ce dȣче акасъ? къ Nad. крede, къ'шi ва пȣtea алеце органе кіарȣ шi din лагерȣлȣ ȣпгȣрескȣ, шi пȣ'i плаче, кѫnd i ce спȣпе, къ ȣпгȣрії сѫnt toцi ȣnionішti; къ прomemopia фъкȣtъ de dn. АЕп. Шȣлȣц аȣ dicплъкȣtȣ лȣi Nad. пentpȣ регалішti; шi iaȣ tpimico ꙟndepъtȣ кȣ ачееа, къ пȣ о поate ꙟntpeвȣinцa! къ dакъ Міко ce ва dimiciona, ва ꙟntpa ꙟп локȣлȣ ачестȣіа Халлер Цепералȣлȣ кȣ Пап Лatzi? promoveatur, ut amoveatur.

Domnulu meu!

Cu parere de reu am intielesu din harti'a-ti, cà nu vei potea luá parte nici la a doua siedintia a Comitetului Asociatiunei. Te incredintiezu cà nu-ti poti intipui multimea nevoiloru ce intimpinu in afacerile comitetului; din actele Asociatiunei in trei septemani nu s'au tiparitu nici coal'a dintaiu. Doara nu vei invinui personalulu tipografiei pentru acestu adeveru? — Partid'a lui Axente astfeliu au lucratu la constituirea personalului oficiolatului Asociatiunei, in càtu nici-unu antiromanu n'aru fi potutu lucrá mai dusmanesce.

Se suna cà juristii seraci nu voru se concure pentru stipendii, ci voru pretinde a li se dá loru afara banii cei adunati pentru acestu scopu, si nu recunoscu, cà asociatiunea aru avea dreptulu de a commasá banii cei adunati sub numele juristiloru cu banii Asociatiunei si apoi se le asigureze stipendii. Inca si aceea vorbescu juristii, cà stipendiile aru fi menite pentru neuniti. Juristii aceia bèrfescu cu totii carii vorbescu asia si cunoscu pre cei 10 juristi, carora sau datu anticipative din banii Asociatiunei, si intre carii 10 juristi doara nici macaru unu neunitu nu se afla! Mai vreai o demoralisatia mai mare si o malitia mai proterva! — Se nu fia! Vedi Dle unde amu ajunsu! Vedi positi'a mea cea fatala, ceea ce se face si mai fatala pentru societatea in carea me aflu. Nu sciu de voiu potea fi norocosu a esecvá atàtea machinatii machiavelistice, càte am cunoscutu cà esista in jurulu Asociatiunei nóstre, si càte stapanescu pe unii, ce se tienu cu potere de factori esentiali ai natiunei si ai binelui ei! — Eu îmi batu capulu cum se indreptezu tóte; dar sciu si aceea, cà singuru nu potu se facu nimicu. De aci vei cunósce Dle! motivele cele grele, care in interesulu binelui obstescu me silescu a'ti spune: cà tare dorescu si te rogu, de este cumva cu potintia, se vini. — Eu sum fórte strictu in cele oficióse, si aici nu cautu nici la amicitia nici inimicitia, ci numai folosulu obstescu. — Deci pe bas'a acestora te rogu Domnulu meu, se vini, cà-ci din banii Comitetului nationalu permanentu îti voiu da diurne cuviintióse, cà-ci sum convinsu, cà natiunea va aprobá acést'a mesura, ce amu luatu spre cinstea ei si spre sustienerea cinstei ei.

Alu D.-Tale plecatu servu
Andreiu, Eppu.

Sibiiu 22 Decembre 1861.

Prea Onorate Domnule!

Precum de obste e cunoscutu, sau adunatu representantii scauneloru si districteloru asia numite sasesci inca in 20 Nov. 1861 la universitatea din Sibiiu, intre a caroru obiecte pertractande e si intrebarea teritoriale, care nu insemnéza alt'a, de càtu o noua impartire a tierei. — Adeveratu, corifeii natiunei sasesci vreau a face lumea se crédia, cà prin desbaterea obiectului memoratu nu voru altu ceva, decàtu elaborarea unui proiectu de o noua impartire a tierei pentru diet'a venitória; inse daca vomu urmarí cu atentiune, intentiunea jurnaleloru patriotico-germanesci, precum si a unor'a din capital'a monarchiei, nu mai incape nici o indoiala, ca prin elaborarea proiectului cuestiunatu nu voru fratii sasi alt'a, decàtu mijilocirea octroirei a Sachsenlandelui loru. — Deci aflanduse intre deputatii memoratei universitati si trei deputati romani, acestia cu privire la momentuositatea obiectului cuestiunatu nu au lipsitu a cere in privinti'a aceast'a indigitatiune dela comitetulu permanentu. — In urm'a acesteia au tienutu subscrisulu comitetu una consultare cu intrég'a inteligintia, ce se afla in Sibiiu, alu carei resultatulu fù: mai inainte de tóte se se céra in privinti'a acestui obiectu momentuosu intieleptulu sfatu atàtu alu Domniiloru vóstre, càtu si alu Escel. Sale parentelui Metropolitu Siulutiu, precum si alu Dlui vicepresiedente Basiliu Popu, alu Domnului capitanu supr. Bohatielu si jude reg. Domsia, cá a unoru capacitati recunoscute de intrég'a natiune. — Deci in esecutarea acestui conclusu îsĭ iá acestu comitetu voia a te roga si pre Onoratu D.-Ta, cá se aibi bunatate a'ti dá opiniunea (dupa càtu va fi cu potintia càtu mai curendu) in privinti'a obiectului cestiunatu, si anume: De? si pre ce base au deputatii romani a se slobozí in desbaterea intrebarei teritoriale, fàra de a periclitá interesele natiunale, ba insusi autonomi'a patriei, si fàra de a vení in contradicere cu petitiunea nationale din 25 Februarie si cu memorandulu din 5 Martie 1850 (Die Romanen III. Heft). Spre una mai buna orientare se aclude aicea unu proiectu de o inpartire noua a tierei in teritorii natiunale prelucratu de consiliariulu gubernialu Conrad Schmidt. In fine ne luamu voia a'ti face si Domniei Tale cunoscutu, cà obiectulu natiunale va vení la desbatere in universitate camu càtra inceputulu lui Ianuarie anulu venitoriu c. n. si asia aru fi fórte de doritu, cá opiniunea Domniei Tale se ne sosésca celu puçinu cu un'a sau doua dile mai inainte de a se luá la pertractare publica.

Avemu onóre a remané cu adunca stima ai D-loru Vóstre
plecati servi

Macelariu, Andreiu Baronu de Siaguna,
Secretariu. Episcopu.

Sibiiu in 21 Decembrie 1861.

Мȣлtȣ Ctimate Domnȣле!

Ꙟꙡi mȣлꙡъmескȣ пentрȣ рапортȣлȣ din 12-леа але кȣргът. прin кареле m'ai Ꙟпштiinꙡatȣ деспре декȣрсȣлȣ ші ресȣлtatȣлȣ adȣпърei, че аȣ ꙡinȣt'о Асочiаꙡiȣnea шontanictikъ дела Cz. Domokoc.

Фiреште, mъ doape inima, къчi am конкȣрсȣ ла ачеа Асочiаꙡiȣne кȣ аша mаре капitaлȣ, прекȣm ecte сȣmа de 24 de miĭ. Ꙟнсъ гѫndecкȣ, съ нȣ mъ опȣнȣ хоtърѫреi maiopitъꙡiĭ, къчi mai пȣꙡѫнȣ не вomȣ пъгȣбi; de ачеea m'amȣ хоtърѫtȣ, съ плъtескȣ перчentȣлȣ de

4 Фл. de сȣtъ ла Cz. Domокос, еар ла Füle 3 Фл. de сȣtъ. Dар аші dорі, ка съ ні се dее вреo гаранціе, къ кȣ ачестȣ сакріФічіȣ саȣ ꙟndрentatȣ соарtеа ꙟntрепrindереі Асочіаціȣнеі, ші къ нȣ вom Фі сіліці а adȣче еаръші ла анȣлȣ віitоріȣ алtȣ сакріФічіȣ ноȣ, пentрȣ къ ші аша есtе ȣнȣ че провлемаtікȣ, къ Dірекціа ачееа, кареа ꙟnainte de doi ani аȣ Фъкȣtȣ акціонарілорȣ челе mai Фрȣmoасе проспекtе de кѫштiгȣ, акȣm deodatъ съ стее ла прагȣлȣ ванкротъреі, Фъръ съ арete ꙟn кіпȣ вrednікȣ de крezътѫntȣ евенimentеле ачелеа Фаtале неаштеntate, каре аȣ nimічitȣ сворȣлȣ ꙟntрепrindереі.

Прелѫнгъ каре тъ рогȣ, кȣ конФidenца чеа mai кȣратъ, ка mȣлt стimat Dta съ репрezentezi ші mai denарте інtереселе Фondeлорȣ ноастре кȣ ꙟnцеленчіȣнеа ші tактіка чеа пънъ акȣm добъditъ.

Mai denарте din ачі алаtȣраtȣлȣ чіркȣларіȣ te веі конвінце deспре Фаtалitatea че mi саȣ ꙟntѫmплаtȣ кȣ ꙟntърzіереа ꙟmплінірeі din партеmi а dорінцеі челеі mai сФinte а D-воастръ, ка adекъ съ спріжінескȣ еȣ ка Епіскопȣ роmѫnȣ інtересȣлȣ Еспоzіціȣнеі национале, че аре а се Фаче ла Брашовȣ.

Dрептȣ есtе, къ mai ꙟnainte кȣ 2—3 zіле de плекареа mea ла Віена am primitȣ реквіziціȣнеа комitetȣлȣі Еспоzіціȣнеі, dар drептȣ есtе ші ачееа, къ еȣ Фііnd atȣнчі Фоарте окȣпаtȣ кȣ mȣлtе, am пȣсȣ ачеа реквіziціȣне ла челелалtе хѫрtіі але комitetȣлȣі Асочіаціȣнеі літераріе, ші о am predatȣ D-лȣі Bestimeanȣ, ші am плекаtȣ ла Віена, Фііnd ꙟn ачеа пресȣпȣнере, къ реквіziціȣнеа комitetȣлȣі Еспоzіціȣнеі ші аша нȣ се ва цінеа de персоана mea, чі de комitetȣлȣ Асочіаціȣнеі літераріе.

Domnȣлȣ Bestimean прочеtіndȣ ачеа хѫрtіе а комitetȣлȣі Асочіаціȣнеі, ші шtііndȣ, къ ꙟn лȣна лȣї Марtіе нȣ се ва цінеа шеdінца комitetȣлȣі Асочіаціȣнеі літераріе, аȣ Фъкȣtȣ преа віне, къ хѫрtіа сȣспоmenitъ а комitetȣлȣі Еспоzіціȣнеі adресаtъ кътръ mine brevi manu пре лѫнгъ о комітівъ аȣ tрimіс'о Консісторіȣлȣі meȣ, кареле о аȣ ші пертракtаtȣ ꙟn шеdінца чеа mai проксimъ консісторіале кȣ ачееа, къ съ іа ла шtііnцъ! Ші аша еȣ нȣmai dȣпъ че am primitȣ провокареа чеа пріваtъ а Dтале din 12-леа але кȣрг. am черчеtаtȣ dȣпъ хѫрtіа primitівъ а комitetȣлȣі Еспоzіціȣнеі, ші аФлѫndȣ-о am notatȣ, dар am ші Фост dаtоріȣ съ notȣ провока Епархіа mea спре ꙟmпъртъшіре ла Еспоzіціȣнеа националъ, че Фаче Фала чеа mai mare Брашовенілорȣ, пре карі съ'і цінъ Dȣmnezeȣ!

Пре лѫнгъ каре ръmѫнȣ кȣ стimъ deосевitъ
Ал mȣлt стimat D.-Тале
сервȣ deовлігаtȣ
Сівііȣ, 20 Маіȣ кал. ноȣ 1862. Андреіȣ, Епіскопȣ.

Domnule Baritiu!

Fiindu Escelenti'a Sa cam bolnavu, me insarcinâ pre mine, ca se ve rescriu la multu pretiuit'a-ve epistola din 10/22 Augustu a. curentu, si anumitu aceea, ca siedinti'a lunara a comitetului de siguru se va ţiné la timpulu sciutu. Mai incolo dice Escelenţi'a Sa, ca se binevoiesci a tramite cuventarea Esc. Sale, adeca originalulu dela aceea, carele se afla, dupa cumu damu cu socotél'a, la Redactiunea Gazetei, ca se o póta pune la actele atingatóre; nu altumintrelea te róga si pentru originalulu cuventarei lui Popasu, carele îmi lipsesce dela acte, de óre-ce actele asociatiunei tiparinde, nu se potu decopia din jurnale, îi face trebuintia, cá acelea se se tiparésca dupa originalele loru.

Pre langa care cu destinsa veneratiune remanu

Alu Pré on. D-tale pré plecatu servu

N. Popea,
Protosing.

Sibiiu 13/25 Augustu 1862.

Multu Stimate Dle si Amice!

Presupuindu, cà vei vrea a stí cele ce amu intreprinsu acum in urma Resolutiunei imperatesci, îti facu urmatórea incunoscintiare: 1, amu emisu Circulariulu, ce s'au publicatu in Telegrafulu romanu; 2, amu trimisu presiedintelui guberniale conte Creneville aci aleturat'a representatiune, carea, gandescu, ca are bas'a sa, si cà au fostu de lipsa a se face. Daca nu me va indestuli Clusiul, atunci voiu scrie la Viena; 3, amu impartasitu Blasiului resultatulu conferintiei, ce amu avutu cu mai multi barbati distinsi de ai nostrii pentru loculu, dioa, si numerulu membriloru dela Congresulu, ce'lu debue se'lu tienemu, si aci intre acesti barbati distinsi intielegu pe Dta, si pe Dlu Popu vicepresiedinte, Bologa etc. Ca adeca 1, se se chieme la Congresu vicepresiedintele Popu; 2, toti consiliarii si secretarii, ambii gubernialí, si scolari; 3, toti supremii comiti, supremii capitani, administratori de supremii comiti, si alti șefi politici, precum sunt: Judii regesci; 4, toti protonotarii si assessorii dela Tabla regeasca; 5, càte 20 preoti, si càte 30 individi distinsi din partea ambeloru confesiuni; 6, cá Congressulu se se tiena la Sibiiu in 21 Ianuariu (2 Februariu) 1863.

Aru fi de prisosu ori-ce desbatere mai speciale din partemi asupra acestoru puncte, cà-ci stiu, cà Dta me pricepi; totusi te rogu, cá fàra crutiare si reținere se'mi scrii despre cele ce ai afla de bine a se modifica sau altera, cà-ci eu primescu cu multiumire ori-ce indreptare si opiniune buna.

In confidentia amicabila îti facu cunoscutu inca si aceasta, cà in dilele acestea amu primitu din Belgradu o Epistola anonima, in care este caracteridiatu Eroulu de unu individu primejdiosu in tóte privintiele, cà voama sudalme si clevete asupra Sibiiului si Blasiului; si vorbesce càtra ai sei, cà Sibiiulu au vendutu neamtiului natiunea etc. Eu iti marturisescu, cà crediu epistolei anonime, cà-ci Eroulu va totu se vorbeasca, si neavendu materii solide pentru convorbiri amicabili si sociali, se apuca de bàrfele, fàra se gandeasca, cà acele suntu miserabile.

Pre lànga care amu remasu cu stim'a distinsa

Alu mult onoratu D-tale stimatoriu

Sibiiu, 8/20 Noem. 1862. B. de Siaguna, Eppu.

Multu Stimate Dle si Amice!

In legatura cu scrisoarea mea din 7-lea ale curentei[1]) îti trimitu si copia decretului guberniale; prin care mi sau impartasitu Resolutiunea imperateasca. Cu acestu prilegiu te rogu, se nu faci nici o intrebuintiare publica din hartia mea, ce am datu presidiului guberniale, pentru-cà nu aflu de bine a esi cu dens'a in publicu, pàna cand impregiurerile nu o voru cere.

Cu stima deosebita fiind in Sibiiu 9 Noem. 1862.

Alu mult stimatu D-tale

celu mai adictu
Andreiu, Eppu.

N. pres. 506/1862.

Euer Excellenz!

Ich habe die Zuschrift des hochlöblichen königlichen Guberniums vom 3. dieses Monats Z. 26135 erhalten, und in dankbarer Erkenntlichkeit für den erfreulichen Inhalt der allerhöchsten kaiserlichen Entschliessung dieselbe mittelst Zirkulares vom 2/15 dieses der Pfarrgeistlichkeit und den Gläubigen der mir anvertrauten Diözese allsogleich bekannt gegeben, wovon ich ein Exemplar hier beizuschliessen mich beehre.

Es drängt sich jedoch bei aufmerksamer Durchlesung derselben die Bemerkung auf, dass der Inhalt der allerhöchsten kaiserlichen Entschliessung mir nicht in jener Vollständigkeit mitgetheilt worden sein dürfte, welche erforderlich ist, um ein vollkommen klares Verständniss der Sache zu erhalten.

So blieben namentlich die Worte: „die diesbezüglich in diesen Vorstellungen entwickelten Anträge und Bitten einer neuerlichen Erwägung zu unterziehen“ dunkel, indem auf gewisse Vorstellungen hingewiesen wird, von welchen aber in dem mitgetheilten Contexte der allerhöchsten kaiserlichen Entschliessung keine frühere Erwähnung geschieht, was aber doch offenbar angenommen werden muss, indem sich sonst die spätere Berufung auf „diese Vorstellungen“ nicht leicht erklären, und nicht klar verstehen liesse.

Auch würde es der Deutlichkeit wegen, um Missverständnisse zu beseitigen, sehr erwünscht sein, von dem Wortlaute des allerhöchsten kaiserlichen Handschreibens vom 21. Dezember 1860 und zugleich auch von jenen Anordnungen der hohen königlich-siebenbürgischen Hofkanzlei authentische Kenntniss zu erhalten, welche in Durchführung dieses allerhöchsten kaiserlichen Handschreibens hinsichtlich des ämtlichen Gebrauches der verschiedenen Landessprachen getroffen worden sind.

Ich erlaube mir Euer Excellenz gegenüber ganz vertrauensvoll diese meine bescheidenen Bemerkungen und Wünsche auszusprechen, indem ich dabei die Folgen und Wirkungen im Auge habe, welche an die Verlautbarung der allerhöchsten kaiserlichen Entschliessung vom 18. Oktober 1862, sich knüpfen, und von dem Gedanken geleitet werde, die hochherzigen Absichten Seiner Majestät des Kaisers, und die damit verbundenen Intentionen der hohen Staatsregierung nach Kräften wirksam zu unterstützen.

---

[1]) Cea precedenta, din 8 Nov. st. vechiu, nu din 7; diferentia neinsemnata. G. B.

Es wird nämlich diese kaiserliche Entschliessung der romanischen Nation den willkommenen Anlass zur Abhaltung eines zweiten Nationalcongresses bieten, um auf demselben zunächst die dankenswerthe Kundgebung des kaiserlichen Willens bezüglich der Erledigung der unterm 7. November und 10. Dezember 1860 unterbreiteten, und dann der auf dem ersten, im Jänner 1861 hier in Hermannstadt abgehaltenen Congresse beschlossenen allerunterthänigsten Anträge und Bitten zur feierlichen Verlautbarung zu bringen, dann aber auch über die Stellung der romänischen Nation zu den allerhöchst sanktionirten Staatsgrundgesetzen, über welche sich zu äussern die Nation noch keine Gelegenheit hatte, in einer, wie ich zuversichtlich hoffe, loyalen und regierungsfreundlichen Weise mit vollster Ergebenheit für Allerhöchst Seiner Majestät den Kaiser sich aussprechen zu können.

In dieser Absicht muss mir, da ich irrthümlichen Auffassungen, welche nur Zweifel und Bedenken hervorrufen, im vorhinein mit durchgreifendem Erfolge begegnen möchte, im Interesse der guten Sache daran gelegen sein, über die obberührten Punkte bezüglich der vollständigen Mittheilung des Wortlautes der allerhöchsten kaiserlichen Entschliessung vom 18. Oktober 1862 wie auch der darin berufenen Anordnungen hinsichtlich der Sprachangelegenheit, die nöthige Aufklärung zu erhalten.

Ich erlaube mir daher die ergebenste Bitte zu stellen, wornach Euer Excellenz hochgefällig sein möge, mir diese Aufklärung, durch die erbetene Mittheilung einer Abschrift des betreffenden hohen Hofkanzleidekretes, mit welchem die mehrerwähnte Allerhöchste kaiserliche Entschliessung herabgelangt ist, wie auch einer Abschrift des allerhöchsten kaiserlichen Handschreibens vom 21. Dezember 1860 und des hierauf bezüglichen hohen Hofdekretes die Sprachen betreffend, gnädigst ertheilen zu wollen.

Genehmigen Euer Excellenz die Versicherung meiner ausgezeichnetesten Hochachtung, mit welcher verharret

Euer Excellenz gehorsamster Diener
A. br. Siaguna.

Hermannstadt am 17. November 1862.

Nr. 293.

Stimate Domnule!

Fiindcà adunarea generale a Asociatiunei tienuta la Brasiovu in siedinti'a III, aplacidase 100 fl. v. a., cu cari castiganduse cartile cele mai bune si mai interesante, se se faca inceputulu unei bibliotece pentru Asociatiunea transilvana: asia comitetulu aflà cu

cale, spre acestu scopu a denumí o comisiune de barbati priceputori, cari pasindu nemidilocitu in coîntielegere, se se consulteze inpreuna asupra aceloru carti, care aru fi mai de neaparata nacesitate, si mai interesante spre a se castigá cu sum'a susnumita in folosulu bibliotecei Asociatiunei; totu deodata avù placut'a ocasiune pre stimat'a Dta a te denumí de membru acestei comisiuni.

Comitetulu tienendusi de o placuta detoria a te incunoscienti'a despre ast'a denumire: totu deodata te poftesce, spre realisarea acestui scopu mai susu-amintitu a te pune in cointielegere reciproca cu ceialalti domni, membrii acestei comissiuni.

Din siedinti'a Comitetului Asociatiunei tienuta in 4 Nov. a. c.

Ioane V. Rusu m. p., Secr. II.
Br. de Siaguna, Presiedinte.

Sibiu in 28 Novembre 1862.

Multu Stimate Domnule!

Iti impartasiescu aci aclus'a scrisóre spre cetire si intrebuintiare dupa parerea Dtale.

Wiskotzil se vede a cunósce bine lucrulu, si imprejurarile de acolo, numai me temu, cá nu cumva se fie si elu in caracteru ca Manlicher!

Remanendu cu deosebita cinstire Sibiiu 13 Ianuariu 1863

celu mai adictu
Andreiu, Eppu.

Multu Stimate Domnule!

De multu nu tiamu scrisu, si cu deosebire nu tiamu respunsu la epistolati cea interesante din 23/11 Novembre a. tr. dar aceasta amu facutu in convictiune, cà Dta cunosci parerile mele despre conchiemarea Congresului nationale. Ear acum numai atàta observediu, cà de ne-amu fi lasatu noi Archiereii de pracs'a cea pàna acum observata, aru fi debuitu se octroemu unu modu nou de alegere. Insa eu nu me simtu indreptatitu la nici o octroare pàna atunci, pana cand nati'a in form'a legale nu m'aru inputernici pe mine cu unu asemene lucru. Pàna cand natiunea nu'si va retrage increderea sa, ce cu atàta solemnitate la adunarea cea numerósa din a. 1861 o au manifestatu càtra Archiereii sei, cei stà in putere, pàna atunci noi Archierii suntemu datori se lucramu in interesulu natiunei dupa convingerea nóstra, si suntemu datori a ne rectifica ori-si cand, daca vrea natiunea. Ce de bine aru fi, cand si altii aru fi de aceasta parere! si cand n'aru iesi in publicu cu nimicuri. Eu sumu tare resolutu a nu conchiema din partemi congresulu, daca program'a nóstra archierésca nu se va incuviintiá in totu cuprinsulu ei.

Nu'mi place nici-de-cum parerea corespondintelui din Concordia despre amploiati.

Voiu se crediu, ca Dta ai observatu politica mea misteriósa din articululu la anulu nou; m'amu ascunsu, cá si Moisi vrèndu se dee natiei sale legi de mantuire! — In genere numai amu amintitu acolo despre tentatiuni, si intr'adeveru in locu se scimu, ce vremu, ne aflamu in tentatiuni, cà-ci nu cutedĭamu se punemu man'a la unu ce positivu.

In sperantia, cà nu-mi vei lua in nume de reu, te rogu cu tóta increderea, cá se binevoesci a me representa in 3-lea Febr. a. c. la adunarea Societatei din Sz. Domoncosiu, spre care sfersitu iti si trimitu plenipotenti'aací alaturata.

Fratele Vasiciu inca ne-au parasitu, acum ne-amu imputinatu de totu, si din caus'a aceast'a n'amu pututu tiené siedintia la cele din urma doua luni.

Anulu nou iti gratulediu, ca cu intreaga'ti familie si cu toti amicii se'lu petreci sanatosu si ticnitu, remanendu cu deosebitu respectu

Alu Multu Stimatei D-Tale
celu mai adictu
Sibiiu 9 Ianuariu 1863. Andreiu, Eppu.

Multu Stimate Domnule!

Nu tiamu multiamitu pentru dragostea cea mare, ce mi-ai aretatu prin mult pretiuitati hartie din 1/13 ale curentei, si eata cà vinu cu rogare noua, adeca se ai bunatate a me suplini si la continuarea celoru nesevarsite de mai nainte. Eu m'am intardiatu cu acésta epistola, cà-ci amu multu lucru, multe griji si multe necadiuri, dar numai unu capu. Iti marturisescu, cà puçin me potu ocupa cu treaba dela Domoncosiu, si Fülepu, dar atàta amu priceputu si eu, cà administratia este perfida. Eu in Bilantiulu anului trecutu nu aflu insemnarea adaosului, ce l'amu platit 4 pcent.

Apoi se dice in ratiotiniu: für verkaufte 2523 Ztr. 72 ℔ eine

Brutto-Einnahme von		195.954 fl. 92 cr.
hievon die Frachtspesen a	10.113 fl. 72 cr.	. 11.078 fl. 22 cr.
Sensarie	964 fl. 50 cr.	
bleibt eine Netto-Einnahme von		. 184.876 fl. 70 cr.

si totusi actionariloru li se scotu ochii cu 0.

Pre lànga tóte me declaru a priimi die neue Zubusse 25 fl. dar me rogu se midilocesci o comissiune, carea in fati'a locului tóte se le cercetedie, si la carea se fia de fatia unu consiliariu guberniale — Fachmann — pentru carele se se faca rugare la guvernu. Dlu Lazar ar fi competente aci. Eu asi scrie gubernatoriului. Celalte, ce asi avea a'ti scrie in acestu obiectu, le trecu cu tacerea, cà-ci amu tóta increderea in Dta!

Acum viu se'ti facu cunoscutu, cà astadi amu primitu o scrisóre privata dela gubernatoriulu, in carea imi scrie: Se. Majestät der Kaiser haben mit Allerhöchster Entschliessung vom 15. dieses die Abhaltung einer romänischen Nationalconferenz in Hermannstadt zu gestatten geruht.

Asia dara Congresu vomu avea, si dóra pe 20/8 Aprile se va putea conchiema. Fii bunu, si scriemi parereati pentru timpulu Congresului, cà-ci voiu scrie si la Blasiu si Clusiu.

Fratele Vasiciu septamana viitóre va sosí la Dvóstra.

Pre langa care sumu cu deosebita amore si stima

Alu mult onorat Dtale adictu amicu

Sibiiu 23/11 Febr. 1863. B. Siaguna, Eppu.

NB. In privintia reorganisarei administratiunei financiale a gimnasiului, daca te poti imprieteni cu cele ce am scrisu Brasioveniloru, te rogu, se le dai loru deslucire.

Pré stimate Domnule!

Escelenti'a Sa fiindu impedecatu tocma acuma, me insarcinà pre mine de a te incunosciintia, in urmarea pretiuitei Dumnieitale epistole de deunadile: ca acelu-asiu se invoiesce la 25% Zubusse, pentru capitalele ce le avemu noi la societatea „Domokos“, pre lànga conditiunile acelea, pre care le vei afla Domniata mai favorabile dupa intieleptiunea Pré St. Domniei-Tale.

Ne avendu de astadata altele de insemnatu, amu onóre a me insemna alu Pré On. Dtale plecatu servu

Sibiiu 10/22 Febr. 1863. N. Popea, Protos.

Multu Onorate Domnule!

Insciintiarea multu onoratu Domniei-Tale din 4/16 ale curentei au fostu pentru mine fórte inbucuratóre, cà-ci imi dici: cà dupa resultatulu castigatu in adunarea de pre urma a asociatiunei metalurgice ai inceputu a spera bine despre acea intreprindere. Una imi pare reu, cà proiectulu nostru pentru unu comisariu guberniale, carele se fia unu Fachmann, dara nu unu paradeur, cum au fostu Clesius, nu l'au priimitu toti, si noi amu remasu in unitate.

Proiectulu de programa si de regulamentu pe seama conferintiei tienende l'amu cetitu cu atentiune, si amu gasitu cu cale, de alu comunica cu càteva capacitati alese spre darea de parere, si cumu ilu voiu recapata cu opiniunea dloru, numai decàtu iti voiu rescrié si in acestu obiectu.

Eara pàna atunci primesce afidarea stimei mele deosebite, cu care amu remasu

Alu Multu Onoratu Domniei-Tale

de totu binele voitoriu

Sibiiu 9/21 Martiu 1863. Andreiu, Eppu.

Pré Onorate Domnule!

Candu eramu se'ti respundu si la a dou'a parte a pretiuitei epistole din 4/16 Martiu in privinti'a programei si a regulamentului, care mi le ai impartesitu, amu primitu si a dou'a epistola cu datulu 2-lea Aprile c. n., și asia iti respundu acumu la amendoue.

Despre resultatulu adunarei metalurgice vomu avea prilegiu a ne convorbi, candu te va aduce Ddieu la Sibiiu.

In privinti'a programei si a regulamentului am a'ti comunicá, cà dela fratii Clusieni amu primitu acea descoperire, cà ei nu suntu de parerile desvoltate in acele doue hartii, ei credu, cà va fi destulu, daca presiedintii voru manutienea regulele generale, ce la alte asemenea adunari, precumu este a nóstra, inca suntu in vigóre.

Intr'aceea mi-au tramisu si Escelenti'a Sa D. AEppu Siulutiu o programa spre vedere, si tiparire; dara eu, pe basea opiniunei Clusiene, ba si a altoru mai multi inteliginti de ai nostrii, i amu rescrisu, cà treab'a acést'a se se amane pàna la intelnire in Sibiiu cu mai multi alti inteliginti.

D. consiliariu aulicu Moldovanu me insciintià, cà Mercuri dupa Pasti va sosi la Sibiiu, si cà doresce, cá se se tiena un'a sau doue consultari inainte de 19-lea Aprile, si cà s'aru bucurá, daca P. O. Domniata ai veni la Sibiiu mai de timpuriu. Tóte acestea ti le aducu la cunoscintia cu aceea, cá se binevoiesci a grabi la conferintia cu doue trei dile mai nainte, spre a se putea pregati cele trebuincióse.

Pre lànga care cu distinsa veneratiune remanu

Alu Pré On. Domnieitale plecatu servu
Sibiiu 6-lea Aprile 1863. Andreiu, Eppu.

Multu onorate Domnule!

Earasi vinu a te incomoda in sperantia, cà nu'mi vei lua in nume de reu. Dara mainainte de tóte iti marturisescu, cà a'si avea multe se conferediu cu Domnia-Ta, insa nu sciu, cumu se aflu ocasiune pentru intalnirea nóstra. Eu nu potu calatori la Brasiovu, cà-ci n'amu candu, eara Domnia-Ta nu poti veni la Sibiiu; de aceea nu mai remane alta, decàtu se ne pregatimu cu parerile nóstre, si intalnindune se le impartasimu unulu altuia.

Nu este indoiala despre aceea, cà nu aru fi timpulu presinte de totu provocatoriu la activitate, si lucrare; insa dupa parerea mea se pierde vocea provocatórie a presintelui si se face vocea celui ce striga in pustie, candu vedemu, cà suntemu inprastiati, si centrulu nostru este mai multu unu ce imaginariu, decàtu reale.

Acum vinu la obiectulu si mai fatale. Debue se platescu Zubusse, dara eu nu me sciu afla in astfeliu de calculatii; si asia parte pentru aceasta imprejurare, parte cà-ci amu fost absente, si intorcèndume dela Viena amu avutu prea multe ocupatiuni oficióse, si m'amu intardiatu cu platirea ratei dintaiu din Zubusse: pentru aceea cu confidintia amicabile te rogu pre Multu Onoratu Domnia Ta,

1. ca se primesci aceste doue obligatiuni interimale, si la Societatea metalurgica de acolò se platesci dupa ele pentru a. 1862 càte 200 fl. in suma 400 fl. val. austr. si se ceri schimbarea obligatiuniloru interimali cu alte statornice;

2. a me incunostintia, càtu are fondulu bisericei catedrale dupa zwanzig sechshundertelkux — fondulu bisericeloru serace sechshundertelkux — si fondulu Invatietoriloru dupa sechshundertelkux se plateasca pe lunile Maiu si Iuniu 1863 precumu si pentru ratele, ce voru mai fi.

Fondulu bisericei catedrale are la societatea metalurgica 20.000 fl. — alu bisericeloru serace face 1000 fl. si acumu cu depunerea celoru 200 fl. va avea 2000 fl.; — fondulu invatietoriloru asisiderea au avutu pàna acumu 1000 fl. earu cu depunerea celoru 200 fl. are 2000 fl.

Pre làngа care rogandume si mai odata, a nu'mi lua in nume de reu aceasta incomoditate, si a fi incredintiatu despre deosebit'a stima, ce o amu càtra Multu onoratu Dta, amu remasu

Alu Multu onoratu Domniei-Tale
de totu binele voitoriu
Sibiiu 17/29 Maiu 1863. Andreiu, Eppu.

Herrn Georg Baritz in Kronstadt.

Den 15. dieses ist die Eröffnung des Landtages.

Hermannstadt, 13. Juli 1863. Andreas, Bischof.

Episcopulu Andreiu lui dr. P. Vasici pentru G. Baritiu.[1]

Iꙋвite Фрate!

Стърiле dinпрежꙋрꙋ ꙟп каре пе афлъmꙋ actъzi, ꙟп легътꙋръ кꙋ позiцiа mea, аша аꙋ adꙋcꙋ кꙋ cine, кѫt actъzi ꙟп 4. Априлiе к. п. am плекatꙋ de акасъ кътръ Дева шi пърцiле de аколо, ꙋnde, кѫtꙋ mъ воiꙋ zевовi ва аръta tревꙋiнца, ꙟпdъръпtꙋ ꙟпсъ акꙋm deodatъ пꙋ me воiꙋ ꙟпtoарче, чi de аколо воiꙋ кълъtopi спре Карловiцꙋ ла Сфiнцiре. Ачеаcta фъкѫndꙋцi кꙋпоскꙋtꙋ te рогꙋ ка кѫtꙋ mai кꙋрънd te вei ꙟпtълпi кꙋ dп. Барiцꙋ, съ'i спꙋi, къ eꙋ dꙋпъ ꙟпцелесꙋлꙋ mai mꙋлtopꙋ рѫndꙋелi mai ꙟпалte акꙋm mai de кꙋръndꙋ пpimite, ꙟл рогꙋ, ка пꙋ кꙋmва съ пꙋвлiче чева decпре кълъtopia mea ꙟп вреo парte саꙋ алta, спре ꙟmпъчꙋiреа попорꙋлꙋi ꙟпtрепрiнсъ, прекꙋm пiчi decпре плекареа mea ла Сфiнцiре — каре о am фъкꙋtꙋ eꙋ кꙋпоскꙋtъ преоцimei прiп чiркꙋларе. Рофtindꙋвъ mai пре ꙋрmъ totꙋ вiнеле, сꙋnt кꙋ adевъраtъ iꙋвiре Ал D.-Тале

кредinчос прietin
Сiвiiꙋ, 4. Априлiе 1848. Андреiꙋ Шагꙋна.

NБ. Ерi аꙋ ꙟпкеiatꙋ Сасiï ꙟп копклꙋzꙋлꙋ лор:

1. къ пре вiitopiꙋ ворꙋ фi ромѫпii прiмiцi шi ла Дрегъtopii шi ворꙋ авеа шi dрепtꙋлꙋ алецерii фъръ deскiлiпiре de релiцiе;
2. съ прiмескꙋ ꙟп Цехꙋрi;
3. Рреоцimea съ капеte Порцiе капопiкъ;
4. Преоцimea ромѫпъ съ аiвъ ачеле dрепtꙋрi персопале, каре ле аре шi Преоцimea съсаскъ.

---

[1] Scrisóre aflata numai de curend intre chartiile lui Vasici. B.

XVI.

Epistole de ale episcopului Andreiu càtra mitropolitulu Alecsandru de cand se inpacasera.

Escelentia Ta!

Viu a Ve insciintia pre Escelentia Ta despre intórcerea mea acasa. Si dupa ce Ve dicu, cà sanatosu amu ajunsu la ale mele, nu potu a nu innoi recunoscintia si multiamita mea pentru ospitalitatea cea essemplara, de carea Escelentia Ta mai invrednicitu, si prin aceea ai indulcitu amarulu dileloru in care traimu.

Aci ajungandu amu aflatu numai decàtu mahnire si suparare la ai nostrii din pricina iurisdictiunei sasesci, carea totu antipatrioticu tracteadia pre ai nostrii. Si asia s'au aflatu de bine a denumi pre DD. Bologa si Macelariu de deputatii impopulatiunei romane de aci, cá se mearga la gubernu, cancelaria aulica si la imperatu, si se arete in ce anarhie impingu sasii pre romani, si in sfersitu se petitionedie pentru cea mai curanda tienere a dietei in Ardealu.

In sfersitu la celelalte chartii ale Escelentiei Tale voiu respunde càtu mai curendu, daru si pàna atunci amu onóre a remanea cu deosebita cinstire alu Escelentiei Tale

plecatu Servu
Andreiu Bar. de Siaguna, Eppu.

Sibiiu, 9-a Maiu 1861.

P. S. Tramiterea deputatiloru prementionati deocamdata s'au sistatu din niste motive pré insemnate. Despre tóte acestea voiu avé onóre a te incunosciintia pre Escelentia Ta.

Nr. 12/1861.

Escelentia Vóstra!

V'amu primitu multu stimata scrisóre a Escelentiei Vóstre ddto. 13 Nov. a. c. prin care a'ti avutu bunatate a me incunosciintia si pe mine despre acelu din partea Escelentiei Vóstre si celorlalti barbati romani aflatori in Viena — cu unanimitate efeptuitu conclusu in privintia angagerei unui organu publicisticu germanu pentru o cuviinciósa aparare a intereseloru nóstre nationale. — Idea aceasta de a ne ingrigi despre tóte medilócele prin care s'aru puté apara onórea Natiunei, si mai cu sama in timpulu de fatia, care e timpulu regeneratiunei, si in care Natiunea se incórda din tóte puterile spre a'si intemeia unu viitoriu mai ferice, e adeveratu salutara, si asemenea recunoscu si eu, si asia credu cà totu adeveratulu si bine simtietoriulu romanu — va recunósce necesitatea de a avé unu organu publicisticu germanu pentru o energiósa aparare a adeverateloru si justeloru nóstre interese nationale. Insa cu tóte acestea trebue se'ti marturisescu Escelentia, cà in privintia angagerei diariului Oesterreichische Zeitung sau si ori carui diariu strainu — fie acesta de ori si ce renume, — si mai cu séma in privintia celui pomenitu, dupa o mai lunga judecare a acestui obiectu fórte momentosu, — mi sau ivitu càte si mai càte indoieli, si tocma cu privire la momentositatea intrebarei subversinte amu aflatu de lipsa a comunica cele impartasite in memorata scrisóre a Escelentiei Vóstre comitetului permanentu — ca unu singurului competinte foru decidietoriu in causele nationale, — si Ve descoperu Escelentia, cà si comitetulu permanentu cu mine a aflatu mai multe indoieli in contra angagerei unui diariu strainu pentru apararea adeverateloru nóstre interese nationale si mai cu séma in contra diariului Oesterr. Zeitung si acestea suntu camu urmatórele: Unu diariu strainu e si va remanea totu-déuna strainu, cá atare ne va apera interesele nóstre numai pàna atuncea, pàna candu vomu fi in stare a'i aduce jertfele promise, si acestea intru adeveru cu privire la tóte jurstarile in care ne aflamu nu suntu de atare natura, cà se putemu spera, cà le vomu puté implini intr'unu timpu mai indelungatu, si asia e lesne, ba fórte lesne de prevediutu, cà indata ce voru inceta promissiunile nóstre, nu numai cà va inceta si organulu angagiatu a ne apara interesele nóstre, ci din contra va fi celu mai aprigu aparatoriu alu intereseloru contrare ale inimiciloru nostrii. — Cà-ci scimu cu totii din esperintia càndu si pàna càndu unu diariu strainu ne apara, pàna atuncea, pàna càndu ii dai si pàna candu altulu nu'i dà mai multu. — Apoi asia ceva putemu se presupunemu cu atàtu mai vertosu despre diariulu Oesterr. Zeitung, alu carui redactoru, dupa cum amu vediutu din desu pomenit'a scrisóre a Escelentiei Vóstre — insusi marturisesce, cà apara totu-deodata si interesele celoru mai incarnati inimici ai nostrii, si inca isi stipuleadia si acea conditiune: cà numai acei articuli ii va primi, cari nu voru vatema pe sasi; cum intielege domnulu redactoru conditiunea aceasta, adeveratu nu sciu, destulu cà e fórte flexibila, si se póte intielege sub aceea, o insusi vatemare a intereseloru sase, a caroru nevatemare nesmintitu si totudeauna va fi o vatemare a drepturiloru si intereseloru nóstre. O alta indoiala in contra angagerei unui diariu strainu, si in specie in contra lui Oesterr. Zeitung mai e si aceea, cà tocma acesta e unulu dintre cele mai puçinu vediute in monarchi'a intréga, asia dara prin angagiarea lui amu castiga — cu privire la jertfele ce le pretinde acelu diariu dela noi — fórte puçinu. — Apoi daca vomu lua la unu scrutiniu aprigu tendintiele pomenitului diariu, si pe ale nóstre, — pe lànga care trebue se remanemu conformu cu conclusele conferintiei nóstre nationale — trebue se marturisescu, cà mi se paru mai multu sau mai puçinu contrarie unele altora, — In fine cea mai principala indoiala ce amu eu — si asemene si comitetulu permanentu — in de obste in contra angagerei unui diariu strainu e aceea: cà o atare angagiare ori si cum nu se póte face cá se remana unu secretu in deplinulu intielesu alu cuventului, si indata ce nu e acesta, dupa slab'a mea parere, tóta apararea nu cumpaneste mai nemica; ba din contra amu perde fórte multu din vadia inaintea celoru mai de frunte barbati.

Daca e insa vorba de unu organu publicisticu germanu pentru apararea justeloru nóstre interese, care aru avé se easa in capitala monarchiei, si a carii necesitate imperativa — precum amu disu — e nenegavera, — imi iau voia Escelentia a Ve descoperi, cà eu din partemi asia credu, — si de aceasta opiniune e si comitetulu permanentu, — ceva mai tardíu adeveratu, insa cu atàta mai siguru ne vomu ajunge scopulu defiptu si fórte laudaveru atuncea, candu amu avé unu atare organu alu nostru propriu, de si acesta aru esi in tóta septemana numai de trei multu de patru ori pe septemana. E adeveratu, cà spre asia ceva se poftescu jertfe mai mari, ca cele ce pretinde redactorulu fóiei Oesterr. Zeitung; insa pe lànga tóte acestea, daca vomu lua la o drépta consideratiune folósele resultande din una si ceialalta intreprindere, mai cà imi vine ale numi pe acelea mai suferibile decàtu pe acestea. — Apoi mai credu si aceea, cà unde e vorba de apararea intereseloru nóstre nationale, nu trebue, si nu póte se ne sparie marimea jertfeloru necesarie, numai zelu se avemu, si acesta multiamita ceriului, nu'lu póte denega nime barbatiloru aceloru, pe cari iau pusu provedinti'a in fruntea natiunei, precum si intregei nóstre inteligintie din monarchi'a austriaca.

Deci Ve rogu Escelentia se aveti bunatate a impartasi cuprinsulu acestei scrisori si cu ceilalti meritati barbati ai natiunei nóstre din Viena, si daca s'aru primi proiectulu comitetului permanentu pentru infiintiarea unui organu propriu, se aveti bunatate Escelentia in comuna cointielegere cu barbatii nostrii de acolo, a dispune totu-deodata despre tóte pregatirile debuincióse spre a ne puté vedé càtu mai curendu in acea placuta pusetiune de a ne vedé organulu doritu infiintiatu si anume: 1. Ve rogamu cá in numele natiunei se poftiti pe Domnulu Petrino la unu sacrificiu cá acela, cá se binevoiasca a depune cautiunea pentru jurnalulu nostru. 2. A provoca pe D. Babesiu de a se declara in privintia primirei redactiunei si a onorarului pentru sine si colaboratori. 3. A pofti totu pe D. Babesiu de a afla care dintre tipografiile de acolo aru tipari mai eftinu jurnalulu nostru. Despre resultatulu acestora se binevoiti a insciintia pe comitetulu permanentu, ca se lucre mai departe pentru cea mai curenda infiintiare a cuestionatului obiectu.

Remanu cu deosebita veneratiune

Alu Escelentiei Vóstre plecatu servu

Andreiu br. de Siaguna,

Episcopu.

Sibiiu 19/7 Novembre 1861.

Nr. Praes. 160—1863.

Escelentia!

Astadi este a dou'a di, de candu posedu multu pretiuita-ve scrisória din 27 Februariu a. c. Nr. 129 si numai in acestu minutu sum in stare a ve respunde din caus'a, cà-ci Sambata in 16/28 Februariu capetai din Clusiu sér'a la 9 ore telegramu, unde mi se dice: cà in cercurile datatóre de mesura se socotesce duminec'a Tomei de unu tempu pré tardiu pentru tienerea conferentiei nationale si cà prin epistola ce o voiu primí in 1-lea Martiu mi se voru spune mai pre largu motivele acelei pareri din cercurile datatóre de mesura. — Insa epistol'a promisa nici in 1-lea, nici in 2-lea Martiu nu o capatai, ci astadi vrendu a merge la siedintia comitetului; din epistola aceast'a am vediutu, cà se asteapta dela noi, se gandimu si la dieta tierei, carea la olalta cu conferinti'a nóstra nu se póte tiené, din care privintia se doresce, cá se grabimu cu tienerea conferentiei nóstre.

Deci dara finindu siedintia comitetului, viu avé impartasí parerile mele in privintia intrebariloru celor doue, cu care Escelentia Ta mai onoratu, si adeca:

La I, cumcà si eu aflu Dumineca Tomei de tempulu celu mai potrivitu pentru tienerea conferentiei; am intrebatu pre mai multi barbati fruntasi, cu carii m'am pututu intelní, si am potutu tienea consultari in privintia aceast'a, toti s'a descoperitu pentru Dumineca Tomei, avendu de puntu de manecare in asta parere postulu celu mare si serbatorile nóstre de Pasci si ale altoru confessiuni etc. Astfeliu voiu respunde si la Clusiu adaugandu inca si aceea, cà cele de lipsa pentru conferentia d'abia s'ar putea face astfeliu, cà tienerea conferentiei sa se escrie pe septeman'a mare a nóstra, si fiinducà in acea septemana aru fi si Pascile celorulalte confesiuni cristiane, siedintiele le-amu putea incepe numai Marti in septeman'a mare, ce este la alti cristiani a trei'a di de pasci, si s'aru continuá in Joi'a, Vinerea si Sambat'a mare a nóstra, ce aru fi unu lucru de totu batatoriu la ochi, si lumea civilisata s'ar indoí cà suntemu noi cristiani, candu in astfeliu de dile ne consultamu despre cele lumesci, unde totu cristianulu se ocupa in acelea dile cu evlavia de mantuirea sufletului! iar poporulu nostru s'ar sparia si ar gandí, cà patria este in periculu, sau ne-aru socoti de ateisti, cà noi archiereii si fruntasii lui nu vremu se mai scimu de Ddieu si de sufletu, de aceea n'avemu privintia la asia sànte dile, cum suntu dilele septemanei Patimiloru Mantuitoriului.

Si asia considerandu si parerea Escelentiei Tale cu a altoru barbati din acelu tienutu, nu potemu se ne abatemu dela Dumineca Tomei in privinti'a tempului tienendei conferentie, candu chiemarea santului Duchu s'ar tiené, si in urmatórea ḑi apoi s'ar incepe consultarile.

La II, cà eu in privinti'a alegerei, si conchiamarei membriloru pentru conferentia strînsu me voiu tiené 1 de cuvintele petitiunei deputatiloru natiunali din Vien'a din 10 Decembre 1860 unde in puntulu alu VI-lea se róga Majestatea Sa a concede natiunei romane din Ardealu tienerea unui congresu nationalu, cá in acelasiu, sub conducerea ambiloru archi-pastori romani bisericesci representanti din inteligintia, cleru, si comune conchiamandi de aceiasi in unire cu unii alti dintre cele mai alese capacitati din statulu civile dupa unu modu de alegere si conchiamare de càtra densii prefiptu, adunati intr'una se póta discuta si esamina intrebatiunile interesului seu politicu si nationale etc., a 2, de otarirea conferentiei nationale in siedenti'a I din 1/13 Ianuariu 1861 ca adeca natiunea romana primesce asupr'a sa solidaritatea in tóte lucrarile ambiloru archipastori, ce le au facutu, si ce le vor face in interesulu natiunei romane, si cà le va da barbati permanenti lànga densii, pàna candu natiunea romana isi va castiga dreptulu seu de natiune politica.

Eu asiadara precum in a. 1861 asia si acum me voiu consultá cu barbatii nationali fruntasi despre modulu alegerei si conchiamarei aceloru membrii ai conferentiei, cari sunt sub archipastori'a mea, si voiu cautá cá numerulu loru se nu treaca preste 75 si asiá si Escelentia Ta se binevoiesci a face dupa intieleptiuneati pentru modulu alegerei si conchiamarei membriloru conferentiei pàna la numeru de 75 carii stau sub archipastori'a Escelentiei Tale.

Pre lànga care nu potu a nu me rogá pentru atentiunea Escelentiei Tale in privinti'a unui pasagiu din susu laudatati epistola, unde intre cei conchiamandi mai mari oficiali de statu mi se pare cà cum Escelentia Ta ai pune intre aceia si pre presiedentii dela judecatoriele comitatense. Noi Escelentia! nu am specificatu in rogarea nóstra din 2-lea Decembre 1862 pre presĭedentii judecatorieloru comitatense, de aceea cá atari nu se potu chĭemá, dara cá inteliginti nationali la tóta intemplarea se pot chĭemá. — Eu pre presiedentii judecatorieloru comitatense cu deadinsu nu i-amu pusu intr'unu rendu cu oficialii cardinali, cá se nu bata la ochi, dara cum reservatione mentali am cugetatu, cá si acum, la densii, cá se se chĭame si ei dupa bun'a aflare a presiedentiloru.

Pre lànga care cu deosebita veneratiune si stima am remasu

Alu Escelentiei Tale umilitu servu
Andreiu br. de Siaguna.

Sibiiu 19 Februariu (3 Martiu) 1863.[1])

XVII.

Episcopulu Andreiu mustra pe cei trei deputati trimisi la Vien'a.

Domniloru Deputati!

Inpartasirea multu onoratu Domniiloru vóstre din 28 lunei trecute o-am primitu, si am vediutu din trinsa, cà combinatiele mele, ce am despre Vienna, au basa si taria. Nu suntu dispusu a me lasa in nici o desbatere mai pre largu despre missiunea Domniiloru vóstre, ci numai atàta ve dicu, cà aceea prin asternerea recurseloru o-ati sevîrsitu si de acea nu mai aveti a petrece la Vienna, cá deputati. Deaca Domnia Vóstra altumintrea ganditi, atunci trebue se ve spuiu, cà nu aveti cunoscintie temeinice despre situatie. Si daca ve dice cineva, cà convingerea mea nu e temeinica, atunci ve dicu, cà unulu, cá acela, carele asia ve-aru vorbi, este omulu antichambreloru. Eu nu am nice-o lipsa a face remonstratie la Maiestate asupra ordinatiunei cancellariului pentru oprirea preotimei nóstre ca se nu ia parte la lucruri politice, pentrucà am remonstratu eu cancellariei, cà substratulu acela, pe care cancellaria a basatu ordinatiunea susatinsa este netemeinicu. Cu deosebita onóre suntu

---

[1]) De ací inainte relatiunile celoru doi prelati cá capi nationali mai erau de suferitu pàna in Octobre 1865. Din acelea dile si pàna in Maiu 1867 alatura scrisorile lui Andreiu publicate in Apologia tiparita, citata la loculu seu, la scrisorile lui Alecsandru, care se publicara in volumulu acesta.

Dvostre de totu binele voitoriu
Sibiiu 5 Iuliu 1861. Andreiu, Eppu.

Dela mine se numai asceptati alta epistola.

Escelentia Ta!

Dupa espedarea celoru doue raporturi ale nóstre, indreptate càtra Escelentia Ta si càtra Escelentia Sa, Domnulu Metropolitu, in 29 Iuniu si in 4 ale lunei curente si cuprindiatóre de toti pasii nostri facuti pàna atunci in causa nationale, sperámu, cà Escelentia Ta, te vei pune in cointielegere cu alu doilea esmitentu alu nostru, cu Escellentia Sa Domnulu Metropolitu, precum — in càtu e cu putintia — si cu ceialalti barbati alesi de càtra natiunea nóstra de membri ai comisiunei permanente, si cà, cumpanindu inpartasirile nóstre ve veti afla indemnati: sau a ne intreba, cà ce mai cugetamu noi, privindu la evenimintele de aici, — a caroru cunoscintia macar càtu de mica ni s'aru fi pututu concede — a mai face in causa nationale? cá se ne puteti da si Escelentiile Vóstre unele inviatiuni, care negresitu nu ne era de prisosu privindu la intemplarile din patria nóstra; sau indestulinduve cu càte amu facutu, a declara in cointielegere cu Escelentia Sa Domnulu Metropolitu si cu ceilalti membri ai comisiunei permanente de finita misiunea nóstra si a ne chiema acasa.

Candu sperámu noi asia; candu — indemnati numai si singuru de ardietoriulu doru, a corespunde chiemarei nóstre asia precum se cere dela fii cei credinciosi ai natiunei, alergamu in'trarmati cu inputernicirea data noua de càtra Escelentiile Vóstre la toti aceia, carii suntu chiemati si au togma acuma de a faurí sórtea viitóre a poporeloru austriace; candu — fàra de a ne lauda, ci vorbindu adeverulu, dicemu — nu crutiamu noi nici o osteneala in favórea scumpei nóstre natiuni si ni se deschisese orecare prospectu, care mai tare ne inpulpa la lucru: tocma atuncea primiramu epistol'a Escelentiei Vóstre din 5 ale lunei curgetóre.

In epistola aceasta ne declari Escelentia Ta:

1. cà din inpartasirea nóstra din 26 Iuniu ai fi „vediutu, cà „combinatiunile Escelentiei Tale, ce ai despre Viena, au basa „si taria;“

2. cà „nu esti dispusu a te lasa in nici o desbatere mai pe „largu despre misiunea nóstra, ci numai atàta ne dici, cà pe aceea „— misiune — prin asternerea recurseloru o amu seversitu, si de „aceea nu mai avemu a petrece la Viena cá deputati;“

3. cà „daca noi altumintrilea gàndimu, atunci trebue se ne „spui, cà nu avemu cunoscintie temeinice despre situatia, — si „daca va dice cineva, cà convingerea Escelentiei Tale nu e temeinica, „atunci ne dici, cà unulu cá acela, carele asia ne-aru vorbi, este „omulu antichambreloru;“

4. cà „nu ai lipsa a face remonstratia la Maiestate asupra „ordinatiunei, prin care se opresce preotimea dela lucrari politice, „pentru-cà ai remonstratu la cancellariulu“ si cà

5. „dela Escelentia Ta se nu mai asceptamu alta epistola.“

Acestu cuprinsu alu epistolei Escelentiei Tale nu numai ne a surprinsu, ci — iti marturisimu cu durere fiiasca! — ne-a si intristatu pàna la sufletu.

Ne a surprinsu, pentru-cà nici prin minte nu ne-a trecutu, ca in decurgerea misiunei nóstre vei simti Escelentia Ta lipsa, de a ne aduce inainte „basa si taria combinatiuniloru“ Escelentiei Tale despre Viena. Noi cunosceamu combinatiunile acestea ale Escelentiei Tale, pentru-cà ni le ai fostu descoperitu de atàtea ori; acelea era sorori dulci cu ale Escelentiei Sale, Domnului Metropolitu; cu ale celoralalti frati ai nostrii si cu ale nóstre insusi; credeamu cu mangaere sufleteasca in „basa si taria“ loru, si numai in aceasta necredintia ne destinaramu, a intreprinde aceasta calatoria plina de fatigii, si radimati pe inputernicirea data noue, a nu crutia aici nici unu pasu, care aru putea ajuta ori si càtu de puçinu causei nostre nationale. Dela plecarea nóstra pàna la datulu scrisórei Escelentiei Tale nu scimu se se fie schimbatu relatiunile politice astufeliu, in càtu se te fi vediutu Escelentia Ta silitu, a’ti schimba parerea si a’ti forma alte combinatiuni despre Viena, pe care noi nu le cunóscemu. Fiindune dara peste putintia, a afla adeverata causa, din care Escelentia Ta te provoci la „basa si taria“ combinatiuniloru, ce ai despre Viena, amu trebuitu se vinimu in sfersitu la surprinsatoriulu cugetu, cà Escelentia Ta sau ai avutu inca inainte combinatiuni despre Viena, pe care noue nu ni le ai comunicatu, sau ai intielesu reu cuprinsulu scrisórei nóstre citate de Escelentia Ta.

Ne a amarîtu pàna la sufletu cuprinsulu scrisórei susatinse, pentru cà vedemu,

cà Escelentia Ta privesti misiunea nóstra asia de neinsemnata, càtu nici cà te afli „dispusu“ a mai desbate despre ea, pe candu altii îi dau ei, privindu la tempulu in care traimu astadi, o insemnatate destulu de mare;

cà Escelentia Ta marginesti acuma misiunea nóstra pe lànga asternerea recurseloru, de si insusi Escelentia Ta ai fostu datu aceleia unu cercu cu multu mai largu, pe care l'ai defiptu cu vorbele plenipotentiei din 1/13 Iuniu 1861 date noue asia: „aflandu „de lipsa a trimite o deputatiune la inaltulu tronu alu Maiestatei „Sale — — — — precum si la inalta curte aulica si alte dica„sterii pentru esoperarea unui congresu nationalu, càtu si pentru „càtu mai curenda deschidere a dietei transilvane si substernerea „altoru gravamine si postulate, incredintiamu misiunea aceasta „iubitiloru nostrii fii sufletesti etc.;“ de si atàta prudentia trebuiai se ne concedi si Escelentia Ta, cà numai pentru scopulu acela, cá se substernemu unele recurse — care se putea trimite togma asia, cum sau trimisu ale congresului nostru din 1/13 Ianuariu a. c. — nu amu fi facutu noi aceasta calatoria incarcata de fatigii si cheltueli; si de si insusi Escelentia Ta credemu ca esti convinsu, cà ne diace si noue la inima fericirea natiunei nóstre, si cà spre ajungerea ei suntemu datorí a face afara de „asternerea recurseloru“ inca si altele, càte vomu afla de corespundietore dorintiei romaniloru si vointiei Escelentiiloru Vóstre esprimate in plenipotintia fàra de a compromite pe aceia, carii ne au trimisu incóce, sau pe noi insine; cà Escelentia Ta ne spui categorice, cà dupace amu asternutu recursele, nu avemu a mai „petrece in Viena cá deputati“ si ne aduci prin aceasta in neplacuta puseciune, de a nu ne acomoda numai de càtu parerei Escelentiei Tale, pentru-cà noi scimu, cà pe lànga Escelentia Ta e si Escelentia Sa Domnulu Metropolitu presiedinte alu comisiunei permanente; cà amendoi ne a'ti trimisu incóce si cà numai amendoi in contielegere cu comisiunea permanenta aveti dreptu a dispune asupra nóstra; nu scimu inse de alta parte, cà este si Escelentia Sa Domnulu Metropolitu, precum si ceialti membri ai comisiunei permanente celu pucinu aflatori in Sabiiu — de parerea Escelentiei Tale;

ca Escelentia Ta ne vatami fàra de nici o crutiare si fàra leacu de motivu, cand supui despre noi, ca trebue se cugetamu numai asia cum gandesti Escelentia Ta, daca vremu a arata, cumcà avem „cunoscintie temeinice despre situatia;“ si cà ne dóre, candu vedemu, cà Escelentia Ta ne tii de minoreni, pe candu noi simtimu a fi ajunsu la aceea maturitate, care ne dà totu dreptulu a esamina ca si altii evenimentele próspete, ale asemana cu cele trecute si pe temeiulu esperiintiei a esprima, cà nu este omu pe lume, care in politica — mai cu sama cu privintia la situatiunea lucruriloru de astadi — se'si faca estfeliu de combinatiuni, despre care s'aru putea dice, cà sunt infalibile!

ca Escelentia Ta nu ne spui convingerea aceea, pe care vrei se o privimu de temeinica incontra acelora, carii fiindu-i incontra, aru deveni de ómeni ai „antichambreloru“ si cà trebue se conchidemu, cà prin aceasta dóra vrei Escelentia Ta, care insusi ne-ai recomandatu intielegerea cu fratii nostri romani de aici, se ne retii dela primirea altoru opiniuni, care póte cà ne aru ajuta, dar de stricatu nu near strica nemica;

ne dóre mai departe, pentru-cà

ad 4. nu putemu crede, cà acela la care ai remonstratu Escelentia Ta, se'si dee de buna sa voia dovada de omu inconsequentu si se schimbe sau se redice ordinatiunea, prin care se opresce preotimea dela lucrari politice, pentru-cà elu insusi o au esoperatu si atuncea au adusu pentru ea destule temeiuri, pe care acuma nu le va rostorna insusi, nefiindu provocatu, in urma plansorei partiĭ vatamate in dreptu, de càtra celu mai mare alu seu;

ad 5. in sfirsitu ne-a amaritu categorica declarare, ca dela Escelentia Ta se nu mai asceptamu alta epistola, pentru-ca noi ne ţineamu de datorintia, a inpartasi Escelentiei Tale tóte acelea, pe care le putemu increde chartiei si a ne ruga de inviatiuni; inse inproscarea, ce trebuira se o primimu dela Escelentia Ta, ne abatù dela propunerea nóstra, pentru-cà amu cugetatu, cà daca Escelentia Ta nu ai voia de a ne mai scrie, nici vei mai primi cu placere rapórte de ale nostre, iar neplacere nu vremu noi se'ti facemu.

Intorcèndune in patria càtra care pornesce Bologa si Macellariu in septamana aceasta — vomu da seama despre toti pasii si faptele nóstre; pàna atuncea te rugamu pe Escellentia Ta, cá se te induri a privi respunsulu acesta alu nostru de complexulu simtiriloru sternite in inimile nóstre prin desu mentionata epistola a Escelentiei Tale si de eflucsulu sinceritatii, cu care ne simtimu datori càtra parintele nostru.

Remanemu cu adanca reverintia
Ai Escelentiei Tale plecati fii
Bologa, Macelariu, Ratiu.
Viena in 15/3 Iuliu 1861.

Premiu votatu poesiiloru lui Andreiu Murasĭanu.

Dupace comitetulu centrale a luatu in consideratiune rogarea lui G. Baritiu facuta in favórea amicului seu, o a si recomendatu adunarei generale dela Brasiovu ţinuta in Iuliu 1862, care apoi ii votà premiulu de 50 galbini. Cassariulu esposiţiunei ii transmisse pe lànga urmatorea adressa:

Prea Onorate Domnule Concipistu!

Insarcinatu fiindu de càtra onor. comitetu alu asociatiunii transilvane prin mijlocirea dlui secretariu primariu G. Baritiu, cá se ve numeru 50 # premiulu votatu D-Vóstra de càtra adunarea generala, am onóre a ve si trimite acésta suma, rogandume totudeodata, spre a mea legitimare se binevoiti a'mi da o quietantia de priimire.

Pe lànga care sunt
Alu Prea On. D-Tale gat'a spre servitiu
Brasiovu 6 Oct. 1862. Ioanu G. Ioanu m. pr.

Din afara:
Prea onoratului Domnu **Andreiu Murasianu** c. r. concipistu
gubernialu. Aici
(adeca in Brasiovu.)

Quietanti'a data de A. Murasianu póte se fia sau intre actele espositiunei de atunci, sau in posessiunea dlui I. G. Ioanu, carele avea a se legitima cu ea.

Telegramu dela brasĭoveni din 1865.

Erzbischof Andreas Freiherr Schaguna Excellenz.

Die im October für Congress unterzeichneten Kronstädter Bürger und Handelsleute bitten Euere Excellenz inständigst, im Vereine mit Erzbischof Siulutiu Excellenz bei Nationalconferenz dahin zu wirken, dass vom Boden des sechzehnten Punktes der Blasendorfer Nationalversammlung von 1848 und der Gesetze von 1863 et 1864 nicht abgegangen und der Grundsatz der Autonomie Siebenbürgens gerettet werde. Die Nation sieht in 1848 unbedingter Union ihren Untergang. Personalunion mit Ungarn und Reichseinheit genügt vollkommen.

Im Auftrage der in October unterzeichneten: Georg Ioanu, Ioanu Iuga Voinescu, Apostolu Popu, Georg David, Nicolaus Ciurcu, Radoviciu, Radu Pascu, Florianu.

XVIII.

Incercari de inpaciuiri confessionale din a. 1861 intre cele doue Biserici ale Romaniloru. Respectivele acte originale nu le mai avemu la màna, decàtu numai urmatórele estrase, care de altmentrea coprindu essenti'a loru.

Estractu

din proiectulu episcopului gr. o. n. u. Andreiu bar. de Siaguna, adresatu mitropolitului gr. r. u. Alecsandru St. Siulutiu „pentru „restabilirea fratietatii celei adeverate, concordiei si armoniei per„fecte intre cele doue confesiunei romanesci.“

I. Cununiile amestecate.

Se se binecuvente totudeauna si fàra nici o esceptiune prin parochulu celu legiuitu alu miresei, de sine intielegènduse, cà dupace s'au inplinitu mai anteiu formalitatile prescrise din partea jurisdictiunii politice.

II. In privinti'a treceriloru religióse.

a) Partile trecunde dela un'a la ceealalta biserica romana, fia acelea singuratice, fie comune intregi, numai dupace voru implini prescrisele formalitati si voru produce atestate legale despre cele doue insciintiari seversite la parochulu loru legiuitu, se se primésca in sinulu bisericei la care vréu se tréca.

b) Asemene se se urmeze si cu priimirea preotiloru, cà adeca acestia inca numai dupace voru produce atestatu legalu despre cele doue insinuari seversite naintea parochului loru legiuitu, va se dica naintea archiereului loru legiuitu, se se priimésca in sinulu bisericei la care vréu a trece.

c) Preotii aceia carii aru fi suspendati séu supusi vreunei pedepse archieresci, si aru vrea se tréca la ceealalta biserica, fiindcà este invederatu, cà trecerea loru s'ar face numai pentrucá se scape de pedéps'a meritata, nici-decum se nu se primésca de càtra archiereulu, in a carui diecesa ar vrea se tréca, pàna nu'si voru implini pedéps'a, si atunci inca numai cá mireni, eara nicidecum cá preoti slugitori la altariulu lui Christosu.

d) In privinti'a bisericeloru parochiale la treceri se se urmeze asia, cà daca o comuna intréga sau $^2/_3$ parti voru trece dela un'a la ceealalta biserica romanésca, atunci si biseric'a se fia a partii celei mai numeróse trecute, si in casulu acesta partea mai mica remasa in religiunea sa se devina afiliata la alta parochia de aceeasi confesiune; care de aru fi doue biserici, atunci se se impartia una la un'a si alta la ceealalta parte; totu asemenea se se urmeze si cu celelalte averi si portiuni canonice ale bisericei si ale scólei.

e) Despre fiecare trecere si primire respectivii archierei se se incunoscintieze unulu pe altulu.

III. In privinti'a slusbeloru preotiesci.

Vine a se privi lucrulu dintr'unu punctu-de vedere mai inaltu politico-bisericescu, carele este, cá se nu dea strainiloru ocasiune de a ne invinui de vreunu indiferentismu religiosu. Deci parerea sa este:

Cá preotii ambeloru biserici romane se nu se amestece cu slusbele bisericesci intre sine, ci fiecarele se se tiermurésca pe lànga biseric'a si crescinii bisericei sale, eara la casatorii amestecate fiecare parte se se servésca in cele spirituale cu parochulu seu.

IV. In privinti'a scóleloru amestecate.

a) Ori-ce scóla mestecata romana va avea, in conglasuire cu ordinatiunile mai inalte vigente, caracteru confesionalu, gr. catolicu sau greco resariténu, dupa cum adeca va fi maioritatea respectivei comune, gr. catolica ori gr. resariténa.

b) O asemenea scóla va sta la suprainspectiunea episcopului si nemijlocita inspectiunea protopopului si a parochului maioritatii comunale.

c) Invetiatorii la scólele amestecate voru avea a fi de confesiunea romana a maioritatii respective si voru fi denumiti de càtra archiereulu sau consistoriulu respectivu; eara preotiloru minoritatii se pastréza dreptulu de a'si catechisi numai pe scolarii càti se tienu de biseric'a lui.

Nr. 420. Maiu 21 a. 1861. A. bar. de Siaguna, Eppu.

Mitropolitulu Ales. St. Siulutiu emite cu data din 15/3 Iuniu a. 1861 unu cerculariu càtra episcopii sei sufragani, intru care pe langa comunicarea susu citatului proiectu dechiara, cà

I. Cu proiectulu privitoru la casatoriile amestecate se invoiesce cu atàtu mai virtosu, cà trist'a esperiintia a doveditu si pàna acuma, cumcà asia numit'a asistentia passiva este numai o secatura ce compromite mai multu decàtu ajuta; eara incolo tainele celoru doue biserici sunt totu acelea si ritulu totu unulu.

II. Proiectulu in privinti'a trecerii se primesce cu o reflecsiune numai, cà dupace preotii uniti au portiuni canonice, eara cei neuniti pàna acuma n'au, prin urmare nici vreo reciprocitate pàna atunci nu póte fi, asia se dice, cá preotii uniti carii aru remanea cu minoritatea, se tiena portiunea canonica pàna la mórte.

III. In privinti'a slusbeloru preotiesci. Se primesce, cu singurele esceptiuni de botezu, marturisire, cuminecatura si ingropatiune in casuri de o necesitate estrema, candu adeca preotulu de confesiunea cutare ar lipsi cu totulu, sau ar fi fórte departatu, si pericolulu mortii nu ar suferi nici o amanare; se intielege insa de sine, cà si in casu de necesitate si pericolu alu mortii, preotulu de respectiv'a confesiune are se mérga numai daca va fi chiamatu inadinsu si daca parintii pruncului, séu in casu de bóla insusi bolnavulu va trimite dupa elu cá se'i viie.

IV. Scólele amestecate. Opiniunea episcopului Siaguna se afla in tóta privinti'a corespundietória principiului reciprocitatii si se descopere dorinti'a de a se priimi intocma.

Din respunsulu episcopului Ales. Dobra dela Lugosiu sub Nr. 555/1861 Iuliu 2. Acestu episcopu vede in proiectulu episcopului Siaguna:

a) numai o intentiune propagandistica ascunsa; b) densulu crede, cà cu tóta acésta invoire, totu voru mai remanea dispusetiuni interne incuibate si inradacinate, ducatórie spre ur'a religiósa; c) inchiaie cu aceea, cà cine vrea pacea, se priiméscà primatulu de dogma.

Capitululu din Lugosiu cu adresa din 28 Iuniu:

Respinge neconditionatu opiniunea despre casatoriile amestecate; priimesce cea despre treceri, nu sufere înse cá bisericele etc. se tréca la maioritate.

Despre functiuni si scóle primesce intocma.

Mai observa, cà si la casu de invoire ar trebui se se faca conventiune si cu ceilalti episcopi, anume cu cei serbesci.

Episcopulu I. Alexi cu dat'a din 29 Iuniu afla, cà tóte acestea cestiuni se tienu de sinodulu provinciale.

Vediend episcopulu Andreiu, cà inpaciuirea nu succede nici chĭaru cu privire la scóle, a publicatu sub Nr. consist. din 26 Augustu st. v. 1862 unu circulariu motivatu pe largu, inpartitu in atàtea ecsemplarie càte erau protopopiatele diecesei sale, trimisu si diariului Gazeta Tr., dupa care s'a si reprodusu. Dupa 6 ani

apoi a venitu preste instructiunea publica art. de lege XXXVIII din 1868 si urmarile sunt cunoscute.

XIX.

Presĭedentele gubernului comitele Crenneville respinge din nou cererea mitropolitului Alecsandru relativa la convocarea unui congresu nationalu.

Nr. Praes. 874/1865. Euer Excellenz!

Mit Bezug auf Eurer Excellenz hochgeschätztes Schreiben vom 22. v. M. Z. 1055 beehre ich mich Eurer Excellenz zu eröffnen, dass ich die Abhaltung eines von Seite der romanischen Nation zu beschickenden National-Congresses nicht nur aus den bereits in meiner Zuschrift vom 5. v. M. Z. 799 angeführten Gründen, sondern auch nach wiederholter reiflicher Erwägung der gegenwärtig obwaltenden Verhältnisse, so wie in Folge der auf Grund derselben von mir gewonnenen Anschauung, nicht für angezeigt erachte; daher ich mich auch nicht veranlasst finden kann von Sr. k. k. Apostolischen Majestät die von Eurer Excellenz erbetene allerhöchste Bewilligung hiezu zu erwirken; eben so wenig kann ich aber auch Allerhöchsten Orts die von Eurer Excellenz gleichzeitig gewünschte Verlängerung des Zeitpunktes des auf den 19. November l. J. einberufenen siebenbürgischen Landtages beantragen.

In meiner vorerwähnten Anschauung werde ich übrigens auch durch den wesentlichen Umstand bestärkt, dass obschon Euere Exzellenz in dem eingangs erwähnten geehrten Schreiben die Bewilligung eines National-Congresses im Namen der siebenbürgischen romanischen Nation im Ganzen befürworten, diese Befürwortung jedoch selbstverständlich nur auf jenen der kirchlichen Oberleitung Euerer Excellenz unterstehenden, der gr. kath. Religion angehörigen Theil der siebenbürgischen romanischen Nation bezogen werden könne, Seitens des griechisch-orientalischen Herrn Erzbischofs und Metropoliten, dessen Oberleitung der andere der gr. orientalischen Confession angehörige Theil der siebenb. romanischen Nation untersteht — in einer von demselben in dieser Angelegenheit mir zugekommenen Zuschrift mir bekannt gegeben hat, dass er in seinem an Euere Excellenz diessfalls gerichteten Antwortschreiben im Gegensatze zu Euerer Excellenz diessbezüglichen Einschreiten sich ausgesprochen habe, dass eine von den beiden Oberhirten ausgehende Einberufung eines romanischen National-Congresses ihm nicht räthlich erscheine.

Mit dem Ausdrucke vorzüglichster Hochachtung habe ich die Ehre mich zu zeichnen

Euerer Excellenz ergebenster
Klausenburg am 5. Nov. 1865. Crenneville m. p.

XX.

Petitiune adresata comitelui Crenneville relativa la infiintiarea de trei sau patru batalióne de voluntari romani in dilele pre cand emigrantii magĭari steteau gata se sara asupra locuitoriloru romani si sasi.[1]

Euere Excellenz!

Gehorsamst Gefertigte erlauben uns unsere vom Juni d. J. mündlich vorgebrachte die Errichtung von drei bis vier Bataillions von Freiwilligen betreffende Bitte nochmals zu unterbreiten. Unsere Ueberzeugung ist, dass Thron und Vaterland schon in augenscheinlicher Gefahr sich befinden, die Befürchtung aber dass in so lange zwei Feinde den Bestand der Monarchie aufs härteste bedrohen, auch die öffentliche Sicherheit in Gefahr kommen dürfte, quält uns beständig. Namentlich was das Grossfürstenthum Siebenbürgen anbelangt, ist dasselbe unseres Wissens vom Militair zum grössten Theil entblösst. Der gesunde Sinn des Volkes nebst der Fürsorge der Regierung, hielt zwar die öffentliche Sicherheit aufrecht; es gibt jedoch leider auch Anzeichen und Ursachen, welche uns auch das gerade Gegentheil befürchten lassen; nun aber haben wir wie hunderttausend Andere, Haus und Hof, oekonomische und industrielle Unternehmungen, deren Gefährdung uns, eben so gut wie allen gutgesinnten friedliebenden Staatsbürgern gar viele Sorgen verursacht. Diese Zustände haben uns auf den Gedanken der Errichtung von Freiwilligen Batallionen gebracht. Es könnte allenfalls auch an die Errichtung von sogenannten Bürgergarden gedacht werden; allein dieses Institut, welches sich in der Theorie so prachtvoll ausnimmt, dürfte in der Praxis verhältnissmässig mit mehr Schwierigkeiten verbunden sein als die Errichtung von einigen freiwilligen Schaaren, welche dann jedenfalls unter echt militairischer Disciplin gehalten werden könnten und müssten.

Unsere diessfällige Bitte geht demnach dahin, Euere Excellenz, geruhe allerhöchsten Orts die Bewilligung zur Errichtung von drei oder vier Batallionen Freiwilligen für Siebenbürgen zu erwirken. Der Zweck der Errichtung und Einübung derselben wäre einzig und allein, dass dieselben die Dienste der öffentlichen Sicherheit innerhalb der Gränzen dieses Landes zu besorgen hätten.

---

[1] Resboiulu se incepuse in Italia si in Boemia. Totu atunci capitanii de insurgenti convocau pe tinerime la arme in numele lui Kossuth si alu lui Garibaldi asia:

Gyere pajtás önkéntesnek,
Ne maradj hon közbéresnek;
Se ne kaszálj, se ne kapálj,
Csak a kaszárnyába sétálj.
Éljen Kossuth, Garibaldi!

Die Organisirung, Bewaffnung, Besoldung, Einübung und Führung jener Truppenkörper möchte unbedingt von der allerhöchsten Verfügung abhängen. Es möge uns indessen gestattet werden auch noch um folgendes zu bitten:

1. Als Zweck der Errichtung möchte in der betreffenden Verfügung bezüglich Urkunde, ausdrücklich nur der Dienst innerhalb der Gränzen Siebenbürgens ausgesprochen werden.

2. Die Herrn Officiere jeder Cathegorie, welche zu ernennen wären, möchten mit besonderer Berücksichtigung der gehörigen Kenntnisse der drei Landessprachen ernannt werden. Es entspringt die diesfällige Bitte keineswegs irgend einer nationalen Eitelkeit, sondern es ist dieselbe rein im Interesse des Dienstes gestellt.

Aus eben demselben Grunde bitten wir auch:

3. Damit in den zu bestimmenden Werbbezirken solche militairische Capacitäten beordert werden mögen, welche das eigene Ansehen mit einem gewissen Grade von Popularität in Einklang zu bringen verstehen.

Belangend unsere eigene Mitwirkung zu dem obbesprochenem Zwecke, so würde dieselbe in der Aneiferung der dienstfähigen Jugend bestehen, denn mehr zu thun, gestattet uns unser Geschäftsberuf nicht; in dieser Richtung aber möchten wir gegebenen Falls das möglichste zu leisten uns bestreben.

Euerer Excellenz

unterthänigste Diener

Georg Baritĭu m. pr.
Kronstädter Bürger, Fabriksdirector.

Dr. Johann Ratĭu m. pr.
Landesadvocat.

Torda, den 18. Juli 1866.

Nr. Praes. 745 res 1866.

Vom Präsidenten des k. siebenb. Guberniums.

An Seine des Herrn Georg Baritiu, Miteigenthümers und Leiters der Zernester Papierfabrik Wohlgeboren in Kronstadt.

Ueber die von Euer Wohlgeboren und dem Herrn Landes-Advokaten Dr. Johann Ratĭu gemeinschaftlich mir überreichte Eingabe vom 18. Juli l. J. um Erwirkung der Allerhöchsten Bewilligung zur Errichtung von 3 bis 4 Freiwilligen-Bataillons zum Schutze der öffentlichen Sicherheit innerhalb der Gränzen Siebenbürgens, wobei Sie sich erbiethen, die dienstfähige Jugend zum Eintritt in diese Bataillons kräftigst aneifern zu wollen — ist mir vom hohen Präsidium der k. siebenb. Hof-Kanzlei unterm 10. d. M. Zahl 928/praes, eröffnet worden, dass es zu folge Allerhöchster Entschliessung vom 6. August l. J. von der Errichtung von Freiwilligen-Corps im Grossfürstenthum Siebenbürgen, sei ihr Zweck die Vertheidigung des Staates gegen auswärtige Feinde, oder die Aufrechthaltung der innern Sicherheit, abzusehen sei, dass aber

Ihnen als diessfälligen Antragsteller für ihre patriotische Bereitwilligkeit die allerhöchste Anerkennung bekannt gegeben werde.

Es gereicht mir zum Vergnügen Euer Wohlgeboren von dieser Ihnen a. g. zu Theil gewordenen allerhöchsten Anerkennung hiemit in Kenntniss zu setzen.

Crenneville,
Präsident.

Klausenburg am 14. August 1866.

XXI.

Cererea la comitele Crenneville cá se ne mijlocésca audientia la Mai. Sa si resolutiunea data la aceea.

Euer Excellenz!

Aufgefordert von mehreren Bewohnern Siebenbürgens ein allerunterthänigstes die Wiedereröffnung des siebenbürgischen Landtages betreffendes Majestätsgesuch an den allerhöchsten Thron zu unterbreiten, bitten die ehrfurchtsvoll Gefertigten, womit Euere Excellenz die Gewogenheit haben mögen uns zu dem obgedachten Zwecke bei Sr. k. k. apost. Majestät eine Audienz zu erwirken.

Euer Excellenz
unterthänigste Diener
Georg Baritĭu m. pr. Dr. Johann Ratĭu m. pr.

Hermannstadt, am 3. October 1866.

4336 praes, 1866.

Laut Eröffnung des hohen Präsidiums der königl. siebenbürgischen Hofkanzlei vom 25. d. M. Z. 1118 praes. haben Seine kaiserl. königl. Majestät mit allerhöchster Entschliessung de dato Troppau den 23. October d. J. allergnädigst anzubefehlen geruht, den Herrn Gesuchstellern zu bedeuten, dass es ihnen unbenommen bleibe, ihre Bitte um Wiedereinberufung des siebenbürgischen Landtages im behördlichen Wege zur weiteren Vorlage zu bringen.

Worüber hiemit die Verständigung mit dem Beifügen erfolgt, dass somit dem Audienzgesuche nicht willfahrt wurde.

Der Präsident des k. Guberniums
Crenneville m. p., F. M. L.

Klausenburg, am 31. October 1866.

XXII.

Intimatulu archiepiscopului mitropolitu Andreiu, cu care pune sub secvestru averea asĭa numitei biserice grecesci, de unde apoi a purcesu faimosulu procesu, care'si mai are parechi'a in celu mai próspetu dela Pesta.

Nr. cons. 326 ex 1868.

Prea cinstite Parinte Protopópe!

Consistoriul archidiecesanu au adusu in Siedinti'a sa tienuta ieri in 21 Martie 1868 urmatoriul conclusu „cá renitentiei crestini

greci si bulgari dela biserica santei Treime in Brasiovu, fiindcà s'au facutu vinovati de crim'a de resturnare a invetiaturiloru biblice si canonice si de delictul despretiuirei dragrostei si ingrijirei parintesci a acestui Consistoriu, si prin ace'a au cadiutu in eterodoxia, si ca eterodoxi nu potu avea preotu orthodoxu, nu se potu lasa in Biserica orthodoxa, neci pot fi partasi de servitii bisericesci sau de misterii, — si asia si averea bisericei orthodoxe, are a se lua dela eterodoxi, si a se pune sub sequestru.

Consistoriulu dispune, cá biseric'a Sfintei Treime din Cetatea Brasiovului se se inchida din naintea acestor eterodoxi, cá preotul lor se se oprésca, a nu le face loru neci unu servitiu, cá Epitropii Ioanu Alexi, Sotir Manciu, Hagi Gavriil Carpoviciu si Anastasiu Siafranu si casierulu Constandin Emanuilu se se suspende din oficiu, si cà averea bisericeasca, scolara si filantropica se se puna sub sequestru, pàna cand numitii nu se vor intórce la orthodoxie si la ascultarea stapanirei lor legali bisericesti.

Aceast'a se aduce la cunostintia Pré cinstiei Tale cu ace'a insarcinare, cà numai decàtu dupa priimirea acestei otariri sa o publici parochianilor greci dela Biseric'a Sfantei Treimi si se o esecutezi fàra amanare, éra alaturatele harthii se le dai spre publicare in Gazet'a Transilvaniei si in Kronstädter Zeitung.

Sibiiu, din Siedintia Consistoriale tienuta in 21 Martie 1868.

Archiepiscopul si Metropolitul
Andreiu m. p.

XXIII.

Alta scrisóre a lui Andreiu Mocioni càtra mitropolitulu Alecsandru, respiratóre de cele mai nobile sentimente.

Excellentissime Domnule Archi-Episcope!

Petrecèndu cu cea mai mare atentiune evenemintele pe campulu politicei, potu dice, cà ele nu mult m'au surprins, pentrucà nu mi-au fostu cu totulu neprevediute; inse, ce m'au surprinsu, si inca fórte neplacutu, ce me dóre din di in di totu mai multu, e lips'a de intielegere, de solidaritate, si actiune comuna intre noi, dara anume intre conationalii nostri din Ardealu!

Credu, Excellentissime, cà nu se cuvine, nu e timpulu si oportunitatea de a cerceta: cine, si din ce causa a semenatu, si provocatu, si nutritu si respanditu neintielegerile si banuelele, acestu blastem in inimile nóstre. Dara credu, cumcà ni se va fi implinitu mesur'a suferintielor, cumcà e „summum tempus," cà se ne admonemu, se ne reculegemu, si opintimu din tóte poterile, spre a ni devinge susceptibilitatile si superarile personale, spre a ne apropia unii de altii, a da manile, a uita si a ierta, a ne imbratiosia, si a ne infaţiosia lumei cá unu trupu si unu sufletu nationalu, — gata a sacrificá tóte, a ni pune si viati'a pentru binele publicu, pentru caus'a comuna.

Convingerea mea cea mai deplina îmi spune, cà sortea natiunei nóstre e conditionata de acesti pasĭ, aceasta incercare si resultatulu ei, — si cà resultatulu depinde cu totulu dela dispositiunile nobile ale Archi-Episcopilor nostri pré demni si prémariti; pentrucà nimenea nu se indoiesce, cumcà indata ce densii vor da man'a cá frati si parinti, si vor plecá nainte spre representarea si aperarea intereselor nóstre vitale, tóta natiunea le va urmá, si nimené nu va cutezá a mai turburá armoni'a si solidaritatea.

Decĭ, Excellentissime, Ve rogu, si conjuru, indurati-ve, apropiati-ve, si impacati-ve. Dara, daca e vorba de inteiulu pasĭu, cà cine, si cum se-'lu intreprinda acela? — Ve rogu se lasati totĭ scrupulii, si tóte formele la o parte, si se Ve consultati in aceasta privintia curatu numai inim'a si vocea publica, si sum convinsu, cà parintele din Blasiu va intalni pre parintele din Sabiiu in midĭloculu calei, si inviarea mantuitoriului din 1867 va vestí viati'a natiunei nóstre.

De altmintrelea remanu cu tóta veneratiunea

Alu Excellentiei Vóstre,

plecatu servu si nepotu,
Andreiu Mocioni.

In Temisióra, 17 Apr. 1867.

XXIV.

Discursulu pronuntiatu de càtra br. V. L. Popu in numele deputatiunei trimise de càtra conferenti'a de Alba Julia in Aprilie 1871 la ministrulu Pauler intru apararea bisericei greco-catolice de subjugare si desfiintiare.

Nagyméltoságu Minister Ur!

A gyula-fehérvári katholikus érseki egyház authonomiája kérdésében f. hó 13 és 14-én k. fehérvártt tartott román értekezlet megbizásából jelenünk meg n. M. előtt és bátorkodunk küldetésünk czelját egész tisztelettel röviden előterjeszteni.

A mint n. M. bölcsen tudni méltoztatik, a pesti kath. Congressus a kath. egyház önkormányzati szervezetét, melyet mult hó utolsó napjaiban elfogadott, a gör. kath. egyház ügyeire is kiterjesztette, és eszerint a gyula-fehérvári g. k. érsekséget is ezen szervezet keretébe befoglalta, jóllehet ezen érsekséghez tartozó négy egyházi megye a kath. Congressustól magát távoltartotta és abban résztvenni nem akart.

Nem kivánjuk n. M. hosszas előadással fárasztani, nem is czélunk n. M. előtt bővebben fölfejteni és adatokkal kimutatni, miszerint a g. kath. egyház csak is hittani dolgokban egyesült a rom. kath. egyházzal, elösmervén a romai pápa primatusát, de mind azon ügyekben, melyek az önkormányzati szervezet által a

kath. authonomia hatáskörébe vonattak, függetlenségét a r. kath. egyháztól magának fenntartotta, — nem czélunk mondom ezt fejtegetni, mert meg vagyunk győződve, hogy n. M. a gy. fehérvári g.-kath. érsek több rendbeli fölterjesztéseiből magának tökéletes meggyőződést szerzett arról, miszerint a r. kath. egyháznak és nevezetesen az esztergomi r. kath. primásnak a gy. fehérvári érsekséghez tartozó négy egyház megye ügyeibe való beavatkozása semmi törvényes alappal nem bir, —

csak is megbizatásunkból kifolyólag kötelességünket óhajtottuk telyesiteni és n. M.-hoz azon alázatos kéréssel járulni, miszerint méltoztassék az e tárgyban gy. fehérvártt tartott, g. kath. értekezlet által Ő Felségéhez intézett legalázatosabb kérvényt, — melyben esedezünk, hogy Ő Felsége a kath. egyház authonomiai szervezet azon határozmányainak, melyek a gy. fehérvári g. k. érsekség egyházi tartományaira vonatkoznak, legmagasabb jóváhagyását megtagadni kegyeskedjék és hogy ezen g. k. érsekséghez tartozó hiveknek egy külön Congressus tartása megengedtessék, Ő Felsége legmagasabb szine elébe terjeszteni és hathatós befolyását fölhasználni, hogy az ezen kérvényben előterjesztett legalázatosabb kéréseink és legforróbb ohajaink telyesedést nyerjenek.

Engedje meg egyszersmind NM. hogy ez alkalommal az öszes g. k. románság e tárgyróli nézetét és annak elhatározott akaratját és erős szándékát egész őszinteséggel juttassuk NM. tudomására, miszerint a. g. k. románok semmi szin alatt és semmi körülmények közt a r. k. egyház önkormányzati szervezet határozmányait a g. k. román egyházra nézve kötelezőknek el nem ösmerik, és ha még is azoknak foganatositása a g. k. román egyházra is megkisértetnék, a g. k. románok azoknak életbe léptetéséhez járulni soha sem fognak.

Midön bátorkodunk ezen legalázatosab kérvényt NM. átnyujtani, ujból is esedezünk NM. méltóztassék ezen kérésünk telyesitését hathatós befolyása által kieszközölni.[1]

XXV.

Fragmentu din conceptulu de suplica inaintatu la Maiestatea Sa imperatés'a si regin'a Austro-Ungariei de càtra comitetulu Reuniunei femeiloru romane din Brasiovu pentru o subventiune noua.

Intru intielesulu §-ului 4 alu statuteloru Reuniunii femeiloru romane membra activa a Reuniunii póte fi oricare dama va numera pe fiacare anu celu mai putienu 1 fl. v. a. la fondulu Reuniunii, si cu atàtu mai virtosu acelea care'si voru capitalisa acea tacsa

---

[1] In Pesta, Dumineca in 23 Aprile rostita de esc. sa Dn. Lad. B. Popp càtra Ministrul de culte Pauler, publicata romanesce in Gazeta.

depunendu la cassa odata pentru totudeauna o suma corespundietóre, dupa care se se póta trage venitu siguru analogu tacsei ce numera. In anii dintei ai infiintiarii acestei Reuniuni au numeratu la fondulu ei càte unu capitalu din care se trage venitu anualu siguru si curatu, intre altii si altele, urmatorii domni, archipastori si dómne:

1850.	Mon. Conv. fl. cr.
Zoe I. Iuga in Brasĭovu	100.—
Sofia Br. L. de Wohlgemuth Sibiiu	50.—
Stan'a C. Belgasoglu Brasĭovu	100.—
Maria vid. Steriu Brasiovu	20.—
Zoe St. Stoica Bucuresci	40.—
1851.	
Baronés'a G. Sina, Viena	1000.—
Episcopulu Vas. Erdeli, Oradea-mare	100.—
Episcopulu Alecs. St. Siulutiu, Blasiu	40.—
Archimandritulu Patriciu Popescu, Banatu	40.—
Constantinu Bicu, Brasĭovu	46.40
1852.	
Raluca I. S. Gerasimu, Bucuresci	60.—
Episcopulu Andreiu Br. de Siaguna, Sibiiu	290.—
Gubernatorulu Principe Carol de Schwarzenberg, Sibiiu	50.—
Capitululu gr. cat., Oradea-mare	50.—
Constantinu Hormuzache dela mai multe cocóne, care n'au voitu a se numi (298 #)	1026.—
1853.	
Baronés'a Ifigenia Sina	140.57
Cocóna Elisa G. Sturdza n. Hormuzache dela mai multe cocóne, care n'a voitu a se numi (290 #)	1353.30
1854.	
Maiest. Sa Elisabet'a Imperatés'a Austriei (8 Iuni)	750.—
Preotés'a Maria V. Tincu, Versietiu	30.—
1857.	
Const. Hormuzache (60 #)	270.—
1860.	Val. austr. fl. cr.
Barbar'a vid. Crisian	42.—
Archimandritu Patriciu Popescu	120.—
Mari'a D. Nicolau	50.—
1861.	
Episcopulu V. Erdeli	100.—
1863.	
Iancu Archimandrescu, Brasiovu	200.—
1864.	
Elena Vas. L. Popu ecsel., Sibiiu	20.—
1865.	
Cristina Romanu	20.—

Pre langa acestea sume au intratu in anii trecuti dela mai multe comune romanesci, precum din Alba-Iulia, Zlatna, Bistra, Unedór'a, Hatiegu, Orastia, Blasiu, S. Regenu, Boiti'a, Riusioru, Resinariu s. a. s. a. sume dela càte 40 fl. pàna la càte 200 fl. mon. conv. eara din Bucovina venira totu prin staruintiele ilustrei familii Hormuzache numai in anulu 1851 moneta conventionala fl. 1419.—.

Numai prin asemenea caldura si devotamentu fondulu Reuniunii ajunse in stare de a cresce precum a crescutu, eara administratiunea leala ii asigurà si ii va asigura esistinti'a si prosperarea lui.

Ne place a crede, cà in dilele nóstre inca se voru afla dame iubitóre de omenime si pline de o ambitiune nobila pentru stim'a secsului propriu, care daruite dela D-dieu si cu stare materiala mai insemnata, voindu totuodata a scapá si de incomoditatea de a ingriji pe fiacare anu pentru numerarea tacsei de membre, nu voru lipsí a capitalisa tacs'a càta numera pàna acum.

Deci se face stimateloru membre din Brasiovu si districtu cunoscutu, cà lista ce se trimite spre inscriere are doua rubrice, un'a pentru tacsa anuala, eara alt'a pentru capitalulu tacsei, pentru-cá asia se'si póta alege fiacare membra pe care rubrica va voí; se presupune totuodata, cà membrele dinafara voru binevoí a compune pentru sine-si totu asemenea lista.

In numele Comitetului Reuniunii femeiloru romane prin:

Efrosina I. G. Ióan cassieritia. Anastasia Datcu, presed.

Brasiovu, 15/3 Iuliu 1865.

XXVI.

Siepte scrisori ale vice-cancelariului transilvanu baron Franciscu Reichenstein.

Chĭamatu la comitetu in Novembre 1862 me aflam earasi in Sibiĭu. Presĭedentele invitandume la masa, îmĭ observà totodata, cà br. Reichenstein venise dela Vien'a si cà in ór'a prandiului ar voi se me cunósca si pe mine. Cunosceam pe acelu barbatu de statu numai din renume dupa càte audisem despre densulu dela Iacob Bologa si Vas. L. Pap, cari ilu cunoscusera de aprópe, mi se pare chĭaru si din anii studiiloru, eara mai alesu din functiunile càte purtasera pàna atunci. Reichenstein trecea in ochii loru nu numai cá functionariu talentatu si fórte laboriosu, inse si liberalu si inpartialu, ceea ce inse mai tardiu i se disputase cu passiune.

Prandĭulu la presĭedentele nostru nu a ţinutu prea multu; nu sciu inse cum s'a intemplatu, cà conversatiunea cu baronulu a duratu pàna pe inserate. Ne venise prea inalt'a concessiune pentru ţinerea congresului. Actulu acela dete materia si mai bogata pentru discussiuni politice. Eu din partea mea aflasem, cà din punctulu nostru de vedere cestiunea cea mai inportanta pentru o tĭéra poliglotta cá si a nóstra, este cestiunea limbiloru, cà inse eu vediu deslegarea ei practica, sanetósa si sigura pe vécuri in statulu Elvetiei, in parte si in Belgiu. Br. Reichenstein prinse acésta idea si resultatulu consideratiuniloru se coprinde in càteva scrisori, cu adaosu inse, cà elu apoi nu maí incetá cá se me chĭeme la Vien'a spre a discuta acolo cestiuni din cele mai inportante, anume cestiuni de viatia pentru natiunea nóstra, precum era mai vîrtosu cestiunea limbiloru, inpartirea politica a teritoriului tierei in districte nationale pre càtu numai sufere administratiunea regulata a tierei. Eu inse invatiasem din anii juniei mele ce insemnédia: Procul a Iove, procul a fulmine. In fine in Iuniu totu me oprisem pe trei dile in Vien'a din caletori'a mea la Praga si la Drezda, si reu facusem.

Br. Reichenstein a cadĭutu greu, apoi a si muritu, cá si alti càtiva contimpurani ai lui, multu mai curend decàtu s'ar presupune dupa statistic'a mortalitatii. Sĭepte scrisori îmĭ remasera si dela densulu. Afle'si locu si acestea in studiulu meu, cá reminiscentie ale unui trecutu bogatu de lupte fatale.

Euer Wohlgeborn!

Als ich während meiner neulichen Anwesenheit zu Hermannstadt das Vergnügen hatte mit Euer Wohlgeborn — wenngleich was ich bedauere nur für kurze Augenblicke zusamenzutreffen, waren, wie diess wohl kaum anders möglich wäre, viele der unser theures Vaterland tief berührenden Fragen Gegenstand unseres Gespräches und Ideenaustausches.

Unter diesen befand sich auch wie sich Euer Wohlgeborn noch vielleicht entsinnen werden, auch die Sprachenfrage, und Euer Wohlgeborn waren es der diessfalls auf die Schweitz hinwiesen, und meinten dort lebten ja auch drei Nationalitäten seit langen Jahrhunderten vermischt miteinander, und nie, so viel man wenigstens wisse, sei in der freien Schweitz die Sprachenfrage nie Gegenstand gegenseitiger Anfeindung und Zwietracht der verschiedenen Nationalitäten gewesen. — Die Verhältnisse der Schweitz sollten wir daher in dieser Beziehung fleissig studiren, um zu sehen, wie denn dort praktisch diese Frage zur allgemeinen Zufriedenheit gelösst sei.

Kurz nach meiner Rückkehr nach Wien wendete ich mich eingedenk dieses Gespräches an Herrn Minist.-Rath Ritter von Maier im Staatsministerium einem gebornen Schweitzer, welcher erst seit 10 Jahren in unsern Diensten steht, und früher hervorragende Stellungen in der Schweitz bekleidet hatte, mit der Bitte mir eine Skizze über die Sprachenfrage in der Schweitz zu liefern.

— Derselbe entsprach bereitwilligst diesem Ansuchen, und die Beilage ist das Ergebniss.

Da ich nach der Andeutung Euer Wohlgeborn gehofft hatte, Sie bald hier in Wien begrüssen zu können, so wollte ich diese Skizze welche im eigentlichsten Sinne des Wortes der Anregung Euer Wohlgeborn ihr Dasein verdankt, Ihnen persönlich übergeben. — Allein die Erwartung auf Euer Wohlgeborn heraufkommen dauert ein bischen lange, und will es nicht mehr verzögern Euer Wohlgeborn diese Skizze zukommen zu lassen, und übersende sie Ihnen daher. — Herr M.-Rath Maier hat mir noch einige Skizzen zugesagt; was meinen Sie wenn ich Euer Wohlgeborn auch diese sende — wenn ich sie einmal habe? — Mit vielem Interesse habe ich Ihre Artikel in Nro 92 und 93 der Gazeta gelesen.

Aus Anlass des bevorstehenden Jahreswechsels sage ich Ihnen „ein glückliches neues Jahr.“ — In der Geschichte Siebenbürgens dürfte es jedenfalls von Bedeutung werden.

Mit besonderer Hochachtung

Euer Wohlgeborn ergebener Diener

Wien den 23. Dezember 1862. Br. Reichenstein.

Euer Wohlgeborn!

Geschätztes Schreiben vom 1. l. Ms. ist in meinen Händen, und so wie ich einerseits die Ursache bedauere, aus welcher mir das Vergnügen ein werthes Schreiben von Euer Wohlgeborn zu erhalten, verzögert wurde, freue ich mich anderseits dass Ihr rheumatisches Leiden geschwunden ist, und hoffe es wird es bleiben.

Sehr angenehm war es mir zu hören, dass die Maier'sche Sprachenscizze Ihren Beifall hat. — Auch ich theile Ihre Ansicht dass dieselbe ganz gut auf unsere vaterländischen Verhältnisse angepasst werden kann. — Aus diesem Grunde kann ich der Absicht Euer Wohlgeborn die öffentliche Meinung in diesem Sinne auch im Wege der Presse vorzubereiten, nur meinen warmen Beifall zollen, und glaube, so viel mir wenigstens bekannt ist, dass auch die Anschauungen der Regierung im Allgemeinen mit den in der obigen Scizze geschilderten thatsächlichen Sprachenverhältnissen in der Schweitz zusammenfallen. — Was meinen Euer Wohlgeborn, soll ich diese Sprachenscizze durch eine Vermittlung nicht auch den deutschen Blättern unserer Heimath, und vielleicht selbst ebenfalls indirekte einem magyarischen Blatte zukommen lassen. — Doch ich veranlasse diesfalls nichts bevor ich Ihre Antwort habe, indem ich diese Scizze welche der Anregung Euer Wohlgeborn die Entstehung verdankt, hierdurch gewissermassen als Ihr geistiges Eigenthum ansehe. Mit der im Verfolge Euer Wohlgeborn werthen Schreibens ausgesprochenen Absicht, ob es nicht zweckmässig wäre, gleichsam eine Comissio mixta zum Studium der Sprachenfrage in die Schweiz zu entsenden, kann ich mich, da Sie meine diessfällige Anschauung unumwunden kennen zu lernen wünschen, offen gesagt, nicht einverstanden erklären. Und diess zwar aus dem Grunde, weil ich von einer solchen Exmission, mögen nun diese 3 Private unternehmen, oder die Regierung entsenden, keinen besondern praktischen Nutzen ersehe, indem die gewünschten Daten sich auch auf anderm Wege herbeischaffen lassen, und soll ein solches Studium wirkliche Resultate erzielen, ein ziemlich langer Aufenthalt nothwendig wäre. — Ja wenn ein sieb. Landtag eine Deputation entsenden würde, wäre dies vielleicht etwas andres; allein die nächste siebenbürgische sollte meiner Ansicht nach berufen sein, die Sprachenfrage zu lösen. — Ob er es thun wird? Vederemo! Indessen scheint es mir angezeigt sich mit dieser Frage eingehend zu beschäftigen, und nachdem Euer Wohlgeborn diess zu thun im Begriffe sind; so werde ich nicht nur mit Spannung und Vergnügen Ihre diessbezüglichen Aufsätze durchbuchstabiren — denn es geht mir noch schwer — sondern ich würde und werde Euer Wohlgeborn noch zu vielem Danke werpflichtet sein, wenn Sie mir über die Frage, wie im Einklange mit den Grundsätzen dieser Scizze und unsern heimathlichen Verhältnissen, so wie den praktischen Anforderungen der Verwaltung und Justizpflege entsprechend, die Sprachenfrage thatsächlich zu lösen und zu ordnen wäre, Ihre geschätzten Ansichten vertraulich veröffnen wollten, gleichsam einen Gesetzes-Entwurf. Ich würde hievon nur den privativen Gebrauch meiner eigenen Belehrung machen, und Euer Wohlgeborn meine Ansichten offen und rückhaltslos aussprechen. Es handelt sich eigentlich ja so nur um die praktische Durchführung, denn in den Grundsätzen gehen wir im Geiste der Scizze Hand in Hand. — Sehr viele Beschäftigung ist die Schuld dass ich seit dem Empfang Ihres werthen Schreibens Ministerialrath Maier noch nicht aufgesucht, um von ihm weitere Aufklärungen in der Sprachenfrage zu erbitten, nemlich über den inneren Dienst, dort wo zwei Sprachen nebeneinander herrschen etc. Unter innerm Dienst verstehe ich hier zunächst Einreichungsprotokoll, und die sonstige Manipulation. — Indessen werde ich denselben nächster Tage dennoch aufsuchen, und das Ergebniss meines Ansuchens Ihnen mittheilen. — Eine Scizze über die Rechtspflege erhielt ich vor einiger Zeit; ungeachtet ich dieselbe seit mehreren Tagen unter meinen Papieren suche, finde ich sie nicht. Ich muss Sie verlegt haben. Morgen will ich noch einmal nachsuchen, finde ich sie nicht, so erbitte ich mir eine Abschrift von ihm, und jedenfalls sollen Eure Wohlgeborn baldigst eine Abschrift davon bekommen. Mehr erhielt ich noch nicht. — Er ist auch ziemlich stark in Anspruch genommen. Doch will ich ihn urgiren. Euer Wohlgeboren erwähnen in Ihrem geschätzten Schreiben zwei Hauptbedingungen voraussetzen zu müssen, welche eintreten müssen, soll die schweitzerische Sprachenscizze auf unsere Verhältnisse angepasst werden können. 1. Beseitigung der nationalen

Eitelkeit, des falschen nationalen Ehrgeitzes, der nationalen Suprematiegelüste. 2. eine ganz andre Eintheilung Siebenbürgens etc.

Auch hierin theile ich die Anschauungen Euer Wohlgeboren, denn ich bin im Grundsatze kein Freund irgend einer nationalen Suprematie, sondern ich huldige der Gleichberechtigung, die aber im praktischen Leben eine gewisse Grenze finden muss, sollen wir nicht ad absurdum gelangen. — Wir dürfen also nicht in allem und jedem was das praktische Leben, und die Ermöglichung einer schnellen geregelten Verwaltung mit sich bringt, eine Suprematie nennen. — Ich will diesen Satz hinsichtlich der Sprachenfrage mit einem Beispiel versinnlichen, um Euer Wohlgeborn meine eigentliche Idee klarer zu machen. Z. B. also, wenn auch der Grundsatz stehen muss, dass Jedermann in einer beliebigen Sprache Eingaben machen kann und in dieser Sprache die Erledigung bekommen muss, so kann ich doch das Exhibitenprotokoll, den Index, die Vormerkungen bei jedem Amte nur in einer Sprache führen. — u. s. w. Bezüglich der nothwendigen neuen Eintheilung glaube ich nehmen wir den gleichen prinzipiellen Standpunkt, denn bei unseren Ideeaustausche in Hermannstadt theilte ich aus Ueberzeugung Ihre Ansicht, dass man trachten müsse, die Einheit der Verwaltungsgebiethe soweit administrative Rücksichten es nur immer zulassen, mit vorzüglicher Berücksichtigung der homogenen nationalen Elemente zusammen zu legen. — Wollen dann homogene Verwaltungsgebiethe untereinander noch einen höheren Munizipalverband eingehen, wie diess bei den sächsischen Kreisen der Fall ist, eh bien, fiat. — Die a. h. Zuweisung des Törzburger Dominiums und der Ortschaft Szunyogszegh provisorisch zum Foras'er Districkte realisirt in einem konkreten Falle, diesen von Euer Wohlgeborn auch in Ihrem werthen Schreiben ausgesprochenen Grundsatze. Wegen den sieben Dörfern ist ein Gutachten des k. Gubernium's abverlangt, vielleicht aus dem Grunde weil Seine Majestät ein Gutachten abzugeben befohlen haben, ob es nicht angezeigt sei den aus 19 Inseln bestehenden Oberalbenser Komitat schon derzeit aufzulassen? Auch die Frage wegen dem Szelistj'er und Talmatscher Stuhle dürfte demnächst aufs Tapet kommen. — Die meisten der Herren die auf dem literarischen Congress während meiner Anwesenheit in Hermannstadt waren, und die ich hierüber sprach, stimmten für die Bildung eines eigenen Verwaltungsgebiethes. — Ich würde einen Werth darauf legen, hierüber auch die geschätzte Ansicht Euer Wohlgeborn zu kennen. — Ueberhaupt bedauere ich aufs höchste, dass es mit Ihrer Heraufreise derzeit nichts ist, denn es wäre mir ein ganz besonders Vergnügen gewesen, über eine Menge Punkte und Fragen, unsere Ideen auszutauschen und zu läutern, und zwar um so mehr als die leider nur zu kurzen Meinungsaustausche in Hermannstadt mir die angenehme Ueberzeugung gewährt haben, dass unsere Anschauungen in wichtigen Punkten zusammentreffen, und in uns beider viele gegenseitige Berührungspunkte liegen.

Haben Euer Wohlgeborn über die Revision der Eintheilung Siebenbürgens nicht bereits einige Studien gemacht?

Binnen kurzem dürften Ihre beiden Oberhirten die Zustimmung zur Abhaltung der beabsichtigten Nationalkonferenz in der gewünschten Art und Weise erhalten, und ich will wenigstens hoffen auch die Metropolitenfrage bekömmt einen tüchtigen Ruck nach vorwärts. — Ausserdem tritt mit Riesenschritten die Landtagsfrage heran. — Ich hoffe auf gesunder Basis. — Hiebei fällt mir aber etwas bei, worüber mir noch Niemand die gewünschte Auskunft geben konnte. — Vielleicht geben mir diese Euer Wohlgeborn. — In so vielen Eingaben Ihrer Nationalen kömmt der Satz vor, die Vertretung geschehe auf Basis des Besitzes, der Steuern und Militärleistung oder Blutsteuer, wie es hie und da heisst. — Nun frug ich so oft, und frage Euer Wohlgeborn, wie denkt man sich die praktische Ausführung dieses Vertretungs-Modus, wie äquiparie und ermittle ich diese heterogenen Faktoren?

Doch siehe da, aus einer kurz beabsichtigten Erwiderung ist eine lange Epistel geworden und schliesse ich nicht, so reiht sich wohl noch Geplauder an Geplauder. Also nichts für ungut. — Nehmen Sie freundliche Grüsse und erhalten Sie in freundlicher Erinnerung Euer Wohlgeborn ergebnen Diener

Wien, den 13. Februar 1863. Reichenstein.

Euer Wohlgeboren!

Als ich Euer Wohlgeboren schätzbares Schreiben vom 8. l. M. erhielt dachte ich es gleich zu beantworten, allein eine Masse dringende Arbeiten hielt mich ab, und so benütze ich heute einen Feiertag Nachmittag um Ihnen eine Antwort zukommen zu lassen. — Vor Allem sende ich Ihnen im Anschlusse die Grundzüge der schweizerischen Gerichts-Organisation aus derselben Quelle wie die Sprachenfrage-Scizze; weiteres habe ich noch nicht erhalten, und auch einige aufklärende Acten in der Sprachenfrage die mir zugesagt sind, lassen auf sich warten. Recht sehr habe ich bedauert, dass die Nationalkonferenz erst so spät abgehalten werden kann; indessen kömmt dieselbe andererseits wohl a tempo, weil ich hoffe, dass bis dahin der siebenbürgische Landtag ausgeschrieben, und die Wahlordnung die a. h. Sanktion erhalten haben dürfte. — Es würde also dann die Conferenz zugleich die Gelegenheit biethen über die für die Landtags-Deputirten aufzustellenden Kandidaten, im privativen Verkehr sich zu besprechen und zu einigen. Denn, kömmt bis dahin die neue Landtags-Ordnung heraus, und enthält diese wie ich glaube die Bestimmung, dass die Deputirten keine Instruktionen annehmen dürfen, also Volksvertreter sein sollen; so würde ich es für ein Geboth taktvoller Politik halten, wenn die Mitglieder der Konferenz im Privatverkehr zwar alle wichtigen Fragen besprechen, und sich in gewissen Punkten vereinigen sollten; allein die strikte Form von Konferenzbeschlüssen vermieden würden, um nicht dadurch gleichsam die Selbstständigkeit der Landtags-Deputirten ihrer Nationalität in Frage zu stellen. Etwas Anders ist es mit einer feierlichen Erklärung im Prinzipe die von Sr. Majestät verkündeten Staatsprinzipien des 20. Okt. und 26. Februar als Richtschnur des eigenen Handelns dankbar und vertrauensvoll annehmen und befolgen zu wollen.

Ist es jedoch schon aus Allen Manifestationen romanischer Notabilitäten klar, dass sie zum Kaiser halten wollen. Allein es ist in der That merkwürdig woher die Motive zur Verdächtigung genommen werden, mit denen täglich und stündlich gegen die Romanen zu arbeiten, und einzunehmen getrachtet wird.

Um noch ein bischen auf die Sprachenfrage zurückzukommen, so werden Euer Wohlgeboren wissen, dass die Antwort an Naszod und Inner-Szolnok in romanischer Sprache hinausgegeben. wurde, und langsam, langsam wird sich diese hochwichtige Frage praktisch lösen. — Vielleicht zeigt uns die Erfahrung, dass nun alle Schranken welche die volle Gleichberechtigung der Sprachen verhindern hinweggenommen werden müssen um diejenige Praxis sich allmählig herausbilden zu lassen, welche den wirklichen Verhältnissen am meisten entspricht. — Nur Druck erzeugt Gegendruck; und wo kein Verboth vorhanden ist, fehlt das in der menschlichen Natur gelegene Widerspruchs-Gelüste. — Die Sprachenfrage ist meiner Meinung nach die einzige in welcher sich die Gleichberechtigung der Nationalitäten auch sinnlich wahrnehmbar gleichsam verkörpert, sonst bleibt sie uns ausser der Idee eigentlich ungreifbar. — Ich hoffe diessbezüglich soll auch die Landtags-Ordnung Euer Wohlgeboren Zustimmung sich zu erfreuen haben. Schon geht mein Papier zu Ende, und obwohl ich dachte damit auszukommen, so muss ich es doch anstückeln. — Neue Eintheilung! Euer Wohlgeboren haben recht, Sissiphus-Arbeit! allein einmal muss dennoch Hand angelegt werden, und ein bischen ist es bereits durch die Einverleibung des Törzburger Dominiums geschehen, und unter uns gesagt, dürfte vielleicht die Bildung eines eigenen Verwaltungsgebietes aus dem Szelistjer und Talmatscher Stuhle dann den militarisirt gewesenen Orten in Aussicht stehen. — Die Auflösung des Ober-Albenser Komitates könnte ein weiterer Schritt sein. Allein hiebei erscheint es immerhin wünschenswerth, über den anzustrebenden Zweck im Reinen zu sein, damit Alles theilweise diesem Zwecke zustrebe. — Auch in dieser Beziehung bedauere ich, dass das Schiksal Euer Wohlgeboren nicht ein bischen heraufgeführt hat. Im persönlichen mündlichen Ideeaustausche lassen sich einige grosse Gesichtspunkte feststellen, wo dann das übrige sich naturgemäss darum gruppirt. Ihre Hinweisung auf die Wohlgemuth'sche Eintheilung bringt mich auf die Idee, dass der Ansicht Euer Wohlgeboren grössere Verwaltungsgebiete näher liegen würden; wie z. B. in der Organisation der deutschen Länder ex ao. 1850 die grossen Kreise waren, die dann in Bezirkshauptmannschaften zerfielen. — Es ist etwas daran an einer solchen Idee.

Bei alle dem scheint mir liegt die grösste Aufgabe in allen diesen Fragen auf der Seite der Regierung, welche meiner Ansicht nach, so wie in allen konstitutionellen Ländern, so auch in unserem Vaterlande mit fertigen Gesetzes-Vorlagen vor den Landtag treten sollten. — Hiezu gehört aber viel Materiale, die Kenntniss der subjektiven Anschauungen jener Männer, die sich mit Liebe und Aufopferung und Uneigennützigkeit mit dem Studium solcher Fragen beschäftigen, und endlich der moralische Muth für die als richtig erkannten Grundsätze und Anschauungen in die Schanze zu treten, dabei aber der bessern Einsicht der versammelten Vertreter das willige Ohr zum Allgemeinen Besten zu leihen. — Unitis viribus. — Die Einberufung des Reichsrathes steht für Anfangs Mai in Aussicht.

Sybille der Zukunft enthülle mir, wie wird der Landtag Siebenbürgens auf die Aufforderung seines Herrn und Kaiser's antworten!! Die innigste Liebe zu meinem theuern Vaterlande, und die tiefe Ueberzeugung, dass sein Heil und seine rasche Entwicklung nur im und durch den innigsten Anschluss an die Gesammtmonarchie zu erzielen und zu sichern sei, während im Gegentheile der Keim zu neuen Kämpfen und Zersetzungen, mögen diese über kurz oder lang eintreten, liegt, lässt in mir den Wunsch und die Hoffnung entstehen, der Ruf des Kaiser's werde wenigstens beim grössten Theile des Landes ein freudiges Echo finden. — Vederemo! In des Allmächtigen Hand liegt das Geschick der Staaten und Völker. Die einzelnen Menschen sind ja nur Seine schwachen Werkzeuge. — Doch alle! ein neues Blatt ist voll und die Zeit ist rasch vorwärts geschritten. Ich muss enden.

Nehmen Euer Wohlgeborn nebst der Hoffnung auf baldige Nachrichten von Ihnen, die mich stets sehr erfreuen, freundliche Grüsse und den Ausdruck der vollkommensten Hochachtung womit ich bin Euer Wohlgeborn ergebenster

Wien den 25. März 1863. Reichenstein.

Euer Wohlgeboren!

Als ich Ihr verehrtes Schreiben 4. l. Mts. erhielt, forschte ich vor Allem ob nicht darin eine kleine Aussicht Euer Wohlgeboren in der nächsten Zukunft in Wien willkommen heissen zu können, zu finden sei, jedoch leider vergebens! Heute sind es vor Allem zwei Gegenstände, welche ich in Beantwortung Ihres werthen Schreibens hervorheben will. — Die erstere betrifft die Bemerkung Euer Wohlgeboren hinsichtlich die Art der Berufung der gr.-orientalischen Mitglieder zum bevorstehenden Nationalkongresse. — Ich kann diessfalls im Grundsatze zwar nur Ihre Meinung theilen, dass es wünschenswerth gewesen wäre einen Theil dieser

Mitglieder, wenn auch nur aus einer Art Scheinwahl hervorgehen zulassen; allein dann hätten sich meiner Ansicht nach die beiden geistlichen Oberhirten über eine derartige Art der Berufung noch vor dem Einschreiten um die Bewilligung zur Abhaltung dieser Konferenz einigen müssen, und in dem Einschreiten diess hervorzuheben gehabt. — Nun ist aber eben das Gegentheil geschehen, denn die beiden Oberhirten haben ausdrücklich um die Bewilligung einer Nationalkonferenz gebeten, wozu sie selbst die Mitglieder berufen würden, und zwar ausser den wegen ihrer Stellung einzuberufenden noch 40 Mitglieder aus dem geistlichen und 60 aus dem weltlichen Stande. — Was ist aber nun die Konsequenz des abweichenden Vorgehens des Herrn Erzbischofs? einmal das ein verschiedener Mandatstitel entstanden ist, und dann das eine grösere Anzahl gr.-kath. als gr.-orientalischer Religion erscheinen würden. — Hierin könnten meinem Dafürhalten nach, die Keime bedauerlicher Konflikte zwischen den beiden Glaubensgenossen die doch eines Stammes sind, liegen. — Und doch macht nur Einheit stark. — Ich meinerseits muss mich daher mehr auf die Seite des Herrn Bischofs Schaguna schlagen, der sich genau an das von beiden Bischöfen selbst vereinbarte und vorgelegte Programm gehalten hat. — Ich will übrigens hoffen, dass die Einsicht, Ueberlegung und Liebe für die eigene Nation, der hervorragenden Männer beider Religionsbekentnisse gross genug sein wird, um jeden Zwiespalt in der Nation selbst zu vermeiden. — Der zweite Gegenstand betrifft die Konferenz selbst. — Ich gestehe offen, dass ich mit aufrichtigem Interesse und Spannung dem Ergebnisse derselben entgegensehe. — Allein ich thue diess gleichzeitig vertrauensvoll. — Gewiss nicht nur die Monarchie sondern Europa sieht in diesem Augenblicke auf das was in der östlichen Stadt der Monarchie vorzugehen im Begriffe ist. — Es ist ein grosser, wichtiger Moment für die romanische Nation. — Es ist ein historischer Moment. — Er muss und wird Zeugniss geben, von der staatsmännischen Auffassung und Weisheit der Führer des romanischen Volkes; denn in den Händen dieser liegt ja das Schicksal der Nation. — Gehoben von diesem Bewusstsein, getragen von der Bedeutung des Momentes und fühlend dass die Augen Europa's auf sie sehen, wird die Stimme dieser Männer erschallen, und ihre Worte werden einen weiten Nachhall finden, und das Forum ganz Europa's wird sich mit dem befassen, was diese Männer beschlossen. — Mögen dieselben auch nur berufen gewesen sein; die Welt stempelt diese besten und hervorragendsten Söhne ihres Volkes zu dessen wahren wirklichen Vertretern.

Bei dem wahren Interesse, welches in mir für die romanische Nation lebt, sehe ich diesem Augenblicke mit aufrichtiger Spannung, jedoch mit vollem Vertrauen entgegen, und nur das Gefühl der aufrichtigsten Freude und Theilnahme wird mich erfüllen, wenn alle meine Wünsche und Erwartungen durch den Erfolg noch übertroffen werden.

Kein Gefühl nationaler Eifersucht wird mich beschleichen, wenn die romanische Nation bei dieser Gelegenheit sich jenen Triumf sichert, der in Ihrer Hand und in Ihrem Interesse, das heisst der Nation liegt. — Freilich an dem ortografischen Fehler den ich so eben begangen die beiden Ihrer gross schreibend, mag unbewusst die Ueberzeugung mitgewirkt haben, dass die Stimme Euer Wohlgeboren hiebei wohl eine der massgebendsten und entscheidendsten sein wird. Also mit Gott! Heute über acht Tage ist ein Epochaltag für die romanische Nation! Er wird, ich bin es zuversichtlich überzeugt, der Tag künftiger Nationalfeste des romanischen Volkes sein.

Vielleicht ist bis dahin aus (?) das Wahlgesetz für den bevorstehenden Landtag Siebenbürgens durch S. Majestät sanktionirt und während der Konferenz ist dann sogleich die Möglichkeit gegeben sich im Privatverkehr über die für die Deputirten-Wahlen aufzustellenden Candidaten sich zu einigen. Viribus unitis. So viel mir statistische Daten zu Gebote stehen, so sind in sämtlichen Komitaten und Distrikten nicht 4 Wahlbezirke in denen nicht die romanischen Wähler in bedeutender Majorität wären. — Wenn wie ich glaube die Siebendörfer einerseits, dann die Törzburger Orte anderseits je einen Deputirten, Szelistjer und Talmatscher Filialstuhl zwei Deputirte bekommen, so müssten ebenso der Brooser Stuhl in sämtlichen Wahlbezirken, Mühlbach, Reusmarkt, Leschkirch in je einem die romanische Majorität haben. — Von der Stadt Cronstadt fehlen mir nähere Daten. Mit einem Worte täuscht mich meine Berechnung nicht, so werden die romanischen Deputirten auf dem bevorstehenden Landtage die zahlreichsten sein. Dies ist gewiss nur zum Vortheile des grossen Ganzen und des engern Theiles. Wenn ich dann wenigstens nur vor dem Landtage das Vergnügen haben könnte einer mündlichen Besprechung, die mir freilich auch jetzt sehr wünschenswerth und interessant wäre, wegen der Landtags-Vorlagen die uns bevorstehen. Uebrigens werde ich mir nach der Conferenz die Ehre geben, über einige Fragen mir die Eröffnung Ihrer schätzbaren Ansichten zu erbitten.

Bevor ich jetz schliesse, denn die Zeit drängt mich, noch eine Frage: wie steht es mit Stenografen der romanischen Sprache, giebt es unten welche oder wie und auf welche Art können etwa von Bukarest welche verschafft werden. — Bitte hierüber um baldige Antwort. Professor Kohn der Reichsstenograf konnte mir keine Auskunft geben. In Csernovits haben sie keinen romanischen Stenografen, obwohl man welche gesucht. Was machen wir denn im Landtage.

Doch nun leben Sie herzlich wohl und entschuldigen wenn mir einiges in der Feder blieb. Ich kann das Schreiben nicht durchlesen, weil ich sonst die heutige Post versäumen würde, was mir unangenehm wäre.

Mit voller Hochachtung
Euer Wohlgeborn ergebener Diener
Wien den 11. April 1863. Reichenstein.

Euer Wohlgeboren!

Dass ich den Verhandlungen der romanischen Nationalkonferenz mit grösster Spannung folgte, brauche ich Euer Wohlgeboren wohl nicht erst zu versichern, dass ich diess aber mit Beruhigung und Seelenruhe thun konnte, verdanke ich Ihren freundlichen Mittheilungen; denn so wie ich Euer Wohlgeboren persönliche Ansichten in diesen hochwichtigen Fragen einmal kannte, war ich im Reinen. — Nehmen Euer Wohlgeboren meinen herzlichsten Dank hiefür.

Dass die Adresse Se. Majestät durch eine Deputation überreicht werden würde, davon war ich überzeugt, und hieran knüpfte ich die Hoffnung Euer Wohlgeboren demnächst hier begrüssen zu können, worauf ich mich schon aufrichtigst freute. — Heute wurde ich jedoch dieser Hoffnung beraubt, denn die Hermannstädter Zeitung brachte die Namen der heraufkommenden Deputation, und leider, leider fand ich Ihren nicht darunter.

Hiemit scheint mir aber auch die Möglichkeit Euer Wohlgeboren in nächster Zukunft hier zu sehen geschwunden, da sicherlich nur solche Gründe Sie hinderten jetzt Ihr Vaterland zu verlassen, welche kaum in der nächsten Zeit behoben sein dürften, ich meine nämlich Ihre Berufsgeschäfte. — Oder sollte noch ein kleiner Funken von Hoffnung vorhanden sein. — Sehen Euer Wohlgeboren die Auer'schen Erfindungen mit Maisstroh sind bereits wesentlich vervollkommt und entwickelt, wäre nicht schon das interessant und der Mühe lohnend. — Und dann am 1. Juli soll der siebenbürgische Landtag zusammentreten, und wie gerne möchte ich da über eines und das andere unsere Ideen austauschen. — Den raschen, blitzenden mündlichen Gedankenaustausch kann doch kein schriftlicher Verkehr ersetzen. — Also bleibt ein Funken und könnte dieser und wie angefacht werden.

Nach Ihrem letzten schätzbaren Schreiben haben mir Euer Wohlgeboren nach Beendigung der Konferenzen und Zulassung Ihrer Geschäfte, einige Andeutungen über Ihre Anschauungen pcto der nothwendigen Modifikationen in der Eintheilung des Landes in Aussicht gestellt; mit hohem Interesse sehe ich denselben entgegen.

In einigen Tagen wird die Publizirung der Landtagsordnung erfolgen; das k. Einberufungs-Reskript wird in allen drei Sprachen ergehen. Finden Sie seinerzeit in Ihrem Tusculum zu Zernest einige Musse, so werden Euer Wohlgeboren mich mit einer Eröffnung Ihrer Ansichten über diese Landtagsordnung zu vielem Danke verpflichtet.

Jetzt hätte ich aber zum Schlusse noch eine Angelegenheit im engsten Vertrauen zu verhandeln, weil es vorläufig nur eine Idee ist, die in meinem Kopfe entsprang, und worüber ich erst Ihre schätzbarste Meinung hören möchte, bevor ich sodann zur allfälligen Verwirklichung derselben den Versuch mache.

Der Mangel eines Wörterbuches der romanischen Sprache mit lateinischen Lettern war schon bei unserm letzten Zusammentreffen Gegenstand unserer Konversation. — Was seither zur Beseitigung dieses Mangels geschah weiss ich nicht. — Meine Idee wäre nun folgende: wo möglich bei Sr. Majestät behufs der Ausarbeitung eines solchen Wörterbuches die Bewilligung eines Honorar's von 4 bis 5000 fl. und die Ermächtigung dass dieses Wörterbuch alsdann in circa 10.000 Exemplaren in der Staatsdruckerei auf Staatskosten gedruckt, und den Erlös aus dem Verkaufe desselben zu Gunsten der romanischen Gelehrten-Gesellschaft verwendet werde, welcher auch die Betrauung eines oder mehrerer Fachgelehrten mit dieser Arbeit, und die Prüfung und Gutheissung derselben zu übertragen wäre.

Ueber diese Idee und deren praktische Durchführbarkeit, oder mit welchen allfälligen Modifikationen erbitte ich mir mit Beschleunigung und im engsten Vertrauen die Eröffnung Ihrer geschätzten Ansichten. — Theilen Sie dieselbe, so werde ich nach bester Möglichkeit für die Verwirklichung derselben wirken; allein weil ja ein Erfolg nie ganz sicher ist, so muss ich diese Angelegenheit als eine zwischen uns bleibende ganz vertrauliche betrachten.

Mit der Mittheilung Ihrer geschätzten Ansichten bitte ich aber auch recht sehr, die Mittheilung jenes Beschlusses der romanischen Gelehrten-Gesellschaft wodurch die Einführung der lateinischen Lettern zur Geltung kam, zu verbinden.

Haben Euer Wohlgeboren Ihre Rede beim Kongress aus dem Stegreif gehalten, oder doch wenigstens einige Notaten derselben. — In letzterm Falle würden mich Euer Wohlgeboren durch eine Mittheilung derselben sehr erfreuen.

Für heute leben sie herzlich wohl.

Mit vollster Hochachtung

Euer Wohlgeborn ergebenster Diener

Wien den 26. April 1863. Reichenstein.

P. S. Ich muss eilen und kann den Brief nicht mehr überlesen.

Euer Wohlgeboren!

Ihr werthes Schreiben vom 3. l. Mts. hat mir ein aufrichtiges Vergnügen bereitet, indem es mir die Nachricht von der Erfüllung eines langgehegten Wunsches bringt. — Jetzt möchte ich nur noch den Termin nach Möglichkeit abkürzen, weil ja manche Gesetz-Entwürfe dem Landtage gleich vorgelegt werden sollen, und da sind 15—20 Tage eine schnell verstreichende Zeit. Denken sie nur die Entwürfe müssen erst zur Sanktion vorgelegt, dann übersetzt, gedruckt werden u. s. w. — Doch ich bin überzeugt Euer Wohlgeboren drängt es auch, und Sie werden, wenn nur immer möglich den Termin abkürzen. — Mit Hofrath Auer bin ich seit einer langen Reihe von Jahren sehr befreundet. Es wird mich also freuen falls Euer Wohlgeboren ihn noch nicht persönlich kennen sollten, Sie mit ihm bekannt zu machen. — Desgleichen dürfte mir gelingen Ihnen in die grossartige Klein-Neusiedler Papierfabrik Eingang zu verschaffen.

Die neuesten Neuigkeiten brachte die Wiener Zeitung von Sonnabend. Der gestrige Wanderer meinte mit den Propositionen habe man den romanischen Wünschen entsprochen etc.

Wenn ich nur den Juni für diessmal mit dem Mai vertauschen könnte. Freilich ein Tag folgt dem Andern im Strome der Zeit und auch Juni wird da sein; dann aber kommt rasch der 1. Juli für uns Siebenbürger jedenfalls ein Epochaltag. Vederemo! Ich werde also auch die Idee mit dem Wörterbuche bis Euer Wohlgeboren kommen, schlummern lassen.

Also auf baldes Wiedersehen!

Mit freundlicher und vollster Hochachtung

Euer Wohlgeboren ergebener

Wien den 11. Mai 1863. Reichenstein.

Euer Wohlgeboren!

Ich kann das mitfolgende gleichsam offiziöse Schreiben an Sie nicht absenden, ohne noch einige vertrauliche Zeilen beizufügen. — Tief und lebhaft hat mich die kurze aphoristische Schilderung der untern Zustände, welche Sie Ihrem Schreiben vom 7. l. Mts. beizufügen so freundlich waren, ergriffen, besonders wenn ich bedenke, dass die Folgen einer verfehlten Politik sich erst später geltend zu machen pflegen, und dass politische Fehler ärger sind wie menschliche Sünden. — Insbesondere bedauere ich aber, wenn wie Sie erwähnen, durch diese Verhältnisse so viele Intelligenz in die Nachbarländer getrieben wird. — Nicht dass ich diesen Ländern einen solchen Zuwachs nicht gerne gönnen möchte, gewiss nicht, allein wenn diese gleichsam auswandernden Intelligenzen den Groll im Herzen mitnehmen, so werden unsere Sympathien in jenen Ländern nicht gesteigert, sondern wir verlieren noch jene die wir haben, und naturgemäss muss die gegenseitige Spannung immer mehr und mehr zunehmen. — Und doch ohne auch nur im Geringsten den Wunsch nach einer Annexion im Osten zu hegen, treibt uns unsere gesammte Entwicklung und unsere Interessen im friedlichen Sinne nach Osten, dessen erste Etappe ja die beiden Fürstenthümer finden. Wie innig und vielfach berühren sich nicht unsere gegenseitigen Interessen, und wie sehr müssen wir es nicht wünschen und anstreben, dass diese Interessen sich stets mehren und inniger verweben. — Ich stehe noch auf

meinem alten Standpunkte, der für die Fürstenthümer die nationale Entwicklung mit der Stellung Belgiens, und die innigste Handels- und Verkehrs-Verbindung mit uns bedeutet. — Ich freue mich daher, wenn ich höre, dass Fürst Karl allmählig festen Fuss fasse, und eine gewisse Ordnung in die Verwaltung und Justiz platzzugreifen beginne; und entbehre ich auch jeden thatsächlichen Einflusses, so geschieht es doch in diesem Sinne und in diesem Geiste, dass ich meine Stimme erhebe.

Mit Ende Mai wird die Eisenbahn bis Karlsburg fertig; auch früher aber noch dürfte ich wahrscheinlich in die Patria heimkehren, und wenngleich vielleicht nicht bei meinem ersten Besuche, so doch jedenfalls im Laufe des nächsten Jahres sehe ich wieder das freundliche Kronstadt, und freue mich dabei herzlich auf einen tüchtigen Plausch mit Euer Wohlgeboren. Einstweilen nehmen Sie freundliche Grüsse von

Euer Wohlgeboren ergebenen
Wien den 12. Dezember 1867. Reichenstein.

XXVII.

Unu Postscriptu desperatu si totodata instructivu.

Petrecerea imperatului-rege intre 6 si 9 Iuniu la Pesta, caderea ministeriului Schmerling in 26 Iuniu 1865 si tóte mesurile ulterióre luate de càtra Maiest. Sa pàna in Septembre aceluiasi anu[1]) au fost prea de ajunsu, pentru-cá partea cea mai mare din asïa numit'a inteligentia se cada repede, daca nu in desperatiune totala, de siguru inse intr'o apatia, in amortïéla, sau cum se mai dice, inlemnire, ori incremenire a spiriteloru. Pe cete intregi de functionari, cari înainte purtau capetele totu asïa de sus, cá si odata cei austriaci, acum incepù se'i coprinda o grija instinctiva si prea legitima despre celu mai de aprópe viitoriu alu loru. Urmarea era, cà ómenii se consultau neincetatu unii cu altii in conveniri si prin corespondentie. Parol'a de di ajunsese la mai multi cá se fia earasi congresulu.

Din fórte puçine concepte de corespondentie de ale mele, càte s'a intemplatu cá se'mi pocïu conserva din mai multe sute, vedïu cà cu dat'a Brasïovu 18 Sept. n. 1865 inaintasem din unu conceptu doue ecsemplarie, unulu la Turd'a, eara altulu la Vien'a, cá respunsu la unele intrebari indreptate càtra mine. Cand colo, la càlcàïulu lungei mele scrisori deteiu preste acestu Postscriptu:

„P. S. Dupace am incheietu acésta scrisóre (si am intardietu cu ea dela posta) veni dn. directoru Iacobu Murasïanu la mine, carui ii arataiu cele scrise de dv. pe 1-a si 2-a fatia. Dsa cá chef alu redactiunii îmi dise cà: bine, bine, dara pentru cine se scriemu si se ostenimu, cà dsa mai are înca numai 270 abonati, adeca cu 75 mai putieni decàtu in sem. I., si cà de ce nu am disu eu romaniloru pe unde am umblatu, cá se se prenumere la Gazeta; ear' eu 'iam respunsu, cà eu am vorbitu destulu; insa toti se provóca la fondu, nu s'ar fi mai pomenitu acelu fondu. La acestea dsa îmi respunse, cà daca'i asia, va fi silitu se atace chiaru fondulu spre a da Gazeta in formatu mai mare. Eu eara îi diseiu: Fà cum sci; dara te intielege totusi si cu aceia cari au fostu urḍitorii acelui fondu, adeca cu Turdenii. — Ce va mai face nu sciu.“

---

[1]) Vol. III. § 42 pp. 310—320.

Idem 1865

Eu numiĭu acelu Postscriptu „desperatu“ si eata pentruce. O parte considerabila a ómeniloru trecuti prin scóle s'au dedatu in véculu nostru se ḍica — din convingere sau si numai din imitatiune — cà publicitatea si anume asia numit'a diaristica ar fi representant'a opiniunei publice, sau celu puçinu cà ea ar avea puterea de a forma, de a si conduce opiniunea publica a unei tieri, a unui poporu, sau a oricarei alte societati mai mari sau si mai puçinu numeróse. Óre inse nu se póte forma opiniune publica chiaru si in lipsa totala de foi periodice? In mii de ani popórale Asiei mici, ale Egiptului, ale Greciei si ale Europei meridionale si apusene n'au sciutu ce este diaristic'a nici chĭaru mai tàrdiu dupa inventarea artei tipografice; acelea popóra înse totu au sciutu se'si formedie opiniune publica, se judece chiaru si asupra regiloru si altoru capi ai statului loru. Ce e dreptu, foile periodice, sau mai ecsactu, tipariulu este unu mijlocu aprópe asĭa de eficace de a forma opiniune publica cá si adunarile mai dese de popóra cu scopu de a se consulta prin graiulu viu. Dara cand censur'a rigurósa si despotismulu in tóte formele sale s'a intĭepenitu pe cerbicea scriitoriloru, ce opiniune publica vei forma intru o tĭéra oricare? Si cand in tĭér'a ta nu se afla cetitori, poti tu se fii scutitu de orice mesura despotica si de censura, cà scrierile tale remanu necitite. Eara cand scriitoriulu nu va cunósce nici adeveratele trebuintie si nici aspiratiunile unui poporu si acesta nici nu'lu va intielege, sau nu'i va placea modulu scrierii lui, atunci resultatulu va fi acelasi, adeca apatia, indiferenti'a, renuntiarea la orice lectura, mai alesu din sfer'a politica.

Se presupunemu inse cà ar exista in unele tieri cea mai mare libertate de tipariu si chĭaru desfreu, libertinagiu nerușinatu. In casuri de acestea opiniunea publica ajunge in pericolu de a fi in totu momentulu falsificata, sedusa, profanata, spurcata in modu infamu, precum generatiunile actuale o vedu cu ochii loru. Gazeta Transilvaniei trecuse si ea prin tóte peripetiile vietiei sale sbiciulate dela 1838 pàna la 1878. Acelea peripetii se potu marca cu càteva cifre, care considerate din unele puncte-de vedere potu se fia instructive.

La infiintiarea loru in anulu anteiu din Gazeta si Foia ţinuta in freu strinsu de càtra doi censori ai gubernului, avuse la 300 de abonati. Pàna in anulu catastrofeloru 1848 numerulu prenumerantiloru trecuse ceva preste 800; aceleasi foi inse dela 1848 inainte au fost scóse din Munteni'a prin censur'a russésca, tolerate numai in Moldova.

Dupa restaurarea pacii in sem. II din 1849 Gazeta care incetase sub decursulu revolutiunei, reinvïeta in Decembre, ajünse curend la 600 prenumeranti. Tràntitu la parete, in Martiu 1850, lipsitu de dreptulu meu, in Septembre al acelui anu Gazeta si Foia aparura din nou, inse nu pre lànga cautiune prevedïuta in legea absolutistica, ci cu pajora in frunte, cá se aiba caracteru oficiosu si se stea sub immediata supraveghiere a politiei statului, care ţinù pàna in 12/24 Aprile 1861; cand nou numitulu gubernatoru c. Emerich Miko a cassatu pajor'a din fruntea Gazetei. In acei diece ani numerulu abonatiloru Gazetei si ai Foiei variase între 450 si 500; acelu numeru inse a fost multu alteratu in urmarea cercularîului Nr. 1090 din 5 Dec. v. 1855 cu care episcopulu Andreiu br. de Sïaguna afurisise cetirea Gazetei si a Calindariului meu. Abïa s'a deschisu in 1860 senatulu imperialu la Viena si s'a mijlocitu óresïcare inpacïuire intre cei doi prelati, pre cand au inceputu se dispara si urmele afurisaniei.

Dupa conferenti'a nationala din Ianuariu 1861 si mai alesu dupa departarea pajorei, adeca a caracterului oficiosu, numerulu abonatiloru Gazetei in a. 1861—2 a crescutu repede la 1000 pàna la 1100 precum nu se mai vediuse niciodata. In acelasi timpu desvoltá si Telegrafulu romanu o activitate ce corespundea situatiunei noue; eara alaturea eşise pe planu „Concordia“ lui Sigismund Pap.

In acelea dile venisera càtïva barbati valorosi la ide'a ca se adune unu fondu de reserva, din alu carui venitu se fia ajutata Gazeta si Foia in casuri neprevediute, in care unu despotismu de orice natura ar pune pressei periodice frene nimicitóre de puteri. Scopulu celu mai de aprópe alu urditoriloru acelui fondu a fost, cá deocamdata formatulu se fia maritu, se se dea mai multe suplemente dupa trebuintia si impregiurari, eara de se va putea, diariulu se easa si de trei ori pe septemana. Cei mai zelosi inaintatori ai acelui planu au fost protopopulu de atunci Ioan F. Negrutiu cu Alex. Bohatïelu, dr. Iosif Hodosïu, dr. Ioan Ratïu, Ioan Şipotariu, Gabrielu Manu, la carii s'au alaturatu curend unu numeru respectabilu de barbati mai alesu din comitatele feudale, din districtulu Naseudului si din cele patru ţinuturi rupte din corpulu Transilvaniei. S'au facutu colecte la màn'a redactorului Iacob Muresïanu, acelea inse pàna in a. 1865 au ajunsu numai la vreo 7 mii de florini val. austr.

Despre acelu fondu a fost apoi vorba in sus comunicatulu Postscriptu.

Dara ce putea folosí unui diariu politicu unu fonduletiu de 7000 fl., daca publiculu seu cetitoriu in presimtiulu orcanului sau vijeliei apropiate se respandise in tóte partile cá si puiï de potèrnica? Pentru cine aveai se mai tiparesci diariu fàra abonati? A prada fondulu numai cá se tiparesci maculaturi, omu cu mintea intrégа nu va face asïa ceva. In aceeasi epoca „Concordia“ nu mergea cu nimicu mai bine, pre cand si despre restántiele de vreo doue mii ale „Telegrafului rom.“ se vorbia cá de unu lucru cunoscutu la toti.

Dupace monarchi'a trecuse prin Königgraetz si dupa aceea prin dualismu, cetitorii romani usĭorati de spaim'a cea mai mare, s'au reculesu si ei cá si germanii austriaci si cá sasii ardeleni ameţiti cu totii si au inceputu a se interesa din nou de mersulu evenimenteloru; numerulu abonatiloru earasi a crescutu successive pàna càtra a. 1870, cand gónele au inceputu a lua form'a processeloru de pressa, care s'au continuatu cu energia intreita sub domni'a lui Coloman Tisza.

Eata ce insemnédia a voi se conduci opiniunea publica la romanii din acésta monarchia cu ajutoriulu pressei periodice incalecate mai totdeauna prin despotismulu celu mai rafinatu-

Politica nationala romana nu se face in monarchi'a austro-ungara cu sĭepte mii si nici cu càte sĭepte sute de mii venitu siguru pe fiacare anu, inse si mai puçinu cu coniecturi si cu amerintiari copilaresci. Avutii de multe milióne are se'si castige poporulu romanu, daca voiesce se fia liberu.

Press'a periodica romana representata in monarchia prin mai multe diarie politice, si nepolitice are o viatia numai de 53 de ani, ea inse ar merita prea bine cá se aiba o monografia asa, din care generatiunile urmatóre se póta invetia càte ceva.

FINE.

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMANE